

**T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**ATATÜRK DÖNEMİNDE KONUT VE YERLEŞME :
MÜBADELE YERLEŞİMLERİ**

DOKTORA TEZİ

Selçuk SEÇKİN

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimarlık Tarihi Programı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Elvan ERKMEN

MART 2013

**T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**ATATÜRK DÖNEMİNDE KONUT VE YERLEŞME :
MÜBADELE YERLEŞİMLERİ**

DOKTORA TEZİ

Selçuk SEÇKİN

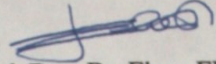
Mimarlık Anabilim Dalı

Mimarlık Tarihi Programı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Elvan ERKMEN

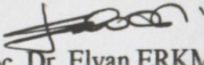
MART 2013

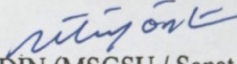
Selçuk SEÇKİN tarafından hazırlanan ATATÜRK DÖNEMİNDE KONUT VE YERLEŞME:
MÜBADELE YERLEŞİMLERİ adlı bu tezin DOKTORA tezi olarak uygun olduğunu
onaylarım.

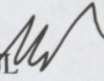

Yrd. Doç. Dr. Elvan ERKMEN

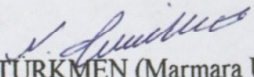
Tez Yöneticisi

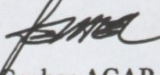
Bu çalışma, jürimiz tarafından Mimarlık Tarihi Anabilim Dalında Doktora tezi olarak kabul
edilmiştir.

Başkan:
: Yrd. Doç. Dr. Elvan ERKMEN

Üye:
: Prof. Dr. Nilüfer ÖNDİN (MSGSU / Sanat Tarihi Bölümü)

Üye:
: Doç. Dr. Hürriyet ÖGDÜL

Üye:
: Doç. Dr. Nalan TÜRKMEN (Marmara Ün. Sanat Tarihi Bölümü)

Üye:
: Yrd. Doç. Dr. Gevher ACAR

Bu tez, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü tez yazım
kurallarına uygundur.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
SUMMARY	iii
ÖNSÖZ	v
ŞEKİL LİSTESİ	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	xxiii
1. GİRİŞ	1
1.1. AMAÇ-KAPSAM	1
1.2 YÖNTEM	5
1.2.1 Kütüphane Araştırması	5
1.2.2 Arşiv Araştırması	5
1.2.3 Arazi Araştırması	6
2. OSMANLI DÖNEMİNDE GÖÇ VE KIRSAL ALANDA YAPILAN İSKÂN UYGULAMALARI	7
2.1. KURULUŞ VE YÜKSELME DÖNEMİNDE İSKÂN UYGULAMALARI	7
2.2. GÖÇLER ÇAĞI:19. YÜZYIL VE İSKÂN	14
2.2.1. Osmanlı Dünyasında Reformlar, Nizamnameler ve Göçmen İşleriyle İlgili Düzenlemeler	16
2.2.2. Muhacir Komisyonunun Kurulması ve Faaliyetleri	26
2.2.3. 93 Harbi (1877-1878) Sonrasında Yaşanan Göç ve Göçmenlerin İskânı	43
2.2.4. 93 Muhacirleri İçin Kurulan Göçmen Komisyonları ve Çalışmaları	48
2.2.5. Göçler Çağının Sonu ve 20. Yüzyıl Başında Kurulan Köyler	56
2.3. 20. YÜZYIL: GÖÇMEN İSKÂNI VE KÖY YAŞAMINI DÜZENLEME ÇALIŞMALARI	75
2.3.1. 20. Yüzyılda Göçmen Komisyonları ve Yapılan Yasal Düzenlemeler	75
2.3.2. Meşrutiyet Döneminde Köy Hayatına Aydınların Bakışı	87
2.3.3. Köylerde Çevre Sağlığı İle İlgili Düzenlemeler	93
2.3.4. Örnek Köy Projeleri	105
2.3.4.1. İzmir Milli Kütüphane Heyet-i İlmiye'si ile Nejat ve Ferit Bey'lerin Hazırladığı Projeler	105
2.3.4.2. 1913 Tarihli Göçmen Köyü ve Evi Projesi	113
2.3.4.3. Muhacir Köylerinin ve Evlerinin İnşasında Kullanılması Gerekli 23.3.1919 Tarihli Plan	115

2.3.4.4. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Plan, Proje, Kroki	
Tasnifinde Yer Alan Köy Planları	121
2.3.5. Balkan Savaşı Sonrasında Göçmen Hareketleri ve Yerleşimleri	129
3. CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRKİYE’DE GÖÇ VE KIRSAL ALANDA YAPILAN İSKÂN UYGULAMALARI	133
3.1. MÜTAREKE DÖNEMİNDE KIRSAL YAŞAM VE ANKARA HÜKÜMETİNİN GÖÇMENLERLE İLGİLİ ÇALIŞMALARI	133
3.2. ATATÜRK’ÜN KÖY VE KIRSAL KALKINMA İLE İLGİLİ DÜŞÜNCE VE UYGULAMALARI	138
3.3. MÜBADELE DÖNEMİNDE YAPILAN İSKÂN UYGULAMALARI	148
3.3.1. Mübadeleyi Hazırlayan Şartlar	148
3.3.2. Mübadelenin Uygulanması	151
3.3.3. Mübadele, İmar ve İskân Vekaleti’nin Faaliyetleri	153
3.3.4. Numune Köylerin Kurulması, Köy Yerleşim Özellikleri ve Konutlar	168
3.3.4.1. Samsun Bölgesi’ndeki Numune Köy Uygulamaları	172
3.3.4.1.1. Çırakman Köyü	177
3.3.4.1.2. Aşarağaç Köyü	197
3.3.4.1.3. Aşağı Çinik Köyü	221
3.3.4.1.4. Ökse Köyü	228
3.3.4.1.5. Taflan Köyü	232
3.3.4.2. Manisa-İzmir Bölgesindeki Numune Köy Uygulamaları	233
3.3.4.2.1. Manisa-Çobanisa Köyü	235
3.3.4.2.2. Manisa-Çobanisa’dan Günümüze Ulaşan Mübadil Evleri	241
3.3.4.2.3. Manisa-Bozköy Yerleşimi	261
3.3.4.2.4. İzmir-Kısıkköy Yerleşimi	269
3.3.4.2.5. İzmir/Urla-Kuşçular Köyü	275
3.3.4.3. Bursa Uygulamaları	282
3.3.4.3.1. İkizceoba Köyü	283
3.3.4.3.2. Karacaoba Köyü	297
3.3.4.3.3. Filader (Gündoğdu) Köyü	299

3.3.4.4. İzmit ve Adapazarı Bölgesi Uygulamaları	306
3.3.4.4.1. Yeniköy Yerleşimi	309
3.3.4.4.2. Arslanbey Yerleşimi	316
3.3.4.5. Adana ve Mersin Uygulamaları	325
3.4. YUNANİSTAN'DA MÜBADİLLERİN İSKÂN UYGULAMALARI	329
3.5. MÜBADELE SÜRECİ SONRASINDA KIRSAL ALANDA İSKÂN UYGULAMALARI	337
3.5.1. Kırsal Alanı Düzenlemeye Yönelik Yasal Çalışmalar	337
3.5.1.1. İskân Kanunu (31 Mayıs 1926)	337
3.5.1.2. İskân Kanunu Sonrası Köy Çalışmaları	338
3.5.1.3. 2519 Sayılı İskân Kanunu (14 Haziran 1934)	340
3.5.2. Köy Hayatını Düzenleme Girişimleri ve Köycülük Akımı	342
3.5.3. Devletin, Kırsal Kesimin Desteklenmesine Yönelik Çalışmaları	346
3.5.4. Köylü Eğitimi İçin Yapılan Çalışmalar	348
3.5.5. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Köy Planlama Çalışmaları	350
3.5.5.1. Ahi Mesut Köyü (Etimesut-Etimesgut)	350
3.5.5.2. Samutlu (Temelli) Köyü	354
3.5.6. Köy Planları ve Mimarların Köy Tasarımları	357
3.5.6.1. İdeal Cumhuriyet Köy Planı (1933)	357
3.5.6.2. Abdullah Ziya (Kozanoğlu)'nın Köy Tasarımı	362
3.5.6.3. Burhan Arif'in Köy Projesi	364
3.5.6.4. Ankara Sincan Numune Köyü	367
3.5.6.5. Abidin Mortaş'ın Köy Yerleşim Şeması	368
3.5.7. Mimarların Köy Evi Tasarımları	370
3.5.8. Devam Eden Göç ve Kırsal İskân İçin Yapılan Uygulamalar	383
3.5.9. Köylerde Yapılan Yaşam Koşullarını Düzenlemeye Yönelik Çalışmalar	392
3.5.10. Köylerde Yapılan Konut Dışı Uygulamalar	397
4. GENEL DEĞERLENDİRME	405
5. SONUÇ	422
KAYNAKLAR	425
ÖZGEÇMİŞ	435

ÖZET

ATATÜRK DÖNEMİNDE KONUT VE YERLEŞME : MÜBADELE YERLEŞİMLERİ

Bu çalışmada, tarihsel süreç içerisinde göç ve kırsal iskân faaliyetlerinin Osmanlı Döneminden Atatürk'ün ölümüne kadar geçen süreçte değişimi ve çeşitleri incelenmiş, bu tarihsel süreçte planlı kırsal iskân adına önemli bir proje olarak görülen, mübadele dönemi yerleşimleri çalışmanın esasını oluşturmuştur. Bu amaçla yapılan yayın ve arşiv çalışmalarının izinde, arazi çalışmasının verdiği sonuçlarla, değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın ikinci ana bölümünde, 1923 yılına kadar göçmen iskânlarının nasıl ve hangi kurumlar eliyle yapıldığı ve devletin köy yaşamının düzenlenmesi için yaptığı çalışmalar incelenmiştir. Köylerin daha da yaşanabilir hale getirilmesi adına göçmen köylerinin her zaman model olarak ele alındığı, köylerin plan şemaları ve fotoğrafları incelendiğinde ortaya çıkmaktadır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan, yayımlanmış ve yayımlanmamış köy ve köy evi planları, dönemin iskân anlayışının ortaya konması adına birincil kaynaklar olarak incelenmiştir.

Kırım Savaşı ve Osmanlı Rus Savaşı (1877-1878) sonrasında yaşanan göç, iskân uygulamalarında ana esasların belirlenmesi ve ayrıntılı yönetmeliklerin hazırlanarak tüm bölgelerde uygulamaya konulması açısından yeni bir başlangıç olmuştur. Çalışmamızda bu amaçla yapılan çalışmalar, tarihsel arka plan ve karşılaşılan sorunlar incelenerek sonuçları değerlendirilmiştir.

Balkan Savaşı sonrasında Osmanlı toplumunun tüm alanlarında görülen yeniden düzenleme yapma ihtiyacının izleri köy yaşamında da söz konusudur. Çalışmamız kapsamında bu amaçla yapılan yasal çalışmalar ve dönemin aydınlarının düşünceleri araştırılarak paylaşılmıştır. Bu dönemde ortaya konan düşünceler her ne kadar ülkenin mevcut durumu nedeniyle uygulamaya konulmаса da, Lozan Konferansı sırasında imzalanan protokolle başlatılan nüfus değişimiyle başlayan iskân, bu birikimin sonuçlarının değerlendirilmesiyle gerçekleştirilmiştir.

Tez çalışmamızın üçüncü ana bölümünü oluşturan ve “numune köy” olarak adlandırılan, varlığı bilinen ve içerisinde bu dönemden konut örneği bulunan mübadil köyleri, incelenerek plan şemaları ve mimari özellikleri ortaya çıkartılmıştır. Bunlardan Samsun, Manisa, İzmir, Bursa ve İzmit’te yer alan köylerde yerinde çalışılmış, Mersin’deki uygulama için yayımlanan çalışmalardan yararlanılmıştır. Kurulan mübadil köylerinin şehirlerin çok yakınında yer alması sebebiyle mübadil konutlarından çok azı günümüze ulaşmış ve bunların da çoğu yıkılma / yıktırılma durumuna gelmiştir. Pek çok yerde köy halkı tarafından da varlığından haberdar olunmayan konutların mimari özelliklerinin kalıcı olması amacıyla çok sayıda fotoğraf kullanılmıştır.

Yunanistan’dan gelen mübadillerin iskânı için yapılan çalışmalar yanında Yunanistan’da Anadolu’dan gelen mübadiller için yapılan iskân çalışmaları ve ev plan tiplerine de yayınlar taranarak ulaşılmış ve karşılaştırma amacıyla ayrı bir bölüm halinde tez çalışmamıza eklenmiştir.

Mübadele sonrasında köy yaşamı için model uygulamalara devam edilmiş, bu kapsamda da, Ankara yakınlarında Samutlu ve Ahi Mesut köyleri inşa edilmiştir. Yüksek maliyetlerle, o dönemde şehirlerde bile bulunmayan sosyal imkanlar sağlanarak yapılan bu köyler, dönemin mimarları tarafından çıkartılan Arkitekt Dergisi (Mimar) ve Halkevi yayın organı olan Ülkü Dergisi’nde maliyetleri ve yabancı mimarlara yaptırılmaları sebebiyle eleştirilmiştir. Bu eleştiriler Türk mimarlar tarafından köy ile köy evlerinin tasarımlarının yapılması sürecini başlatmıştır. Dönemin yayınlardan ulaşabildiğimiz planlar ve yapılan yorumlar 1930’lu yıllardaki köy hayatına mimarların bakışını ortaya koymasından önemli veriler olarak tez çalışmamızın son bölümünde değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak Türkiye Cumhuriyeti’nin uygulamaya koyduğu ilk yerleşim projesinden, eldeki bilgiler ve günümüze gelen konut örnekleri incelenerek değerlendirmeler yapılmaya çalışılmış ve her bölgede görülen çeşitli plan tiplerinin, özellikleri saptanarak, geleneksel ve ithal unsurlar belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler : Atatürk, Mübadele, Göç, İskân, Köy, Köy evi, Kırsal yaşam, Osmanlı

SUMMARY

DWELLING AND INHABITING DURING THE ATATURK PERIOD: SETTLEMENTS OF EXCHANGED POPULATIONS

In this thesis the evolution and variation of rural inhabiting and migration activities during a historical process from the Ottoman era onwards until the death of Atatürk (1938) have been examined and essentially the inhabiting of the exchanged population which was one of the significant, planned projects of the mentioned period, has been taken in consideration. With this aim following the bibliographical and archival researchs, the results of the field work have also been determined.

In the second main chapter of the thesis, it has been clarified, how and by which institutions the inhabiting process of the migrants have been done. Further the efforts performed by the state to organize the village-life have also been explained in this chapter. Investigating the plan schemes as well as the photos of several villages, it came out that always the migrants' villages have been taken as models for making a village suitable to live.

For this purpose the published and unpublished village house plans, which are kept in the Ottoman State Archives and expose the dwelling concept of that period, have been examined as primary sources.

The migration, made after Crimean – and Ottoman-Russian Wars (1877-78) builds the starting point for establishing the main essentials of the inhabiting practice and application of the detailed regulations in every region. Therefore historical background and the encountered problems related to the inhabiting of the exchanged population have also been taken in consideration.

After the Balkan War in every field of the Ottoman society there was a great need for a new organization, traces of which were also to be seen in the village life. In order to enlighten this problem, legal works and ideas of the intellectuals of that period have also been searched and dealt in this work. The ideas of the intellectuals couldn't have been put in practice due to the present situation of the country. After the Lausanne Conference, for the first time they could be estimated, when a protocoll to inhabit the exchanged populations has been signed.

The third main chapter of this thesis deals with the villages of exchanged populations which were called as ‘village models’. Their plan schemes and the existing villages belonging to the mentioned period, have been examined and the architectural features of their houses have been exposed.

Villages in Samsun, Manisa, İzmir, Bursa and İzmit have been worked in their places, the settling practice in Mersin has been worked using their related publications. Since the established villages of the exchanged population were placed very close to the big cities, very few of their original houses could survive and many of them are recently in ruined situation. In order to make the architectural features of these houses permanent, which were mostly unknown for the village inhabitants, many photos have been taken and used in this work.

Moreover in another chapter of this thesis, inhabiting works done in Greece for the exchanged population from Anatolia, have also been worked through publications and their plan schemes have also been investigated.

Following the population exchange era, ‘village models’ have been used for building new villages. Samples of villages of this period are Samutlu and Ahi Mesut, near Ankara. These villages have been built by several foreign architects with very highly costs, having new social feasibilities which were not found in the cities of that period. They have been criticized in the architect magazines, published by the Turkish architects, like ‘Arkitekt’ or ‘Ülkü’. These critics led to the beginning of the process of building villages, outlined by Turkish architects.

The plan schemes and the commentaries made for them which reflect architects’ ideas for the country life during the 1930’s years, found in the publications of that period, have been discussed in the last chapter of this thesis.

As a conclusion, beginning from the first inhabiting project of the Turkish Republic, existing informations and samples of the surviving houses have been examined and evaluated. Fixing the traditional and imported elements in the features of several plan schemes, found in every region, have also been determined.

Key words: Atatürk, Exchange, Migration, Inhabiting, Village, Village House, Rural Life, Ottoman

ÖNSÖZ

Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleştirilen Mübadele süreci, arzulanan milli devlet olma yolunda atılmış önemli bir adımdır. Daha Kurtuluş Savaşı sırasında Atatürk tarafından ifade edilen, ülkedeki nüfusu arttırmak amacıyla Balkanlardaki Türk varlığının getirilmesi fikrinin arkasında, İttihat ve Terakki'nin uyguladığı iskân politikasının izleri karşımıza çıkmaktadır. Mübadele teklifinin Yunanistan tarafından dile getirilmesi de, Türkiye'yi bırakıp gelmiş milyonlara ulaşan göçmen kitlesini yerleştirmek ve ırkdaş millete sahip bir devlet yaratmak ülküsünden kaynaklanmaktadır.

Osmanlı Dönemindeki göçmenlerin yerleştirilmesi konusunda yapılan çalışmalar, genç Cumhuriyet için önemli referanslar olsa da, asıl olan acıların tekrar yaşanmaması isteğiydi. Bu amaçla oluşturulan Mübadele, İmar ve İskân Vekaleti, tüm iskân sürecinin tek elden yürütülmesi adına önemli çalışmalar yapmıştır. Vekalet, tez çalışmamızda incelediğimiz köylerin oluşturulmasını da sağlamıştır.

Mübadele ve sonrasında yaşanan iskân süreci ile ilgili olarak ilk çalışmalar ülkemizde 2000'li yıllarda başlamıştır. Bu alana ilginin artmasında şüphesiz kurulan derneklerin payı büyüktür. Beni bu konuda çalışmaya iten ise, bir mübadil ailesinin ferdi olarak yıllarca aile büyüklerimden dinlediğim mübadele öyküleri olmuştur. Bu dönem içinde yerleşim ve konut sorunu ile özel ilgim ise, Doç. Dr. Mesut Aydın'ın tavsiyesi ile Dr. Cüneyt Ülsever tarafından kaleme alınan "Teneke Evin Torunu" adlı biyografik romanı okumam ile başlamıştır. Daha sonra görev yaptığım Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü'nün 2008 yılındaki başkanı Prof. Dr. Zeynep İnankur'un tavsiyesi ile doktora yapmaya karar verince, aynı üniversitenin Mimarlık Tarihi Ana Bilim Dalı öğretim üyelerinin konuya yakın ilgisi beni cesaretlendirmiş; doktora tez yeterlik sınavında başta Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Ayla Antel ve tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Elvan Erkmek'in katkılarıyla tez konum belirlenmiştir.

Tez çalışması sırasında özellikle Samsun Bölgesindeki arazi çalışmalarımda Samsun Mübadele Derneği Başkanı Salih Meriç ve Akın Üner çalışmalarımı kolaylaştıracak yardımlarda bulundular; kendilerine ne kadar teşekkür etsem azdır. Her zaman yardımını gördüğüm arkadaşım Ahmet Hamdi Bülbül, tezimin yazım aşamasında

planların çiziminde yine yardımını benden esirgemedi. Kendisine harcadığı mesai için ayrıca teşekkür ederim.

Doktora çalışmam sırasında desteklerini benden esirgemeyen MSGSU Sanat Tarihi Bölüm Başkanı Prof. Dr. Banu Mahir başta olmak üzere bana emek vermiş tüm hocalarıma ve mesai arkadaşlarıma, her zaman bir aile sıcaklığını gördüğüm başta danışmanım Yrd. Doç. Dr. Elvan Erkmen ve Prof. Dr. Ayla Antel olmak üzere, MSGSU Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı öğretim üyelerine, tez izleme kurulunda yer alan Prof. Dr. Nilüfer Öndin'e, tez savunmasında görev alan Doç. Dr. Hürriyet Ögdül, Doç. Dr. Nalan Türkmen ve Yrd. Doç. Dr. Gevher Acar'a tüm yardımları ve emekleri için ne kadar teşekkür etsem azdır.

Doktora tez çalışmamız MSGSU Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından desteklenmiştir. 2011/49 Numaralı proje olarak destek verilen çalışmamıza bu desteği sağlayan Üniversite yönetimine ve Proje Başkanlığı'na katkıları için teşekkür ederim.

Doktora çalışmam sırasında başta, manevi desteğini her zaman hissettiğim rahmetli dedem Ali Seçkin'e, beni yetiştiren anneme ve babama, gerek arazi çalışmalarında benimle köy incelemelerine katılan ve tezin yazım aşamasında tüm ortak hayatımızı benim çalışmam paralelinde yürüten, eşim Çiğdem ve oğlum Ömer Tuna'ya çok teşekkür ederim.

Mart 2013

Selçuk SEÇKİN

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No :

Şekil 2.1. Kabağaç Köyü Camii'nin BOA'nde bulunan 1865 tarihli planı (Kocacık 1979, syf. 997)	34
Şekil 2.2. Terzili Köyü Camii'nin BOA'nde bulunan 1875 tarihli planı (Kocacık 1979, syf. 999)	35
Şekil 2.3. Araphoca Köyü Camii'nin BOA'nde bulunan 1873 tarihli planı (Kocacık 1979, syf. 1001)	36
Şekil 2.4. Yanık Balabanlı Köyü Camii'nin BOA'nde bulunan 1873 tarihli planı (Kocacık 1979, syf. 1000)	37
Şekil 2.5. Gökçedere Köyü Camii'nin BOA'nde bulunan 1873 tarihli planı (Kocacık 1979, syf. 996)	38
Şekil 2.6. Silivri Kılınc Köyü Camii BOA'nde bulunan 1883 tarihli planı (Dündar 2000, syf. 213)	39
Şekil 2.7. İstanbul çevresinde yapılan iskânla oluşturulan köyleri gösterir 1893 tarihli harita (BOA İrade-i Dahiliye, 2825)	57
Şekil 2.8. Mersin'e yerleştirilen göçmenler için yapılan evler (İpek 1999, syf. 282)	58
Şekil 2.9. Adana'da göçmenler için yaptırılan Rahimiyye yerleşimi (İpek 1999, syf. 283)	59
Şekil 2.10. Adana'da yaptırılan Rahimiyye yerleşiminin açılış töreni (İpek 1999, syf. 283)	59
Şekil 2.11. Eskişehir Hamidiye Mahallesi'nin kuruluş planı (Güngör 1980, syf. 56)	61
Şekil 2.12. Konya/Akşehir, Öcal Mevkii'nde, Kazak göçmenler için yapılan Cedidiye Köyü (Özbayrak 1982, syf. 17-18)	62
Şekil 2.13. Mudanya'nın Çekrice Köyü'nün kuzeybatısında yer alan Çınarcı Pınar'da oluşturulan köye ait kroki (Yılmaz 1980, syf. 26)	64
Şekil 2.14. Adana/Payas, Ocaklı Köyü'nün nahiye merkezi haline gelmesini gösteren kroki (Yılmaz 1980, syf. 26)	64
Şekil 2.15. Adana/Hamidiye Kazası'na bağlı Yeşil Höyük'te kurulan Burhaniye Köyü planı (İpek 2006, syf. 335)	65

Şekil 2.16. İzmir/Karşıyaka Çekili Köyü yakınlarında kurulan Boşnak-ı Cedid Köyü'nün görünümü (Dinçer 1982, syf. 65)	66
Şekil 2.17. Aydın/Kırkağaç Gelenbe Nahiyesi'ne yerleştirilen göçmenlerle ilgili yerleşim şeması (Zincirli 1982, syf. 59)	67
Şekil 2.18. Söğüt/Behçetiye Köyü yerleşim planı (Sofuoğlu 1980, syf. 3)	68
Şekil 2.19. Bursa/Mihaliç Orhaniye Köyü yerleşim planı (Sofuoğlu 1980, syf. 6)	68
Şekil 2.20. Hüdavendigar/Karahisar-ı Sahip Sancağı'nda kurulan Saadet Köyü'nün yerleşim şeması (Sofuoğlu 1980, syf. 8)	68
Şekil 2.21. Urla kazasına üç saat mesafede kurulan Menteş Köyü'nün yerleşim şeması (Kocatepe 1982, syf. 26)	69
Şekil 2.22.Kırmasti'nin Tepecik Köyü'ne ilave yapılan İnamiye yerleşiminin, yerleşim planı (Kocatepe 1982, syf. 28)	70
Şekil 2.23. Ankara ve çevresine yerleştirilen Boşnak göçmenlerin yerleştirildiği yerleri gösteren harita (Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri 1992, syf. 270)	71
Şekil 2.24. Ankara köylerinde inşa edilen evlerin plan ve cephe görünümü (sol), Ankara'nın doğusunda yapılan evlerin plan ve cephe çizimi (sağ) (Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri 1992, syf. 271)	72
Şekil 2.25. Ereğli Orhaniye Köyündeki göçmen evlerinin planı (Yılmaz 1996, syf. 318)	73
Şekil 2.26. Ereğli Burhaniye muhacirlerine verilen evlerin planı (Yılmaz 1996, syf. 318)	73
Şekil 2.27. 1854-1914 yılları arasında yapılan evlerin genel planı (Yılmaz 1996, syf. 318)	73
Şekil 2.28.1903 Kırım Muhacirlerine verilen evlerin planı (Yılmaz 1996, syf. 318)	73
Şekil 2.29. Akköprü'de Dağıstan muhacirleri için yaptırılan evlerin plan ve ön cephe görünüşü (BOA. HH. THR. 470 /12)	74
Şekil 2.30. 1916 tarihli "Yeni Tesis Olunacak Köylerde Nazar-ı Dikkate Alınacak Esasat-ı Sıhhiye ve Mevcut Köylerin Bu Cihetlerden Mümkün Olduğu Kadar Islahı" başlığını taşıyan kitapçıkta yer alan köy planı (Ökçün 1983, syf. 177)	97

- Şekil 2.31. 1916 tarihli “Yeni Tesis Olunacak Köylerde Nazar-ı Dikkate Alınacak Esasat-ı Sıhhiye ve Mevcut Köylerin Bu Cihetlerden Mümkün Olduğu Kadar Islahı” başlığını taşıyan kitapçıkta yer alan evlerin lağım çukuru şeması (Ökçün 1983, syf. 182) 99
- Şekil 2.32. 1916 tarihli “Yeni Tesis Olunacak Köylerde Nazar-ı Dikkate Alınacak Esasat-ı Sıhhiye ve Mevcut Köylerin Bu Cihetlerden Mümkün Olduğu Kadar Islahı” başlığını taşıyan kitapçıkta yer alan birkaç köye aynı kaynaktan su dağıtımın anlatıldığı şema (Ökçün 1983, syf. 194) 99
- Şekil 2.33. 1916 tarihli “Yeni Tesis Olunacak Köylerde Nazar-ı Dikkate Alınacak Esasat-ı Sıhhiye ve Mevcut Köylerin Bu Cihetlerden Mümkün Olduğu Kadar Islahı” başlığını taşıyan kitapçıkta yer alan yapı adasını gösterir şema (Ökçün 1983, syf. 178) 100
- Şekil 2.34. 1916 tarihli “Yeni Tesis Olunacak Köylerde Nazar-ı Dikkate Alınacak Esasat-ı Sıhhiye ve Mevcut Köylerin Bu Cihetlerden Mümkün Olduğu Kadar Islahı” başlığını taşıyan kitapçıkta yer alan evin planı ve görünüşü (Ökçün 1983, syf. 198) 102
- Şekil 2.35. Mes’ud Köy planı (Erkek 2009, syf. 426) 108
- Şekil 2.36. Mes’ud Köyün genel planı (Akgül 2009, syf. 125) 110
- Şekil 2.37. Mes’ud Köyde dört evin ortasında yer alan ahır ve bahçelerin genel görünüşü(Akgül 2009, syf. 126) 111
- Şekil 2.38. “Muhacirin Suret-i İskânı Hakkında Tahrirat-ı Umumiye Talimatnamesi”nin eki olan 1/1000 ölçekli genel göçmen köy yerleşim planı (BOA, DH/MB, HPS, M. 8/47) 113
- Şekil 2.39. “Muhacirin Suret-i İskânı Hakkında Tahrirat-ı Umumiye Talimatnamesi”nin eki olan “köylerde iskân olunacak muhacirinin ikametine mahsus hanelerin projesi (1/50 ölçekli yapı kesiti) (BOA, DH/MB, HPS, M. 8/47) 114
- Şekil 2.40. “Muhacirin köyleri ve evlerinin hangi plana göre inşa edilmesi gerektiğinin tamimden tebliği” konulu belgenin ekinde yer alan köy yerleşme planı (Dündar 2000, syf. 52) 116

Şekil 2.41. “Muhacirin köyleri ve evlerinin hangi plana göre inşa edilmesi gerektiğinin tamamen tebliği” konulu belgenin ekinde yer alan yapı adası ve ev planı (Dündar 2000, syf. 53)	117
Şekil 2.42. “Muhacirin köyleri ve evlerinin hangi plana göre inşa edilmesi gerektiğinin tamamen tebliği” konulu belgenin ekinde yer alan yapı ve kapı/pencere kesitleri (Dündar 2000, syf. 54)	117
Şekil 2.43. “Muhacirin köyleri ve evlerinin hangi plana göre inşa edilmesi gerektiğinin tamamen tebliği” konulu belgenin ekinde yer alan yapı cephe görünüşleri (Dündar 2000, syf. 54)	118
Şekil 2.44. Tuna Nehri kıyısında kurulacak köye ait yerleşim planı (BOA PPK 819)	121
Şekil 2.45. Yeni kurulacak bir köye ait yerleşim planı (BOA PPK 819)	122
Şekil 2.46. Yeni yapılacak köylerde inşa edilecek olan evlerin plan ve kesitleri (BOA PPK 819)	123
Şekil 2.47. Bozdağ yakınlarında yapılacak köye ait plan (BOA PPK 897)	124
Şekil 2.48. Katırlı Suyu kenarında yapılacak iki köye ait yerleşim planı (BOA PPK 961)	126
Şekil 2.49. Katırlı Suyu kenarında yapılacak ikinci köye ait yerleşim planı (BOA PPK 961)	127
Şekil 2.50. Aşair ve Muhacirin Müdiriyeti tarafından hazırlanan Anadolu'nun doğusundan, Anadolu içlerine yapılan göç ve göçmen yerleştirme merkezleri ile göçmen sevkiyatı gösterir harita (BOA HRT 404)	132
Şekil 3.1. Firar eden Yunanlılar tarafından yakılıp yıkılmış olan Manisa şehri, Türk Hilal-i Ahmer Dergisi, Eylül 1922 (Erdal 2012, syf. 409)	134
Şekil 3.2. Yunanlılarca yakılmış yüzlerce köyden biri, Tasvir-i Efkâr, nr. 3730, 24 Mayıs 1923, (Güllü 2012, syf. 409)	135
Şekil 3.3. Günümüze gelen bir huğ evinden görünüm (URL-3, http://www.vayvaylikoyu.com/2011/01/10/hug-evler , 10.10.2012)	162
Şekil 3.4. İktisadi hane tip Projesi (Cengizkan 2004, syf. 34)	163

Şekil 3.5. Alaşehir mübadele konutlarının plan, cephe ve inşaat sistemi (Cengizkan 2004, syf. 63)	165
Şekil 3.6. Çırakman Köyü'nün numune köy görünümünü koruduğu dönemden bir fotoğraf (URL-4, http://www.samsunmubadele.org.tr/images/fotolar/muze4_b.jpg , 15.10.2012)	177
Şekil 3.7. Çırakman Köyünde, kilisesinin yerine yapılmış olan cami (alt kısımda kilise duvarının izleri görülmektedir)	179
Şekil 3.8. Köyün ilkokulunun görünümü (Ana giriş dersane kısmına açılmakta, yan giriş ise, öğretmen lojmanına geçişi sağlamaktadır)	179
Şekil 3.9. Günümüzde onarılarak gelen, mübadele öncesi döneme ait çeşme	180
Şekil 3.10. 1860'da inşa edilen yel değirmeni	180
Şekil 3.11. Köy mezarlığında yer alan mübadeleden hemen sonra vefat eden Emine hanımın h. 1340 /m. 1924 tarihli mezartaşı	181
Şekil 3.12. Köy mezarlığında yer alan ve mübadeleden hemen sonra vefat eden bir mübadile ait h. 1340 /m. 1924 tarihli mezartaşı	181
Şekil 3.13. Hacı Ahmet Evi giriş kat planı	182
Şekil 3.14. Hacı Ahmet Evi bodrum kat planı	182
Şekil 3.15. Hacı Ahmet Evi'nin arka cephesi	183
Şekil 3.16. Hacı Ahmet Evi'nin yan cephesinden görünüş	183
Şekil 3.17. Giriş kapısının açıldığı ve odalara geçişi sağlayan ana koridor	184
Şekil 3.18. Odadan gusülhane / banyo bölümüne geçişi sağlayan kapı	185
Şekil 3.19. Gusülhane / banyo bölümünün kapı açıklığından görünümü	185
Şekil 3.20. Depo bölümünün koridora açılan kapısından görünümü	186
Şekil 3.21. Odalarda dışarıya açılan ikiz pencereler	186
Şekil 3.22. Ahşap tavan kaplamasının görünümü	187
Şekil 3.23. Merdiven boşluğu ve bahçeye çıkışı sağlayan kapı	187
Şekil 3.24. Mağaza adı verilen ve tütün depolamak için kullanılan, bodrum katta yer alan oda	188
Şekil 3.25. Bodrum katta, ahır bölümüne girişi sağlayan kapı	188
Şekil 3.26. Yapının geçirdiği yapılaşma dönemlerini gösteren yan cephe fotoğrafı	189

Şekil 3.27. Yapının gördüğü onarımlar sonucunda oluşan, taşıyıcı sistemin arası tuğla ile örülmüş cephe	190
Şekil 3.28. Yapının duvarlarında kullanılan devşirme malzeme	190
Şekil 3.29. Mustafa Bakan Evi'nin Plan Şeması	191
Şekil 3.30. Mustafa Bakan Evi giriş cephesinden görünüş	192
Şekil 3.31. Mustafa Bakan Evi'nin yan cephelerinde yalı baskısı kaplama ve yapılan onarımların izleri	192
Şekil. 3.32. L planlı koridorun sonunda yer alan tuvalet ve ocaklı odaya giriş kapısı	193
Şekil 3.33. Koridorun tavanında yer alan ahşap kaplama ve çivi başları	193
Şekil 3.34. Günümüze ulaşan özgün ocak	194
Şekil 3.35. Mustafa Bakan Evi ve ilave birimin üstten görünümü	195
Şekil 3.36. Oluklu saç üst örtünün rüzgar etkisiyle uçmasını engellemek amacıyla çivi yardımıyla sabitlenen metal şeritler	195
Şekil 3.37. Mustafa Bakan Evi'nin yan cephesinde yer alan özgün giyotin pencereler	196
Şekil 3.38. Ahşap oda kapılarında yer alan kapı kolu ve kilit sistemi	196
Şekil 3.39. Asarağaç, Geç Helenistik Dönem Mezarı	197
Şekil 3.40. Asarağaç'ta Rumlardan kalan bir çeşme	197
Şekil 3.41. Süleyman Karaman Evi'nin plan şeması	199
Şekil 3.42. Süleyman Karaman Evi'ne giriş ve sağ cephe görünümü	199
Şekil 3.43. Giriş cephesinin bir kısmı ve sol cephenin görünümü	200
Şekil 3.44. Yapının özgünlüğünü koruyan arka cephesi	200
Şekil 3.45. Giriş kapısından koridor ve oda giriş kapılarına bakış	201
Şekil 3.46. Ara bölümlenmesi kaldırılmış banyo / gusülhane bölümü	201
Şekil 3.47. Odalarda iç sıvaların dökülmüş durumu	202
Şekil. 3.48. Süleyman Karaman Evi'nin bodrum katından görünüm	202
Şekil 3.49. Özgün giyotin pencere ve demir korkulukları	203
Şekil 3.50. İç duvarlarda görülen bağdadi sistem	204
Şekil 3.51. Yalı baskısı dış cephe, ahşap karkas sistem ve iç cephede bağdadi sistemden görünüş	204
Şekil 3.52. Şerif Ağa Evi'nin giriş cephesinden görünümü	205
Şekil 3.53. Şerif Ağa Evi'nin arka cepheden görünümü	205
Şekil 3.54. L kesitli koridor ve bu bölümden odaya açılan kapı	206

Şekil 3.55. Alt kata inen merdivenler ve bu katta tuğla ile oluşturulmuş oda düzenlemesi	206
Şekil 3.56. Birol Karaçoban Evi'nin plan şeması	207
Şekil 3.57. Birol Karaçoban Evi giriş cephesi	207
Şekil 3.58. Birol Karaçoban Evi arka cephe görünümü	208
Şekil 3.59. Birol Karaçoban Evinde ana koridordan görünüm	209
Şekil 3.60. Banyo /güsülhane bölümünün yan duvarlarla ilişkisinin kesilerek tuvalete dönüştürülmüş hali	209
Şekil 3.61. Musandıra bölümünün dıştan görünümü	210
Şekil 3.62. Musandıra bölümünün iç görünümü	210
Şekil 3.63. Dışa taşan ocak bacası ve özgün pencereler	211
Şekil 3.64. Mübadil evinin bahçesinde yer alan fırın	212
Şekil 3.65. Özgün kapı kilit kısımları	212
Şekil 3.66. Kazım Aydeniz Evi giriş kat planı	213
Şekil 3.67. Kazım Aydeniz Evi giriş cephesi	213
Şekil 3.68. Kazım Aydeniz Evi arka cephe	214
Şekil 3.69. Özgün durumunu koruyan yan cephe	214
Şekil 3.70. Bir kısmı onarılarak kurtarılmış, bir kısmı yıkılmış olan yan cephe	215
Şekil 3.71. Yapının ana koridorundan görünüm	215
Şekil 3.72. Musandıra bölümünün giriş kapıları	216
Şekil 3.73. Musandıranın içten görünümü	216
Şekil 3.74. Kazım Aydeniz Evi dış duvar detayı	217
Şekil 3.75. Mübadil konutunun ek birimle birlikte görünümü	218
Şekil 3.76. Mübadil konutunun alt katına eklenen ahır mekanıyla birlikte görünümü	218
Şekil 3.77. Mübadil konutunun giriş kapısından bakışla L planlı koridorun görünümü	219
Şekil 3.78. Özgün durumuyla günümüze gelen ocak	219
Şekil 3.79. Tamamen yenilenmiş olan Mestanoğlu Hüseyin Özik Evi	220
Şekil 3.80. Arazi çalışmamız sırasında rastladığımız yeni yıkılmış ve inşaat malzemesi tasnif edilmiş olan mübadil evi	220
Şekil 3.81. Cavit Osmanlar Evi zemin kat planı	221
Şekil 3.82. Cavit Osmanlar Evi giriş cephesi	222

Şekil 3.83 Cavit Osmanlar Evi, ana caddeye bakan cephe	223
Şekil 3.84 Cavit Osmanlar Evinde, giriş kapısından ana koridora bakış	223
Şekil 3.85 Cavit Osmanlar Evinde, alt kata inen merdivenler	224
Şekil 3.86 Musandıra bölümünün ahşap giriş kapıları	224
Şekil. 3.87 Özgün sürgülü ikiz pencerelerin iç mekandan görünüşü	225
Şekil 3.88. Cemi Çep Evi önde üç odalı plan tipinde, arkada ise dört odalı plan tipinde diğer mübadil evinin görünüşü	226
Şekil 3.89. Dört odalı mübadil konutunun görünümü	226
Şekil 3.90. Üç odalı plan tipindeki mübadil evinin, bodrum katında kullanılan devşirme malzeme	227
Şekil 3.91. Ökse'nin uydu görünümü (URL-5, http://www.haritatr.com/harita/Okse/73280 , 20.10.2012)	228
Şekil 3.92. Rafet Topal Evi'nin zemin kat plan şeması	229
Şekil 3.93. Rafet Topal Evi arka ve yan cephe	229
Şekil 3.94. Rafet Topal Evi arka ve diğer yan cephe	230
Şekil 3.95. Günümüze ulaşan özgün ocak	230
Şekil 3.96. Evin giriş bölümünden bakış	231
Şekil 3.97. Musandıra bölümünün banyo+yüklük kapılarının görünümü	231
Şekil 3.98. İç mekandan ikiz pencereler, duvar sistemi ve seki	232
Şekil 3.99. Manisa-Çobanisa'nın uydu görünümü (URL-6, http://www.turkcebilgi.com/harita/manisa , 20.10.2012)	235
Şekil 3.100. Manisa-Uşak Demiryolu Hattı'nın görünümü (Ceylan 2010, syf.240)	236
Şekil 3.101. Çobanisa Köyü yerleşim planı (Cengizkan 2004, syf. 43)	237
Şekil 3.102. İkişer odalı ve mutfaklı kargir köy evi (Cengizkan 2004, syf. 44)	238
Şekil 3.103. Hamza Uzun Evi'nin plan şeması	241
Şekil 3.104. Hamza Uzun ikiz evinin giriş cephesinden genel görünümü	242
Şekil 3.105. Hamza Uzun Evi yan ve arka cepheden görünüm	242
Şekil 3.106. Yapının içinden giriş holüne ve dış kapısına bakış	243
Şekil 3.107. Ana holden L çizen mutfak giriş holü ve kapısı, kapatılan tuvalet kapısının iki kapı arasındaki yeri ve küçük odanın giriş kapısı	244
Şekil 3.108. Üzerine klima monte edilen mutfak ocağının görünümü	244
Şekil 3.109. Büyük odada yer alan ocak	245

Şekil 3.110. Büyük odada yer alan gusülhane giriş kapısı	245
Şekil 3.111. Mustafa Boz Evi'nin giriş cephesinden görünüş	246
Şekil 3.112. Ümmügül Uzun Evi'nin giriş cephesinden görünüm	246
Şekil 3.113. Ümmügül Uzun Evi'nin arka cephesinden görünüm	247
Şekil 3.114. Giriş kapısından sofaya ve oda girişlerine bakış	248
Şekil 3.115. Büyük odada yer alan dolap ve banyo bölümü	248
Şekil 3.116. Büyük odada yer alan kapatılmış ocak	249
Şekil 3.117. Halil Uçkıran Evi'nde özgün olmayan giriş ve yan cephe	249
Şekil 3.118. Halil Uçkıran Evi giriş cephesi	250
Şekil 3.119. Giriş kapısının içten görünüşü	251
Şekil 3.120. Dolap ve gusülhane kapakları	251
Şekil 3.121. Kapatılmış mutfak ocağı,ile mutfak kısmına dahil edilmiş tuvalet kısmından geriye kalan pencere	251
Şekil 3.122. Halil Uçkıran Evi bodrum kat görünüşü	252
Şekil 3.123. Halil Uçkıran Evi giriş kapısının kilit sistemi	252
Şekil 3.124. Adem Köseoğlu Evi giriş cephesi	253
Şekil 3.125. Adem Köseoğlu Evi arka cephe	254
Şekil 3.126. Kapatılan tuvalet girişi ve değiştirilen mutfak ile özgün iki kapılı küçük oda kapısı	254
Şekil 3.127. Mutfak bölümünde kapatılan ocak ve çift kanatlı bölümlenmiş pencere	255
Şekil 3.128. Özgün gusülhane penceresi ve mutfak girişi	255
Şekil 3.129. Sundurmayı taşıyan ahşap direkte süsleme detayı	255
Şekil 3.130. Ahmet Kabak Evi giriş cephesinden görünüm	256
Şekil 3.131. Coşkun Kurt Evi'nin giriş ve yan cepheden görünüm	257
Şekil 3.132. Coşkun Kurt Evi dolap ve gusülhaneden görünüm	257
Şekil 3.133. Necati Uzun Evi ön cephe görünümü	258
Şekil 3.134. Necati Uzun Evi ön ve yan cephe görünümü	258
Şekil 3.135. Süleyman Karaca Evi'nin ön cephe ve çatı görünümü	259
Şekil 3.136. Süleyman Karaca Evi ön ve yan cephe	259
Şekil 3.137. Süleyman Karaca Evi arka cephe	260
Şekil 3.138. Süleyman Karaca Evi avlu zemin taş döşemesinden görünüm	260
Şekil 3.139. Bozköy'ün uydu görünümü	261
(URL-8, http://www.haritatr.com/harita/Uncubozkoy/33660 , 20.12.2012)	261

Şekil 3.140. Manisa Bozköy yerleşim planı (Cengizkan 2004, syf. 40)	262
Şekil 3.141. Bozköy'ün sokak görünümü	263
Şekil 3.142. Şevket Gülseven Evi'ne sokaktan giriş	263
Şekil 3.143. Şevket Gülseven Evi'nin üst kat planı	264
Şekil 3.144. Avlu kapısından giriş	264
Şekil 3.145. Avludan bakışla evin giriş cephesinin görünümü	265
Şekil 3.146. Sokağa bakan üst kattaki odanın pencere kapakları	266
Şekil 3. 147. Üst katta yer alan musandıradan görünüm	266
Şekil 3. 148. Alt katta yer alan ocak	267
Şekil 3. 149. Alt katta yer alan musandıra	267
Şekil 3. 150. Bozköy'de yıkım çalışmaları sonucunda ortaya çıkan inşaat malzemesi	268
Şekil 3.151. Kısıkköy yerleşim planı (Cengizkan 2004, syf. 39)	269
Şekil 3.152. 1/5000 ölçekli Kısıkköy İmar Planı	270
Şekil 3.153. Şevket Bayraktar Evi sokak cephesinden görünüş	271
Şekil 3.154. Şevket Bayraktar Evi'nin ek birimleriyle görünüşü	271
Şekil 3.155. Güney yönden bakışla Abdullah Akana Evi'nin görünümü	272
Şekil 3.156. Kuzey yönden bakışla Abdullah Akana Evi'nin görünümü	272
Şekil 3.157. İki katlı ve ek birimleriyle tespit edilen Rum evinin sokaktan görünümü	273
Şekil 3.158. Yenilenmiş ve özgün duvar cepheleri ile iki katlı Rum Evi'nin görünümü	273
Şekil 3.159. Yenilenilenmiş özgün duvar cepheleri ile iki katlı Rum Evi'nin görünümü	274
Şekil 3.160. Helvacılar Cami (Külliyesi)	275
Şekil 3.161. Kuşçular Köy mezarlığında yer alan mezartaşları	276
Şekil 3.162. Kuşçular'da yapılacak köyün yerleşim tasarımı (Cengizkan 2004, syf.38)	277
Şekil 3.163. Kuşçular ve çevresinin uydu görünümü (URL-9, http://www.turkcebilgi.com/harita/urla_ku%C5%9F%C3%A7ular , 25.10.2012)	277
Şekil 3.164. Mübadele döneminde kullanılabilir hale getirilen bir ev	279
Şekil 3.165. Köyde yer alan ticari bir yapı	279
Şekil 3.166. Metruk haldeki geleneksel ev örneği	280

Şekil 3.167. Mübadiller tarafından kullanılan iki ev	280
Şekil. 3.168. Yenilenerek özgün durumundan uzaklaşmış Kuşçular Evi	281
Şekil. 3.169. 1927 Yılı Bursa Vilayet Salnamesi'nde İkizce (Erdal 2012, syf. 413)	283
Şekil 3. 170. İkizce Köyü'nün uydu görünümü (URL-10, http://www.netkayit.com/adres_arabul.php?adres=BURSA-KARACABEY-KOYLER-IKIZCE-KOYU , 25.10.2012)	283
Şekil 3.171. Günümüzde köy meydanı ve ortasında boyutları büyütülerek yeniden yapılan cami ile hemen yanında yol kenarında yer alan köy çeşmesi	284
Şekil 3.172. Mehmet Varol Evi giriş cephesinden görünüm	285
Şekil 3.173.Ev bütünlüğüne dış cepheden eklenen yeni birim	285
Şekil 3.174. Cafer Arıkan Evi Giriş cephesi	286
Şekil 3.175. Cafer Arıkan Evi yan cephe	286
Şekil 3.176. İbroş Gamsız Evi'nin plan şeması	287
Şekil 3.177. İbroş Gamsız Evi giriş cephesi	288
Şekil 3.178. İbroş Gamsız Evi yan cephe	288
Şekil 3.179. İbroş Gamsız Evi arka cephe	289
Şekil 3. 180. Giriş kapısından geçildikten sonra ulaşılan ortak alan ve odaların giriş kapısı	289
Şekil 3.181. Yan cephe duvarlarında yer alan arası gelişigüzel doldurulmuş karkas sistem çamur sıva ve en üstte kireç badanası	290
Şekil 3.182. Arif Erdem Evi'nin ön cephesi ve ek yapılar	290
Şekil 3.183. Arif Erdem Evi'nin yan ve arka cephesi	291
Şekil 3.184. Dört yanı yol ile çevrilmiş parsel içerisinde, sıra halinde mübadil evleri	291
Şekil 3.185. Harman yeri ve ortasında yer alan çeşme	292
Şekil 3.186. Durmuş Dünder Evi plan şeması	293
Şekil 3.187. Durmuş Dünder'a ait ikiz evin sokak cephesinden görünümü	293
Şekil 3. 188. Durmuş Dünder Evi'nin yan cepheden görünümü	294
Şekil 3.189. Durmuş Dünder Evi'nin giriş cephesinde yer alan merdivenler ve ek birim	294
Şekil 3.190. Giriş açıklığından L çizen koridor ve iki odanın girişi	295

Şekil 3.191. Odaları ayıran iç duvarlar ve üçüncü odaya bakış	295
Şekil 3.192. Bodrum katta taşıyıcı sistem	296
Şekil 3.193. Adil Çiçek Evi'nin sokak cephesinden görünümü	296
Şekil 3.194. Karacaoba Köyü uydu görünümü (URL-11, http://www.netkayit.com/adres_arabul.php?adres=BURSA-NILUFER-KOYLER-KARACAOBA-KOYU , 03.12.2012)	297
Şekil 3.195. Mustafa Orak-Serhat Akşit Evi giriş cephesi	298
Şekil 3.196. Mustafa Orak-Serhat Akşit Evi giriş koridorundan görünüm	298
Şekil 3.197. Filader (Gündoğdu) Köyü'nün 1929 yılındaki görünümü (Eres 2008, syf. 385)	299
Şekil 3.198. Gündoğdu Köyü'nün günümüzdeki görünümü	300
Şekil 3.199. Gündoğdu Köyü'nün uydu görünümü (URL-12, http://www.turkcebilgi.com/harita/osmangazi_g%C3%BCndo%C4%9Fdu 20.12.1012)	300
Şekil 3.200. Köy kurulurken yapılan çeşmelerinden bir örnek	301
Şekil 3.201. Yolun alt kısmında yer alan Mümin Barak Evi+ahır ve samanlıktan görünüm	302
Şekil 3.202. Mümin Barak Evi'nin yol cephesinden görünümü	302
Şekil 3.203. Murat Bayram-Bahriye Koçer Evi plan şeması	303
Şekil 3.204. Murat Bayram-Bahriye Koçer Evi iç mekandan görünüş	304
Şekil 3.205. Yenilenmiş bir mübadil evinin yol cephesinden görünümü	304
Şekil 3.206. Bursa İsmetpaşa (Demirtaş ?) Numune Köyü 1927 (Erdal 2012, syf 413) (Eres 2008, syf.386)	305
Şekil 3.207. Halil İbrahim Orhan Evi dış cepheden görünüm	310
Şekil 3.208. Halil İbrahim Orhan Evi'nde sokak cephesine ve avlu cephesine bakış	310
Şekil 3.209. Evin giriş katında yer alan ocak	311
Şekil 3.210. Eve girişi sağlayan çift kanatlı kapı ve metal aksamı	311
Şekil 3.211. Musandıra adı verilen dolap+banyo bölümü	312
Şekil 3.212. Halil İbrahim Orhan Evi'nin giriş kat planı	312
Şekil 3.213. Halil İbrahim Orhan Evi'nin 1. kat planı	313
Şekil 3.214. Hasan Balta Evi'ne eklenen ek bina ile iki cephesinden görünümü	313
Şekil 3.215. Hasan Balta Evi sokak cephesinden görünüm	314
Şekil 3.216. Hasan Balta Evi giriş katta yer alan taşıyıcı ve giriş sistemi	314

Şekil 3.217. Yavuz Akın Evi'nin yan ve yol cephesinden görünüm	317
Şekil 3.218. Yavuz Akın Evi'nin plan şeması	317
Şekil 3.219. Yavuz Akın Evi'nin yol cephesinde çatı altı pencere ve ocağın baca sistemi	318
Şekil 3. 220. Yavuz Akın Evi'nin hane kısmı ve odalara girişi sağlayan iç kapılarından görünüm	318
Şekil 3.221. Yol cephesinde yer alan odanın iç duvarında bulunan ocak ve yaşmağı	319
Şekil 3.222. Merdivenin hemen yanında yer alan odanın hane kısmından girişi	319
Şekil 3.223. Tek olarak ele alınan odada yer alan banyo giriş kapısı ve dolap yeri	320
Şekil 3.224. İki bölümlü tuvalet ve koridorun sonunda yer alan pencere	320
Şekil 3.225. Merdiven açıklığından görünüm	320
Şekil 3.226. Oda kapı kollarından görünüm	321
Şekil 3.227. Özgün pencere sisteminden ayrıntı	321
Şekil 3.228. Odaların tavanındaki ahşap kaplamada süsleme detayı	321
Şekil 3.229. İnönü Cad. üzerinde yer alan no : 8 ve 10'daki evler	322
Şekil 3.230. İnönü Cad. No. 10'daki evin üst kat ve alt kat özgün pencere detayı	322
Şekil 3.231. Dış cephede yer kalan ahşap yalı baskısı uygulama	323
Şekil 3.232. Saçak altı friz düzenlemesi	323
Şekil 3.233. İnönü Cad. No.8'de yer alan konutun yol cephesinden görünümü	324
Şekil 3.234. Mersin Yuvanaki Çiftliği onarım raporu krokisi (Cengizkan 2004, syf. 41)	327
Şekil 3.235. Günümüze ulaşan Yuvanaki Çiftliği (Demirhisar)'ndeki mübadil evi (Emgili 2011, syf. 163)	328
Şekil 3. 236. Yuvanaki Çiftliği (Demirhisar)'ndeki mübadil evinin ölçeksiz planı (Emgili 2011, syf. 165)	328
Şekil 3.237. Atina ve çevresinde mübadillerin başlıca barınma merkezleri (Hirschon 2000, syf. 48)	329
Şekil 3.238. İlk iskân çalışmalarından görünüm (Colonas 2007, syf. 258)	330
Şekil 3.239. Göçmen İskân Kurulu tarafından onaylanan kırsal konut plan tipleri ve uygulama örnekleri (Colonas 2007, syf. 261-262)	332

Şekil 3.240. Göçmen İskân Kurulu tarafından onaylanan kent konut plan tipleri (Colonas 2007, syf. 261-262)	334
Şekil 3.241. Yeramya’da yerleşim planı ile evlerin plan ve kesiti (Hirschon 2000, syf. 58-59)	335
Şekil 3.242. Prefabrike mübadil konutunun drohama yoluyla beş aileye barındıracak hale dönüşmesi (Hirschon 2000, syf. 62)	336
Şekil 3.243. 1/25.000 ölçekte Etimesut Köyü Planı (Cengizkan 2004b, syf.110)	352
Şekil 3.244. Etimesut Nahiye Binası (Hükümet Konağı), (URL-15, http://www.etimesgut.bel.tr/index.php?Page=Sayfa&No=300 , 23.01.2013)	352
Şekil 3.245. 1930’larda Etimesut Köyü (Üstün, 1938’den aktaran Sezer 2010, syf. 85)	353
Şekil 3. 246. Atatürk’ün Etimesut’u 4 Temmuz 1929 tarihinde ziyareti (URL-18, http://www.isteataturk.com/haber/5055/asaf-ilbay-anlatiyor-etimesgut-koyunde , 25.01.2013)	353
Şekil 3. 247. Samutlu Numune Köyü’nün şematik çizimi (URL-20, http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?p=812502 , 23.01.2013)	354
Şekil 3.248. Samutlu Numune Köyü’nde yer alan evlerin planı (URL-21, http://www.mimarlikmuzesi.org/Gallery/caga-yerlesmek-temelli-samutlu-ornek-koyu_23.html , 25.01.2013)	354
Şekil 3.249. Samutlu Numune Köyü’nde yer alan evlerin iç organizasyonu	355
Şekil 3.250. Samutlu Numune Köyü’nde yer alan evlerin planı (URL-22, http://www.mimarlikmuzesi.org/Gallery/caga-yerlesmek-temelli-samutlu-ornek-koyu_23.html , 28.01.2013)	355
Şekil 3.251. Ebenezer Howard’ın “Bahçe Şehir” diyagramı URL-26, http://www.library.cornell.edu/Reps/DOCS/howard.htm , 28.01.2013)	358
Şekil 3.252. Kazım Dirik’in İdeal Cumhuriyet Köyü Planı (1933) (Afetinan 1972, ek harita)	359
Şekil 3.253. A. Ziya tarafından tasarlanan ova için tasarlanmış ütöpik köy tasarımı(A. Ziya 1933b, syf. 39.)	363
Şekil 3.254. Burhan Arif tarafından tasarlanan örnek köy projesi (Mortaş 1935, syf. 320)	365
Şekil 3.255. Sincan Numune Köy Planı (Ünsal 1940, syf.15)	367
Şekil 3.256. A. Mortaş’ın tasarladığı köy plan tipi (Mortaş 1940, syf.8)	369

Şekil 3.257. A. Ziya tarafından tasarlanan köy ev tipleri (Abdullah Ziya 1934, syf. 67-69)	373
Şekil 3.258. Mimar Arif Hikmet'in Köy Evi tasarısı; plan /görünüş (A. Hikmet 1933, syf. 357)	374
Şekil 3.259. Halkevleri tarafından düzenlenen yarışmada birinci olan Abdullah Ziya tarafından çizilen ev tipleri (Abdullah Ziya 1935, syf. 205)	376
Şekil 3.260. Behçet Ünsal'ın tasarladığı "Küçük Tipte Köy Evi Tipi" (Ünsal 1940, syf. 16)	377
Şekil 3.261. Behçet Ünsal'ın tasarladığı "Büyük Tipte Köy Evi Tipi" (Ünsal, 1940; syf. 17)	377
Şekil 3.262. İskân Umum Müdürlüğü'nün Muhacir Evi Plan Tipi (Ünsal 1940, syf. 17)	378
Şekil 3.263. İskân Umum Müdürlüğü tarafından yapılan Muhacir Evi (Ünsal 1940, syf. 17)	379
Şekil 3.264. A. Mortaş'ın tasarladığı "Köy Evi Tipleri"nden, küçük tip, plan (Mortaş 1940, syf. 8)	380
Şekil 3.265. A. Mortaş'ın tasarladığı "Köy Evi Tipleri"nden, küçük tip, perspektif görünüş (Mortaş, 1940, syf. 8)	380
Şekil 3.266. A. Mortaş'ın tasarladığı "Köy Evi Tipleri"nden, büyük tip, plan (Mortaş, 1940, syf. 8)	381
Şekil 3.267. A. Mortaş'ın tasarladığı "Köy Evi Tipleri"nden, büyük tip, perspektif görünüş (Mortaş, 1940, syf. 8)	381
Şekil 3.268. Trakya'daki göçmen konutlarında uygulanan plan tipi (Sayar 1936a, syf. 47)	384
Şekil 3.269. Trakya'daki göçmen konutları (Sayar 1936a, syf. 46)	385
Şekil 3.270. Köy evlerinin kerpiç malzeme ile yapım sürecinden görünüm (Sayar 1936a, syf. 49)	385
Şekil 3.271. Köy evlerinin kerpiç malzeme ile yapım sürecinden görünüm (Sayar 1936a, syf. 50)	386
Şekil 3.272. 1933'de yanan bunun üzerine yeniden yapılan Akseki/Cevizli Köyü (Sayar 1936a, syf. 51)	387
Şekil 3.273. Diyarbakır / Hevelenk Köyü (Sayar 1936a, syf. 49-50)	387
Şekil 3.274. Elazığ / Bizmişim Köyü (Sayar 1936a, syf. 48)	387

Şekil 3.275. Almanya’da yapılan yarı zirai koloni (Frankfurt-Goldstein) (Sayar 1936b, syf. 231)	388
Şekil 3.276. Almanya’da yapılan Eisenberg kolonisinin vaziyet planı (Sayar 1936b, syf. 232)	389
Şekil 3.277. Alman köy / çiftlik evi için yapılan plan ve kesitler (Sayar 1936, syf.232-234)	390
Şekil 3.278. Carl Christoph Lörcher’in işçi kolonileri için eskizleri (URL-29, http://www.mimdap.org/?p=22066 , 15.02.2013)	391
Şekil 3.279. Çankaya’daki konut yerleşiminin (Siedlung) kuşbakışı perspektifi (1924-25) (URL-30, http://www.mimdap.org/?p=22066 , 17.02.2013)	391
Şekil 3.280. Köyü kasabaya bağlayan ana yolun planı (Yeni Kurulacak Köyler ve Sıhhi Evler, 1938 syf. 12)	395
Şekil 3.281. Aydın Ortaokulu (Cumhuriyet’in 15. Yılında Aydın 1938, syf. 59)	398
Şekil 3.282. Aydın’da Yeni Yapılmış Bir İlkokul (Cumhuriyet’in 15. Yılında Aydın 1938, syf. 61)	398
Şekil 3.283. Bursa/M. Kemalpaşa’da Köy İlkokulu (Bursa Köy Belleteni 1939, syf. 70)	399
Şekil 3.284. Bursa/Kestel İsabey Köyü İlkokulu (Bursa Köy Belleteni 1939, syf. 82)	399
Şekil 3.285. Kerpiçten Bir Sınıflı Köy Okulu (İlkmektep Planları Albümü 1933, syf. 10)	400
Şekil 3.286. Ahşaptan Üç sınıflı Köy Okulu (İlkmektep Planları Albümü 1933, syf. 18)	401
Şekil 3.287 Anadolu’da prototip köy okulu için Margarete Schütte-Lihotzky’nin yaptığı perpektif çizim- 1939 (Bozdoğan 2002, syf. 106)	401
Şekil 3.288. Gürsu Hükümet Konağı (Bursa Köy Belleteni 1939, syf 140)	402
Şekil 3.289. Barakfakı Köy Konağı (Bursa Köy Belleteni 1939, syf. 16)	402
Şekil 3.290. Köylerde Atatürk Anıtları (Bursa Köy Belleteni 1939, syf.82)	403
Şekil 3.291. Gemlik-Umurbey Köyü Şosesi (Bursa Köy Belleteni 1939, syf. 80)	403
* Kaynak belirtilmeyen şekiller (fotoğraf ve çizimler) tarafımızdan hazırlanmıştır.	

KISALTMA LİSTESİ

BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
H.	Hicri
M.	Miladi
R.	Rumî
TTK	Türk Tarih Kurumu
Meclis	Türkiye Büyük Millet Meclisi
Bkz.	Bakınız
Vekalet	Mübadele, İmar ve İskân Vekaleti
İttihat	İttihat ve Terakki Fırkası (Partisi)
M	Muharrem
S	Safer
Ra	Rebiyülevvel
R	Rebiyülâhır
Ca	Cemaziyelevvel
C	Cemaziyelahır
B	Receb
Ş	Şaban
N	Ramazan
Ş	Şevval
Za	Zilkade
Z	Zilhicce

1. GİRİŞ

1.1. AMAÇ-KAPSAM

Doktora tez çalışmamızın ilk aylarında Atatürk Dönemi'nde (1923-1938) yapılan tüm konut uygulamaları ve yerleşim özelliklerinin saptanması amaçlanmıştır. Tüm Türkiye ölçeği düşünüldüğünde, bu dönem boyunca yerleşim ve konut özelliklerinin çeşitliliği ve geniş bir coğrafyada yayılımı dönem sınırlama sorunu da beraberinde getirmiştir. Bu amaçla çalışmamızı mübadele döneminde yoğunlaştırarak, Osmanlı Dönemi'nde göç ve Atatürk dönemi içerisinde mübadele sonrası süreç ayrı ayrı bölümler olarak incelenmiştir. Burada hedeflenen amaç mübadele dönemine gelen süreçte, kurumlar, uygulamalar ile sonrasında devam eden göç ve köy kurma çalışmaları arasında bağlantıyı yaparak konut ve yerleşim özellikleri bağlamında karşılaştırmayı daha sağlıklı bir çerçeveye oturtmaktır.

Göç ve iskânla ilgili verilere tarihöncesi dönemden başlayarak karşılaşılmakta olup, dünyanın çeşitli yerlerinde de her çağda benzer uygulamalar görülmüştür. Osmanlı Döneminde, planlı kırsal yerleşmeler niteliğindeki ilk uygulamalar, erken dönemlerden itibaren görülmektedir. Fakat bugünkü anlamda planlanarak imarı yapılan köylere ve yerleşimlere, Nevşehir örneğinde olduğu gibi, Osmanlı'nın duraklama döneminde rastlanır. Bu tip tek uygulamalar dışında çok sayıda planlı köyün kurulması, Osmanlı topraklarında yer alan Müslüman ahalinin yaşanan ağır yenilgiler ve toprak kayıpları sonrası geri çekiliş sürecinde görülmektedir. Eski Osmanlı topraklarından daha güvenli yerlere çekilen halkın, buralarda önemli nüfus yoğunluğu oluşturması ve mevcut yerleşimlerin içerisinde tolere edilemeyeceğinin ortaya çıkmasıyla kırsal alanda iskân planlamaları süreci başlamıştır. Gelen göçmen grupları yerleştirmenin ve üretici konumuna getirmenin öncelikle planlandığı ilk kırsal yerleşmelerde, dönemin tüm ihtiyaçları düşünülerek, yaşamın daha sağlıklı koşullarda sürdürülmesi ve yerli halkın yaşadığı yerleşimlere de model olması da hedeflenmekteydi.

Planlı yerleşmelerin ortaya çıkışını, ana hatlarıyla 2. bölüm olarak Osmanlı Dönemi içerisinde değerlendirmeye çalıştığımızdan, bu ana bölüm içerisinde üç dönemde inceleme yapmanın kronolojik olarak uygun olacağı düşünülmüştür. 1. dönem olarak 18. yüzyıla kadarki süreçte daha çok iç göç olarak adlandırdığımız dönem

incelenmiştir. 2. dönem olarak 19. yüzyıl içerisinde gerek Osmanlı toplumu gerekse dünya için önemli değişimlerin ve nüfus hareketlerinin olduğu dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoğun nüfus hareketlerinin yerleştirilme problemleriyle de yüzleşildiği bu dönemde, kalıcı çözümler bulma yolunda dönemin aydınları da kafa yormuş, ülkeyi sarsan ekonomik sıkıntılara rağmen önemli ölçüde çözümler bulunmuştur. Bu dönemde iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki Partisi'nin öne çıkan isimlerinin de göçmen sorunu ve yerleşim problemlerine çözüm bulma adına pek çok uygulamanın teori ve pratiğinde görev aldığı görülmektedir. Özellikle iktidarı ele geçirdiği 20. yüzyıl başlarında İttihatçılar bu birikimi uygulamaya dökme imkânını bulmuşlardır. Osmanlı Dönemi içerisinde 3. dönem olarak değerlendirdiğimiz bölüm ise, 20. yüzyıl içerisinde özellikle Balkan Savaşı sonrasında yapılan yerleşim hareketleridir. Bu dönemde mevcut köylerin ıslahı ve numune köylerin inşası gibi göç olgusuyla kurulan, yeni köyler dışındaki kırsal yerleşimlerin de daha sağlıklı ortamlara kavuşturulması ve çağın modern üretim yöntemleriyle donatılarak yenilenmesi düşüncesi, dönemin aydınları tarafından tartışılan konulardandır.

Üç dönem olarak sınıflandırdığımız Osmanlı Dönemi planlı yerleşimlerinden sonra, 3. ana bölüm olarak Cumhuriyet Dönemi planlı yerleşimleri incelenmiştir. Bu dönem içerisinde özellikle 30.01.1923 tarihinde, Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan, "Rum ve Türk Ahalinin Mübadelesine Dair Mukavelename" sonrasında Türkiye'ye gelen yaklaşık 500.000 Müslüman dolayısıyla, Anadolu'da yaşanan savaşlar sonucu köy yerleşimlerinin tahrip olması nedeniyle konut ve yerleşim sorununun ortaya çıkması sonucu yapılan planlı köy ve konut örneklerinin ortaya konması çalışmamızın temel amacını oluşturmaktadır. Mübadele dönemi olarak 1923'ten başlayıp 1927'lere kadar yerleşim sorunlarının sürdüğü iskân süreci ve yaşananlar, Türk kamuoyunda romanlarda, hikayelerde ve bilimsel çalışmalarda, 1980'lerden sonra işlenmeye ve çalışılmaya başlamıştır. Mübadelenin diğer taraf devleti olan Yunanistan'da ise, 1930'lardan itibaren göçle gelenlerin sözel kültürü kaydedilmeye başlanmış ve müzik yaşamında gelen etkiler değerlendirilmiş, edebiyat alanındaki üretimlerde ve bilimsel pek çok çalışmada mübadele dönemi kültürü işlenerek yaşatılmıştır. Türkiye'de mübadele olgusunun tekrar gün yüzüne çıkmasında elbette ki Lozan Mübadilleri Vakfı'nın 2000'li yılların başında kurulması, düzenlenen geziler, sempozyumlar ve Yunanistan'daki mübadil dernekleriyle yapılan ortak çalışmalar etkili olmuştur. Günümüz Türkiye'sinde milyonları ilgilendiren bu

yaşanmışlık sürecinin basın yoluyla paylaşılması ve hafızalardan tekrar gün yüzüne çıkarılmasında bölgesel mübadil dernekleri dediğimiz Samsun, İzmir, Ankara başta olmak üzere pek çok mübadil derneğinin kurulması da etkili olmuştur. Mübadele dönemi ile ilgili yapılan bilimsel araştırmalara bakıldığında, Kemal Arı'nın daha sonra kitap olarak da yayımlanan doktora tezi, arşiv kaynaklarına dayanan ilk araştırma olması bakımından önem taşımaktadır. Daha sonra Ali Cengizkan tarafından yayımlanan ve ilk baskısı 2004 yılında çıkan "Mübadele, Konut ve Yerleşimleri" adlı yayın, mübadele konusunda mimarlık alanında yapılan ilk çalışmadır. A. Cengizkan, Erken Cumhuriyet Dönemi yerleşimlerini inceleyen başka yayınlarla birlikte çalışmamıza en fazla veriyi sağlayan araştırmacı olmuştur.

Konumuzun tarih, uluslararası ilişkiler, ekonomi, sosyoloji gibi pek çok alanı da kapsamı nedeniyle, çalışmamızın daha da genişleyerek dağılmaması için mümkün olduğunca diğer alanlara girilmemeye çalışılarak, konunun mimarlık-mimarlık tarihi boyutu üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Bu konuda yapılan çalışmalardan yakın tarihlerde yapılan en kapsamlı çalışma, Zeynep Eres tarafından yapılan doktora tezidir. Erken Cumhuriyet Dönemi kırsal mimarisinin tümü üzerinde yapılan değerlendirmeler yanında, Trakya bölgesinde yapılan alan çalışması, mübadele dönemi sonrasındaki yapı tipleri ve yerleşmeleri görerek, karşılaştırma imkânı sunması açısından, çalışmamızda sürekli yararlanılan çalışmalardan birisidir.

Prof. Dr. Nedim İpek tarafından yapılan ve Osmanlı döneminden başlayarak göç kavramını ele alan, Cumhuriyet döneminde de Samsun özelinde mübadeleyi araştıran ayrıntılı çalışmalar tezimize önemli veriler sunmuştur. N. İpek'in çalışmaları tarih konusunda yapılmış olmasına karşın, imar ve yerleşme konusunda değerli bilgiler vermektedir. Göç ve mübadele konusunda çalışan diğer araştırmacılar arasında Abdullah Saydam, Yıldırım Ağanolu, Türkan Çetin, İbrahim Erdal, Fuat Dünder, A.Cevat Eren, Cevat Geray, Ahmet Halaçoğlu, Faruk Kocacık, Fahriye Emgili çalışmamızda sürekli yayınlarına başvurduğumuz araştırmacılarıdır.

Yayınlardan ve arşiv çalışmasından ulaşılan bilginin, yapılan arazi çalışmalarıyla tespitinin yapılması, çalışmamızın başladığı tarihten sonuçlandığı tarihe kadarki en önemli amaçlardan biri olmuştur. Cumhuriyet Dönemi anıtsal yapılarının bile gerekli koruma ilgisinden mahrum olduğu ülkemizde, farklı plan yorumları ve bir dönemin tanıdığı olma niteliğini taşıyan konutların, yıkılmadan günümüze gelen nadir

örneklerini görmek, yaşanan hızlı yok olma/edilme sürecinde ne kadar geç kaldığımızı da ortaya koymaktadır.

Çalışmamızın bir diğer amacı da, tespiti yapılan ve az sayıda kalan konut örneğinden hiç olmazsa, farklı planda olanlardan birinin korunmasının sağlanması ve muhteseklerden arındırarak özgün plan şemasıyla gelecek kuşaklara kalması yönünde kamuoyunun bilgilendirilmesidir. Bu paylaşım, sempozyumlar ve basın yoluyla da yapılmaya çalışılmış, öncelikle yerel yöneticilere, sonra da yöre halkına mübadil evlerinin önemi ve korunmasının gerekliliği anlatılmaya çalışılmıştır.

1.2. YÖNTEM

Tez çalışmamızda üç aşamalı bir çalışma programı izlenmiştir :

1.2.1. Kütüphane Araştırması

Tez çalışmamızın başlangıcından itibaren her safhasında kütüphane araştırması çalışmamızın şekillenmesi ve sürekli beslenmesini sağlamıştır. İstanbul'da Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi Kütüphanesi (İSAM), Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Ankara'da Milli Kütüphane özellikle Cumhuriyetin erken döneminde yayınlanan kitaplara ulaşmak için başvurduğumuz yerlerin başında gelmektedir. Günümüzde de satışı süren kitaplara internet veya sahaflardan satın alınması yoluyla ulaşılmıştır. Kütüphane araştırmasında özellikle Yüksek Öğrenim Kurumu'nun "tez tarama sayfası" çalışma konumuzla ilgili çeşitli bilim dallarında yapılan tezlere metin olarak erişmede, erişime açık olmayan tezlerin ise künyelerine ulaşmada çok defa yararlandığımız kaynak olmuştur. İSAM Kütüphanesi bünyesinde yer alan Prof. Dr. Nejat Göyünç başlığı olan, göçlerle ilgili lisans tezleri de, çalışmamızda yararlandığımız önemli kaynaklardır.

1.2.2. Arşiv Araştırması

Tez çalışmamıza önemli oranda veri sağlayan bir diğer çalışma alanı da arşiv araştırmasıdır. İstanbul'da bulunan Başbakanlık Osmanlı Arşivi ile Ankara'da yer alan Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi özellikle yerleşim yerlerinin belirlenmesinde ve sonrasında yaşanan sürecin takip edilmesinde önemli veriler sunmaktadırlar. Mübadele dönemi ile ilgili ilk arşiv çalışması Ali Cengizkan tarafından yapılmış ve yerleşim bilgileri yanında elimizdeki görsel malzemenin önemli bir kısmını yayımlamıştır. Arşiv verilerinden yararlanan bir diğer araştırmacı ise Zeynep Eres'tir. Eres, özellikle Devlet Arşivleri'nin internet ve bilgisayar yardımıyla, belge tarama hizmeti veren son dönemdeki teknolojik yenilikleri de kullanarak hazırladığı tez çalışması içerisinde mübadele dönemine ait belgelerin bir kısmını kullanmıştır. Araştırmacıların yararlanması açısından da genel bir sınıflandırmaya da gidilmiştir. Mübadele dönemine ait evrakın tasnif çalışmalarının hâlâ sürmesi sonucu her geçen gün yeni belgelerin araştırmacıların kullanımına açılacağı muhakkaktır. Bu suretle Ankara'da yer alan Cumhuriyet Arşivi'nde çalışma konumuzu ilgilendiren evraklar üzerinde çalışılmış ve kopyaları alınmıştır. Tez çalışmamıza veri sağlamada önemli bir kaynak grubunu teşkil eden arşiv kaynaklarının araştırmacıya açılmayan

bölümünün de önümüzdeki yıllarda açılmasıyla, daha da fazla veri ile değerlendirmelerde bulunmak mümkün olacaktır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde de yapılan tasnif çalışmalarının sonucu olarak da özellikle çizim ve harita olarak yeni belgelere erişmemiz mümkün olmuştur. Özellikle BOA PPK olarak kodlandığımız Osmanlı Arşivi'nin, Plan, Proje, Kroki tasnifinden alarak tezimize eklediğimiz köy ve konut çizimleriyle, BOA'nin diğer tasniflerinden bulduğumuz görsel belgelerin ilk defa yayınlanıyor olması, çalışmamızın Osmanlı Dönemi göç yerleşimleri açısından da önemini ortaya koymaktadır.

1.2.3. Arazi Çalışması

Arşiv kaynakları ve yayınlarda yerleri saptanan ve mübadillerin yerleştirilmeleri için planlanarak yapımı gerçekleştirilen örnek köyler, arazi çalışmamızda, gerek yerleşim özellikleri, gerekse konut ölçeğinde yerinde tespit edilerek incelenmiştir. Bu amaçla Samsun, Manisa, İzmir, Bursa ve İzmit'te örnek köy olarak yapıldığı, yayınlarda ve arşiv kaynaklarda belirtilen mübadil köyelerine gidilerek arazide tespitler yapılmıştır. Yapılan bu tespitlerde konutların plan şeması çıkartılmaya çalışılmış ve aynı yerleşim biriminde benzer tipte olan evlerle karşılaştırmalar yapılmıştır. Tekrar eden plan özellikleri görüldüğü vakit diğer konut örnekleri fotoğraflar yoluyla tanıtılmıştır.

Aradan geçen uzun yıllar sonucu elimizdeki verilerde, köy olarak belirtilen yerleşim birimlerinin çoğu, bugün mahalle ölçeğine dönüşerek adı ve yapısı kısmen veya tamamen değişmiştir. Bu durum yaptığımız arazi çalışmasını güçleştirmiştir. Çalışma için gidilen bölgelerde muhtarlarla birlikte, 1. kuşak mübadillerin günümüze ulaşamaması sebebiyle, 2. kuşak mübadiller ile sözlü tarih çalışması niteliğinde görüşmeler yapılmıştır. Eskiden köy statüsünde olan yerleşim birimlerindeki mübadil evlerinin yerini tespitte bu görüşmelerden hareket edilmiştir. Yöre yaşlıları tarafından "Atatürk Evi", "Hükümet Evi" olarak isimlendirilen mübadil konutlarının 3. ve 4. kuşak yöre sakinleri tarafından varlığından dahi haberdar olunmaması ise gelecekte bu evlerin akıbetini şimdiden belirlemektedir. Yaptığımız arazi çalışmasında çoğu oturulamaz halde, terk edilmiş durumda veya ahır-samanlık işleviyle kullanılan bu evlerde, ölçü almak ve fotoğraf çekimi şeklinde yaptığımız tespit çalışmasının ilk defa yapılıyor olması da, çalışmanın önemini bir kat daha arttırmaktadır

2.OSMANLI DÖNEMİNDE GÖÇ VE KIRSAL ALANDA YAPILAN İSKÂN UYGULAMALARI

2.1. KURULUŞ VE YÜKSELME DÖNEMİNDE İSKÂN UYGULAMALARI

Göç ve sonrasında yaşanan iskân hareketleri dünya tarihinin ilk döneminden itibaren görülmektedir. Devletlerin kurulmasında, gelişerek yayılmasında ve yüzyıllar boyunca hüküm sürmesinde, askeri güç yanında kalıcı olmada en önemli etken, sürekli olarak nüfus hareketleriyle beslenmesi olmuştur.

Osmanlı Dönemi özelinde, iskân sürecinin geçmişine baktığımızda, yapılan ilk uygulamaların daha kuruluş aşamasında yaşandığı görülmektedir. Yarı göçebe bir beyliğin, ardından gelen halk kitlelerini başarılı iskân uygulamaları ile yerleştirerek köyler, kasabalar ve şehirler oluşturması, ticari ve sosyal yaşam canlılığını yitiren bölgelerde, yerleştirilen aktif nüfusun “şenlendirme” adı verilen uygulama ile bölge ve ülke ekonomisine katkı sağlayacak düzeye gelmesi, Osmanlıların imparatorluk haline gelmesini ve uzun yıllar hüküm sürmesini sağlamıştır.

Erken dönem iskân politikasında ana unsur “gaza” ve yeni fethedilen yerlere nüfus yerleştirilerek kısa zamanda üretici haline getirilmeleridir. Osmanlının genişleme sürecinin sonuna kadar gerçekleşen uygulamalarda “Kolonizatör Türk Dervişleri” adı verilen sistem, Anadolu’dan Rumeli’ye göçte ve yerleşik hayata geçmede önemli rol oynamıştır. Osmanlı tarihinde Alperen olarak adlandırılan bu teşkilat, çoğu Yesevi tarikatına mensup dervişlerden oluşmaktadır. Ahi, Baba, Abdal, Fakih gibi unvanlarla anılan bu kişiler fetih sırasında da ordunun yanında yer almıştır. Henüz fethedilmemiş yerlere yerleşen dervişlerden Sarı Saltuk vb. örneklerinde de olduğu gibi, fetih öncesinde uygun ortam sağlayanlar, fetih sonrasında yerleştirilen veya tarikat ehlinin beraberinde bulunan Müslüman nüfusun organizasyonunda da görev almıştır. Özellikle ıssız ve ücra köşelerde bulunan zaviyelerin kurulmasına ve işleyişinin sağlanmasında, hükümdarların maddi destek sağlayarak yardımcı oldukları ve teşviklerde buldukları da bilinmektedir. Diğer bir teşkilat olan ve köylerde de şubesi bulunan Ahi Teşkilatı, özellikle ticari hayatın nitelik ve düzenini sağlayarak, esnaf ve üreticinin yetkinliğini belirlemiş, üretici ve tüketici arasında denge unsuru olmuştur. (Halaçoğlu 1997, syf. 581-582)

İskânda başvuru olan önemli bir uygulama sürgünlerdir. Bu uygulama merkezden kadırlara gönderilen hükümlerle gerçekleştirilmiş, sadece muafiyet tanınan bölgeler sürgün uygulamasının dışında tutulmuştur. Kent ve köy ayrımı olmaksızın tüm Osmanlı coğrafyasında görülen bu uygulamada, köylerde nüfusun onda biri, beşte biri gibi belirlenen oranlarda gerçekleştiriliyor ve göçmenlerin yanlarında hayvanları ile tüm tarım alet ve eşyalarını götürmeleri istenerek tüm malların listesi defterlere kaydediliyordu. Şehirli nüfustan yapılacak sürgün uygulamasında, yer değiştirmesine karar verilen topluluğun farklı meslek erbabından oluşturulmasına ve genç nüfus içerisinde seçilmesine özellikle dikkat ediliyor, göç öncesi sahip oldukları taşınmazlar da müzayede usulü ile satılıyordu. Kırsal hayatın bir diğer unsuru olan konar-geçerlerin sürgünü ise, tüm aşiretin belirlenen bölgelere nakli şeklinde gerçeklemedi. Sürgün uygulamasına uymayan veya yolda kaçanlar ağır şekilde cezalandırılıyordu. (Tekeli 1990, syf. 50)

Sürgün uygulamasına Devlet tarafından başvurulması başlıca üç nedene dayanmaktadır. Birinci neden, imparatorluğun gaza amacı doğrultusunda sürekli büyümesi ve bu büyümeden kaynaklanan, barındırdığı unsurların kaynaştırılmasının gerekliliğidir. Bu amaçla özellikle fethedilen Rumeli topraklarına, Anadolu'dan büyük gruplar halinde Müslüman nüfus yerleştirilirken, burada yaşayan Müslüman nüfus, Anadolu'ya sürülmüştür. Örneğin Mora'da Argos'un alınması sonrasında 30.000 kişi, Anadolu'ya, Anadolu'dan da Türkmen ve Tatar göçmenleri Teselya bölgesine sürülmüştü. Yine 1487 tarihinde Trabzon'da Rumeli'ye sürülen Hristiyan ahalinin yerine Tokat, Bafra, Samsun, Niksar, Çorum ve Amasya gibi şehirlerden nüfus nakledilmiştir. (Halaçoğlu 1997, syf. 583) İkinci neden ise üretimin emek eksenli ve kıt oluşu nedeniyle, nüfusun belli bir bölgede yoğunlaşarak sürekli artma eğilimine girmesi, o bölgede kentlere akacak artı üretimin azalması anlamına gelmekteydi. Ayrıca azalan nüfus ve ekonominin çöktüğü yerlerde de yeniden canlanma için nüfus unsuruna gerek duyulduğundan sürgün yoluna başvurulmuştur. Sürgün metoduna başvurmanın üçüncü sebebi olarak ise, büyüyen imparatorluk içerisinde güvenliği ve düzeni sağlamaktır. Ayrıca hem tarımsal üretimin gerçekleştirilmesi, hem de özellikle ticari yollar üzerinde güvenliğin sağlanması amacıyla, genellikle konar-göçer grupların da derbent adı verilen stratejik noktalarda iskân edildikleri görülmektedir. (Tekeli 1990, syf. 50) Bu iskân yöntemiyle yerleştirilen halka, bir takım muafiyetler verilerek, toprak dağıtıldığı da

görülmektedir. Derbentlerdeki¹ iskân sürecinin her aşamasının ve iskân sonrası durum, Şüceattin Kalesi'nden getirilen 16 hanenin Donuz ve Maraş Hanı civarına yerleştirilmesi örneğinde olduğu gibi, iskânın mahalli yetkililer tarafından takibinin yapıldığı ve evlerinin inşaatı bitene kadar içlerinden seçilen 10 kişinin tedbir amaçlı Niğde'de tutulduğu, dolayısıyla iskânın askeri tedbirlerle birlikte titizlikle yapıldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, Bozok Sancağı Süleymanlı-ı Kebir kazasına derbentçi olarak yerleştirilmesine karar verilen çeşitli oymaklardan kişilerin, Kırşehir ile Bozok sınırı arasında “taş evlerde” ziraat yapmak üzerine yerleştirilecekleri bilgisi, (Orhonlu 1990, syf. 107-112) yerleştirilmenin kalıcılığının sağlanmasının adına ev yapım tekniğinin de ayrıntısını vermektedir. Bazı derbentlerde, İzmit Dilovası'ndan Anadolu tarafına geçişi sağlayan, bataklık konumundaki Yalova-Hersek Dil İskelesi örneğinde olduğu gibi, iskân edilen yerleşim bölgesinin insan yaşamına sağlıksız koşullar ve toprak yapısı nedeniyle imkân vermemesine rağmen, ısrarla devam edildiği ve bölgenin konumu nedeniyle nüfusun, bazen askeri yöntemlerle de olsa sürekli bölgede tutulmaya çalışıldığı görülmektedir. (Seçkin 2011) Sürgün yöntemine başvurulmasının bir diğer nedeni de, güçlenen yerel yöneticilerin gücünü zayıflatmak ve merkezi otoritenin gücünü bölgede hâkim kılmaktır. Bu sebeple yapılan uygulamalarda belirlenen bölgelerin nüfus yapısı tamamen değiştirilebilmekteydi.

Osmanlı döneminde vakıf ve temlikler yoluyla da iskân uygulamaları yapılmıştır. Şehir merkezlerinde veya geliştirmesi düşünülen bölgelerde, dönemin hükümdarı veya iktidarda etkin kişiler tarafından yaptırılan cami, mektep, medrese, imarethane, darüşşifa gibi yapıların, uzun yıllar yapılış amaçlarını sürdürebilmesi için kurulan vakıflarla, devamlılıkları güvence altına alınmıştır. Kurulan tesislerle, nüfusun bu bölgelerde toplanmasına imkân tanınmış olup, ticari hayatın canlandırılması ve vakıf sistemine gelir sağlamak amaçlı olarak, ticari kuruluşların inşasına özellikle önem verilmiştir. İmar faaliyeti sadece hükümdarlar eliyle yapılmamış, sağlanan imtiyazlarla akıncılar da, fetih sonrası kendilerine verilen topraklara, akrabalarını ve çevrelerindeki insan gruplarını getirerek iskân etmişlerdir. Üsküp Paşayığitlere, Gümölcine, Serez Manastır bölgesi Gazi Evrenos Bey'e, Plevne ve Niğbolu bölgesi Mihaloğullarına verilmiş, bu sayede yeni fethedilen bölgelerde, nüfuzlu aristokrat

¹ Der; kapı, bend; tutmak anlamında kullanılan bu sözcük Osmanlı'nın erken dönemlerinde itibaren karakol işleviyle kullanılmaktadır. Derbent olarak geçit, kale, han, köprü ve önemli yol güzergahları belirlenmiş ve buraların sürekli iskân edilerek özellikle nüfusla şenlendirilmesiyle güvenliğin sağlanması amaçlanmıştır.

ailelerin çabalarıyla iskân sağlanması amaçlanmıştı.(Akdağ 1995, syf. 395-396) Padişahların şehir merkezleri dışında faaliyet gösteren vakıfları da bulunmaktadır. Örneğin 2. Murad'ın, 1427-1443 yılları arasında Ergene nehri üzerine inşâ ettirdiği Uzunköprü, burada bir kasabanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sultan II Selim tarafından Eskil Kazası'na bağlı Karapınar'da, Sultaniye mamuresinden (yapılaşmasından) sonra burası da bir kasaba haline gelmiştir. (Halaçoğlu 1997, syf. 583)

Yeni fethedilen yerlerdeki iskân uygulamasında, istisnai durumlar da görülmektedir. Örneğin, Yunanistan'daki Yanya Şehri'nin, 2. Murad döneminde amanname (teslim belgesi) ile alınması sağlanmış, bu sayede kent yağmalanmayarak, devşirme sisteminin getirilmesinden vazgeçilmiş zorunlu nüfus göçü de olmamıştır. Kentteki nüfus yapısı da korunarak, kente yerleşen az sayıdaki yeniçeri ayrı bir mahallede evlenerek buraya yerleşmiştir. Bu durum 17. yüzyıla kadar sürmüş, kentlinin isyanı ile Hristiyan kale halkı buradan çıkartılarak yerine Müslüman ahali yerleştirilmiştir. Devralınan yerleşimler yanında yeni kurulan yerleşim yerlerine “Yenice Taraklı”, “Yenişehir” veya 18. yüzyılda “Nevşehir” gibi isimler verilerek yeniden düzenlenen yerleşim birimine ait ipuçları bırakılmıştır. (Yenişehirlioğlu 2000, syf. 890-891) Şehirlerin şenlendirme adı verilen imarı ve göçmenlerin yerleştirilmesi ile canlandırılması, Erken Osmanlı döneminde İznik'in alınması ve canlandırılması sürecinden başlayarak, özellikle Balkan şehirlerinin imarında sıkça görülmektedir. İç kale dışında şehrin gelişim yönü belirlenerek, sultani külliyelerin yapılması ile alternatif yerleşim ve mahallelerin oluşturulması, sonrasında semtlerin ortaya çıkarak devlet ileri gelenlerinin de külliyelerini oluşturmasıyla kent kurgusu içerisinde ana yapı oluşmuştur. Çeşitli bölgelerden getirilen göçmenlerin gruplar halinde geldikleri yerin adını taşıyan mahalle ölçeğindeki mescitleri çevresindeki yerleşimi ile kentin mahalle yerleşmesi de sağlanmıştır. Kent yerleşimine dair en belirgin örnekler başkent niteliği taşıyan Bursa, Edirne ve İstanbul'un alınması sonrasındaki süreçte yaşanmıştır. (Yenişehirlioğlu 1989, syf. 1345-1553), (Seçkin 2002, syf. 188-194)

17. ve 18. yüzyıllarda başlayan iç karışıklıklar ve ekonomik krizler ile ortaya çıkan güvensiz ortam, ülke içerisinde halkın kitleler halinde bölgelerini terk ederek güvenliğinden emin oldukları başka bölgelere göç etmelerine neden olmuştur. Bu durum da tarımsal üretim önemli oranda sekteye uğradığı gibi, pek çok köy ve kasaba harabe haline dönmüştü. Bunun yanında belirli bölgelerde nüfusun yığılması

da çeşitli huzursuzluklara neden olmakta, toprağın işlenememesi sebebiyle kriz daha da derinleşmekteydi. İmparatorluğun büyümesinin durması ve tahıl üretimi için vazgeçilmez toprak parçası olan Rumeli coğrafyasında yaşanan toprak kayıpları, tarımsal üretim konusunda Anadolu'nun öneminin anlaşılmasına neden olmuştu. Özellikle ovaların bakımsız kalması ve üretim sürecine katılabilecek yerleşmemiş halk grupları olarak konar-göçerlerin de ülke içerisindeki çıkartmış olduğu huzursuzluklar, bu grupların iskânlarını zorunlu kılmıştı. Yine bu dönemde bozulan derbent teşkilatını tekrar işler haline getirmek için derbentlere yeni yerleştirmeler yapılmış, yollar ve köprüler onarılmış, kervansaraylarda onarımlar ve yeniden inşâ faaliyetleri gerçekleşmişti.

Konar-göçerler genel olarak Kütahya-Aydın yöresi, Konya-Karaman bölgesi, İç-il ve Teke havalisi, Ankara-Nevşehir yöresi, Sivas-Erzurum bölgeleri, Çukurova bölgesi, Diyarbakır-Malatya bölgesi, Kıbrıs Adası, Rakka ile Halep Eyaletleri ve Rumeli'de küçük bir bölgeye yerleştirilmişti. Bu yerleştirme faaliyetleri sırasında 1712'de, Halep Eyaleti'nde Murat Paşa Köprüsü'ne (Cisr-i Murat Paşa), 1720'de Ulukışla-Çiftehan arasında Maraş Hanı'na, Alaşehir-Ilgın arasında bulunan ve bir kasaba şeklinde yeniden inşâ edilen Arkad Hanı'na, 1727 yılında Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa'nın doğduğu köy olan Muşkara üzerinde kurulan kasabaya (Nevşehir) yapılan yerleşimler iskân yerleşimlerinin en bilinen örnekleridir. Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa, Pasarofça Anlaşması sonrasında inşâsına giriştiği kasabada ilk olarak cami, medrese, imaret, han, mektep, hamam, 10 çeşme ile 30-40 kadar dükkan yaptırmıştır. Yerleşimi daha da cazip hale getirmek için derbentçi olarak kayıt yaptırdıktan sonra, kasabanın etrafını sur duvarı ile çevrilerek çeşitli saldırılara karşı korunaklı hale getirmiştir. İskân işlerinde teşvik maksatlı olarak odun ve kereste sağlanmış, kalenin korunması içinde muhafızlar getirtilmiştir. Kayseri'den getirilen zengin zevatın yanında konar-göçerlerden bazıları kendi istekleriyle bazıları da zorla kasabaya yerleştirilmiştir. Kendileri ev inşâ edebilecek maddi durumu iyi göçmenler şehre yerleştirilmiş, diğerleri ise kırsal kesimde sağlanan destekler ve muafiyetlerle taştan yapılmış evlere iskân edilmiştir. (Cerasi 1999, syf. 52) 800 hanenin yerleştirilmesi düşünülen kasabaya 1727 yılına kadar 400 hane yerleştirilebilmiştir. İskâna uymayanlara da kanuni tedbirler uygulanmıştır. (Halaçoğlu 1997, syf. 73-76) Izgara planlı bir yerleşimin tercih edildiği Nevşehir kasabasında, konut, ahır, ambar gibi yapılar bir avlu içerisinde inşâ edilmiş ve her

oyamak ayrı mahalle olarak yerleştirilerek, kırsal karakterli planlı bir yerleşim ortaya çıkartılmıştır. (Eres 2008, syf. 30) Yine bu dönemde kurulan Kurt Kulağı Derbendi'nin, 1712'de onarımına başlandığı, mevcut olan kervansaray ve camiye ilaveten kale yapımı ile derbend muhafazasında görev alması düşünülen, 40-50 asker için yapılacak evlerin, kale içerisinde planlandığı da bilinmektedir. (Halaçoğlu 2007, syf. 70)

18. yüzyıla kadar ülke içinde görülen göç-yer değiştirme hareketlerinin geneline bakıldığında sorunun büyük oranda ekonomik kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde yüzlerce yıl sürecek olan başka bir göç dalgası, dış kaynaklı olarak ortaya çıkmaya başlamış, bu göçün sürekliliği ve etkileri günümüzde de etkilerini hissettirmiştir. Bu yeni göç dalgasını fitilin ateşlenmesi 1699 Karlofça Anlaşması ve Rusya'nın güçlenerek Karadeniz'in kuzeyi, Kafkasya, Balkanlar ve Boğazlara inme siyasetini uygulamaya koymasıyla başlamıştır. Rus toprakları dışında kalan Ortodoksları, himaye etmek amacıyla başlayan Rus ilerleyişi sonucu 1764 yılında Polonya işgal edilmiştir. Daha sonra 1774 Osmanlı-Rus Savaşı öncesi Kazan, Güney Volga, Kuzey Kafkasya ve Don bölgesinde yaşayan Müslüman halk tehirci tabi tutulurken, özellikle Kazan-Azak arasındaki Müslümanların çoğunun da, Osmanlı Devletine sığındığı görülmektedir. Rusların yerleşik Müslüman halkı sıkıştırarak yerlerini terke zorlama siyaseti sonucu, göç eden halkın yerine Rus göçmenler yerleştirilmiş ve Ortodoks kültürü etkinliği sağlanarak Ruslaştırma ve kolonileştirme siyaseti izlenmiştir. 1768-1774 ve 1787-1792 savaşları sonrasında göç daha da artmış, Rusya'nın 1783 tarihinde Kırım'ı işgali ile buradaki toprakları bu tarihe kadar arazi sahip olma hakkı olmayan Rus köylülere ve rütbeli askerlere dağıtarak iskânı teşvik etmiştir. General Potemkin, 70.000 Rus köylüsünü Kırım'a yerleştirdiği gibi, bölgeye Avrupa'dan gelen Alman göçmenlerin yerleştirilmelerine de izin vermiştir. Nitekim kısa süre içinde Kırım başta olmak üzere bölge üzerinde çoğunluğu, idare ve ekonomiyi eline geçiren Ruslar ve diğer göçmen gruplar bu bölgeden 1780-1800 yılları arasında 300.000-500.000 Müslümanı Osmanlı topraklarına göç ettirmiştir. Yine aynı dönemde 80.000 kadar Tatar Beserabya, Dobruca ve Anadolu'ya göç etmiştir. (İpek 2006, syf. 20-21), (Eren 1966, syf. 32)²

Bu dönemde Osmanlı Devletine sığınan ve iskân edilenlerin sadece Müslümanlar olmadığı da görülmektedir. Avrupa'da siyasi çekişmeler sonucu kaybeden tarafın

² Bu sayının 100.000 veya 200.000 olduğu yönünde de görüşler mevcuttur. (Akgündüz 1999, syf. 145)

Osmanlı Devletine sığındığı ve yerleştirilme talep ettiği örnekler de görülmektedir. Nitekim Macar İstiklal savaşçısı Rakoczi Ferenc ve arkadaşlarının 1718 tarihinde Habsburgların zulmünden, din ve vicdan hürriyetlerine yaptıkları baskıdan dolayı yaptıkları iltica başvurusu kabul edilmiş ve kendilerine her türlü yardımda bulunularak ev ve maaş bağlanmıştır. (Saydam 2010, syf. 94)

2.2. GÖÇLER ÇAĞI 19. YÜZYIL VE İSKÂN

19. yüzyılda Osmanlı topraklarına göç, yeni kurulmaya başlayan ulusal devletlerin Müslüman ahalinin üzerinde baskıyla daha da artmıştır. 1804 Sırp İsyanı sırasında eski Semendre Sancağı'na bağlı şehir ve köylerde yaşayan Müslümanlar, Bosna-Hersek ve Rumeli'nin çeşitli yerlerine göç etmişler; bir kısmı ise kalelere sığınmışlardı. İsyanın daha da şiddetlenmesi ve yayılmasıyla birlikte Dobruca, Şumnu bölgesindeki Müslümanlar İstanbul'a kadarki Osmanlı topraklarına göç etmişlerdi. 1806-1812 yılları arasında göç edenlerin sayısı 200.000'i bulmaktaydı. Göçmen nüfusun sayısının çokluğu alınan tedbirlere rağmen yetersiz kalmış, daha sonra göçmenler Eskişehir bölgesine yerleştirilmişlerdi. Tarihçi Cevdet Paşa bu dönemde alınan tedbirleri;

“...en mühim olan iskân-ı muhacirin işine bakılmamıştı... Tuna havalisindeki kaza ve kura ahalisinin ekseri berü tarafa hicret edüp şuraya buraya hane-berduş oldukları halde sürünerek sefalet çekmekte idiler...”

sözleriyle eleştirerek iskân işleriyle ilgili aksaklıkları dile getirmiştir. (Eren 1966, syf. 33-34)

1821 yılında başlayan Mora isyanı, bağımsız bir Yunanistan Devleti'nin kurulmasını isteyen Avrupalı Devletlerin destekleri, hatta Avrupa'dan gelen gönüllülerin bizzat Osmanlıların karşısında savaşmasına karşın, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa tarafından 1825 yılında bastırılmıştı. Bu gelişmeye rağmen Batılı devletlerin müdahalesiyle gelişen siyasi olaylar sonucu, Edirne Anlaşması ile Osmanlı Devletine bağlı yeni bir idare tanınmış oldu. 1830 yılında Rusya, İngiltere ve Fransa tarafından imzalanan Londra Anlaşması ile Yunanistan'ın ahali arasında eşit davranılması koşuluyla bağımsız devlet olarak tanınmasına karar verilmiştir. Bu anlaşma ile tüm vatandaşlara göç hakkı da tanınmaktaydı. 1821 yılında nüfusun yaklaşık %10'una tekabül eden 63.000 ile 90.830 arasında değişen Müslüman azınlık ya katledildi ya da göçe zorlanarak 20 yıl gibi kısa bir sürede bağımsız Yunanistan Devleti içerisinde ortadan kaldırıldı. Yunanistan'a bırakılan Türklerin gayrimenkulleri veya maddi karşılığı ise, bu toprakların düzenli yerleşimlerin kurulması nedeniyle değerlendirildiği, bu sebeple tazminatın ödenemeyeceği şeklindeki gerekçelerle, Yunan Hükümeti tarafından engellemiştir. Göçe zorlananlar öncelikle İzmir ve Eğriboz'a yerleştirilmiş, güvenlik amacıyla Sakız Adası da boşaltılarak ada halkı Çeşme'ye sevk edilmiştir. Göçmenlerden bir kısmı da Karaferiye ve

çevresindeki kazalara iskân edilmişti. Ancak yerli halkın uygunsuz davranışları sonucu göçmenlerden 547'si Varna'ya gönderilmiş, bölgede Osmanlı-Rus Savaşı'nın yaptığı tahribat sonucu konut sorunu had safhaya ulaşmıştı. İlk etapta yerli ahaliden boşaltılan evlere dört beş hane geçici olarak bir arada yerleştirilmiş, zirai kredilerle çiftçilik özendirilmişti. Ancak bu bölgede kalmak istemeyen göçmenler, Filibe, Pazarcık, Yenişehir ve Edirne bölgesine beşer, onar hanelik gruplar halinde yerleştirildiler.(İpek 2006, syf. 84)

Batılı devletlerin Osmanlı üzerinde artan baskısı, bağımsızlığını veya özerkliğini kazanan yeni devletlerdeki Müslüman nüfusun, (Mora örneğinde olduğu gibi) anlaşmalarla göç ettirilmesi talebi 19. yüzyıl boyunca da devam etmiştir. Mehmet Emin Ali Paşa 1856 Viyana ve Paris toplantılarında, Edhem ve Saffet Paşalar 1876 Tersane Konferansı'nda Avrupa devletlerinin bu türdeki isteklerine karşılaşmıştır. (Eren 1966, syf. 38) Ayrıca Avrupa Devletleri, Osmanlı toplumu içerisindeki azınlıkları bahane gösterip reform taleplerinde bulunmuşlar ve bunun sonucu Islahat ve Tanzimat Fermanlarının ilanı ve sonrasında çıkartılan kanun ve yönetmelikler, etkisini iskân işlerinde de göstermiş ve artan göçmen nüfusun, oluşturulan komisyonlar nezaretinde yerleştirilmesi gündeme gelmiştir.

2.2.1. Osmanlı Dünyasında Reformlar, Nizamnameler ve Göçmen İşleriyle İlgili Düzenlemeler

18. yüzyıldan itibaren Osmanlı dünyasında görülmeye başlayan kaybedilen topraklardan gelen göç dalgası, sınır illerine gönderilen talimatlarla kontrol edilmeye çalışılmıştır. Yapılan yardımlar göçmenlerin bizzat devlete başvurusu ve yerli halkın kendi çabalarıyla yaptığı destekler şeklinde olmuştur. Her ne kadar devletin resmi yazışmalarında göçmenlere yakın ilgi gösterilmesi sürekli olarak istenmişse de, bir kurumun yokluğu ve organizasyon eksikliği Cevdet Paşa tarihinde ve 2. Mahmud'un Bosna eyaletinde çıkan ayaklanmanın bastırılması sonrasında hazırlattığı talimatta belirtilmiştir. Burada eski iskân nizamlarının bozulduğu bu işin yeniden ele alınması gerektiği ve muhacirlerin iskân edilmesiyle ilgili bazı tespitlerde bulunmuştur. (Eren 1966, syf. 39) Eldeki veriler ışığında iskân faaliyetlerinin ancak, Tanzimat sonrası yaşanan değişim içerisinde sistemli hale geldiği görülmektedir.

Tanzimat'ın getirdiği reformlarla değişen devlet-millet ilişkisi, imar konusunda da önemli değişimleri beraberinde getirmişti. Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda temel amacın “mülk ve milleti ihya etmek” olduğu belirtiliyordu. Bu artık imar kavramının sadece mülke ait bir kavram olmaktan çıkıp, ülkede yaşayanların refahını içeren bir kavram olacağına işaretliydi. 1838 yılında Mustafa Reşit Paşa'nın Hariciye Nezareti bünyesinde kurduğu Ziraat ve Sanayi Meclisi'nin adı aynı yıl içerisinde “Meclis-i Umur-u Nafia” olarak değiştirilmişti. Komisyon şeklinde çalışan meclislerde tarım, ticaret ve sanayinin gelişmesi ve kalkınma yolunda gündem konuları tartışılmıştır. Ayrıca Gülhane Hattı Hümayunu sonrasında, her eyaletten biri Müslüman diğeri Müslüman olmayan iki kişi İstanbul'a çağrılarak Meclis'i Vâlâ'da görüşmeler yapılmış, gelenlerin sundukları raporlar çerçevesinde İmar Meclisleri kurulmuştu. Alınan kararlar eyalet temsilcileriyle birlikte 18 Mayıs 1845'te eyaletlere gönderilmişti. Kurulan komisyonlarda beklenen amaç halkın güven ve refah içinde yaşamın sürdürmesi için gerekli olan istekleri tespit ederek, bu doğrultuda imar isteklerinin karşılanması yoluna gitmekti. Nitekim bu program içinde İstanbul'a yakın yerlerde uygulamalar yapılmasıyla başlanmış, 1880'lerde ise tüm ülkede gelişimi sağlayacak yörelerin bayındırlık işlemleri, artık bu yol kullanılarak tespit edilmiş ve uygulamaları yapılmıştır. (Tekeli-İlkin 1991, syf. 163-164)

Tanzimat, her alanda olduğu gibi iskân işlerine de yeni bir bakış açısı getirmiştir. Arşiv kaynaklarına göre göçmen işleri ilk dönemlerde geçici ve sınırlı olarak Dahiliye Nezareti içerisinde kurulan etkinliği olmayan küçük birimlerle yürütülüyordu. Kırım Savaşı sonrası sorumlu kurumun Ticaret Nezareti olduğu görülmekte olup, Şehremaneti ile sorumluluğun paylaşıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Zaptiye Nezareti de göçmen işlerine yardımcı olan kurum olarak görülmekteydi. Şehremaneti'nin, 1831 yılında yeni kurulduğu ve 1855'ten sonra modern bir kurum olarak işlemeye başladığı düşünülürse, bu döneme kadar doğrudan bir kurumun göçmen iskânıyla ilgilenmediği, küçük göçmen kitlesi için geçici çözümler sunabilen çapta olduğu görülmektedir. (Dündar 2011, syf.58) Bu konuda kurum eliyle karşımıza çıkan ilk uygulama, 1849 yılında Türkiye'ye gelen Macar ve Polonyalı mültecilerinin iskânının, teşkil edilen özel bir komisyon marifetiyle gerçekleştirilmesidir. (Eren 1966, syf. 40) Gelen göçmenlerin içlerinde politikacı ve aydınların da bulunduğu çok sayıda Macar, Bohemyalı, Polonyalı bulunmaktadır. Gelenlerin büyük bölümü kısa sürede Osmanlı kent hayatına katılmıştır. Diğer kısmı da çiftçi ya da büyük toprak sahiplerinin çiftlik yöneticisi olarak toprağa yerleştirilerek, hem tarımın hem de büyük malikânelerin geliştirilmesine katkıda bulunmuşlardır. (Saydam 2010, syf. 95)

Osmanlı'ya sığınan mültecilerin toplam nüfusu, bakmakla yükümlü oldukları kişiler de dahil olmak üzere, muhtemelen 16,000 olduğu anlaşılmaktadır. Bu nüfus başlıca üç yerleşim yerine yerleştirilmiştir. Müslüman olmayı tercih eden grup Halep ve civarına, diğerleri ise Kütahya ve Şumnu'ya yerleştirilmiştir. Kütahya'ya yerleştirilen grup içerisinde Kossuth'a³ burada kalışı sırasında ev tahsis edilmiş, Kont Batthany ise mültecilere ayrılmış olan barakalarda yaşamayı reddettiği için ona da bir konak verilmiştir. Halep'e gönderilen göçmenler için Halep Valisi'ne yazılan talimatnamelerde konuklar için "sarayın binalarında" uygun yerler sağlama, böyle yerler bulunmadığı takdirde "münasip konaklar" kiralama ve içlerini masa, sandalye gibi eşyalarla döşeme emri verilmiştir. (Karpat 2004, s. 138-141.)

Göçmenlerin yerleştirilmeleri konusunda erken tarihli bir başka uyguma ise, Beriye'tü's-Şam'dan 1843 yılında Dobruca Bölgesi'ne yerleştirilmelerine karar

³1849'da ülkesinin bağımsızlığını ilan eden ve Macaristan'ın "geçici" sıfatıyla da olsa ilk cumhurbaşkanı olan Lajos Kossuth, Avusturya'ya karşı verilen savaşı Rusya'nın Avusturya yanında savaşa girmesi üzerine kaybetmiş ve Kütahya'ya sürgün edilmişti. Kont Batthany ise bağımsız Macaristan'ın ilk başbakanıdır.

verilen Arapların iskânıdır. Toplam sayıları 558 olan Araplar, İstanbul Kilimli'deki ikametleri sırasında, Anadolu veya Rumeli'de iskân edilmeye razı olmaları üzerine, Dobruca'da, Pazarcık Kazası civarında, Pazarcık-Karasu köprüsünün iki tarafında dağa ve ormana dört saatten fazla uzak olmayan bölgeye yerleştirilmelerine karar verilerek, burada çiftçilikle geçimini sağlayacakları sekiz köyün inşâasına başlanmıştır. Köylerin aralarındaki mesafe 15-20 saat olarak belirlenmiş olup, inşâ edilecek olan köylerdeki evlerin masrafı daha sonra hazineden karşılanmak üzere çevre halktan karşılanmış ve 170 hane için çevredeki ormanlardan kazık, çubuk ve kereste temini yapılmıştır. İnşaatlarda yalnızca kapı ve pencere tahtaları satın alınmış, evler de iki odalı olarak yapılmıştır. Göçmenlerin yöreye gelmesinden sonra, ziraat yöntemlerini öğretmek, ormandan faydalanmak için uygun yolları belirlemek üzere yöre halkından köylüler ücretle görevlendirilmiş, uygun tohumluk ve hayvan temini sağlandıktan sonra, nüfusun evlilikler yoluyla artması teşvik edilerek, düzenli olarak nüfus istatistikleri tutulmuştur. (Saydam 2010, syf. 122)

1856 tarihli Kırım Savaşı sonucunda göç ve göçmenlerin yerleştirilme problemi mevcut düzenlemelerle çözülemeyecek yoğunlukta idi. Nitekim hükümet gelen yoğun göçmen nüfusa yapılacak yardımlar konusunda sık sık fikir değiştirmek ve uygulamalar yapmak zorunda kalmıştı. Paris Anlaşması'nın Müslümanlar için yeterli güveni sağlayamaması, savaş sonrası Rusların bölgedeki Müslüman halktan intikam alacağı korkusuyla, Kırım ve Kafkas halkları Osmanlı topraklarına iltica etmek için başvurmuşlardı. Babıali göç etmek isteyenlere yardım kararı almış, ve bu amaçla nakil ve iskân işlerini ele alacak olan bir kurul, Paris Anlaşması'nın onaylanmasından hemen önce kurulmuştu. Osmanlı topraklarına göçü, "milletlerinden bağımsız" olarak herkese açan Babıali, yeni gelenlere karşılıksız toprak, yük hayvanı, tohum ve tarım aletleri sağlayacağına söz vermişti. (Karpas 2010, syf. 207)

Osmanlı Devleti tarafından verilen güvenceler üzerine bu topraklara iltica etmek için müracaat eden aileler, tüccar ve devlet gemileri ile Köstence, Balçık ve Varna limanlarına taşınmıştır. Az sayıda göçmenin ise İstanbul ve Anadolu kıyılarına ulaşmış olduğu, bunların da büyük kısmının Dobruca'daki akrabalarının yanına gönderildiği anlaşılmaktadır. (Saydam 1992, syf. 206)

Hükümet göç edenlerin sayısının fazla olmayacağını ve zamanla önceki göçler gibi arkasının kesileceğini düşünmekteydi. Buna karşılık 1859'dan sonra meydana gelen

iki büyük göç dalgası devleti zor durumda bırakmıştı. Hatta yeni gelen göçmenlerin kabul edilip edilmeyeceği konusu bile konuşulur olmaya başlamıştı. (Saydam 2002, syf. 681)

Gelen göçmenlerin, Silistre Eyaletine bağlı limanlar, imparatorluğa ilk adım attıkları yer olduğu için göçmenlerin kabulü ve iskân işleri Silistre Valisi'ne havale edilmişti. Valiye gönderilen ve 3 Mayıs 1856 tarihini taşıyan talimatname, göç tarihi açısından oldukça önem taşımaktadır. Talimatnamenin dokuz paragraftan oluştuğu görülmekte olup, sığınan tüm göçmenlerin Müslüman olsun veya olmasın aynı şartlarla kabul edileceği ifade edilmektedir. Talimatnamede göçmenlerin yerleştirilmeleri ve üretici hale getirilmelerine kadarki süreç ile sağlanacak muafiyetlerin önceden belirlendiği de görülmektedir. Talimatname maddeleri özetle şu şekildedir :⁴

1. Deniz yoluyla Balçık İskelesi'ne gelenler öncelikle çadırlara yerleştirilecek veya geçici olarak çevredeki köy ve kazalarda barındırılacaklardır. İlk etapta oluşacak masrafları karşılamak üzere 2.000 kese akçelik tahsisat ayrılmıştır.

2. Gelen göçmenlerin dinine bakılmadan on sene vergi ve askerlikten muaf tutulacaklar, ayrı ayrı kaza ve köylere suya ve denize yakın verimli arazilere iskân edileceklerdi. Çiftçiliği bilenler Dobruca bölgesinde kurulacak köyler için ayrılacak olan geniş topraklara yerleştirilerek, topraklarının tapuları ücretsiz dağıtılacaktır. Valilik tarafından da iskânın tüm ayrıntıları defterlere kaydedilerek merkeze gönderilecektir.

3. Yerleştirilen göçmenlerden zengin olanları evlerini kendileri yapacak, diğerlerinin ise masraflarını devlet karşılayacaktı. Yapılacak olan evlerin devlete olan maliyetini azaltmak amaçlı, çevre köylerden komşuluk düşüncesinden hareketle yararlanılması teşvik edilerek, inşâ maliyeti belirlendikten sonra inşaatlara başlanılmalıdır. Yapılacak evler ahşaptan yapılmalı ve mümkün mertebe aynı tarzda bir sırada olarak, sokakların düzgün ve geniş olmasına dikkat edilmelidir.

4. Evlerin inşaatı sürerken, göçmenlerin ekip biçeceği arazi bu yıl nadasa bırakılmalı, çiftçilik için gerekli olan öküz, araba devlet tarafından karşılanmalı ve ihtiyaç belirlenerek bildirilmelidir.

5. Çiftçilik yapacak olanlara tohumluk ve yemeklik zahire verilebilmesi için gerekli olan miktar ve ürün cinsi bildirilmelidir.

⁴ BOA, İrade Meclis-i Mahsus Nr. 22622 (Eren 1966, syf. 42-48), (Saydam 2010, syf.119-120)

- 6.Zirai araç gereç çevre köylerden komşuluk yardımı şeklinde sağlanacaktır.
- 7.Nüfus tespiti yapılarak, defterlere mutlaka kaydının yapılması gerekmektedir. Göçmenlerin kendi aralarından imamlar ve muhtarlar seçilerek köyler ve kazalar oluşturulacaktır. Yine kendi aralarından seçecekleri kaza müdürü, nüfus katibi ve nazırı tayin edilip yeterince zaptiye askerinin görevlendirilmesi sağlanacaktır.
- 8.Verilen öküz, tohum gibi yardımlar satın alma suretiyle yapıldığında, hazineye olan yükünü azaltmak için, göçmenlerin ekonomik durumları düzeldiğinde yavaş yavaş geri ödenmesinin sağlanacaktır.
- 9.Talimatname dışındaki hususlar merkezden sorulacak, göçmenlerin asayişleri için tüm tedbirler alınacaktır.

Hazırlanan talimatta belirtildiği gibi Balçık'a çıkan muhacirler çevredeki kaza ve köylere dağıtılarak, belirlenen hususlar çerçevesinde iskân işlemine başlanılmıştır. 1857 yılında Kırım'dan İstanbul'a gelen Yahudi göçmenlerin dilekçe ile yerleştirilmelerini talep etmeleri üzerine, Silistre Valisi Said Paşa'ya verilen talimat ile Yahudilerinin iskânının da aynı daha önceki göçmenler gibi yapılması istenmiştir. (Eren 1966, syf. 51-54)

Osmanlı devletinin yaşadığı göçmen sorununun yanında, kendi ülkesine göçü de teşvik etmiştir. Bu dönemde Rusya, Fransa ve Bazı Güney Amerika ülkeleri, toprak ile tarım ve hayvancılık kredisi verip vergi muafiyeti sağlayarak dışarıdan göçmen getirtiyordu. 1856 yılında Osmanlı'nın bir dış temsilciliğine yapılan göç başvurusu üzerine, 1 Ocak 1857'de Meclis-i Tazminat'ta, teb'a nüfusunun çoğalması için Osmanlı topraklarına yerleşmek isteyen Avrupalı ailelere izin vereceği ve onların Osmanlı vatandaşı olarak kabul edilecekleri yönünde bir karar çıktı. Ardından 19 Şubat 1857 tarihinde 14 maddelik bir Muhacerat Nizamnamesi hazırlandı. Bu nizamnameye göre hangi din ve mezhepten olursa olsun herkes, Osmanlı vatandaşlığını kabul ederek, devletin bedelsiz vereceği arazide iskân olacaktı. Avrupa'dan Osmanlı topraklarına göçü teşvik için hazırlanan nizamnamede bir çok muafiyet ve imtiyaz öngörüldü. Nizamname, Avrupa'nın yüksek trajlı gazetelerine ilan verilerek duyurulmuştur. (Dündar 2011, syf. 50)

Silistre Nizamnamesi'nin bir benzerinin de Nogay muhacirlerinin Konya'ya sevk edildiği ilk günlerde hazırlanmıştır. Konya Valiliği'ne gönderilen bu talimatnamede iskânın nasıl olacağı bildirilmiş, bu iş için özel bir memur tayin edilmeyerek, Valinin

riyasetinde çalışan Eyalet İdare Meclisi'nin sorumluluğu olduğu belirtilmişti. 1859 sonbaharında gönderildiği anlaşılan belgeye göre göçmenler mahalli idare tarafından kendilerine gösterilen arazilerden birini seçecekler, tanesi en fazla 250 kuruşa kadar yaptırılacak otuzar-kırkar, hatta daha fazla sayıda inşa edilecek evlerin oluşturduğu yeni köylere topluca yerleştirileceklerdi. Ayrıca her aileye beşer kile tohumluk zahire, her iki aileye birer çift öküz ve çift aletleri verilecekti.

Belirli esaslara bağlanan göçmenlerin yerleştirme işlemleri, planlandığı şekilde gerçekleşmemiş, Konya vilayetinde aradan altı ay geçmesine rağmen ilerleme kaydedilmemiştir. Kuraklık ve kıtlıkla boğuşan bölgenin, eyaletin imkânlarıyla binlerce göçmenin yerleştirme işleminin altından kalkması mümkün olmamıştı. Ayrıca ev yapımı için gerekli olan malzemenin sağlanacağı ormanlara uzaklık, Adana yöresinde olduğu gibi, coğrafi şartların da sazdan, kamıştan ev yapmaya veya içerisinde yaşamaya da imkân vermediğinden iskân sürecinde önemli sorunlar yaşanmıştı. Bu sebeple yerleştirme işlerinde düzenlemeye gidilerek, mevcut köylerde oturulmayan veya tamire ihtiyaç duyan evler onarılarak göçmenlere verilecek, muhacirler de devletin vereceği destekleri alana kadar köylüler veya yöre ileri gelenleri tarafından himaye edilerek orakçılık gibi işlerde çalıştırılacaktı.

Bölgeye gelen göçmenlerin onar, yirmişer aile olarak köylere dağıtılmalarına itirazları olmuş, verdikleri dilekçelerde topluca yerleştirilmelerinin uygun olduğu aksi takdirde İstanbul'a gideceklerini belirtmişlerdir. Ayrı ayrı aileler olarak iskâna karşı çıkışın çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki aylık olarak verilen yevmiyenin yerleştirilme olacağı zaman kesileceği, diğeri ise gelen muhacir grupları arasında kabile sosyal yaşamının görülmesinden dolayı bey-köle, ast-üst ilişkisinin görülmesi, ve ellerindeki gücü kaybetmek istemeyen beylerin ancak topluca yerleşim olduğunda eski geleneklerden kaynaklı gücünü koruyacaklarını düşünmelerinden dolayı toplu yerleşmeyi istemesidir. Başkente ulaşan şikayet dilekçeleri ve köylere dağıtılmayla gerçekleşecek iskânın sadece birkaç yüz kişiyle sınırlı kalması üzerine, yeni bir talimatname hazırlanır ve buna göre göçmenlere üç seçenek sunulur. Birinci seçenek olarak köylerdeki mevcut boş evlere göçmen ahalinin dağıtılarak yerleştirilmesi ve yerli halkın da yardımlarının sağlanmasıdır. İkinci seçenek, yerli halktan ileri gelenlerin halkı bilgilendirmesi, varlıklı olanlardan yardım toplanması ile evler yapılarak köyler kurulması, yöre halkı tarafından masrafın karşılanarak, inşaatlarda göçmenlerin çalıştırılması ve her yerleşim bölgesi belirli sayıda ev

yaparak toplu olarak iskânın sağlanmasıdır. Üçüncü olarak, her iki seçenek de uygulanamazsa 250 kuruş olarak belirlenen bir evin inşaat maliyetinin azaltılması için, keresteler yöre halkından karşılanacak ve inşaatlarda göçmenler çalıştırılacaktır. Bu yolla evlerin maliyetinin 100-150 kuruşa düşürülmesi amaçlanmıştır. Bu seçenekten mümkün olduğunca uzak durulacak, ama gerektiği vakit masrafları devlet tarafından karşılanacak bu evlerin inşaatına girişilecek ve köyler kurulacaktır. Ayrıca ailelere tohumluk, ziraat aletleri ve çift sürmek için öküz temin edilecekti. Yapılan iskân ile ilgili belgelere bakıldığında talimatnamede belirtilen üç seçenekte de uygulama yapıldığı görülmektedir.(Yılmaz 1996, syf. 88-117)

Bir başka iskân merkezi olan İzmit ve çevresine yoğun olarak yerleştirilen Çerkez ve Nogay'ların iskân işlerini yürütmek ve hanelerinin inşâası için İzmit mimar kalfası görevlendirilmiş bu amaçla bir memur vasıtasıyla keşif yapılarak, her hane ikişer oda, bir sofa ve altında hayvan ahırından ibaret olursa onar bin kuruşa mal olacağı tespit edilmiştir. İstanbul'da yeterli usta olmadığı bildirilse de bu istek pek kabul görmemiş, bunun yerine göçmenlerin yerleştirilmedikleri süre içinde aldıkları yevmiyenin devlete çok yük getirmesi ve tarım mevsiminin başlaması üzerine, evlerin inşasının fazla teferruat gözetilmeden yapılması istenmiştir. (Akyüz 2008, syf. 42-43)

Kırım Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'ne göç etmek için yola çıkanların sayısının 600.000 ila 2.000.000 kişi arasında olduğu tahmin edilmektedir, Ruslar bu sayının 500.000 olduğunu ileri sürmekteyse de araştırmacıların çoğunluğu 1.000.000-1.200.000 arasında göçmenin Osmanlı Devleti'ne göç ettiği konusunda görüş belirtmektedir. (Keleş 2009, Syf. 1173)

Osmanlı toprakları içinde iskân yoğunluğunun azaltılması için çeşitli iskân bölgeleri belirlenmesine rağmen, göçmen yoğunluğunun eritilemediği, özellikle Varna, Köstence ve Dobruca taraflarında biriken halkın Edirne, Silistre ve Vidin bölgelerine kaydırılması konusunda büyük çaba harcandığı görülmektedir. Nitekim bölgede iskân için görevlendirilen Miralay Nusret Bey'e 16 Ağustos 1860 tarihinde verilen talimat sonucu yapılan uygulamalarda başarılı sonuçlar alınmıştır. Talimatnamede, Vidin Eyaleti'nde beş-on bin hâne için muhacir iskânına elverişli arazi olduğu belirtildiğinden, on bin kişinin bölgeye sevkinin sağlanması istenmiş, yerli ahali tarafından gereksiz toprak işgallerinden vazgeçilerek, havası güzel ziraata uygun alanlara göçmenlerin iskânının yapılması istenmiştir. Talimatnamede, eski köylerin

içindeki boş ev ve atıl durumdaki arazilere yapılacak iskânlarda, hem yerli halkın, hem de göçmenlerin rızasının alınması, özellikle Hristiyan ahali içerisine yapılacak yerleştirmelerde bu duruma önemle dikkat edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Zengin ve orta halli olan göçmenlere yardımın mevcut bütçe olanakları dahilinde yapılamayacağı belirtilmiş olup, fakir durumda olanların da, ziraata başlanılan alanlarda bu kişilerin çiftliklerinde çalışmaya başlaması teşvik edilerek üretime geçmeleri amaçlanmıştır. Talimatnamede yerleştiremeyen göçmenlere, mal sandıklarından yeterli miktarda ekmek verilmesine dikkat edilmesi, yerleştirilmenin kış mevsimine kadar mutlaka gerçekleşmesi, yerleştiremeyenlerin Mecidiye Kasabası ve köyelerine, medrese ve diğer uygun mahallere misafir verilmesi veya buralarda çadırlar kurularak geçici iskânın sağlanması istenmiştir. (Saydam 2010, syf. 127-129)

Rumeli coğrafyasında yapılan iskân çalışmalarında Dobruca Bölgesi'ne yapılan yerleştirmelerin yoğunluk kazandığı yapılan yazışmalar ve nüfus istatistiklerinden anlaşılmaktadır. Özellikle Dobruca Bölgesi, yapılan iskân ve bu bölgedeki kurulan Mecidiye, planlı yerleşme örneği olması bakımından önem taşımaktadır. 1856 tarihinde bir fermanla Sultan Abdülmecid'in adına ithafen kurulan Mecidiye'nin kent planları, Ticaret Nezareti ve Ebniye Meclisi'nin teknik dairelerinde, göç sonrası yerleşim düşünülerek planlanmıştır. Yerleşim yeri olarak seçilen Karasu, önemli bağlantı yollarının geçtiği bir güzargâh olmasına rağmen zamanla, önemini kaybetmişti. Özellikle Batıdan gelecek savaş ve saldırılara karşı, bölgeye nüfus yerleştirmek suretiyle set çekerek güvenlik bölgesi oluşturmak isteyen Osmanlı için, göçle gelen nüfus, bu amaçla da bölgeye iskân edilmişti. (Karpas 2010, syf. 199-209)

Mecidiye kentinin planlamasında birbirini kesen caddeler bulunmakta, yerleşimin Avrupa'daki kent merkezleri örnek alınarak planlandığı, yapılan yazışmalarda yer almaktadır. Çarşının ve kent mahallinin merkezini oluşturan ana caddenin genişliğinin yirmi beş zira, ana yolun sağında ve solunda kalan sokakların genişliğinin on zira⁵, diğerlerinin ise sekiz zira olması gerektiği, ayrıca sokakların sayısı ve yerleşim özelliklerinin de kent planının kenarına notlar halinde işaretlendiği de belirtilmektedir. Çeşitli daireler arasında yazışmalar ve planın uygulama aşaması geldiğini belirten fermanın çıkması sadece dokuz gün sürmüştür, Boğazköy-Köstence

⁵ Endaze olarak da bilinen ölçü birimi olan zira, değişik coğrafyalardaki kullanımda farklılıklar göstermektedir. İstanbul zirası 69 cm., mimari zira 75 cm., arazi ve inşaat işlerinde kullanılan zira uzunluğu ise 86, 579 cm. olarak kullanılmaktaydı.

Demiryolu hattının yapılması sırasında bir bakım atölyesine duyulan ihtiyaç, kentin planlanmasındaki süreci hızlandırmıştı. Kente yerleşmek isteyenler kent planına uygun olarak iskân edilip, oturacakları evlerin inşaat aşamasına hemen başlanıyordu. Sultanın adını taşıyan şehre, masrafı 250.000 kuruş olarak hesaplanan bir okulun masrafının tamamı devlet hazinesinde karşılanmak suretiyle inşâ edilmeye başlamış, 1860 yılı başında 200.932 kuruşa mal olan büyük bir cami yapılmış, ayrıca bir de hamam yapılması da düşünülmüştü. Şehrin gelişmesinin ancak ticaretin daha da canlandırılarak gerçekleşeceğini ileri süren Silistre Valisi Sait Paşa'nın istekleri doğrultusunda, iki kez panayır kurulması kararlaştırılmış, nehir ve deniz yolu kullanılarak İstanbul'la bağlantı sağlanmış, ticari kuruluşların da yatırımda bulunması amaçlanmıştı. Başlangıçta tasarlanan, göçmenlere Mecidiye'de ücretsiz toprak verilmesi ve yerleşimin bu şekilde sağlanması düşüncesi, gelenlerin konut ve ticaret yapıları yapamayacak kadar fakir olmaları üzerine vazgeçildi. Sonuç olarak tarım için uygun olmayan bu topraklarda ticari yapı yapabilecek düzeyde maddi güce sahip, göçmen olsun olmasın herkese ücretsiz toprak dağıtımı yapılarak, şehrin ticari hayatı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Mecidiye ve çevresindeki kırsal alanda yerleşim özelliklerine bakıldığında, kış şartları bastırmadan göçmenlere barınak sağlama işleminin hız kazandığı görülmektedir. Bu amaçla 1856 yılı sonbaharında her biri ikişer odalı 3.100 konutun yapılmasına karar verilmiştir. Bunlardan 1.800'ü Silistre'de, Mecidiye ve çevresinde olacak şekilde planlanmıştı. Daha sonra planlanan konut sayısının 3.300 olarak revize edildiği, 1857 yılında ise evlerin büyük çoğunluğunun inşaatının bitirildiği görülmektedir. Yaklaşık 2.800 kuruşa mal olan evlerin, 500 kuruşu devlet tarafından karşılanmış, kalan miktar ise yöre halkı tarafından, daha sonra geri ödenmek kaydıyla toplanmıştır. Fakat bu uygulama pratikte mümkün olmamış ve yöre halkı tarafından yapılan yardım miktarı geri alınmamıştır.

Mecidiye'nin planlı yapısı nedeniyle yeni gelen göçmenlerin burada yerleşmek istedikleri, dolayısıyla da nüfusun bölgede sürekli arttığı görülmektedir. 1860 yılında başlayan ikinci göç dalgasında gelen göçmenlerin, ilk göçle gelenlere göre eğitim düzeyinin yüksek olması ve maddi olarak da daha iyi durumda olmaları, Mecidiye'nin daha da gelişmesini sağlamıştı. Boğazköy-Köstence Demiryolu'nun açılması ve hat üzerindeki yeni ticari yapılanma, idari yapılanmayı da beraberinde getirmiş, Mecidiye ve Boğazköy Kaymakamlıkları birleştirilerek idari merkez de

Köstence yerine Mecidiye'ye taşınmıştı. Şehirdeki kamu yapılarına artan ihtiyaç neticesinde kuruluşundan sadece sekiz yıl sonra 1864 yılında rüştiye açılmış, 1865 yılına kadar da hükümet konağı, mahkeme ve hapishanenin çeşitli aksaklıklara rağmen yapılmasıyla da, kentteki kamu kurumların oluşumu sağlanmıştı.⁶

Kentin kuruluşundan sadece yirmi yıl sonra yerleşime ait gösterge rakamlarına bakıldığında, büyümenin ne kadar hızla gerçekleştiği daha da iyi anlaşılmaktadır. 1866 yılında on ticari depo, 1872 yılında 15 cami, 1157 ev ve 3 kilise ve sinagog ile Dobruca bölgesinin en yoğun nüfusuna sahip olan Mecidiye, ticari olarak da gelişmeye açık konumu ile Osmanlı Dönemi'nde yapılan planlı yerleştirmenin ve kentsel planlamanın ürünü olarak kendini göstermiş ve günümüzde bile aynı adla ve önemle yaşamını sürdürmüştür. (Karpat 2010, syf. 210-223)

⁶ Mecidiye kenti ile ilgili istatistikler için Kemal Karpat'ın çalışmasından yararlanılmıştır.

2.2.2. Muhacirin Komisyonu'nun Kurulması ve Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nde göç ve göçmenlerin sorunlarıyla ilgilenen kurumlara bakıldığında, 1859 yılına kadar sorumlu kurumun Şehremaneti ve Ticaret Nezareti olduğu, gerekli görüldü takdirde Zaptiye Nezareti'nden yardım istendiği bilinmektedir. Nitekim Gözleve, Sivastopol ve Kerç bölgesinden gelen göçmenlerin Dobruca'ya yerleştirilmeleri, Ticaret Nazırı Safvetî Paşa ile Serasker ve Sadrazam arasında yazışmalara neden olmuş, iskân ayrıntılarını belirleyen talimatname de Ticaret Nezareti tarafından hazırlanmıştı. İstanbul'da göçmen işlerini yürüten kurum olarak, 1854 yılında oluşmaya başlayan Şehremaneti karşımıza çıkmaktadır. Bu kurumların dışında, özel görevlerde koordinasyonu sağlamak amacıyla çeşitli görevlendirmeler de yapılmıştır. Bu amaçla ilk gelen grup için Silistre'ye Numan Sabit Efendi görevlendirilmiş ve acil ihtiyaçlar için de 2.000 kese akçe kendisine verilmişti. Ayrıca iskân bölgelerini araştırarak, boş alanların tespiti amacıyla da görevlendirmeler yapılmıştır. Bu görevlilerden en bilineni Tevfik Bey'dir. Tevfik Bey, Hüdavendigâr Eyaleti daha sonra da Muğla-Polatova civarında görev yapmış, daha sonra Adana'ya Nogay göçmenlerin yerleştirilme işlemleri için görevlendirilmiştir. Adana'da yaptığı çalışmalar ve hazırladığı ayrıntı raporlar ile haritalar, hükümetin Adana havalisine yapacağı göçmen yerleştirmelerinde başarılı kararlar alınmasını sağlamıştır.

Ancak 1859 tarihinden sonra sayıları hızla artan göçmenlerin, geçici yerleştirilmelerinin bile Şehremaneti tarafından yapılamaması ve göçmenlerle ilgili işlemlerde aciz kalınması üzerine, Şehremaneti tarafından Sadaret'e gönderilen 18 Eylül 1858 tarihli bir yazıda mevcut durum anlatılmıştır. Bu belgede göçmenlerin sayıların hızla arttığı, taşradan gelen onbeş bin ve İstanbul'da olan on bini aşan göçmenle birlikte, toplam yirmialtı bin göçmenin İstanbul'a geldiği belirtilmiş, bu sebeple sadece göçmenlerin işleriyle ilgilenecek bir kişinin görevlendirilmesi ve onun maiyetine yeteri kadar eleman tahsis edilerek göçmen işinin ayrıca yürütülmesi istenmiştir. Bu yazı üzerine konu Meclis-i Vâlâ'da görüşülerek sadece mali işleri yönetecek bir görevli değil de, sürekli bir komisyonun bu işleri yürütebileceği düşünülerek "Muhacirin Komisyonu" kurulmasına karar verilmiştir. (Saydam 2010, syf. 104-105)

Muhacirin Komisyonu kurulmasında Sadrazam Ali Paşa'nın, Meclis-i Âli-i Tanzimat reisliğine getirilmesinin önemi büyüktür. Göçmen meselesinin önemini anlayan Ali Paşa, bu işlerin ayrı bir komisyonda değerlendirmesi gerektiğini düşünerek sorunlar büyümeden önlemini alma yoluna gitmiştir. Kurulacak göçmen komisyonu başkanlığına Trabzon Valisi Hafız Paşa, komisyon üyeliklerine de ticaret muavini Remzi Efendi, Darüşşuray-ı Askerî üyelerinden Refik Bey, ulemadan İsmail ve Hacı Pir Efendi tayin edilmiştir. Şehremaneti ile komisyon işlerinin koordinasyonunu sağlamak amacıyla, Şehremaneti ikinci muavinlerinden Asım Bey'in gün aşırı komisyonda bulunması ve komisyona ayrıca, Bab-ı Âli'den yeterince memur tayin edilmesi kararlaştırılmıştır. Komisyonun her gün toplanabilmesi amacıyla ulaşımın kolay sağlanabildiği, Hamidiye Vakıf Dairesi'nin merkez olarak tahsis edilmesi talebiyle birlikte komisyon kurulma teklifi, 4 Ocak 1860 tarihinde padişaha arz edilmiş ve 5 Ocak 1860 tarihinde onaylanarak yürürlüğe girmiştir. (Eren 1966, syf. 56-58) İlk dönemlerde Ticaret Nezareti'ne bağlı olan komisyon Temmuz 1861 tarihinden sonra bağımsız olarak faaliyetlerine devam etmiştir.

Komisyon işlerinde çalışmak üzere Bab-ı Âli'de çalışan ve görevlendirme yoluyla çalışmalara katılan memurların maaşlarına çeşitli oranlarda zam yapılarak teşvik sağlanmıştır. Meclis-i Vâlâ mazbatasında komisyonda görevli olarak çalışan 32 memur ve katibin maaşı olarak 12.350 kuruşun tahsis edildiği de anlaşılmaktadır (Saydam 2010, syf. 107)

Komisyonun çalışmalarına başlamasının ardından Hafız Paşa'nın Sivas-Uzunyayla ve Ankara'ya sevk olan göçmenlerin iskân işlerine nezaret etmek için bölgeye sevk edilmesi üzerine, komisyon başkanlığına Trablusgarp Valisi İzzet Paşa getirilmiştir. Ayrıca komisyonda da değişiklik yapılmış Necib Efendi, Edirne Mutasarrıfı Bican Efendi, Raşid Efendi, Mısır Mollası Şakir Efendi, Seyfettin Efendi de üyeliklere tayin edilmişlerdir.

Komisyonun çalışmaları sırasında önemli merkezlere iskân memurlarının tayin edildiği de görülmektedir. Nitekim Varna tarafından gelen göçmenler için Miralay Nusret Bey, yanında görevlilerle birlikte bu bölgeye görevlendirilmiştir. Göç ile gelen nüfusun artması üzerine mahalli yönetimler de özel birlikler oluşturmaya başlamıştır. Örneğin Samsun bölgesinde Çerkes ve Nogay muhacirlerin yerleştirilme işlemleri sırasında, 23 Eylül 1859 tarihinden itibaren Meclis-i Vâlâ azalarından

Numan Ağa görevlendirilmiş, yanına da bölge sakinlerinden katip ve memur tayini yapılmıştır.

Alınan bütün tedbirlere rağmen göçmenlerin sorunlarını çözme konusunda şikayetlerin artması ve İstanbul'a gönderilen dilekçelerin fazlalığı, Komisyonu sorunları çözmek için yeni çözümler bulma konusunda arayışa itmiştir. 1861 yılında iskân memurlarının gönderileceği bölgeler daha da daraltılmıştır. Anadolu yedi iskân bölgesine ayrılarak görevlendirilen bölge memurunun yanına tercümanlar da verilmiştir. Hemen hemen tüm merkezlerde de iskân-ı muhacirin memuru tayin edilmiş ve göçün yoğun olarak yaşandığı Samsun, Trabzon gibi bölgelerde de muhacirin komisyonları oluşturulmuştur.

Muhacirin Komisyonu'nun oluşturulmasına neden olan olağanüstü durumun, 1865 yılının sonlarına doğru ortadan kalkmaya başlaması ve göçmen sayısının önemli oranda azalması üzerine, 27 Kasım 1865 tarihinde Komisyon lağvedilerek çalışmalarına son verilmiştir. Bundan sonra göçmenlerle ilgili işlerin nasıl yürütüleceği, hazırlanan arz tezkiresinde anlatılmıştır. Buna göre komisyonun çalışmaları Zaptiye Nezareti ile Meclis-i Vâlâ'ya bağlı bir daire kanalıyla yürütülecekti. Fakat zamanla iskân işlerinde görülen aksamalar üzerine, Osman Paşa'nın teklifiyle, dört katip bir tercümandan oluşan Muhacirin İdaresi adıyla bir daire kurulmuş ve bu daire faaliyetlerini artan göç durumunda personel sayısının takviyesi ile devam ettirmiştir. (Saydam 2010, syf. 105-115)

Hükümetin çaba göstermesine rağmen, göçmen iskânı konusunda dönem dönem artan şikayetler üzerine ek önlemler de alınmıştır. Özellikle 1870 yılında artan şikayetler üzerine, Bâb-ı Âli bir memur ve Seraskerlikten bir zabitten (Binbaşı) oluşan komisyon, çeşitli düzenlemeler yapmak üzere Trabzon, Sivas, Hüdavendigâr, Edirne ve çevrelerinde belirlenen merkezlere görevlendirilmiştir.

Meclis-i Vâlâ'nın, 1867 yılında ortadan kaldırılmasıyla Komisyon, Şûrâ-yı Devlet'e bağlanmıştır. 1875 yılında komisyon başkanı Muammer Paşa'nın ölümü üzerine Zaptiye Nezareti'ne bağlı bir daire haline getirilerek, müdürlüğüne İstanbul Ceza Mahkemesi azalarından Şeref Bey getirilmiştir. Yapılan bu son düzenlemenin ardından faaliyetlerini 1878 yılına kadar Zaptiye Nezareti bünyesinde sürdüren Komisyon, bu tarihten sonra farklı isim ve yapıyla, göçmen işlerini çözüm amacıyla, çalışmalarına devam etmiştir. (Saydam 2010, syf. 116-119)

Göçmenlerle ilgili kuruluşların faaliyetlerine genel olarak bakıldığında, yerleştirme işlemleri sırasında mümkün olduğunca, göçmenlerin arzu ettiği yerlerde iskân olmalarına çalışıldığı görülmektedir. Yerleştirmelerde meslek özelliklerine de önem verilmiştir. Şehremaneti tarafından, İnebolu'ya oradan da İstanbul'a gelen okur-yazar ve saatçilik gibi meslekleri icra edebilecek özelliklere sahip 30 kadar ailenin Balat'ta bir mahalleye yerleştirildiği görülmektedir. Kırım'dan gelen ve öğrenci olan bazı göçmenler Süleymaniye Medreseleri'ne verilmiş, mesleği askerlik olan kişiler de çeşitli rütbelere orduya intikal ettirilmiştir.

Yapılan yerleştirme çalışmalarında yöresel mimari birikimden yararlanıldığı da ortaya çıkmaktadır. Adana ve çevresinde iskân işlerini yürütmek üzere maiyetiyle birlikte bu bölgede arazi çalışmaları yapan Binbaşı Tevfik Efendi, Kurtkulağı-Misis arasında Yarsuvan olarak bilinen bölgeyi beğenerek, göçmen ileri gelenleriyle birlikte burada köy kurulmasına karar vermiştir. Yapılacak evlerin inşâası için gerekli olan malzemelerin özelliklerini inceleyen komisyon, yerli halkın kamıştan yapılan haviçlerde⁷ oturmakta olduğunu görmüş, kereste ve taşın da, yörede fazla olmaması bu sebeple dışarıdan getirilmesinin de masraflı olacağı düşüncesiyle, kurulacak göçmen köylerindeki evlerin, bu tipte yapılmasına karar vermiştir. (Saydam 2010, syf. 124-125)

Göçmen nüfusun İstanbul'da yığılması, kentte geçici iskân mekânlarının sağlanması konusunda bile, güçlükler yaşanmasına neden olmuştur. Darülfünun binasının henüz bitirilememiş olmasına rağmen önemli oranda göçmen burada konaklamış, Fatih Camii yakınlarında sekiz ahşap han kiralandığı halde bunların yetmeyeceği anlaşıldığından, ilave olarak iki-üç han daha kiralanmış, yeni göç dalgasının geleceğinin haber alınması üzerine, Ayasofya'da bulunan ve göçmenlere tahsis edilen binanın eksikleri tamamlanılarak hazır edilmiştir.

Şehirde öncelikli olarak kamu binaları, atıl durumdaki binalar, askeri kışlalar ve hanlar göçmenlere tahsis ediliyordu. Bunlar yeterli olmadığı takdirde evler kiralanıyor veya evlere birer ikişer misafir veriliyor, bazen de çadır kampları kuruluyordu. Temizliğe ve hastane hizmetlerine dikkat edilmesine rağmen zaman zaman salgın hastalıklar görülmekteydi. Bu sebeple mümkün olduğu kadar göçmenin

⁷ Osmanlıca okumada haviç olarak belirtilen ev tipi, yörede tarihöncesi dönemden beri kullanılan geleneksel ev tipi olan "huğ" dur.

şehir yaşamını sağlık ve sosyal yönden etkilememesi amacıyla, şehir dışına gönderilmesi, yöneticilerin öncelikli amaçları arasındaydı.

İstanbul dışındaki geçici iskân bölgelerinden bir diğeri de Trabzon'dur. Trabzon coğrafyasının, gelenleri geçici olarak da olsa misafir edecek nitelikte olmaması üzerine, göçmenler tedarik edilen vapurlar vasıtasıyla, konaklamaya uygun olan Sinop, Giresun, Akçakale, Samsun ve çevresine sevk edilmiştir. Samsun, Anadolu bağlantısını sağlayan önemli bir şehir olması sebebiyle, göçmen nüfusun yoğunlaştığı önemli şehirlerdendir. 1864 tarihinde 42.000 ila 45.000 arasındaki göçmen kentte birikerek han, medrese gibi kamu mekânlarında misafir edilmeye çalışılmış, mevcut yapıların yeterli gelmemesi üzerine sahil bölgelerine ve Samsun çevresine göçmen kampları kurulmuştur. Salgın hastalıklar, diğer geçici iskân bölgelerinde de olmasına rağmen, Samsun en fazla ölümün gerçekleştiği yerleşimdir. Sadece Nisan 1864-Ocak 1865 tarihleri arasında kaydı tutulan ölü sayısı 13.556 kişi olmuştur. Ölü sayısının artması, Samsun bölgesine sürekli özel memurların gönderilmesine neden olmuş, hastalar tedavi edilmeye çalışılmıştır. Sonuçta Samsun bölgesinde geçici veya kalıcı olarak iskân işlerinin hızlandırılmasının en doğru yol olacağı düşünülerek, sevk işlerine hız verilmiş ve göçmenler daha iç bölgelere gönderilmiştir.

Varna, geçici iskân bölgeleri içinde göçmenlerin ilk uğrak yerlerindendi. Buraya gelen göçmenlerin bir kısmı diğer geçici iskân bölgelerine dağıtırken, bir kısmı da yeni kurulan köylere ve kasabalardaki yeni mahallelere yerleştirilmiştir. Örneğin Plevne'de bir göçmen mahallesi oluşturulduğu gibi 27 yeni köy yapılmış, beş mahalleden oluşan Aziziye Kasabası da yine bu dönemde yeni oluşturulan merkezlerden biri olmuştur. (İpek 2006, syf. 42-49), (İpek 1997, syf. 273-313)

Aziziye Köyü, Nusret Bey'in bölgedeki çalışmalarının sonucu olarak Lofça Kazası'nda beşyüz hanenin yerleştirilmesiyle oluşturulmuş bir yerleşim yeri olup, Plevne-Rahova-Niğbolu-Sofya güzergâhının kesiştiği yolların üzerinde bulunması sebebiyle, isteyenlere dükkan ve ev yapılması için ruhsat verilmiştir. Padişahın cülusuna rastlaması sebebiyle de adı Aziziye olarak verilmiştir. Yine bu tarihlerde Malatya Kırkgöz civarında yeni kurulan iki köye de Eser-i Aziz ve Ümran-ı Aziz isimleri verilmiştir. Rumeli'de Beştepe bölgesinde onbeş köy ve bir kasabadan oluşan yerleşime, 2. Mahmud'a ithafen Mahmudiye adı verilmiştir. (Saydam 2010, syf. 129-130)

Göçmenlerin yerleştirilmeleriyle ilgili haberleri dönemin gazetelerinde de görmekteyiz. Tercüman-ı Ahval'de yer alan bir habere göre Adana Eyaleti dahilinde bulunan Tarsus ve Karaisalı'ya 215 hane Nogay Muhaciri iskân edildiğini bildirilmektedir.⁸ 14 Muharrem 1278/22 Temmuz 1861 tarihli bir başka kayıta ise 307 hanenin Adana ve Tarsus sancaklarında iskân olduğu belirtilmiş, 1861 ortalarına kadar yapılan göçmen iskânının toplam 256.411 olduğu, bunun 19.918'inin Adana'ya yapıldığı tespit edilmiştir. (Saydam 2010, syf. 131)

Yerleşim yerlerinin kurulması sırasında, ülkede her kesimden yardım gelmiştir. Göçmenlere yapılan iskân haberlerine göre, Kırım göçmenlerinden 26 aile Çanakkale'ye iskân için gönderildiklerinde, oturacakları evlerin yapım masrafı olan 85.533 kuruşun, yöre halkı tarafından karşılandığı ve sonunda 26 ev yapılarak göçmenlerin yerleşmelerinin sağlandığı ortaya çıkmaktadır. Erzincan'da misafir olarak kalan göçmenlerin erzak ve yem masrafları yöre halkı tarafından karşılanmış, Kastamonu'ya gönderilen göçmenlere evleri halk tarafından yapılarak ayrıca arazi de verilmiş, Sofya'da Çerkes göçmenler için yapılan 800 evin masraflarının karşılığı olarak devletten alınacak ücret alınmamış, evlerin iç tefrişi de askerler ve memurlar tarafından yapılmıştır. Ayrıca Amasya hanedanından Kaptan-ı Derya Hafız Ali Paşa torunları da dört yüz dönümden oluşan arazilerini göçmenler için tahsis etmiştir. (Eren 1966, syf. 72-73.)

Halk tarafından toplanan yardım dışında, yüklü miktarda yardım hazine ve padişah bütçesinden yapılmıştır. Bunlardan Mısır ve Bağdat'taki, Saray ahalisinden toplanan yardımlar, önemli rakamlara ulaşmaktaydı. Bir defasında İstanbul'a gelen göçmenler için acil işlerde kullanmak amacıyla padişah tarafından 50.000, Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi tarafından ise 25.000 kuruş yardım yapılmıştır.⁹ Sadrazam da yardım faaliyetlerine şahsi bütçesiyle katılarak Çerkes muhacirleri için 10.000 kuruş yardımda bulunmuştur.¹⁰ Yine başka bir gazete haberinde padişahın Çerkes muhacirlerin acil ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla, 10.000 kese akçe verdiği ve Saray'da da yardım toplandığı belirtilmiştir.¹¹ Saray ve çevresinden toplanan yardım miktarı göçün başladığı ilk yıl toplam beş milyon kuruşa ulaşmıştır.

⁸ Tercüman-ı Ahval 122/2, 22 Cemaziyelahir 1278 (25 Aralık 1861)

⁹ Tasvir-i Efkâr 154/1-2, 6 Recep 1280 (17 Aralık 1863)

¹⁰ Tasvir-i Efkâr 155/1, 10 Recep 1280 (21 Aralık 1863)

¹¹ Tasvir-i Efkâr 188/1, 13 Zilkade 1280 (20 Nisan 1864)

Göçmenlerin yerleştirildikleri vilayetlerde yer alan ve halk tarafından bütçesi oluşturulan “Menafi-i Umumiye Sandıkları”nın kullanım hakkı ile ilgili olarak, yerel halkın birikimi olduğu ve sadece yerli halkın isteği olduğu zaman kullanılabilceği bilindiğinden bu birikimden göçmenlere kaynak aktarılmamış, bu şekilde yerli halk ile yeni gelen göçmenlerin arasında doğabilecek anlaşmazlıkların önüne geçilmiş, göçmenlere ancak kendi birikimlerini oluşturduktan ve bu sandıklara katılım gerçekleştirdikten sonra yararlanmaları hakkı tanınmıştır. (Kocacık 1979, syf. 422)

Göçmenlere ev yapılarak yerleştirilmeleri konusunda hükümetin üç değişik yola başvurduğu görülmektedir. 1856-59 yılları arasında muhacirlere ev yaptırılmasının benimsendiği, 1860-61 yılları arasında göçmenlerin kendi evlerini inşa etmeleri gerektiği, 1861 sonrasında ise devletin küçük de olsa en azından içeri girilebilecek bir ev yapımı için maddi destek olmaya başladığı ortaya çıkmaktadır. Yıllara göre değişen bu uygulamaların başlıca sebebi, gelen göçmenlerin sayısının yoğunlaşması ve açıkta kalanların sayısının artması üzerine, mevcut siyasi ortamın duruma çözüm için aldığı önlemler olarak düşünülebilir. 1861 sonrasındaki uygulamalarda, devletin yaptığı yardımların, inşa edilecek tüm evlerin masraflarını karşılamamasına rağmen kulübe şeklindeki yapılaşma ile en azından göçmenler bir çatı altına alınmaya çalışılmıştır.

Evlerin yapım masrafları bölgeden bölgeye değişmekle birlikte, yaklaşık olarak 1500-2000 kuruşa mal olmaktadır. Örneğin, Kastamonu, Taşköprü bölgesinde bağış olarak yapılan 79 evden, bir tek evin maliyetinin 1200 kuruş, bu rakamın Lazistan’da 1500 kuruş, Selanik-Serez civarında ise oturulacak bir evin maliyetinin 1720 kuruş olarak gerçekleştiği ortaya çıkmaktadır. Konya’da aksayan inşaat işlerinin çözümü için yapılan yazışmalarda, Adana bölgesindeki ev yapımında kullanılan saz ve çit gibi hafif malzemenin, evlerin maliyetini çok düşürdüğü ve Adana yöresinde 250 kuruş gibi bir rakama inşaatların yapılabildiği belirtilmiş ve Konya’ya da ev başına 250 kuruş yardım yapılması kararlaştırılmıştı. Burada göz ardı edilen husus Konya ve çevresinde inşaat maliyetlerinin yüksek oluşu ve yerli halkın fakirliği nedeniyle inşaat faaliyetlerine yeterince maddi destek verememesidir. Bu durum inşaat sürecinin uzamasına neden olmuş, ayrıca dönemin hükümet yetkililerinin, model olarak belirlediği Adana’da yapılan evlerin o yörenin iklim koşullarına göre olduğu da göz ardı edilmiştir. Burada tabii ki dönemin bütçe imkânlarının da etkisi olmakla birlikte, Konya’daki ağır kış koşulları nedeniyle, evlerin daha sağlam inşaat

malzemesi kullanımı ile yapılması ihtiyacının maliyeti de bir o kadar arttırdığı da gerçektir. Böyle bir meblağ ile gerçek anlamda ev yapılamayacağı ortada olup, bu rakam ancak maliyetinin beşte birine tekabül etmektedir. Verilen miktar kulübe yapımına imkân sağlamakta olup, hükümet kalan miktarı göçmenlere ve yöre halkının desteğine bırakmıştır. Kıt olanaklarla yapılan evlerin fiziki durumu Amasya Mutasarrıfı Abdülhamid Ziyaeddin Bey tarafından,

“...ev diye çitten çamurdan ibaret dört duvarın, bir iki ay içinde yağın yağmurlardan yıkıldığı...”

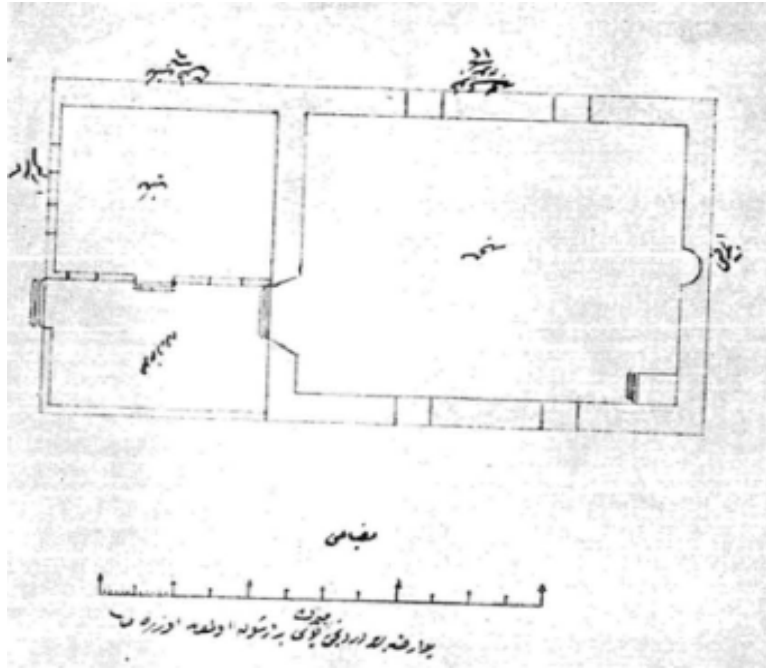
sözleriyle anlatılmaktadır. Devletin, halk tarafından yapılan evlerin yarım kalması üzerine, özellikle 1870 sonrasında, bütçe olanaklarını zorlayarak ev başına 1000 kuruş civarında yardım yaptığı görülmektedir. Örneğin Serez'deki göçmenler için halk tarafından yapılan ve her biri 1720 kuruşa mâl olan evlerden 363 adet yapılmış ve açıkta kalan 137 hane halkı için de devlet, 137.000 kuruş yardımda bulunmuştur. İnşaat malzemesi olan taş, kerpiç gibi malzemenin de göçmenler tarafından karşılanması istemiştir. (Saydam 2010, syf. 164-166)

İskân işlerinde ortaya çıkan aksamaların giderilmesi için hazırlanan talimatnameler ve gönderilen görevliler ile acil önlemler alınmaya çalışılarak, biriken sorunlar çözülmeye çalışılmıştır. Bunlardan elde bulunan H. 1286 (M. 1869-70) tarihli talimatname müsveddesinde yer alan hususlar, dikkat çekicidir. Belgede, göçmenlere arazi dağıtımında görülen suistimallerin önüne geçilmesine çalışılması ve iskân sonrasında halkın, tarımsal üretime veya zanaata yönlendirilmeleri istenmektedir. Nüfus kayıtlarının düzgün tutulması, dolayısıyla yerleştirme işlemlerinde dikkate alınacak aile sayılarına dikkat edilmesi, fazla arazi verilen ailelerden arazinin alınması gerektiği belgede yer almaktadır. Ayrıca aradan geçen zaman içinde verilen tarım alet ve hayvanlarını tarımsal üretim dışında kullananlar ile üretimde bulunmayanların tespiti de talimatname ile görevli memurlar tarafından kaydının yapılması gerekli hususlar olarak belirlenmiştir. Ayrıca yerli halk tarafından sahip olunan hak ve ödevler, yeni Osmanlı vatandaşı olan göçmen halka da köy köy anlatılarak bilinçlenmesi sağlanması istenmiştir. Bataklık gibi tarımsal üretim için uygun olmayan arazilere yerleştirilenler istedikleri takdirde daha uygun alanlara yerleşim masraflarını kendileri karşılamak koşulu ile naklinin gerçekleştirilmesi, yetimler için bakımevleri yapılması ve salgın hastalıklara karşı aşılardan hazırlanması, okullar yapılarak atanacak öğretmenlerle eğitim-öğretim faaliyetlerine bir an önce

başlanması, camiler yapılarak imamların tayini ile yapılan yerleşimlerde dini hizmetlere bir an önce başlanması talimatname ile taşradaki görevlilerden istenmektedir. (Kocacık 1979, syf. 420-424)

Yapılacak cami ve okul haberleri dönemin gazetelerinde yer almakta ve maddi kaynağın hangi yolla karşılanacağı da belirtilmektedir. Bunlardan, Tolci Kazasının büyüklüğü ve iskân edilen göçmenlerin sayısının çokluğu nedeniyle cami inşâ edilmesi,¹² Vidin'e bağlı köylerde iskân edilmek üzere gönderilen muhacirin için mescid-i şerif ve mektep inşâ edilmesi¹³, Sofya Sancağında iskân edilen halk için 200 hane için ev ile bir cami-i şerif inşâası¹⁴, Gelibolu, Malkara'ya gönderilen muhacirler için 45 adet ev ve bir cami-i şerif yapılması¹⁵ dönemin gazetelerinde rastlanan haberlerden sadece bir kaçıdır.

Yapılacak okul ve cami inşaatlarıyla ilgili olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan belgelerde planların bulunması da mimarlık tarihi açısından önemlidir. F. Kocacık tarafından yayımlanan Edirne Vilayeti'nin beş köyüne ait cami-mektep planlarına bakıldığında;

Şekil 2.1. Kabağaç Köyü Camii'nin BOA'nda bulunan 1865 tarihli planı (Kocacık 1979, syf. 997)

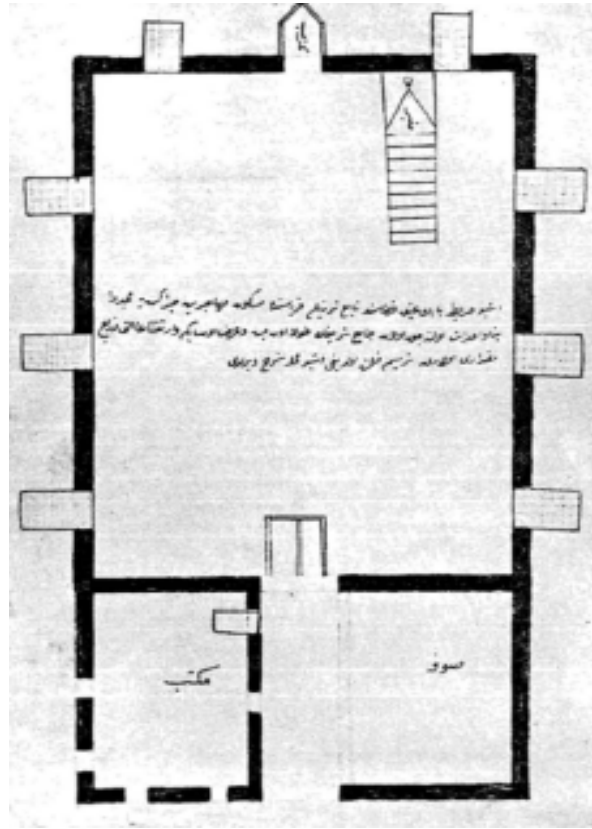
¹² Takvim-i Vekayi 618/2, 22 Safer 1278 (29 Ağustos 1861)

¹³ Takvim-i Vekayi 618/2-3, 22 Safer 1278 (29 Ağustos 1861)

¹⁴ Takvim-i Vekayi 622/3, 23 R 1278 (28 Ekim 1861)

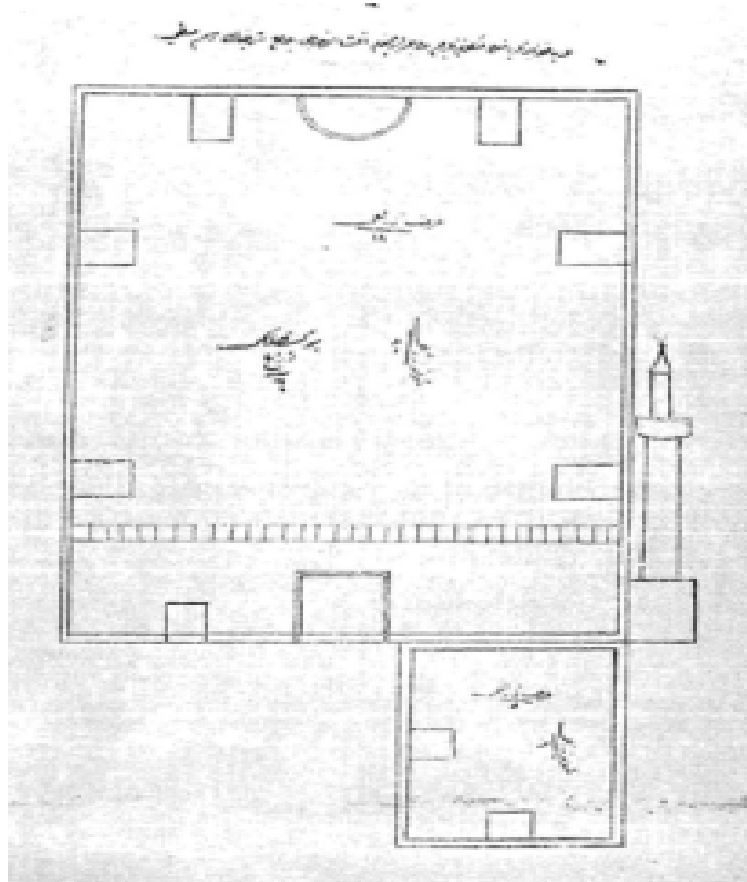
¹⁵ Takvim-i Vekayi 633/2, 25 Şaban 1278 (25 Subat 1862)

Kabağaç Köyü Camii; 1865 tarihinde kurulmuş olan köydeki caminin planı bir dülger ustası tarafından çizilmiştir. Taş duvarlı kiremit örtülü olan mescidin ölçüleri 6,86x12,33 metredir. Caminin harim kısmının ölçüleri 6,85x8,22 metredir. Ön tarafta girişin solunda 4,11x4,11 metre ölçüsündeki kare şeklindeki alan ise okul olarak ayrılmıştır. Sağ tarafta yer alan ve son cemaat yeri olarak düşünülmüş bölüm dışarıya kapı ile açılmakta olup, okula da bu bölümden açılan kapı ile geçilmektedir. Harim alanı 56 m², okul 16,8 m² olduğu düşünüldüğünde köy nüfusu hakkında da fikir sahibi olunabilmektedir.

Şekil 2.2. Terzili Köyü Camii'nin BOA'nde bulunan 1875 tarihli planı (Kocacı 1979, syf. 999)

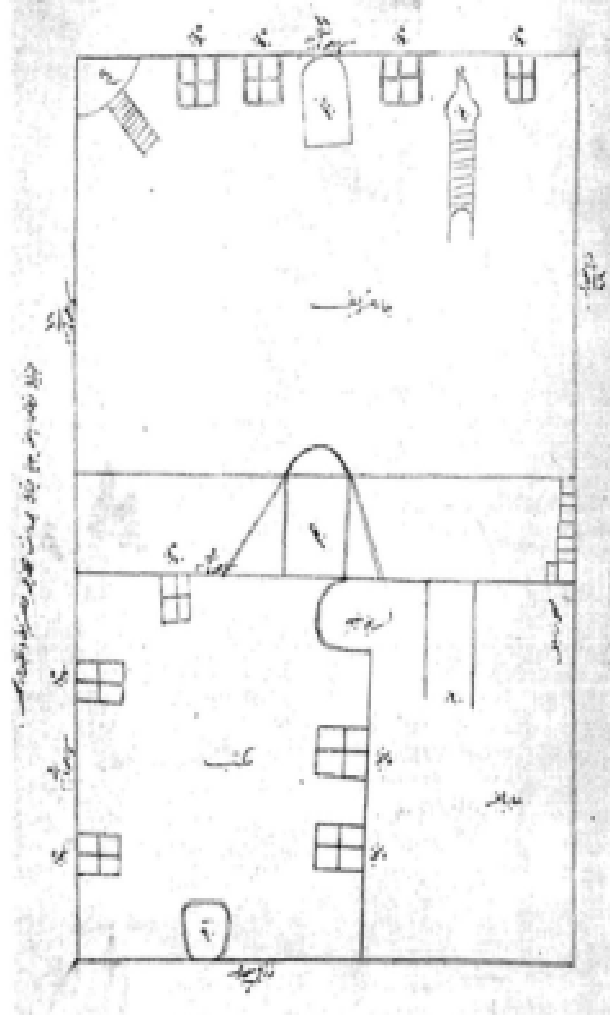
Terzili Köyü Camii, Terzili, Babaeski'ye bağlı 1875'de kurulan Çerkez Köyü'dür. Kurulduğu dönemde 54 hane, 128 nüfus olan köyün camii taş malzeme ile üzeri kiremit örtülü olarak inşa edilmiştir. Yan cephelerde üçer pencerenin kullanıldığı camide, giriş sofa olarak belirtilmiş son cemaat yerine açılmakta, buradan da girişin solundaki okula, hem de yapıya giriş sağlanmaktadır Harime girişi sağlayan çift kanatlı kapı ve minber ayrıntısı da çizim üzerinde belirtilmiştir.

Şekil 2.3. Araphoca Köyü Camii'nin BOA'nde bulunan 1873 tarihli planı (Kocacık 1979, syf. 1001)

Araphoca Köyü Camii, Edirne-İslimye'dedir.¹⁶ 1873 tarihinde, 53 Çerkes göçmen aile için yapılan caminin, ana beden duvarları taştan yapılmıştır. Caminin ölçülerine bakıldığında 7,53x13,70 metre, bina yüksekliğinin ise 4,11 metre olduğu görülmektedir. Caminin giriş kapısının sağında dış duvara bitişik olarak 4,11x3,4 metre ölçülerinde okul yer almaktadır.

¹⁶ Köy bugün Bulgaristan sınırları içerisindedir.

Şekil 2.4. Yanık Balabanlı Köyü Camii'nin BOA'nde bulunan 1873 tarihli planı (Kocacık 1979, syf. 1000)

Yanık Balabanlı Köyü Camii, Edirne, Karainabad kazasına bağlı olan köy, 1873'de kurulmuş 56 haneli bir köydür. 10,96x10,96 metre ölçüsündeki kare planlı olan caminin ön tarafında 3,425x3,425 metre ölçülerinde okul yer almaktadır. Okulun sağ tarafında diğer camilerde sofa olarak belirtilen mekânın, burada giriş kapısı gösterilmediği gibi, plan üzerinde de yan cephe pencereleri gibi bazı eksiklikler görülmektedir. Okula giriş kapısı kuzey cepheden verilmiş ve bu mekânın pencere düzeni ayrıntılı olarak çizimle anlatılmıştır.

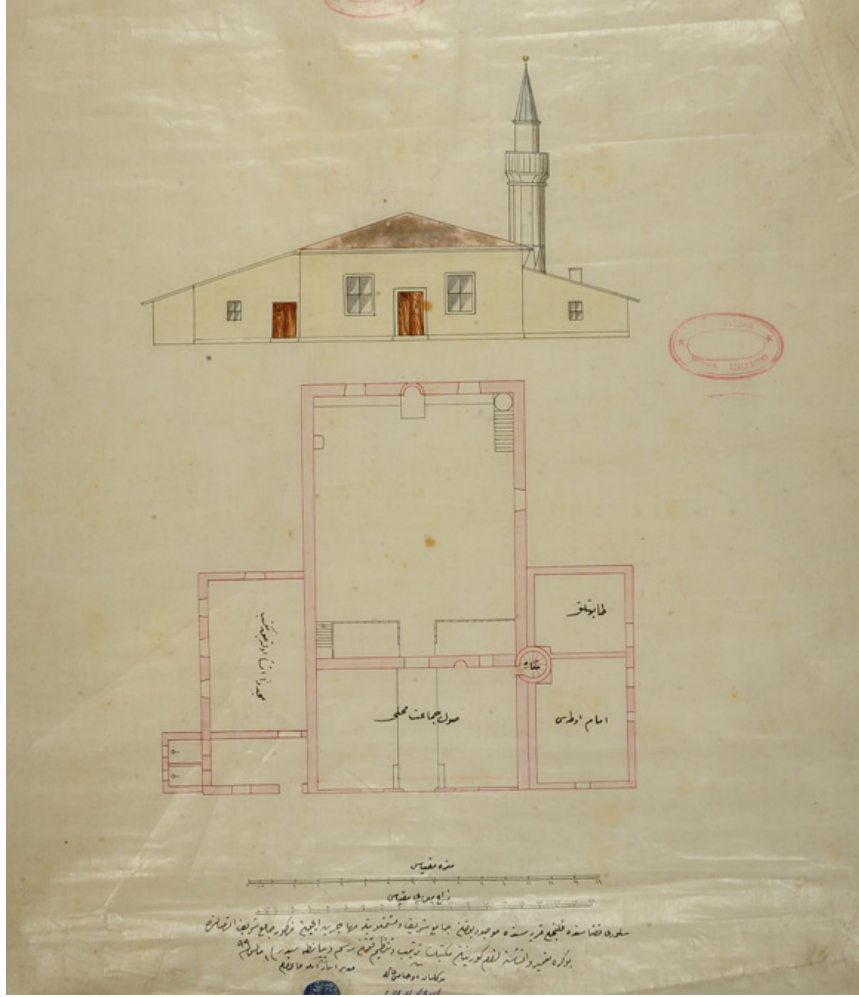

Şekil 2.5. Gökçedere Köyü Camii'nin BOA'nde bulunan 1873 tarihli planı (Kocacık 1979, syf. 996)

Gökçedere Köyü Camii, Cısr-i Mustafa Paşa kazasında 1873 tarihinde kurulmuş olan köy, 63 hane ve 119 nüfustan oluşmaktadır. Köy camii taştan yapılmış olup, üstü kiremit örtülüdür ve 6,85x8,22 metre ölçülerindedir.¹⁷

Plan özelliklerine bakıldığında Kabağağaç ve Gökçedere Camii planlarının profesyonel çizim teknikleriyle çizildiği, diğer yapıların plan çizimlerinde minyatür tekniği tarzında cami unsurlarının gösterdiği görülmektedir. Özellikle Kabağağaçlı Camii'nde ölçek konulması ve ayrıntıların daha titizlikle verilmesi, devlet tarafından model olarak çizdirildiği ve uygulanması için taşraya gönderildiği izlenimini uyandırmaktadır. Camiye bitişik son cemaat yerinin bir bölümünün kapatılmasıyla oluşturulmuş mekân izlenimini veren okul kısmı ise bir oda boyutundadır.

¹⁷ Planlar ve köy bilgileri için bkz. (Kocacık 1979, syf. 426-427 : 997-1001)

Şekil 2.6. Silivri Kılınç Köyü Camii BOA’nde bulunan 1883 tarihli planı (Dündar 2000, syf. 213)

Benzer cami planlarının Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde çok sayıda olduğu görülmekle birlikte göçmenler için yapılan camiler dışında tamir edilen örnekler de bulunmaktadır. Abdülkadir Dündar tarafından yayınlanan bir çizime göre, Silivri Kılınç Köyü Camii’nin onarılması için 13 Mayıs 1883 tarihinde ölçekli bir plan çizilmiştir. Dikdörtgen planlı olan cami dıştan dışa 18,10x9,40 metre ölçülerindedir. Caminin doğusunda mektep, batısında ise imam odası ve tabutluk yer almaktadır. Cephe çizimlerinde ana beden duvarlarının kargir, çatısının ise ahşap olduğu anlaşılmaktadır. Mektep, imam odası ve tabutluğun camiden sonra inşâ edildiği anlaşılmakta olup, 1883 tarihli onarımda yapıldığını düşündürmektedir. (Dündar 2000, syf. 213-214)

İnşâ edilen cami ve okulların yapım masraflarıyla ilgili de elimizde bilgiler mevcuttur. Buna göre Arap Hoca Köyü Camii için 9,285, Feriyeabad Camii için

7,550 kuruş harcama yapılmıştır. Kırkkilise Kazası, Saidiye Köyü'ndeki mektep için harcanan rakamın 7,550 kuruş olması, bu köyde ölçüleri yukarıda belirtilen camiler büyüklüğünde, ayrı bir yapının yapıldığını göstermektedir. Yine Dimetoka Kazası Çobanlı Köyü'nde okul için harcanan rakam 6,445 kuruştur. Planını incelediğimiz Cısr-i Mustafa Paşa Kazası, Gökçedere Köyü'ndeki cami için harcanan rakam ise 1,907 kuruştur. (Saydam 2010, syf. 178)

Yapılan yardım çalışmalarında yaşanan olumsuzlukların yanında bazı suistimallerin de olduğu ortaya çıkmaktadır. Mesela Anadolu'ya müfettiş olarak görevlendirilen Ahmet Vefik Efendi, İzmit Sancağı'nın mutasarrıflarından birinin göçmenlere ait 60.000 kuruşu zimmetine geçirdiğini tespit etmiştir. (Eren 1966, syf. 74) Benzer olumsuzlukları tespit için görevlendirilen Abdülhamid Ziyaeddin Bey'in 18 Şubat 1864 tarihinde hazırladığı ve Muhacirin Komisyonu'na gönderilen rapor, iskân faaliyetlerinde yaşanan aksaklıkları saptaması açısından önem taşımaktadır. Örneğin Amasya'da göçmenler için, devlet hazinesinden 1.212.093.020 kuruş, halkın yardımıyla toplanan 1.581.925.29 kuruş olmak üzere toplam 2.794.013.09 kuruş harcandığı, bu rakamın büyük kısmının boşa harcandığını belirtilmektedir.

Hazırlanan rapora göre her onbeş nüfus bir hane olarak kabul edilerek çeşitli harcama kalemleri için 685,20 kuruş göçmen ailelere verilmiştir. Belirlenen aile içi fert sayısının abartıldığı, buna karşın her 15 kişi için verilen ödeneğin az olduğu ve ailelerin verilen parayı aralarında bölüştüklerinde, paylarına düşen miktarla sadece giyecek alabildikleri, ev yapım işlerinin bazı yerlerde halkın yardımı görüldüğü, bazen de sipariş yoluyla ev yapım çalışmaları gerçekleştirildiği görülmektedir. Ev yapım işi için ayrılan miktarla yapılan evlerin bir iki ay içinde yağın yağmurlarla oturulamayacak duruma geldiği, köy yerleşimi için seçilen yerlerin ise yaşamaya ve ziraat yapmaya uygun yerler olmaması sonucu, iskânın ertesi yılında, yerleştirilen 50 haneden, 25'inin bölgeyi terk ederek başka bölgelerdeki akrabalarının yanına sığınmak için göç ettikleri tespit edilmiştir.

İskân edilen göçmenlerin kendi aralarındaki hiyerarşik düzeni, bey-köle yapısı, beyler eliyle faizle para verilmesi ve devlet yardımının paylaşımı konusundaki adaletsiz tutumlar, pek çok göçmenin sessiz sedasız açlıktan ölmesine neden olmuştur. İskân işleriyle ilgilenenlerin toplanan paraları kendi zimmetlerine geçirmesi de iskân işlerinde sıkça görülen bir durumdur. Örneğin evler için harcanan miktar yüzer kuruştan on hane yaptırılırken, ahaliden toplanan paradan bu iş için

3000 kuruş para ayrılmıştır. Ayrıca ölümlerin gizlenmesi ile de alınan yevmiyeler, kaza müdürlerini zengin edecek duruma gelmiştir. Yerli ahali, kendi yoksul durumlarının yanında bir de göçmenlere yardımlar yapmaya zorlandığı için, zaman zaman göçmenlerle sorunlar yaşamıştır. Ayrıca yüksek maaşlarla görevlendirilen memurların kendilerine, sancaklarda verilen bilgilerle yerinde tespit yapmayıp, göçmenlerin hepsinin yerleştiği bilgisini İstanbul'a ileterek, göçmenlerin içinde bulunduğu zor şartları görmediği ve boşalan köyleri tespit etmediği belirtilmiştir.

Ziyaeddin Bey'in ikinci sınıf olarak nitelediği iskânı henüz gerçekleşmemiş olan göçmenlerin önemli miktarı Samsun'da, iki bin kadarı Amasya ve bir kısmı da Yozgat'tadır. Bunlara günlük yevmiyenin verildiği ama ağır kış koşulları karşısında aç ve sefil oldukları, halk tarafından verilen kullanılmış kıyafetlerle ancak giyimlerini sağlayabildikleri, baharla birlikte iskânın gerçekleştirilmesinde, önceki yerleştirme işlemlerinde yaşanan hataların burada da yapılmamasına dikkat edilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Üçüncü sınıf olarak belirtilen grubun memleketlerinden silah zoruyla çıkartılmış olmalarından dolayı aç ve sefil halde oldukları ve iskelelerde bekledikleri, yerleştirilmeleri için kazalara yazılan yazılarda yer olmadığı haberlerinin gerçeği yansıtmadığı, memurların ve kaza müdürlerinin arazileri kendi üzerine geçirdikleri ve bu durumun her kazadan gelmesi halinde yerleştirilecek yer bulunamayacağı belirtilmekte, Anadolu'da planlı bir yerleştirme yapıldığı vakit bu gibi sorunların yaşanmayacağına raporda yer verilmektedir.

Ziyaeddin Bey tarafından hazırlanan ayrıntılı rapor, Meclis-i Vâlâ'da dikkate alınmış ve hazırlanan 17 Kasım 1864 tarihli irade-i seniyye ile uygun bulunan talimatname yoluyla, rapordaki aksaklıkları çözüme konusunda hükümler ortaya konmuştur. Buna göre, memurların göçmen sayılarını ayrıntılı tutmamasının önüne geçilecek, doğum-ölüm sayıları ayrıntılı olarak belirtilecek, yapılan evlerin şekli, arazi yapısı, ev inşaatında usulsüzlük olup olmadığı araştırılacak ve başka yere gitmiş göçmenler tespit edilerek sebepleri bulunacaktır. Yerli halkın boş arazileri zapt etmesinin önüne geçilerek göçmenler için arazilerin işgali önlenecektir. Hane halkı sayısı da bu talimatnamede beşe indirilmiştir. Ayrıca toplanan paraların defterlere ayrıntılı yazılarak tespiti ve yapılan harcamaların da mutlaka kaydedilerek belirlenmesi gibi pek çok maddeyi içeren talimatname, kuşkusuz Ziyaeddin Bey'in ayrıntılı tespitlerinin sonucudur. (Saydam 2010, syf. 139-143)

Yaşanan pek çok aksaklığa rağmen Osmanlı topraklarına sığınan bir milyonu aşkın göçmenin, yerli halktan ve Osmanlı bütçesinden ayrılan pay ile kısa zamanda üretici duruma geldikleri görülmektedir. Özellikle Rumeli bölgesinde bir hat şeklinde toplu gruplar halinde yerleştirilen göçmenlerin, kendilerine yapılan yatırımlarla kısa zamanda ülke ekonomisine katkı sağlayacak düzeye gelmişlerdir. Yüzyılın sonuna doğru başlayan 93 Harbi (1877-1878) sonrası gelen göçmenlerin yerleştirilmesi için yapılan harcamaları göstermesi açısından, Osmanlı Devleti'nin 1296 (1880-81) yılı bütçesinde dikkate değer sonuçları gösterir. Bütçenin gelirleri 16 040 800 lira, giderleri ise 22 164 261 liradır. Oluşan açık 6 123 421 lira olmuş, aynı dönemde göçmenlere harcanan rakamın 6 000 000 lira olduğu düşünüldüğünde, yapılan yardım miktarının ne boyutta olduğu ortaya çıkmaktadır. (Kocacık 1979, syf. 420)

2.2.3. 93 Harbi (1877-1878) Sonrasında Yaşanan Göç ve Göçmenlerin İskânı

1870 tarihinden sonra Osmanlı topraklarında yeni bir göç dalgası daha yaşanmıştı. Bu süreci hazırlayan, göç hareketlerinin gerçekleşmesi ve yoğunlaşmasını sağlayan siyasi havaya baktığımızda, ilk olarak 1864 tarihinde Girit'te Rumların ayaklanması, adadaki Türklerin Anadolu'ya göç etmesine sebep olmuştur. Diğer yandan 1867 tarihinde önemli bölgelerin Sırbistan'a verilmesi üzerine, Bosna Müslümanlarında başlayan endişeli durum, zamanla yerini göçe bırakmış ve çok sayıda Bosna Müslümanı, Anadolu ve İstanbul'a gelmiştir. 1867 yılında Bulgarların bağımsız bir Bulgar Kilisesi kurma arzusuyla başlattıkları isyan bu isteklerini, 1870 tarihinde kabul ettirinceye kadar devam etmiş, Rusya'nın bölgedeki etkinliği daha da artmış, özellikle 1871 Londra Anlaşması'yla kazandığı imtiyazları daha arttırmak amacıyla Rusya, Sırbistan ve Bulgaristan'daki isyan hareketlerini açıkça desteklemeye başlamıştır.

Rusya, Avusturya ve Almanya arasında 1876 tarihinde yapılan Reichstadt görüşmeleri, Osmanlı toprakları üzerinde yapılan paylaşım kararı ile sonuçlanmıştı. Buna göre Avusturya Bosna-Hersek'i işgal edecek, Bulgarlar ve Sırlar da bağımsızlıklarını ilan edecekti. Bu görüşmeden güç alan Bulgarlar 1876'da tüm ülkede genel bir isyan başlatır ve isyan sırasında Müslümanlara yapılan baskılar sonucu, Edirne, İstanbul ve Anadolu'ya göç başlar. Bosna Müslümanlarının göçü de Sırp isyanı ve Karadağlıların Hersek'i işgali ile daha da artarak devam etmişti. Balkan sorununa çözüm bulmak üzere 23 Aralık 1876 tarihinde İstanbul'da toplanan Fransa, İngiltere, Rusya, Avusturya, İtalya ve Osmanlı temsilcilerinin katıldığı Tersane Konferansı, sonuca erişmeden dağılmış, çözümsüzlük yerini 24 Nisan 1877'de Osmanlı-Rus Savaşı'na bırakmıştı. Savaşta Balkanların büyük kısmı ile doğuda Erzurum'a kadar Osmanlı toprakları, Ruslar tarafından işgal edilmişti. İşgale uğrayan topraklardaki Müslüman halk, Kafkasya ile Anadolu'nun doğu bölgesinden ve Balkanlardan, Anadolu içlerine göçü başlamıştı. Göçmen sayıları, Romanya ve Bulgaristan devletlerinin kurulmasının ardından sadece Balkanlardan "Büyük Balkan Göçü" denen göç kfilesiyle 1.500.000'u bulmaktadır. Göçmenlerin 300.000'i yollarda yaşamlarını kaybetmiş,¹⁸ (Tekeli 1990, syf. 56.) kalanlar da çok kötü şartlarda Osmanlı topraklarına sığınabilmişlerdi.

¹⁸ N. İpek, sadece Balkanlar yönünden gelen göçmen sayısının 1.230.000 kişi olduğu eldeki belgelere dayanarak belirtilmektedir. (İpek 1999, syf. 41)

Osmanlı topraklarının sınır vilayetlerinde yapılan savunma planlarına göre, aşağı Tuna savunmasız bırakılmış ve kuzey Dobruca'nın toptan boşaltılması düşünülmüştü. Tuna Valisi Sadık Paşa, Tulça mutasarrıflığına çektiği telgrafta şehrin boşaltılmasını ve halkın daha güvenli iç bölgelere getirilmesi istemiştir. (Şimşir 1968, syf. 114) Şehirdeki gayrimüslim ve Avrupalı halkın da tahliyesine başlanmış, bu süreçte Bulgarların ilerleyişi ve sivil halka yaptığı eziyet göç ve huzursuzluğu arttırmıştı. Sofya'ya kadar çekilen göçmenler, buranın da kuşatılması üzerine, Edirne yönüne doğru yönelmişler, Filibe halkının da Anadolu'ya doğru göçe başlaması üzerine, Edirne halkı da can güvenliğinin sağlanacağı İstanbul ve Anadolu'ya yönelerek şehri terk etmiştir. Göçü önlemeye yönelik tüm çaba ve anlaşmalara rağmen göç devam etmiştir.

Anadolu'nun doğusuna baktığımızda, Rusların işgali sonucu Kars, Sohum, Batum ve Kuzey Kafkasya'dan da Anadolu'nun batısına doğru göçün başladığı görülmektedir. Göçmenlerin geçici iskân yerlerine ulaşmalarında denizyolu ulaşımı önemli rol oynamıştır. Osmanlı Devleti kendi imkânlarıyla Şirket-i Hayriye, Tersane-i Âmire ve İdare-i Mahsusa'ya ait gemilerle taşıma işlemi yürütmekte, bu gemilerin yeterli olmadığı durumlarda ise İngiltere, Fransa, Avusturya Rusya ve Mısır'dan gemi kiralamak suretiyle taşıma işleminin devamlılığını sağlamaktaydı. Rumeli'de başlıca toplanma merkezleri Köstence, Varna, Burgas, Ahyolu, Dedeğaç, Karağaç, Kavala ve Selanik, varış merkezi olarak Çanakkale, İstanbul, Samsun, İzmir, Mersin, Antalya belirlenmişti. Bu şehirlere inen göçmenler, daha iç bölgelere karayoluyla gönderilmekteydi. Deniz yolu yanında tren yolundan da göçmen sevkياتında yararlanılmıştır. Bulgaristan'da Tatarpazarcık'a kadar uzanan Osmanlı tren ulaşımı, göçmen sevkياتı için bu merkezin bir toplanma alanı haline gelmesine neden olmuştu. Tatarpazarcık'a kadar at-öküz arabalarıyla gelen göçmenler burada bekleyen yaralı asker taşıyan, yük treni gibi farklı fonksiyon için yapılmış olsa da tüm trenleri durdurarak binmekteydi. Tren yoluyla göç edenlerin kullandığı diğer toplanma merkezi ise Filibe'ydi. Bu merkezlerden hareket eden trenler Edirne'de toplanmakta daha sonra ise İstanbul'a yol almaktaydı. (Kocacık 1980, syf. 144-149)

Göçmenlerin iskân edilmeden önce geçici olarak konakladıkları yerlerin başında ise Balkanlara açılan kapı niteliğinde olan Edirne gelmekteydi. Şehirde göçmen sayısı Mart 1879 yılında 28.000, nisanda 50.000, mayısta 41.308, eylülde ise 80.000'e

ulaşmıştı. Nisan 1879'da tüm Edirne vilayetindeki göçmen nüfusun sayısının ise 140.000'e ulaştığı görülmektedir. (İpek 1999, syf. 44-45)

Göçmenlerin geçici iskân merkezlerinde karşılaştığı en büyük sorun salgın hastalıklardı. Bunlardan sadece tifüs nedeniyle, 1878 yılında sadece beş ay içerisinde, 45.000 kişilik göçmen kafilesinden, 16.000'i hastalanmış, bunlardan 10.000 gibi yüksek bir rakamı ölümle sonuçlanmıştır. Vali Rauf Paşa'nın emriyle, göçmenlerin şehirdeki yığılmasını biraz olsun azaltmak adına, Hristiyan halk tarafından terk edilen evlere sahiplik bağı kurulmadan yerleştirilmeleri sağlanmıştır. Bu şekilde Edirne'ye yakın Havsa, Malkara ve Kocamustafapaşa'da çok sayıda muhacirin iskânı görülmektedir.

Şumnu-Varna hattında yığılan göçmenlere yapılan geçici barınma imkânlarına bakıldığında, ilk etapta şehir dışına kurulan 800 çadır ve köylere yapılan dağıtımlarla, çözüm bulunmaya çalışıldığı görülmektedir. Varna'da maddi durumu iyi olan göçmenlerin ev kiralama yoluna gitmesi, şehirde kiralık ev fiyatlarının fahiş miktarlara çıkmasına neden olmuş, kira miktarını denkleştirmek için ellerindeki koyun ve öküzleri, fiyatının çok altında satmaya çıkaran göçmenler buna rağmen mallarını satamamışlardır. Balkanlardaki diğer geçici göçmen yerleşim yerlerine bakıldığında, özellikle Selanik ve Kavala'dan gelen muhacirlerin dostça karşılandığı görülmektedir. Makedonya ve Batı Trakya toprakları ile Rodoplar diğer geçici toplanma merkezleri olarak karşımıza çıkmaktadır. (İpek 1999, syf. 47-50)

Anadolu'da yer alan geçici barınma merkezlerine bakıldığında, Çanakkale'nin hem Edirne yönünden gelen göçmenler için, ileri geçici iskân merkezi olduğu, diğer yandan, Batı Trakya'nın da gelenlerin konakladığı yer olarak önemli bir merkez olduğu görülmektedir. Göçmenler için önemli olan diğer iki merkez, liman şehri olmaları sebepleriyle İzmir ve Samsun'dur. İzmir'e gelenler bir süre sonra Aydın ve Manisa'ya yönlendirilmiş, Samsun yönüne gelenler ise, başta Merzifon, Çorum ve Ankara olmak üzere iç bölgelere gönderilerek, bu yolla yeni gelecek göç kabilelerine yer açıldığı eldeki belgelerden anlaşılmaktadır. (Şimşir 1968, syf. 303,308,305)

Göçmenlerin yoğunluğunun en fazla olduğu şehir şüphesiz ki İstanbul'dur. 93 harbinde yaşananların canlı tanığı olan Zağra Müftüsü Hüseyin Raci Efendi'nin anılarında;

“...Sirkeci mevkii, Ayasofya, Ahmediye (Sultanahmet), Yenicâmi, Nuruosmaniye ve diğer cami-i şerifler ile bir çok mektepler ve diğer bazı binalarla, bunların avluları ve bütün meydanlar, kıyametten ve mahşer alanından birer numune-i dehşet oldular...”¹⁹ (Hüseyin Raci Efendi 2009, Syf. 236)

şeklinde anlatımı yapılan göç sonrası İstanbul’da yaşam, kente hastalıkları da beraberinde getirmişti. Gelen göçmenlere yardımcı olan Uluslararası Göçmenlere Yardım Komitesi, Göçmenlere Yardım Komisyonu gibi bazı kuruluşlar tarafından ilk müdahale yapılarak, yemek veriliyor, kayıtları alınarak geçici olarak barınacakları mekânlara gitmeleri sağlanıyordu. Geçici barınma merkezleri olarak İstanbul’daki Eyüp, Galata ve Üsküdar’daki çok sayıdaki cami, mescit, okullar, medreseler, darüşşafaka, tekke, saraylar gibi kamu yapıları seferber edilmiş, özel mülkiyette olan evler kiralanmış ve tüm imkânlar kullanılarak geçici barınma merkezleri yapılmaya çalışılmıştır. Açıkta kalan göçmenlerin iskânı için İngiltere’den demir barakalar ithali düşünüldüyse de maliyet ve getirilme süreci düşünülerek bu düşünceden vaz geçilmiş, onun yerine Humbarhane binası onarılarak göçmen barınma merkezi olarak kullanılmıştır.

Daha önceki göçler sırasında İstanbul’da iskâna sıcak bakmayan Bab-ı Âli, 93 Muhaciri²⁰ için bazı istisnalar ortaya koymuştur. Nitekim çıkartılan İskân-ı Muhacirin Talimatının 35. maddesinin, şehir ve kasabaların kenarlarına muhacir iskânına izin vermesi sebebiyle, Çivizade, Mevlevihane Kapısı ve Mimar Acem mahallelerindeki boş arsalar göçmenlerin yerleştirildikleri görülmektedir. Yine bu yönetmelikten hareketle göçmen izdihamını azaltmak maksatlı olarak İstanbul çevresindeki çiftliklere de göçmenler gönderilerek yerleştirilmiştir. Bu sayede göçmenlerin çiftliklerde işçi olarak çalıştırılmaları sağlanarak devlete olan yükün azaltması düşünülmüştür.

Silivri’deki çiftlikler²¹ ile hazinenin idaresinde olan, Korugalı, Hekimbaşı, Alemdağ, Kurbağalıdere, Mihaliç, Bosna Köyü çiftlikleri ile Büyük Çekmece Vaki Çiftliği de

¹⁹ Zağra Müftüsü Hüseyin Raci Efendi tarafından 93 harbi öncesi, sonrası ve yaşanan dramatik göç, kaleme alınmış ve eserinin sonunda manzum olarak “hicretname” adı altında gelen göçmenlerin yaşadığı sorunlar, İstanbul halkının tutumu ve hastalıklar bizzat muhacir olarak bu günleri yaşayan biri tarafından kaleme alınması, Yahya Kemal ve dönemin edebiyat çevrelerinde büyük yankı uyandırmıştır.

²⁰93 Muhaciri tabiri 1877-1878 yılları arasında yaşanan Osmanlı-Rus Savaşı’nın, Rumi takvime göre 1293 yılına karşılık gelmesi sebebiyle, bu savaş sonrası gelen göçmenlerin bu şekilde anılmasına neden olmuş ve bugün de dilimize bu şekilde yerleşmiştir.

²¹ Göçmenlerin Silivri’ye gelmesiyle birlikte bir camide yapılacak onarımlar için bkz. (Dündar 2000, syf. 213-214 çiz. 53)

göçmenlere tahsis edilmiştir. Ayrıca Büyük Çekmece ile İstanbul arasındaki sahil kesiminde, köy ve yerleşimler ile Vize, Çorlu gibi kazalara da göçmenlerin yerleştirildiklerini görmekteyiz. (İpek 1999, syf. 55-68)²²

²²(Eren 1966, syf. 81-82)'de de belirtildiği gibi, Devlet İskân-ı Muhacirin Talimatınının 35. maddesi gereğince, şehir kenarlarında yerleşmeyi teşvik edip, cami ve okul inşasıyla da yeni kurulacak yerleşime kamu yapılarını da yaptırmıştır. Bu durum özellikle İstanbul'da gecekondulaşmanın ilk adımı olarak görülmektedir. Bu uygulamaların bir başka nedeni de, 1882 yılında İstanbul'da Müslüman nüfusun Hristiyanlara oranla azaldığının tespiti üzerine boş durumdaki miri ve vakıf arazilerin ücretsiz olarak göçmenlere verilmesiyle, şehirdeki nüfus dengesini sağlama politikasıdır. Nitekim Şumnu göçmenlerine Rami Çiftliği'nin tahsisi de bu kapsamda yapılan bir uygulamadır. (İpek 1999, syf. 158)

2.2.4. 93 Muhacirleri İçin Kurulan Göçmen Komisyonları ve Çalışmaları

İlk muhacir komisyonunun 5 Ocak 1860 tarihinde faaliyete geçmesi ve 1875 yılında kapatılmasının ardından, 1877 yılında, göç dalgasının tekrar başlaması üzerine, bir göçmen komisyonu kurulmasının gerektiği anlaşılmış ve bunun üzerine “İdare-i Umumiye-i Muhâcirîn Komisyonu”²³ oluşturulmuştur. Bu komisyon bünyesinde İdare-i Umur-ı Hesâbiye ve İdare-i Umur-ı İskâniyye şubeleri bulunacak, ayrıca belediye daireleri bünyesinde de 20 şube yer alacaktı. Cuma günleri dışında her gün toplanan komisyonda ilk başkanlık görevini Sadık Paşa yapmış, daha sonra gelen komisyon başkanları da, 1-2 yıl gibi kısa sürelerde görevde bulunmuşlardır. Üye sayısı 7 ile 13 arasında değişen komisyon üyelerinin sayısı 25 Ocak 1878’de arttırılmış, Mayıs 1878’de ise tamamen yenilenmiş ve görevlerinin başında sürekli kalmaları istenmiştir. Yaşanan aksaklıklar üzerine 7 Temmuz 1878’de Emin Paşa başkanlığında 7 üyeden oluşan yeni bir komisyon tekrar faaliyete geçmiş, daha sonra üye sayısı arttırılmıştır. 1881 tarihinde muhacirler için ayrılan bütçenin 3/2’sinin personel masraflarına gitmesi üzerine, 1882 tarihinde komisyon lağvedilerek, muhacir işlemlerinin belediyelerce yürütülmesine karar verilmiştir. Komisyon 1894 yılında tamamen kaldırılmıştır. (Kocacık 1980, syf. 161)

İdare-i Umumiye-i Muhacirin Komisyonu’nun şubelerinden olan İdare-i Umur-i Hesabiye şubesinin görevleri, yevmiyeleri dağıtarak, topladıkları koçanları başveznedara teslim etmek ve bunları deftere kaydetmek, masraf defterlerini hazırlamak ve hesapları tutmak olarak talimatnamede belirtilmiştir. İdare-i Umur-i İskâniyye Şubesi ise gelecek göçmenlerin taşınması için hazırlanan gemilerin geliş-gidiş saatlerini belirlemek, geçici iskânları sağlamak ve Anadolu’ya geçişlerini sağlamakla görevlendirilmişti. Devâ’ir Şubeleri olarak bilinen İstanbul’da Şehremaneti’ne bağlı olarak Beyazıt, Sultanahmet, Fatih, Samatya, Eyüp başlıca olmak üzere toplam 22 belediye dairesinde, bir başkan ve iki azadan oluşan Komisyon, bölgelerindeki göçmenlerin iâşe ve yerleştirilme sorunlarıyla ilgilenmek amacıyla kurulmuş ve İdare-i Umumiye-i Muhacirin Komisyonu’nun semtlerdeki bağlantı noktası olarak görev yapmıştır. Sevk-i Muhacirin Komisyonu adıyla kurulan bir başka komisyon da İdare-i Umumiye-i Muhacirin Komisyonu’na bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Üye sayısı 5 ile 9 arasında değişen Komisyon’un

²³ İdare-i Umumiye-i Muhacirin Komisyonu’nun işleyişi ile ilgili olarak hazırlanan talimatname için bkz. (Eren 1966, syf. 95-113)

görevleri, İstanbul'a kara ve deniz yoluyla gelen göçmenleri kayıt altına alarak, önceden belirlenen yerlere sevk etmek, İstanbul'da kalacak olanlar için, belge düzenleyerek polis idaresine bildirmek olarak belirlenmişti.

Muhacir Umur-i Sıhhiye Komisyonu adıyla kurulan bir başka komisyon, göçmenler arasında sıkça görülen salgın hastalıklara karşı önlem olarak, hastaneler kurmuş ve buralarda görev alan uzman personelin masrafları ile tedavi giderlerini karşılamıştır. Ayrıca yabancı sağlık yardım heyetleri ve Kızılay ile bağlantılı çalışan Komisyon, Kızılay'ın çalışmalarında kullanılmak üzere nakdi yardımlarda da bulunmuştur.

Üst düzey devlet yöneticileri tarafından organize edilmiş çeşitli komisyonlar da bulunmaktadır. Bunlardan Padişah 2. Abdülhamid başkanlığında kurulan Umum Muhacirin Komisyonu, göçmen işleri hakkında genel kararları almak ve iskân yapılacak yerlerde uygun alanları belirleyerek, iskân işlemlerinde gerekli tedbirleri almakla görevlendirilmiştir. On üyeden oluşan komisyon Nisan 1878'de lağvedilmiştir.

İane-i Muhacirin Encümeni adıyla kurulan komisyon, Meclis'i Mebusan milletvekillerinden Bursa Milletvekili Rıza Efendi başkanlığında 20 milletvekilinin üyeliğiyle kurulmuştur. Komisyon üyelerinin bir kısmı yardım toplama faaliyetlerine katılırken, her gün dört üye Sirkeci İskeleyi'nde göçmenlere yapılan yardım faaliyetlerini yerinde takip etmiştir. Bu komisyon tarafından toplanan yardımlarla İstanbul'da bazı bölgelerde kalan göçmenlerin yevmiyeleri karşılanmaktaydı.

Muhacirin İane Komisyonu adıyla kurulan bir başka komisyon ise Şehremaneti'ne bağlı olarak çalışmaktaydı. Fahri olarak 10 üyeden oluşan komisyon, halk tarafından verilen yardımları toplayarak, her hafta İdare-i Umumiye-i Muhacirin Komisyonu'na aktarmakla görevli idi. 1878 yılında göçmen sayısının artması üzerine üye sayısının 19'a çıktığı Komisyon aynı yıl Şehremaneti'ne devredilmiştir.

Osmanlı Devleti tarafından maaşlı olarak çalışan komisyon ve memurların yanı sıra çeşitli yardım kuruluşları tarafından da, göçmenlere yardımda bulunulmaktaydı. Milletlerarası Muhacirlere Yardım Komitesi adıyla 1878 yılında Avusturya-Macaristan İstanbul başkonsolosu başkanlığında kurulan komitede tüccarlar, bankerler, gazeteciler yer almakta, İstanbul'da şubeleri bulunan yabancı şirketlerin temsilcileri de bu komitede kurucu olarak bulunmaktadır. Önemli yardım çalışmalarında bulunan komite 1879 yılında kapanmıştır. İngilizler tarafından

kurulan Sermaye-i Şefkat-i Osmaniye de çeşitli kampanyaları düzenleyerek topladığı yardımlarla, göçmenlere destek sağlamıştır. (İpek 1999, syf. 68-78) Osmanlı sivil yardım kuruluşu olarak, özellikle sağlık alanında Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin çalışmaları göze çarpmaktadır. Diğer komisyonlarla bağlantılı çalışan cemiyet, özellikle kurduğu hastanelerle, salgın hastalıkların önüne geçilmesinde önemli roller üstlenmiştir.

Osmanlı Devleti'ne sığınan göçmenlerin yerleştirme işlemlerinde, basımı da yapılan, İskân-ı Muhacirin Talimatnamesi adıyla çıkartılan yönetmelikteki esaslardan yararlanılmıştır. Bu talimatnamede göç kafilesinin yola çıkması ve yerleşim bölgelerine ulaştıklarında yapılması gerekenler maddeler halinde anlatılmaktadır. Göçmenlerin yerleşim merkezlerine ulaştıklarında, yapılması gereken işlemler çalışma konumuz açısından önemli verileri bize sunmaktadır. Buna göre; belirlenen kazalara gelen göçmenler evleri yapılıncaya kadar merkez köylerde, on yerli aileye birer göçmen aile olmak üzere geçici yerleştirilecekler, köy ve kasabaların çevresindeki boş, metruk ve vakıf arazilerinden topraklar gelenlere verilerek evleri inşâ edilecekti. İnşaatlarda kerestenin taşıma işi göçmenlere yaptırılacak ve yerli halktan daha fazla yardım alınarak maliyetlerin düşürülmesi sağlanacaktı. Yerleştirilen göçmenler zirai aletlere sahip oluncaya kadar, yerli halkın işlerinde çalışacak, bunun karşılığı olarak bir defaya mahsus tarlaları yerli halk tarafından sürülerek, ekilecek böylece göçmenler kısa sürede üretici hale getirilmeye çalışılacaktı. Köylerin büyüklüğüne göre iki ya da dört aile, köylere dağıtılarak yerleştirilecek, toplu yerleşmek isteyenlerin ise yevmiyeleri kesilecekti. Gönderildikleri köylere sığmayan göçmenler için yeni kurulacak, köylerde mutlaka sulu, ormana yakın ve arazisi olan tepelere yerleştirme yapılmasına dikkat edilecek, harap ve yıkılmış olan köylerde arazi tespitleri yapıldıktan sonra, her aileye yirmi dönümden, altmış dönüme kadar arazi tahsis edilecektir. Verimli alan olarak belirlenen bu miktar, orta verimli arazilerde 100, verimsiz veya kıyı bölgelerde 130 dönüm olarak belirlenmişti. Belirlenen bu miktar zamanla artan göçmen sayısı nedeniyle, 1891-92 tarihinde her aileye yedişer dönüm, ertesini yıl Kastamonu'da görüldüğü gibi, yarımşar dönüme kadar düşmüştü. Bu nedenle daha geç tarihlerde gelen göçmenler ya yerlilerin ya da önce gelen göçmenlerin arazilerini işgale girişmişler ve önemli hukuki sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunların başında Tanzimat Dönemi'nde 1858 yılında çıkartılan Arazi Kanunnamesi'nin 68.

maddesinin uygulanması gelmekteydi. Bu madde daha Kanunname öncesinde de yürürlükte olan, üç yıl toprağını ekmeyen köylünün toprağına devletin el koyarak, kendisinin de görüşü alınmak suretiyle belirlediğı kişiye veya pazarlık suretiyle satılmasını öngörmekteydi. İskân memurları çevrede yaşayan halkın elbette ki toprağın sahipliğı konusunda görüşüne başvurmakta idi ve iskân yerlerinde de çeşitli komisyonla mevcuttu. Fakat devlet tarafından boş alanlar olarak belirlenen yerlere, göçmenler yerleştirildikten sonra değersiz olarak nitelenen topraklarda yapılan başarılı tarım uygulamaları sonucu, toprak sahibi olduklarını ileri süren pek çok kişinin hukuki yollara başvurmaya neden olmuştu. Göçmen yerleştirildikten sonra belirlenen yerin sahipliğı konusunda on yıl olan dava açma hakkı çok sayıda başvuru olması nedeniyle iki yıla indirilmişti. Anlaşmazlıklar çıkmasındaki bir başka sebep de tapu ve kadastro işlerinin düzenli yapılmamasından da kaynaklanmaktaydı.²⁴ (Kocacık 1980, syf. 166-168) Zanaatkarların ve varlıklı kişilerin şehirde iskân edilmesi sağlanacak, parçalanmış aile ve akrabaların bir arada yerleştirilmesine çalışılacak, yapılan yerleştirme işlemi sonrası göçmenlerin yerleştirildikleri bölgeleri terk etmemeleri için, gerekli olan önlemler alınacaktı.²⁵

Talimatnamede belirtilen yerleştirme işlemleri için arazilerin sağlanması amacıyla vilayetlere gönderilen yazılarda göçmen iskânları için uygun boş yerlerin bildirilmesi istenmiş, gelen cevaplar çerçevesinde Edirne, Hüdavendigâr, Konya, Aydın, Ankara, Selanik ve Adana'nın göçmen yerleştirilmesi için uygun alanlar olarak belirlenmesine karar verilmiştir. Devlet, Kırım Harbi sonrası yaşanan yanlış göçmen yerleştirmelerinin önüne geçmek amacıyla, iskân memurlarının merkezden atama suretiyle ekipler kurularak vilayetlere gönderilmesinin uygun olacağına kanaat getirmiştir. Uygulama başarılı sonuçlar vermesine rağmen, memurların devlete olan maliyetinin çok yüksek olması sebebiyle bir süre sonra bunu yerine yerel memurların görevlendirilmesi veya daha düşük maaşlı memurların görevlendirilmesi yoluna gidilmiştir. Yapılan yeni uygulama sorunları daha da büyütmüş, hatta gelen göçmenlerin büyük bir kısmı aradan geçen zamana rağmen, yerleştirilemeyince müfettiş görevlendirmeleri ve 1881 yılında Bingazi Valisi Ali Kemali Paşa'nın göçmen yerleştirme için görevlendirilmesi gibi tekrar özel memur

²⁴ F. Kocacık göçmenlere verilecek verimli araziler için belirlenen miktarı 70 dönüm olarak vermiştir. Dönüm bilindiğı üzere "eni boyu kırk adım" olarak tanımlanır. Bugünkü ölçü birimleriyle yaklaşık 900-933 m²'ye tekabül etmektedir. (Kocacık 1980, syf. 166)

²⁵ Talimatnamenin diğer maddeleri için bkz. (İpek 1999, syf. 159-162)

görevlendirilmesine başlanmıştır. Ayrıca illerde giderleri mahalli idareler tarafından karşılanan İdare-i Muhâcirin Komisyonları oluşturularak, yerinde ve acil müdahale edilmesi için gerekli iskân işlerinin sorumluluğu bu komisyonlara verilmiştir.

Yerleştirme işlemleri öncesinde 1881 tarihindeki bir belgede belirtildiği gibi, Edirne ile İstanbul arasındaki boş arazilerin ve terkedilmiş köylerin tespiti ve haritalarının hazırlanması için mülkiye mühendislerinin görevlendirildiği ortaya çıkmaktadır. (İpek 1999, syf. 178) Hazırlanan köy planlarından bazıları Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde korunarak gününüze ulaşmıştır.

Göçmenlerin yerleştirilmesi için arazi sağlanmada sorunların ortaya çıkması üzerine yeni uygulamalar yapılarak arazi elde etme yoluna gidilmiştir. Örneğin, Bergama civarında bulunan 2000 dönüm kadar arazi, kışın su altında kalmakta ve kullanılamamaktaydı. Bu arazinin, ıslahı gerçekleştirilerek göçmenlere verilmesi sağlanmış, yerli ahalinin elinde bulunan ve atıl durumdaki arazilerin de dağıtımının sağlanması teşvik edilmiştir. 1890'lı yıllarda geliştirilen bir başka proje ise Manyas göl ayağının temizlenerek göldeki su seviyesinin indirilmesi ve Manyas Ovası'ndaki bataklıkların ıslahı ile 100.000 dönümlük bir alanın iskâna açılmasıdır. Hükümet 1879 yılında, elinde bulunan iki çiftliği satarak, elde ettiği 26000 sim mecediye ile 3000 ev yaparak, bu sayede yaklaşık 15.000 kişinin yerleştirilmesi planlamıştır. (İpek 1999, syf. 214-215)

Yerleştirilmek üzere vilayetlere dağıtılan ve arazi verilen göçmenlerin konut ihtiyacı valiliklerce karşılanmaktaydı. Mahalli idareler de belirlenen araziler üzerine iki ya da üç odalı konutlar inşâ etmekle yükümlüydüler. Yapılan maliyet hesaplarına göre bu tipteki evler 250 kuruşa mâl olmaktadır. Maliyetin düşürülmesi için göçmenler inşaat işlerinde çalıştırılmış, konutların kereste ihtiyacı da miri ormandan hiçbir vergi alınmadan karşılanmıştır. Göçmenler kendilerine teslimi gerçekleştirilen evlerde, daha sonra yapacakları ilavelerde, ormanı kullanmaları durumunda vergi ödeyeceklerdi. Orman sahalarına köy kurulmamasına dikkat edilmesine ve ormanlık alanların korunmasına önem verilmesine rağmen, bu dönemde pek çok orman, inşâ faaliyetleri sırasında zarar görmüştür.

Bu dönemde inşa edilen evler için yapılan masraflara bakıldığında bir ev için harcanan maliyetin 250 kuruşun çok üzerinde olduğu görülmektedir. Örneğin 1877 yılında Mecitözü'ne bağlı toplam üç köyde 18.000 kuruş sarf edilerek toplam 40

konut inşa edilmiş ve konut başına maliyet 450 kuruş olmuştur. Yerli halk tarafından mescit ve okulların hibe edildiği bu köylerde, Sivrihisar Ortaklar'da olduğu gibi, göçmenler tarafından yapılmış evler de bulunmaktadır. Burada yapılan 35 evden ondokuzu biner, onaltısı beşyüzer kuruşa mal edilmişti. Haymana'nın Hacı Muratlı Mevkii'nde inşa edilen evlerin onunu kaza halkı, yirmialtı ise devlet imkânlarıyla yaptırılmıştı. 1883'de Suriye'ye sevk edilen 557 göçmen için 101 mesken yapılmış ve toplam 111.000 kuruş masraf yapılmıştı. Buradan ev başına maliyetin 1000 kuruş olduğu ortaya çıkmaktadır. 1892 tarihinde Konya'daki Kafkas ve Rumeli göçmenleri için yapılması planlanan konutlardan 885'inin inşaatı bitirilmiş, 288'inin inşaatı sürerken, 254 yeni konut için hazineden 300.000 kuruş talep edilmiştir. Konya'daki ev inşaat faaliyetleri için istenen rakamdan ev başına maliyetin 1181 kuruş olduğu görülmektedir. (İpek 1991, syf. 120-125)

Yapılan muhacir konutları elbirliğiyle inşa edilmiştir. Örneğin 1890 tarihinde Manavgat'a 600 aile yerleştirilmesine karar verilmiş, bunların konut sorununu çözmek için halktan yardım istenmiştir. Amasya ve Niksar çevresinde de yerli halk tarafından yapılan evler göçmenlere verilmiştir. Ayrıca Gemlik'te olduğu gibi yerli Hristiyan halkın eşkıyalık hareketleri sonucu köylerini terk etmeleri sonucu, boş kalan yerlere de göçmenlerin yerleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. (Kocacık 1980, syf. 166-168) 1878'de Şile'de inşası gerçekleştirilecek yirmi beş evin keresteleri miri ormandan karşılanmış, halkın yardımları ile inşaatlar belli bir seviyeye gelmiş, hazineden karşılanan dülger yevmiyeleri, kapı, pencere malzemeleri ile ev inşaatları tamamlanmıştı. Göçmenler için her zaman, planlanan ev inşaatlarının belirlendiği sayıda gerçekleştirilmediği de görülmektedir. Örneğin Aydın Vilayeti'nde 1890 tarihinde 446 mesken yapımı planlanmış iken, Alaşehir'de 18, Tire'de 48 olmak üzere toplam 66 konut inşaatının gerçekleştiği ortaya çıkmaktadır. Yerleştirme faaliyetleri sırasında terkedilmiş evler ve köyler onararak değerlendirilmiştir. Konut yapımı için hazine tarafından ayrılan payın yetersiz olması, masrafların çoğunu yerli halkın sırtlanmasına neden olmuş, bu da zaten ekonomik olarak zor durumda olan Anadolu köylüsü ile göçmenler arasında bazı sorunların yaşanmasına neden olduğu gibi, sınır anlaşmazlıkları da bu sorunları derinleştirmiştir. (İpek 1999, syf. 216-217) Yerleştirilen göçmenlere Düzce Kazası, Develer Köyü çevresine yerleştirilen 59 hane göçmene de uygulandığı gibi, "kefalet-i müteselsile ve defter kılıklı bir senet" ile 88.128 kuruş sonradan alınmak üzere

verilmişti. Zaman içerisinde köydeki göçmen aile nüfusu 43'e inmiş ve köydekiler de borçlandıkları miktarı ödeyememiştir. Zaman içerisinde bu tip geri ödeme sorunu yaşayan köylere kolaylık olması amacıyla belirlenen borç miktarının yerel idarelerce karşılanması için bir yönetmelik çıkartılmış, Develer Köyü'nün borçlarının da 22 Şubat 1873 tarihinde kayıttan düşürülmesine karar verilmiştir. (Kocacık 1980, syf. 169)

Göçmen iskânında ekonomik kaynaklı sorunların yanında dinsel kaynaklı sorunlar da görülmektedir. Hristiyan nüfus, göçmenlerin özellikle kendi bölgelerine yerleştirilmemelerini yazdıkları dilekçelerle Babıali'ye bildirmiştir. Bunda Müslümanların göç etmelerinde temel etken olan Hristiyan unsurun, Müslüman bir ülkede, Hristiyanlara yapılmaya niyetlenebileceği kuşkusunu önemli rol oynamaktadır. İskân komisyonları da bu durumu her zaman göz önünde tutmuş ve göçmenlerle, yerli Hristiyan halkın komşu köylerde zorunlu olmadıkça yan yana getirilmemeleri konusunda tedbirler alınmıştır.

Yaşanan 93 harbi sonrasındaki göç, devlet bütçesinde önemli açıkların oluşmasına neden olduğu gibi, yakın gelecekte mali ve sosyal alanda olumlu sonuçlar da sağlamıştır. 20. yüzyılda, Kurtuluş Savaşı da dahil olmak üzere asker ihtiyacının karşılanmasında, önemli rol oynayan göçmen kitlesi, tarımsal üretimin arttırılmasını da sağlamıştır. 1873-1893 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde tarım yapılan arazilerin oranı % 25 artmış, sanayide kullanılan yeni ürünlerin ekimine başlanmıştır. Tütün üretiminin %100 arttığı tespit edilmiştir. (Çelik 1996, syf. 121-122) Toplanan vergi açısından tarımsal üretime bakıldığında, 1887-188 yıllarında toplanan öşür vergisi 425.700.000 kuruş olmuş, 1908-1909 yıllarında ise bu rakamı artarak 690.500.000 kuruşa çıkmıştır. Hayvancılıkta, dış ticarete ve diğer verilerde de %100'lere varan artışlar, göçlerin Osmanlı toplumuna sağladığı olumlu etkilerden sadece bir kaçıdır.

Göçmenlerin tarımsal üretimleri arttırmasında, kuşkusuz kırsal yerleşim birimleri kurulmasında gösterilen çabalar etkili olmaktadır. 19. yüzyılda kır nüfusunun az olması sebebiyle büyük çiftlikler kurulmuştu. Yaşanan göçler ile yeni köyler teşkil edilmiş ve Anadolu'da köy birimleri hakim bir unsur haline gelmişti. Kafkaslardan, Balkanlardan gelen göçmenler kendi ev yapım teknikleri ile köy özelliklerini ve Anadolu'ya göre daha ileri düzeyde olan tarım teknolojilerini de beraberlerinde getirmişlerdir. Oluşturulan mahalleler ve köylerde dama tahtası dizisi şeklinde

görülen, toplu köy planları oluşturulmuştur. Bu tip yerleşimlerin, sosyal temasın sağlanması, ulaşım ve taşımacılık maliyetlerinin azaltılmasına, altyapı kurmada sağladığı kolaylıklar gibi pek çok olumlu yanı bulunmaktaydı. Ayrıca bölgeye göçmenler tarafından taş ev yapımı yeni bir teknik olarak getirilmişti. Evlerin oda, samanlık, avlu vs. düzenlemesi de Anadolu’da talep görmüş, bu yeni ev kurgusu yayılmıştır. (Ağanoğlu 2001, syf. 104-105)

Anadolu’daki göçmenler tarafından kurulan köylere bakıldığında “U” biçiminde bir kurgu olduğu ve evlerin sıra halinde dizildiği, ortada kalan boş alanın ise köy meydanı olarak değerlendirildiği görülmektedir. Yerli köylerle göçmen köyleri arasında karşılaştırma yapan coğrafyacılar, göçmen köylerinin yerli köyelerine göre daha planlı olduğunu belirtmektedirler. (Tunçdilek 1967, syf. 33-168)

1892-93 yılına ait ekinde çizelgesi olan bir belge, iskân edilen göçmenlerle ilgili bilgiler vermesi açısından önem taşımaktadır. Bu belgede 71420 hane ve 727457 kişinin göçmen olarak Osmanlı topraklarına geldiği, 64795 aile ve 661290 kişinin yerleştirildiği, 7090 aile ve 49803 kişinin ise hâlâ misafir statüsünde olduğu görülmektedir. Verilen rakamların kenarında yer alan notlarda, önemli sayıda göçmeni ağırlayan Biga Sancağı’ndaki sayıların şüpheli olduğu, Prizren Sancağı’nda iskân olunmayanların bazılarının evlerde misafir edildiği, Üsküp’tekileri ise sayısının bilinmediği gibi, diğer vilayetlerle ilgili olarak da özellikle iskânı gerçekleşmemiş göçmenlerin durumları hakkında bilgiler verilmiştir.²⁶

1897 yılında inşa edilecek göçmen köyleri ve konutları, düzenli ve hayvan barındırmaya da elverişli olacak şekilde planlama görevi, Muhacirin Komisyonu’na verilmişti. Planlı dönemde Çerkesler için Haymana Kazası Hacı Muradlı Mevkii’nde 36, Karaçay göçmenleri için Çakal Köyü’nün Yağlıpınar Mevkii’nde 44, Sivricehisar Kazası’nın Yakapınar Mevkii’nde 195 ev inşâ edilmişti. (İpek 2006, syf. 71)

93 Harbi sonrasında önemli bir nüfus da, Üsküp ve çevresine iskân edilmişti. Özellikle Bosna-Hersek ve Tuna boylarından gelen halkın barınağı haline gelen Makedonya’da, 1878-1879 kışında 300.000 kişi mevcuttu. Gelen göçmenler önce şehirlerdeki cami, tekke, medrese gibi kamu yapılarında, geçici olarak ikamet edilmişti. Daha sonra ev kiralama suretiyle evlere yerleştirilmeye başlayan göçmenlerden, maddi durumu iyi olanların kendi kiralarını ödedikleri, diğerlerinin

²⁶ BOA Y.T.H.M 3036 numaralı 1310 tarihli belge

giderlerinin ise devlet tarafından karşılandığı görülmektedir. Buna rağmen iskân sorununun çözülmemesi üzerine inşaatı bitmemiş de olsa, yapılan evlere 2-3 aile bir çatı altında yerleştirilmiştir. Yerli halkın boş olan evleri de satın alınarak göçmenlere dağıtılmıştır. Üsküp şehrinin içinde de Karşiyaka semtinde oluşturulan Hamidiye ve Vardar mahallelerine yeni göçmen evleri yapılmış ve Mutasarrıf Faik Paşa tarafından cami ve halkın yardımıyla da bir mekteb-i iptidai inşa edilmiştir. Yeni kurulan mahallelerin yanında Üsküp'te yer alan 42 mahalleden 16'sına da bu dönemde göçmen yerleştirilmesi gerçekleşir. Ayrıca Palanka kasabasına da göçmen yerleştirilmesi yapılmış, gelen köylülerin Palanka ve civarında Hristiyan köylerinin olması üzerine Kumanova Bölgesi'ne yerleştirilmesi düşünülmüştür. İştıp, Radoviş, Krotova ve Koçana'ya da iskân gerçekleşmiş olmakla birlikte, kırsal anlamda en fazla yerleşim Kumanova kazasına olmuştur. Kazada 25 hane ahaliden satın alma yoluyla, 75 hane Anadolu'ya göç eden Çerkezlerin bıraktıkları evlere ve 46 hane yeni yapılan evlere olmak üzere, göçmenlerin yerleştirilmeleri sağlanmıştır. Ayrıca kasaba içerisinde de 98 hane için ev yapılmış, köylerde de 578 aile için ev yapılması planlanmıştı. Devlet imkânlarıyla iskân edilenlerin dışında, kendi imkânlarını kullanmak suretiyle, 136 ailenin de ev yaptırdığı eldeki belgelerden ortaya çıkmaktadır. (İpek 1993, syf.103-107)

İskân Kanununun 35. maddesi gereğince kent ve kasabaların çevresinde köylerin kurularak yapılaşmanın başlaması, ileride gecekondü sorunu olarak nitelenecek ve etkilerini günümüze kadar sürdüren, sorunun ilk adımını oluşturmaktadır. Bu maddeden etkilenen ve en çok iskân gören il şüphesiz İstanbul olmuştur. Rami Çiftliği, Kağıthane ve çevresi ile Küçükçekmece civarında Hamidiye, Odayeri ve Kısırmandra köyleri de bu yıllarda oluşturulmuştur. Kurulan köyler haritaya da işlenerek nüfus ve iskân işlemlerinin yapılması istenmiştir.²⁷

²⁷ BOA İrade-i Dahiliye, 2825, H. 1311 Cemaziyelahir

Şekil 2.7. İstanbul çevresinde yapılan iskânla oluşturulan köyleri gösterir 1893 tarihli harita (BOA İrade-i Dahiliye, 2825)

2.2.5. Göçler Çağı'nın Sonu ve 20. Yüzyıl Başında Kurulan Köyler

Osmanlı döneminde kurulan göçmen köyleriyle ilgili olarak yapılan iskân faaliyetlerine, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan belgeler incelenerek bakıldığında, planlı köy yerleşimlerine ait bilgilere ilk elden ulaşmak mümkün olmaktadır. İncelenen pek çok yazışmada iskânı gerçekleştiren köyler için muhtarlık oluşturularak mühür verilmesi ve verilecek isim konusu sorulmaktadır. Bu talep Bab-ı Ali tarafından değerlendirilerek bizzat padişah iradıyla köylere isimleri verilmiştir. Pek çoğu Nedim İpek tarafından da yayımlanmış olmakla birlikte verilen isimlere bakıldığında, Hayriye, Hamidiye, Şefkatiye, Rahimiyye, Yeniköy gibi isimlerin değişik coğrafi bölgelerde tekrar edildiği görülür. Köy isimlerin Abdülhamid döneminin sonunda değiştirildiği, dönemin padişahlarının ve ideolojisini anımsatacak şekli aldığı, söz konusu belgelerde görülmektedir.

Şekil 2.8. Mersin'e yerleştirilen göçmenler için yapılan evler (İpek 1999,syf. 282)

Dönemin gazete ve dergilerinde yayımlanan göçmen yerleştirme işlemlerine ait bilgiler ile fotoğraflar da göçmen evleri konusunda bilgiler vermektedir. Servet-i Fünûn'da²⁸ yayımlanan "Mersin'de sevk olunan muhacirler için kasaba civarında inşâ edilen meskenler" bilgi notuna sahip fotoğrafta, ızgara planlı ve birbirini kesen dört sıra beşer kübik formlu ev yer almakta olup, iki ev dizisinin ortası daha dar tutularak, tahminimizce sokak olarak bırakılmış ve diğer iki sıra ev bloğu ile aralarında meydan olarak düşündüğümüz bir alanın önüne kemerli pencere düzenlemesi ve konut bloklarından farklı görünümüyle cami yapılmıştır. Tüm

²⁸ Servet-i Fünun, sene 1315 Nr. 476, s. 120 (İpek 1999, syf. 282)

yapıların dört yöne eğimli ve kiremit örtülü çatı ile kapatılmış olduğu görülmekte olup, konut bloklarının sol tarafında arkada da tek olarak bir yapı yer almaktadır. Evlerin cephelerinde üç sıra evin aynı ölçülerde, en sağdaki sıranın ise daha küçük ölçüde yapıldığı elimizdeki fotoğraftan anlaşılmaktadır.

Diğer iki fotoğrafta Adana'ya gönderilen göçmenler için vilayet merkezinde tesis edilip Şehzade Abdurrahim Efendi'nin adına nispeten "Rahimiyye" adı verilen 40 hanelik mahallenin cepheden görünüşü ve açılış töreni yer almaktadır.²⁹

Şekil 2.9. Adana'da göçmenler için yaptırılan Rahimiyye yerleşimi (İpek 1999, syf. 283)

Şekil 2.10. Adana'da yaptırılan Rahimiyye yerleşiminin açılış töreni (İpek 1999, syf. 283)

²⁹ Servet-i Fünun, sene 1316 Nr. 484, s. 1 (İpek 1999, syf. 283), Servet-i Fünun, sene 1316 Nr. 487, s. 292 (İpek 1999, syf. 283),

Şehir içinde, toplu konut olarak planlanmış olan evler, ilk fotoğrafta yer alan kır tipi mahalleden farklı olarak, dikey ve yatay cephe silmeleriyle hareketlendirilmiştir. Yola cepheli, sıra halinde, dikdörtgen planlı ikiz evlerin, dar kenarlarında birer pencere, yola bakan cephelerinde de, ortada bir kapı ile yanlarda birer pencere yer almaktadır. Yüksek bir subasman üzerine oturan evlerin çatıları düz dam şeklinde bırakılmıştır.

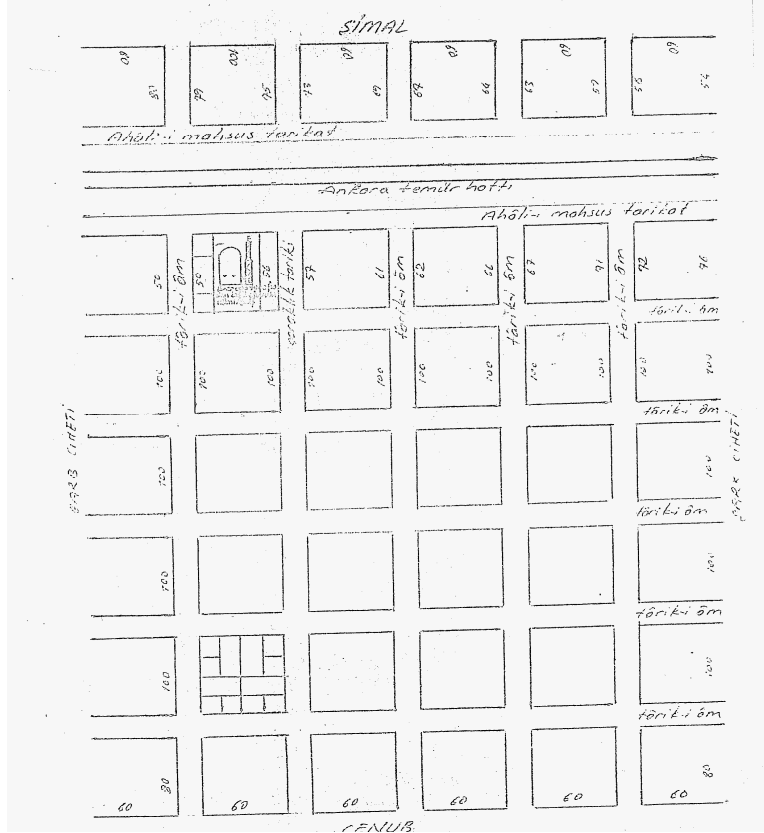
Yerleşim için planlanan alanların belirlenmesinde, merkezden memur görevlendirildiği uygulamalar olduğu gibi, belediye mühendisleri ve vilayet nafia mühendislerinin, köy iskân alanının tespitinde ve parsellerin belirlenmesinde çalıştıkları, Osmanlı Arşivi'nde yer alan plan örneklerinin alt kısımlarında yer alan imzalarda ve belgelerde görülmektedir. Nitekim R. 6 Şubat 1300 (M. 1884-1885) tarihli bir belgede, 50 hane olarak, Bosna Hersek göçmenlerine iskân için belirlenen Kütahya, İn köyü civarındaki Velipaşa çayırının, belediye mühendisleri tarafından ölçülerek, dağıtım yapılacak olan alanın 300 dönüm olarak belirlendiği ve her aileye beş dönüm olmak üzere taksimatın yapılmasına karar verildiği belirtilmektedir.³⁰

Göçmenlerin yerleştirilmelerinde iklim şartlarının hem insan yaşamı için hem de tarım faaliyetleri için uygun olmasına dikkat edilmiştir. Bunun yanında akarsu kaynaklarına olan yakınlığı, rutubetli ve çukurda olmayan araziler ile, bataklık olmayan ve ormanlara yakın, eğimli araziler üzerine köylerin kurulmasına çalışılmıştır. Köylerin kurulmasında önem verilen bir diğer ayrıntı da iskelelere, kara ve demir yollarına yakın olmalarıdır. Örneğin Aydın Vilayeti, Manisa Sancağı, Karaağaçlı Köyü civarında 23 aileden oluşturulan Mahmudiye Köyü kuruluş yeri demiryolu, orman, akarsuya ve Manisa-Akhisar şosesine olan yakınlığı sebebiyle seçilmişti. (İpek 2006, syf. 314)

Eskişehir demiryolu mevkiinde Balkan göçmenleri tarafından kurulan Hacı Ali Bey Mahallesi'nin bitişiğinde yapılan, Hamidiye Mahallesi'ne ait bir belgenin ekinde yer alan mahalle kuruluş şeması, göçmenler tarafından kurulan mahalleler hakkında bilgiler içermektedir. Demiryolu hattının her iki tarafında kuzey-güney doğrultusunda kurulan mahallede, demiryoluna paralel sokaklarda parsellerin, kenar ölçülerinin değişmekle birlikte yaklaşık 50, 60, 70 metre ölçülerde olduğu ve hemen demiryolunun önünde, cami-okul inşasının yapıldığı, daha geride yer alan parsellerde ise 100x100 m. ölçülerinde parsellerin tercih edildiği görülmektedir. Demiryolunun

³⁰ BOA, İrade-i Dahiliye No: 74659

kenarında konut bölgesine kadar yola terk edilen alanlar ile sokak olarak belirlenen alanların kullanım dışına terk edildiği özellikle yazılmıştır. Demiryolunun güneyinde, kareye yakın bir arazinin, ızgara planlı olarak 60x60 metre ve 100x100 metre gibi değişen ölçülerde olmak üzere toplam 36 parsel ayrıldığı ve her parselin mümkün olduğunca aynı ölçülerde ayrılmasının planlandığı, bir parselin ise içerisinde ayrıca bölümlenmenin yapıldığı elimizdeki köy planında görülmektedir.³¹

Şekil 2.11. Eskişehir Hamidiye Mahallesi'nin kuruluş planı (Güngör 1980, syf. 56)

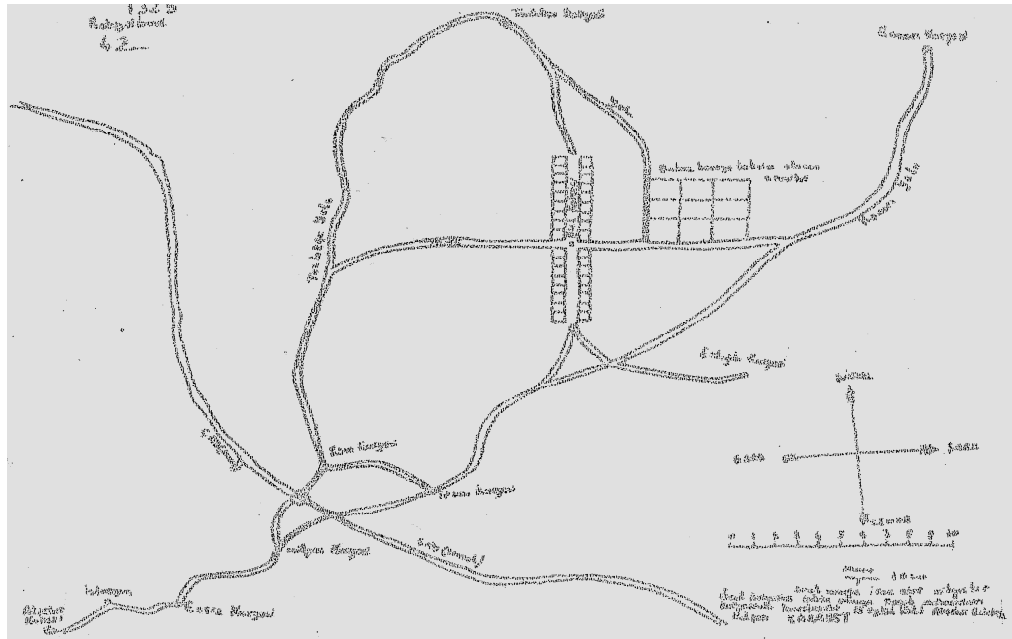
1303 (M. 1885-1886) yılında Kafkasya'dan Mersin'e göç eden Çerkesler için Toroslar'da ızgara planlı 85 hanelik bir köy kurulmuştur. Köy içerisinde oluşturulan parseller Hamidiye'de olduğu gibi 1000-1100 m² olarak belirlenmiş ve köyün adı da 2. Abdülhamid'in Çerkez olan ninesine ithafen "Sadiye" olarak verilmiştir. Padişah tarafından yapılan yardımlarla cami de inşa edilmiştir. (Eres 2008, syf. 54)

Yeni kurulan yerlerin yanında, iskân edilen alanlardaki nüfusun mahalle ölçeğini aşar şekilde artması üzerine yeni idari düzenlemelere gidilmiştir. Örneğin Bursa'ya bağlı Selimiye mahallesinin 683 hane ve 2611 nüfuslu bir yerleşim yeri haline gelmesi

³¹ BOA İrade, D-1312, Zilkade, no. 10 (Güngör 1980, syf. 56)

üzerine mahalle, Selimiye, Çırpan ve İntizam olarak üçe ayrılmıştır. Yine Bursa’da, 650 hanesi bulunan Kırmastı Kasabası’nın bir muhtarla idare edilmesi güç olduğundan, adı geçen yerleşimin ikiye ayrılarak yeni mahallelere Orta ve Dere isimleri verilmesine karar verilmiştir.

İnşa edilen evler, iki cephesi de sokaklara bakar şekilde arsaların köşelerinde yer almaktaydı. Evler açık eksiltme veya emanet usulüne göre yaptırılmış, inşa malzemesi olarak da yörenin sunduğu malzeme ile geleneksel olarak alışık oldukları mimari birikim kullanılmış, bu yolla Balkanlardan ve Kafkasya’da görülen konut tipleri Anadolu’ya taşınmıştır. Devletin verdiği bütçe imkânları ev inşası için yeterli gelmemekte, eğer yerel idareciler veya devlet erkânının kişisel bütçesi tarafından destek bulunursa Adana ve Mersin örnekleri gibi nitelikli sonuçlar ortaya çıkamamaktadır. Örneğin Aydın Vilayeti’ne sevk olunan muhacirlerin miri çiftlikleriyle, diğer arazi-i miriyeye ait iskânına dair olarak yazılan bir arzda, iskân olunacaklara ahali yardımıyla “etrafı çit ve üzeri damdan ibaret” evlerin yapılacağı belirtilmektedir.³²

Şekil 2.12. Konya/Akşehir, Öcal Mevkii’nde, Kazak göçmenler için yapılan Cedidiye Köyü (Özbayrak 1982, syf. 17-18)

Konya, Akşehir’de Kazak göçmenler için Öcal Mevkii’nde elli dört ev inşa edilmiş daha sonra buraya muhacirler yerleştirilmiştir. Bu köye Cedidiye adı verilmiş ve

³² BOA Şura-yı Devlet 2438, 18 Cemaziyel Evvel 1296 (11 Mayıs 1879)

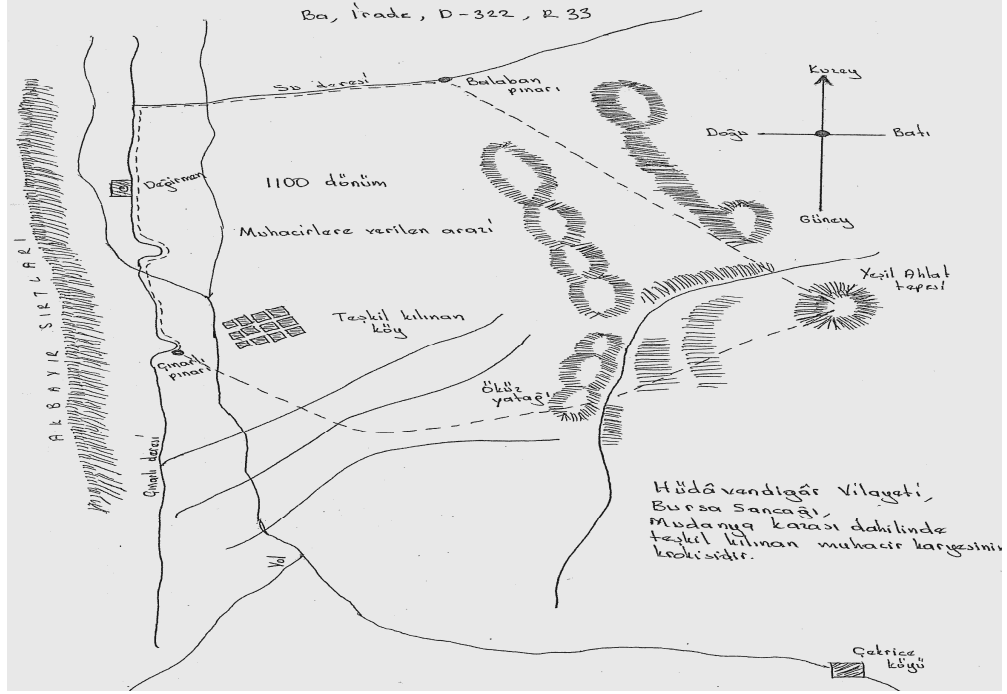
daha sonraki tarihlerde Romanya, Bandırma ve Beyşehir'den göçmenler yerleştirilmiştir. (Özbayrak 1982, syf. 17-18) Yazının ekinde yer alan krokide yol güzergahları ve istasyonlar ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Yolun iki kenarında birer sıra halinde yapılan evlerin yanı sıra, 3x3 olmak üzere toplam 9 parselden oluşturulan bölümlenmeler ile köy oluşturulmuştur. 1900 yılı içerisinde Anadolu'da 18 yeni köy kurularak 852 hane göçmen yerleştirilmiştir. Gelen göçmenlerin bir kısmı ise misafirhanelerde iskân edilecekleri yerleri beklemektedir. Ayrıca oluşturulan eski yerleşim merkezlerine de mahalleler ilave edilmiştir. Rusya'dan gelip Aksaray'a gönderilen Çerkez göçmenlerinden 53 hane, evleri önceden yapıldığı için hemen yerleştirilmiş, ancak Arapsun'a gönderilen 26 hanenin iskânları yapılamamıştır. Bu göçmenlere iskân için 800'er kuruştan 35.000 kuruşun gerektiği ve Maliye Nezareti'nden bu miktarın ödenmesi için istek iletilmiştir. (Yiğit 1980, syf. 8)

Bir başka göçmen yerleşiminin yaşandığı, Mudanya'nın Çekrice Köyü'nün kuzeybatısında yer alan Çınarcı Pınar'da 23 Rusçuk göçmeni aile iskân edilmiştir. Köyün genel planında cami-i şerif, cami avlusu, mekteb-i iptidai ile mahalle, sokaklar ve evlerin inşası için parseller belirlenmiştir. Köye tahsis edilen arazinin çalılık olması sebebiyle, çalılıarın temizlenmesi sonrasında arazinin bölünmesine karar verilmiş, 1100 dönüm olarak belirlenen arazinin çevresinde coğrafi sınırları oluşturan akarsu ve dağlar ile genel hatlarıyla sınırları belirlenmiş ve ekinde de kroki hazırlanmıştır. Kroki ve rapor Mudanya tapu katibi ile Nafia Ser-Kondütörü imzasını taşımaktadır.³³

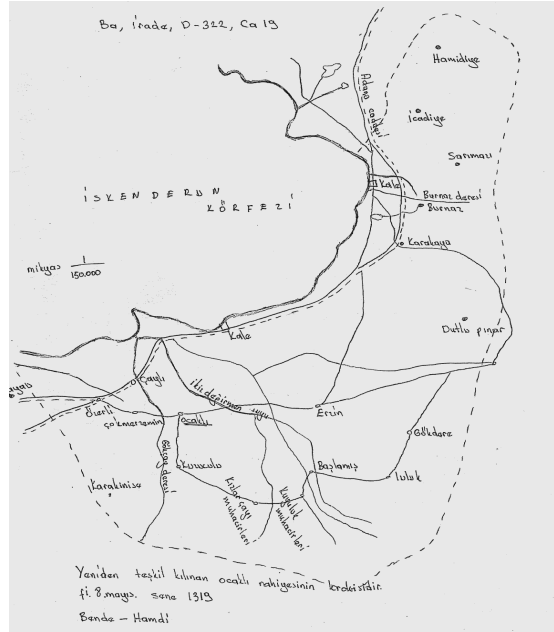
İdari teşkilatlanmada göçmen sayısı çok olan köylerin, çevresindeki köyler ile birleştirilerek, nahiye merkezleri olarak yeniden düzenlenmiştir. Örneğin Adana, Payas, Ocaklı Köyü'nün de bu şekilde nahiye haline getirildiği ve ekine kroki konularak, nahiye merkezi haline getirilen köy ve çevresinin belirtildiği örnekler de bulunmaktadır.³⁴

³³ BOA İrade D-1322, 33 R (Yılmaz 1980, syf. 26)

³⁴ BOA İrade, D-322 19 Ca (Yılmaz 1980, syf. 28)

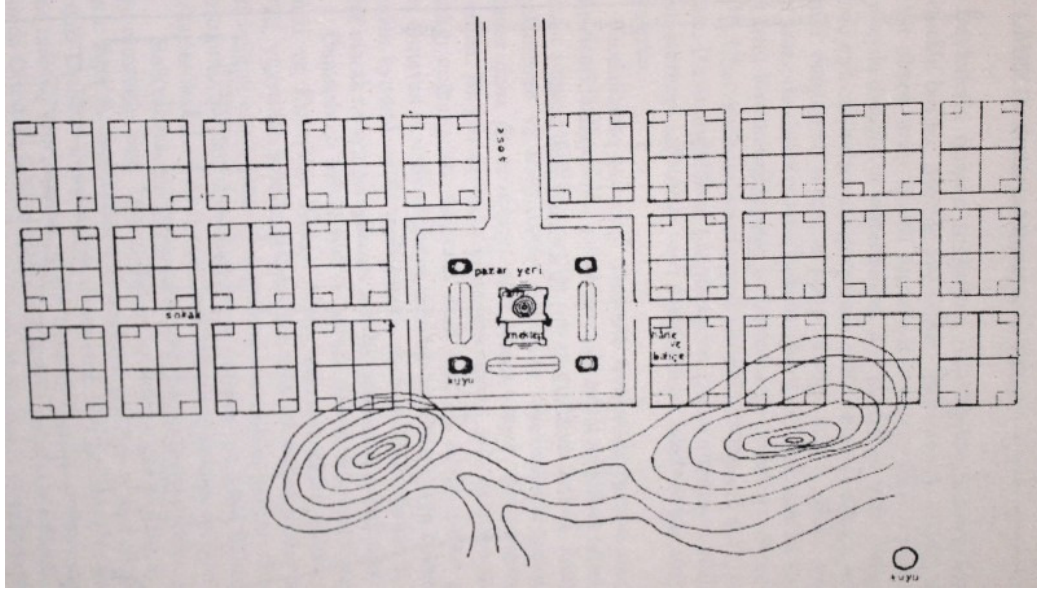
Şekil 2.13. Mudanya'nın Çekrice Köyü'nün kuzeybatısında yer alan Çınarcı Pınarı'da oluşturulan köye ait kroki (Yılmaz 1980, syf. 26)

Şekil 2.14. Adana / Payas, Ocaklı Köyü'nün nahije merkezi haline gelmesini gösteren kroki (Yılmaz 1980, syf. 26)

Adana, Hamidiye kazasına bağlı Yeşil Höyük olarak bilinen yerde Kırım göçmenleri tarafından Burhaniye adında bir köy kurulmuş, iradeye köyün krokisi de konularak

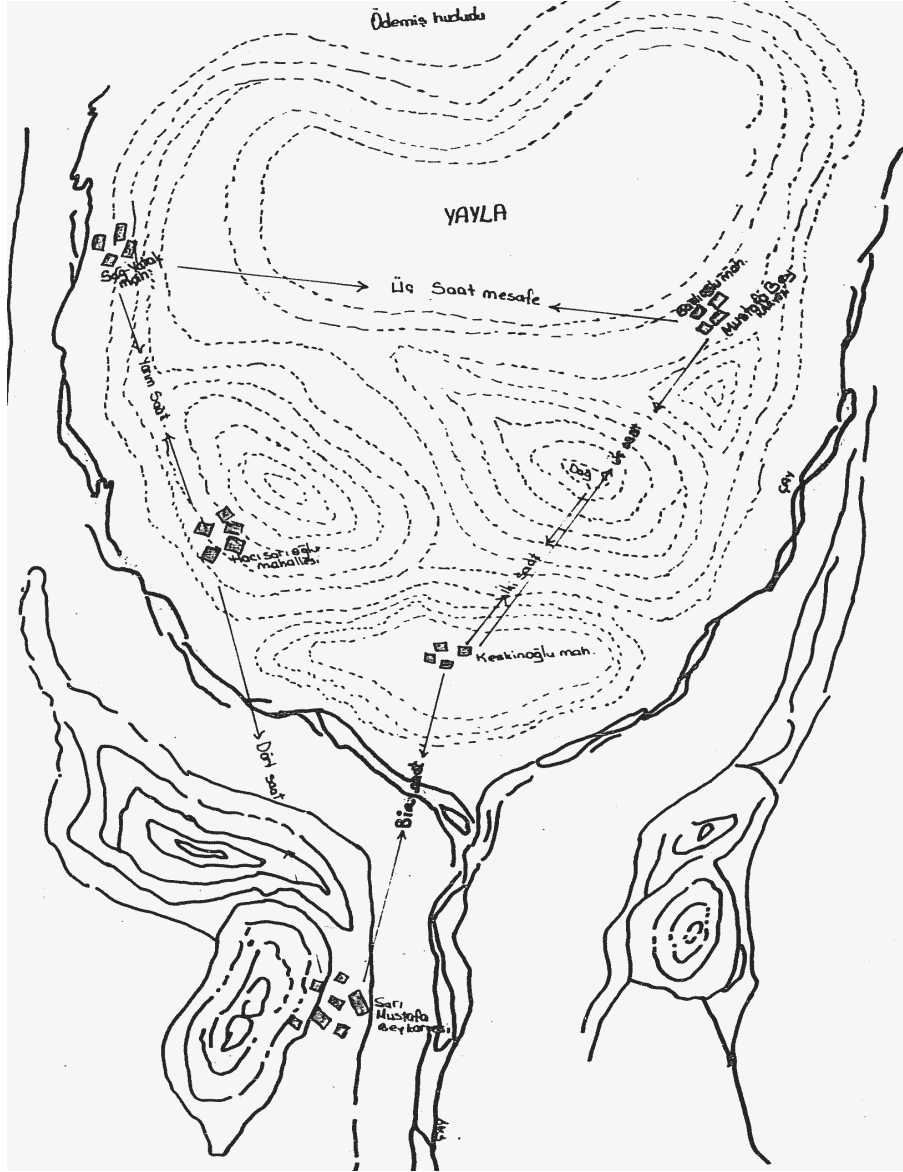
iskân sonrası durumu anlatılmıştır.³⁵ Çizilen 580 dönüm arazi içine yerleştirilen 104 hanelik köy planında, parsellerin dörde bölüdüğü ve her parselin köşesine bir evin yer aldığı görülmektedir. Köyün ortasına şose ile girilen meydanda pazaryeri ve köşelerde kuyular yer almaktadır. Meydanın ortasında cami ve mektep yer almakta olup, hayvanlar için köyün üst tarafındaki eğimli alanda kuyular bulunmaktadır. Ayrıca köyün akarsuya olan yakınlığı da krokide görülmektedir.

Şekil 2.15. Adana / Hamidiye Kazası'na bağlı Yeşil Höyük'te kurulan Burhaniye Köyü planı (İpek 2006, syf. 335)

Osmanlı Arşivi'nde yer alan başka bir belgede, İzmir, Karşıyaka'ya yarım saat mesafede bulunan Çekili Köyü'ne ayrı bir mahalle olarak yerleştirilen Boşnak göçmenlerinin, yerleştiği yere iskân sonrası, Boşnak-ı Cedid adı verilmesine karar verildiği belirtilmiştir. Daha sonra ayrı bir köy olarak düzenlenmesine karar verilen Boşnak-ı Cedid'in, belge ekinde yer alan haritada çevre köylerle olan ilişkisi ve coğrafi konumu anlatılmıştır. (Dinçer 1982, syf. 65)

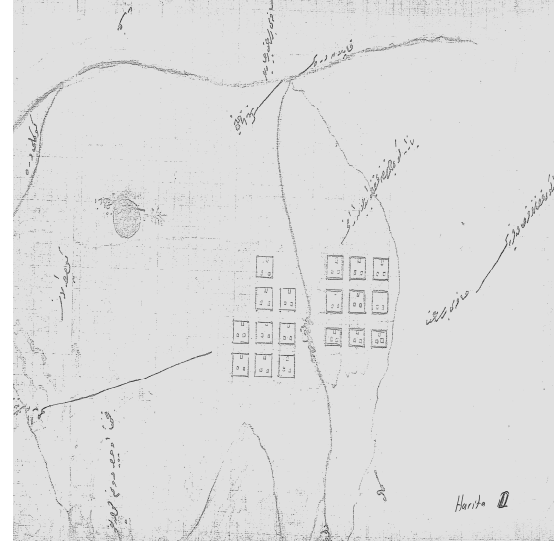
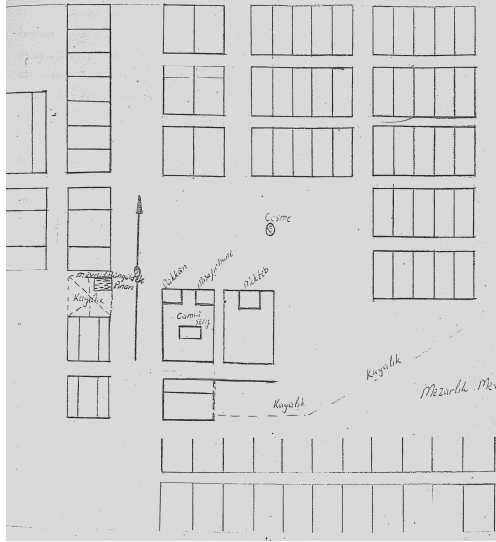
³⁵ BOA İrade, D-1322 17 C (Yılmaz 1980, syf. 30)

Şekil 2.16 İzmir/Karşıyaka Çekili Köyü yakınlarında kurulan Boşnak-ı Cedid Köyü'nün görünümü (Dinçer 1982, syf. 65)

Osmanlı Arşivi'ndeki bir başka kroki, Aydın Vilayeti, Kırkağaç kazası, Gelenbe nahiyesi, Bindağ Köyü'ne iskân edilen Hazergrad göçmenlerinden oluşan 139 kişilik grubun, iskânı yapılan yerin ziraata uygun olmaması üzerine, aynı nahiye sınırları içinde Frankoli(Karakurt) çiftliğine yerleştiklerini belirtmektedir. İskânı gösteren krokide, parselasyon, harman yeri, cami ve evlerin yerleşimi ile her parselde yer alan ev, ahır, depo hakkında çizelge hazırlanarak bilgiler verilmiştir. (Zincirli 1982, syf. 59)

Afyonkarahisar merkeze bağılı olarak aynı isimle yaşamaktadır. Krokisinde eğimli arazi içerisindeki köyün kuruluşu verilmiştir.(Sofuoğlu 1980, syf. 3,6,8)

Şekil 2.18 Sögüt/Behçetiye Köyü yerleşim planı
(Sofuoğlu 1980, syf. 3)

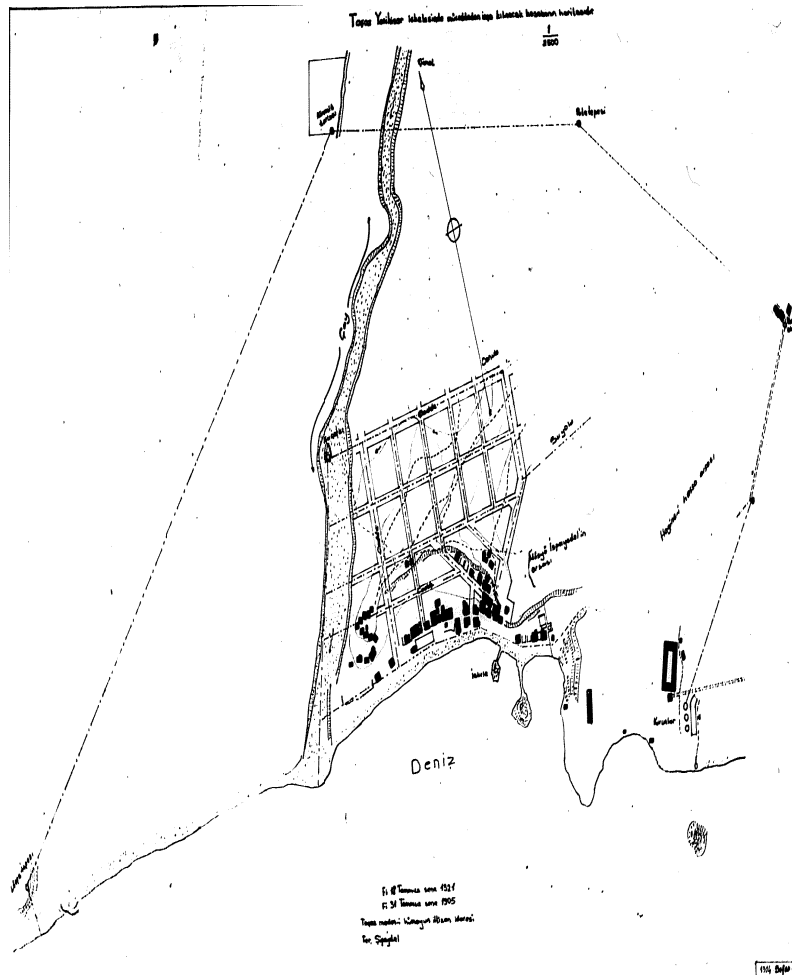
Şekil 2.19 Bursa/Mihaliç Orhaniye Köyü yerleşim planı
(Sofuoğlu 1980, syf. 6)

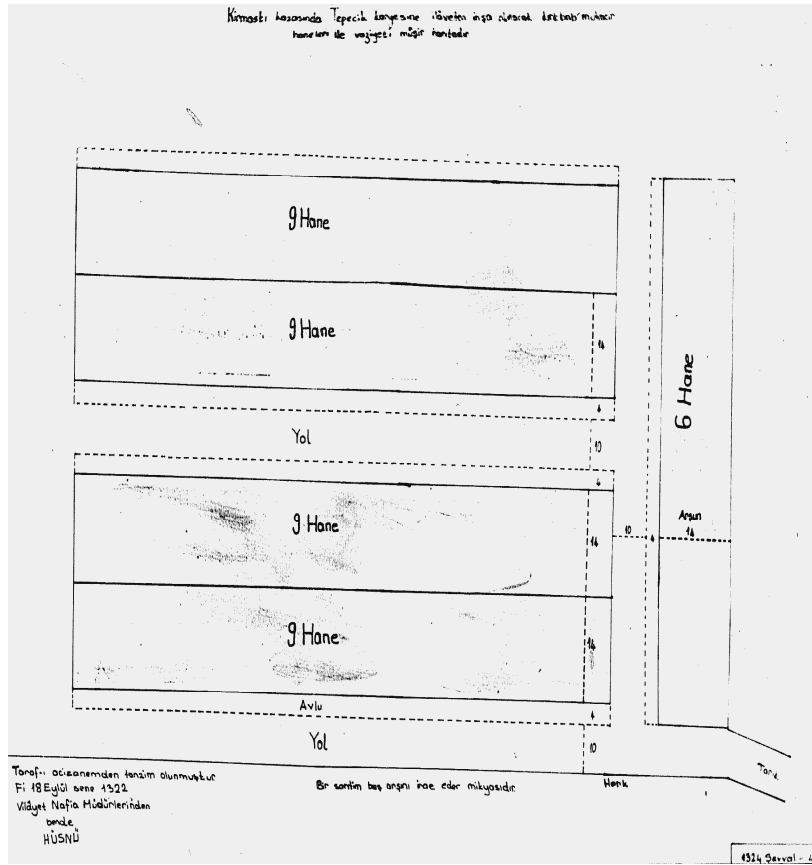
Şekil 2.20 Hüdavendigâr/Karahisar-ı Sahip Sancağı'nda kurulan Saadet Köyü'nün yerleşim şeması
(Sofuoğlu 1980, syf. 8)

Göçmenlerin yerleştirilecekleri alanların tespiti için yapılan çalışmalarda krokiler hazırlanarak, çevre arazilerin ve yerleşimlerin yapısı belirtilip Bab-ı Âli'ye gönderilmiştir. Taşoz'da Yenihisar İskelesi'nde, Kiremit tarlası ile Maden

işletmesinin yaptığı tren yolunun kenarında köy inşa etmeye uygun alanlar olduğu ve padişahın isminin verileceği, Urla kazasına üç saat mesafede Kösten ve Hekim adaları karşısında Menteş, Kuluca ve Turca mevkilerinde iskân edilen Hristiyan ahalinin Menteş merkez olmak üzere karye (köy) teşkil edilmesi gerektiği belirtilerek krokisi hazırlanmış ve köy, resmî olarak da oluşturulmuştur. Bir diğer göçmen köyü, Kırmasti'nin Tepecik Köyü'ne ilave yapılan 38 hanenin ayrı köy olarak teşkili ve isminin İnameye olarak verilmesi belirtilmiştir. Parsel adaları yola paralel olarak belirlenmiş olup, köye ilave olarak yapılan konutların cami-okul gibi kamu yapıları ve meydan düzenlemesi bulunmamaktadır. (Kocatepe 1982, syf. 26-28)

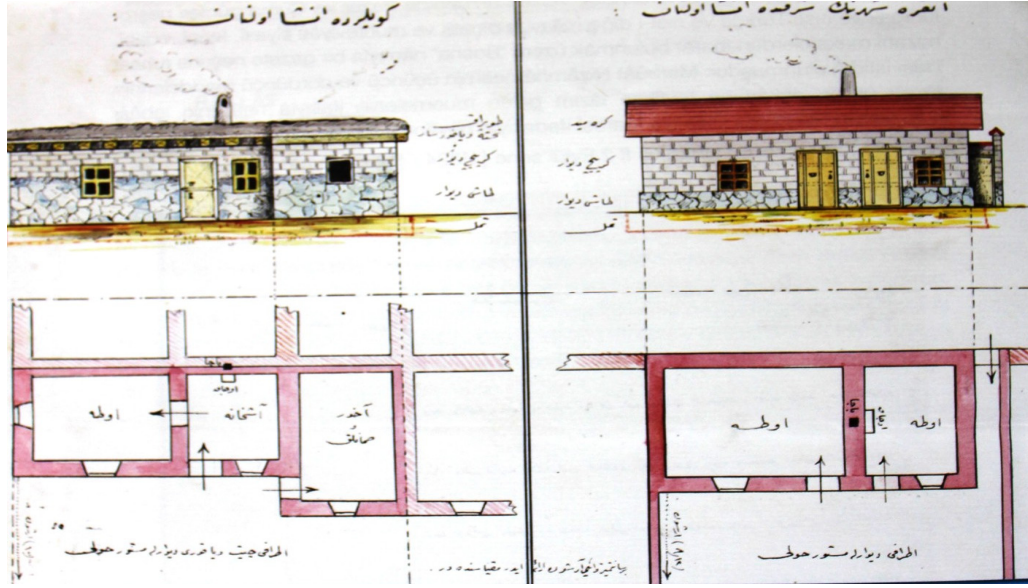
Şekil 2.21. Urla kazasına üç saat mesafede kurulan Menteş Köyü'nün yerleşim şeması (Kocatepe 1982, syf. 26)

Şekil 2.22. Kırmastı'nın Tepecik Köyü'ne ilave yapılan İnamiye yerleşiminin, yerleşim planı (Kocatepe 1982, syf. 28)

Yerleştirme çalışmalarına ait veriler 1319 (1901) yılı için değerlendirildiğinde toplamda 2885 göçmen ailesinin Osmanlı topraklarına gelmiş olduğu görülmektedir. Bunlardan Bosna göçmenleri Ankara ve çevresine, Girit göçmenleri Ege ve Akdeniz bölgesine, Bulgaristan göçmenleri Bursa'ya iskân edilmiş olup, 19 köy kurulmuş, toplam Ankara'da 2000, Aydın'da 300, Adana'da 67 konut inşa edilmiştir. Devlet tarafından yapılan evlerin teslimiyle ilgili bir belge Uşak'ta yapılan göçmen evleriyle ilgili olarak bize bilgi vermektedir. Buna göre devlet tarafından yapılan evlerin bahçe duvarı da yapılarak teslimi sağlanmış, ancak bahçe duvarlarının alçak olduğu, ayrıca su kuyusu ve çamaşırhane yapılması gerektiğinden ek ödenek istenmiştir. Yapılan evlere devlet tarafından sağlanan katkının 250 kuruşun üzerinde olduğu görülmektedir. Nitekim Ankara, ev başına 1000 kuruş, Aydın'da 3000 kuruş, Sivas-Aziziye'de ise 1500 kuruş harcanmıştır. (Yadigar 1980, syf. 27,32,49,54,55,68)

toprakla kaplandığı belirtilmiştir. Göçmen evinin cephe görünümünü gösteren çizimde, duvarda kullanılan inşaat malzemesine ait bilgiler de yer almaktadır. Evin önünde yer alan avlunun da çit veya avlu duvarı ile çevrili olduğu bilgi olarak yazıyla verilmiştir.

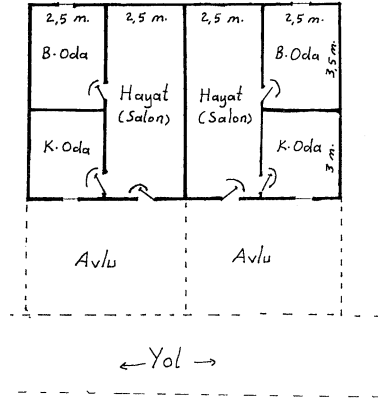
Şekil 2.24. Ankara köylerinde inşa edilen evlerin plan ve cephe görünümü (sol), Ankara'nın doğusunda yapılan evlerin plan ve cephe çizimi (Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri 1992, syf. 271)

Diğer ev plan tipinde, çatı kiremit örtülmüş ve ev iki ayrı girişin olduğu iki oda olarak planlanmıştır. Ölçüleri farklı olan odalardan, daha küçük ölçülere sahip olan odanın ocağı da bulunmaktadır. Evin avlusunun da duvarla çevrili olarak planlandığı çizimden anlaşılmaktadır.

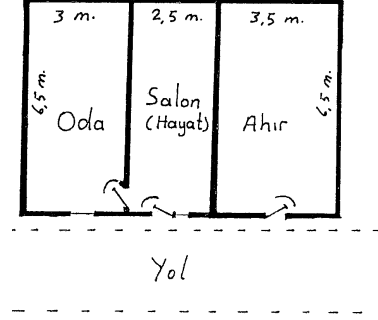
Muhtemelen, planı verilen evler için yapılacak masrafları belirten bir belgede, yapılacak 283 göçmen evi için ev başına 3690 kuruşun harcanacağı belirtilmektedir. (Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri 1992, syf. 285)

Yoğun göç sürecinin yaşandığı diğer bir bölge ise Konya ve çevresidir. Antalya ve çevresinde taş malzeme ve çatıda saz kullanımı ile yapılan evler, Konya gibi daha iç kesimlerde inşaat malzemesi olarak yerini kerpice bırakmıştır. Devlet tarafından malzeme verilen ve inşası köy ahalisi tarafından yapılan evlerin plan şeması değişiklik göstermekte olup, köylerin kuruluşunda da ızgara plan şemasından farklı

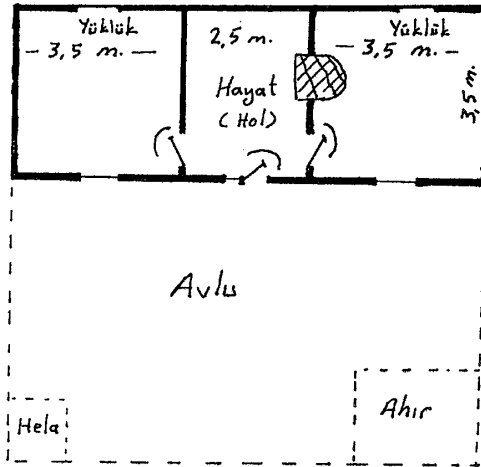
uygulamalar da görülmektedir. Devlet tarafından yapımı gerçekleştirilen evler ve kurulan köylerde ise birbirini tekrar eden plan şemalarına rastlanmıştır.³⁶

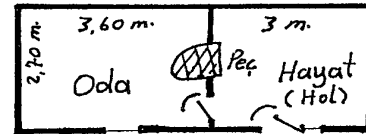
Şekil 2.25. Ereğli Orhaniye Köyündeki göçmen evlerinin planı (Yılmaz 1996, syf. 318)

Şekil 2.26. Ereğli Burhaniye muhacirlerine verilen evlerin planı (Yılmaz 1996, syf. 318)

Şekil 2.27. 1854-1914 yılları arasında yapılan evlerin genel planı (Yılmaz 1996, syf. 318)

Şekil 2.28. 1903 Kırım Muhacirlerine verilen evlerin planı (Yılmaz 1996, syf. 318)

1. tipte yer alan ve ikiz ev olarak yapılan Orhaniye Köyü ev plan tipinde her birimin $32,5 \text{ m}^2$ ölçüsünde olduğu ve eve, yola paralel şekilde önünde yer alan avlu yoluyla girildiği, plan şemasından anlaşılmaktadır. Burhaniye Köyü'ndeki ev plan tipi $58,5 \text{ m}^2$ ölçüsündedir. Bunun $35,75 \text{ m}^2$ 'si hayat ve oda olarak kullanılmış, oda büyüklüğünde aynı çatı altındaki diğer bölüme ise, dışarıdan ayrı kapı açılmış ve ahır

³⁶ Konya bölgesi göçmen evlerine ait bilgiler ve plan tipleri çizimleri için M. Yılmaz tarafından hazırlanan doktora tezinden yararlanılmıştır. (Yılmaz 1996, syf. 318)

olarak kullanılmıştır. Genel bir uygulama olarak görülen avlulu evlerin, parsel içindeki konumu düşünüldüğünde, avlunun bir köşesine ahır, diğer köşesine ise tuvalet yapıldığı plan şemasında ortaya çıkmaktadır. Eve giriş, avludaki kapı ile sağlanmakta ve kapı hayata, oradan da iki odaya açılmaktadır. Konya bölgesinde görülen bir oda ve hayattan oluşan, 1903 Kırım göçmenlerine ait evler, 17,8 m²'dir ve göçmen gruplar içinde en küçük ölçüye sahip konut tipidir.

Şekil 2.29. Akköprü'de Dağıstan muhacirleri için yaptırılan evlerin plan ve ön cephe görünüşü (BOA. HH.THR. 470 /12)

28 Mart 1314 (9 Nisan 1898) tarihini taşıyan Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan 1/100 ölçekli plan ve cephe çizimini gösteren bir belge üzerinde yer alan Osmanlıca nota bakıldığında, Akköprü/Yayla Mevkii'nde Dağıstan göçmenleri için yapılacak evlerin planları olduğu anlaşılmaktadır. Plana bakıldığında yapıların bir avlu içerisinde yer aldığı, avlu kapısından girişte sol köşede ahır, sağ köşede ise samanlığın bulunduğu görülmektedir. Samanlığın avlu giriş kapısına bakan cephesinde tuvalet de eklenmiştir. Avlu içerisinde eve giriş üçgen alınlıklı bir sundurma ile sağlanmakta ve yapı yerden yükseltilmiş olduğu için basamaklar yardımıyla eve ulaşılmaktadır. Giriş kapısı salon olarak belirtilen ocaklı mekâna açılmakta, iki yanda birer oda yer almaktadır. Odalara girişin, planda net olarak anlaşılamasa da, cephe çizimi dikkate alındığında salon yoluyla olduğu anlaşılmaktadır.

2.3. 20. YÜZYIL : GÖÇMEN İSKÂNİ VE KÖY YAŞAMINI DÜZENLEME ÇABALARI

2.3.1. 20. Yüzyılda Göçmen Komisyonları ve Yapılan Yasal Düzenlemeler

1878 yılında kurulan ikinci göçmen iskân komisyonu, 1894 yılında göçmen sayısının azalması nedeniyle ortadan kaldırılmış, komisyon işlerinde çalışan memur ve görevliler başka kurumlara dağıtılmıştı. Ancak bu durum sadece üç yıl sürmüştü. 1897 yılında Osmanlı-Yunan Savaşı'nın başlaması ve Balkanlardan büyük göç dalgalarının Anadolu'ya gelmeye başlamasıyla yeniden Muhacirin Komisyon-i Âlisi kurulmuştur. Bu komisyonun başkanı padişahı. İkinci ve asıl görevleri yürütecek kişiler padişah tarafından atanacak olup, oluşturulacak komisyon Erkan-ı Harbiye'den dört, Dahiliye Nezareti'nden iki, Maliye ve Ticaret Nezareti'nden ayrıca Orman İdaresi'nden birer olmak üzere on kişiden oluşmaktaydı. Komisyonun kuruluş ve çalışmalarını düzenleyen yönetmeliğe göre,³⁷ komisyonun istihdam edeceği memurlar başlıca iki kısma ayrılacak çalışma programı da bu ayrıma göre yapılacaktı. İlk grup memurlar, göç sürecinin sağlıklı işlemesi için gerekli tedbirleri almak, diğer grup ise göç eden nüfusun iskân işlerini yürütmek üzere görevlendirilmişti. Komisyonda görevli olan memurlar daha önce çalışmakta oldukları resmi dairelerdeki işlerini de aynı zamanda yürütecek, sadece şehir dışına yapılacak görevlendirmelerde kendilerine harcırah ödenecekti. Komisyon üyeleri haftada üç gün toplanacak, toplantı gündemini belirleyerek, hükümet tarafından göçmenlerin geliş ve yerleştirilmeleri ile ilgili olarak verilecek ödeneklerin kullanımı, yeni masraflarla ilgili kararlar alarak, bunları defterlere kayıt altına alacak, göçmen işleriyle ilgili altı ayda bir faaliyet raporu hazırlayacaklardı. Osmanlı topraklarına göç etmek isteyenlere kolaylıklar sağlamak ve hükümete bilgi vererek koordinasyonu sağlayıp, göçmenlerin bıraktıkları malları ve mağduriyetleri konusunda vekiller tayin etmek de komisyonun görevleri arasındaydı. Göçmenlerin nakil vasıtalarıyla taşınması ve Osmanlı topraklarına geldiklerinde iskân edilmeleri sırasında, yapılacak köylerin düzgün olması için gerekli olan planlar da bu komisyon eliyle hazırlanacak, ayrıca yerleştiklerinde üretici duruma geçmeleri için tarım alet ve çift hayvanı sağlanacaktı. Göçmenlerin iskele ve istasyonlarda yığılıp kalmamaları

³⁷ Komisyonla ilgili bilgi veren F. Kocacık yönetmeliğin 16 maddeden oluştuğunu belirtmekteyse de (Kocacık 1980, syf. 161-162) irade ve yönetmelikle ilgili belgelerin tümünü transkripsiyonlu olarak okuyan M. Güler yönetmeliğin 17 maddeden oluştuğunu ortaya koymaktadır. (Güler 1980, syf. 11-19)

için geçici iskân bölgeleri oluşturulacak, her ilde de yerleşmeye uygun arazilerin belirlenmesi için yerel idarecilerle işbirliği sağlanacaktı. Komisyona belirlenen kurallara uymayan yerel idareciler hakkında da soruşturma açma yetkisi verilmişti. Komisyon, Osmanlı topraklarına gelen az sayıdaki göçmenin geçici ve kalıcı iskân işlerini Balkan Savaşı öncesinde yaşanan kitlesel göç hareketlerine kadar sürdürmüştür.

1907 yılına ait devlet salnamesinde muhacir işleriyle ilgilenen birim olarak Taht-ı Riyaset-i Mufahhama-i Hazret-i Padişahî'de müteşekkil Muhacirin Komisyonu-ı Âlisi gösteriliyordu. Başkanlığını padişah adına, Vezir İzzet Paşa'nın yaptığı altı kişilik komisyona, Umur-ı Tahririye Memuru ve Umur-ı Hesabiye Memuru da eklenmiştir. (Ağanoğlu 2001, syf. 149-150) Diğer birimlerde çalışanlarla birlikte toplam 21 kişilik bir kadrodan oluşan komisyonun ismine ve kadro cetveline 1908 yılına ait salnamede de rastlanmaktadır.

Balkan Savaşları'nın başlamasıyla, Osmanlı topraklarında yeni bir göç dalgası kendini göstermeye başlamış, göçmenler için yeni düzenlemeler yapılmasına gerek duyulmuştur. Balkanlardan gelenlerle ilgili olarak değişik sayılar olmakla birlikte kayıtlı 300.000 muhacir, devlet görevlisi, subay ve kayıtsız muhacir ile birlikte sayının 417.000'e ulaştığı tespit edilmektedir.³⁸

Balkan Savaşları sırasında salnamelerde adı Muhacirin İdaresi olarak geçen teşkilatlanma Dahiliye Nezareti'ne bağlı olarak çalışmakta ve bir müdür idaresinde yönetilmekteydi. İdarede 1911'de Ziya Bey, 1912 yılında Said Bey'in müdür olarak adı geçmektedir. Dahiliye Nezaret'inde yapılan teşkilat değişikliği sırasında 1914 yılı başlarında adı İskân-ı Aşair ve Muhacirin İdaresi'ne dönüşmüştür. Müdüriyetin kuruluş nizamnamesinde kuruluş gerekçesini açıklayan 8. maddede,

“Umûr-ı Âşair ve Muhâcirîn Müdiriyeti, âşairin ihtiyaçlarını tam manasıyla karşılamak ve dışarıdan gelecek göçmenlerin sevk, iâşe ve iskânı muâmelelerini yerine getirmek ve içerden dışarıya vuku bulacak muhâcerete engel olmakla mükelleftir”

denilmektedir. İdarenin faaliyetlerine başladığı tüm kuruluşlara duyurulmuş ve İdare Cağaloğlu'nda yıllık 14.234 kuruşa bir bina kiralarak faaliyetlerini burada sürdürmeye başlamıştır. Bu dönemde müdüriyetin çalışanlarına bakıldığında bir müdür, iki müdür yardımcısı, iki mümeyyiz, üç birinci sınıf halife, iki ikinci sınıf

³⁸ Y. Ağanoğlu çeşitli yayınlardan yararlanarak ortaya koyduğu sayı yaklaşık bir ifadedir. Sayı ile ilgili tartışma için bkz. (Ağanoğlu 2001, syf. 190-191)

halife, üç üçüncü sınıf halife ile üç sevk memurundan oluştuğu anlaşılmaktadır. (Halaçoğlu 1995, syf. 106-107)

Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi teşkilatı hakkında kanun 8 Mart 1916'da Meclis-i Mebusan'da kabul edilerek Meclis-i Âyan'a gönderilir. Bu kanunda muhacir işlerinin yanında göçebelerin "medenileştirilmesi"nin müdüriyetin görevleri arasında olduğu, gelen göçmenlerin "ırk ve iklim alışkanlıklarının" göz önünde tutulacağı belirtilmiştir. (Dündar 2011, syf. 60-61) Müdüriyetin 1917-1918 yılına ait kadrosuna bakıldığında genel müdür sıfatıyla Hamdi Bey'in görevlendirilmiş olduğu, beş şube ve bir memurluktan oluşan ana teşkilatlanmada 33 kişilik ekibin görev yaptığı görülmektedir. (Ağanoğlu 2001, syf. 150-153) Genel müdürlükteki bu teşkilatlanmanın yanında belediyelerde ve illerde de iskân-ı muhacirin komisyonları ve memurları görevlendirilerek teşkilat tümüyle genel müdürlüğe bağlanmıştır. İstanbul'daki iskân işleri genel müdürlük tarafından bir süre yönetildikten sonra, ayrı bir memuriyet olarak Kâşif Efendi bu göreve atanmış, daha sonra teşkilat kurularak genel müdürlüğün bünyesinde yer almıştır. Müdürlük göçmen işlerinin yanında kendi çalışma alanıyla ilgili olarak da bazı kitaplar bastırılmış ve bunların dağıtımını sağlamıştır. Milli Mücadele döneminde göçmen işleriyle ilgilenen kurum olarak Sıhhiye ve Muavenat-ı İçtimaiyye Vekâleti'ne bağlı, Muhacirin Müdüriyeti adı altında bir teşkilatın kurularak faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Cumhuriyet dönemi ile birlikte göçmen işleriyle ilgilenmek üzere ayrıca bir bakanlık kurulmuştur. (İpek 1996, syf. 16)

Resmi kurumlar dışında sivil toplum kuruluşu niteliğinde çalışmalarda bulunan Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti, göçmenlerin acil ihtiyaçlarının temininde önemli yardımlarda bulunmuştur. Çeşitli kitapların basımını da gerçekleştiren cemiyet, matbu olarak bastırılan şiirlerle muhacirlerin yaşadığı sıkıntıları dile getirmiş ve bastırdıkları "iane bileti" ile halktan yardım toplamıştır. Sivil nitelikli bir cemiyet olduğundan, üyesi bulunan memurların çalışmaları sırasında mağdur olmamaları için devlet, çalışanlara bazı haklar da tanıyarak, arazide çalışmaları sırasında memurların maaşının kesilmesinin önüne geçilmiştir. Cemiyet göçmenlerin yerleştirilme işlemleri sırasında devlete görüş bildirerek iskân işlemlerine yardımcı olmuştur. Örneğin Adana-Seyhan'da devlete ait Anavarza Çiftliği'nin Fransız bir şirkete kiraya verileceğini duyurmasını alan cemiyet, 1892 yılından beri buraya göçmenlerin yerleştirildiğini ileri sürerek kiralama işleminin iptal ettirmiş, yörenin

göçmenlere, kurulacak yüzer hanelik köyler yoluyla verilmesini önermiş ve İçişleri Bakanlığı'na bu konuyla ilgili olarak dilekçe vermiştir. Verilen dilekçeler sonucu İçişleri Bakanlığı, Fransız şirkete tazminat ödeyerek göçmenlerin bu bölgeye yerleştirilmesi gerektiğine karar vermiştir. (Ağanoğlu 2001, syf. 155-160)

Göçmenlerin iskânıyla ilgili olarak yurdun çeşitli bölgelerinde uygun arazilerin tespiti ve çiftlik arazilerinin kamulaştırılma çalışmalarına başlayan devlet, 18 Mart 1913 tarihli Muhacirin Suret-i İskânı Hakkında Tahrirat-ı Umumiyesi adıyla bir talimatname hazırlanmıştır. Talimatname ile iskân işlemlerinde daha önce yapılan yanlışların yapılmaması ve sağlıklı bir organizasyon ile uygun yerleşim alanlarında yapılacak konutlarda gözetilecek hususların niteliğinin belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Belirlenen kurallar için tüm ülke sınırlarının uygulama alanı olarak belirlenmesi, daha önce yapılan çalışmalardan farklı bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Talimatnamenin giriş bölümünde uygun yerler bulunması halinde yerli köylere beşer onar göçmen ailesinin yerleştirilebileceği gibi tahsis edilecek arazilere yeni köyler kurulacağı belirtilmiş ve on maddelik talimatname metni sırasıyla verilmiştir.³⁹

Buna göre, ilk maddede kurulacak köyler için yerleşim yeri olarak belirlenecek olan mevkilerde havanın temiz olması, bataklık olmaması akarsulara yakın olması, ters ve şiddetli esen rüzgarları olmaması, rutubetli ve çukur alanlar seçilmemesi, genel ulaşım ağına, istasyon veya iskelelere yakın olması istenmiştir.

İkinci maddede kurulacak köylerin mümkün olduğunca büyük nüfus barındıracak şekilde düzenlenerek, beşer-onar haneden oluşan köylerin kurulmaması istenmektedir.

Üçüncü maddede iskân edilecek göçmenlerin daha önce çalışmış oldukları tarım kolu dikkate alınarak, aynı alanlarda tarım işlerini sürdürebilmeleri için yetiştireceklere ürünlere uygun arazilerin belirlenerek verilmesi istenmiştir.

Dördüncü maddede kurulacak köyün yerleşim planının nasıl olması gerektiği anlatılarak, 93 Harbi sonrasında kurulan köylerde de görülen şekilde caddelerin, yolların ve evlerin yapılacağı alanlar belirlenmiştir. Buna göre köye doğudan batıya, kuzeyden güneye onbeşer metre genişliğinde yol açılacak ve yolların kesiştiği orta

³⁹ Talimatnamenin Osmanlıca aslından transkripsiyonlu çevirisi için bkz. (Halaçoğlu 1995, syf. 108-110)

bölümde 5-6 dönüm kadar bir alan bırakılarak buraya meydan yapılacak ve köy camii, mektebi de meydana bakacak şekilde konumlanacaktır. Diğer sokaklar da bu ana caddelere paralel ve dik kesecek şekilde 12 metreden az olmamak üzere planlanmalıdır.

Beşinci maddede cami ve okulun çevresinde birer bahçe şeklinde boş alan bırakılması, inşası gerçekleşecek olan okulların Maarif-i Umumiye Nezaret-i Celilesi'nin hazırlamış olduğu talimatnameye göre yapılması gerektiği belirtilmiştir.

Altıncı madde köyün su ihtiyacı için alınacak tedbirleri belirtmektedir. Buna göre köyün akarsuya uzak bir yerde kurulması gerektiği vakit, köye temiz içme suyu ulaştırılması için çaba sarfedilmeli, köyde yaşayanların ihtiyacını karşılayacak kadar kuyular açılarak, köy halkının ve hayvanların su ihtiyacını durgun sulardan karşılanması engellenmelidir.

Yedinci madde, ileride köyün büyümesi gerektiği vakit alınacak tedbirleri belirtmektedir. Buna göre, yeni yapılacak evler, daha önce yapılmış olan evlerin paralelinde ve aynı hat üzerinde inşâ edilecek olup, yeni açılacak ve uzatılacak yollar öncekilere paralel olarak uzatılarak, köy planının asli hali korunmak suretiyle köyün genişlemesi sağlanacaktır. Bu madde ile genişlemeye müsait olan köy plan tiplerinin mutlaka korunarak genişletilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır.

Sekizinci maddede köy içerisinde yapılacak evlerin bir dönüm arsa içerisine yapılması gerektiğini belirtmekte ve arsaların caddeye bakan cephelerinin ortasına aynı çizgi üzerinde evlerin yapılması istenmektedir. İnşâ edilen evin iki yanında ve arkasında bırakılan alan bahçe olarak kullanılacak ve evin arkasındaki bahçe kısmında, ileride ağıl ve samanlık olarak kullanılacak binaların yapımı için arsa içerisinde yer belirlenecektir.

Dokuzuncu maddede köyün büyüklüğüne göre ve uygun olan alanlarda ortak kullanılacak olan harman yerinin ayrılması, ayrıca köye iki kilometre uzaklıkta mezarlık yerinin de belirlenmesi istenmiştir. Arazinin uygun olması halinde de her aile için bir buçuk dönüm arazinin bağ yeri olarak ayrılması gerektiği belirtilmiştir.

Onuncu maddede yine köyün ortak alanı olarak kabul edilen mera yerinin belirlenmesiyle ilgili düzenleme göze çarpar. Buna göre mera yerinde aile başına onar dönüm arazinin ayrılması ve merada her ailenin yirmibeş küçük ve beş büyükbaş hayvan otlatma hakkının olduğu belirtilmiştir.

Talimatname maddeleri incelendiği vakit yeni yapılacak olan köyün yerleşim aşamalarının maddeler-aşamalar halinde verildiği görülmektedir Köy hayatı için düşünülen yerleşim şeması, konutlar, ortak kullanım alanları ve yapıları, çalışma alanları gibi pek çok unsurun standart şekilde düşünülüp iklim, yöredeki geleneksel inşaat malzeme özellikleri, dağ veya ova köyü olup olmama durumu, iklimsel özellikler, tarımsal üretim farklılığı gibi unsurların dikkate alınmadığı ortaya çıkmaktadır.

Muhacirin Suret-i İskânı Hakkında Tahrirat-ı Umûmiye Talimatnamesinden yaklaşık iki ay sonra göçmenlerin gelişleri, kurumların çalışmaları, yerleşim birimleri ve konutlar gibi iskânın tüm aşamaları daha ayrıntılı olarak hazırlanan 4 bölüm ve 45 maddeden oluşan İskân-ı Muhacirin Nizamnamesi ile belirlenmiştir.⁴⁰

Nizamnamenin birinci bölümü, göçmenlerin gelişleri ve kabulleriyle ilgili bilgileri vermektedir. Buna göre göçmenlerin kabulü devletin tasarrufunda olup, Osmanlı kökenli olma şartı aranmalıdır. Göçmenleri iki grupta değerlendiren yönetmelik, eski Osmanlı topraklarından zorunlu olarak gelenleri 1. grup, mülteci olarak sığınarak daha sonra göçmen sıfatı kazananları ise 2. grup olarak belirlemiştir. Göçün başlama aşamalarında, Osmanlı topraklarına göç etmek isteyen ahali, önce buldukları bölgedeki Osmanlı memurları aracılığıyla Dahiliye Nezareti'ne başvuracaklar ve gelen cevaba göre hareket ederek, geldikleri yerde bu iş ile ilgili olarak görevlendirilmiş Osmanlı memuruna evraklarını teslim ettikleri takdirde kendilerine ayrılan bölgede doğrudan iskân edileceklerdi. Muhacir sıfatıyla kabul edilenler haklarında yapılacak tahkikat sonucuna göre Osmanlı vatandaşlığına kabul edileceklerdi. Osmanlı vatandaşlığına alınan göçmenler taahhütname imzalamak suretiyle kabul ettikleri vatandaşlık için gerekli olan koşullar için taahhüt vereceklerdir. Kabul edilenler kendileri için belirlenmiş olan arazilere yerleştirilmeye mecburdurlar. Maddi durumu yerinde olan veya akrabalarının yanına giderek orada yerleşmek isteyen göçmenlere iskân hakkından vazgeçtiklerini senetle beyan ettikleri vakit kendi imkânlarıyla yerleşmek istediklere bölgelere gidebileceklerdir. Kabul edilenler içinde yabancı devlet vatandaşı oldukları iddiasında bulunanlar olursa derhal ihraç edileceklerdi.

⁴⁰ Nizamname dönemin gazetelerinde de yayınlanmıştır. Belgenin tam metni için bkz. (Ağanoğlu 2001, syf. 346-354), (Halaçoğlu 1995, syf. 110-115)

Nizamnamenin ikinci bölümü görevler başlığı altında olup göçmen işlerinin, Dahiliye Nezareti bünyesinde, Muhacirin Müdüriyeti tarafından yürütüleceği ve görevlerinin talimatnamede belirtildiği anlatılmıştır. Ayrıca iskân yapılacak olan illerde bir muhacirin müdür veya memuru ile kâtipten oluşan idare şubesi oluşturulacaktı. İllerde görev yapacak olan müdür ve memurların atanması da yönetmelik hükümlerinde belirlenmiştir. Ayrıca illerde ve bağımsız livalarda vali veya mutasarrıf başkanlığı altında defterdar ve muhasebeci ile Meclis-i İdare ve belediye azalarından bir veya ikişer kişi, tapu kadastro, ziraat ve sağlık müdürleri, bayındırlık başmühendisliğinden, hükümet tabibi bulunmayan yerlerde belediye tabibinden oluşan bir muhacirin komisyonu oluşturulacaktı. İlçelerde de il komisyonlarınca komisyonlar kurulmasına karar verilmesi halinde, mutasarrıf veya kaymakam başkanlığında illerde kurulan komisyon benzeri teşkilatlanma gerçekleştirilecekti. Planlarını incelediğimiz 20. yüzyıl başlarına ait köylerin yerleşim şemasında bayındırlık başmühendisinin imzası yer almaktadır. Komisyonunda göç ile ilgili olduğu düşünülen tüm idarecilerin bulunması sağlıklı karar alınması adına olumlu bir gelişmedir. Komisyon üyeliğinin yönetmelikte fahri bir görev olarak tanımı yapıldıktan sonra görevlendirmelerde harcırah ve yevmiye de ayrıca verileceği belirtilmiştir. Göçmenlerin yerleştirilmesi sırasında arazi tahsisi/dağıtımı, binalar yapılması gibi tüm ayrıntılar, komisyonun görev ve sorumluluğuna verilmiştir. Toplu inşaatlar yapılması halinde komisyonunda çalışanların sayısı arttırılabilecek, jandarma-polis gibi kolluk gücünden de yararlanabilecekti. Ayrıca yapılan harcamalar üç ayda bir rapor edilecekti.

Suret-i İskân başlığı altında yerleşmelerin ve evlerin, inşaat aşamalarıyla ilgili doğrudan bilgiler yer almaktadır. Buna göre merkezde Muhacirin Müdüriyeti, taşrada ise Muhacirin Komisyonu tarafından karşılanan göçmenler, muayene edilerek hasta olanlar hastanelere sevk edilecekti. Mümkün olduğunca göçmenlere iş bulup yevmiyelerini kazanmaları sağlanacaktı. Göçmenleri yerleştirmek için hane halkı sayısına ve yerleştirilecekleri arazinin yapısına göre aile reisi adına, verilen arazi borçlanılma şeklinde senetle teslim edilecek ve göçmen ailesi uzun süreli taksitlerle borcunu ödeyecekti. Komisyonlarca iskânı yapılacak olan göçmenlere İçişleri Bakanlığı tarafından ilan edilen plan şemasına göre, iki çift hayvanı, ziraat aletleri ve tohumluk aile reisine zimmet olarak verilecek ve uzun vadeli taksitlerle hazineye tekrar ödenecektir. Mevcut yerleşimlere ilave olan ve belirlenen plan dahilinde

yapılan evler dışında, tamamen yeni yapılan köyler de bulunmaktadır. Bu köylerde cami, okul, çeşme inşaat masrafı ile, köy adına alınacak damızlık hayvan, ziraat aletleri dağıtılarak her aile başına düşen masraf aile reisi adına hazineye borçlandırılacaktı. Göçmenler altı yıl askerlikten, iki yıl da vergiden muaftı. Ev inşaatı, evin reisi erkek adına yaptırılacak ve borçlanma senedi de onun adına yapılacaktı. Hane halkında erkek olmaması veya olsa bile hasta veya yükümlülükleri kabullenecek durumda olmaması üzerine, köy ileri gelenlerinin kefil olmasıyla ev inşası gerçekleşebilecekti. Meslek sahibi olan kişilerin mesleklerini yapabilmeleri için gerekli olan malzemeler kendilerine sağlanacaktı.

Göçmen yerleştirmesinde önemsenen bir başka konu ise 31. maddede belirtilen, Osmanlı topraklarına gelen göçmenlerin, geldikleri ülkelerinde hangi iklim koşullarında yaşadıkları, tarım veya hangi zanaat kolunda çalıştıkları gibi özel hususların tablolarla belirlenmesi ve akraba olanların aynı yere veya komşu yerleşimlere iskânının sağlanmasının istenmesidir. Bu şekilde bir arada iskânına karar verilen gruplara sağlıklı bir köy kurularak, bir arada iskânı için öncelikle belirlenen alan, doktor ve mühendis tarafından etüt edilecek, cami, mektep, çeşme, karakol komisyon tarafından yaptırılarak, bir köyde olması gereken aile başına onar dönümlük mera alanı, birer dönümlük orman alanı, mezarlık, pazaryeri gibi ortak kullanım alanları belirlenecekti. 34. madde göçmenlerin ev inşaatlarıyla ilgili bilgiler içermesi açısından ayrıca önem taşımaktadır. Maddeye göre göçmen evlerinin yapımında açık eksiltme ihale yolu tercih edilecek, ancak zorunlu durumlarda emaneten inşaatlar gerçekleştirilecekti. Evlerin kerpiç, ahşap veya kargir olması yörenin niteliğine göre belirlenecektir. İnşaatlarda belirlenen yevmiye ücreti karşılığında göçmenler çalıştırılabilecekti. İskân sonrası her eve bir numara verilerek iki defter düzenlenip, bu numaralara göre yerleşimle ilgili olarak, ailenin nüfusu, adı ve verilen arazi ile ilgili bilgiler kaydedilecekti. İskân sonrası nüfus memurları tarafından kaydı yapılan defter ve çizelgeler birlikte, yerinde kontrol edilecekti. Göçmenlere verilen araziler on yıl satılamayacak, ayrıca hazineye olan borçlar ödenmediği sürece de işlem yapılamayacaktı.

Toplu yerleştirmeler sonucu kurulan köylere, kurayla isimler belirlendikten sonra imam, muhtar ve öğretmenler atanacak ve mera, orman gibi alanlar ile dağıtımı yapılan araziler dört nüsha olarak hazırlanan harita ile tespit edilecekti. Hazırlanan haritalar İçişleri Bakanlığı'na, Muhacirin Komisyonu'na, Tapu Kadastro İdaresi'ne

ve köy muhtarına verilecekti. Haritaların dağıtımıyla, ileride doğacak sınır davalarının önüne geçilmesi amaçlanmıştı. Ayrıca talimatnamede belirtilmese de 18 Mart 1913 tarihli Muhacirin Suret-i İskânı Hakkında Tahrirat-ı Umumiyesi'nde belirtilen, köyün büyümesi gerekli olduğunda, köy kuruluş planı bozulmadan ilaveler yapılması hükmünün, göz önünde bulundurulduğu da ortadadır. Göç tarihinden itibaren iki yıl içinde başvuru yapılması halinde yararlanılabilecek bu imkânlardan belirtilen tarihlerden sonra başvurular yararlanamayacaktı.

İskân sonrası İskân-ı Muhacirin Müdüriyeti veya yöre idarecileri tarafından gerekli görülmesi halinde sıhhiye, ziraat müdür veya memurları, eğitim müfettişleri, bayındırlık başmühendisi veya mühendisleri tarafından köylere gidilerek teftişler yapılacak, nüfus değişimleri ve sağlık alanındaki uygulamaların durumu ve alınması gerekli önlemler valiliklere raporlar halinde bildirilecekti. İskân işlerinde Maliye Bakanlığı'nın görüşü de alınarak devlete ait bazı çiftliklerde göçmen yerleştirilmesi yapılacaktı. İllerde kurulan komisyonlar muhacir iskânı için belirlenen arazinin sahipli olup olmadığı, yerleşmeye ve köy kurmaya sağlık ve tarım açısından uygun olup olmadığı, göçmen iskânıyla birlikte yerli halkın ihtiyaçlarına zarar verilip verilmeyeceğini araştırılacaktı. Mümkün olduğu kadar gelen grupların alıştıkları iklim şartlarına göre yerleşimlerinin yapılmasının sağlanmasına çalışılacak ve illerde yerleşim yeri olarak düşünülen araziler İçişleri Bakanlığı'na bildirilerek, ayrıca Muhacirin Müdüriyeti ve mahalli komisyonların defterine de kaydı yapılacaktı. Sultan Mehmed Reşad imzasıyla son bulan talimatnamenin icrası için ise İçişleri Bakanı görevlendirilmiştir.

Talimatnamede iskânla ilgili olarak tüm aşamaların ayrıntılı olarak verilmesine rağmen, uygulama aşamasında bazı hataların ve eksikliklerin yaşanması sonucunda nizamnamenin tekrar düzenlenmesi gündeme gelmişti. Bu sebeple hazırlanan genel bir bildiri, bütün illere gönderilerek yapılan masraflara rağmen, göçmenlere verilen tohumluk, tarım aletleri ve çift hayvanlarının elden çıkartıldığına tespitinin yapıldığı ve aksamaların önüne geçmek için ne tür önlemler alınması gerektiğinin bildirilmesi istenmiştir.

1915 yılında tespiti yapılan bir başka problem İskân-ı Muhacirin Nizamnamesi'nin 31. maddesinde yer alan, göçmenlerin akrabalarıyla birlikte iskân edilmesine dikkat edileceğine dair karar doğrultusunda hareket eden pek çok kişi akrabalarının yanına gitmek bahanesiyle iskân edildikleri yerden, ülkenin değişik yerlerine dağılması,

tescil ve iskân evraklarını gizleyerek yeniden iskân edilmesi ve devlet zarara uğratmasıydı. Bu da çeşitli karışıklıklara neden olduğu gibi iskân sürecinin iş yükünü sürekli arttırmaktaydı. Aksaklıkların önüne geçmek için bir dönem göçmen iskânında çalışacak bir şirketin kurulması amacıyla Avusturya’da buluna Anglo-Avusturyen Bankası ile görüşmeler yapılmış ama bu girişim sonuçlanmamıştır. (Ağanoğlu 2001, syf. 180-181)

Göçmen iskânı sürecinde emlak ile arazi dağıtımı ve verilecek bağ, zeytinlik, dutluk gibi yerlerin bakımı ile ilgili de talimatnameler yayımlanmıştır.⁴¹ Bu talimatnamelerden “1917 tarihli Muhacirine Arazi ve Emlak Tevziine Dair Talimatnamede” öncelikli olarak oluşturulacak komisyonun tapudan, maliyeden ve muhacir yerleştirme ile ilgili olarak teşekkül etmiş, merkezi veya yerel muhacir komisyonlarından bir kişi ile oluşacağı belirtilmiştir. Oluşturulan komisyona, köy ihtiyar heyeti yardımcı olacaktı. Oluşturulan komisyonun başkanlığına ilgili üyelerin katılamaması halinde, köydeki okur-yazar birinin mülki amir sorumluluğunda başkanlığı kabul edilecek ve görevlilere belirlenen miktarlar ölçüsünde günlük yevmiye verilecektir. Bu nokta köy arazilerinin belirlenmesi aşamasında pek çok olumsuz durumu da beraberinde getirmiştir. Talimatnamede, köy kurulacak arazilerde çevre köylerdeki ve mahallelerdeki ihtiyar heyetlerinin nezaret edeceği şekilde meclis-i idare-i kaza kararıyla sınırlar belirlenir ve hazırlanan zabıt varakası ve 1/10.000 veya 1/20.000 ölçekli krokilerle birlikte tasdikli deftere işlenir ve komşu köy sınırları da belirtilir denilmektedir. Ayrıca arazi ile ilgili olarak hak iddiasında bulunan kişilerin bunu elerindeki resmi evraklarla ispat etmesi istenmektedir. Köy merası içerisinde orman alanı var ise köy sınırları içerisinde değerlendirilmektedir. Eğer böyle bir alan yok ise de uygun arazi ayrılarak krokide bu durum işlenecekti. Meraya ayrılan alan göçmenlerin ihtiyacına göre ayrılır, eğer ki arazi ihtiyacın fazlasında ise halka tarla olarak dağıtımı yapılabilmektedir.

Dağıtım işlerinde tarla, çayır, zeytinlik gibi araziler niteliklerine göre ayrı ayrı dağıtılmaktadır. Bu şekilde arazi niteliği ve aile sayısına göre bölünen araziler, aile reisleri tarafından yapılacak kura çekimiyle belirlenerek deftere kaydı yapılacaktır. Her aileye verilen arazi 50 dönümden az ve 120 dönümden çok olamayacaktır. Verilecek arazinin belirlenmesinde arazinin verimi de dikkate alınacaktır. Köyde aile

⁴¹ Sözkonusu talimatnameler Y. Ağanoğlu tarafından okunarak yayınlanmıştır. (Ağanoğlu 2001, syf. 354-366.)

başına verilecek arazi, örneğin aile başına altmış dönüm ise aile sayısı artan her kişi başına da ilave olarak belirlenen oranda artırım yapılmaktadır.

Zeytinlik arazilerin dağıtımında ağaç sayısı dikkate alınmıştır. 100 ila 250 ağaç arasında ailelere dağıtımı yapılacak zeytinliklerde, dört nüfus sonrası üst sınırı aşmayacak şekilde nüfusa göre zeytin sayısı artırılarak dağıtılmaktadır. Portakal ve limonluk gibi arazilerde de dağıtım ağaç başına yapılır. Dutluk ve bağcılıkla uğraşan kişilere on dönüme kadar arazi, sebze yetiştiren göçmenlere de beş dönümden onbeş dönüme kadar arazi verilmektedir. Harman yeri gerekli olan yörelerde, her aile için ortalama bir buçuk dönüm alan bu iş için ayrılmaktadır.

Emval-i metrukeden ⁴²olan evlerin dağıtımında baba-oğul, damat-kayınpeder gibi akrabalık ilişkisi olanlar bir arada yerleştirilebilecek, aralarında akrabalık ilişkisi olmayan ailelerden iki aile sözkonusu ise aralarında kura çekilecekti. Fakat bu ailelerden daha önce evde oturan göçmen varsa, evde oturma hakkı kendisine verilecekti. Ayrıca yerleştirilecek olan göçmenler, köylerdeki ev sayısına göre değil, araziye göre iskân edileceklerdi. Köye yerleşen göçmenlere yapılan evler dışında, yerleştirilemeyen aileler olursa, arsa alanları belirlenerek bu ailelere ev inşa etmek üzere arsa verilecekti. Yerleştirilen göçmenlerin evleri dışında boş kalan evler olursa bunlar komisyonca birer numara verilerek deftere kaydı yapılacaktı. Komisyon tarafından göçmenlere verilen evlere vakit kaybetmeden yerleşmeleri istenmiştir. Ayrıca zanaat sahiplerine de bir dükkan verilmesi kararlaştırılmış, göçmen dükkanda yapacağı iş ile geçimini sağlayamayacak durumda ise, bir miktar da arazi verilmesi uygun görülmüştür. Köylerdeki cami, okul gibi yapılar var ise bunlar korunur, eğer yok ise de yeri belirlenerek uygun binalardan bu yapılara çevrilebilecek yapılar belirlenerek kaydı yapılacaktı. Halkın ortak kullanımındaki bu yapıların ihtiyaçları için önceden değirmen, yağhane, fabrika gibi gelir getirici işletmeler var ise bunların devamı sağlanmalı, eğer yok ise bir miktar arazi bu amaçla ayrılmalıdır.

Arazi ve evler, baba ve anne adına kayıt olmaktadır. Eğer ailede baba veya anne yoksa çocuklar ve sağ olan anne-baba adına kayıt yapılacaktır. Ayrıca evlilik çağında olup da ailesiyle yaşayanlara, ayrı bir ev açılması da kabul edilmeyeceği, talimatnamede belirtilmiştir. Yetim çocukların da iskân hakkından yararlanacağı belirtilen talimatnamede, köyler için arazi dağıtımının hazırlanacağı defterlerde,

⁴² Emval-i metruke, gayrimüslim azınlık tarafından göçler ve tehcir sonrasında terk edilen yerleşimlerde kalan taşınmazlara verilen addır.

hangi sayfalarda hangi sınıf arazilerle ilgili işlemlerin dökümlerinin verileceği anlatılmış, ayrıca daha sonra alınacak vergilere esas olmak üzere arazi/ev kıymeti de belirtilmiştir.

“Muhacirlere Verilen Bağ, Zeytinlik, Dutluk ve Emsali Yerlerin İmarı ve Hüsn-ü Muhafazası Zımında İstihdam Edilecek Ustalara Dair Talimatname” başlığı altında verilen 1917 tarihli talimatnamede bağ, zeytinlik, dutluk gibi arazilere yerleştirilen ve bu tarımı bilmeyen göçmenlerin köylerin büyüklüğüne göre bir veya iki usta-öğretici görevlendirilerek tarımsal üretimin devamı sağlanmıştır. Yakın köylerden veya yerli ahaliden görevlendirilen usta-öğreticilerin yevmiye karşılığı yapılan hizmetine ve öğrettiği tarım üretim yöntemlerini uygulamayan göçmenlerin devlet tarafından verilen tüm arazi, ev gibi gayrimenkullerinin geri alınacağı talimatnamede bildirilerek, üretim aşamasının tüm süreçlerinde talimatlara uyulması istenmiştir.

Hazırlanan talimatnamelerde, köy arazisinin belirlenmesi, göçmenlerin yerleştirmesi ve üretici duruma getirilme süreçlerinin ayrıntılı olarak belirtilmesine rağmen, köy ölçeğinde uygulama aşamasında, bilinçli kişilerin bulunamaması ve göçmen işlerinin başlıbaşına bir iş olarak değil de fahri bir görev olarak yürütülmesi, işlerin gecikmesi ve hazine zararları oluşmasının en önemli sebebidir. Bu durum fark edilmesine rağmen, geçici komisyonların oluşturulması yönteminden, aradan geçen onlarca yıla rağmen vazgeçilmemesi, her türlü ayrıntıyı içeren yönetmeliklere karşın uygulama aşamasında pek çok aksaklığın yaşanmasının önüne geçilememiştir.

2.3. 2. Meşrutiyet Döneminde Köy Hayatına Aydınların Bakışı

1856 Kırım Savaşı'ndan beri kitlesel göç olgusuyla mücadele eden Osmanlı Devleti, gelen göçmenleri yerleştirerek hızla üretici duruma getirmek için çeşitli komisyon ve nizamnamelerle düzenleme çalışmaları yapmıştır. Fakat yapılan iskân işlerinde, gelen göçmenlerin sayısının fazla oluşu ve alınan duyular üzerine canlarını kurtarmak için bir haftada onbinlerle ifade edilen sayıda göçmenin gelmesiyle iskân işlerinde yaşanan yetersizlikler, kalıcı iskân işlerinde de kendini göstermiştir. Maddi durumları yerinde olanlar kendi yaptırdıkları evlere yerleşirken, maddi durumu yerinde olmayan göçmenler içerisindeki çoğunluk, mahalli imkânlar veya devlet tarafından yaptırılan evlere yerleştirilmiş ve üretici durumuna gelmeleri için tarım aletleri ve tohumluk temini yapılmıştır. Fakat gerek yapılan evlerin fiziki koşulları, gerekse tarımsal üretim aşamasındaki yaşananlar, dönemin yerli köylerinde de görüldüğü gibi, fenni uygulamalardan uzaktır. Köylerde ve evlerdeki sağlıksız durum ölümcül hastalıkları ve sıtma gibi yıllarca sürecektir işgücü kaybını da beraberinde getirmiştir.

19. yüzyılda yaşanan savaşlar, kıtlıklar ve hastalıklarla azalan özellikle kırsal nüfus, Osmanlı topraklarına Balkanlardan ve Kafkaslardan sığınan göçmenlerle artmış, tarımsal üretimde verimli topraklara sahip Rumeli topraklarının elden çıkması üzerine, Anadolu'nun üretim sürecine katkısının daha da arttırılmasının gerektiği gündeme gelmişti. Devlet yönetimi de bu amaçla vergi toplama ve yeni tarım alanları edinilmesi için çeşitli projeler yapmıştı. Eksik olan işgücünün göçlerle sağlanması da Anadolu topraklarında ekili alanların hızla artmasına sebep olmuştu. Çiftliklerin bir kısmı ortadan kalkarak köyler kurulmaya başlanmıştı. Bu süreçte tarımsal üretim nisbi olarak artsa da dünya ortalaması, özellikle Osmanlı'dan yeni ayrılan Balkan ülkelerindeki verimli ve planlı üretimin çok altındaydı. Çiftçinin modern tarımsal üretim konusunda bilgisinin olmaması ve dönemin tarım aletlerini kullanmayarak, binlerce yıldır kullanılagelen aletlerle üretim yapması, yoğun işgücüne rağmen üretim aşamasında emeğinin çok azını karşılık olarak almasına neden oluyordu. Bunun yanında göçmen-yerli halk arasındaki arazi anlaşmazlıkları, başboş kişilerin köylünün can ve mal güvenliğinin tehdit etmesi, ağır vergi yükü gibi olumsuz etkiler de köylerde yaşayan halkın, önemli sorunları arasındaydı.

Osmanlı Devleti'nde, 1913 yılında toprak sahipliği bakımından köylere bakıldığında, kırsal nüfusun % 5'ini oluşturan derebeyi ve ağalar toprağın %65'ine sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Toprağın % 35'lik kısmı ise nüfusun %87'sini oluşturan orta ve az topraklı köylülerin elinde bulunuyordu. Topraksız köylüler ise nüfusun %8'ini oluşturmaktaydı. Köylerde yaşayan %95'lik nüfusun içinde bulunduğu fakirlik, dönemin aydınları tarafından da dile getirilmeye ve nedenleri sorgulanmaya başlamıştı. (Akgül 2009, syf. 12-13)

Osmanlı köylüsünün yaşam şartlarının iyileştirilmesi konusunda çalışmalar yapan ilk kişi, gerçek adı Aleksander Israel Helphand, Osmanlı toplumunda bilinen adıyla Parvus Efendi'dir. Alman Sosyal Demokrat hareketi ve 1905 Rus Devrimi'nin önde gelen liderlerinden biri olan Parvus Efendi, Jön Türklerin yarı resmi danışmanı olarak görev almış ve dönemin pek çok yayınında makaleleri yayımlanmıştır. Parvus Efendi yayımladığı yazılarında, öncelikle köylünün ekonomik gücünün artırılmasının, devletin mali çıkarlarını da, toplanan vergiler sebebiyle arttıracığını ileri sürmektedir. Bu da Osmanlı ekonomisini Avrupa baskısı altından kurtaracaktı. Halkın çoğunluğunu oluşturan köylülerden sağlanacak bu maddi girdi, yıllarca göz ardı edilerek, miktarı sürekli artan vergiler ve çalışma çağındaki gençlerin sürekli askere alınmasıyla sekteye uğratılmıştı. Köylüyü bu durumdan kurtarmak için öncelikle demiryolları inşası ile verimli topraklara ulaşılması ve o topraklardan verimli bir üretimin sağlanması gerekmektedir. Ayrıca elde edilen ürünlerin taşınması yanında depolanması da sağlanmalı, köylüyü faizcilerin elinden kurtarmak için de çalışmalar yapılmalıdır. Bunun için ziraat sendikaları kurmak, tarımda makineleşmeye geçmek, vergi oranlarını azaltmak, işlediği toprağın resmi sahibi olarak tanıyarak, yeni tarım üretim tekniklerini öğretmek köylüyü bilinçlendirmek gerektiği, Parvus Efendi tarafından sürekli dile getirmiştir. (Akgül 2009, syf. 15-16)

Dönemin edebiyatında da 2. Meşrutiyet'le birlikte çeşitli akımlar görülmektedir. Servet-i Fünuncuların aşırı objektivizmine karşı Fecr-i Âti hareketi, Ziya Gökalp-Ali Canip ve Ömer Seyfettin önderliğinde "Yeni Lisan" hareketi, İttihad-i İslâm ideolojisinin ön planda yer aldığı yayınlar, Eski Yunan yaşayışından etkilenen Nev-Yunanilik hareketi, Dergâh dergisi çevresinde toplanan modern-mistik hareket ve Garpcılık hareketi bu dönemde göze çarpan başlıca akımlardır. (Uçman 2012, syf. 32-33) Edebiyat dünyasında kırsal yaşamdaki kötü yaşam koşullarını dile getiren roman ve hikayelerin ortaya çıkışı da bu döneme rastlar. 1885 yılında Ahmet Mithat

Efendi tarafından kaleme alınan “Bahtiyarlık” adlı roman bu alanda yazılan ilk roman olma özelliğini taşır.⁴³ Romanda yer alan Avrupaî tarzda eğitim alan iki ana karakterden biri, şehirde yaşamının medeniliğin gereği olduğunu savunarak şehirde mürşif bir şekilde yaşamını sürdürmeyi tercih etmiş, diğer karakter ise köy hayatını tercih ederek çiftlik kurmuş ve emeğiyle çalışarak geçimini temin etmiştir. Bu alanda yazılan bir diğer eser ise 1889 tarihinde Ömer Ali Bey tarafından kaleme alınan “Türkmen Kızı” romanıdır. Bu romanı, 1890 yılında Nabizade Nazım tarafından yazılan “Karabik” romanı izlemektedir. Pek çok çalışmada ilk köy romanı olarak kabul edilen romanda, Antalya-Kaş Beyelik Köyü’nde sekiz dönüm arazi içerisinde, kiralık öküzlerle yapılmaya çalışılan çiftçilik ve Rum tefeciden alınan borçla yaşamını sürdürmeye çalışan köylünün, yaşam mücadelesinin zorluğunu anlatmaktadır.

1910 yılında yazılan Ebubekir Hazım Tepeyan’ın “Küçük Paşa” adlı romanı köy sorunlarını ve kırsal yaşamı edebiyat dünyasına taşıma konusunda, köylünün kendi ağzından kendi sorunlarını anlattırma fırsatı verdiği için önem taşımaktadır. Bu alanda Cumhuriyetin ilanına kadarki süreçte 1919 yılında Refik Halid Karay’ın “Memleket Hikayeleri”, 1922’de Halide Edip Adivar’ın “Ateşten Gömlek” ve aynı yıl Reşat Nuri Güntekin “Çalıkuşu” adlı romanları köy sorununu işleyen başlıca edebiyat ürünleridir.

Dönemin siyasi hayatının köy sorununa yaklaşımının değişmesi de 20. yüzyıl başında gerçekleşmiştir. Özellikle parti programında ve uygulamalarında Anadolu’da çoğunluğu oluşturan köylülere yönelik çabalar, başta İttihat ve Terakki Partisi tarafından önemsenmiştir. Parti içerisinde köylü politikasında başlıca iki görüş belirlenmiştir. Bunlardan ilki, küçük ölçüde arazilere sahip olan çiftçilerin Osmanlı ekonomisi için vazgeçilmezliğini gündeme taşıyarak, kooperatifleşme ve düşük faizli kredi temininin önemi vurgulanmaktadır. Bu kapsamda yapılan çalışmalardan en radikal çıkışlar 1908 kongresinde görülmektedir. Bu kongrede arazi sahiplerinin haklarını gasp etmemek şartıyla köylülerin toprak sahibi yapılacağı görüşü benimsenmiştir. (Akgül 2009, syf. 17) Ayrıca köylerde kadastro yapılmasını öngören düzenleme de aynı kongrede kabul edilir. 1909 yılındaki kongrenin siyasal programında, tarımın modern yöntemlerle yapılabilmesi için ziraat okullarının

⁴³ Edebiyatımızda köy romanının işleniş hakkındaki kronolojide MSGSU, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı Prof. Dr. Abdullah Uçman ile 04.04.2012 tarihinde yapılan görüşme notlarından yararlanılmıştır.

açılması yer almaktadır. 1911 tarihli tüzükte köy hayatını iyileştirmeye yönelik, kapsamlı olarak pek çok düzenleme de yer almaktadır. Buna göre köylerde kulüp kurulması yoluyla örgütlenme sağlanması amaçlanmıştır. Kulüpler yoluyla köyde yaşayan halkın eğitimi de düşünülmüştür. Eğitim programlarında yeni ziraat yöntemleri, sağlık, çocuk terbiyesi, ahlak bilgisi gibi toplumsal konularla, ülke ekonomisi, askerlik, temel hak ve ödevler, devlet yönetimine yönelik yönetmelikler yer almaktadır. 1913 tarihli kongrede kabul edilen siyasal programda temel eğitimde ziraat bilgilerinin verilmesi yanında, salgın hastalıklara karşın halk sağlığı konusunda temel bilgilerin verilmesi de amaçlanmıştır. (Tunaya 1998; shf. 99,124, 144 aktaran Eres 2008: s. 61)

İttihat ve Terakki içerisinde köy politikası konusunda benimsenen ikinci görüş ise büyük toprak sahiplerinin çıkarlarını gözetken politikalarıdır. Parti daha çok bu amaçla köylü politikasını yönlendirmesine rağmen, devrim sonrası metinlerde köylünün esaretten kurtarıldığı ve yaşadığı zor koşulların nasıl değişime uğradığı anlatılmaktadır. Köylünün topraklandırılması konusunda belirlenen kararlardan zamanla vazgeçildiği, bunun yanında büyük toprak ağalarına yaklaşıldığı görülmekle birlikte, tarımsal üretimde belirlenen ilkeler konusunda ilerleme kaydedilmiştir. Düşük faizli, uzun vadeli tarımsal krediler, vergilerin düşürülmesi, tarımsal makinelerin ithali, uygun tohumluklar sağlanması, tarımsal sulama projelerin uygulamaya konulması, ağaçlandırma yapılması ve Alman uzmanların yeni ziraat üretimlerini anlatmak üzere Osmanlı topraklarına getirilmesi, Türk öğrencilerin tarımsal eğitim amacıyla Almanya'ya gönderilmesi ve tarımsal üretimin sağlanması amacıyla mili şirketler kurulması bu dönemde gerçekleştirilen başlıca atılımlardır. (Akgül 2009, syf. 19) Uygulanan tarım politikaları sayesinde üretim kısa zaman içerisinde hızla artarak yapılan çalışmaların meyveleri alınmaya başlanmıştır.

İttihat ve Terakki dışında 1918 yılında bu partinin eski mebusları tarafından kurulan Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası, parti programının 6. maddesinde Osmanlı vatandaşlarının serbest dolaşım hakkına sahip olacakları belirtilmiş, Osmanlı topraklarına sığınan göçmenler için de uygun yerler ayrılarak, bazı muafiyetler tanınacak ve bu konuyla ilgili olarak bir imar iskân programı hazırlanacağı belirtilmiştir.

İttihat ve Terakki'yi değişik bir adla devam ettirmek isteyen Teceddüd Fırkası, tüm Osmanlı vatandaşlarına eşit haklar vaad etmekte, herkese serbest seyahat etme ve

dilediği yerde ikamet etme hakkını savunmaktaydı. Konut dokunulmazlığı ve muhacirler için yeni bir iskân programı düzenleneceğini ileri süren parti, iskân sorununun çözümünün sadece devlet imkânlarıyla gerçekleştirilemeyeceği, çeşitli sermaye sahipleriyle birlikte hareket edilmesi gerektiğini de belirtmekteydi.

20 Kasım 1918 tarihinde İttihat ve Terakki muhalifleri tarafından kurulan Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti, daha önce yapılan uygulamalara alternatif olarak parti programına tehcir ve başka memleketlerde yaşamaya mecbur edilmenin yasaklanması ilave edilmiştir.

Ahali İktisat Fırkası adlı parti, programında yerleşim sorunu ile ilgili bulduğu çözümler sebebiyle iskân sorununu gündeme taşıyan ilk partidir. Hazırladıkları programda, göçebe aşiretlere bilimsel ve idari usuller yapılarak arazi sağlanması ve ayrıca köyler oluşturulması gerektiği savunulmuş, mevcut köylerin olumsuz yaşam şartlarına dikkat çekilerek, yaşama uygun hale getirilebileceği belirtilmiştir. Dış göçlerin azaltılmasının da ancak insanların yaşadığı yerde mutlu kılarak gerçekleşebileceği, muhacirler için de konut tedarik edilerek refahlarının sağlanması gerektiği programlarında belirtilmiştir.

Göç sorununu çözme amaçlı kurulan tek cemiyet ise Makedonyalılar Cemiyeti'dir. 10 Ocak 1920 tarihinde kurulan bu cemiyet, 1. Dünya Savaşı sonrası göç ettirilen tüm Makedonyalıların ülkelerine iade edilerek, bıraktıkları malların haklarını savunmayı kendine amaç edinmişti. (Dündar, 2011, syf. 74-76)

Partiler dışında partilerle birlikte hareket eden pek çok dernek, köy sorunuyla ilgilenmekteydi. Örneğin köylü gençlerle doğrudan ilişki kurarak aynı zamanda gençleri seferber etmek amacıyla, Osmanlı Genç Dernekleri kurulmuştu.

İttihatçıların köylüyü bilinçlendirme çalışmaları yanında büyük çiftlik sahibi olan kişilerle olan yakın ilişkisi, savaş yıllarında daha da artmıştır. Özellikle savaş yıllarında ihtiyaç duyulan iç borçlanma ve iaşe sıkıntısının çözümünde, geniş topraklar sahipleriyle devletin yakın ilişkisi daha da artmıştır. Savaş yıllarında zenginlikleri daha da artan varlıklı çiftçiler, Osmanlı Çiftçiler Derneği adı altında birleşerek etkinliklerini daha da arttırmışlardır. Derneğin amaçları arasında her ilde örnek çiftlikler kurarak tarımın gelişmesini sağlamak ve köylünün modern tarım yöntemleriyle donatılarak, küçük iktisadi işletmeler kurulmasını sağlamaktır.

1914 yılında iki ayrı Köylü Bilgi Cemiyeti kurulmuştur. 4 Mayıs 1914 tarihinde kurulan cemiyet, İttihat ve Terakki Fırkası'nın yan kuruluşu olup partinin köylü ile olan bağlantısını kurmayı, köylüye eğitim vermeyi amaçlayarak çeşitli yayınlar çıkarmıştır. Diğer köylü cemiyeti ile ilgili olarak fazlaca bilgi bulunmamasına karşın köylünün kültürel gelişmesine katkıda bulunmayı amaçladığı bilinmektedir. (Eres 2008, syf. 62)

2.3.3. Köylerde Çevre Sağlığı İle İlgili Düzenlemeler

2. Meşrutiyet döneminde yeni köyler kurulması ve mevcut köylerin de ıslah edilerek sağlıklı hale getirilmesi amacıyla dönemin aydınları ve iktidarının yaklaşımı sonucunda bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerden göçmen köyleriyle ilgili olanlar daha önce incelenmişti. Hazırlanan yönetmeliklerde küçük köylerin oluşturulmaması gerektiği vurgulanmış ve bu amaçla 29 Aralık 1913 tarihli Tahrirat-ı Umumiye ile elli haneden az köy oluşturulmaması gerektiği ayrıca vurgulanmıştır. 27 Nisan 1913 tarihli Vilayet İdare-i Sıhhiye Nizamnamesi ile köylerde gerçekleşmesi gereken sağlık koşulları hakkında, 5 Temmuz 1916 tarihli genelge ve buna ek talimatname, köylerdeki çevre koşullarının düzenlenmesi amacıyla yapılan en önemli düzenlemedir. 1916 yılında yayınlanan bir kitapçık “Yeni Tesis Olunacak Köylerde Nazar-ı Dikkate Alınacak Esasat-ı Sıhhiye ve Mevcut Köylerin Bu Cihetlerden Mümkün Olduğu Kadar Islahı” başlığı ile yayımlanmıştır. Yayıncısının belli olmadığı kitapçık, bu tarihlerde köy yaşamındaki görülen gayrisıhhi şartları tespit ederek çözüm yolları sunması ve kırsal yaşamda bugün bile bazı coğrafyalarda ulaşılamayan hijyen şartlarının sunması, hastalık sebeplerini belirlemesi açısından önemli bir kaynaktır.

5 Temmuz 1916 tarihinde hazırlanan talimatnamenin uygulamaya konulması, Kastamonu Valiliği'nin 27 Mayıs 1916 tarihinde köylerdeki salgın hastalıkların önüne geçilmesi için gerekli olan sağlık şartlarının neler olması gerektiği hakkında Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği öneri yazısı sonrasında, Sıhhiye ve Dahiliye Nezareti'nde yapılan çalışmalarla, Kastamonu Valiliği'nin hazırladığı talimatnameye dört madde daha eklenerek tüm illere gönderilmesiyle gündeme gelmiştir. Kastamonu Valiliği'nin hazırladığı yazıda genel hatlarıyla, köylerde yaşayan insanların tuvalet alışkanlıklarının hijyenik olmadığı ve lağım sularının halkın yaşam alanlarının içine akması sonucu, hastalıkların önüne bir türlü geçilemediği belirtilmiştir. Tuvalet pisliklerinin uygun bir şekilde, sağlıklı yaşamı tehdit etmeyen ortamlara taşınmasının önündeki en büyük engelin ise, cahillik olduğu ve bu cahilliğin aşılmasında idare memurlarına büyük iş düştüğü belirtilmektedir. Talimatnamede, memurların kendilerine verilen yetkileri kullanması gerektiği dinin ve insanlığın bunu emrettiği, bu manzara ve ölümcül halden kurtulmanın en büyük

sorumlulukları olduğu ve bu yolla memleketimizin yıkım ve sefaletten kurtarılacağı belirtilmektedir.⁴⁴

Dahiliye Nezareti tarafından hazırlanan talimatnamenin ilk maddesi, Kastamonu Valiliği tarafından yazılan yazıda belirtilen ve sorunlardan en önemlisi olan, açıkta lağım sularının akması kesin olarak yasaklanmış, sonraki maddelerde ise çözümün ne olması gerektiği anlatılmıştır.

İkinci maddede, açılacak lağım sularının içine akacağı çukurun 1,5 metre derinliğinde ve 2 metre kenar uzunluğunda olacağı, çukurların üzerinin ağaç dalları ve tahta ile kapatılarak en üstte toprak ile örtüleceği, çukurların su kuyularından on metre uzaklıkta kazılarak içerisinde kireç ve harçla sıvanması gerektiği belirtilmiştir.

Üçüncü maddede tuvalet ile lağım çukuru arasının dört tahtadan, oyulmuş ağaçtan, künk veya taştan yapılacak bir boru ile birbirine bağlanması ve pis suyun dışarı sızmasının engellenmesi gerektiğini belirtilmiştir.

Dördüncü maddede köy hayatının vazgeçilmez unsuru olan hayvanların gübrelerinin, çevre sağlığı açısından nasıl toplanması gerektiğini anlatılmaktadır. Maddeye göre köylerde, herkes evlerden ve sulardan uzak bir yerde gübreleri depolayacaktı. Evlerin içinde ve bahçelerinde gübre bırakmak yasaklanmış, gübrelerin konulacağı yerlerin de kireç ve harçla sıvanarak tabanın geçirgenliğinin önlenmesi istenmiştir.

Beşinci madde her köyde biri gelen yolcular için, diğeri ise çocuklar için iki umumi tuvalet yapılmasını öngörmektedir.

Altıncı madde talimatnamenin yayınından sonra bir ay içerisinde tüm köylülerin lağım sularını kapalı hale getirmekle mükellef olduklarını belirtmektedir.

Yedinci madde su kaynaklarının 100 metre çevresinde tuvalet veya pis su çukuru açılmasını, gübre konulmasını ve tarım yapılmasını yasaklamaktadır. Buna göre suyun kaynadığı yer kazılıp temizlendikten sonra üzerine harçlı duvarla depo yapılarak anahtarla kilitlenecek sürekli kapalı tutulacak ve su bu depodan dışarıya akıtılacaktı.

Sekizinci madde su kuyularının tuvalet ve pis su çukurlarından, ahırlardan on metre uzaklıkta kazılması, kuyu içinin taşla örülmesini ve su düzeyine kadar harçla sıvanmasını istemektedir. Ayrıca her kuyunun ağzında taş veya tahtadan birer bilezik

⁴⁴ BOA, DH., UMVM, 83/3 no'lu 22 Haziran 1332 (5.7.1916) tarihli belge ve talimatname maddeleri için. (Eres 2008 : shf. 68-70) Ayrıca bkz. (Ökçün 1983 : s. 171-200)

bulunacaktı. Su çekmek için de olanaklar ölçüsünde tulumba kullanılması tercih edilecekti. Tulumbanın edinememesi durumunda ise paslanmamasına dikkat edilmesi kaydıyla çıkırık veya kova kullanımına izin verilmişti. Kullanılan pis suların kuyuların çevresine dökülmesi yasaklanarak taş veya tahta oluklarla uzağa akıtılması istenmiştir.

Dokuzuncu madde köylerde yapılacak evlerde insan yaşamının süreceği mekân ile hayvanların barınacağı mekânların ayrı ayrı planlanarak yapılmasını öngörmektedir. Evlerin zeminden kaynaklı nem sorununun olmaması için ev zemini ile toprak malzemenin arasında uygun yükseklikte bir boşluğun bırakılarak, hava ve ışık almak için yeterli sayıda pencere açıklığı bırakılması istenmektedir.

Talimatnamenin onuncu maddesi belirlenen kurallara uymayanlara uygulanacak cezaları belirlemektedir. Maddeye göre belirlenen kurallara uymayarak zorluk çıkaranlar İdare-i Vilayet Kanununun 14. maddesi uyarınca üç bin ila beş bin lira arasında cezaya çarptırılacak ve belirlenen miktarı vermek istemeyenler, mahkeme sürecine gerek kalmadan hapis cezası ile cezalandırılacaktır.

Onbirinci maddede çevre sağlığının korunması konusundaki uygulamalar için il yönetimleri tarafından görevlendirilen mülkiye memurunun görevi ciddiye almamasından kaynaklı çeşitli olumsuzlukların ortaya çıkması durumunda yapacağı yanlış uygulamalar için, birinci defada ihtar, ikinci defada uyarı, üçüncü defasında ise görevinden el çektirilmesi ile cezalandırılacağı belirtilmiştir.

Onikinci maddede, talimatnamenin uygulanma sürecinde jandarma, tahsildar ve köy ihtiyar heyetlerinin sorumluluğunun bulunduğu, sağlık memurlarının da denetleme görevi ve cezai sorumlulukları olduğu belirtilerek, belirlenen kurallara uymayanların cezalandırılacağı belirtilmektedir.

“Yeni Tesis Olunacak Köylerde Nazar-ı Dikkate Alınacak Esasat-ı Sıhhiye ve Mevcut Köylerin Bu Cihetlerden Mümkün Olduğu Kadar Islahı” başlığını taşıyan kitapçık, İstanbul 1332 (1916) tarihiyle yayımlanmış, Gündüz Ökçün tarafından Latin harflerine çevrilerek bölümler halinde aktarılmıştır. (Ökçün 1983, syf. 171-200) Kitapçığın yazarı ve yayımcısı belli olmadığından resmi bir hüviyet taşımamaktadır. Ancak kırsal yaşamdaki çevre sağlığının hazırlanan yönetmelikler ve dönemin aydınlarınca saptanan sağlıksız koşulların aşılması için alınan yolu göstermesi bakımından önemli veriler sunmaktadır. Çevre sağlığı ile ilgili olarak

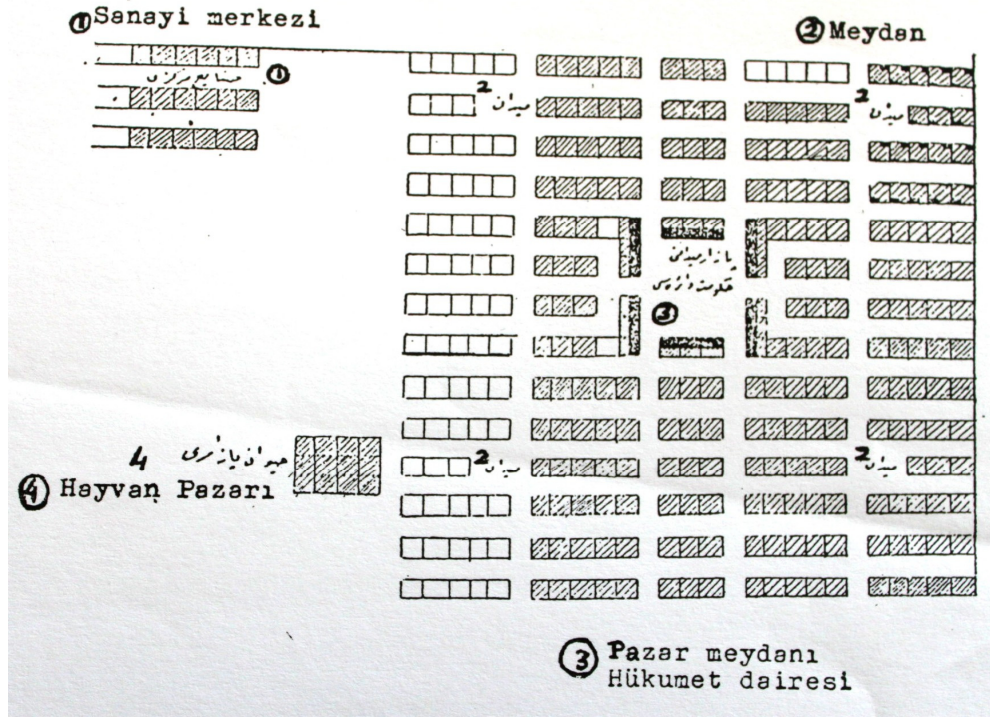
ayrıntılı bilgiler veren kitapçıkta, köy kurulması için seçilecek alanlarda dikkat edilmesi gerekli hususlar belirlenmiştir. Buna göre çamurluk, bataklık, temiz olmayan yerlerde, nehir ve göl kenarlarında, pirinç ekilen alanların çevresinin, köy kurulacak alanlar olarak belirlenmesi pek çok hastalığa neden olmuştur. Bu şekilde kurulan köylerde yaşayanın çoğu sıtma hastalığına yakalanır ve verem hastalığı için uygun ortamı da hazırlar. Sıtma halkı kudretsiz ve zayıf bırakılmaktadır. Bu hastalık sonucunda pek çok köy terk edilmiş ve tarımsal üretim durmuştur.

Olumsuz koşullara sahip olan arazilerde kurulan köylerde, zaman içinde yaşamının mümkün olmadığı anlaşılmasına rağmen, göçmenlerin bu nitelikteki arazilere yerleştirilmeleri, sonucu belli olan bir yanlışlıktır. Bu şekilde kurulan pek çok köy zaman içinde boşalmıştır. Köy kuruluşu için olumsuz olan arazilere yerleşmenin temel nedeni köy seçiminin köylülere bırakılmasıdır. Kullanacağı suya yakın olma arzusuyla bataklık olan alanları seçen köylülere, iskân işlerinde görevli olan memur ve mühendislerin de bilgisiz olmaları nedeniyle müdahale etmemeleri de, köy yeri seçiminde yanlış uygulamaya devam edilmesine neden olmuştur. Köylü ve memurun elinde ayrıntılı bir talimatname olması, bu tip yanlışların önüne geçilmesini sağlayacaktır.

Kitapçıkta yerleşim yerlerinin büyüklüğü konusunda da görüşler bulunmaktadır. Buna göre en az üç yüz haneden oluşan köylerin yapılmasının güvenlik, idare ve sağlık açısından daha uygun bulunarak, hizmet götürmenin daha ekonomik olduğu, bu sebeple mevcut küçük köylerinde birleştirilmesi gerektiği belirtilmektedir.

Kurulacak köylerin planlarının nasıl olması gerektiğinin de ayrı bir bölüm olarak ele alındığı kitapçıkta, köydeki evlerin kurulacağı alanın eğimli, zemini çakıllı, kireçli ve kumlu olan bir toprağa sahip olmasına dikkat edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Yeraltı suyunun da en az beş metre derinlikte olmasının gerektiği de belirtilen kitapçıkta, su ne kadar derinde olursa o kadar nemsiz bir ortam sağlanacağı belirtilmiştir. Yerleşim yerleri de başlıca dört ana bölüme ayrılmalıdır.

- a)Pazar, ticaret, eğlence alanları
- b)İnsanların yaşam alanları
- c)Hayvanların yaşam alanları
- d)Fabrika ve atölyeler

Şekil 2.30. 1916 tarihli “Yeni Tesis Olunacak Köylerde Nazar-ı Dikkate Alınacak Esasat-ı Sıhhiye ve Mevcut Köylerin Bu Cihetlerden Mümkün Olduğu Kadar Islahı” başlığını taşıyan kitapçıkta yer alan köy planı (Ökçün 1983, syf. 177)

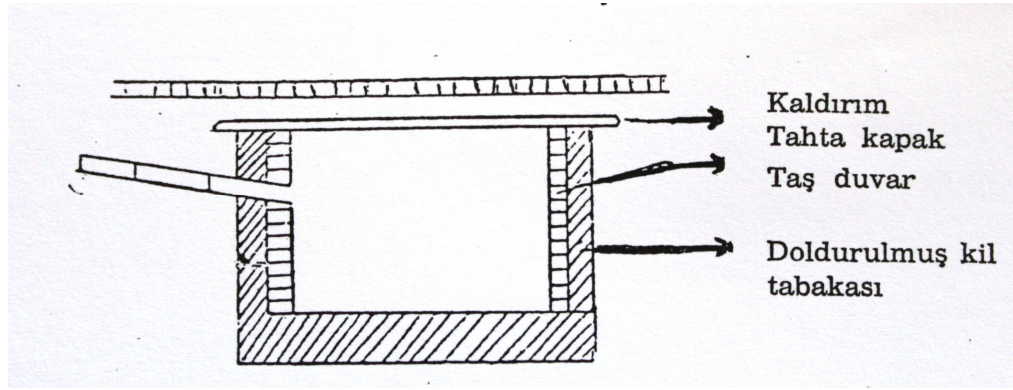
Pazar, ticarethane, kahvehane, hükümet konağı gibi halkın tümünün yararlanacağı alanlar, yerleşim yerinin merkezinde yer almalıdır. Konutlar bu merkezin çevresine dağıtılmalıdır. Ahırlar ise evlerin arkasında en az 20 metre uzaklıkta inşa edilmelidir. Köyün ileride büyüyeceği göz önünde bulundurularak boş alanlar bırakılmalı, pazar ve ticaret alanı olarak ayrılan kısımda da yerleşmenin ortasında geniş bir meydan yer almalıdır. Bu meydana su tulumbası, çeşme ve bir umumi tuvalet mutlaka yapılmalıdır. Bu meydanın bahçe haline getirilerek işgalinin önüne geçilmeli ve burada panayırlar, pazarlar, hayvan bayilerinin toplanma alanı gibi işlevlerde kullanılmalıdır. Hayvanlar ise bu alana sokulmayarak köy dışında tutulmalı ve burada geçici ahırlar da yapılmalıdır.

Sokaklar iki sıralı, birbirine paralel olarak, genişliği en az on metre olmalıdır. Bu sokakları dik kesen sokakların genişliği ise, 7 metre olmalıdır. Büyük sokakların yönünün kuzey-güney veya kuzeybatı-güneydoğu olması tavsiye edilir. Evlerin belirlenen arsalarının dışına, sokağa taşmasının önüne geçilmelidir. Mahalle

aralarında çocuk oyun alanları ve köylünün işlerini bitirdikten sonra toplanacağı küçük meydancıklar da düzenlenmelidir. Bu meydancıkların zamanla bahçe olarak kullanılmasının önüne geçilmeli ve gölge yapması amacıyla seyrek olarak ağaçlar dikilmelidir. Meydanın 30 metre kadar yakın çevresinde lağım kuyusu yoksa bu alana kuyu açılarak üzerine tulumba da konulabilir.

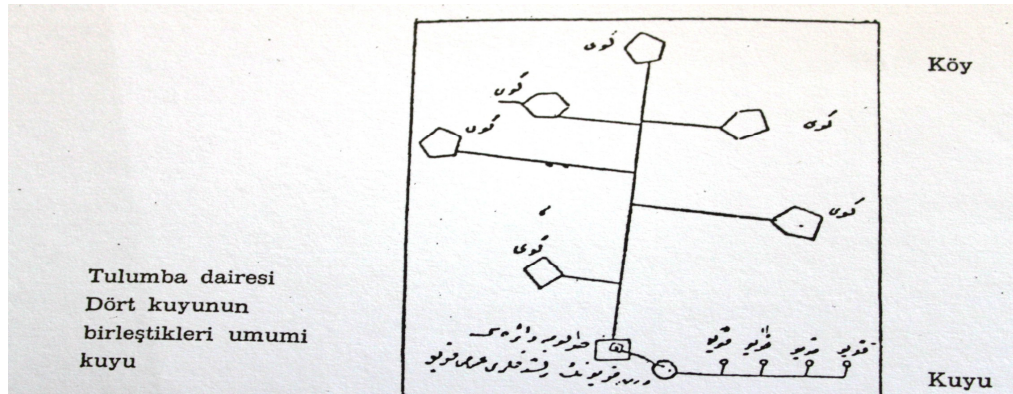
Kitapçıkta şematik olarak verilen köy planında, merkezde meydan ve çevresinde köyün ortak kullanımında olan yapılar yer almaktadır. Onun çevresinde ise dikdörtgen hacimler şeklinde beşe bölünmüş parseller yer almaktadır. Parselin iki sokağa da cephesinin olduğu görülmektedir. Beş parselden oluşan bölümlenmenin dört köşede sayısının üçe düştüğü ve iki parsellik alanın ortak kullanım için tahsis edildiği şemada yer almaktadır. Köy yerleşik alanının dışında sanayi merkezi (fabrika, atölye ve işlikler) gibi alanların da köyün kuruluş aşamasında planlanması da ayrıca önem taşır. Hayvan pazarı, pazar meydanı ve genişçe bir meydan gibi alanlar da bu planlamada düşünülerek köy şeması içerisinde yeri belirlenmiştir.

Kitapçıkta köy ve köylünün önemi çarpıcı cümlelerle vurgulanarak geri kalmışlığın sebepleri de sorgulanmıştır. “köylü devletin en kıymetli unsurudur” şeklindeki vurucu ifade ile başlayan köylünün durum tespitinde, yıllarca köylüye önem verilmediği için, ne köylünün kendi yaşam koşullarını iyileştirebildiği ne de hükümetlerin koşulların iyileştirilmesi için çabalarda bulunmadığı anlatılmıştır. Köylü, bilgisizlik sebebiyle sağlıklı ortamlarda yaşayamamış, yapılan uyarı ve talimatnamelerin uygulanmasında pek çok sıkıntı yaşanmıştır. Bu sebeple belirlenen yaşam kurallarının uygulanma aşamasında hükümetin bizzat müdahale etmesi gerektiği bu bölümde ifade edilmiştir. Kitapçıkta, kuyu açılmasında, ev inşaatında, sokak düzenlemesinde hükümetin, bizzat sürecin içinde yer alması, köylünün sağlık ve yaşam koşullarının iyileştirilme sürecinde, bir baba edasıyla evladının iyiliği için gerekli olduğu vakit cezalandırmada çekinmemesi gerektiği anlatılmaktadır. Kitapçık, bu bölümden sonra köylünün ancak bu yolla akıllanacağı gibi ilginç tespitlerde de bulunmaktadır. Bu sürecin de, öğretilen yeni yaşam koşullarının adet haline gelene kadar devam etmesi gerektiği, köylünün de ancak sağlığı yerine gelince yapılanları anlayacağı gibi köy yaşamına ait yeniliklerin baskıcı yöntemlerle uygulanması gerektiğine işaret eden cümleler de bulunmaktadır.

Şekil 2.31. 1916 tarihli “Yeni Tesis Olunacak Köylerde Nazar-ı Dikkate Alınacak Esasat-ı Sıhhiye ve Mevcut Köylerin Bu Cihetlerden Mümkün Olduğu Kadar Islahı” başlığını taşıyan kitapçıkta yer alan evlerin lağım çukuru şeması (Ökçün 1983, syf. 182)

1916 tarihli talimatnamenin ilk maddelerinde özellikle belirtilen, lağımın açıkta bırakılmaması ve bu durumun sağlık açısından önemi, kitapçıkta da ele alınmıştır. Tuvalet pisliklerinin uygun koşullarda tahliye edilmemesi sebebiyle pek çok hastalığın meydana geldiğinin anlatıldığı kitapçıkta, lağım suları veya pis su çukurlarının sadece köylerde yaşayan insanlar için tehlike arz etmediği, kasabalarda, şehirlerde, İstanbul’da bile tuvaleti olmayan evlerin bulunduğu anlatılmıştır.

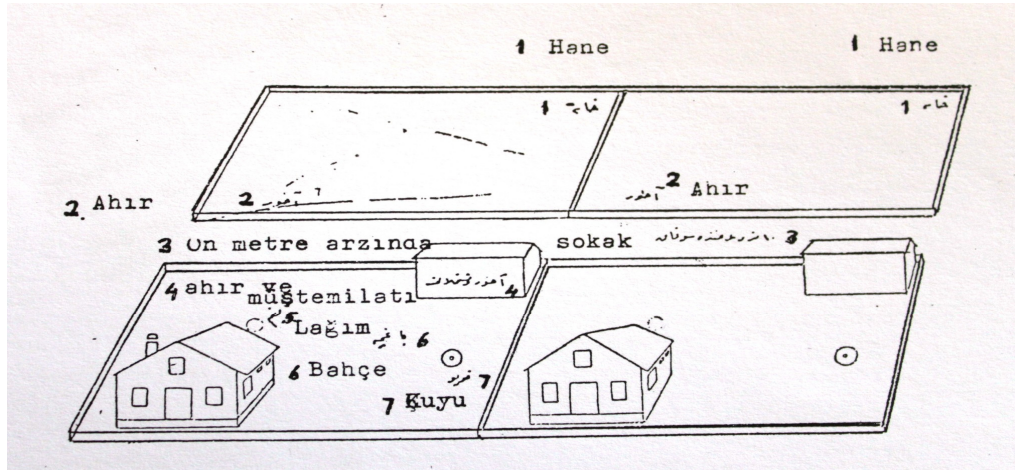

Şekil 2.32. 1916 tarihli “Yeni Tesis Olunacak Köylerde Nazar-ı Dikkate Alınacak Esasat-ı Sıhhiye ve Mevcut Köylerin Bu Cihetlerden Mümkün Olduğu Kadar Islahı” başlığını taşıyan kitapçıkta yer alan birkaç köye aynı kaynaktan su dağıtımının anlatıldığı şema (Ökçün 1983, syf. 194)

Kitapçıkta köylerde içilecek suların sağlıklı bir şekilde halka ulaştırılması için büyük köyler yapılması tavsiye edilmekte, bu yolla, bir noktadan su dağıtımının yapılması ve su kaynaklarının denetlenmesine olanak sağlanacağı ifade edilmektedir. Fakat bu köy yerleşik alanlarının çoğunda dağınık yerleşim sebebiyle mümkün olmadığından suyun süzülmesi veya kaynak suyunun aranması yoluna gidilmelidir. Kaynak suyu,

mümkün olduğu kadar insan ve hayvan yaşamının uzağında olmalıdır. Köyde yaşayan insan ve hayvanların su ihtiyacını karşılayabilecek miktardaki kaynaklara sırlı pişmiş toprak borular döşenerek, dışarıdan hava veya pislik karışması engellenir. Geniş bir su haznesi yapılır ve buradan dağıtım gerçekleştirilir. Suyun mümkün olduğu kadar evlere dağıtımın yapılmamasının istendiği kitapçıkta, kuyu açımında da her evin kuyu açmasından çok, belirli bölgelerde kuyuların açılması gerektiği belirtilmiştir. Yayın yoluyla, kuyu açılacak ve tulumba ile su çekilecek arazilerin ayrıntılı olarak anlatımı, çıkan suyun muayenesi ve kullanım süreçleri gibi teknik bilgiler şekillerle de desteklenerek, köy için el kitabı oluşturulması amaçlandığı görülmektedir.

Kitapçıkta köy evlerine ait diğer bölümlerde de olduğu gibi öncelikle durum tespiti yapılarak, mevcut köy evlerinin durumu ve sağlıksız olan yanları ile bunların nedenleri sorgulanmıştır. Köy evlerinde rutubet, karanlık, hava almaz ve bu sebeple verem gibi pek çok hastalığa neden olacak sağlıksız ortamlar olduğu anlatıldıktan sonra, fare gibi zararlıların yaşamasına uygun olduğu ve bulaşıcı hastalığa yakalananların bakılacağı ve diğer aile fertlerine bulaşmasının engelleneceği ortamlardan uzak olduğu anlatılmıştır. Evlerde banyo olmadığı ve hayvanlarla aynı ortamın paylaşıldığı belirtilmiş ve bu yolla pek çok hastalığın hayvanlardan insanlara geçtiği dile getirilmiştir.

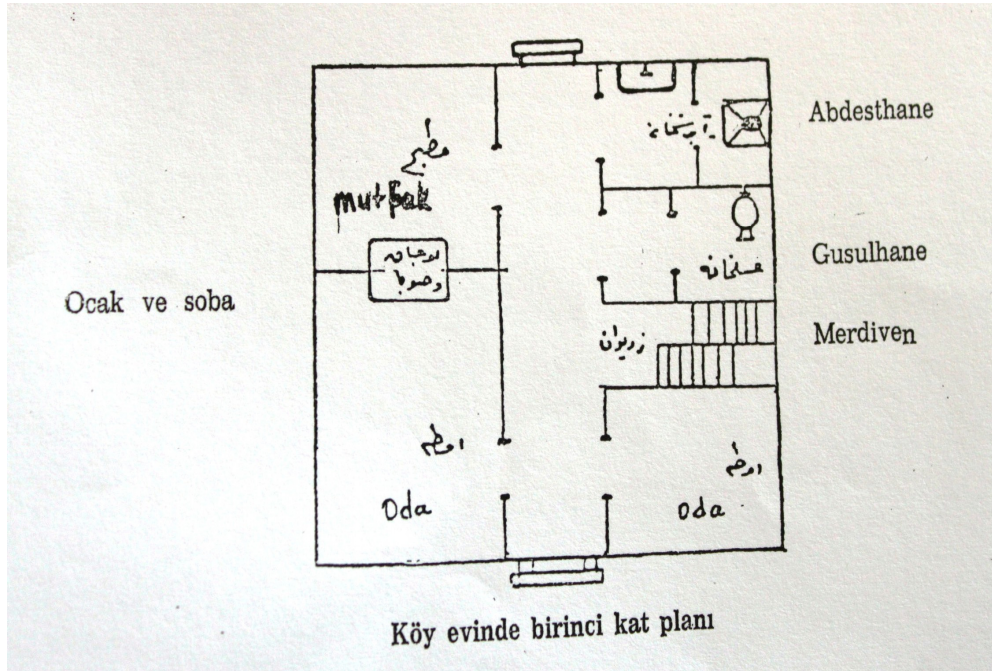
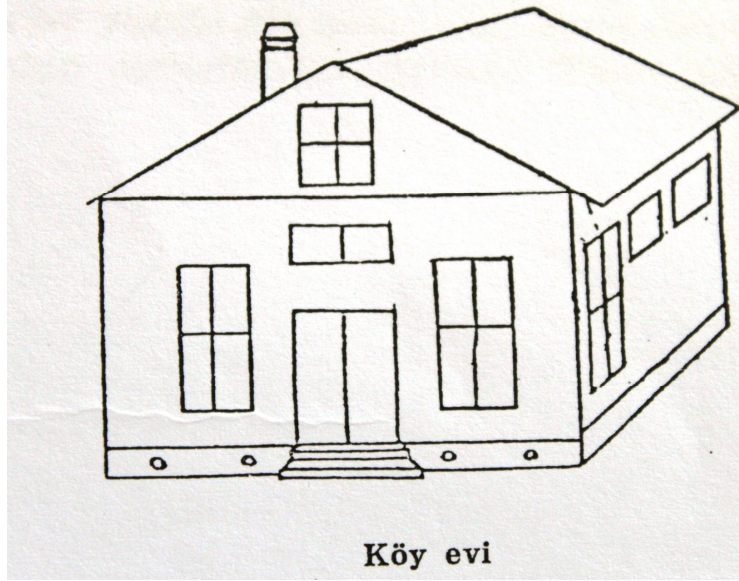
Şekil 2.33. 1916 tarihli “Yeni Tesis Olunacak Köylerde Nazar-ı Dikkate Alınacak Esasat-ı Sıhhiye ve Mevcut Köylerin Bu Cihetlerden Mümkün Olduğu Kadar Islahı” başlığını taşıyan kitapçıkta yer alan yapı adasını gösterir şema (Ökçün 1983, syf. 178)

Köy evlerinde görülen sağlıksız koşullardan kurtulmak için kitapçıkta çeşitli çözüm önerileri de getirilmiştir. Buna göre birbirine bitişik evlerin yapımına kesinlikle izin verilmemelidir. Evler 2-5 dönümlük veya daha büyük bahçeler içerisinde, birbirinden 15-20 metre uzaklıkta yapılmalıdır. Evlerin yapılacağı arsalarda veya yakınlarında pis su kuyusu veya yağmur suyu birikmesi olmamasına dikkat edilmelidir. Ev temeli açılacak olan arsada toprak kalitesinin çakıllı, iri kumlu toprak olması tercih edilmelidir. Toprak altındaki yeraltısu seviyesinin 3-5 metre olmasına dikkat edilmeli, eğer zeminde su duruyorsa drenaj yapılarak su seviyesi düşürülmelidir. Evin temelinde su durması rutubete neden olacağı için bu durumdan mümkün olduğunca kaçınılmalıdır. Havadar ve ışık alan evler yapılmasına dikkat edilmelidir. Evlerin cepheleri kuzey-güney veya kuzeybatı veya güneydoğu yönlerine bakar şekilde konumlandırılmalıdır. Anadolu'da soğuk ve rutubetli rüzgarlar genelde kuzey ve kuzeydoğudan estiği için evleri bu yönlerdeki cephelerine pencere açılmamalı, rüzgara karşı bu cepheleri çinko veya tahta kaplanmalı ya da iyi sıvanarak kiremit ile muhafazası sağlanmalıdır.

Köy evinde bulunan bölümler şunlardır :

- a) Yatak odası (evdeki aile sayısına göre arttırılmalıdır)
- b) Oturma ve yemek odası
- c) Mutfak
- d)Gusülhane
- e)Tuvalet
- f)Erzak ve kiler

Ev içinde odalar kuzey cepheye tuvalet ve mutfak, doğu cephede yatak odası, güney cephede ise yemek odası olmak üzere planlanmalıdır.

Şekil 2.34. 1916 tarihli “Yeni Tesis Olunacak Köylerde Nazar-ı Dikkate Alınacak Esasat-ı Sıhhiye ve Mevcut Köylerin Bu Cihetlerden Mümkün Olduğu Kadar Islahı” başlığını taşıyan kitapçıkta yer alan evin planı ve görünüşü (Ökçün 1983, syf. 198)

Köy evlerinde kullanılacak inşaat malzemesi o bölgede bulunan taş, tuğla ve tahtadan olmalıdır. Sert taş kullanılması en iyisidir. Tuğla malzeme kullanılacaksa iyi pişmiş ince taneli tuğla tercih edilmeli, tahta kullanılacaksa da sert ağaçların tahtaları kullanılmalıdır. Harç olarak kireç, horasan denilen tuğla tozu, kum, çimento, kireç, iç cephede killi toprak karışık kireç veya külhan külü ile karışık kireç ve beraberinde

toprak kullanılır. Kitapçıkta deniz kumu ile ilgili olarak verilen bilgi günümüze de ışık tutacak türdendir. Buna göre deniz kumu tuzlu olduğu için inşaatlarda kullanılmamalıdır. Eğer gerekli ise de kum birkaç yıl yağmur altında bırakılarak tuzdan arınması sağlanmalıdır.

Evlerin temellerinde mümkün olduğu kadar sert taşlar kullanılmalı ve zeminden gelecek neme karşı dikkatli olunmalıdır. Temel yeraltı suyunun en az 3 metre üzerinde olmalı, zemine yalıtım için çeşitli uygulamalar yapılmalıdır. Subasman 50-60 santimetre yükseklikte olmalı, bodrum kat yapılması düşünülüyorsa yeraltına en az 50 santimetre girilmelidir. Evin çevresi en az bir metre genişliğinde, sert zeminli kaldırım olarak düzenlenmelidir. Zemin altındaki katta pencereler açılmalı, zeminine taş ve çakıldan altlık yapılmalıdır. Bu kat sadece kiler olarak kullanılmalı, oturma olmamalıdır.

Evlerin dış duvarları nem ve sesi geçirmeyen malzemeyle, taş, tuğla harç veya tahta kullanılarak yapılmalıdır. Evlerin dış cephesi su kireci çimento veya hiç olmazsa kireç ve tuğla tozu gibi su geçirmez bir harç ile sıvanmalı, özellikle yağmur alan cephe su geçirmez sıva veya tahta ile kaplanmalıdır. Evlerin iç bölümlenmesini sağlayan duvarların dış duvarlar kadar kalın olmasına gerek yoktur. Taş, tahta veya tuğla malzeme kullanımı ile gerçekleştirilen bölümlenmede, duvar içinin mümkün olduğunca boş bırakılmaması gerekir. Boş olan bölümler zamanla fare yuvası haline gelecektir. Duvarların odalara bakan yüzleri de uygun bir sıva ile sıvandıktan sonra kireç badanası yapılmalıdır.

Odaların zemini tahta ile kaplanmalı, tuvalet, banyo, mutfak gibi bölümlerin zeminlerinde kare taşlar veya çimento döşeme kullanılmalıdır. Tavanlar, ahşap kirişlere birbirinin aynı ölçülerde tahtaların çakılmasıyla oluşturulmalıdır. Evlerin çatıları özellikle kar yağışı çok olan bölgelerde kar ağırlığını taşıyacak sağlamlıkta olmalıdır. Çatının dış yüzeyinde ot, kamış gibi malzemeler kullanılacaksa çatı aralığı 30-50 santimetre arasında olmalıdır. Bu malzeme yağmura karşı toleransı iyi olsa da yangın tehlikesine neden olmaktadır. Siyah yassı taşların çatıda kullanılması da iyi sonuçlar vermekle birlikte kırılma durumunda tamiri güçtür. Kiremidin çatıda kullanılması ise iyi sonuçlar vermektedir. Odaların yüksekliği 3-3,5 metre olmalı ve açılmaz pencere yapılmasına müsaade edilmemelidir. Her odada zeminin 12/1'i oranında pencere yapılmalı ve rüzgâr alan cephelerde dışardan kepenk ile

sağlamlaştırılmalıdır. Pencerelelerin dışarıya çıkıntılı ve meyilli olmasına da önem verilmelidir.

Evlerin içinde ısınma amacıyla Kuzey Arnavutluk ve Sırbistan'da kullanılan fırın sobaların uygulanması hem evin ısınmasını, hem de yemeklerin pişirilmesini sağlayacağı için kitapçığın yazarı tarafından tavsiye edilmektedir. Taş ve tuğladan yapılan bu fırınlar zeminden tavana kadar uzamakta ve az odunla ısınarak geç soğumaktadır. İki oda arasına yapıldığı vakit, iki odanın da ısınmasını sağlayacak, oda ile mutfak arasına yapıldığında, odayı ısıtacak, duvarın diğer tarafından açılacak kapak ile de fırın olarak kullanılarak yemeklerin pişirilmesi sağlanacaktır.

Kitapçıkta çizim olarak verilen evin planına göre, evin girişine basamaklar yoluyla ulaşılmakta ve dar bir koridorun iki yanına oda ile diğer birimler sıralanmaktadır. Giriş kapısının iki yanında, koridordan girilen birer oda yer almakta, koridorun sonuna doğru ise sol tarafta, mutfak, sağ tarafta da ayrı ayrı birimler olarak abdesthane ve gusülhane bulunmaktadır. Gusülhanenin yanında da merdivenler üst kata geçişi sağlamaktadır. Kübik formlu olan evde çatı da iki yöne eğimli olarak planlanmıştır.

2.3.4. Örnek Köy Projeleri

2.3.4.1. İzmir Milli Kütüphane Heyet-i İlmiye'si ile Nejat ve Ferit Bey'lerin Hazırladığı Projeler

2. Meşrutiyetle birlikte köye yönelme, köylüyü eğitime düşüncesinin yanında örnek köy ve çiftlik kurma projelerinin de yapıldığı görülmektedir. Dönemin aydınlarından Ahmet Mithat Efendi'nin edebiyat alanında köye yönelmeye işaret eden çalışmaları dışında, Beykoz-Akbaba Köyü'nde aldığı arazi üzerinde kurduğu örnek çiftliği de bu düşüncenin, uygulama aşamasına geçtiğini göstermesi açısından önemlidir.

Dönemin düşünce dünyasında, gelen göçmenlerin iskânında izlenecek çeşitli çözüm yolları ortaya konulmuştu. Buna göre iskân için ilk yol mevcut köylere yeni haneler ekleyerek köyleri büyütmek, ikinci yol gayrimüslimlerin elindeki köyleri boşaltarak Müslüman muhacirlere tahsis etmek, üçüncü yol ise gelen muhacirlere yeni köyler inşa etmektir. Dönemin ekonomik koşulları bu uygulamaya pek imkân vermese de, Balkan Savaşlarından gelen 450.000, 1. Dünya Savaşı sonrası kaçan 1.500.000 Müslümanla birlikte gelen göçmen sayısının fazlalığı, yeni köyler kurulmasını zorunlu kılmıştır. Bu amaçla, Harbiye Nezareti savaştan yaralı olarak dönen askerler için, Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi göçmenler için yeni köyler kurulmasını tasarlamıştı. Köy projeleri bazı kurumlara yaptırıldığı gibi, 1916 yılında İzmir Milli Kütüphane Heyet-i İlmiyesi de bir Numune Köy projesi hazırlayarak Harbiye Nezareti'ne sunması örneğinde olduğu gibi öneri şeklinde çalışmalar da bulunmaktadır.

Numune Köy'ün planlanma düşüncesinde etkin olan bir başka önemli nokta ise, İttihat ve Terakki düşüncesidir. Nitekim İzmir'deki İttihatçıların eğitime büyük önem vermelerine rağmen, bu fikrin uygulama aşamasında okullaşma ve eğitim kurumları açısından azınlıkların gerisinde kalınması “milli” eğitim kurumları oluşturulması sonucunu ortaya koymuştur. Şehirdeki İttihat Terakki'nin önde gelen isimleri İzmir Şehir Kulübü'nde toplantılar düzenleyerek oluşturdukları komisyon ile çalışmalar yapmış ve halka “milli” şuuru verecek olan İzmir'de Milli Kütüphane kurulmasını gerçekleştirmişlerdir. (1912) İttihat ve Terakki'nin faaliyetlerini organize eden ve yan kuruluşu gibi çalışan derneklere de ev sahipliği yapan kütüphanenin, “heyet-i ilmiye” adı verilen dört kişiden oluşan ihtisas komisyonu bulunmakta, bu komisyon bilimsel konularda görüşlerini ortaya koymaktadır.

İzmir’de milliyetçi düşünceleri pekiştirmek amacıyla kurulan örgütlenme, siyasi görüşünü İttihat ve Terakki ile birlikte Türkçülük olarak ifade etmeye başlamıştır. 1. Dünya Savaşı’na giriş ve savaş sırasındaki Almanya ile olan ittifak Enver Paşa’nın Turancılık düşüncesini uygulama için kaçınılmaz olarak görülmekte ve İzmir gibi teşkilatlarda da bu düşüncenin propagandası yapılmaktaydı. Savaş sırasında nüfusun azalması ve ırkın soysuzlaşmaya uğradığı şeklindeki görüş, Alman Ekolü etkisiyle Enver Paşa’nın düşüncesi paralelinde “Genç ve Gürbüz Dernekleri” adı altında izci dernekleri kurulmasına sebep olmuş, cepheden dönen askerlere de numune köyler oluşturulacağı askerlik şubelerine duyurulmuştu. Bu düşünce çerçevesinde İzmir Milli Kütüphanesi “Heyet-i İlmiye”si sağlam, sağlıklı, yetenekli, eğitilmiş, eğitilmiş insanlar yetiştirmeyi hedefleyen” bir numune köy projesi hazırlamıştı. (Yetkin 1996, syf. 42-43)

“Numune Köy Projesi”nin hazırlanma amaçlarının açıklandığı giriş yazısında, projeyi hazırlayan grubun, İzmir’de yapılan çalışmalar sonucunda kütüphane kurdukları ve zamanla zengin bir kitap koleksiyonuna eriştiği, şimdi ise tiyatro salonu yapma gayreti içerisinde oldukları anlatılmıştır. Fakat zamanla nüfusun azalması ve ırkın korunması maksatlı olarak, Aydın İli’nde model köyler yapabilirse başarılı olabileceği belirtilmiştir. Memleketin temeli olarak görülen köy ve köylüden yenileşmeye başlanmasının memlekete en büyük hizmet olacağı, bu amaçla başarılı olunması için bazı noktalara dikkat edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Öncelikle oluşturdukları heyetin resmi bir heyet olarak tanınması ve ıslah edilecek olan köye ulaşması sağlanacaktır. Heyetin köyün ıslah edilmesi için ortaya koyduğu proje ve fikirlerin uygulanması için desteklenmesi ve köy içi teşkilat kurulması için de engel olunmaması istenmektedir.

Köyü ıslahı için ilk etapta yapılacak olanlar maddeler halinde belirlenmiştir. 42 maddeden oluşan işler sıralamasında ilk maddeler nüfus, arazi, hastalıklardan ölenlerin sayısı, suç istatistikleri gibi köye ait bilgilerin dökümünün yapılmasını içermektedir. Daha sonra acil durumlarda ve uzun süreli hastalıklarda neler yapılması, çevre sağlığı, temiz su ve pis suyun belirlenmesi, ev, sokak ve köy tanzimi, çocuk terbiyesi, suç konusunda alınacak tedbirler, belediye hizmetleri sağlanması, sebze bahçelerinin düzenlenmesi, imalathaneler kurulması ve tasarruf sandığı oluşturulması şeklinde belirlenmiştir. Daha sonra numune köyde bulunması gerekenler unsurlar da 16 madde olarak verilmiştir. Bunlar;

- Bol su ile temizlik
- Kütüphane, eczane gibi medeniyet eserleri
- Genel lağım sistemi
- Terbiyeli topluluk
- Soyu bilinen erkek ve kadınlar
- Sağlığı korunarak yetişen çocuklar
- Geneli okuyup yazan insanlar
- Mesleki ve askeri kaydı olan
- Demirhane
- Marangozhane
- Diplomalı ebe
- Eczane
- Doktor
- Kaza ve hastalıklara müdahale etmeyi bilen insanlar
- İyi bakılmış bağ, bahçeler
- Güzel sağlıklı mekânlar olarak belirlenmiştir.

Numune köyün sağlayacağı faydalar ile, uygulanacak iyileştirme ve kurulacak kurumlar sonucunda sonuç olarak nelerin elde edileceğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Buna göre numune köyler ;

- 1-Sağlığı yerinde olanlar ile, sağlıklı bir neslin yetişmesine
- 2-Nüfusun artmasına
- 3-Milli servetin artmasına
- 4-İyi ahlakın korunmasına
- 5-Ormanların korunmasına

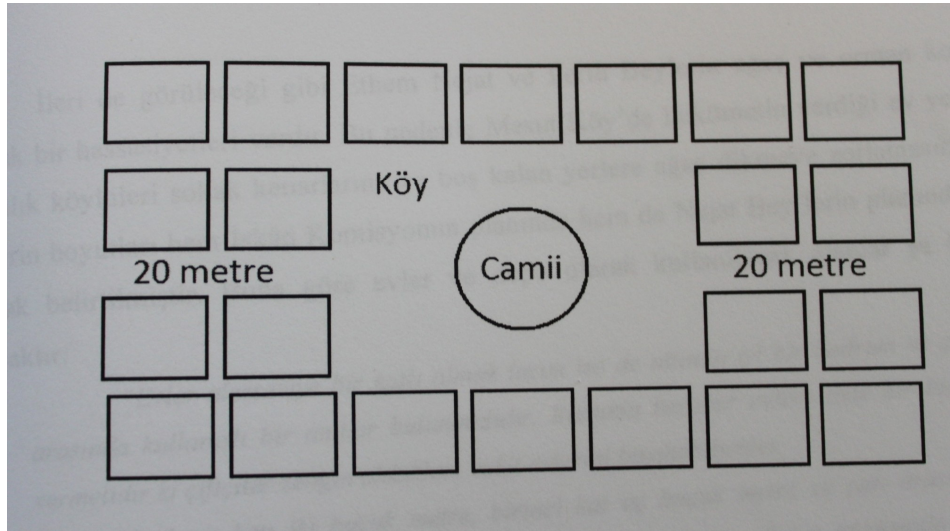
6-Halk beden sağlığına

7- Sanayi, eğitim ve tarımda

8-Kuvvetli, cesur asker yetiştirmeyi sağlayacaktır.

Projenin uygulama aşamasında maddi destek, heyetin çalışması için gerekli olanı kütüphane sandığından, köylerdeki uygulama aşamasının ise köy kaynaklarından masrafı karşılamanın yerinde olduğu komisyon görüşü olarak belirtilmiştir. (Yetkin 1996, syf. 45)⁴⁵

Bu dönemde örnek köyler kurmak için çalışmalarda bulunan bir diğer kişi ise Ethem Nejat Bey'dir. Köy ve köylüye büyük önem veren Nejat Bey, Anadolu'daki köylerde çevre şartlarının uygunsuzluğu, hâla eski usüllerle ziraat yapılması gibi geri kalmış kırsal yaşam hakkındaki düşüncelerini, yurtdışında yaptığı geziler sonucu, Avrupa ve Amerika'daki uygulamalarla karşılaştırarak ortaya koymuştur. Bu dönemde özellikle Balkan Savaşları sonrası gelen göçmenlerin iskânı meselesinin de gündemde olması, yıllardır köy üzerine alışan Nejat Bey tarafından çeşitli çözüm önerileri ortaya konulması sonucunu doğurmuştur.

şekil 2.35. Mes'ud Köy planı (Erkek 2009, syf. 426)

Ethem Nejat ve A. Ferid Beyler'in, yaptıkları yayınlarda belirttikleri düşüncelerine göre Balkanlardan gelen göçmenlerin gelişigüzel yerleştirilmesi tehlikeli sonuçlar doğuracak uygulamalardır. Bu sebeple bir köy planının oluşturulması ve yerleşim

⁴⁵ S. Yetkin tarafından "Numune Köy Projesi"nin Osmanlıca metni, Latin harflerine çevirisi yapılarak yayımlanmıştır. Bkz. (Yetkin 1996, syf. 43-45)

özelliklerinin de belirlenerek iskân işlemlerinin buna göre yapılması gerekmektedir. Bu planlı köyün adını “Mesut Köy” olarak belirleyen Nejat ve Ferit Bey, köy yerinin seçiminde, Anadolu’da yaz aylarının sıcak geçtiği ve suların drenajının iyi yapılmadığı için pek çok yerde sıtma hastalığı görüldüğünden, yüksekçe yerlerin iskân için seçilmesini ve köy yeri seçiminde mutlaka doktorların da bulunması gerektiği belirtmişlerdir.

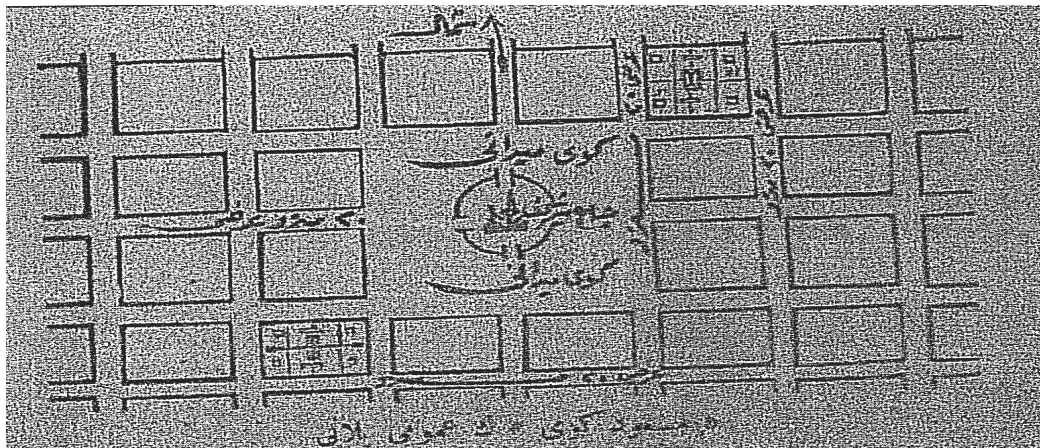
Köy, yerleşim yeri belirlendikten sonra tam ortası belirlenerek buraya cami-i şerif ile çevresine çeşme, şadırvan ve hayvanların su içmesi için yalıklar yapılmalı gerektiğinde iki dibek de yerleştirilmelidir. Bütün sokakların açıldığı meydanın ölçüsü on bin metre ölçüsünde olmalıdır. Daha geride yer alan ikinci derece sokaklar da meydana açılan sokaklara açılmalıdır. Meydana açılanların eni en az yirmi, ikinci derecedekilerin ise oniki metreden aşağı olmamalıdır. Bahçe içerisinde yer alan evler, bir, iki veya dört aile oturacak şekilde planlanmalıdır. Evlerdeki ailelerin yaşam alanlarının birbirini görmeyecek şekilde planlanması gerekmektedir. Bu sebeple ayrı ayrı yapılmalı ve ahırlar dört aile bir ahır kullanacak şekilde planlanmalıdır. Mesut Köy’de dört parçaya bölünen bir adanın sokağa bakan her dört köşesinde birer ev ve adanın tam ortasında baştan başa ahırlar bulunmaktadır. Bu şekilde ahırların ve yaratacağı görüntü ve olumsuz çevre koşullarının da önüne geçilerek, hastalıklardan da korunabileceği ileri sürülmektedir.

Nejat ve Ferit Beyler, her eve, sebze bahçesi düzenlemek, hayvanların açık ve kapalı ahırlarını yapmak üzere iki dönüm yer verilmesi gerektiğini belirterek, bu iki dönümünde bir dönümü tarım, bir dönümün de hayvancılık için ayrılması gerektiğini önerirler. Bu alanların da çit veya tel ile ayrılarak saman yerleri ile gübre çukurunun da yapılması ve lağımın bu çukura ya da yapılacak başka çukurlara akıtılması gerektiği de öneri olarak sunulmaktadır.

Nejat ve Ferit Beye göre boş kalan alanlar ile yol kenarlarının mutlaka ağaçlandırılmasının sağlanması, bunun gerçekleştirilmesi için köylülerin zorlanması gerekmektedir. Ev plan tipinin de, ileride maddi gücün artması durumunda, çiftçi tarafından evin büyütülmesine imkân verecek şekilde yapılması istenmektedir. Evlerin bir katlı olarak aynı seviyede yapılması istense de yüksek bir subasman ve çatı arasının depo olarak kullanılacağı için çiftçi için hayati alanlar olduğu ve inşaat sırasında, bodrum kat iki buçuk metre, birinci kat üç buçuk metre ve çatı arası iki buçuk metre olarak planlanmalıdır. Çatı ve bodrum arasındaki boşluk, köylü aileye

ekip-biçmek üzere yüz dönüm arazi verildiği düşünülürse, depo olarak belirlenen alanların üretilen ürünleri alabilecek büyüklükte olduğu ortaya çıkmaktadır. Ev içinde de iki büyük oda, bir mutfak, bir kiler ile asıl binaya bir kapı ile bitişik olarak tuvalet ve banyo yapılmalıdır. Evlerin inşasında taş ve tuğla malzeme kullanılması sağlam binalar ortaya çıkarmak adına önemli olmaktadır. Evleri önü de sebze bahçesi olarak değerlendirilerek aile ekonomisine katkı sağlanmalıdır. (Erkek 2009, syf. 422-427)

Köye su sağlanması konusunda Nejat ve Ferit Beylerin öncelikle başvurulması gerekli yolun, kuyular açılması olduğunu ileri sürmüşler, köy içerisinde lağım ve pis suların kuyu suyuna karışma riski olacağı için, son evden yüz metre uzaklıkta ve köyün bulunduğu arazi biraz eğimli ise eğimin üst tarafında kuyuların açılmasını önermişlerdir. Suyun köye taşınması için elektrik ve makine gücüne ihtiyaç vardır. Eğer elektrik gücüne erişmek mümkün değilse, kuyunun üzerine bir yel değirmeni kurularak, depo yapılmalı ve bu depodan köy içerisinde belirli noktalarda yapılan beş çeşmeye su aktarımı yapılmalıdır. Köy içerisine getirilecek olan su borularının mutlaka sağlam borular olması gerekmektedir. Nejat ve Ferit Beyler elektrik ihtiyacının çözümü için de çeşitli yöntemler önermişlerdir. Örneğin köye yakın bir yerde güçlü akan bir dere veya nehir varsa buraya değirmen çarkı gibi bir çark bağlanarak elektrik üretilbileceği, güçlü akarsuların uzağında kömür madeni çıkartılan köylerde ise kömürün kullanımıyla elde edilecek enerji yardımıyla suyun naklinin gerçekleştirilebileceğini ileri sürmüşlerdir.

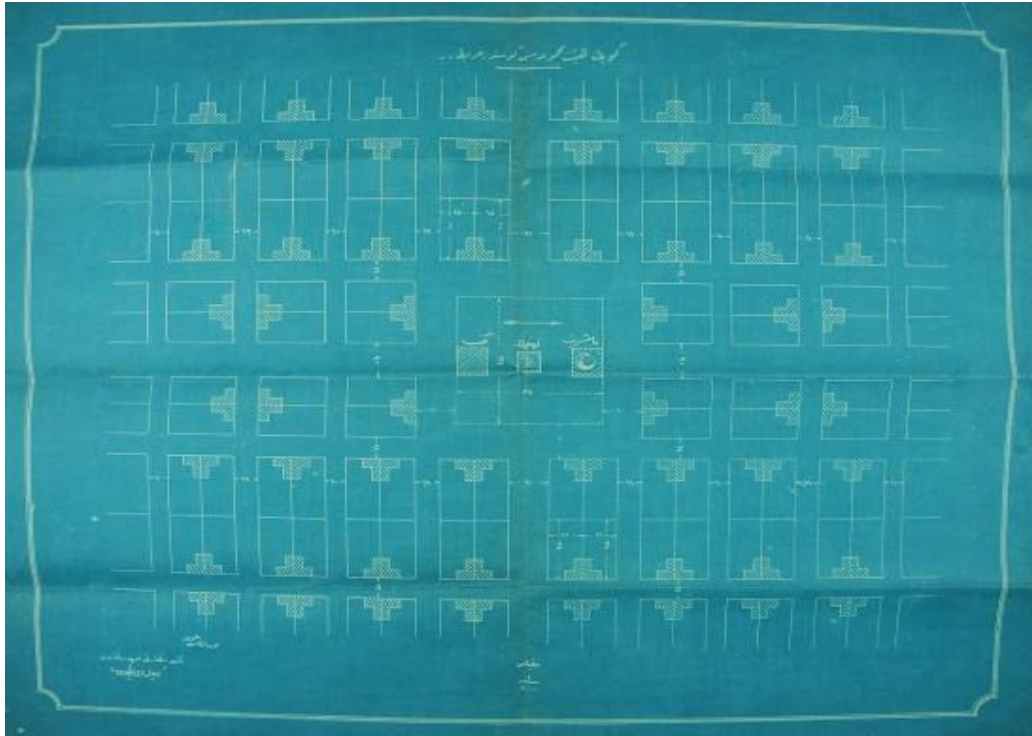
Şekil 2.36. Mes'ud Köyün genel planı (Akgül 2009, syf. 125)

“Mesut Köy” projesi kapsamında köy okullarında uygulamalı tarım dersleri verilmesi ve numune tarlalar hazırlanması, Avrupa örnekleriyle karşılaştırarak önerilmekte ve bu fikrin daha da geliştirilmiş şekli, daha sonra kurulacak olan köy enstitüleri fikrine kaynaklık etmektedir. Ütopik köy düşüncesi, çizilen Anadolu köyü portresinden hareketle medeniyet götürülmeye muhtaç bir yerleşim olarak belirtilmekte, tüm yozlaşmışlıkların taşıyıcısı olan köylere, gerektiği yerde müdahalelerle medeniyetin taşınması gerektiği ileri sürülmektedir. Köyden şehirlere taşınacak özellikler de belirlenmiştir. Bunlar saflık, özünü koruma ve tüm cevherleri bünyesinde taşıma gibi ne olduğu ve nasıl taşınacağı muğlak durumda olan gerçekle pek bağdaşmayan kavramlardır. (Akgül 2009, syf. 48)

2.3.4.2. 1913 Tarihli Göçmen Köyü ve Evi Projesi

5 Mart 1329 (18 Mart 1913) tarihli “Muhacirin Suret-i İskânı Hakkında Tahrirat-ı Umumiye Talimatnamesi”nin eki olarak düzenlenen 1329 Nisan (1913 Nisan) tarihli Nafia Nezareti Mühendislerinden Klavopolos imzalı projeler, 1/1000 ölçekli genel göçmen köy yerleşim planı ve 1/50 ölçekli yapı kesitinden oluşmaktadır.⁴⁶

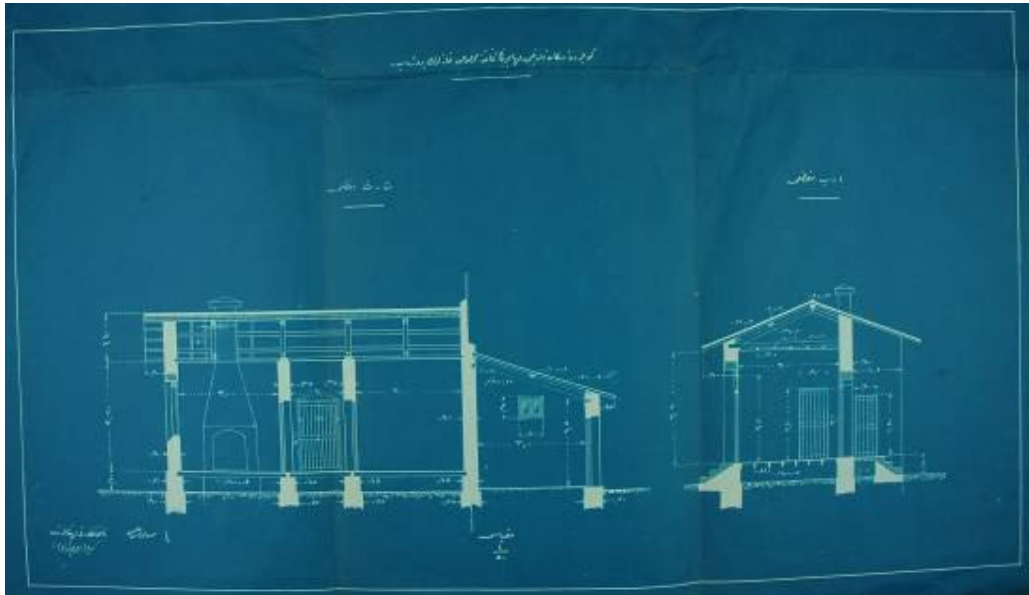
Köylerin genel kuruluş şeması, Osmanlı döneminde daha önce talimatnamelerle belirlenen köy yerleşimlerinin planlarından izleri barındırmakla birlikte, birbirine sırt sırta vermiş ikiz ev biçiminde tasarlanan evlerin plan çizimleri ile kesitleri, ev bazında çizimlerin ithal bir uygulama olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Bunu dönemin Almanya ile İttihat ve Terakki Partisi'nin yakın ilişkileri sonucu gönderilen öğrencilerin, mühendislerin karşılıklı olarak değişimi gibi uygulamaların sonucu olarak düşünmek gerekir. Nitekim yerleşme planının geneline bakıldığında 18. yüzyıl Habsburg köy plan tiplerine olan benzerliği dikkat çekmektedir. (Eres 2008, syf. 81)

Şekil 2.38. “Muhacirin Suret-i İskânı Hakkında Tahrirat-ı Umumiye Talimatnamesi”nin eki olan 1/1000 ölçekli genel göçmen köy yerleşim planı (BOA, DH/MB, HPS, M. 8/47)

⁴⁶ BOA, DH/MB, HPS, M. 8/47 no'lu belge (Ağanoğlu 2001, syf. 196) dipnot 377'de verilmiş olup, Z. Eres tarafından (Eres 2008, syf. 81-82) de verilmiş ve belgeler syf. 376'da yayımlanmış ve değerlendirmelerde bulunulmuştur. Söz konusu planlar için Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ne gidilerek orijinal metin üzerinde çalışılmıştır.

Köyün plan şemasında ortada 72 x 72 metre ölçülerinde yer alan yapı adası ve buna dört yönde bağlanan 20 metre genişliğinde ana yol bulunmaktadır. Ortadaki kare yapı adası, kamu yapıları için planlanmış olup, bu bölümün ortasında karakol ve yanlarında da okul ve cami binası için, arsa yeri belirlenmiştir. Kamu binalarının iki yanı da meydan olarak boş bırakılmıştır. Büyük ana aksa açılan 10-12 metre genişliğindeki ikincil yollar ile ana yolların kesişmesi sonucu ızgara plan şeması oluşturulmuştur. Evlerin yer aldığı parsellerde 17x24 metre ölçüsünde olanların içerisinde, sokağa bir paralel duvarıyla cepheli olarak ikiz evler planlanmış olup, bu şekilde yapılan 12 yapı adası planda yer almıştır. Büyük parseller olarak belirlenen ve 48x34 metre ölçülerinde olan, iki ikiz evden oluşan kısımlardan, 16 adet olduğu planda görülmekte olup, köy içerisinde planlı yapı adalarının devamına işaret eder şekilde çizgi halinde boş parseller ve büyük parsellerin yarısı verilerek sürekliliğin olduğu izlenimi verilmiştir.

Şekil 2.39. “Muhacirin Suret-i İskânı Hakkında Tahrirat-ı Umumiye Talimatnamesi”nin eki olan “köylerde iskân olunacak muhacirinin ikametine mahsus hanelerin projesi (1/50 ölçekli yapı kesiti) (BOA, DH/MB, HPS, M. 8/47)

Kesitte verilen evin 60 santimetre yükseklikte bir subasmana oturduğu ve evin yüksekliğinin 3,20 metre olarak belirlendiği görülmektedir. Kesitte görülen ocak ve uzun dış kapının üzerinde yer alan yay formu çizen aydınlatma penceresi, iç odalarda yer alan kapıların formu ile Anadolu köy evi plan tipinden çok sayfiye evi plan şeması izlenimini veren çizim, getireceği maliyet ve dönemin şartları da dikkate alındığında, uygulanabilirliği açısından bazı şüpheleri de beraberinde getirmektedir.

2.3.4.3. Muhacir Köylerinin ve Evlerinin İnşasında Kullanılması Gerekli

23.3.1919 Tarihli Plan

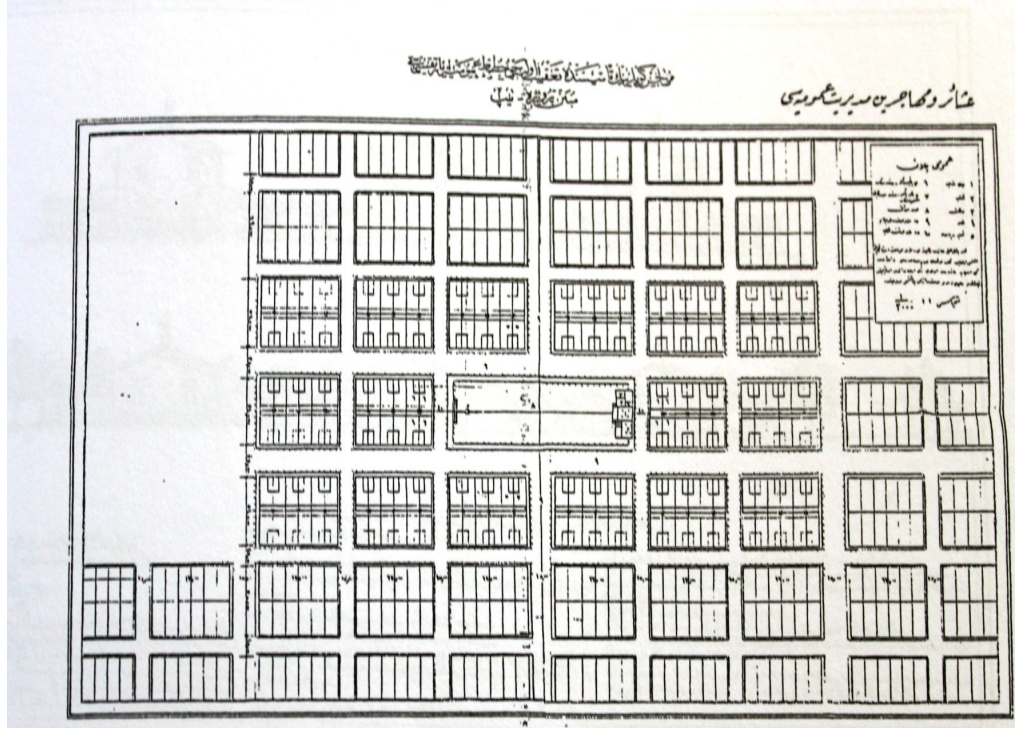
Balkan Savaşı sırasında gelen göçmenlerin yerleştirilmesi amacıyla yeni köylerin kurulması ve bu köylerin belirli bir plan dahilinde olması gerektiği fikri, dönemin yöneticilerini tek tip köy planı hazırlattırmaya yöneltmiştir. Buna göre yeni yapılacak köylerde bu plana uyma zorunluluğu vardı. Ancak belirlenen plan şemasında eldeki birkaç uygulama dışında yaygın olarak kullanılmadığı ortaya çıkmaktadır. (Dündar 2011, syf. 209)

1917 Yılında yayınlanan Muhacirine Emlak ve Arazi Tevziine Dair Talimatname'de, köylülere arazi dağıtımı için bir mühendisin de içerisinde olduğu Taksim ve Tevzii Komisyonu'nun kurulması ve 1/10.000-1/20.000 ölçekli çizimler yapılmasını öngörülmektedir. Bu kapsamda çizilecek krokilerde köylerin sınır ve komşuları da belirtilecekti.

Tek tip köy projelerinin hazırlanması kapsamındaki yaşanan gelişmeler, Balkan Savaşları sonrasındaki süreçte uygulama imkânı bulamasa da 1919 yılına geldiğinde tekrar gündeme gelmiştir. Aşâir ve Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi İskân Şubesi yetkilileri, yeni köylerin inşâası için bu kapsamda bir tamim hazırlayarak mahalli yetkililere göndermiştir.⁴⁷

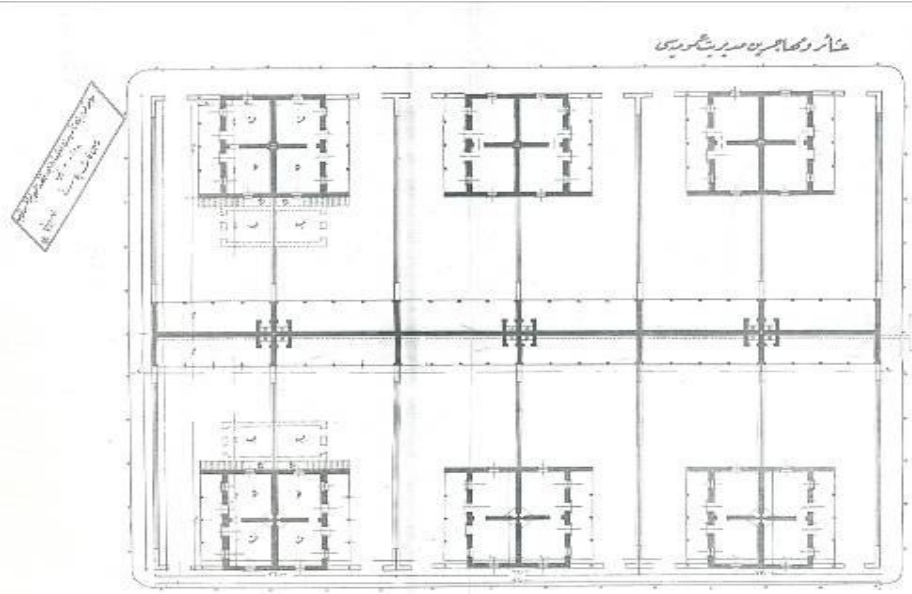
Yayımlanan tamimde, bazı ailelerin bireysel olarak ev inşâ ettikleri ve yapılan evlerin sağlık ve teknik açıdan uygun olmadığı belirtilmiştir. Bu sebeple hazırlanan 1/2000 ölçekli genel yerleşme planı, 1/200 ölçekli bir yapı adası planı, 1/200 ölçekli yapı kesiti ve cephe açıklıklarıyla ilgili büyük ölçekli plan ve 1/200 ölçekli tek ve iki katlı evlerin sokak cephelerinin çizimlerinin yer aldığı 4 parçadan oluşan çizimlere uygun olarak köylerin inşa edilmesi isteniyordu. Bu planlar oluşturulacak köy veya mahallelere uygulanacak, yeni oluşturulacak köylerin iklim, hava ve inşaat malzemesine göre değişiklikler yapılabilecekti.

⁴⁷ Tamim ile ekinde olan köy ve ev planları Fuat Dündar tarafından yayımlanmıştır. (Dündar 2000, syf. 52-54) ve (Dündar 2011, syf. 210-213)

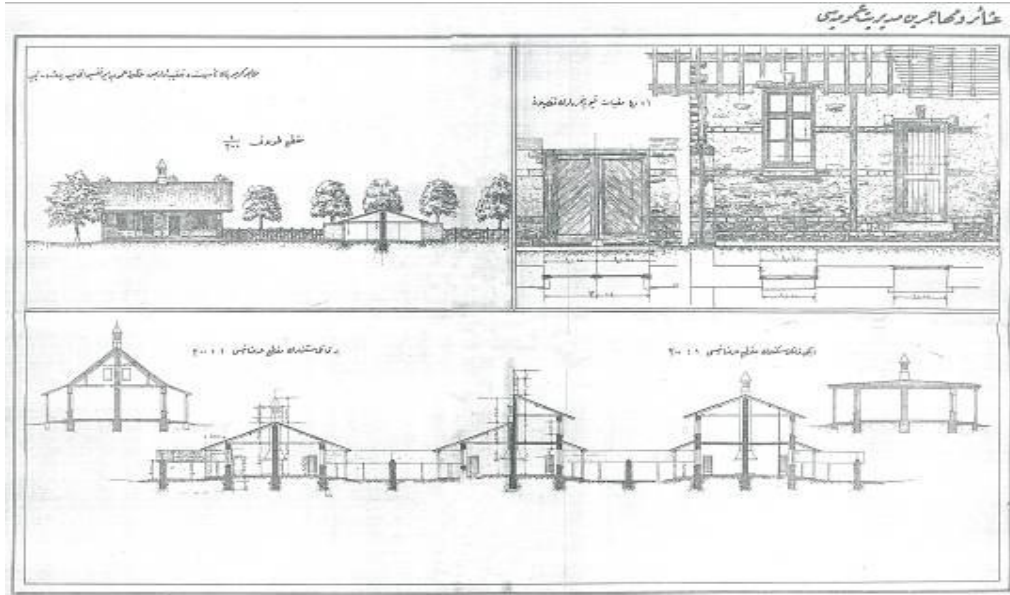
Şekil 2.40. “Muhacirin köyleri ve evlerinin hangi plana göre inşa edilmesi gerektiğinin tamamen tebliği” konulu belgenin ekinde yer alan köy yerleşme planı (Dündar 2000, syf. 52)

Talimatnamenin eki olarak yayımlanan ilk plan 1/2000 ölçekli yerleşmenin genel bir planını sunmaktadır. Buna göre köyün merkezinde ve köy meydanında cami, mektep ve karakol yer almaktadır. İki yapı adası büyüklüğünde olan (177x104 metre) meydan, iki yanda birer ve dik olarak kesen 25 metre genişliğinde yollar ile genişliği 15 metre olan diğer yollara açılmaktadır. Cami, mektep ve karakol meydanın dar olan cephesinde, meydana cepheli ve yola paralel şekilde yerleştirilmiştir. Meydanı dik kesen cephelerde ikişer, paralel olan kısımlarda ise altışar olmak üzere toplam 16 yapı adası bulunmaktadır. Yapı adaları altışar haneden oluşmakta olup, köyün ileride büyüyeceği göz önünde bulundurularak süreklilik ifade etmek amacıyla bazı adalar yarım bırakılmıştır. Yapı adalarında her hane için 22x27 metrelik alan ayrılmıştır.

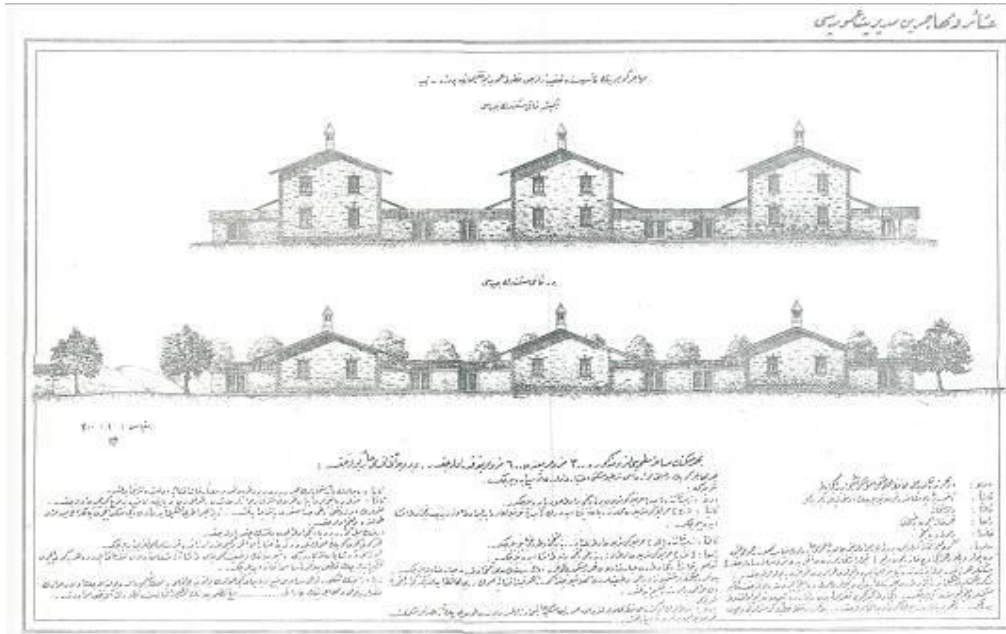
Şekil 2.41. “Muhacirin köyleri ve evlerinin hangi plana göre inşa edilmesi gerektiğinin tamamen tebliği” konulu belgenin ekinde yer alan yapı adası ve ev planı (Dündar 2000, syf. 53)

Yayımlanan ikinci plan iki sıra halinde altı parsel, (altı çift) olmak üzere toplam 12 parselden oluşmaktadır. İnşa edilecek haneler sokağa bakacak şekilde planlanmıştır. Bahçeye birer kapı ile girilmektedir. Ayrıca yol kenarında kaldırım düzenlemesinin de yapıldığı görülmektedir.

Şekil 2.42. “Muhacirin köyleri ve evlerinin hangi plana göre inşa edilmesi gerektiğinin tamamen tebliği” konulu belgenin ekinde yer alan yapı ve kapı/ pencere cephelerinden görünüşler (Dündar 2000, syf. 53)

Üçüncü planda kapı ve pencere kesitleri ile, bahçe giriş kapısı çizilmiş, ayrıca tek ve iki katlı köy evlerinin kesit ve cephe görünüşleri verilmiştir. Tek katlı evlerin cephe çiziminde yola cepheli kısımda tek sıra halinde ağaçların dikildiği ve her evin bir çatı ile sonlandırıldığı görülmektedir. Tek katlı ev baca ile birlikte 9,6 metre yüksekliğinde olup, oda yüksekliği 4,6 metre, bahçe duvarları 3,1 metre, bahçe kapısı genişliği 2 metre, ev kapısı ve pencereler birer metre, pencere yüksekliği 1,75 metre, kapı yüksekliği 3,35 metre yüksekliğinde olacaktır. Bu çizimlerde kapı, pencere ve çatı kuruluşunun, Anadolu köy ev tipinden farklı bir sistemle planlandığı ortadadır. Özellikle çatı kuruluşu ile uzun dikdörtgen kapı, pencere çizimi ithal bir yapı örneğine işaret eder.

Şekil 2.43. “Muhacirin köyleri ve evlerinin hangi plana göre inşa edilmesi gerektiğinin tamamen tebliği” konulu belgenin ekinde yer alan yapı cephe görünüşleri (Dündar 2000, syf. 54)

Köy evi ile ilgili olarak en fazla bilgi dördüncü çizimde bulunmaktadır. Burada tek ya da iki katlı evlerin cepheden görünüşleri bulunmakta, alt kısmında ise ayrıntılı olarak bilgilendirme yer almaktadır. Burada bir ev sokağa cephe verecek şekilde konumlanmıştır. Bu evin önü kaldırımlıdır ve parsel bölgesini belirginleştiren sınırlandırma yer almaktadır. Asıl konutu iki oda oluşturmaktadır. Konutun arkasında diğer komşu parseller ahır, samanlık, hela, depo gibi ek yapılarıyla birlikte sırt sırta vererek bitişik olarak planlanmış, bu şekilde tuvalet ve ahır gibi atık suya neden olan yapıların su giderlerinin ortak olarak yapılması sağlanmıştır. Parsellerin çevresi

bahçe duvarı ile çevrilmiştir. Köy çevresinde akarsu olmaması durumunda caddelerde çeşme veya kuyu yapılabileceği gibi iki-üç hane için de birer kuyu açılabilir, kuyuların tuvaletlerin en az yedi metre uzağında açılmasına dikkat edilecekti.

İki odadan oluşan konutlarda odalar doğrudan sundurmaya açıldığı gibi, birbirlerini bağlayan bir kapı da bulunmaktadır. Dikdörtgen formlu olan evler birbirlerine sırt sırta birleştirildikleri vakit kare formunu almakta ve bir tek yapı görünümünü vermektedir. Dar uzun kenarların bir ucu sokağa pencere ile açılırken, asıl giriş bahçeye bakan dikdörtgenin diğer dar kenarından sağlanmaktadır. Burada bahçe kapısı ile avlu veya bahçeye, sundurma yoluyla da yapının girişine ulaşmakta daha sonra, birer pencerenin de yer aldığı cephede kapı açıklığı yoluyla içeriye girilmektedir. İki odanın arasındaki diğer yapıya da komşu duvarda yer alan baca sisteminden burada ocak olduğu anlaşılmaktadır. Diğer evin ocağının da aynı yönde olmasıyla ortak baca sisteminin kullanılması sağlanmıştır.

Köy evlerinin zamanla büyütüleceği göz önüne alınarak ilave birimler yapılabilmesi için çözüm yolları da önerilmiştir. Buna göre harflerle kodlanan alanlara ilaveler yapılması için yönlendirmeler yapılmıştır. Mevcut iki odanın yanına yapılacak bir oda ilavesi ile yapı büyütülmüş, tekrar gereksinim duyulması halinde ise ana yapı ile ilave odanın arasına yapılacak merdiven ile üst katlara çıkış sağlanmıştır. Üst katlarda da ihtiyaca göre yapılacak 1-2 ya da 3 oda ile iki odadan oluşan ev altı odalı hale dönüştürülmüştür. İki katlı yapılarda üst kata çıkış, yapının avluya bakan diğer dar cephesi üzerinde yapı dışında yer alan bir merdiven ile sağlanmıştır.

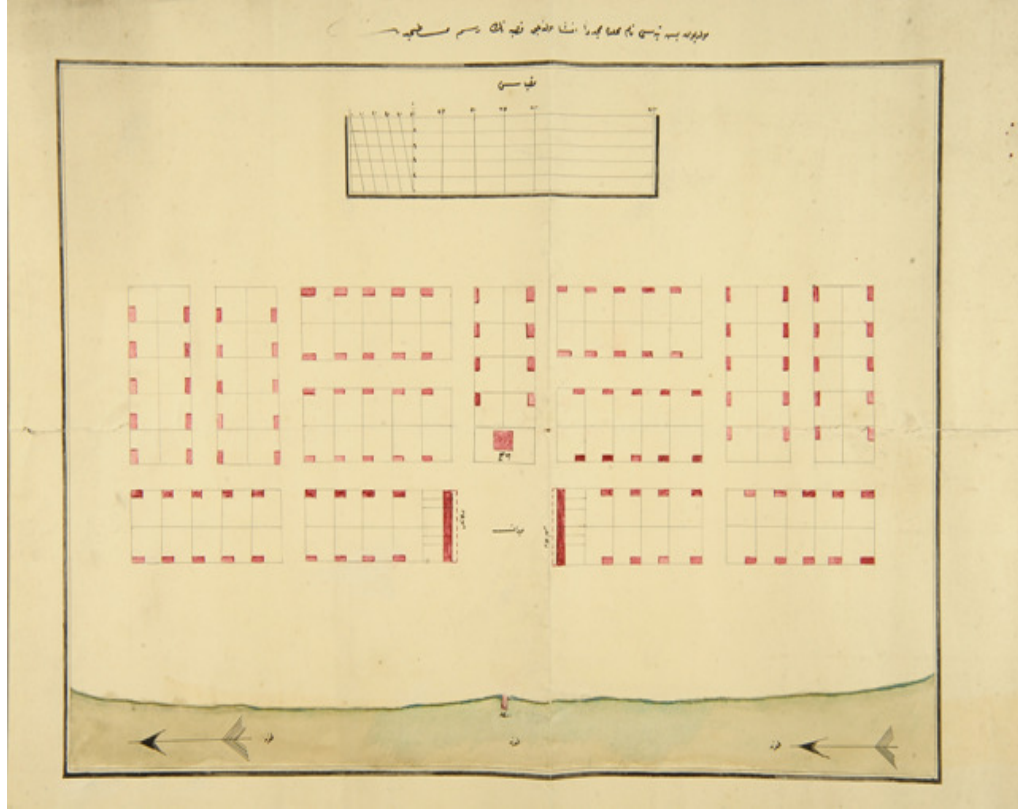
Köy evlerinin kullanım alanlarını daha da genişletmek için çatının uzunlamasına devam ettirilmesiyle tasarlanan sundurma sayesinde, az bir maliyetle daha geniş bir mekân elde edilmiştir.

Avluda yer alan sundurma niteliğindeki ek yapı dışında, arka kısımda yer alan hela kapalı bir mekân olarak tasarlanmış ve lağım giderleri için boru sistemi, açılacak çukurlar ve eğim belirtilmiştir. Yapıların sokağa bakan cephelerinde yer alan çitler 3,2 metre yüksekliğinde olup, parsel aralarında sınır belirleyen duvarlar çit şeklinde belirtilmiştir.

Her köy için yapılması düşünülen mezarlık alanlarının da, köyden en az 1 kilometre uzaklığa yapılması gerektiğine plan notlarında yer verilmiştir. Köyler için belirlenen

yapım özelliklerinin ve ölçülerin arazinin eğimi de dikkate alındığında değişebileceği ve bu sebeple burada verilen plan örneklerinin genel bir köy planı olduğu, arazinin akarsuya olan yakınlığı, iklimi, köy kurulması için belirlenen alanların ölçüsü gibi hususların köy planlarının uygulanması sırasında dikkate alınması gerektiği, planların açıklama notlarında belirtilmiştir.

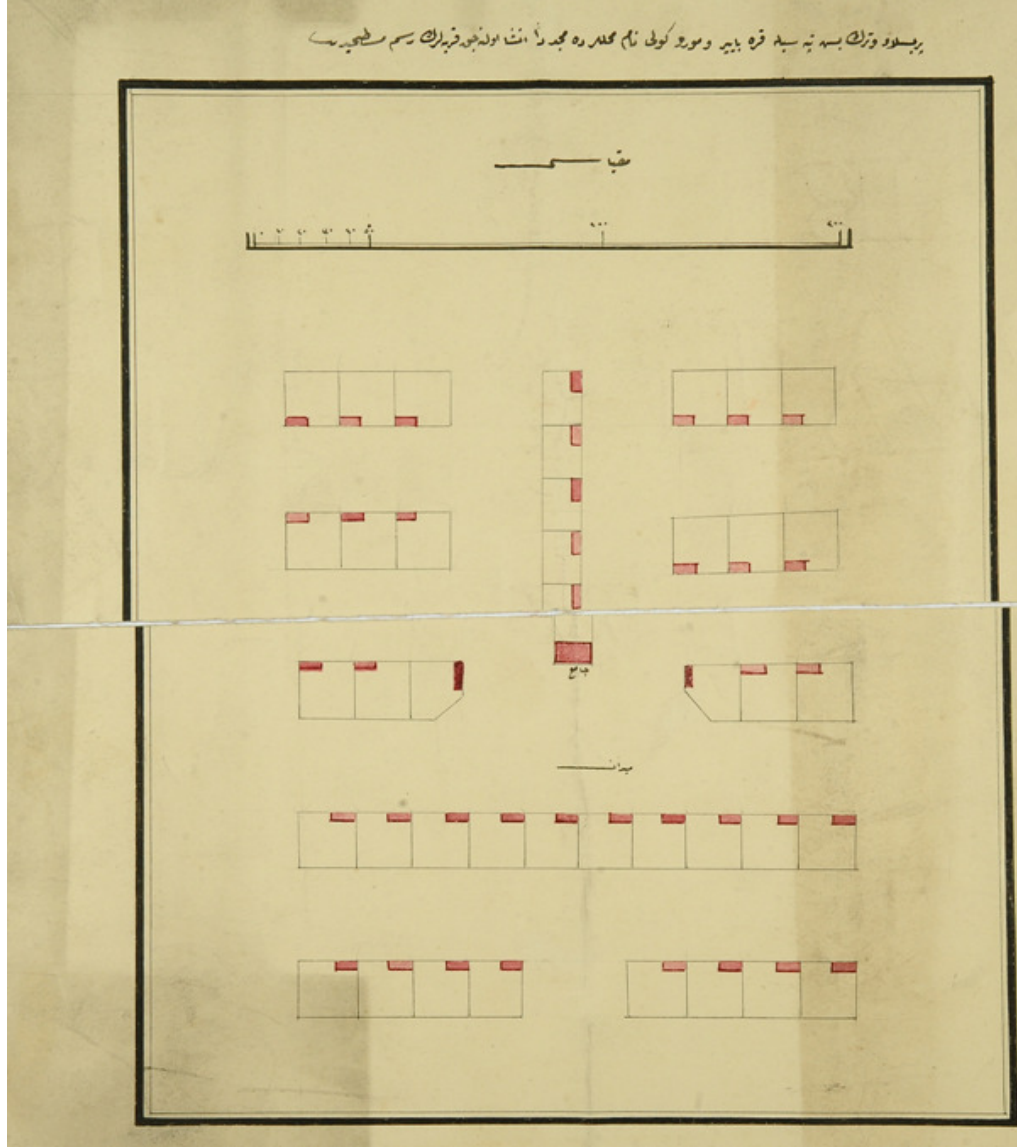
2.3.4.4. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Plan, Proje, Kroki Tasnifinde Yer Alan Köy Planları

Şekil 2.44. Tuna Nehri kıyısında kurulacak köye ait yerleşim planı (BOA PPK 819)

1- Plan “... Beş Tepesi nam mahalde müceddeden inşâ olunacak kasabanın resm-i sathıdır” açıklama yazısıyla hazırlanmıştır. Bu yazının hemen alt kısmında mikyas (ölçek) yer almaktadır. Buradan hareket ederek bölümlenmiş olan parsellerin, 20x20 metre ölçülerinde olduğu, yolların ise 10 metre olarak yapılmasının belirlendiği görülmektedir. Tuna kenarına yapılması düşünülen köy/kasabanın nehirle olan bağlantısını sağlayan iskele de burada planlanmış olup, nehrin akış yönü de ok yönüyle belirlenmiştir. Toplam 13 adanın belirlediği yerleşim biriminde, ortasında 60x60 metre ölçülerinde genişçe bir meydan bırakılmıştır. Meydan, köy yerleşimi ile Tuna nehri arasına yaklaşık 70 metrelik boşluk bırakılmış, bu alan nehrin taşma tehlikesine karşı bir önlem olarak düşünülmüştür. Meydanın iskele yönünün karşısında avlu içerisinde cami, meydanın iki yanında ise dükkânlar planlanmıştır. Cami ve dükkânların yer aldığı adalarda 4+4 olmak üzere toplam 8 parsel içerisinde ev planlamışken, diğer adalarda 5+5 olmak üzere toplam 10 konut planlanmıştır. Adaların dört köşesinde de yolların yer aldığı plandan anlaşılmaktadır. Parsel

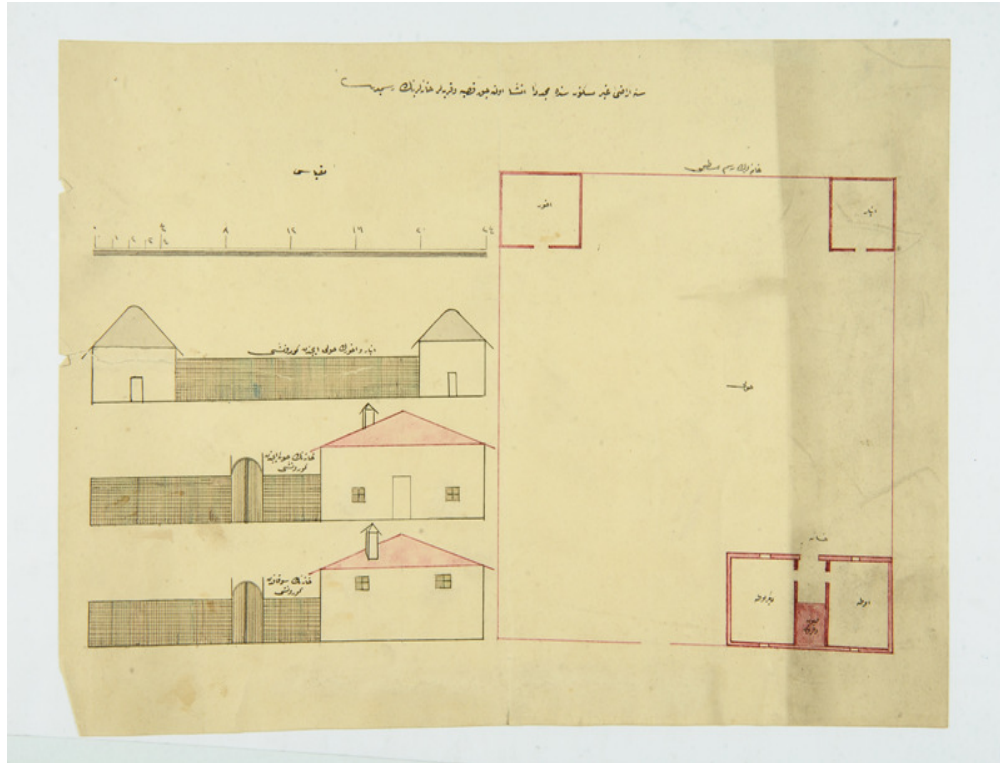
içerisindeki evler, parselin yola bakan cephesinde köşelerde sıra sıra planlanmıştır. Toplam 124 ev, incelediğimiz köy planında yer almaktadır. Köylere daha iyi hizmet götürülebilmesi amacıyla, büyük yerleşim merkezlerinin kurulması görüşünün özellikle 20. yüzyıl başlarından başlayan süreçte benimsendiği göz önüne alındığında, planın da bu tarihten sonra çizildiği düşünülmektedir.

Şekil 2.45. Yeni kurulacak bir köye ait yerleşim planı (BOA PPK 819)

2- "...tepesiyle kara bayır ve Moru köyü nam mahallerde müceddeden inşa olunacak karyelerin resm-i sathıdır" açıklama yazısıyla verilen köy yerleşim planı, diğerine göre daha küçük boyutlu bir köye işaret etmektedir. Köyün ortasında meydan planlanmış ve meydana cepheli olarak arkasında avlusuyla cami için yer ayrılmıştır.

Meydan ve cami doğrultusuna paralel şekilde altı üçerli, bir onlu ve iki dörtlü adalar içerisinde yer alan evlere dik şekilde, içerisinde beş parseli barındıran ada ile arazinin imkân verdiği şekilde arsanın değerlendirildiği görülmektedir. Adalar içerisindeki parsellerin verilen mikyas değerlendirildiğinde, 400 metrekarelik parseller şeklinde bölümlenmenin olduğu ve yollar için de 30 metrelik uzunluğun belirlendiği anlaşılmaktadır. Toplam 41 ev için planlanan köydeki ev sayısının az oluşu, yerleşimin açıklama bölümünde yer alan köyün yakınında mahalle ölçeğinde olabileceğini düşündürmektedir.

Şekil 2.46. Yeni yapılacak köylerde inşa edilecek olan evlerin plan ve kesitleri (BOA PPK 819)

3- “.... Arazi gayr-i meskunesinde müceddeden inşa olunacak kasaba ve karyeler hanelerinin resmidir” açıklama yazısı ile verilen çizimlerde parsel içerisindeki köy evi ve diğer yapılar ile evin planı, ayrıca ev ve yapıların kesitleri verilmiştir. Çizimler için konulan mikyas (ölçek) değerlendirildiğinde 24x24 metre ölçülerinde yer alan parselin 576 metrekare olduğu ortaya çıkmaktadır. Parselin çevresinin çitlerle çevrildiği ve yola iki metre genişliğinde bir bahçe kapısı ile açıldığı çizimden anlaşılmaktadır. Bahçe kapısının yaklaşık üç metre sağ tarafında iki köşeye çakıştırılmış halde köy evi yer almaktadır. Avlu içerisinden girişin sağlandığı evde, girişten sonra bir hol yer almakta ve bu hol yoluyla odalara ve holün devamına geçiş

sağlanmaktadır. Osmanlıca hane olarak belirtilen konut 10x5 metre ölçülerindedir. Odalar yirmişer metrekare ölçülerinde planlanmış, giriş holünün devamı olarak düşünülen ve koyu zeminle belirtilen bölümde ise soba ve fırın yeri belirtilmiştir.

Parselin giriş bölümünün yer aldığı cephesinin gerisindeki iki köşede de birer yapının olduğu çizimde görülmektedir. Bunlar anbar ve ahır olarak kullanılan yapılardır. Avluya açılan girişleri olan anbar onaltı, ahır yirmi metrekare olarak planlanmıştır. Çizim olarak verilen cephe görünüşlerinde ilk olarak avlu ve anbarın avlu içerisinden görünüşü, ikincisinde evin avlu içerisinden görünüşü, üçüncüsünde ise evin sokaktan görünüşü verilmiştir. Bu cephe çizimlerinde eve ait pencere düzeni de görülmektedir. Avluya açılan kapının iki yanında yer alan ve odaları aydınlatan birer pencerenin bir metre yükseklikten sonra açıldığı, yola bakan pencerelerin ise mahremiyet ve güvenlik de düşünülerek iki buçuk metre yükseklikten sonra açıldığı anlaşılmaktadır.

Şekil 2.47. Bozdağ yakınlarında yapılacak köye ait plan (BOA PPK 897)

4- Kuzey yönünde Bozdağ'ın bulunduğu işaret edilen köy yerleşim yerine ait çizim, elimizde bulunan köy planlarından farklı bir uygulamayı ortaya koymaktadır. Eski bir yerleşim yerine ait olan arazi tekrar ele alınarak iç kalesi, yerleşim yeri eski-yeni durumu tek tek belirtilerek yeniden kurulacak köy için planlama çalışması yapılmıştır. Yerleşim yerinin uzağında yer alan tarım alanları ve nehirler ile ağaçlık bölgelerin de derinlik verilerek anlatıldığı çizimde, eski yerleşiminden intikal eden evler, değirmenler ve dönüştürülen alanlardaki eski fonksiyonlar da not olarak verilmiştir. Eski medrese, eski kabristan olarak verilen alanda da etrafının yollarla çevrilmesi sonucunda, adalardan biri haline getirildiği ve parselasyonun da yapıldığı görülmektedir. Yerleşim adalarını kesen yolların uzunluklarının ve genişliklerinin de verildiği çizimde, yol genişlikleri 6-7,5-10,5 metre arasında değişmektedir. Ana akstaki yola cepheli konumda “hükümetçe mektep inşası için ayrılan yer”, “cedid han”, “kahvehane” gibi açıklama notlarında, yeni yapılacak olan yapılar için ayrılan arsalara ait bilgiler de yer almaktadır. Servi ağaçları ve mezartaşı çizimi ile yanına yazılan not, geniş bir alanın da mezarlık olarak ayrıldığını belirtmektedir. Boş bırakılarak, adalara bölünmemiş, çizimin sol köşesindeki arazi için yazılan notta ise “tarlalar olup ileride hane inşâ olacak yer” yazmakta ve bu da yerleşim yerinin büyümesi durumunda genişleme alanına işaret etmektedir.

Çizimin en üstünde daha geniş biçimde alınan ilk köy çizimiyle ilgili olarak verilen açıklamada “müceddeden teşkil olunan imar-ı cedid karyesi hane 68” olarak köyle ilgili bilgi verilmiştir.

Bir bölümü yıkılmış olan kalenin içinde kurulması düşünülen köyle ilgili olarak verilen açıklamada “müceddeden teşkil olunan karye-i lütf-ü mecid hane 66” yazılmıştır. Buradan da yeni kurulacak köyün 66 haneden oluştuğu ortaya çıkmaktadır. Kale içinde de mektep yeri, akarsuyun hemen kenarında değirmen gibi halkın kullanacağı ortak yapılar ayrıca belirtilmiştir.

Şekil 2.48. Katırlı Suyu kenarında yapılacak iki köye ait yerleşim planı (BOA PPK 961)

5- Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan başka bir köy plan çiziminde Katırlı Suyu kenarında kurulacak iki köyün yerleşim özelliklerine ait bilgiler ve plan özellikleri ile topografik eğim birlikte verilmektedir. Özellikle yükseltilerin zirve kısımları ile, akarsuyun denize ulaştığı kısımların da belirtildiği arazi yapısında, dağ eteğinde iki köyün kurulduğu ve ölçek ile kuzey yönünün belirtildiği görülmektedir. Köyün kurulacağı arazi yapısı, köyün etrafının akarsu ile çevrilmesi, dağa ve denize olan yakınlığı gibi unsurlar köy kurulması için amaçlanan ve talimatnamelerde belirtilen unsurlarla örtüşmektedir.

Köylerin ana yerleşim alanının kare bir planlama ile ele alındığı çizimde, birbirini kesen yollar vasıtasıyla köy yerleşim alanı dokuz adaya bölünmüştür. Merkezde yer alan adaya cami, mektep, kahvehane, vakıf odası gibi tüm köyün ortak kullanımında

olan yapılar, yapılan parsel düzenlemesi ile yerleştirilmiştir. Özellikle cami bu çizimde plan şeması ile de algılanmakta, arsa olarak adanın yarısını oluşturmakta, geniş bir avlu içerisinde yer almaktadır. Diğer adaların parselasyonuna bakıldığında daha önce yapılan düzenlemelerin aksine homojen olmayan bir düzenleme görülmektedir. Bazı parsellerin adanın yarısından fazlasına sahip olduğu gibi çok küçük ölçülere sahip parseller de göze çarpmaktadır. İster büyük ister küçük ölçülerde olsun tüm parsellerin yol ile bağlantısının özellikle sağlandığı, çizimden anlaşılmaktadır. Köyün ortak kullanımında olan yapıları dışındaki konut alanı için ayrılmış olan parsellerin kimler için düzenlendiğine ait bilgilere, çizim üzerindeki parsellere verilen numaraların, hazırlanan tablodaki karşılıklarına bakıldığında görülebilmektedir. Buradaki isimler aile reisinin adıyla yazılmış olup, parsel büyüklüğü de aile üyelerinin sayısına göre farklılaşmaktadır.

Şekil 2.49. Katırlı Suyu kenarında yapılacak ikinci köye ait yerleşim planı (BOA PPK 961)

Diğer köy de yükseltinin imkân verdiği alanda planlanmış, akarsu-dağ ve denize olan komşuluğu burada da tekrarlanmıştır. Farklı olarak birbirini kesen yol düzenlemesi ile ayrılan adaların sayısı altıdır. Ada içerisindeki parsel düzenlemesinde de eşit şekilde bölümlenmenin görülmediği köy yerleşiminde, genel kural olarak boyutları ne olursa olsun parsellerin yol ile bağlantı kurmasına burada da önem verilmiştir. Parsellere verilen numaralar ile hazırlanan çizelgedeki karşılığına bakıldığı vakit, köye ait birimler ile hangi parselin aile reisi adına göre kime ait olduğu da görülmekte ve köye yerleştirilen aileler tespit edilebilmektedir.

2.3.5. Balkan Savaşı Sonrasında Göçmen Hareketleri ve Yerleşimleri

Balkan Savaşı sonrasında Osmanlı topraklarına göç eden ahalinin daha önceki dönemlerde gelen göçmen kabilelerinde de olduğu gibi ilk olarak geçici iskân birimlerinde barınmaları sağlanmıştır. Bunlar, camiler, medreseler, kışlalar, fabrikalar gibi kamu yapıları olduğu gibi, önemli oranda göçmen sur diplerinde barınmaktaydı. Hilal-i Ahmer'in yaptığı yardımlar dışında uluslararası yardım kuruluşların da önemli çalışmaları olmuştur. Geçici barınma merkezlerindeki ihtiyaçlarının giderilmesi belli bir süre sağlandıktan sonra, kalıcı yerleşim yerlerine gönderilen göçmenlerin burada süratle üretici duruma getirilmeleri gerekmektedir. Bu sebeple hükümet ilk etapta devlete ait olan boş çiftlik ve arazilerin göçmenlere dağıtımını kararlaştırmıştı. Beykoz ve Arabistan çiftlikleri dışındaki tüm çiftliklerin bu amaçla kullanılması için yerel yöneticilerle koordineli olarak çalışmalar yürütülmüştür. Tarım alanı dışında yol yapımında ve çeşitli devlet görevlerinde istihdam edilen göçmenlerin sayısının 93 muhacirlerinin yaklaşık dörtte biri olmasına rağmen, göçün ardından gelen 1. Dünya Savaşı şartlarının ülkede yaratmış olduğu olumsuz ekonomik durum sonucunda, iskân tam anlamıyla çözülemeden ülke yeni ağır sorunlarla karşı karşıya kalmıştır.

Yerleşik halk ile bölgeye gelen göçmenlerin arasındaki sürtüşme ve polis kayıtlarına yansıyan sorunlara bakıldığında, Rum ahali ile göçmenlerin arasında yaşadığı ve özellikle Rum nüfusun yoğun olarak yaşamını sürdürdüğü Edirne, Çatalca, Samsun gibi merkezlerde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.

Yerli Rumlar ile göçmenler arasındaki huzursuzluğun derinleşmesi, İttihat Terakki'nin Anadolu topraklarına sıkışan Osmanlı Devleti'nin milli devlet olması için yaptığı çeşitli girişim ve söylemlerin azınlıklara ait gazetelerde biraz da abartılarak ön plana çıkartılması sonucu, gösterilen aşırı reaksiyondan da kaynaklanmaktadır. Özellikle Rum nüfusun kutsal mekânları olan kiliselerine karşı aniden gelişen saldırılar ve hırsızlık olayları, sürekli olarak ülke gündemine getirilmiştir. Bu sürtüşmenin ekonomik temellerine bakıldığında gelen göçmenlerin hâlâ yerleştirilememiş olması ve yerleşik hayata geçemedikleri süre boyunca, gittikleri yerlerdeki yerli ahali tarafından ihtiyaçlarının karşılanması, en önemli problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Hristiyan unsurun yoğun olduğu yerlerde, zaten gelen göçmenlerin kendilerini yerlerinden edecekleri endişesi ile yaşayan halka, ayrıca gelen göçmenlere bakma yükümlülüğünün verilemesi, sürecin de

uzaması nedeniyle iki ayrı grubun birbiri ile çatışmasına ve ölümlere kadar varan olumsuz durumun yaşanmasına neden olmuştur.

Özellikle Hristiyan din adamlarının Eyüp'te bazı Rum evlerine göçmen yerleştirildiği, Samsun'da Çırakman, Çinik, Ökse, Çinik gibi bugünkü Tekkeköy çevresinde yer alan köylere göçmen yerleştirilmesi teşebbüsü, yörede yaşayan Rumların jandarmaya silahla karşılık vermesi ve çatışmaların yaşanmasıyla, hükümetin bu bölgeye göçmen yerleştirilme girişimi sonuçsuz kalmıştır. Samsun'daki bu köylerin silahlı direnişi Pontus ayaklanmasının da fitilini ateşlemiştir. (Ağanoğlu 2001, syf. 228-229)

Balkanlardan gelen göçmenlerin yanı sıra Kafkas coğrafyasından da pek çok göçmen Anadolu içlerine ve Batı bölgelerine göç etmiştir. Bu coğrafyadan gelen göçmenler de kalıcı yerleşim alanlarına gittiklerinde karşılaştıkları manzara benzer şekildedir. 1914 yılında Batum'dan İstanbul'a gelen göçmen kafilesi yerleştirilmek için Yalova-Çınarcık'taki Çalica Köyü'ne hareket etmek üzere, Kuru Köyü iskelesine indiklerinde, köyde yaşayan yerli Rumların toplanarak göçmenleri taşlamaları sonucu, gelen göçmenler gemilerine tekrar binerek kendilerini korumak zorunda kalmışlardır.(Demirel 2009, syf. 338-339)

Gayrimüslim nüfustan Ermeniler ile göçmenler arasında da benzer problemler yaşanmıştır. Tehcir öncesinde, gelen göçmenlerin Ermenilerin yoğun yaşadığı bölgelere yerleştirilmesini, kendi yaşam alanları için tehdit olarak gören Ermeniler, çeşitli bahanelerle hükümete şikâyette bulunmuşlardır. Tehcir sonrasında Ermenilerden kalan yerlere yerleştirilen göçmenlerin iskân bölgelerine gitme sürecinde, yörede yaşayan Müslüman nüfus tarafından kendilerine verilen arazi ve evlerin işgal edildiğini görmüşlerdir. Ermenilere ait evlere yerleştirilen göçmenlerin, meclis kararıyla geri dönmelerine izin verilenler için Orhangazi, Sölöz Köyü'nde yaşandığı gibi, tüm evler göçmenlerden tekrar alınıp tamir edilerek geri dönen Ermenilere verilmiştir. (Dündar 2011, syf. 89)

1. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması ile Osmanlı topraklarında yeni bir dönem başlamıştır. Bu yeni dönemde de Osmanlı toprağı dışından göçler devam etse de özellikle Batı Anadolu'da başlayan Yunan işgali iç göçlerin de yaşanmasına neden olmuştur. Yunan işgalinin yaşandığı bölgelerde daha yeni yerleştirilen Rumeli göçmenleri

kendilerini daha güvende hissettikleri merkez şehirlere özellikle de İzmir ve İstanbul'a yönelmişlerdir. (Çapa 1995, syf. 383) Rum çeteleri ve işgal ordularının yaptığı katliamlar yüzbinlerle ifade edilen, nüfus kitlesinin yer değiştirmesine ve ülkede üretimin durma noktasına gelmesine sebep olmuştur.

Batı Anadolu'da Yunan ilerleyişi sırasında yerli Rumlardan oluşturulan yıkım taburları ile köyler yakılmış, Manisa, Salihli gibi büyük kasabaların da ancak küçük bir kısmı kurtulabilmiştir. Trakya bölgesinde de katliam söylentileri üzerine halk İstanbul yönünde evlerini bırakarak kaçmaya başlamış ve boşaltılan köylere Kavalalı Rumlar ile Rus Ortodokslar yerleştirilmiştir.

Cumhuriyet dönemi öncesinde yaşanan işgal yılları Anadolu köylerinde yaşamı imkânsız kılmıştır. Evler yakılarak köyler ıssız yerleşimler haline dönüştürülmüştür. Yunanlıların köy yakmalarındaki amaç Türklerin tekrar bölgelerine gelerek yerleşimlerini kurmanın önüne geçmek, özellikle adalarda yaşayan ve gerek Osmanlı topraklarından göçmen olarak sığınan, gerekse de ekonomik güçlük içinde olan Yunan nüfusuna yeni yerleşim alanları açmaktır. Bu vaatle Anadolu'ya savaşmaya gelen Yunan nüfusu, Türkleri Anadolu'nun doğusuna korku ve yıldırma ile itmek için uluslararası komitelerce de tespiti yapılan katliamlar yapmışlardır. Nüfusun yerinde kalması veya geri döndürülmesi için gerek İstanbul, gerekse Ankara Hükümetinin tüm çabalarına rağmen başarılı sonuç alınamamıştır.

Anadolu köylüsünün işgal yıllarında yaşadığı kötü koşullara karşın Balkan Savaşları döneminde uygulamaya konulan köy yaşamının sağlıklılaştırılması ve numune köy uygulamalarına işgal döneminde de devam edilmiştir. Çiftçi eğitimi ve numune çiftlik uygulamaları ile hem öksüz ve yetim çocukların iş sahibi yapılması amaçlanmış, hem de göçmen çocuklarına meslek edindirilmesi düşünülmüştür. Bu meslekler çiftçilik, çiçekçilik, sebzeçilik ve bahçevanlık eğitimi, sepetçilik gibi unutulmaya yüz tutmuş sanatları içeriyordu. Yatılı olarak eğitim gören çocuklar daha sonra işe yerleştirilerek topluma kazandırılıyordu. Bu amaçla faaliyet gösteren Kalender Ziraat Yurdu, Cumhuriyet döneminde de faaliyetlerine devam ederek tarım sektörü içerisindeki çeşitli alanlarda eleman yetiştirmeyi amaçlamış ve zirai kalkınmada önemli rol oynamıştır. (Sarıkaya 2012, syf.87)

Numune köy uygulamaları başkanlığı Halide Edip tarafından yürütülen Köycüler Cemiyeti tarafından çeşitli vilayetlerde denenmiştir. Nisan 1919'da Dr. Reşit Galip

ve 15 arkadaşı, Kütahya'nın Tavşanlı ve Emet bölgelerine giderek burada uygulamalar yapmıştır. Ayrıca İttihat Terakki'nin gençlik şubeleri ve Almanya ile yaşanan yakın ilişkiler sonucu, bu ülkede eğitim alıp ülkelerine dönen gençlerin yönlendirmesi ve partinin sivil desteğini de kullanılarak köylerin suyu, yolu ve planlamasıyla ilgili olarak çalışmalar yapılmıştır.

Sadece Anadolu toprağı üzerinde varlığını sürdürmeye çalışan Osmanlı Devleti'nin, doğuda Ermeni tehciri ile metruk halde kalan köyler, Batı ve Karadeniz'de Rum-göçmen ve yerli halk arasında yaşanan mülkiyet problemlerinin sonrasında yaşanan işgal günleri, Anadolu'da köy nüfusu ve yerleşimlerinin önemli oranda yok olmasına neden olmuş, yaklaşık 1,500,000 nüfus işgal sonrası göçmen durumu düşmüştür. Dolayısıyla köylüyü çağdaş yaşamla tanıştırmak 1918-1923 döneminde ütöpik bir düşünce olarak kalmış, yaygınlaşamamıştır.

Cumhuriyet döneminde, metruk halde devralınan köylerin durumunu canlandırmak ve yerleşim birimlerinin planlanarak, sağlıklı yaşamı hedef olarak belirleyen konutların inşası için, Osmanlı döneminde yaşanan deneyim kullanılarak geliştirilmiş ve Cumhuriyetin ilk yıllarında mübadele süreci ile uygulama imkânı bulmuştur.

Şekil 2.50. Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti tarafından hazırlanan Anadolu'nun doğusundan, Anadolu içlerine yapılan göç ve göçmen yerleştirme merkezleri ile göçmen sevkiyatı gösterir harita (BOA HRT 404)

3. CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE GÖÇ VE KIRSAL ALANDA YAPILAN İSKÂN UYGULAMALARI

3.1. MÜTAREKE DÖNEMİNDE KIRSAL YAŞAM VE ANKARA HÜKÜMETİNİN GÖÇMENLERLE İLGİLİ ÇALIŞMALARI

Osmanlı'nın en uzun yüzyılı olarak adlandırılan 19. yüzyıl, Osmanlı topraklarının önemli oranda yitirilmesine neden olmuş, kalan Anadolu dışındaki toprakların yitirilmesi ise, 20. yüzyıl başlarına kalmıştı. Trablusgarp, Balkan ve 1. Dünya Savaşı sonrasında Anadolu'nun paylaşımı için işgal edilmesine tepki olarak başlayan topyekün direniş hareketi, Anadolu topraklarından bir ulus doğmasının ilk fitilini ateşlemişti. Bu dönemde köy ve köylünün durumu ardı ardına yaşanan savaşlar sonucu hiç de iç acıcı değildi. Bunu Rumeli topraklarında yaşanan toprak kayıplarıyla yönünü Anadolu'ya dönen 2. Abdülhamid ve dönemin İttihadçıları, köyü sağlıklılaştırma adına yaptıkları çalışmalar ile yüzyıl başında görmelerine rağmen, yapılan çalışmalar yaygınlaşma imkânı bulamamıştır. Özellikle Anadolu'nun işgali döneminde, Yunanlılar tarafından işgal edilen Marmara ve Batı Anadolu topraklarında, Müslüman halkın Sakarya'nın doğusuna kadar ki bölgeye uzaklaştırılması amacını güdülmüştür. Bu amaçla katliamlar yapılmış köyler ve evler yakılmıştır. Başlayan iç göç İstanbul başta olmak üzere pek çok merkeze Müslümanların yığılmasına neden olmuş ve bu merkezlerde kendi yurtlarında çok sayıda Osmanlı vatandaşı yardıma muhtaç hale gelmiştir. Özellikle İstanbul'a yakın Yalova gibi merkezlerin Müslüman nüfusunun hiç kalmadığı kurulan uluslararası komisyonların raporlarına yansımıştır. (Çelik 2010, syf. 149-170)

Anadolu'da örgütlenen yerel güçlerin, birleşerek Ankara merkezli kurdukları direniş hareketi, zamanla organize bir hal alarak düzenli ordusunu kurmasını sağlamış ve özellikle Batı Anadolu'da kazanılan savaşlarla, Yunan askeri gücü İzmir'e doğru geri çekilmeye başlamıştır. Yunan birlikleri geri çekilirken tam anlamıyla taş taş üzerinde bırakmadan işgal ettikleri bölgelerde yaşamın devam etmesini sağlayacak her türlü yaşam koşullarını yok etmiştir. 1920'li yılların Anadolu'sunu anlatan erken tarihli yayınlarda köyün durumu şu şekilde anlatılmıştı :

“... Muharebeler ve mütevali hadisat yüzünden mülkleri harap olan vatandaşlar ordu ile birlikte Akdeniz’e yürümüş, tahripten masun kalan mahallere iltica etmişti. Felaketzedelerin büyük kitleler halinde taraf vuku bulan ilticaları bu yerlerdeki kesafeti işba haline getirmişti. Uzun ve yıpratıcı muharebeler milletin umumî servetini ve istihsal kuvvet ve menbalarını çok azaltmıştı... mülkün her tarafı tanzim ve imara muhtaçtı. Firari Rumların terk ettikleri binaların, hemen umumî sükna kabiliyetini kaybetmiş, tamire muhtaç bir hale gelmişti...” (İskân Tarihçesi 1932, syf. 12-13)

Şekil 3.1. Firar eden Yunanlılar tarafından yakılıp yıkılmış olan Manisa şehri, Türk Hilal-i Ahmer Dergisi, Eylül 1922 (Erdal 2012, syf. 409)

Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne hitaben yazılan belgelerde de işgal dönemi Anadolusunun durumu anlatılmaktadır. Bu belgelerden 12 Kasım 1922 tarihli bir yazıda düşman işgali tarafından yakılan şehir ve kasabaların harita ve planlarının düzenlenmesi amacıyla teknik komisyonlar için gerekli bütçenin ayrılması istenmiş, aynı tarihli bir başka belgede ise bu amaçla 8 komisyonun kurulduğu belirtilmiştir. Bu komisyonların kurulmasına gerekçe olarak, şehir ve kasabaların yanmış tarlaya dönmüş olan arazilerinde, kış bastırmadan emlak sahipleri tarafından, taşınmazlarının tamir veya yıkılanların yerine yenilerinin inşasına başlanmadan acilen cadde ve sokakların belirlenmesi gösterilmiştir. Bu işlerde görevlendirilecek

teknik kadronun bir an önce hazır edilerek görevine başlaması çeşitli suistimallerin önüne geçilmesini sağlayacağı gibi kış gelmesiyle birlikte çalışmaların daha da zor yürüyeceği de belgede belirtilmektedir. (Cengizkan 2004, syf. 191-194)

Şekil 3.2. Yunanlılarca yakılmış yüzlerce köyden biri, Tasvir-i Efkâr, nr. 3730, 24 Mayıs 1923, (Güllü 2012, syf. 409)

Anadolu'nun işgal döneminde zarar gören köylerinde bir an önce yaşamın başlaması için, Meclis tarafından çeşitli yasal düzenlemeler de yapılmıştır. Bu yasal düzenlemelerle yaşanan kargaşa ortamında, artan konut sorunu ve yaşanan haksız mal edinmelerin önüne geçmek, sağlıklı ve planlı evler yaparak, kıt olan kaynakların yerinde ve tasarruflu olarak kullanımı amaçlanmıştır. Bu yasal düzenlemelerden ilki 26 Nisan 1338 (1922) tarihini taşımaktadır.⁴⁸ Kanun 30 Nisan 1329 (1913) tarihinde çıkartılan İskân-ı Muhacirin Talimatnamesi'ni değiştiren nizamnamenin yürürlüğe konması başlığını taşımaktadır. Nizamnameye göre altı yıl içinde iskâna tabi tutulmamış olan göçmenler iskâna tabi tutulabilecek, iskân mıntıkları Dahiliye ve İktisat Vekâleti ile Sıhhiye Mua'avemet İçtimâiye Vekâleti'nce belirlenecekti. İskân işlemleri mülkiye memurunun başkanlığında ve bir doktorun ikinci başkanlığında kurulacak komisyonlar tarafından yürütülecek, komisyonda mühendis, ziraat uzmanı, muhasip ve kâtip bulunacaktı. Ayrıca komisyonun çalışması sırasında tarımdan anlayan, arazinin yapısını bilen ve halkı tanıyan yerel bir üye de komisyona nezaret edecekti. Komisyon üyelerine huzur hakkı adında maaş verilecek ve aldıkları ek

⁴⁸ 26 Nisan 1922 tarihli 1526 sayılı kanun, dönemin Bakanlar Kurulu imzasını taşımaktadır. BCA 030.18.01/04.55.2 (Cengizkan 2004, syf. 99)

ücret maaşlarını geçemeyecekti. Teknik üye, Sıhhiye ve Mu'avemet İctimâ'iyye Vekâletince tayin olunacaktı. Tütün ekimi ile ilgilenecek göçmenlere Reji İdaresi tarafından para yardımı gerçekleştirilecek, yapılan yardımlar için halk, Ziraat Bankası tarafından borçlandırılacaktı. Sıhhiye Vekâleti'nce yapılacak köylerde okul yapılacak ve 11.10.1920 tarihinde çıkartılan Baltalık Kanunu çerçevesinde halk hazine malı ormandan yararlanabilecekti. Belirlenen hükümlere uymayanlar, 30 Nisan 1913 tarihli İskân-ı Muhacirin Talimatnamesi'nin 39. maddesinde belirtildiği şekilde, verilen yardımı belirlenen şartlara göre kullanmazsa devlet tarafından verilen haklardan yararlanamayacak ve gayrimenkullerine el konularak başkasına verilecekti.

Öte yandan Anadolu'dan ayrılan Rumların sayısı 1922 yılı sonuna kadar 1.000.000'ü aşmış bunların sağlam durumdaki malları da fuzuli işgale uğramıştı. Batı bölgelerinde sadece Aydın çevresinde 200.000, İzmir'de ise 20.000 felaketzedenin olduğu belirtilmekte, bunun yanında memleketlerini terk eden 80.000 kişinin de yavaş yavaş bıraktıkları topraklara geri dönmeye başlaması, konut sorununun daha da arttırmaktadır. Doğu bölgesinde ise Ruslardan kaçan Müslüman halkın, belirli bölgelerde toplanmış şekilde sayısının 70.000 kişiye ulaştığı belirtilmektedir.

Rumlardan kalan taşınmazlar, savaş sonrasındaki iki aylık süreçte, ya fırsatçılar tarafından işgal edilmiş, ya da Maliye Bakanlığı sorumluluğu üzerine aldıktan sonra, taşınır niteliğinde olanlar açık arttırma ile, taşınmazlar ise kiraya verilmişti. Bu elden çıkarma yöntemini kimi fırsatçılar kazanca çevirerek haksız yere zenginleşmişlerdi. Rum mallarının bir kısmına, başta askeriye olmak üzere pek çok devlet kurumu tarafından da el konulmuştu. Manisa ve Ayvalık'ın bazı köylerinde de olduğu gibi savaş sırasında tüm mülklerini kaybeden ahaliye, Rumların bıraktıkları evler verilmiştir. Rum mallarının yağmalanmasında, merkezi hükümetin otoriteyi tam sağlayamadığı iki aylık dönem dışında, hükümetin hangi kurumunun bu işten sorumlu olacağı belirlenememesi de etkili olmuştur. Daha sonra bu görev Maliye Bakanlığı'na verilmiştir. Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey tarafından oluşturulan Emval-i Metruke Komisyonu terk edilmiş malların kaydını yaparak, muhacirler için kullanılması uygun görülenleri, Muhacirin Komisyonu'na bırakılmış diğerleri ise Sükna Kanuna göre subay ve memurlara kiraya verilmişti. Maliyenin bu keyfi uygulaması mübadele sonrasında önemli sorunları beraberinde getirmiş, 100.000'den fazla konutun sadece 20-25.000'i mübadele dönemi gündeme geldiğinde devletin

elinde kalabilmişti. Bunun yanında Rumların terk ettiği malların duygusal tepki ile yakılması, mübadele öncesinde pek çok köy ve evin de kullanılamaz hale gelmesine neden olmuştu. (Arı 2010, syf. 8-15)

Meclis tarafından yakılan ve tahrip olan köylerde öncelikle oluşturulan teknik komisyonlar eliyle, çalışma yapılarak tespitler ve planlamalar yapılmış, sonrasında ise yapılaşma için çeşitli özellikler belirlenmiştir. Bu amaçla işgal döneminde en çok zarar gören bölge İzmir ve çevresinden işe başlanmış, 31.12.1922 tarihinde hazırlanan “İzmir Bölgesi’nde Yunan tahribatından zarar gören köyler ile buralarda yaptırılacak evlere ait projelerle şartname”de tek tip plan ve bu plan üzerinde kullanılacak malzeme ile teknik özellikler belirlenmiştir. Belgenin ekinde, proje yer almamakla birlikte şartnamedeki ayrıntılı anlatım, proje ile ilgili ayrıntılı bilgiyi barındırmaktadır.⁴⁹

Buna göre, evler çizilen projeye uyularak inşa edilecek, bina temelleri duvarların ağırlığını taşıyacak tabakaya kadar indirilecek, kargir ile doldurulacak ve 50 santimetre subasman yapılacaktır. Temel toprağı evin çevresine düzgünce dağıtılacak, yapının sağ tarafı saçağa kadar kargir şekilde yükselecekti. Diğer duvarlar ahşap iskelet arası yarım tuğla ile yapılacak, ocak ve baca ise tamamen tuğladan imal edilecekti. Tuvalet ve banyo da subasman üzerine yarım tuğladan yapılacak, duvarların ikişer cephesine 0,5 santimetre kalınlığında sıva yapılacak sadece bina dışındaki subasman kaideleri sıvasız bırakılacaktı. Döşeme tahtaları için belirlenen ebatlara uyulacak ve bir yüzü rendelenecekti. Tavan bir santimetre kalınlığında tahtadan yapılarak, arası çitalar ile örtülecekti. Çatı, makas, eşik, mertek için kiremit altı kaplama tahtası, çatının dış yüzü için, yerli kiremit tercih edilecek, tuvalet ve banyonun tavanı olmayacağı için burada tahta, mümkün olduğu kadar birleştirilecek ve rendelenecekti. Dış kapı üç santimetrelik tahta, iç kapı iki santimetrelik, dolaplar ise bir santimetrelik tahtanın kullanımı ile yapılacaktır. Pencerelemelerle dekore edilecek ve sade olacak, dış merdivenler düzgün taş bulunmazsa moloz taş ile, üzeri yassı olması için bir sıra tuğla ile örülecek, çatının mahyaları üzerindeki kiremitler harç ile doldurulacaktı.

⁴⁹ BCA 31.12.1922 tarihli ve 272.11/16.63.4 no’lu belge transkripsiyonlu olarak yayınlanmıştır. (Eres 2008, syf. 639)

3.2. ATATÜRK'ÜN KÖY VE KIRSAL KALKINMA İLE İLGİLİ DÜŞÜNCE VE UYGULAMALARI

Cumhuriyet'in erken dönem metinlerine ve hazırlanan kanun tasarılarına bakıldığında, köy ile tarımsal yaşamın düzenlenmesine öncelik verildiğini ortaya çıkmaktadır. Meclisin açıldığı ilk aylardan itibaren yapılan konuşmalarda Milli Mücadelenin esasını teşkil eden köylünün, yaşamış olduğu sorunların çözümü yolunda açıklamalar mevcuttur. Bu durum işgalden kurtuluş sonrasında, Anadolu'nun ortasında kurulan hükümet tarafından ekonomik alanda yapılacak atılımlarda önceliğin, köy sorununa verileceğinin de bir göstergesidir. Atatürk tarafından 1922'lerde söylenen;

“Milletimiz çiftçidir. Milletin çiftçilikteki emeklerini asrî, iktisadî tedbirlerle azamî haddine çıkarmalıyız. Köylünün çalışmalarının netice ve semeresini kendi menfaati lehine azamî haddine yükseltmek, istisadî siyasetimizin temel taşıdır. (1922)

Onun için, bir yandan çiftçinin emeğini arttıracak ve semereli kılacak bilgi, vasıta ve fennî aletlerin kullanma ve yapılmasına, öte yandan onun çalışmalarının neticelerinden azamî derecede faydalanmasını temin edecek iktisadî tedbirlerin alınmasına çalışmak lâzımdır. (1922)

Efendiler! Milletimiz çiftçidir. Milletin çiftçilikteki çalışmasını yeni ekonomik tedbirlerle son hadde erişirmeliyiz. Köylünün çalışmasının neticeleri ve verimleri kendi menfaati lehine son hadde çıkarmak ekonomik siyasetimizin temel ruhudur. (1922)

Milletimiz çok büyük elemeler, mağlûbiyetler, facialar görmüştür. Bütün olanlardan sonra yine bu topraklarda bulunuyorsa bunun temel sebebi şundandır: "Çünkü Türk çiftçisi bir eliyle kılıcını kullanırken, diğer elindeki sapanla topraktan ayrılmadı. Eğer milletimizin büyük ekseriyeti çiftçi olmasaydı biz bugün dünya yüzünde bulunmayacaktır." 1923

Türk köylüsünü 'Efendi' yerine getirmedikçe memleket ve millet yükselmez.”⁵⁰

Niteliğindeki pek çok konuşma, bunun göstergesidir. Atatürk tarafından, uygulanacak tarım politikasının rotasını belirleyen bir konuşmada;

“ Milli ekonominin temeli tarımdır. Bunun içindir ki tarımda kalkınmaya büyük önem vermekteyiz. Köylere kadar yayılacak programlı ve pratik çalışmalar bu amaca yayılmayı kolaylaştıracaktır. Fakat bu çok önemli işi isabetle amacına ulaştırabilmek için ilk önce ciddi etütlere dayalı bir tarım politikası tespit etmek ve onun için de, her köylünün ve bütün vatandaşların kolayca kavrayabileceği ve severek tatbik edebileceği bir tarım rejimi kurmak lazımdır. Bu politika ve rejimde yer alabilecek başlıca önemli noktalar şunlar olabilir: Bir

⁵⁰ Atatürk'ün görüşleri URL -1, <http://ziraat.akdeniz.edu.tr/ataturk-ve-tarim> dan alınmıştır. (04.10.2012)

defa, memlekette topraksız çiftçi bırakılmamalıdır. Bundan daha önemli olanı ise bir çiftçi ailesini geçindirebilen toprağın hiçbir sebep ve suretle bölünemez bir nitelikte olması, büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri arazi genişliği, arazinin bulunduğu memleket bölgelerinin nüfus yoğunluğuna ve toprağın verim derecesine göre sınırlandırılması lazımdır. Küçük büyük bütün çiftçilerin iş makinelerini arttırmak yenileştirmek ve korumak önlemleri vakit geçirmeden alınmalıdır. Memleketi; iklim, su ve toprak verimi bakımından, tarım bölgelerine ayırmak gerekir. Bu bölgelerin her birinde, köylülerin gözleriyle görebilecekleri, çalışmaları için örnek tutacakları verimli, modern pratik tarım merkezlerinin kurulmalıdır. Gerek mevcut olan ve gerekse de bütün memleket tarım bölgeleri için yeniden kurulacak tarım merkezlerinin kesintiye uğramadan tam verimli olarak faaliyetlerini, şimdiye kadar olduğu gibi devlet bütçesinden ağırlık vermeksizin kendi gelirleriyle kendi varlıklarının idaresini ve gelişmesini sağlayabilmeleri için, bütün bu kurumlar birleştirilerek geniş bir işletme kurumu oluşturulmalıdır. Bir de başta buğday olmak üzere, bütün gıda ihtiyaçlarımızla sanayimizin dayandığı çeşitli hammaddeleri temin ve dış ticaretimizin esasını oluşturan çeşitli ürünlerimizin ayrı ayrı her birinde, miktarlarını arttırmak, kalitesini yükseltmek, üretim masraflarını azaltmak, hastalıkla uğraşmak için gereken teknik ve yasal her önlem zaman geçirilmeden alınmalıdır”

denilerek, tarımsal kalkınmanın Türkiye ekonomisindeki önemini de vurgulanmıştır.

Milli mücadeleden sonra tarım ve köy hayatı üzerinde önemle durulmasının en önemli sebebi halk çoğunluğunun köy yaşamını sürdürmesiydi. 1927 nüfus sayımına göre çalışan nüfusun yüzde 78'i çiftçilikle uğraşıyordu. Bu sebeple çiftçi-köylü nüfusun ileri düzeyde bir tarım için eğitilmesini kaçınılmaz gören Atatürk, yaygın eğitim çalışmalarının yapılmasını istiyor, bu amaçla 1924 silah altına alma yasası ile ordunun, askere alınan çiftçilere, askerlik esnasında tarım makineleri ve yeni yöntemleri öğretmesini istiyordu. 3 Mart 1924'te, tarım yöntem ve makineleri konusunda, daha iyi ve geniş kitlelere ulaşacak bir eğitim sağlamak amacıyla, Tarım Bakanlığında büyük değişim yaşanmıştır. Tarımın hızla gelişmesi için, Ziraat Bankası'na daha fazla önem verilmeye başlanmış, şube sayıları artırılarak çiftçiye ulaşılmaya çalışılmıştır.

Çiftçinin durumunun düzeltilmesi için devlet gelirlerinde düşme görüleceğinin bilinmesine rağmen 17 Şubat 1925'te, Aşar kaldırılmış, yerine binde 6'lık bir vergi konmuştu. Ancak 1929'da başlayan ekonomik kriz nedeniyle, 1931'de İktisadi Buhran Vergisi, 1932'de de Muvazene Vergisi konulmuştur.

18 Mart 1923 Tarsus'ta çiftçilere konuşma yapan Atatürk, vatanın kurtarılmasında köylü-çiftçinin önemini vurgulayarak, gelecekte de memleketin gelişmesinin temel

ayaklarından birinin, köylerde üretilen tarımsal üretim ile olacağını belirtmiştir.

Konuşmada;

“... Aziz çiftçiler! Şimdiye kadar sizi anlayan, sizin büyük ruhunuzu takdir eden bu arkadaşımızın sizin için, sizin refahınız ve istikbaliniz için neler düşündüğünü, bundan sonra da inşallah maddi sebepleriyle öğrenmiş olacaksınız. . .”

“... Vatan en çok sizin emeğinize istinat ettiği halde en az bahtiyar ve mes'ut olan yine sizdiniz. . .” “... Sizi ya harb olunca, ya hazinelerini doldurmak lâzım gelince hatırlarlardı...”

“... Hepinizin malûmudur ki, milletin ekseriyeti sizlersiniz ve yine malûmunuzdur ki, memleketimiz şu iki şeyin memleketidir biri çiftçi, diğeri asker. Biz çok iyi çiftçi ve çok iyi asker yetiştiren bir milletiz. İyi çiftçi yetiştirdik: çünkü topraklarımız çoktur iyi asker yetiştirdik: çünkü o topraklara kasteden düşmanlar fazladır. O toprakları sürenler, o toprakları koruyan hep sizlersiniz. Bundan sonra da daha iyi çiftçi ve daha iyi asker olacağız. Lâkin bundan sonra asker oluşumuz artık eskisi gibi başkalarının hırsı, şan ve şöhreti, keyfi için değil, yalnız ve yalnız bu aziz topraklarımızı muhafaza etmek içindir. . .”

“... Çiftçilerimizin gayretiyle memleketimizin mahsuldar tarlaları birer mamure menbaı olacaktır.”

Şeklindeki konuşma notları 1923 yılında Anadolu köylüsüne bakışı göstermesi açısından önem taşır.

1923 yılında Atatürk, Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti Başkanı sıfatı ile yayınladığı beyannamede, aşağıdaki maddelerle köylüler tarafından sorun olarak belirtilen konularda düzenlemeler yapılacağına dair bir beyanat vermiştir. Buna göre;

- Aşar usulünde halkın şikayetçi olduğu ve mağdur kaldığı hususlar ıslah edilecektir.
- Tütün tarımı ve ticareti, milletin en yüksek faydayı temin edeceği şekilde düzenlenecektir.
- Maliye çiftçilere, sanayicilere, ticaret ile uğraşanlara kolaylıkla borç verebilecek şekilde ıslah edilecektir.
- Ziraat Bankası'nın sermayesi artırılacak ve çiftçilere daha kolay ve daha fazla yardım edebilmesi temin olunacaktır.
- Ülkemize çiftçiler için, büyük ölçüde tarım makineleri ithal edilecek ve çiftçilerimizin tarım alet ve makinelerinden kolaylıkla yararlanmaları sağlanacaktır.
- Ormanlarımızdan fenni gelişmeye uygun bir şekilde istifadeyi, hayvanlarımızın ıslahını sayılarını artırıcı tedbirlerin alınmasını düzenleyen esaslar ortaya konacaktır.

Ayrıca dönemin iktidar programında da tarım ve tarım politikalarına yer verilmiştir.

Kır nüfusunun kalkınmasının bu nüfus grubunun temel üretim biçimi olan tarımsal üretimin çağın şartlarına göre tekrar düzenlenmesi ile gerçekleşeceği, konuşma ve alınan kararlarda sürekli olarak vurgulanmış ve bu alanda ilk istatistik bilgilere ulaşmaya başlandığında, yapılan uygulamaların olumlu sonuçlar verdiği ortaya çıkmıştır. Bu dönemde ilk tarımsal istatistiki bilgi, 1927 yılında yapılan ziraat sayımı sonuçlarından elde edilmiştir. Buna göre, toplam nüfus 13,6 milyon, kır nüfusu 10,3 milyondur. Çiftçi ailesi sayısı da 1.751.239'dur. Nüfusun ihtiyaç duyduğu gıda maddeleri geri teknolojinin kullanılması, karayollarının yetersizliği ve büyük şehirlere ulaşımın maliyetli olması nedeni ile yeterince karşılanamamış ve zaman zaman bazı gıda maddeleri ithal edilmiştir. 1923'te tarım ürünleri ithalatı %27 iken alınan bir dizi önlemlerle 1928'de %18'e düşürülmüştür. 1923 yılında ihracat 50.8 milyon dolar, ithalat ise 86.9 milyon dolar iken, bu rakamlar 1930 yılında sırasıyla 71.4 ve 69.5 milyon dolar düzeyine yükselmiştir. Bu dönemde 1930 yılı hariç olmak üzere tüm yıllarda dış ticaret dengesi sürekli açık vermiştir. İhracatta tarımın payı %86 olarak gerçekleşmiştir.⁵¹

1923 yılında yeni kurulacak devletin ekonomik altyapısını belirlemek ve Türkiye ekonomisinin gelişmesi, güçlenmesi için yapılması gerekenleri tartışmak üzere toplanan, İzmir İktisat Kongresi'nde önemli konular görüşülmüştür. Toplantıya katılım için her kazadan, 3'ü çiftçi olmak üzere 3000 kişi davet edilmiş, davetlilerden sadece 1135 kişi toplantıya katılabilmektedir. Katılımın azlığının en önemli sebebi işçi ve çiftçi temsilcisi olarak katılacak olan temsilcilerin, yeterli bilinçte olmaması ve yol ücretlerini karşılamamasıydı. Bu sebeple bu kesimler adına katılan delegelerin tabanı yansıtmadığı, özellikle varsıl olan çiftçiler arasından kongreye katılımın gerçekleştiği görülmüştür. Bunun yanında çeşitli iş kollarını temsilen katılanlar arasında, Kazım Karabekir gibi bürokratların da olması kontrollü ve liberal ekonominin tarafını tutan bir katılımcı yoğunluğunu ortaya çıkmasına neden olmuştu. Atatürk 17 Şubat 1923'de kongrenin açılışında yaptığı konuşmada ;

“... bir milletin doğrudan doğruya hayata, itibarile, inhitatile alâkadar ve münasebattar olan milletin iktisadiyatıdır...”

“ ... Arkadaşlar, kılıç ile fütihat yapanlar, sabanla fütihat yapanlara mağlûp olmaya ve binnetice terki mevki etmeye mecburdurlar. Nitekim Osmanlı saltanatı da böyle olmuştur.

⁵¹ Ayrıntı için bkz. URL- 2, <http://www.tarimkredi.org.tr/goster.php?tablo=topic&id=1>, 04.10.2012

Bulgarlar, Sırlar, Macarlar, Romenler sabanlarına yapışmışlar, muhafazi mevcudiyet etmişler, kuvvetlenmişler; bizim milletimiz de böyle Fatihlerin arkasında serserilik etmiş ve kendi anayurdunda çalışmamış olmasından naşi bir gün onlara mağlûp olmuştur. Bu bir hakikattir ki, tarihin her devrinde ve cihanın her yerinde aynen vaiki olmuştur. Meselâ Fransızlar Kanada'da kılıç sallarken oraya İngiliz çiftçisi girmiştir. Bu medeni sabanla kılıç mücadelesinde nihayet muzaffer olan sabandır. Ve Kanada'ya sahip oldu. Efendiler kılıç kullanan kol yorulur, nihayet kılıcı kınına koyar ve belki kılıç o kında küflenmiye, paslanmaya mahkûm olur. Lâkin saban kullanan kol gün geçtikçe daha ziyade kuvvetlenir ve daha çok kuvvetlendikçe daha çok toprağa malik ve sahip olur.”

şeklinde devam eden söylemiyle iktisat politikasının ve gelişmenin temelini köy ve tarım unsurunun da olması gerektiğini vurgulamıştır. Dönemin gazeteleri tarafından da izlenen kongre esnasında yazılan yazılarda, kurulacak yeni devletin en önemli sorununun köy sorunu olduğu belirtilmiş ve köyün geri kalmışlıktan kurtarılmasının, diğer meslek dallarını da doğrudan ilgilendiren sorunları da ortadan kaldıracağı belirtilmiştir. Gazetelerde çıkan yazılarda köyde yaşanan en büyük sorunun sağlık ve eğitim olduğu, bu hizmetlerden yoksun kalan köylülerin üfürükçülerin elinde öldüğü, bunun çözümü için doktoraların iki yıl süreyle Anadolu'da görev yapması gerektiği belirtilmiştir. Yeni öğretmen olarak atanacakların da, ilk görevlerini köylerde yapması, büyük toprakların istimlak edilerek topraksız köylülere dağıtılması, modern tarım üretim tekniklerinin çiftçilere öğretilerek kooperatiflerin kurulması gerektiği, dönemin aydınları tarafından dile getirilmiştir. Kongrede yapılan konuşmalarda belirtildiği üzere topraksız köylülerin sesi kongrede duyulmamış, nitekim ülke içinde pek çok aydın tarafından dile getirilen topraksız köylünün topraklandırılması projesi, kongreye katılan ve çiftçi grubunu temsil eden toprak sahipleri tarafından tepkiyle karşılanmıştı. Sonuçta çiftçi grubu tarafından sunulan reji meselesi, tarımsal eğitim ve öğretime gereken önem verilmesi, köylerde güvenliğin artırılması, haberleşme, Ziraat Bankası ve İtibar-ı Ziraiye ile ilgili problemler, yollar ve ulaşım ile ilgili kararlar oybirliğiyle kabul edilmiş, aşarın kaldırılması ise diğer gruplar tarafından uygun görülmemiştir. (Çetin 1997, syf. 21-24) Bu kararın oybirliğiyle alınmasına rağmen genç Cumhuriyet'in en önemli gelir kaynaklarından olan aşar kaldırılmıştır. Aşar, çiftçinin ürettiği ürünün üretim masrafları dikkate alınmadan %10'unun devlet tarafından vergi olarak alınmasıydı ve devlet vergi toplamada doğrudan vergi memurları yanında, yöredeki eşraf gibi çeşitli araçlarla da bu vergiyi toplamakta ve aracı sayısının, bazı yörelerde yediye kadar çıkmasıyla alınan vergi oranı artmaktaydı. 1924 yılı bütçesininin 153 milyon lira ve bununun 27,5 milyon lirasının aşar

geliri olduğu düşünülürken, 17 Şubat 1925 tarihinde kaldırılan verginin, devletin gelir kalemi açısından ne derece önemli olduğu görülmektedir. Aşarın kaldırılması yanında yapılan yollar ve demiryolları da üretilen ürünün dağıtımını sağlanarak, pazarlanma sorununun da önemli ölçüde ortadan kalkmasını sağlamıştır. Ziraat Bankası'nın statüsü değiştirilerek sermayesi artırılmış ve çiftçiye daha çok kredi vermesi sağlanmıştır. Tarımın modern hale getirilmesi için tohumluk ve fidanlıklar açılmış, model çiftlikler kurularak devlet eliyle yaygın biçimde tarımsal eğitim verilmesi amaçlanmıştır.

Kongre sırasında çiftçi grubu tarafından belirlenen ilkeler “Çiftçi Grubunun İktisadi Esasları” adı altında kendi grubu içerisinde de oylayarak kabul edilmiştir. Bu ilkeler genel olarak tarımın geliştirilmesi ve köyün kalkınması yanında, köy içerisinde fiziki çevrenin düzeltilmesi ve sağlıklı hale getirilmesini ortaya koyan metin olması açısından da önem taşımaktadır. Cumhuriyet'in yol haritası olarak belirlenen, İzmir İktisat Kongresi'nde alınan bu kararlar, zaman içerisinde uygulama imkânı bulacağından, tarım politikasının belirlenmesinin ve bu alandaki hedef belirlemenin, gelişmede önemini de ortaya koymaktadır.⁵²

Bu ilkelere bakıldığında mübadele dönemindeki nüfusun yerleştirilmesinde önemli sorunlar ortaya çıkaran, göçmenlerin geldikleri bölgelerin iklimine uygun alanlara yerleştirilmesi ve yeteri kadar verimli tarım alanı verilmesi konusunun da görüldüğü ve bu konuda karar alındığı görülmektedir. Diğer yandan aşiretlerin iskân edilmesi de 1930'lu yıllarda uygulamaya geçirilmiş, bu kongrede de hedef olarak belirlenmiştir.

Tarımın geliştirilmesi amacıyla örnek ağıllar yapılması, damızlık hayvan ve nitelikli tohumlukların üretilerek, bunların çiftçi tarafından edinilmesinin sağlanması, tarım alanlarının gübreleme ve kullanım esaslarının belirlenmesi amacıyla yurtdışına uzman gönderilerek, gelişen tarım üretim tekniklerinin aktarımının sağlanması önerilmiş, ayrıca zahire borsalarının açılarak pazarlama konusunda da görüşler ortaya sunulmuştur.

Yol yapımı için çalışma zorunluluğu getirilmiş, bataklıkların kurutulması, nehir yataklarının düzenlenmesi ve mezarlık alanlarının çevresinin duvarlarla örülerek ağaçlandırılması düşüncesi, aynı zamanda köy yaşamının sıhhileştirilmesi açısından

⁵² Bu konudaki esaslar için bkz. (Afetinan 1989, syf. 21-32)

ele alınmıştır. Dönemin yaygın hastalığı sıtma, bu gibi sağlıksız koşullarla birlikte çözülemez bir sorundur. Ayrıca çiftçi grubu, tarafından ifade edilen eğitim ve güvenliğin sağlanabilmesi için köylerin toplu halde bulunması konusunda, Meclis'te o dönemde görüşülmekte olan İdare-i Kura ve Nevahi Kanunu'nda bu konuya yer verilmesi istenmiştir.

Kongrede ziraat eğitimi de ele alınmış bu kapsamda, ilkokul ve tali okullarda uygulamalı ziraat ve sanayi dersi konulması, her livada yakın köylerde belirli bir arazi içerisinde yatılı ilkokul açarak uygulamalı tarım dersleri yapılması, belirli nahiyelerde örnek çiftlikler ve tali okullar açılması istenmiştir. Dönemin gazetelerinde de vurgulanan aydınların köye yerleşmelerinin teşviki kongrede de dile getirilmiştir. İstatistiki bilgilerin toplanması amacıyla köylerden bilgi alınması ve gezici seyyar ziraat okulları açılması gerektiği belirtilmiştir. Okul plan tipine vurgu yapan maddede aynı zamanda işleyiş de anlatılmıştır. Buna göre köylerdeki ilkokulların mutlaka beş dönümlük bir bahçe içerisinde yapılması, iki ineklik fenni ahır, kümes, yeni usul arılık ve öğretmenler için iki odalı bir ev yapılmalı, arazide sebze, çiçek ve fidancılık bölümleri hazırlanarak, öğretmen nezaretinde öğrenciler bu toprağı işleyerek çiftçiliğin öğretilmesi istenmektedir.

Meclis tarafından çıkarılsa da, Atatürk tarafından doğrudan ilgilenilen köy sorununun çözümüne yasal zemin hazırlamak amacıyla, günümüzde de yürürlükte olan Köy Kanunu hazırlanmıştır. Kanun 18.03.1924 tarihinde 442 sayılı kanun olarak 68 sayılı Resmi Gazete de yayınlanmıştır. Kanun 10 fasıl ve 97 maddeden oluşmaktadır. 03.04.1930 tarihinde, Belediyeler Kanunu'nun çıkarıldığı göz önünde bulundurulduğunda, ülkenin yaklaşık %80'lik nüfusunu barındıran köy yerleşimine verilen önem de ortaya çıkmaktadır. Son derece sade bir dille yazılan kanunun ardından kabul edilen 1924 Anayasası'nın 89 ve 90. Maddesinde, köy tüzel kişiliği yerleşim birimleri hiyerarşisinde yerini bulmuştur.

Kanunun ilk maddelerinde köyün tanımı yapılarak nüfusu 2000'e kadar olan yerleşim birimlerine köy dendiği ve nüfusu 150'nin altında olan yerleşimlerin ise kanunun getirdiği zorunluluklardan muaf tutulduğu görülmektedir. İlk fasılda muhtar devlet memuru sayılarak, ihtiyar heyeti ile birlikte görev ve sorumlulukları tanımlanmıştır. Köyün ortak malı devlet malı sayılmış ve sınırların belirlenmesinde Osmanlı kanunlarında da görülebildiği gibi, bugüne kadar geldiği üzere tabirinin izleri görülmekte, sadece iltıflı durumlarda çözüm için öneriler sunulmaktadır.

Köy işleri ise, halkın yapması zorunlu işler ve çoğunluğun isteği halinde yapılacak işler olarak sınıflandırılmış, sınıflandırmada ilk bölüm fiziki çevre koşullarının sağlıklılaştırılması için acil olarak alınması gerekli önlemler belirlenmiştir. İsteğe bağlı olan işler, zorunlu olarak halkın yapması gerektiği işleri bir adım daha ileriye götürmeyi hedeflediği kanundan anlaşılmaktadır.

İlk maddelerde çevre koşullarının sağlıklı hale getirmek için sıtmaya neden olan su birikintilerini kurutmak, köye suyu kapalı borularla gübrelik gibi sağlıksız alanlar dışından geçirerek getirmek, su kuyularının ağzına bilezik yaparak etrafını döşeme ile çevirmek yapılacak işler olarak sıralanmıştır.

Köyde ev yapımında uyulması gerekli kurallara bakıldığında, evlerin odalarını ve ahırını bir duvar ile ayırmak, her evde üstü kapalı kuyulu veya lağımlı tuvalet yapmak, ayrıca köy içerisinde de bu sistemde genel bir tuvalet yapılması, evlerden çıkan pis suyun içme sularına karışmadan akıp gitmesini sağlamak, ev önünü ve sokakları temiz tutmak, içme sularının çevresinde gübre bulundurmuyarak ihtiyaç fazlası suyun etrafı pisletmeden akışını sağlamak, köyün gübreligini sapa ve rüzgaraltı bir yere yaparak herkese ayrı yerler göstermek olarak belirlenmiştir.

Köyün planlanmasının ve kamu yapılarının inşası için belirtilen düzenlemelere bakıldığında, öncelikle yollarla ilgili düzenlemenin düşünüldüğü görülür. Buna göre, köyün bir baştan öbür başa kadar çaprazlama şekilde, köy meydanından da geçen bir yol sistemi, temel ulaşım ağını oluşturur. Köyün büyüklüğüne göre orta veya kenarında meydan açılması, köy meydanının bir köşesinde ihtiyar meclisinin toplanması için köy odası, köy yol üzerinde ise köy odası yanında ahırlı bir köy konuk odası yapmak, yeni yapılacaksa köy meydanının köşesinde mescit yapmak köyde yapılacaklar arasında sıralanmıştır. Okul yapımını öngören 15. maddede

“Köyde maarif idarelerinin vereceği örneğe göre bir mektep yapmak (yeniden yapılacak ise köyün en havadar bir tarafına yapılacak ve mektebin herhalde bir bahçesi bulunacaktır.”

şeklindeki ibareden okulun devletin göndereceği tip projelere göre yapılacağı ortaya konmaktadır.

Köylünün yapmaya mecbur olduğu işler sıralamasında devam eden maddelerde ağaç dikiminin yapılarak ağaçların korunması, ortak işlerin yürütülmesi, felaket ve ihtiyacı olanlara imece ile yardımda bulunulması, salgın hastalıklara karşı önlem alınması,

köylünün ihtiyacı için kullandığı hayvanların yaralanması veya ölümünün önüne geçilmesi, ayrıca köy ölçeğinde çözülemeyecek sağlık ve afetlerde mutlaka üst idari merciye haber verilmesi gerektiği de belirtilmiştir.

Köylünün yapmakla zorunlu olduğu diğer bir konu yol yapımıdır. 18. maddeye göre köylü, hükümet merkezine veya komşu köye giden yolların kendi sınırı içindeki kısmını yapmak onarmak, yol üzerindeki küçük hendek ve derelerin üzerine köprü yapmak ve yolu ulaşımına açık tutmakla mükellefti.

Yapılması köylünün isteğine bırakılan işlere bakıldığında, asgari olarak belirlenen yaşam şartlarının tamamlayan köyün, durumuna göre yaşam standardını yükseltmek isterse yapabileceği işler olarak belirlenmiştir. Nitekim ahır ve evlerin bir duvarla ayrılması zorunlu olurken evlerin ve ahırların ayrı ayrı inşası köylünün tercihinin bırakılmıştır. Bu kısımda yer alan işlere bakıldığında, ev, ahır ve helâların badana yapılması, yolların kaldırım taşı ile döşenmesi, köyün ortak kullanımına çamaşırhane, hamam, çarşı ve pazar yapılması, uygun alanlarda orman yapılması, yabancı ağaçların aşılınması, köyün ortak malı olarak tarım aletleri alınması, değirmen yapmak, uygun tohumluk ve damızlık hayvan getirtmek, köy yaşamını geliştirmeyi amaçlayan kitapları köye getirtmek, üretilen üründen bir kısmını köy namına depolayarak köy ihtiyaçları ve köyde ihtiyacı olanlar için harcamak, köyde ortak spor faaliyetlerini sağlamak, gibi köye ait pek çok unsur düşünülerek madde olarak yer bulmuştur.

Elbette ki ideal köy kavramının yaratılmasını amaçlayan bu kanunun öngördüğü maddelerin dönemin köy yaşantısında hemen sonuç bulması düşünülemez. Ancak kanunun yürürlüğe girdiğinde, ilk on yıl dolmadan bile başarılı sonuçların ortaya çıktığı gözden kaçmamaktadır. Köy Kanunu'nun sayısal sonuçlarını ortaya koyan düzenleme, 17 Kasım 1931 tarih ve 194/29 sayılı "Köy Kanunları Tatbikatı ve Teftişler ve Defterler Hakkında" başlığını taşımaktadır. Buna göre Türkiye'de bulunan 42.242 köyden, 21.305'inde kanun uygulanmıştır. Köy bütçesiyle 2,746 köyde su tesisatı, 3.640 köyde çeşme, 644 köyde konak, 6.961 köyde köy konuk odası, 24 köyde pazar yeri, 61 dükkan, 211 meydan yeri, 19 hamam yapılmıştır. Kanunla bataklıklar kurutulmuş, köye sağlık ve tarım hizmetleri götürülmüş, az sayıda da olsa köy kütüphaneleri kurulmuştur. Ayrıca posta hizmetleri, bazı köylere telefonun ulaştırılması sağlanmış, verimsiz tarlalar ıslah edilerek ağaçlandırma yapılmıştır. Köylüye kredi verilmiş, köy maddi ve beden gücüyle 28.000 km

uzunluğunda yol, 921 köprü yapılmıştır. Mevcut olan 966 köprüden de 121'i onarılmıştır. (Çetin 1994-1995, syf. 39-41)

Köy kanununun ilk dönem uygulamalarında bazı aksaklıkların olduğu da dönemin müfettiş raporlarında yer almaktadır. Bu raporlarda, muhtarlar tarafından tutulması gerekli olan doğum, ölüm ve nüfus kayıtlarının bazı yerlerde Osmanlıca olarak devam ettiği, yeni harfleri öğrenemeyen muhtar ve ihtiyar heyeti tarafından verilen defterlere hiç kaydın yapılmadığı ve açıkta sayfaları kopmuş olduğu da tespit edilmiştir. Aksaklıkları belirten raporlarda kanunun uygulamasını güçleştiren bir başka konunun da köy ağaları olduğu ifade edilmektedir. Köy muhtarı ve ihtiyar heyetinin kendi yönlendirmeleri ile seçtiren ağaların, köy yaşamında bilinçlenme ve ortak kararlar verilerek çeşitli uygulamalara gidilmesini amaçlayan kanunun, kendi güçlerini zayıflatacağı düşüncesiyle, köy muhtarının kanunun gerektirdiği uygulamaların yapılmasını engellemekteydi. Ayrıca yaşanan ekonomik bunalım ile köylünün kendi geçimini sağlamakta zorlanması, köyün ihtiyaçları için salma adı verilen köy vergisini vermesi bunun yanında bedenen de çalışma yükümlüğünün bulunması kanunun tam anlamıyla uygulama imkânı bulmasını güçleştirmiştir. (Çetin 1997, syf. 27-28) Fakat dönemin köy yaşam koşulları düşüldüğünde, kanunda öngörülen ideal köy yaşamının tam anlamıyla uygulamaya geçemese de, eldeki imkânlar nispetinde ilerleme sağladığı muhakkaktır. Kırsal yaşamdaki öngörülen düzenlemelerin, zaman içerisinde köylünün ekonomik düzeyindeki değişime paralel şekilde, yaygın ve istenilene yakın hale geldiği de ortadadır.

3.3. MÜBADELE DÖNEMİNDE YAPILAN İSKÂN UYGULAMALARI

3.3.1. Mübadele'yi Hazırlayan Şartlar

Anadolu'yu işgal etmek için Yunanlıların, 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'e ayak basması ile başlayan mütareke döneminin, 1922 yılı sonlarına geldiğinde sonlanması üzerine, belirsizlik ortamının giderilerek ateşkes sağlanması amacıyla İtilaf Devletleri, Yunanistan ve Türkiye'nin katılımıyla 3-11 Ekim 1922 tarihinde Mudanya Mütarekesi imzalanmıştır. Ateşkesin sağlanmasından sonra Lord Curzon'un arabuluculuğu ile barış konferansı ve anlaşmasının yapılması gündeme gelmiş, bu amaçla Türk Hükümeti ve diğer taraf devletler tarafından tarafsız olarak değerlendirilen, İsviçre-Lozan'da bir konferansın toplanması kararlaştırılmıştır. Türk Hükümeti'nin konferansa Rusya, Ukrayna ve Gürcistan'ın da katılması talebi, sadece boğazlar konusunda Rusya'nın katılımının sağlanması şeklinde kabul görmüştür.

Türk Hükümeti adına konferansa katılacak heyetin belirlenmesi amacıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılan görüşmeler sonucunda, İsmet (İnönü) Paşa Dışişleri Bakanı sıfatı ile baş delege, Maliye Bakanı Hasan (Saka) Bey ve Sağlık Bakanı Rıza (Nur) diğer delegeler olarak belirlenmiştir. Bu komisyon dışında Celal (Bayar), Tevfik (Bıyıklıoğlu), Hikmet (Bayur), Ruşen Eşref (Ünaydın), Yahya Kemal (Beyatlı) gibi isimler de danışman sıfatı ile konferansa katılmıştır. Konferansta Türkiye dışında İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya yer almıştır.

20 Kasım 1922 tarihinde başlayan Lozan Konferansında, kurulan çeşitli komisyonlar eliyle sorunlar değerlendirilmiş ve görüşülmüştür. Şiddetli tartışmalarla geçen görüşmelerde, belirli tarihlerde aralar verilerek, heyetlerin ülkelerine dönmesi ve daha sonra tekrar buluşmaları ile devam etmiştir. Üzerinde mutabakata varılamayan bazı konular, ileri tarihlere görüşmeler yapmak ve anlaşmaya varmak üzere bırakılmış, nihayetinde 24 Temmuz 1923 günü anlaşma imzalanmıştır. Konferansın devam ettiği süreçte, anlaşmaya varılan bazı konular üzerinde protokoller imzalanarak, bu yolla anlaşma sürecinin çabuklaştırılması sağlanmıştır. Bu amaçla Konferans sırasında çeşitli defalar gündeme gelen göç edenler ve azınlıklar meselesinin çözüme kavuşturulması, 30 Ocak 1923'te Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Mukavelename ve Protokol'un imzalanarak resmîyet kazanmasıyla çözüm bulunmuştur.

Mübadele uygulamasının önceki uygulamalarına bakıldığında bu çözümün ilk olarak Balkan Savaşları sırasında gündeme geldiği görülmektedir. Mehmet Said Halim Paşa başkanlığındaki İttihat ve Terakki Hükümeti ile Bulgaristan arasında 29 Eylül 1913 tarihinde imzalanan İstanbul Anlaşması ahalî değişimini öngörmekteydi ve sınırın her iki yanındaki 15 km. mesafede oturan nüfusun değişimi söz konusuydu. Sınırlı bir nüfusun değişimini öngören anlaşmadan birkaç ay sonra Yunanistan Hükümeti ile de benzer nitelikte bir anlaşma yapılmıştı. Bu anlaşma ile Rumeli’de uygulanan Müslüman soykırımının önüne geçmek amaçlanmıştı. Türk Dışişlerinden Galip Kemali Bey (Söylemezoğlu), Aydın Vilayeti’ndeki Rumlar ile Makedonya’daki Müslümanların mübadele edilme önerisi Yunan Dışişlerine iletilmiş, değişim bölgelerine ek olarak Trakya’nın da mübadeleye katılması uygun görülmüştü. Yapılan görüşmeler sonunda 1 Temmuz 1914’de anlaşma imzalanmış ancak 1. Dünya Savaşı’nın patlak vermesiyle birlikte uygulama imkânı bulamamıştır. (Kayam 1993, syf. 585-85)

Lozan görüşmeleri öncesinde yaşanan göçün iki taraflı oluşu ve uluslararası bir hal kazanmaya da başlamasıyla birlikte, Milletler Cemiyeti tarafından görevlendirilen Norveçli Dr. Fridtjof Nansen’in iki tarafı da ziyaret ederek yaptığı çalışmalar, mübadele konusunun Lozan görüşmeleri sırasında gündeme gelmesiyle taraflar arasında görüşülmüş ve Nansen’in bulduğu çözüm önerileri tartışılmıştır. Dr. Nansen’in sunduğu çözüm önerilerinde; 1- Yunanistan’daki Müslümanlarla Anadolu’daki Rumların değiştirilmesi, 2- İstanbul’daki Rumların değişim dışı tutulması, 3-Değişimin isteğe göre olması ve barış koşullarının saptanmasını beklemeden hemen başlanmasından oluşmaktaydı. (Akgün 1986, 248) Türk Hükümeti’nin konuyu değerlendirerek geliştirdiği politikada İstanbul’un Rum nüfustan arındırılması ve Batı Trakya’da Müslümanların yerinde bırakılması şeklindeydi. Ayrıca mübadelenin gönüllü yapılması da süreci uzatacağından uygun bulunmamıştı. Görüşmeler devam ederken Türk tarafı 30 Ekim 1918 tarihinden önce İstanbul’a yerleşik durumda olan yaklaşık 200.000 civarındaki Rum’un İstanbul’da kalmasını kabul etmiş karşılığında ise Yunanistan Müslümanlarının, geride bırakmak zorunda kalacakları taşınır ve taşınmaz bütün mallar için tazminat alması kararlaştırılmıştı. Yunanistan tarafında ise 1913 Bükreş Anlaşması’na göre saptanmış olan sınır çizgisinin doğusundaki bölgede bulunan tüm Müslümanlar, Batı Trakya Müslümanı sayılarak mübadele dışında tutulacaktı. Mübadiller taşınır mallarını

yanlarında getirebilecekleri gibi, cami, kilise, tekke, okul, hastane gibi tüzel kişiliğe sahip kurumların taşınır mallarını yanlarına alabilecek, vergi alınmayacak ve ayak bastıkları ülkenin vatandaşı olarak işlem görecektirdi. Taşınır mallarından bir kısmını veya tümünü geride bırakanlar için yerel makamlar tarafından dört nüsha olarak tutanaklar düzenlenecek bu tutanaklardan biri yerel makamlarda, birisi mübadilde, bir diğeri karma komisyonda, dördüncüsü de gideceği ülkeye verilecekti.

Mübadele işlerinin yürütülmesi için Milletler Cemiyeti Konseyi'nin, 1.Dünya Savaşı'na girmemiş üyelerinden seçeceği tarafsız üç üye, Yunanistan ve Türkiye'den de dörder üyeden oluşacak komisyon, sözleşmenin yürürlüğe girmesinden sonra bir ay içerisinde toplanacak, komisyon başkanlığını ise tarafsız üyeler sırasıyla yapacaktı. Komisyon kendisine bağlı alt komisyonlar kurabilecekti. (Arı 2010, syf. 19-20)

30 Ocak 1923 tarihli sözleşme ve ek protokolle, mübadele anlaşması imzalanmış, anlaşmaya Türk tarafı adına İsmet Paşa, Dr. Rıza Nur Bey ve Hasan Bey imza koymuş, Yunan delegasyonu adına ise E. Venizelos ve D. Caclamanos imzalamıştır. Anlaşma 19 maddeden oluşmakta olup TBMM tarafından 23 Ağustos 1923'te 340 numaralı kanun olarak kabul edilerek, yürürlüğe girmiştir.

3.3.2. Mübadelenin Uygulanması

Mübadele ile ilgili olarak Lozan'da yapılan anlaşma sonrası Türkiye'ye mübadillerin getirilmesi ve yerleştirilmesiyle ilgili işlerin hangi kurumun sorumluluk alanına girdiğinin belirsizliği ve bu amaçla yaşanan sorunlardaki yazışma trafiği tam bir kaosa işaret etmekteydi. Mütareke ve Kurtuluş Savaşı sırasında işgal edilen bölgelerden iç kısımlara göç eden halkın yerleştirilmesiyle Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'ne bağlı Muhacirin Müdüriyeti ilgilenmişti. Ayrıca çeşitli sorunlar karşısında yeni komisyonlar kurulmuş ve göçmen sorunu çözülmeye çalışılmıştı. Muhacirin Müdüriyeti'nin kadro yetersizliği ve tüm ülkeye yayılan bir teşkilat ağının olmaması nedeniyle, çoğu yerde ve özellikle gayrimenkuller konusunda Maliye Vekâleti tasarruf yetkisini kullanmış, fakat Vekâletin asli işi olmadığı için keyfi uygulamalar görülmüştü. (Arı 2010, syf. 23-24)

Mübadele süreci başlamadan kendi imkânlarıyla sınıra yığılan halkın sayısının her geçen gün artması üzerine, Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti tarafından "Mübadele Talimatnamesi" yayınlanmıştı. Talimatname'de, oluşturulan uluslararası mübadele komisyonunda görevli Türk üyeleri Vekâlet'in belirlediği, bunların da Dahiliye, Evkaf, Maliye ile Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'nden oluştuğu, ayrıca Adliye ve İktisat Vekâleti'nden de birer müsteşar tayin edileceği belirtilmişti. Mübadeledeki uluslararası komisyon dışında da tali komisyonlar kurulmuş ve komisyonlar yoluyla sınırdaki Türk olmayan tebeanın sınır dışına gönderilmesi gerektiği belirtilmişti. Muhacirlerden beş nüfusa kadar olan aileler için 250 kilogram, beş nüfustan fazla aileler için 500 kilogram ve bekarlar için ise 100 kilografa kadar ki nakliye giderinin devlet tarafından karşılanacağı belirtilmiş ve muhacirlerin emval-i metrûkeye yerleştirilmesi, ihtiyacı olana yardım yapılması, yerleştirilme işlemlerinde köylere yerleştirilen muhacirlerin yerli nüfusa oranının %20'yi geçmemesine özen gösterilmesi istenmiştir. Ayrıca gelmeye başlayan muhacirler için ordunun ilgili birimlerine telgraflar çekilerek gerekli yetkiler verilmiştir. (Erdal 2012, syf. 99-110)

Ülkedeki iç göçle yer değiştirmiş iskân edilmemiş halk ve göçmenlerin durumu yanında mübadillerin de iskân sorunun ortaya çıkması üzerine konu, Meclis gündemine taşınmış ve İmar ve Mübadele-i Ahali Müdüriyet-i Umumisi adı altında bir genel müdürlük kurulması, genel müdürlüğün "imar" ve "mübadele" adı altında iki müdüriyete ayrılması ve İcra Vekilleri Başkanlığı'na bağlı olması görüşülmüştü.

Ayrıca konu ile ilgili Vekâletlerden birer temsilci veya üyenin genel müdürlükte yer alması sağlanacaktı. Genel Müdürlük mübadillerin taşınması, yerleştirilmesi ve üretici duruma getirilmesinden sorumlu olacaktı. Tunalı Hilmi Bey tarafından Meclis gündemine taşınan ve sorunun büyüklüğünün anlatıldığı konuşmalarda Genel Müdürlüğün çözüm konusunda yeterli gelmeyeceği anlatılmış, Vekâlet kurulması gerektiği dile getirilmişti. Sonunda Vekâlet kurulması gerektiğine dair görüş Meclis tarafından benimsenmiş ve Vekâletin başına da İzmir Mebusu Mustafa Necati Bey oy çokluğu ile seçilmiştir. Beş ay kadar görevine devam eden Mustafa Necati Bey'in Adliye Vekâleti'ne atanması sonucu boşalan Mübadele İmar ve İskân Vekâleti'ne Mahmut Celal Bey (Bayar) ile daha sonra Refet Bey atanmış ve mübadele iskân işlerinin Dahiliye Vekâleti'nin sorumluluğuna geçtiği, 11 Aralık 1924 tarihine kadar çok önemli işler başarılmıştır.

3.3.3. Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'nin Faaliyetleri

Vekâletin başına geçen Mustafa Necati Bey, vakit geçirmeden Avrupa'daki iskân kanunlarını inceleyerek çağdaş bir yasa hazırlamak için kolları sıvamıştır. Fakat bütçe imkânları, Vekâletin ana merkezi olan Ankara Sanayi Mektebi binasındaki terkedilmiş ve henüz onarılmamış kısmında faaliyetine başlamasından da anlaşılacağı şekilde kısıtlıydı. Bu durum da eleştirilerin dozunun şiddetlenmesine neden oluyordu.

08.11.1923 tarihinde 368 sayılı kanun olarak çıkartılan Mübadele ve İskân Kanunu Vekâletin teşkilatlanmasını da belirlemiştir. Yasaya göre Vekâlet ortak bir müsteşarlığı olan iki genel müdürlüğü ayrılmıştı. Bunlardan biri “Mübadele ve İskân Müdüriyet-i Umumiyesi”, diğeri ise “İmar ve Müdüriyet-i Umumiyesi”ydi. Genel müdürlüklerin altında açılan şubeler ve müdüriyetlerle de teşkilatlanma tamamlanmıştı. Taşrada da aynı hiyerarşi de teşkilatlanma görülmekteydi. Meclis'te yapılan görüşmeler sonunda Vekâlet'in 1923 bütçesi 6.095.183 lira olarak belirlenmişti.

Çıkartılan yirmi maddelik kanunda ahali mübadelesi sonrasında mübadillerin taşınma, barınma ve beslenmelerine iki ay boyunca Vekâlet yardımcı olacaktı. Yasa ve Mustafa Necati'nin yaptığı beyanatlarda (Zengin 1998, syf. 65 vd.) her ne kadar mübadil yerleştirme işlemlerinin önceliğinin olduğu belirtilse de, 1912 yılından beri yerleştirilememiş göçmenler, konar göçerler ve yıkıma uğramış yörelerdeki halkın yerleşim sorunları da büyüyen bir kartopu gibi artarak devam etmekteydi. Bu sebeple iskân sorununun çözümü yolunda yapılan çalışmalarda, mübadele öncesinde yerleştirilememiş veya evi olsa da sahipsiz kalan malların fuzuli işgalleri, gelecek mübadillere uluslararası anlaşma ile verilmesi gereken evlerinin sadece dörtte birine sahip olabilme durumunda kalması sonucunu doğurmuştu.

Vekâlet tarafından yapılan tespit çalışmaları yanında “İaşe”, “Misafirhane”, “İskân ve İmar Komisyonlarının Teşkili ve Vazifelerine Ait Talimatname” adı altında 1923 yılında üç talimatname yayınlanmıştı. Bunlardan Misafirhane Talimatnamesi'ne göre İstanbul, Gelibolu, Muğla, Samsun, Çanakkale, Erdek, Edirne'de misafirhaneler yapılmış ve üç gün boyunca mübadillerin beslenme, barınma, sağlık ve güvenlikleri ile temizlikleri yaptırılması sağlanmıştı. Yerleri belirtilen misafirhaneler dışında da

yeni misafirhaneler, fabrika, dini tesisler, okul gibi kamuya ait binaların onarılmasıyla hizmete sokulmuştu.

“İskân ve İmar Komisyonlarının Teşkili ve Vazifelerine Ait Talimatname” ile Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'nin sınırlı personel yapısının müfettiş olarak gezici görevlendirilmesi ile tüm yurda vali ve kaymakam başkanlığında komisyonlar oluşturulması amaçlanmıştı. Bu komisyonlar gerekli görüldüğü takdirde iskân, maliye, sıhhiye ve mülkiye müfettişleri tarafından denetlenebilecekti. Komisyonlar terk edilen malların tespiti ve onarıma ihtiyacı olanları belirlemek ve mübadillerin resmi işlemlerini yapmakla görevli kılınmış, imar mıntika müdürleri ise yakılmış, yıkılmış köy ile evlerini onarmak ve gerekli olduğu hallerde yeni köyler inşa etmek ve malzeme sağlamakla görevlendirilmişti. (İskân Tarihçesi 1932, syf. 20-24)

Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'nin çalışmaları sırasında en çok yardım gördüğü kuruluş şüphesiz ki Hilal-i Ahmer Cemiyeti olmuştur. Bütçe ve personel yetersizliği sorununu aşmak üzere, Cemiyet imkânlarından yararlanmak ve halktan toplanacak yardım faaliyetlerini de bu şekilde yönlendirmek mümkün olmuştur.

Bu amaçla 6 Mart 1924 tarihinde Ankara'da Kızılay Genel Merkezi yetkileri ile Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti yetkileri arasında bir itilafname imzalandı. Buna göre Kızılay mübadillerin Yunanistan'da ve Türkiye'de sağlık sorunlarını giderme yolunda önlemler alacak, battaniye, çadır gibi acil barınma sorunlarını çözerek, taşınma işlemlerinde ihtiyaç duyanlara destek olunacak, ayrıca misafirhanelerde de yardımda bulunacaktı. (Çapa 1988, syf. 247-249)

Mübadillerin taşınmasının başlamasıyla limanlara ve tren garlarına yığılan halk, sancılı bir taşınma süreci yaşamış, gerek Seyr-i Sefain İdaresi'ne ait vapurlarla gerekse Şark Şimendifer Kumpanyası'na ait trenlerle gelen mübadillerin taşıma işi 1924'te tamamlanmış ve 1928 yılı sonundaki verilere göre 463.534 kişi Türkiye'ye gelmiştir. (İstatistik Yıllığı 1928, syf. 42-45) Türkiye'deki Rum nüfusun çoğu anlaşma öncesinde Yunanistan'a gittiği için Mübadil Rum sayısı 149.851'dir. (Geray 1962, syf. 6)

Mübadillerin misafirhane ve geçici barınma merkezlerine gelmeye başlamasıyla birlikte yaşam şartlarına ve mesleklerine uygun alanlara yerleştirilmeleri için çalışmalar yapılmıştır. Özellikle gelenlerin büyük bölümünün köy kökenli olması ve tarımla uğraşması, bir an önce üretici konumuna getirilmeleri, ülkede ihtiyaç duyulan

tarımsal üretime başlanması açısından önem taşımaktaydı. Her ne kadar göç eden Rumların çoğunluğunun tarım dışı alanlarda çalışıyor olması, ülkede esnaf ve zanaatkar grubunu ihtiyacını doğursa da zamanla bu açık doldurulmuştur. Bu açığı biran önce kapatmak için gelecek mübadillerden öncelikle zanaat sahibi olanların yurda getirilmesinde öncelik tanınmıştı.

Mübadele, İmâr İskân Vekâleti, daha önce yapılan çalışmaları da dikkate alarak, gelen göçmenlerin yerleştirilmesi için, ülkeyi on alana ayırarak yerleştirme işlemlerini, bu alanlarda kurulan teşkilatlanma ile yürütmüştü. Buna göre ;

Birinci Alan : Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Amasya, Tokat, Çorum

İkinci Alan : Edirne, Tekfurdağı, Gelibolu, Kırkkilise, Çanakkale

Üçüncü Alan : Balıkesir

Dördüncü Alan: İzmir, Manisa, Aydın, Menteşe, Afyon

Beşinci Alan : Bursa

Altıncı Alan : İstanbul, Çatalca, Zonguldak

Yedinci Alan : İzmit, Bolu, Bilecik, Eskişehir, Kütahya

Sekizinci Alan: Antalya, Isparta, Burdur

Dokuzuncu Alan: Konya, Niğde, Kayseri, Aksaray, Kırşehir

Onuncu Alan : Adana, Mersin, Silifke, Kozan, Ayıntab, Maraş

olarak belirlenmişti. Vekâlet tarafından gelecek mübadil sayısı yaklaşık 395.000 kişi olarak tahmin ediliyordu. Gelen nüfustan 95.000 kişi tütüncü, 200.000 kişi çiftçi-bağcı, 100.000 kişinin ise zeytinci olacağı tahmin edilmiş ve Türkiye içerisindeki yerleştirilme işlemlerinin de bu tarımsal üretime göre yapılması kararlaştırılmıştı.

Ülke içinde ayrımı yapılan alanların yönetim sistemine bakıldığında 1 mıntıka müdürü, 1 mıntıka müdür muavini, 1 sevkiyat ve nakliye memuru, 1 iaşe memuru, 1 iskân memuru, 1 sevkiyat, nakliyat, iaşe ve iskân memur refiği, 1 kondüktör, 1 ziraat memuru, 1 tabip, 3 seyyar sevk, iaşe ve iskân memuru, 6 katipten oluşan bir personel listesi görülmektedir. Mıntıka bölgeleri dışında kalan 40 il merkezinde ise 1 mübadele, imar ve iskân müdüriyeti, 2 iskân, sevk ve iaşe memuru ve 1 kâtip görev

almaktaydı. (Arı 201, syf. 53-55) Ayrıca pek çok yerde kurulan başkanlığını vali ve kaymakamın yaptığı imar ve iskân komisyonu da görev yapmıştır.

Vekâlet teşkilatı ve komisyonların çalışma sistemine bakıldığında, komisyonlar göçmenlerin yerleşeceği alanlardaki mevcut evlerin tespitini ve göçmenlerin yerleşimle ilgili problemlerini belirleyerek, ihtiyaç ve yerleşim tespitlerini mütaka müdürlüklerine aktarmakla görevli idiler. Mütaka teşkilatı ise komisyonların belirlediği mevcut yerleşimlerin onarımını yapılarak yerleşime uygun haline getirmek, inşaat malzemesini sağlayarak köyleri tanzim etme işiyle mükellefti. Ayrıca diğer kuruluşlarla koordineli olarak yerleşim işlemlerini yürütme konusunda yaptırım yetkisine de sahipti. (İskân Tarihçesi 1932, syf. 20-25)

Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'nin çalışma sistemi işlemeye başladığı zaman, ilk iş olarak merkezden gönderilen genelgelerin, mütaka müdürlükleri vasıtasıyla dağıtımını yapılarak mevcut yapı envanterinin çıkartılması istenmiştir. Genelgenin gereğini yapan taşradaki komisyon üyeleri hazırladıkları raporları göndermeye başladığı vakit, Anadolu'daki konut ve yapı stoğunun acıklı durumu raporlara yansımaya başlamıştır. Özellikle Marmara, İzmir, Aydın bölgesinde %70'lere varan oranda evlerin yakılıp/yıkıldığı ve oturulamayacak durumda olduğu, pek çok köyün tamamen yandığı, şehir içinde de Rumların oturduğu mahallelerin yakıldığı, sağlam kalan evlerin ise kapı, pencere ve ahşap aksamının alınarak oturulamayacak duruma getirildiği raporlarda ifade edilmektedir. Gelen mübadillerin yerleştirilecekleri alanlara gittiklerinde yakılmış haldeki köyleri karşılarında bulmaları ile Meclis'te, dönemin basınında ve halk arasında Vekâlet'in acımasız şekilde eleştirilmesine neden olmakta, Vekâlet ise kendisini bütçe olanaklarını anlatarak ve ülkenin mevcut durumu göz önüne getirerek savunmaktadır.

Bu dönemde öncelikle terk edilen malların tamir edilerek kullanılabilir hale getirilmesi için kanuni düzenlemeler yapılmıştır. Bunlardan ilki 27 Aralık 1924 tarihli "Yangından Zarar Görenlere Yapılacak Yardım Hakkında Talimatname"dir. Talimatnamede yaşanan yangın felaketleri sonrasında evleri yanmış muhtaç durumda olanlara, usta ücretini karşılamaları şartıyla 300 liraya kadar naklen malzeme yardımı yapılması kararlaştırılmış ve inşaat malzemesinin en ucuzunun alınması, ayrıca yardım olarak verilecek miktarın borçlandırma şeklinde verilmesi istenmiştir. 27 Ocak 1924 tarihli bir başka talimatname, "Savaş Dolayısıyla Yıkılan ve Tahrip Olan Evlerin Tamiri ve Yeniden İnşası Konusundaki Yönetmelik", başlığını taşımakta ve

evleri oturulamayacak şekilde tahrip olan, maddi gücü yerinde olmayan halka, onarım için inşaata başlayıp bitiremeyenlere ve yoksul olanlara öncelik verilerek yapılacak tespitle göre, malzeme veya hükümet tarafından yeni ev yapılması şeklinde çözüm önerileri getirmektedir. Mevcut yapı stoğunun kullanılması amacıyla çıkartılan bir başka yönetmelik, “Mübadeleye Tabi Kişilerin İskân Edileceği Bölgelerdeki Terk Edilmiş Mülkte Yapılacak Küçük Tamiratlar Hakkında Yönetmelik” başlığını taşır. Yönetmelik maddeleri incelendiği vakit terk edilmiş emlak üzerinde öncelikle tespit yapılması esas olmuştur. Yapılacak bu tespitlere göre yıkılmaya meyilli ve tamirat için fazla harcama gerektiren evler yıktırılarak inşaat malzemeleri alınacak, yapılacak tamiratlarda kullanılacak, ayrıca küçük tamiratlarla kullanılabilecek durumda olan emlak, hemen onarılacaktır. Bu amaçla 250 liraya kadar tamir harcaması yapılarak kapı, pencere, ahşap kaplama gibi öncelikli işleri yapılacaktır. Yapılacak onarım işlerinde mübadillerden elinden inşaat ustalığı gelenlere güncel rayiç usta bedeli kadar yevmiye verilecek, onarım işlerinde çalıştırılacaktır. Sağlam durumdaki emlaklar ise mübadiler gelene kadar gerekirse bekçi yardımıyla bekletilecek ve mübadillere bu şekliyle teslim edilecekti. (Cengizkan 2004, syf. 21-22)

Mübadillere dağıtılacak gayrimenkullerin komisyonlar vasıtasıyla yapılan çizelgelerle tamire muhtaç, sağlam veya işgal altında olup olmadığı belirlenerek listelenmiştir. Dağıtımın sağlıklı olarak yapılabilmesi amacıyla mübadiller için 16 Nisan 1924 tarihinde “Mübadeleye Tabi Ahaliye Verilecek Emval-i Gayrimenkûle Hakkında Kanun” ve 06.07.1924 tarihli “Muhacirlere Emlak ve Arazi ve Eşcâr-ı Müsmire Tevziyatına Dair Talimatname” kabul edilerek uygulamaya konulmuştur. Bu kapsamda mahalli komisyonlar kurularak, Yunanistan’dan gelen göçmenlerin ellerindeki belgelere göre dağıtım yapılacak, ellerinde belge olmayanlara ise şahit göstermek suretiyle emlak verilecekti. Yunanistan’da birden fazla ev terk edip gelen mübadillere Türkiye içinde sağlam konut sorunu yaşandığı için sadece bir ev verilecek, diğer evlerin yerine arazi ve akarat verilecekti. (Erdal 2012, syf. 156) Talimatnamede dikkati çeken bir maddede muhacirlere, mevcut köylerde hane sayısına göre değil arazi büyüklüğüne yerleştirilme yapılması, hane sayısı yetersiz olan köylerde iskân edilecek mübadiller için köy yakınında birer dönüm arazinin ev inşâ etmek üzere dağıtılmasının istenmesidir. (İskân Mevzuatı 1936, syf. 110-117)

Mübadiller için konut sorununun çözülememesi üzerine Ermenilerden kalan emval-i metrukenin de dağıtım kapsamına alınması kararlaştırılmış, ayrıca yangınlardan dolayı evleri tahrip olan harikzedelerin de evleri boşaltması istenmiş, kira karşılığı olarak emval-i metrukelerde oturmalarına karar verilen memurlara ise dokunulmamıştır. Bu durum Rum mallarının dağıtımında başarılı olunamamasında önemli bir etkidir.

Şehirlerdeki yeni yerleşim şekillerine bakıldığında, Cumhuriyet'in erken dönemlerinde planlama açısından önemli girişimler olduğu görülmektedir. Bu durum, özellikle önemli oranda yanan Batı Anadolu şehirlerinde daha yaygın haldedir. Vekâlet'te bu konuda teşvik edici olmuş ve yangınlardan dolayı boş halde veya içerisinde yıkıntı bulunan arsaların cadde ve sokak çizgilerinin belirlenerek parselasyonun yapılmasını, geçici yerleşimler yapılsa bile zorunlu tutmuştur. Bu amaçla fenni heyetler kurulması gündeme gelmiş ve tüm ülke kapsamında görev yapacak sekiz Heyet-i Fenniye oluşturulmuştur. Heyet-i Fenniye, fen ve sanat bakımından İmar Müdüriyeti Umumiyesi'ne, idari işlerde ise mıntika müdürlerine bağlı olarak çalışmalarını sürdürmekteydi. Seyyar olarak görev yapan heyet bir reis, bir mimar ve üç inşaat memurundan oluşmaktaydı. Heyetin çalışmalarına başlamasıyla birlikte Uşak'ta yanmış ve yanmamış bölgelerin tespiti, kadastroyu içeren genel anlaşma, şehrin elektrik, su tesisatı ve belediye binalarının yapımı için itilafnameler hazırlanarak sunulmuştur.⁵³ (Erdal 2012, syf.160-165)

Heyet-i Fenniye'nin çalışmaları yanında Vekâlet'in yayımladığı şartnameler ile yeni yapılacak evlerde aranması gerekli olan, teknik özellikler konusunda belirli normlar belirlemiştir. Bunlardan 1924 tarihli "Kargir Olarak İnşâ Edilecek Köyler İçin Şarname-i Fenniye" başlığını taşıyan dokuz maddelik şartnamede, duvarların yapımında düzgün ip çekilerek ve köşe taşları özenli bir şekilde ele alınarak sıva yapılması, ayrıca dondan etkilenmeyecek taşların kullanılması istenmiştir. Taşıyıcı direklerin ana taşıyıcılar ve diğerleri olmak üzere belirli ölçülerde olması, harçların nitelikleri, döşemelerin taşıyıcı ve kaplama tahtaları aralarındaki mesafe ve kullanılacak tahtalar ile tavanlar, çatı, harç özellikleri ayrıntılı olarak verilmiştir. Şartname, dış duvarları yığma taş yapıların sağlamlığını arttırarak ve duvar boyu yüksekliğini gerçekleştirilmesinin nasıl yapılacağını belirtmiş, beden duvarlarının

⁵³ BCA, 272.80/3.2.8 (9)

düzgünce kireç harçla sıvanması, yapı içindeki ayırıcı duvarların ise taş dolgulu ahşap karkas malzeme ile yapılması istenmiştir. Yapıların tabanında ve tavanında ahşap kullanılacak ve çatı yerli kiremit ile kapatılacaktır. Duvarlarda kullanılacak sıva harcının talimatnamenin 3. maddesinde kireç harç olması yedinci maddede ise duvar harcı içerisinde dere kumu ve süzölmüş kireç kullanılması istenmiştir. Sekizinci maddede belirtilen betonun 1 kısım dere kumu 2x kısım temiz çakıl ve bakiyesi taş 150x kilo çimento olacağı ve 9. maddede ise, betonun dököldükten sonra iyice tokmaklanarak üzerinin bir kısım çimento 2x kumdan müteşekkil harçla iki santimetre sihanda sıva⁵⁴ yapılacağı belirtilmektedir. (Cengizkan 2004, syf.157-158) Bu iki maddede özellikle çimento harcının bazı bölümlerde kullanılmasının istendiği görölmektedir. Bu bölümler muhtemelen ıslak hacimlerin zeminidir. (Eres 2008, syf. 110)

Vekâlet tarafından çıkartılan bir başka şartname “Kapu ve Pancere İ’ mâlîne Mahsus Münâkasa (Açık Eksiltme) Şartnamesi” başlığını taşımaktadır. Şartname, alt başlığında belirtildiği üzere 1200 m² kapı ve 1300 m² pencere doğraması için açık eksiltme yöntemiyle yapılacak olan ihalede istenilen teknik şartları içermektedir. Şartnamenin ilk maddelerinde ihale süreci, teminat, istenilen sayıda üretimin sağlanabilmesi gibi müteahhidin yükleneceği sorumluluklar hatırlatılmakta, 9. madde de ise istenilen malzemede aranan teknik özellikler altı alt madde ile sıralanmaktadır. Buna göre pencere kerestesi mutlaka 1. sınıf çıralı çamdan yapılacak ve üzerinde budak bulunmayacaktır. Pencereleür sürmeli olarak yapılacak ve üzerinde çivi yerine menteşe kullanılacaktır. Kapılar mümkün olduğu kadarı beyaz çamdan olacak, yetmediği yerde ise siyah olmamak şartı ile çıralı çamdan olanları da kabul edilecekti. Kapılarda kullanılan çivi başları tamamen gömölmüş olacak, temiz işçilikle imal edilecek, kapı kasa ve pervazları için ayrıca ücret ödenmeyip bunlar da fiyata dâhil edilecekti. ⁵⁵(Cengizkan 2004, syf. 157-158)

Mübadilerin yerleştirilmesi için Vekâlet tarafından yapılan çalışmalar sonucunda çıkartılan kanun ve yönetmelikler ilk etapta mevcut yapı stoğunun tamiri, tamir olmayacaklarının inşaat malzemesinin kullanımı ve yapılan planlama çalışmaları sonrasında şehir veya köylerdeki yanmış tahrip olmuş alanlara, şartnamelerde belirtilen teknik özelliklere sahip evler yapılması şeklinde kendini göstermiştir.

⁵⁴ “sihanda sıva” tabiri halk arasında çimento şapı olarak bilinen ve zemini düzleştirmek için kullanılan bir uygulama için kullanılmıştır. BCA 262.80/3.8.7

⁵⁵ BCA 272.80/3.8.7

Konut sorununun kısa sürede çözümü için atılan adımlardan bir diğeri de, çadır ve hazır barakalar yardımıyla geçici olarak tedbirler alınmasıdır. Bu geçici çözüme ilk olarak Çanakkale’de İngilizlerden kalan barakaların değerlendirilmesi ile başlanmıştır. Daha sonra, Hilal-i Ahmer’in mübadillerin taşınması sonrasında yaptığı malzeme yardımı listesinde yer alan, taşınabilir baraka ve çadırın sayısının 325.800 olduğu ortaya çıkmış, bu da geçici barınma için hizmet verilmesi planlanan aile sayısını ortaya koymuştur. (Erdal 2012, syf. 117-125)

Baraka temini ile ilgili olarak yapılan çalışmalara bakıldığında, Denizli, Sarayköy ve Buldan-Direbolu Köyü’nde 235 hane için Vekâletten ve Hilal-ı Âhmer’in genel merkezinden, yazılan bir yazı ile 100 adet baraka temin edilmesi istenmiştir. Bu istek üzerine İstanbul ve Kilya’daki barakalardan 100 adedinin sökülerek İzmir’den hareketle ihtiyaç yerine götürülerek kurulumunun gerçekleştirildiği görülmektedir.⁵⁶

Yoğun mübadil nüfusu barındıran Samsun bölgesindeki barınak yapımı için farklı bir uygulama yapılmıştır. İlk etapta İstanbul’dan baraka vidaları, dört oluklu saç ve cam ile Adapazarı’ndan kapı ve pencere doğrama malzemesi Reşit Paşa ve Gül Cemal ile taşınarak depolara konulmuş ve malzeme taşınması, ihtiyaca göre sürekli hale getirilmiştir. Gelen baraka malzemeleri ihaleyi kazanan müteahhitler yardımıyla ihtiyacı belirlenen köylere taşınmıştır. Samsun ve köyllerine, Alaçam’a ve çevresine gönderilen bu baraka malzemesini bazı köyllerde, mübadiller kendi olanaklarıyla inşa etmişlerdir. Mimari esaslardan yoksun şekilde yapılan barakaların çoğu kısa sürede yıkılmış, bu gibi durumlarda ise tamirat için tekrar malzeme yardımı yapılmıştır. Baraka sınıflamasında teneke baraka, tahta baraka gibi sınıflandırmalar yapılmaktadır. (İpek 2000, syf. 100-101)

Baraka talebinden bulunan Alaşehir Kazası belediye başkanı, hiç olmazsa 15 kadar baraka yapılmasını istemiş, bunun için bile olsa parselasyonun yapılmasını, caddelerin belirlenmesini ve belirli bir plan dahilinde yerleştirilme yapılmasını istemiştir. Daha sonra verilen tahsisatla 64 baraka yapılmış, 18 barakanın ise çatısına kadar olan bölümü tamamlanmıştır. (Erdal 2012, syf. 167-169)

Ülke içindeki imkânların geçici barınma sorununa yeteri kadar cevap verememesi üzerine, yurtdışından baraka ithal edilmesi ile ilgili olarak da bazı öneriler ortaya konulmuştur. 50 adet, iki sınıf ve bir koridordan oluşan okul, otomobil garajı, tek

⁵⁶ BCA, 272.80/3.1.13. (1)-BCA, 272.80/3.2.1.(10)- BCA, 272.80/3.1.13. (1)-BCA, 272.80/3.1.21. (5)

katlı ve iki katlı olarak içinde tuvaleti bulunan, Alman Döker marka barakalardan bu geçici barınma amacıyla fiyat teklifi alınmıştır. Ayrıca teklifte Alman lisansı ile “destere hane” ve “marangozculuk fabrikaları” yapılarak seri üretime geçilebileceğinden de söz edilmektedir. İzmir’den Rıfkı Şavkı tarafından yapılan⁵⁷ bu teklifin sonucu bilinmemekle birlikte, iskân sorununun çözümü için Türkiye’de çalışma yapmak üzere anlaşma yapılan başka firmalar da bulunmaktadır. Bunlardan konut tamiri yapmak üzere İtalyan bir şirketle, Hulusi Bey’in kurduğu bir Türk şirketin ortaklığı, Eskişehir Belediyesi’nin açtığı ihaleyi kazanmış ve şehirdeki onarım işlerini yapmaya başlamıştır. Bir diğer yabancı şirket olarak, bir Fransız şirketin Manisa’da açılan ihaleyi kazarak onarım işlerine giriştiği anlaşılmaktadır. Yapılan ihale sürecinde metrekaşe bedeli olarak İtalyan şirketi 6,5 İngiliz Lirası, Fransız şirket ise 5 İngiliz Lirası önerince Manisa Valisi tarafından onarım işi Fransız şirketine verilmiştir. Uşak Belediyesi’nin açmış olduğu onarım, su, elektrik tesisatı yapım işini ihaleye başvuran Tetkik Şirket-i Müdür-i Umimiyesi Mösyö Karminati şirketinin Uşak şubesi kazanmıştır.

Şehirlerdeki konut sorununu çözmek için açılan ihalelere başvuran sınırlı sayıdaki yabancı şirket dışında, yerel yönetimler yabancı şirket bulmak konusunda sıkıntı yaşamaktaydı. Ülkedeki şirketlerin yeterli olmaması sebebiyle yabancı şirketleri çekmek için yapılan davetler, gelen şirket yöneticilerin köylülerin ve yerel yöneticilerin vermiş olduğu teminatları yetersiz bulması üzerine onarım işlerinden vazgeçmiş, bunun üzerine Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti yabancı şirketlere kefil olmayı ilke olarak benimsemişti. (Arı 2010, syf. 60)

⁵⁷ 18 Mart 1924 tarihli yazışma için bkz. BCA 272.80/13.5.9

Şekil 3.3. Günümüze gelen bir huğ evinden görünüm

URL-3, (<http://www.vayvaylikoyu.com/2011/01/10/hug-evler/> 10.10.2012)

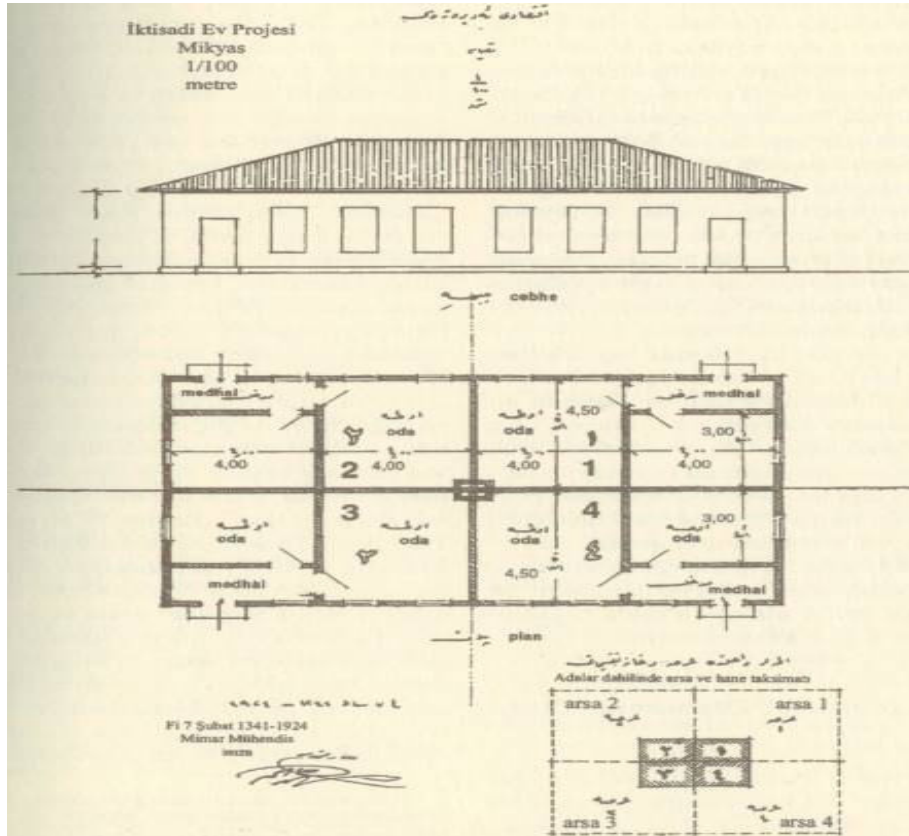
Bir başka geçici iskân birimi olarak “huğ”⁵⁸ denilen ve kamıştan yapılan evlerin de bu süreçte yapılmış olduğu yazışmalardan anlaşılmaktadır. Adana’ya bağlı Yumurtalık’ta 50, Kozan/Taylan’da 8 ve Mersin Yuvanaki Çiftliği’nde 34 adet yapılacak huğ yapımı için müteahhitlere ihale ile yapım işi verilmiştir.

Bölgede geleneksel inşaat yapımında da kullanılan bu tipteki evlerin plan özelliklerine bakıldığında, 15,30x3,00 metre ölçülerinde olduğu görülmektedir. Evlerin tavan yüksekliği ise 2,20 metre olup evin içerisinde dört oda yer almaktadır. Evlerin köşelerine ve pencere/kapı açıklıklarının çevresine en az 10x12 santimetre ölçülerinde dikmeler kullanılmalı, orta direk ise 15x15 santimetre ölçüsünde olmalıdır. Dikmelerin altta 80 cm.lik kısmı katranlanmalı ve bunun 50 santimetrelik bölümü toprağa sokulmalıdır. Dikmeler arasında 40-50 santimetrede bir, 5x8 santimetre kesitli yuvarlak ağaçlar çivilenecek, ağaçların arası ise saz örülecek ve bu kısım toprağın 20 santimetre derinliğine kadar sokulacaktır. Dikmelerin üst noktalarına konacak kirişlerin çevresinin 10x12 santimetre ölçüsünde olması, ek yerinin dikme üstüne rastlaması ve pabuç bırakılması zorunludur. Odaların

⁵⁸ Günümüzde de Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi, Trakya, Balkanlar ve Çukurova’da halen kullanılan bu teknik ve bu teknikle ev yapımı, M.Ö. 2000’li yıllardan beri görülmektedir. Huğ tipindeki evlerin çizimi ve bilgi için bkz. (Tokay 2010, syf.115-121)

ortasındaki bölümlerdeki kamış örgüsü çift kat olarak yapılacak böylece mahremiyet korunacaktır. Çatıda mahya tahtaları 15x17 santimetre ölçüsünde, mertekler 30-35 santimetre aralıklarda konacak, çatı kaplaması olarak kullanılacak yeteri kadar kalınlıktaki ot 25 santimetrede bir bağlanacaktır. Mühendislerin konstrüksiyonu görmesinden sonra huğların duvarları içten ve dıştan çamurlu sıva ile düzgünce sıvanacaktır. Bu şekilde şartnamede belirtilen bir huğun maliyeti 118 lira olarak belirlenmiş ve gecikmeye karşı ağır para cezaları konmuştur. (Cengizkan 2004, syf. 65-66)

Konut sorununu çözmek için başvuru olan bir diğer uygulama ise “iktisadi hane”⁵⁹ lerdir. Tek çatı altında dört aile barındırabildiği gibi, tekil uygulamalar da söz konusudur. Basit ve her yerde ucuz olarak kolayca bulunabilen malzeme ile imal edildikleri için bu tipte evler, tüm ülkede kısa zamanda yaygınlaşma imkânı bulmuştur.

Şekil 3.4. İktisadi hane tip projesi (Cengizkan 2004, syf. 34)

⁵⁹ 10 Şubat 1925 tarihli “Türkiye’nin çeşitli illerinde yapılacak iktisadi evlerle ilgili plan ve inşaat şartnamesinin gönderilmesine dair tamim” BCA 272.80 / 3.9.3. (4)

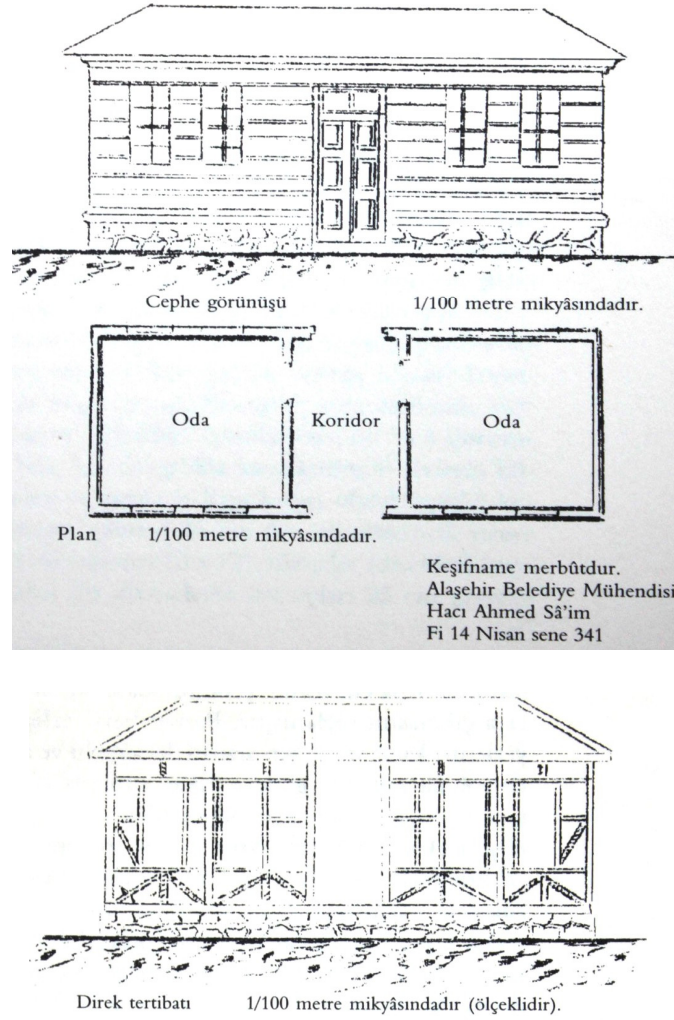
İktisadi hanelerin plan özelliklerine bakıldığında, tek bir çatı altında ikişer odalı dört konutun planlandığı görülmektedir. Her bir konut için planlamada, dış kapıdan girildiğinde, dar bir dikdörtgen giriş bölümüne ulaşılmakta, buradan da 4x4.5 metre ölçüsündeki büyük odaya ve 3x4 metre ölçüsündeki küçük odaya geçiş sağlanmaktadır. Evlerin dışa yansıyan pencere açıklıkları ise giriş cephesinde üç, küçük odanın dışa açılan cephesinde birdir. Isınma için dört evin birleştiği noktada ortak bir baca yapılmış, bu bacanın da şartnamede görüldüğü gibi taştan örülmesi istenmiştir. Evleri birbirinden ayıran duvarların devam etmesiyle dört aile için verilen arsanın da paylaşılması sağlanmıştır. Konutları birbirinden ayıran iç duvarlar mahremiyet amacıyla özellikle ele alınmış ve kerpiç ile yapılması istenmiştir, diğer duvarlar ise ahşap dikme ve payandalar arası örülerek yapılacaktır. Sıvalar samanlı çamur kullanılarak yapılacak, kapılar mihlama, pencereler ise adi pencere niteliğinde olacaktır. Çatı tahta üzeri kiremit olacak, ormanlık bölgelerde ise ince tahtadan sıcak çatı yapılacaktır. Talimatnamenin dağıtım yerlerine bakıldığı vakit İzmit, İzmir, Saruhan (Manisa), Samsun, Ertuğrul (Bilecik), Adana, Silifke, Çorum, Amasya, Ordu, Bozok (Yozgat), Sivas, Burdur, Isparta, Antalya, Bursa, Aydın, Denizli'de iktisadi hane tipinde evlerin yapılmasının istendiği görülmektedir.

Talimatname sonrası belirlenen plan tipinde hızla inşaatlara başlanmıştır. 1,717'si Samsun'da, 192'si İzmir'de, 330'u Bursa'da, 630'u İzmit'te, 550'si Antalya'da, 808'i Adana'da, 38'i Afyon'da, 220'si Manisa'da, 853'ü Bafra'da, 304'ü Çarşamba'da, 657'si Tokat'ta, 62'si Çorum'da, 100'ü Yozgat'ta ve 442'si Amasya'da olmak üzere 6.903 iktisadi hanenin inşasına başlanmıştır. Bunlardan Eylül 1924'e kadar 1.369'unun inşaatı bitirilerek sahiplerini teslim edilmiştir.

1924 yılının temmuz ayında, iskân işlerine yoğun çaba harcayan illerin valileri ve iskân müfettişleri Ankara'da toplanmış ve bu toplantıda iskân faaliyetlerinin tıkanan noktalarına çözüm bulmak amacıyla kararlar alınmıştır. Bu kararlardan biri de, iktisadi hanelerin öncelikle inşaatına başlanmasıdır. İnşaatlarda merkezden gönderilen planlara bağlı kalınmayarak, bölgedeki ihtiyaç ve malzemeye göre plan üzerinde düzeltmeler yapılarak uygulama yapılması istenmiştir. (İskân Tarihçesi 1932, syf. 59-60)

Bu karardan hareketle de yapılan uygulamalarda çamur, kerpiç, saz gibi bulunabilen malzemeler kullanılmış, pek az uygulamada kereste yer almış, duvarlarda sıvalı çit yapılmış, çatıda kiremit yerine saz ya da çinko levha kullanılmıştır. İktisadi hanelerin

yapıldıktan sonra kullanım ömrü olarak 5 yıllık bir süre öngörülmüş, fakat kalıcı evlerin yapılması uzun süren bölgelerde bu tipteki evler onarılarak kullanılmıştır. İktisadi hanelerin kısa zamanda yaygınlaşması ve hükümet tarafından da bu tipteki evlerin yapılmasının tercih edilmesinin sebebi, düzgün ve sağlıklı bir yaşam imkânı sunan evin maliyetinin 800 lirayı bulurken, aynı çatı altında dört aileyi barındıran bu evlerin çok ucuza mal olabilmesidir. (İpek 2000, syf. 104)

Şekil 3.5. Alaşehir mübadele konutlarının plan, cephe ve inşaat sistemi (Cengizkan 2004, syf. 63)

Hükümet tarafından vilayetlere gönderilen yazılarda iktisadi hane şeklinde düşük bütçeli evlerin yapımının destekleneceğinin belirtilmesi üzerine, konut sorunu ile ilgili çok sayıda yazışması bulunan ve bu yazışmalarda tek bir evin bile sağlam olarak kalmadığını belirten Alaşehir Belediyesi'nin, bu defa Belediye Mühendisi

Hacı Ahmed Sa'im imzasıyla hazırlanmış olduğu rapor ve ekindeki proje ile talepte bulunduğu görülmektedir. Masraf listesinin ve teknik özelliklerinin de verildiği yazışmada Alaşehir'de Kiremitçi Kapısı denilen eski sur kapısı dışında şehre bitişik olarak, sokakları şehrin sokakları doğrultusunda, aynı tarzda planı yapılacak olan yerleşimde, evlerin ahşap malzeme ile yapılacağı ve iki odadan oluşacağı belirtilmektedir. Kavala'nın Seylan Köyü'nden gelen mübadil 66 aile için yapılması planlanan mahalledeki bir evin maliyeti 310 lira olarak verilmiştir. Bu fiyata sıva, koridor, tuvalet ve mutfak dahil edilmemiştir. Gelen mübadillerin yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla kendi talepleri doğrultusunda gerçekleştirilen yerleştirme işlemi için yapılacak evlerin masrafları da yine kendileri tarafından ödenmiştir. Yüksek bir subasman üzerine yapılması planlanan evlerin girişinde 1,20x2,5 metre ölçüsünde çift kanatlı kapı yer almakta, buradan sofaya geçilmektedir. Sofaya açılan 0,85x2,10 metre ölçülerindeki birer kapı ile iki eş ölçüdeki odaya geçiş sağlanmıştır. Yapının planında koridorun her iki ucunda da kapı açıklığı gösterilmiştir. Evlerin giriş cephesi ve aksındaki cephesinde ikişer gruplar halinde 0,80x1,60 metre ölçüsünde dörder pencere yer almaktadır. Ahşap dikmelerle kurgusu yapılan evin, direkler arası bağdadi olarak dolgulanmış, dış cephe ahşap kaplanmıştır.⁶⁰

Mübadile anlaşmasının imzalanmasıyla birlikte gelen mübadillerden, öncelikli olarak inşaat ustalarının getirilmesinin istenmesi, ülkedeki ihtiyaç duyulan meslek gruplarını ortaya koymaktadır. Tahrip olan alanların fazlalığı ve inşaat işleriyle uğraşan meslek erbabından gayrimüslim olanların ülkeyi terk etmesiyle bu alanda ihtiyaç meydana gelmişti. Bu ihtiyacın çözümü için kimi bölgelerde inşaat malzemesinin mübadillere verilerek, geçici evlerini kendilerinin yapması istenmiştir. İnşaat alanında yetişmiş eleman sıkıntısını çözmek amacıyla Ankara, İstanbul ve İzmir'de usta yetiştirme kursları düzenlenmiş, Urla'da 2.000 kişilik bir inşaat usta ve amele grubu oluşturulmuş ve Hilal-i Ahmer'in yaptığı malzeme yardımıyla bu grup çalışmalarına başlamıştır. (Arı 2010, syf. 62) Ayrıca çeşitli illerden gelen talep yazılarında inşaat usta ve işçilerinin acele olarak kendi bölgelerine gönderilmesi istenmektedir.⁶¹ Yazışmalar yoluyla inşaatlarda çalışacak nitelikli elemanların aldıkları ücretler de öğrenilmektedir. Buna göre, Eskişehir'de ustaya 200-300, ameleye 60-80; Bolu'da ustaya 100-150, ameleye 40-80 ; Kocaeli'de ustaya 150-

⁶⁰BCA 'nde 2 Mayıs 1925 tarihli 272.80/4.10.114 numaralı yazışma. Bkz. (Cengizkan 2004, syf. 235-242)

⁶¹ Bu konuda BCA'nde çok sayıda yazışma mevcuttur.

250, ameleye 90-100; Bilecik'te ustaya 150-350, ameleye 50-80 kuruş gündelik yevmiye verilmekteydi. Ayrıca bu yazışmalarda nitelikli teknik eleman olarak belirtilen İstanbul Sanayi-i Nefise Mektebi mezunlarından yedi kişilik bir ekibin kalfalık ve ustalık yapmak üzere İzmir ve Kocaeli Mıntıka Müdüriyeti ile Aydın, Manisa ve Menteşe Vilayetlerine gönderilmek istendiği de, 5 Şubat 1924 tarihli bir belgeden anlaşılmaktadır.(Cengizkan 2004, syf. 69)

Sıkıntısı çekilen bir diğer konu da inşaat malzemesi teminidir. Bu dönemde kereste temini çalışmaları, ülkede önemli bir krizin yaşanmasına sebep olmuştur. Artan inşaat malzemesi talebi karşısında, yurtdışından kereste ithalatının gündeme gelmesi üzerine, Meclis üzerinde baskı yapan kereste tüccarlarının çabaları doğrultusunda yerli sermayenin güçlendirilmesi için, ithal keresteye konan ağır gümrük vergisi, kereste ithalatı neredeyse imkânsız hale gelmişti. Yerli kereste üreticilerinin ihtiyacı karşılayamaması üzerine üretimi arttırmak için, atıl haldeki pek çok atölye devreye sokulmaya çalışılsa da başarılı olamamış ve inşaat maliyetini doğrudan etkileyen kerestenin fiyatı bir türlü düşürülemedi. Genellikle Adapazarı ve İstanbul'dan kereste talebinde bulunulduğunun görüldüğü yazışmalarda, ülke içindeki ulaşım ağının yeterli derecede gelişmemiş olması da maliyetin artmasını sağlamaktaydı. Örneğin Karadeniz'de 1 metreküp kereste 25 liraya satılırken, aynı kereste 10 lira nakliye 5 lira da vergi alındığında kâr oranıyla birlikte 40-50 lirayı bulmaktaydı. Taşımacılık ilkel araçlarla yapıldığından artan maliyeti belli bir seviyeye çekmek için, Vekâlet halkın şimendifer ve vapurla taşımacılık yapması konusunda çeşitli teşvikler yapmıştır. Buna rağmen malzemenin taşınmasından doğan maliyet artışının önüne geçilememiş, örneğin 1000 adet tuğla Ankara'da 25 liraya satılırken, üretim merkezi sayılan Çanakkale'de aynı miktardaki ürünün satışı 7 liraya kadar düşmekteydi. Evlerin yapım maliyetleri de kullanılan malzeme ve bu malzemeye erişilebilirliğe göre değişmekte, bir merkezde 70-80 liraya mal edilebilen ev başka bir merkezde 200 liraya yapılabilmekteydi.

İnşaat sektöründe yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen onarım işlerine yoğun bir şekilde devam edilmiş ve illere gönderilen 300.000 lira ile 1924 yılı şubat ayına kadar 1000 kadar ağır hasarlı ev oturulabilir hale getirilmiştir. Antalya, Konya ve İstanbul dışında onarım işlemi kolay ve maliyeti az olanlarla birlikte onarılan ev sayısı 4.412'yi bulmuştur. (İpek 2010, syf. 63-66)

3.3.4. Numune Köylerin Kurulması, Köy Yerleşim Özellikleri ve Konutlar

Mübadele İmar ve İskân Vekâleti'nce Türkiye'ye gelen göçmenlerin yerleştirilmesi amacıyla yapılan çalışmalara bakıldığında öncelikle misafirhanelerde konuk edilen mübadillerin, daha sonra geçici barınma mekânı olarak huğ, iktisadi hane veya basit planlı yerel malzeme ile ucuza mal edilebilen evlerde ikametinin sağlandığı görülmektedir. Bu inşaat faaliyetlerinin yanında emval-i metruke olarak Rumlardan kalan “yerli halkın fuzuli işgali” veya yüksek rütbeli asker ile memurların kiralık olarak kullanımı dışında kalan evlerin de onarımı yapılmaya başlanmıştır. Ne var ki giden gayrimüslim nüfusun büyük oranda şehir veya kasaba kökenli olması ve onlardan kalan evlerin de bu bölgelerde olması, Yunanistan'dan gelen mübadillerin ise büyük bir kısmının köy kökenli olması ve ülkenin ihtiyacı olan tarımsal üretimi bir an önce gerçekleştirmeleri için hükümet tarafından köylere yönlendirmeleri sonucu, kırsal alanda konut ihtiyacı daha da artmıştı. Buna köylerin tamamına yakının yakılması ve oturulamayacak durumda olması da eklenince yeni köylerin kurulması kaçınılmaz hale gelmişti. Köy yaşamının sağlıklılaştırılması ve planlı hale getirilmesi amacıyla 20. yüzyılın başından itibaren yapılan çalışmalar ile köy planlamasının önemini bilen dönemin yöneticileri, konuyu çıkartılan köy kanunu ile yasal bir çerçeveye de oturtmuşlardı.

Mübadillerin gelmesiyle birlikte numune köyler kurulması fikri Mustafa Necati'nin 25 Aralık 1923 tarihinde, Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkezi Umumiyesi'ne göndermiş olduğu yazı ile ilk kez gündeme gelmiştir. Mustafa Necati yazısında, özellikle Samsun, Bilecik, Eskişehir, İzmir, Erdek, Saruhan bölgesindeki köylerin önemli oranda yıkıldığından bahsederek gelenlerin ve özellikle bu bölgelere yerleştirilecek mübadillerin, köy kökenli olduklarını ve bu sebeple yeni köylerin kurulmasının kaçınılmaz olacağını belirtmektedir. Bu amaçla Samsun başta olmak üzere yeni köyler kurulması için Hilal-i Ahmer'den yardım istemekte ve bu proje için kaynak olarak da işgal güçlerinin giderken arkalarında bıraktıkları malların satımıyla elde edilecek olan 300-400.000 liranın bu iş için kullanmasını önermektedir. (Arı 2010, syf. 66)

Yerel yöneticilerin de Alaşehir iki odalı ev tipinin uygulanma isteği örneğinde olduğu gibi, Vekâletten örnek köyler kurulması yönünde talepleri olmuştur. 9 Mart 1924 tarihli bir belgede, Bursa Valisi Vekâletten, Bursa'da Kalder, Tepecik ve Tahtalı, Gemlik'in Armutlu ve Kurşunlu, Mudanya'nın Emirali, Burgaz ve Veledler

ile Karacabey'in Merkez, Baş, Karacaoba, ikizce ve Kemberbend köylerinin yanık olduğunu ve mübadil yerleştirilmesi için, plan ölçülmesi ve plan çıkartılması gerektiğini bu suretle mühendis görevlendirilmesini istemektedir.⁶² Köy kurulması ile ilgili olarak yapılan yazışmalarda İzmit, İzmir ve Bilecik'te kurulması düşünölen köylerin 150-200 konuttan yapılmasının planlandığı görölmektedir. (Cengizkan 2004, syf. 37)

Aynı belgede belirtildiği üzere, Bursa Valisi normal koşullarda Nafia Mühendisleri tarafından planlama işlerinin yapıldığını belirtmektedir. Yapılan planlama işlerinde köyün arazisi olarak belirlenen alanın ortasında köy meydanı bırakılmakta ve bu meydanın çevresinde cami, mektep, pazar yeri, dükkân, misafirhane, çeşme ya da kuyu bulunmaktaydı. Meydanın çevresinde kuzey-güney ve doğu-batı eksenlerinde yerleştirilen sokaklarla parsellenen köylerde, harman yeri, mera alanı, mezarlık alanı bulunmakta ve ormana yakın olan köylerde baltalık hakkı verilmektedir. (İpek 1996, syf. 20)

Numune köy yapılması planlanan alanlara bakıldığında, Vekâletin valilerden, özellikle yanmış köyleri ve verimli arazileri tespit etmesini ve bu konuda gerekli araştırmaların yapılmasını istendiği görölmektedir. Nitekim numune köy olarak belirlenen bölgelerde özellikle tütün üretiminin yapıldığı ve bu yerlere de Yunanistan'daki tütün üretimi yapan bölgelerden gelen halkın yerleştirilmesinin planladığı anlaşılmaktadır. Bu bölgelerde yıkıma uğramış köylere ve evlere devletin ayırmış oldu bütçe 1,5 milyon liradır. Bu bütçeyle 19,279 ev onarılmıştır.

Numune ev yapımı ile ilgili olarak yapılan planlama çalışmalarına öncelikle, Mustafa Necati Bey'in de belirttiği gibi, Samsun'dan başlanmıştır. Bu amaçla Samsun'da 15, Antalya'da 1, Adana'da 1 diğer yörelerde olmak üzere toplam 27 numune köyün yapılması düşünölmüştü. Bu sayı daha sonra Antalya, Samsun, İzmir, Bilecik, Cebelibereket, Mersin, Manisa ve Ankara'da olmak üzere toplam 69'a çıkmıştı. Onarım ve yeni köyler yapımı için devletin ayırdığı bütçe rakamı iki kaynağa göre 1.480.684 - 1.786.684 lira arasında değişmektedir. Devlet tarafından mali işleri hızlandırmak ve ayrılan bütçenin belirtilen bölgelere akışını sağlamak amacıyla 50.000 liradan fazla ödeme gerektiren sorunları çözmek üzere her yerleşim yöresinde "Muhasib-i Mesullükler" adı verilen sorumlu muhasebe birimleri oluşturulmuştur. (İskân Tarihçesi 1932, syf. 140 ve 27) ve (Abdullah Ziya 1933a, syf. 333-336)

⁶² BCA 272.80/3.5.2.

İnşa edilecek bu köylerin 50 ev, bir mektep ve bir camiden oluşması planlanmıştı. Vekâlet tarafından sayıları arttırılan numune köyler için, bazı şartlarında aranması gerektiği, İzmir, İzmit, Bursa ve Bilecik valilerine gönderilen yazılarda belirtilmiştir. Buna göre;

1- Kurulacak köyler en az yüz ile iki yüz hânelik olmalıdır. Köyün yeri için vali, mıntika müdürleri, vilayet nafia mühendisi, sıhhiye mühendisi ve ziraat mühendisinden oluşacak bir heyet keşif yapmalıdır.

2- Köyün seçilen arazisi, tabiat durumu, havasının ve suyunun güzelliği, genişliği ve uygunluğu, verimli olup olmadığı, bölgesinin kullanışlı bir yerinde olup olmadığı gibi özellikleri incelenmelidir.

3- Harp dolayısıyla yanmış yıkılmış İslâm köylerinden, ahâlisinin inşaata gücünün olmadığı ama her türlü şartlara uygun olan köyler tercih edilmelidir. (Erdal 2012, syf.173)

Kurulan yeni Cumhuriyet'in amaçladığı köy yaşamını tüm ülkeye anlatabilmesi için önemli bir proje olarak dönemin yöneticileri tarafından çok önemsenen numune köylerin, ülkemiz coğrafyasındaki yayılımına baktığımızda yapılan arşiv çalışması sonucu 33 köyün adına ulaşılabilmektedir.⁶³ Bunlar;

İli:	Numune Köy Adı:
Ankara	
Kırıkkale	Keskin ve Zir'de köyler
Adana	
Adana - Kozan	
Adana - Kadirli	Madama Çiftliği, Taylan Mevkiinde evler
Adapazarı	Serdivan
Antalya	Çirkinoba, Köyler
Aydın	Köyler

⁶³ Bu liste Z. Eres tarafından hazırlanmıştır. Tarafımızdan bazı köy isimlerine düzeltme yapılmış ve yeni köy isimleri eklenmiştir. (Eres 2008, syf. 116)

Balıkesir	Erdek köylerinde evler
Bilecik	Üzi
Bursa	Bektaş, Demirtaş, Filader, İkizceoba, Karacaoba, Karamanlı
Bolu	Taraklı 16 köy
Çorum	Sungurlu, Çarşıdere
İzmir	Kıyas, Kuşçular, Kısıkköy
İzmit	Arslanbey, Derbent, Mihaliç, Nusretli, Pelitözü, Yeniköy
Manisa	Çobanisa, Bozköy, Soma civarı köyler
Mersin	Yuvanaki Çiftliği, Bedros Çiftliği
Osmaniye –Bahçe	Hasanbeyli
Samsun	Asarağaç, Beğlik, Çinik, Çınarağıl, Çırakman, Ökse, Taflan, Kurugökçe

Olmak üzere seçilen köy yerleşimleri, önemli oranda yanmış mıntika merkezlerinden tercih edilmiş, bu köyler sayesinde belirlenen bölgelere de model bir yerleşim birimi kazandırılmıştır.⁶⁴

⁶⁴ Çalışmamızda verilen listede de görüleceği üzere numune köylerin gruplaştığı alanlar, bölge olarak incelenmiş ve belirlenen bölgelerden köy ve günümüze ulaşan evlerin özellikleri verilmeye çalışılmıştır.

3.3.4.1. Samsun Bölgesi'ndeki Numune Köy Uygulamaları

Samsun, daha önceki dönemlerde yaşanan göç süreçlerinde olduğu gibi, mübadele döneminde de gelen göçmenlerin Anadolu'ya ilk giriş noktasında merkez olarak belirlenmiş ve buradan yakın bölgelere geçişlerde de önemli rol oynamıştır. Yapılan istatistiklere göre Samsun'a mübadele ile 23.454 kişi gelmiştir. (Geray 1962, ek tablo 5)⁶⁵ Samsun'u çevresiyle birlikte düşündüğümüzde ise bu rakam Kasım 1924'de 38.076 iskân edilmiş ve 12.806 henüz yerleştirilmemiş olmak üzere 50.882 kişiye ulaşmıştır. (İpek 2000, syf. 65) Mübadillerin Samsun'a gelmeye başlamasıyla birlikte yapılan hazırlık çalışmalarını 1923-1924 yılı kışında yaşanan kar yağışı ve fırtına olumsuz etkilemekteydi. Gelen mübadiller ilk olarak aşları yapıldıktan sonra sağlık kontrolünden geçiriliyor ve toplam 700 kişi kapasiteli sekiz misafirhane gelenleri ağırlıyordu. Misafirhane sayısının yetmemesi üzerine 400 kişilik ek bir misafirhane daha açılmıştı. Bunun dışında 30 baraka daha geçici barınma için kullanılmaktaydı. Çıkarılan Misafirhane Talimatnamesi'ne göre gelen mübadillerin geçici barınma merkezlerinde kalma süresi, tüm ihtiyaçları devlet tarafından karşılanmak üzere sadece üç gündü. Fakat gelen mübadillerin misafirhanelerden bir sonraki kalıcı barınma merkezlerine intikali gerçekleşemediği durumlarda, bu sürenin iki haftadan uzun sürdüğü de olmuştu. Gelen göçmenlerin il içerisinde sayısının hızla artması üzerine derme çatma kurulan çadırlarda barınmaya çalışan mübadiller sağlıksız koşullarda yaşam savaşı vermişlerdi. Hazırlanan raporlara göre sadece Samsun'da günde 100 kişinin bu sağlıksız koşullarda yaşamını yitirdiği ortaya konmuştur. (İpek 2000, syf. 55-65)

Samsun'da iskân edilecek olan mübadillerin yerleştirilme işlemlerinin gecikmesi sonucu, kentte yaşanan ve kötü koşullarda aylarca yerleştirilmeyi bekleyen mübadillerin yaşam ve sağlık koşullarının kötüleşmesi üzerine, Canik Vilayeti İmar ve İskân Komisyonu tarafından emval-i metrukeyi işgal eden halka, söz konusu emlakların derhal boşaltılması için tebligat göndermiştir. Vekâlet de Samsun Valiliği'ne gönderdiği ihtarlarla işgallerin önüne geçilmesini istemiştir. Diğer taraftan harap durumda olan evlerin onarım işlerine de girişilmiş, 152 ev tamir edilerek iskâna hazır hale getirilmiştir. Şehir ve kasabalarda iskân işleri bu şekilde

⁶⁵ Samsun'da mübadele konusunda pek çok çalışma yapılmış ayrıca Samsun Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Derneği tarafından her yıl yapılan sempozyum ve çalışmalar ile Samsun'da mübadele kültürü ve yaşamı ayakta tutulmaya çalışılmıştır. Samsun'da mübadele konusunda yapılan başlıca çalışmalar için bkz. (İpek 2000 ; İpek 2010 ; Duman 2010; Sarısakal 2007)

yürütölmeye çalışırken, köylere yerleştirilecek mübadillerin durumu, daha da içler acısıydı. Her köyde sağlam durumda kalan ev sayısı bir elin parmaklarını aşmıyordu. Bunun üzerine köylerdeki mübadillerin barınması için ilk etapta çadırlar gönderilmiş ve 1924 Eylül ayı sonlarından itibaren de, barakaların yapımına başlanmıştır. Barınma sorununun aşılmasında barakalar Samsun bölgesinde yaygın olarak kullanılmıştır. Baraka yapımı için kullanılan malzeme mahalli imkânlarla temin edilebildiği gibi, İstanbul ve Adapazarı'ndan da karşılanmaya çalışılmıştır. Kiremit ve kereste Kavak'tan, saç ve çivi gibi malzemeler ise Hilal-ı Ahmer Cemiyeti'nin İstanbul'daki ambarlarından temin edilmeye çalışılmıştır. Yapılan sevkiyata rağmen ihtiyaç olan malzemenin temin edilmesi için malzeme yetmemiş ve sürekli ihtiyaç yazıları yazılmıştır. Malzemenin temin edilmesinin güçlüğü yanında Samsun'a ulaştırılması için gerekli olan tahsisatın olmaması sebebiyle de, bazı sevkiyatlar yapılamamıştır. 1924-1925 yıllarında Samsun'daki iş adamlarından alınan malzemeler yanında, İstanbul ve Adapazarı'ndan getirilen kereste, ihaleyi kazanan müteahhitler yoluyla, belediye rayicinden emaneten veya pazarlık usulü olarak temin edilerek kasaba ve köylere dağıtılmıştır. Malzemeyi alan mübadiller ya ihaleyi kazanan müteahhitler yoluyla baraka veya iktisadi hanesini yaptırmakta veya malzemeyi kendileri alarak kendi imkânları ve emekleriyle evlerini inşâ etmekteydi. Barınılacak evlerin inşaatı sürerken mübadiller kasabalarda konaklatılarak sert geçen kışın etkilerinden korunmaları sağlanmıştır.

26 Şubat 1925 tarihi itibariyle Samsun ve köyelerine toplam 202 baraka inşa edilmiş, eldeki malzeme ile 150 baraka inşa edilebilecekken bunun 75'i Nisan 1925'ta Alaçam'a gönderilmiştir. Bölgede 150 barakaya daha ihtiyaç duyulduğu yazışmalardan anlaşılmaktadır. Barakaların sınıflandırılması ise teneke veya tahta gibi dış kaplama malzemesine göre yapılmıştır.

Köylerde mesken sorununu çözmek amacıyla başvuru olan bir diğer yöntem ise, köy yerleşim yeri olarak tespit edilen yerlerde, ev yeri tahsisiydi. Çeşitli ölçülerde yapılan ev yeri tahsislerinde 55 m²'den başlayarak 250, 546 m² ölçülerinde ev yeri olarak ayrılan alanlar bulunmaktaydı. Bunun yanında bazı mübadil aileler kendilerine ziraat yapmaları amacıyla verilen arazilerin içerisinde de ev yeri ayırmışlardır. (İpek 2010, syf. 114-116)

Ev sorununun çözümü için bütün ülkede yapılması istenen numune köylerin ilk örnekleri, Samsun ve çevresinde görölmeye başlamıştır. Nitekim Mustafa Necati'nin

de öncelikle bu bölgede köylerin yapımının gerçekleştirilmesini istediği de bilinmektedir. Bu amaçla Taflan, Beğlik, Kurugökçe, Çinik, Asarağaç, Ökse, Çınaralan ve Çırakman köyleri numune köy olarak belirlenmiş, bunun yanında ev yapımı için diğer köylerin de malzeme ve iskân gereksinimleri karşılanmıştır.

Bu dönemde Samsun bölgesinde yapılmasına karar verilen numune köylerin inşası için ihale açılması gündeme gelir. İhale tarihi belirlenir, fakat ihale bu tarihte bilinmeyen bir sebeple yapılmamıştır. Daha sonra 28.06.1924 tarihine kadarki süreçte yapılan görüşmeler yoluyla, İsmailzade Mühendis Osman Bey'le pazarlık sürecine girilmiş, Osman Bey'in⁶⁶ m² için verdiği 1890 kuruş önerisi, daha sonra tekrar kendisi tarafından revize edilmiş ve 1800 kuruşa indirilmiş, Vekâletin doğrudan pazarlığa müdahil olmasıyla rakamın 1700 kuruşa indirilmesi istenmiş, eğer bu teklif kabul görmezse en son 1780 kuruşa ısrarcı olunması istenmiştir. Sonuçta 1780 kuruşa ihale edilen evlerin, yapılan anlaşma sonucu büyük ve küçük olmak üzere iki tipte yapılmasına karar verilmiştir. İnşaatlarda kerpiç, tuğla ve kaplama malzemesi kullanılacak, evler taş temelli ve ahşap karkas arasına kerpiç dolma ve üzeri kireç sıvalı olarak teslim edilecekti. Her köyde 50 hane yapılacaktı. (Önder 2010, syf. 34-35) Projenin maliyeti 50.079 olarak hesaplanmış ve bu miktarın %20'si olan 10.015 lira müteahhide peşin olarak ödenmiştir. Taflan, Beğlik ve Kurugökçe köylerinin emaneten inşası için gerekli olan tahsisat Ağustos 1925 tarihinde 150.000 liraya yükseltilmiştir. Kurugökçe'de ihale edilen 39 evin planı Taflan evlerinde görüldüğü şekilde ilave olarak bodrum katını da içermekteydi. Dış duvarlarda kaplama olarak geçme kalas yapılması planlanmış, bunun da keşif bedeli 767 lira 41 kuruş olarak belirlenmiştir. (İpek 2010, syf. 116)

Diğer taraftan da açılan bir başka ihale ile kapı ve pencere temin edilmeye çalışılmıştır. Açılan 6400 m² kapı ve 7500 m² pencere ihalesini Adapazarı Fabrikası Müdürü Salih Bey kazanmış ve 19 Haziran 1924'de anlaşma sağlanmıştır.⁶⁷

Yapılan bu ihaleler sonucunda inşaat işlerine hızla başlanmış ve ihalede belirtilen niteliklerin sağlanması sürecinde, işlerin yavaş gideceği düşünüldüğünden 28.09.1924 tarihli ve 925 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile ihale şartlarında değişikliğe gidilmiştir. "Samsun yöresinde kurulacak iki köy ile ilgili inşaat sözleşmesinin inşaat bedeli kısmında değişiklik yapılmasına dair" karar Mübadele

⁶⁶ Eres tarafından m² bedeli 5 m² olarak verilmiştir. (Eres 2008, syf. 122)

⁶⁷ BCA 272.11/18.87.7 ; 272.80./3.7.5 ; 272.80/3.7.13

ve İskân Vekili tarafından Samsun Bölge Müdürlüğü'ne tebliğ edilmiş, nerede ne kadar inşaat yapıldığı ve ne durumda olduğu sorulmuştur. Ayrıca inşaatların fazla nitelik aranmadan bitirilmesi istenmiştir. Yaklaşan kış koşulların inşaat çalışmalarını yavaşlatacağı ve mübadillerin mağduriyetinin artacağı endişesiyle Vekâlet süreci hızlandırmak için, konuyla doğrudan ilgilenmiş ve 30.10.1924 tarihinde havaların soğuk geçmesinden dolayı kerpiç dökülemediğini ifade ederek, Bakanlar Kurulu'ndan ihale şartlarında değişiklik yapılması talebinde bulunmuştur. Bu talep sonucunda 3.12.1924 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile evlerin dolgu tekniğinin kerpiç ve çamur sıvaların dökülmeye başladığı değerlendirilerek, kerpiç dolma yerine ağaç dolma yapılmasına karar verilmiş ve bu değişiklikten dolayı müteahhide fiyat farkı verilmeyeceği belirtilmiştir.⁶⁸ Projede tadilat sonucu dış cephelerde kaplama tahtası kullanılması ve maliyet bedelinin de düşürülmesi müteahhit tarafından kabul edilmiştir. Daha sonra müteahhidin ücret konusunda itirazı tekrar değerlendirilerek, 18.01.1925 tarihinde alınan bir Bakanlar Kurulu kararıyla evlerin dış kaplamalarının 15 mm. kalınlığında yalı baskısı ahşap kaplama ve iç kesimdeki bağdadilerin çakılarak kireç sıva ile sıvanması şeklindeki uygulamalarla geçici kabul yapılması ve mübadillerin evlerin içerisine yerleştirilmesi ve bu iş için müteahhide büyük evler için 294 lira, küçük evler içinse 137,86 kuruş ilave ücret ödenmesi Vekâlet tarafından kabul edilmiştir. İnşaatların yapılan değişiklik nedeniyle teslim tarihi de 25.02.1924 tarihine uzatılmıştır.⁶⁹

Numune köylerin inşaat sürecinde yaşanan sorunlar, Samsun Bölgesi'nde iskân işlerinin çabuklaştırmaya çalışan idarecileri yeni arayışlara itmiştir. Bu amaçla iktisadi hane inşasına hız verilmiş, numune köyler dışındaki köylerde de çok sayıda ev yapılmıştır.

Samsun'da inşa faaliyetleri süren numune köylerin, ağırlaşan kış şartları nedeniyle inşaatının durması üzerine Müteahhit Osman Bey evlerin teslim süresinin, Haziran 1924 sonuna kadar uzatılması talebinde bulunmuş ve bu talep 12.02.1925 tarih ve 1524 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile uygun bulunmuştur.⁷⁰

8.06.1925 tarihinde Samsun Numune Köylerinin Müteahhidi Osman Bey, kardeşi Ali Bey ve sabık İmar Müdür-i Umumisi Asaf Bey inşaat durumunda olan köyleri

⁶⁸ BCA 272.80/3.7.8 ; 272.12 /42.52.18 ; 30.18.1.1./11.46.1 / 272.11/19.95.23 ; 272.11/19.95.23 ; 30.181.1/12.58.12

⁶⁹ (Erdal 2012, syf. 174) ve BCA 272.80 /3.7.25 ; 030.18.01/012.70.01

⁷⁰ BCA 272.80/4.10.7 Bkz. (Eres 2008, syf. 125)

gezerek teslim aşamasındaki evlerde, ilk ihalede belirtilmeyen değişikliklerin yapılmasını istemişlerdir. Bu isteklerini Samsun İskân Müdüriyeti Heyet-i Fenniyesi'ne dilekçe ile bildirmişlerdir. Buna göre verilen dilekçede ;

- 1- Hanelerin medhal kapıları planda çifte kanatlı olduğu halde bilahare vekâlet-i celile tarafından i'ta edilen kapılarda çifte kanat olmadığından tek kanat kapı halinde ifrağını;
- 2- Büyük hanelerde gasilhane ile yükülük arasındaki bölmenin ahşap imalini;
- 3- Koridordaki depo kenar bölmesinin hafzini
- 4- Medhal kapının üzerindeki aydınlığın yapılmamasını,
- 5- Arazinin meybinden dolayı mutfak toprak dolmalarının fazla olacağı mülâhazasıyla mutfaklarda fazla-i inşaat olarak beher metre murabba'î ikiyüz elli kuruştan olmak üzere döşeme imalini emr etmesi,

istenmiştir. Yapı ilaveleri ve istenilen değişikliklerden dolayı Müteahhit Osman Bey'e, 30.000 liralık ek ödenek verilmesi de kararlaştırılmıştır. İnşaat işlerinin devamlılığını sağlamak amacıyla, Dahiliye Vekâleti 20.000 liralık avansın müteahhide gönderildiğini bildirmiş, ne yazık ki yaşanan bürokratik sorunlardan dolayı belirtilen miktar müteahhide ödenememiştir. Bu sebeple de işçi ve ustalar işi bırakmış evlerin teslimi de eylül ayı sonuna ertelenmiş, bu karar daha sonra kasım ayı sonu olarak revize edilmiştir.⁷¹

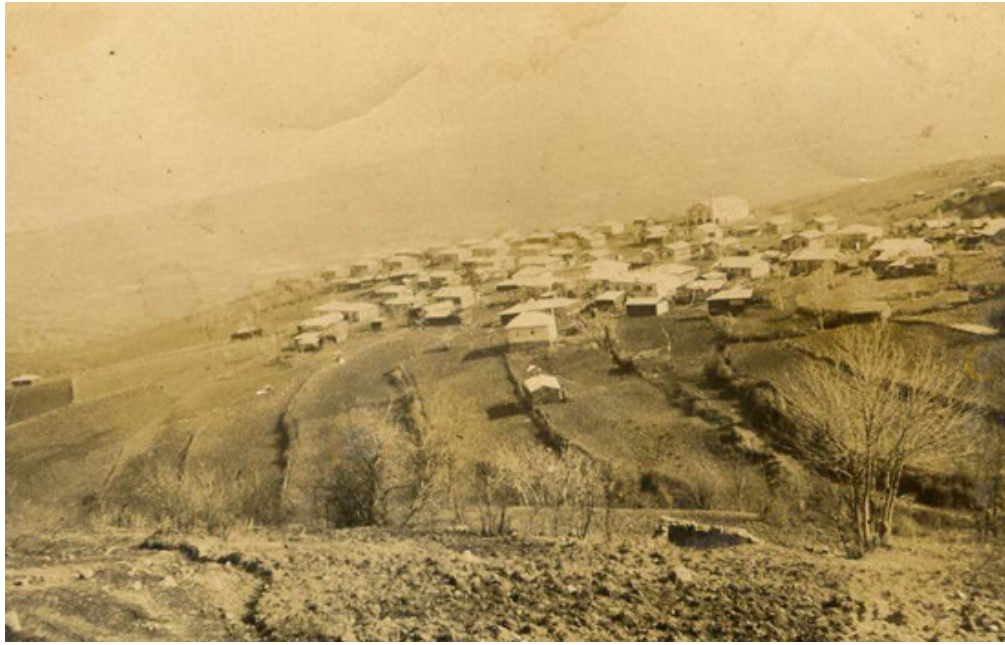
İnşaat süreci devam ederken Müteahhit Osman Bey tarafından verilen bir dilekçe ile, köy evlerinin kerpiç olarak yapılmasını ihalede taahhüt ettiği, fakat daha sonra yapılan teknik değerlendirmelerde kerpicin sağlıksız olacağı belirtilerek 63 evin heyet-i fenniye tarafından yıktırıldığı, bu evlerin tekrar yaptırılmasıyla oluşan 8.000 liralık zararının karşılanması istenmiştir. Konuyu değerlendiren Dahiliye Vekâleti, yerel toprağın kerpiç yapımına uygun olmaması nedeniyle, tüm zararın devlet tarafından karşılanamayacağını belirterek, müteahhide bunun yarısı olan 4.000 liranın ödenmesinin uygun görüldüğü bildirmiştir. İnşaatların tam olarak ne zaman bitirildiği bilgisine ulaşılmasa da Osman Bey'in talebine karşılık verilen karar 21.2.1926 tarihli 3206 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kararnameye dönüştürülmüş

⁷¹ 29.07.1925 tarihli ve 2295 sayılı Bakanlar Kurulu kararı için bkz. (Cengizkan 2004, syf.227) 30.000 liralık ek ödenek için bkz. BCA 272.80/4.10.7. (Duman 2010, syf. 36)

ve bu belgeden sonra konu ile ilgili belgeye rastlanılmadığından, numune köylerin inşaatının artık bitmek üzere olduğu veya bittiği anlaşılmıştır.⁷²

Samsun bölgesinde yapılmasına karar verilen numune köylerin nüfus, köy özellikleri ve mübadil konutları eldeki belge ve kaynaklar ile yerinde yapılan arazi çalışması yardımıyla belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışma sonucuna göre incelenen köyler şunlardır;⁷³

3.3.4.1.1. Çırakman Köyü

Şekil 3.6. Çırakman Köyü'nün numune köy görünümünü koruduğu dönemden bir fotoğraf (URL- 4, http://www.samsunmubadele.org.tr/images/fotolar/muze4_b.jpg, 15.10.2012)

Çırakman'a 1920'li yıllarda 1.030 olan köy nüfusunun yerine, mübadele ile gelenlerden 1179 kişinin iskân edilmesi planlanmıştı. Bu amaçla bölgeye gelen göçmenler önce Tekkeköy'de misafirhanede kalmış daha sonra köye gelerek altı ay çadırda yaşamışlar, bu ortama dayanamayan 20 aile Merzifon'a göç etmiştir. Resmi istatistiklere göre köye yapılan yerleştirme işlemi sonucunda, 112 haneye 210 kadın 219 erkek olmak üzere toplam 429 kişi yerleştirilmişti.

Mübadillerin anlatımlarında da Rumlardan köyde sağlam durumda hiç ev kalmadığı ve 1927-1928 yıllarında devlet tarafından yaptırılan evlere yerleştikleri, mübadele sonrası aradan geçen, 3-4 yıllık süreçte tenekelerden yapılan saçak altındaki

⁷² Konu ile ilgili olarak verilen belgeler için bkz. (Eres 2008, syf. 126-127), (Duman 2010, syf. 37)

⁷³ Samsun köylerindeki arazi çalışmamız Temmuz 2011 tarihinde yapılmıştır.

kulübelerde ve çadırlarda kaldıkları anlaşılmaktadır. Devletin kendilerine verdikleri elli evin otuzunun küçük, yirmisinin ise büyük olarak nitelenen tipte olduğu, sıtma hastalığının yaygın olduğu ve ev tesliminin de kurayla yapıldığı anlaşılmaktadır. Bekarlara ev tahsisi yapılmadığından ev teslimi sonrasında evlenenler ya kendilerine yeni ev yapmaya girişmiş ya da devlet tarafından verilen evlerdeki odalardan birisi aile büyükleri tarafından genç çiftlere tahsis edilmiştir.

Evlerin teslimi öncesinde köylerde toprak dağıtımının yapıldığı yine mübadillerin anlatımlarında yer almaktadır. Köylüler nüfus başına 6 dönüm arazi istemiş, komisyon ise, Kabak Mevkii'nden her aileye birer evlek, yakalardan nüfus başına birer dönüm, köy yanından nüfus başına yarımşar dönüm vermiştir. Çatısı metruk durumdaki kilisenin de çatısı kapatılarak camiye dönüştürülmüştür.⁷⁴

Tevzi-i Arazi Komisyonu'nun çalışmalarıyla Çarşamba-Samsun şosesinin üst kısmında 1.750 dönüm ve şosenin deniz tarafında 1.450 dönüm kumluk alan tespit edilmiştir. Şosenin üst kısımdaki alandan her nüfusa dörder dönüm olmak üzere 242 nüfusa 968 dönüm arazi dağıtılmış, 150 dönüm ise Kerim Ali Bey'in kontrolüne verilmiştir. 100 dönüm ev harman yeri, 55 dönüm yol sahası, 5 dönümlük alan ise cami, mektep yeri olarak ayrılmıştı. 200 dönümlük alan ziraata elverişli olmayan ormanlık ve dere içi arazidir. 30 dönüm ise, Kerimbey Çiftliği içinde köy içi arazidir. Geriye 242 dönüm ayrıca arazi kalmıştır. Kumluk alanda her nüfusa 2 dönüm olmak üzere 484 dönüm arazi dağıtılmış, geriye ise bu alanda 966 dönüm arazi kalmıştır. İleriki yıllarda da 7 aileye, 37 nüfusa 184 dönüm arazi dağıtılmıştır.

Sonuç olarak köye yerleştirilen mübadillerden 77 hanede 312 kişiye, 558 dönüm tütünlük, 60 dönüm fidelik ve 1192 dönüm hububat arazisi verilmiştir. Ev inşası için 81 dönüm arsa ayrılırken, 57 haneye iktisadi hane verilmiş, 20 aile ise kendi evini kendisi yapmıştır.

Ev yeri için yapılan arazi dağıtımında, her arsanın yaklaşık 1 dönüm olarak yapılmasının planlandığı görülmektedir. Mübadiller tarafından camiye çevrildikten sonra uzun bir süre kullanılan kilise daha sonra yıktırılarak ana beden duvarları üzerinde, yaklaşık 1 metre kadar orijinal duvarlarının bir kısmı korunarak yeni bir köy camii yapılmış ve hemen yanında da köyün ilkokulu 1930'lu yıllarda yapılarak eğitime başlamıştır.

⁷⁴ Mübadil anlatımları ve köy ile ilgili bilgiler için bkz. (İpek 2010, syf. 156-157) Giriş kısmının sağına minare ilavesiyle camiye dönüştürülen kilise, köyün eski fotoğrafında da yer almaktadır.

Şekil 3.7. Çırakman Köyünde, kilisesinin yerine yapılmış olan cami (alt kısımda kilise duvarının izleri görülmektedir)

Şekil 3.8 Köyün ilkokulunun görünümü (Ana giriş dersane kısmına açılmakta, yan giriş ise, öğretmen lojmanına geçişi sağlamaktadır)

Köyde Rum nüfustan kalan çeşme ile mübadele sonrası oluşturulan mezarlık içerisinde yer alan 1860 tarihli yel değirmeni, günümüzde onarılarak kullanılmaktadır. Çırakman Köyü bugün Tekkeköy İlçesinin, mahallesi konumundadır.

Şekil 3.9. Günümüzde onarılarak gelen, mübadele öncesi döneme ait çeşme

Şekil 3.10. 1860'da inşa edilen yel değirmeni

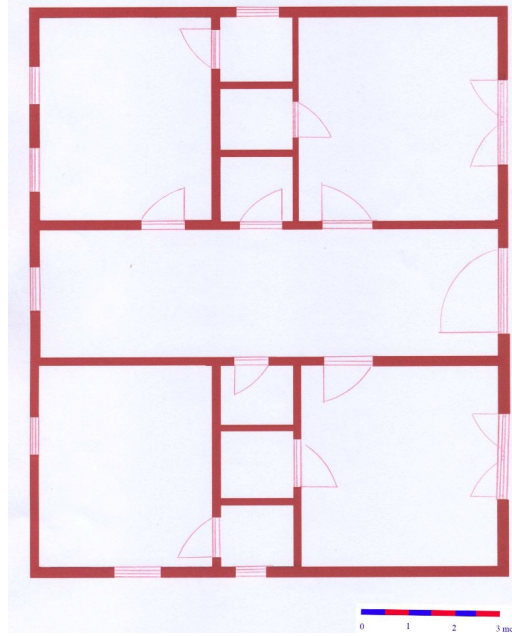

Şekil 3.11. Köy mezarlığında yer alan mübadeleden hemen sonra vefat eden Emine hanımın h. 1340 /m. 1924 tarihli mezar taşı (Hasan Kerim oğlu Mehmed zevcesi Dede oğlu Hasan kerimesi Emine ruhuna el-fatiha)

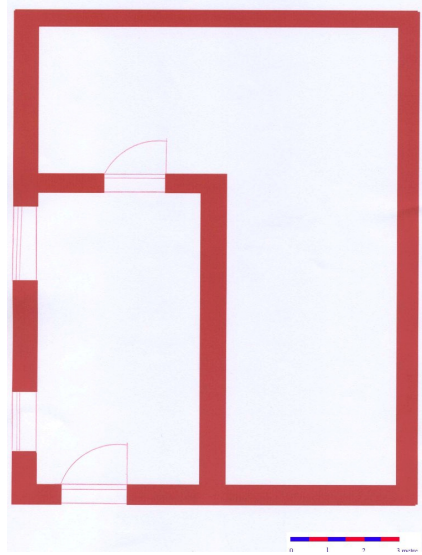

Şekil 3.12. Köy mezarlığında yer alan ve mübadeleden hemen sonra vefat eden bir mübadile ait h. 1340 /m. 1924 tarihli mezar taşı (sadece tarih kısmı net olarak okunabilmiştir)

Çırakman'da yer alan mübadil konutlarından, incelediğimiz ilk örnek Hacı Ahmet Evi olarak bilinmektedir. Geniş bir arsa içerisinde terkedilmiş durumda olan ev, zaman içerisinde yapılan ilave ve onarımlarla özgün durumundan uzaklaşmıştır. Giriş cephesi zamanla büyüyen ağaçlarla kapanmış durumdadır.

Şekil 3.13. Hacı Ahmet Evi giriş kat planı

Şekil 3.14. Hacı Ahmet Evi bodrum kat planı

Şekil 3.15 Hacı Ahmet Evi'nin arka cephesi

Şekil 3.16. Hacı Ahmet Evi'nin yan cephesinden görünüş (yalı baskısı özgün dış cephe)

Evin plan şemasına bakıldığında ilk etapta iki katlı olarak planlandığı izlenimini vermektedir. 105 cm genişliğindeki ana kapıdan girildiği vakit 210 cm genişliğinde

uzun bir koridora geçilmektedir. Bu koridor yoluyla açılan kapılardan dört köşede dört odaya geçiş sağlanmaktadır.

Şekil 3.17. Giriş kapısının açıldığı ve odalara geçişi sağlayan ana koridor

Odalar dışarıya açılan ve iki cephede yer alan ikiz pencerelerle aydınlatılmaktadır. Bu pencere sistemi bazı cephelerde değiştirilmiş durumdadır. Dış kapı Samsun numune köyleri müteahhidi Osman Bey ile Samsun İskân Müdüriyeti Heyet-i Fenniyesi arasında yapılan, 8.6.1925 tarihli teknik şartnamede yapılan değişiklikte istenen hususlarda belirtildiği gibi tek kanatlı olarak yapıldığı, fakat kapı üzerindeki aydınlığın kapatılması isteğine rağmen, aydınlık penceresine dokunulmadığı anlaşılmaktadır. 7.4x8.8 metre ölçülerinde olmak üzere 65 m² olan evin iki ayrı kanadındaki, ikişer odasının arasında yer alan düzenleme, her odanın bir ev olarak kullanıldığını göstermesi açısından ilgi çekicidir. Odaların arasındaki 125 santimetre genişliğindeki dar dikdörtgen hacme birer küçük kapı ile geçiş sağlanmakta 125x115 santimetre ölçüsündeki dar mekân, saz ve ahşap paneller yardımıyla diğer odadan girişi sağlanan mekândan ayrılmaktadır. Her odaya açılan bu mekânlar gusülhane/banyo olarak kullanılmıştır. Bu dar dikdörtgen mekâna ana hol

cephesinden giriş yapılmakta, banyo kapılarına göre daha geniş ölçülerde olan 70 santimetre açıklığa sahip kapı ile değiştirilen teknik şartnamede belirtilen depo/kiler bölümüne giriş sağlanmaktadır.

Şekil 3.18. Odadan gusülhane / banyo bölümüne geçişi sağlayan kapı

Şekil 3.19. Gusülhane / banyo bölümünün kapı açıklığından görünümü

Şekil 3.20. Depo bölümünün koridora açılan kapısından görünümü

Şekil 3.21. Odalarda dışarıya açılan ikiz pencereler

Hacı Ahmet Evi'nin tavan kaplaması çam tahtaların çakılmasıyla oluşturulmuştur. Tahtaların yanlarına çakılan çiviler tütüncülükle uğraşan köy halkının dizdiği tütün sıraların asılması amacıyla kullanılmıştır. Ahşap taban döşemesi özgün durumunda koridor boyunca yer almakta iken, zamanla yapılan onarımlarda bir bölümü kesilerek betonarme malzeme ile yapılan ve alt kata inişi sağlayan merdiven boşluğu oluşturulmuştur. Ayrıca merdiven açıklığının devamına bir kapı da eklenerek bahçeye çıkış kapısı açılmıştır.

Şekil 3.22. Ahşap tavan kaplamasının görünümü

Şekil 3.23. Merdiven boşluğu ve bahçeye çıkışı sağlayan kapı

Bodrum kat, evin inşa edildiği eğimli arazinin şartları kullanılarak oluşturulmuştur. Özgün durumunda sadece bir boş mekân olarak mübadillere verildiğini düşündüğümüz bu bölüm, ilk inşa edildiği tarihten sonraki onarımda tuğla malzeme ile duvarları sağlamlaştırılarak, oda haline getirilmiştir. Bu bölüme yöre halkı tarafından mağaza adı verilmektedir. Bu mekân tütün depolama işleminde önemli bir aşama olan tütünün nemlendirilmesi için kullanılmıştır. Alt kattaki diğer boşluk kısımlar ise örülen duvar ve bir kapı yardımıyla ahır olarak kullanılmıştır.

Şekil 3.24. Mağaza adı verilen ve tütün depolamak için kullanılan, bodrum katta yer alan oda

Şekil 3.25. Bodrum katta, ahır bölümüne girişi sağlayan kapı (ahır mekânının yan duvarları yıkılmış durumdadır)

Şekil 3.26. Yapının geçirdiği yapılaşma dönemlerini gösteren yan cephe fotoğrafı

İncelediğimiz konut, müteahhit eliyle mübadil aileye teslim edildiği ilk yıllardan, kullanım dışı kaldığı 1980’li yıllara kadar, ihtiyaçlar dahilinde onarımlar görmüş ve yapıya ilave birimler eklenmiştir. Bodrum kat sağlamlaştırılmak için, taş duvar ve tuğla ile takviye edilerek genişletilmiştir. Bodrum katın üzerinde yükselen ahşap taşıyıcılarla yardımıyla oluşturulan karkas konstrüksiyon, dışta yalı baskısı olarak adlandırılan ve ahşap malzemenin üst üste bindirilmesiyle oluşturulan kaplama ile kapatılmıştır. Dış cephede bu sistem üzerine ince metal levhaların çakılması suretiyle yalıtım yapılması yapının en erken tarihli müdahaleleri olarak cephelerde görülmektedir. İç cephede ise ahşap taşıyıcılara ince çıtalarn çivi yardımıyla çakılması aralarının ve iç yüzeyinin de sıvanmasıyla⁷⁵ duvar iç yüzeyi oluşturulmuştur. Özgün şekilde kalan bölümler dışında, bazı bölümlerde, ahşap karkas arası tuğla ile dolgulanmıştır. Yapıya dıştan eklenen küçük birimlerden biri lavabo diğeri ise ocaktır. Odalarda yer alan özgün ocaklar zamanla kapatılmıştır. Yapının çatısı özgün olduğunu düşündüğümüz oluklu saç ile kapatılmıştır. Cephelerde yer alan, yan yana konumlanmış ikişer pencere düzeni sürgülü olarak

⁷⁵ Bu cephe kaplama tekniğine bağdadi tekniği adı verilmektedir.

açılacak şekilde tasarlanmıştır. Taş örgü bodrum kat duvar yüzeylerinde yer yer devşirme malzemenin de kullanıldığı görülmektedir.

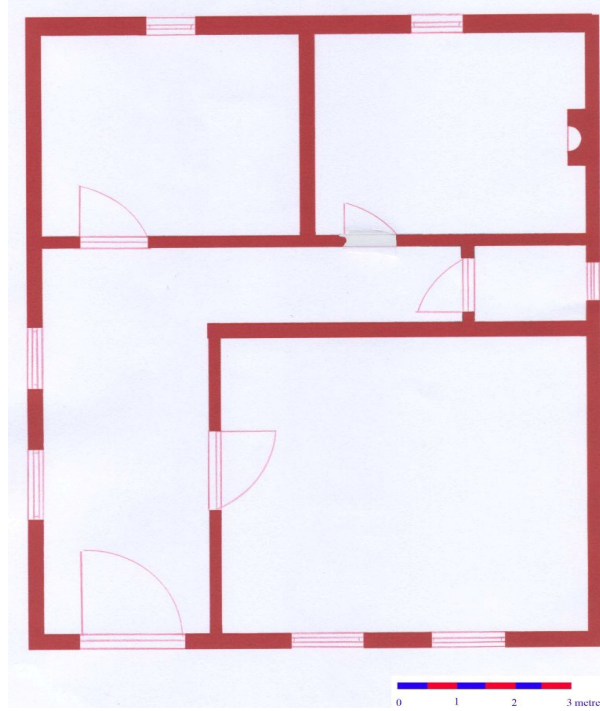

Şekil 3.27. Yapının gördüğü onarımlar sonucunda oluşan, taşıyıcı sistemin arası tuğla ile örülmüş cephe

Şekil 3.28. Yapının duvarlarında kullanılan devşirme malzeme

Çırakman'da tespit ettiğimiz diğer bir mübadil konutu Hacı Ahmet Evi'nden farklı plan şeması göstermektedir. Belgelerde ve yöre halkı tarafından mübadil küçük ev tipi olarak adlandırılan ev, Vatan Sokak No. 26'da yer almakta ve Kocabaşoğlu ailesinden (Solak) Mustafa Bakan⁷⁶ tarafından kullanılmaktadır.

Şekil 3.29. Mustafa Bakan Evi'nin Plan Şeması

Evin oturduğu arsada eğim fazla olmadığı için bu yolla kazanılacak bir alt kat oluşmamış, sadece daha düzgünce bir taban oluşturmak adına taş parçaları ile zeminin dolgulanmasına çalışılmıştır. Evin tüm cepheleri döneminde yapılan yalı baskısı ahşap malzemenin kullanımı ile günümüze ulaşmıştır. Sadece yan cephelerde ahşap dış cephenin üzerine yer yer teneke kaplama yapılmıştır. Yapıya giriş, kapı önünde yer alan eşik taşı ile sağlanmakta ve 175 cm genişliğinde L çizen bir koridor yardımıyla odalara ulaşılmaktadır. Yapı dıştan dışa ölçüldüğü vakit 6,20x8.00 metre

⁷⁶ 2. kuşak mübadil olan Mustafa Bakan'a söz konusu ev babasından miras yoluyla kalmıştır. M. Bakan mübadele dönemi ile ilgili olarak yaptığımız görüşmede, evlerin yapım sürecinin uzun sürdüğünü ve ev teslimi sonrasında sert geçen kış nedeniyle pek çok evin çatısının uçtuğu ve çatılarda kullanılan oluklu sacın Rusya'dan ithal edildiği bilgisinin ailesi tarafından kendisine aktarıldığını ifade etmiştir. (19 Temmuz 2011)

ölçülerinde olup yaklaşık 50 m²'dir. 90 santimetrelik tek kanatlı üstten aydınlanmasız dış kapıdan girildikten sonra 14,5 metre ölçüsündeki odaya geçilmektedir.⁷⁷

Şekil 3.30. Mustafa Bakan Evi giriş cephesinden görünüş

Şekil 3.31. Mustafa Bakan Evi'nin yan cephelerinde yalı baskısı kaplama ve yapılan onarımların izleri

⁷⁷Odanın özgün durumunda küçük bir kapı ile girilen banyosunun, diğer odalarda da olduğu bilinmektedir.

Şekil. 3.32. L planlı koridorun sonunda yer alan tuvalet ve ocaklı odaya giriş kapısı

Şekil 3.33. Koridorun tavanında yer alan ahşap kaplama ve çivi başları

Koridor 90 derecelik açıyla dönerek devam etmekte ve sonunda da tuvalet yer almaktadır. 120x140 cm ölçülerindeki tuvaletin tabanı yakın tarihlerde seramik zemin kaplaması yapılmıştır. Koridorun çatısı çam tahtalar ile kaplanmış ve çakılan çiviler, tütüncülük yapan ev halkı tarafından tütün dizilerini kurutmak için kullanılmıştır. Tuvalet kapısının hemen yanında bulunan ikinci odaya 90 cm.lik kapı

açıklığıyla geçiş sağlanmaktadır. Odadaki ocak özgün olarak günümüze ulaşmıştır. Ocağın zemini yüksek ısıya dayanıklı tuğla malzeme ile kaplanmıştır.

Şekil 3.34. Günümüze ulaşan özgün ocak

Giriş açıklığının karşısındaki ocaklı odanın yanında bulunan odada, yapıya eklenen ek birime geçiş kapısı yer almaktadır. Ek birim bir odadan ibaret olup yapıyla benzer inşaat tekniğine ve malzemesine sahiptir. İki yapının çatısı da oluklu saç malzeme ile iki yöne eğimli olarak kapatılmıştır. Eve bitişik olarak dışarıda bir tuvalet de bulunmaktadır.

Şekil 3.35. Mustafa Bakan Evi ve ilave birimin üstten görünümü

Şekil 3.36. Oluklu saç üst örtünün rüzgar etkisiyle uçmasını engellemek amacıyla çivi yardımıyla sabitlenen metal şeritler

Şekil 3.37. Mustafa Bakan Evi'nin yan cephesinde yer alan özgün giyotin pencereler

Şekil 3.38. Ahşap oda kapılarında yer alan kapı kolu ve kilit sistemi

3.3.4.1.2. Asarağaç Köyü

Tekkeköy İlçesinin mahallesi durumunda olan Asarağaç'ta yerleşim, Samsun'un yaklaşık 10 km. doğusunda, köy sınırları içerisinde bulunan Asarağaç Kalesi'nde başlamıştır. Deniz seviyesinden yaklaşık 400-450 metre yüksekliğinde, 250x200 m. boyutunda olan kalede Helenistik döneme ait keramik örnekleri bulunarak yayınlanmıştır. (Dönmez 2010 syf. 133)

Şekil 3.39. Asarağaç Geç Helenistik Dönem Mezarı

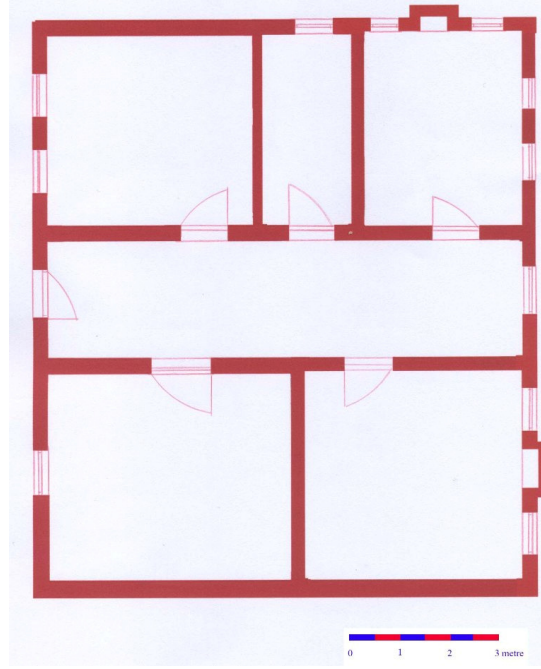
Şekil 3.40. Asarağaç'ta Rumlardan kalan bir çeşme

Bölgeye mübadillerin gelmesinden önce köyde yaşayan Rum nüfusa ait bir çeşme günümüze ulaşmıştır. Mübadele sonrasında köye 73 hanede 259 kişi yerleştirilmiş, gelen nüfusa dağıtılmak üzere, yapılan çalışmalar sonucu, üç bin arazi tespit edilmiştir. Bu araziden 210 dönümü yerli halktan Mustafa Ağa'nın çiftliğine aittir. 100 dönüm arazi ise köye daha sonra gelmesi muhtemel göçmenler için ihtiyaten ayrılmıştır. Arta kalan araziden 150 dönüm mera, 589 dönüm kayalık ziraata uygun olmayan arazi, bin dönüm orman arazisi, 4 dönüm 2 evlek yer ise mektep ve cami yeri olarak ayrılmıştır. Köy içerisinde 56 dönüm arazi ev yeri ve harman yeri olarak bırakılmış, her aileye 3 dönüm 1 evlek olmak üzere toplam 636 dönüm 1. sınıf tarım arazisi ve arazinin sınıfına göre belirlenen alanlarda arazi hanelere göre taksimat yapılarak dağıtılmıştır.

Numune köy olan Asarağaç'ta 19'u büyük, 31'i küçük olmak üzere 50 ev ve 6 iktisadi hane yapılarak mübadillere verilmiştir. (İpek 2010, syf. 152-153.) Zamanla caddelerin iki tarafı akasyalarla donatılarak geniş caddeler sahip düzenli sokaklarıyla şehir görünümüne kavuşan köy, günümüzde ilk dönem planlı yapılaşmasından uzaklaşmıştır.

Asarağaç'ta yaptığımız arazi çalışması sonucu tespit ettiğimiz ilk mübadil evi Karaağaç Sk. No. 8'de yer alan Süleyman Karaman (Mehmet Çakır) evidir. Ev eğimli bir araziye inşa edilmiştir. Evin oturacağı alan giriş kısmındaki seviyeye gelene kadar taş malzeme ile örülerek ayrıca bir bodrum elde edilmiştir. Samsun'daki mübadil ev tiplerinden büyük tipte olan ev grubundaki Süleyman Karaman Evi, zaman içerisinde kullanım sırasındaki ihtiyaçlar ve yıpranan bölümlerin onarımına bağlı olarak değişikliğe uğramıştır. Ana plan şemasını oluşturan giriş kapısının karşısındaki koridorun sağ tarafında kalan kanatta yer alan iki oda ve bu odaları ayıran uzun dikdörtgen banyo/gusülhane kısmı korunmuştur. Banyo kısmında zamanla iç ara bölümlenmeler kaldırılmıştır. Odalardan bu bölüme giriş kapıları görülmektedir. Giriş cephesine bakan odalarda ocak, günümüzde kapatılmış durumda olsa da dış cepheye taşan tuğladan örülmüş baca ile varlığının işaretlerini vermektedir. Giriş cephesinin sol kanadında yer alan odalardan dış duvarı özgün duvar dokusunu yitirmiş ve yerini biriket duvar örgüsü yapılmıştır. Bu onarım sırasında odaların arasında yer alan banyo kısmı da yıkılarak bu bölüm oda içerisine dahil edilmiştir. Bugün samanlık/ot ambarı olarak kullanılan evde giriş cephesinde

dış yüzey sıva yapılarak sarı renge boyanmış, arka cephe ise özgün yalı baskısı doku korunmuştur.

Şekil 3.41. Süleyman Karaman Evi'nin plan şeması

Şekil 3.42. Süleyman Karaman Evi'ne giriş ve sağ cephe görünümü

Şekil 3.43. Giriş cephesinin bir kısmı ve sol cephenin görünümü

Şekil 3.44. Yapının özgünlüğünü koruyan arka cephesi

Şekil 3.45. Giriş kapısından koridor ve oda giriş kapılarına bakış

Şekil 3.46. Ara bölümlenmesi kaldırılmış banyo / gusülhane bölümü

Şekil 3.47. Odalarda iç sıvaların dökülmüş durumu

Şekil. 3.48. Süleyman Karaman Evi'nin bodrum katından görünüm

Şekil 3.49. Özgün giyotin pencere ve demir korkulukları

Giriş cephesinin sol tarafında kalan ve sonradan örülen biriket duvarda zamanla çökmeler başlamıştır. Alt katta eğimin kazandırdığı boşluk araların tuğla ile örülmesiyle bölümlenmiş ve ahır olarak kullanılmıştır. Evin giyotin pencereleri özgün durumuyla günümüze ulaşmıştır. İç mekânda sıvanın zamanla dökülmesi sonucu, ahşap karkas sistemiyle taşınan ana strüktüre çakılan ince çitalardan oluşan bağdadi sistem ortaya çıkmıştır.

Şekil 3.50. İç duvarlarda görülen bağdadi sistem

Şekil 3.51. Yalıtımsız dış cephe, ahşap karkas sistem ve iç cephede bağdadi sistemden görünüş

Asarağaç'ta yer alan diğer bir mübadil evi Akasya Sokak üzerinde yer alan Şerif Ağa Evi'dir. Büyük bir arsa içerisinde yer alan ev, kullanım süreci boyunca defalarca onarım görmüş ve plan özelliği dışında pek çok özgün unsurunu yitirmiştir. Eğimli bir alanda inşa edilen yapıda, bu eğimden dolayı bir bodrum kat elde edilmiştir.

Samsun mübadil evlerinden küçük boyutlu olan üç odalı evler tipindeki yapının, pencere sisteminde sadece bir yan cephe özgün durumunu korumuş, diğerleri ise zamanla büyük ölçülerdeki doğramalarla değiştirilmiştir. Giriş kısmına tuğla ek bir birim eklenen yapının bu bölümü tahrip olduğundan, yapıya giriş tehlikeli bir hal almıştır. Evin iç kısmında da zemin döşemeleri çürümüş durumdadır.

Şekil 3.52. Şerif Ağa Evi'nin giriş cephesinden görünümü

Şekil 3.53. Şerif Ağa Evi'nin arka cepheden görünümü

Yapıya girişten sonra karşılaşılan L planlı koridorun odalara ulaşmayı da sağlamaktadır. Bu koridorun sonunda zemin döşemesinin kesilmesiyle oluşturulmuş olan merdiven yardımıyla alt kata inilmektedir. Alt katta yapılan düzenleme ile bir oda oluşturulmuş ve bu mekâna mutfak fonksiyonu verilmiştir. Yapının çatısı oluklu saç ile kaplanmış olup, zemin kat harman tuğlası ile duvarları örülmek suretiyle sağlamlaştırılmıştır. İç mekânda duvarlarda sıvalar dökülmüş ve cephelerdeki çakılmış olan çiteler ortaya çıkmıştır.

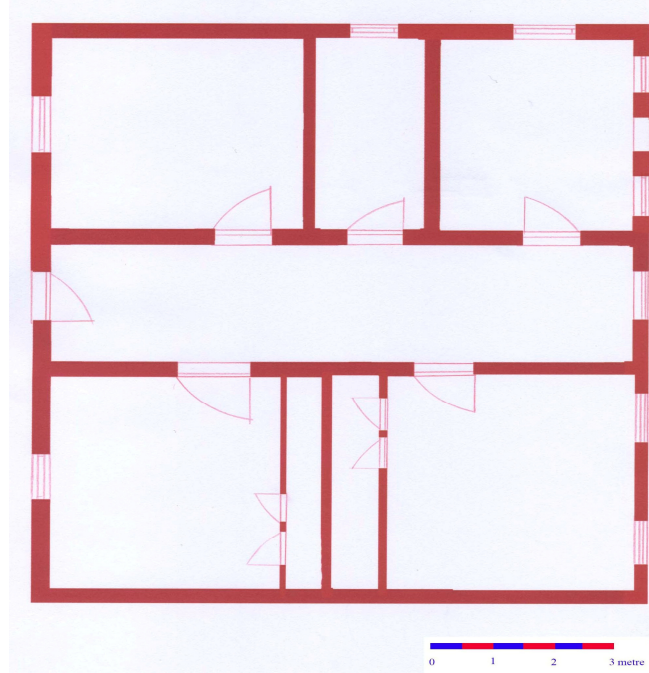

Şekil 3.54. L kesitli koridor ve bu bölümden odaya açılan kapı

Şekil 3.55. Alt kata inen merdivenler ve bu katta tuğla ile oluşturulmuş oda düzenlemesi

Akasya Sokak üzerinde yer alan bir başka mübadil konutu da Hacı Mustafa (Birol Karaçoban) Evi'dir. Yapı mübadil konutlarından dört odalı (büyük tip) plan tipindedir.

Şekil 3.56. Birol Karaçoban Evi'nin plan şeması

Şekil 3.57. Birol Karaçoban Evi giriş cephesi

Şekil 3.58. Birol Karaçoban Evi arka cephe görünümü

Akasya Sokak 97/A'da eğimli bir alana inşa edilmiş olan evin, bodrumunda oluşan kata giriş, yan cepheden açılan bir kapı yardımıyla sağlanmaktadır. Eğimi de düzleştiren bodrum kat taş duvarla oluşturulmuştur. Evin girişe göre sol yönünde bitişik olarak, benzer planlamada daha geç tarihlerde bir ev daha yapılmış böylece mübadil konutu ikiz ev görünümünü kazanmıştır. Ev bugün kümes/samanlık işleviyle kullanılmaktadır. Odaların zemin döşemesinde çökmeler meydana gelen evin, çatısı da su geçirdiğinden duvarlarda çatlama ve ayrılmalar görülmektedir.

Plan şeması olarak incelendiğinde yapının, dört odalı büyük mübadil ev plan tipinde olduğu görülmektedir. Girişin karşısında onu dik kesen ana koridor ve iki yanda ana koridora dik saplanan banyo/gusülhane bölümleri ile köşelerde kareye yakın plan şemasında olan odalardan oluşan evin, zamanla sağ kanadındaki banyo/gusülhane bölümünün odalarla bağlantısı kesilerek tuvalet olarak kullanılmıştır. Diğer kanatta yer alan odalarda ise tüm unsurları ahşap olarak yapılmış olan ve musandıra adı verilen her odaya iki küçük kapıyla açılan bölüm bulunmaktadır. Bu kapılardan biri banyo diğeri ise yüklük kısmına açılmaktadır. Odalar arasındaki banyo/gusülhane hacminin değerlendirilmesiyle yapılan musandıra bölümünün, özgün durumunda ana koridora açılan küçük bir kapısı ve kiler olarak değerlendirilen küçük bir mekânı olması gerekirken bu bölümü kapatılmıştır.

Şekil 3.59. Birol Karaçoban Evinde ana koridordan görünüm

Şekil 3.60. Banyo /gusülhane bölümünün yan duvarlarla ilişkisinin kesilerek tuvalete dönüştürülmüş hali

Şekil 3.61. Musandra bölümünün dıştan görünümü

Şekil 3.62. Musandra bölümünün iç görünümü

Yapının özgün durumundaki pencereleri, giyotin pencere tipinde yan yana iki pencereden oluşmaktayken, bazı pencerelerin zamanla değiştiği görülmektedir. Odalarda yer alan ocakların, Samsun mübadil evlerinin müteahhidi Osman Bey tarafından şartnamede belirtildiği üzere, dışarıdan ayrıca tuğla örülmek suretiyle bacaları yapılmıştır. Zemindeki ahşap döşeme ve yan duvarlar, çatıdan sızan yağmur suyu nedeniyle yer yer çürümüştür.

Mübadillere dağıtım yapılan arsa miktarı göz önüne alındığında, yaklaşık 1 dönümlük geniş bir arsa içerisinde fırın bulunduğu görülmektedir. Ayrıca evin oda kapıları üzerinde yer alan kulp ve kilit sistemi özgün durumunu koruyarak günümüze ulaşmıştır.

Yapının üst örtüsünde Samsun'daki diğer mübadil evlerinde de olduğu gibi oluklu saç kullanılmıştır. Dış duvar cephelerinde yapının zamanla onarıma ihtiyaç duyması üzerine, taşıyıcı sistemin arası tuğla ile dolgulanmış ve cephelere sıva+boya yapılarak yapı günümüze ulaşmıştır.

Şekil 3.63.Dışa taşan ocak bacası ve özgün pencereler

Şekil 3.64. Mübadil evinin bahçesinde yer alan fırın

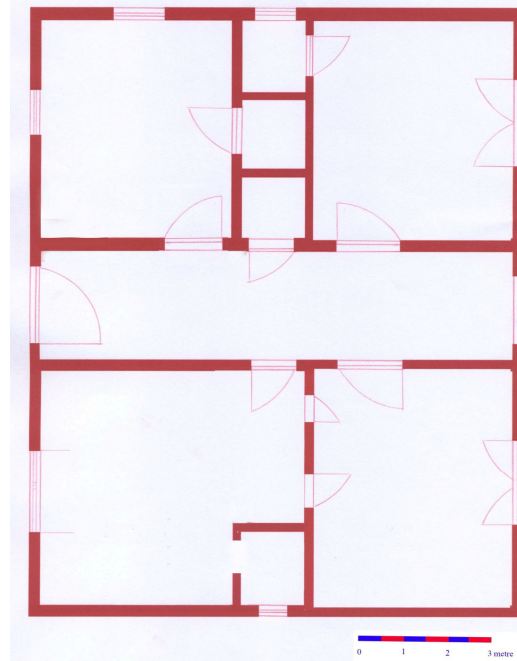

Şekil 3.65. Özgün kapı kilit kısımları

Asarağaç'ta yer alan bir diğer mübadil evi Yeşilpelit Sokak üzerinde yer alan Kazım Aydeniz Evi'dir. Dört odalı büyük mübadil evi plan tipinde olan yapı, eğimli bir arsa üzerinde yer almakta olup günümüzde terkedilmiş durumdadır. Yapının ahşap zemin döşemesi bazı odalarda tamamen çökmüş durumda olduğu için yapı kısmen incelenebilmiştir.

Arsanın eğimi mübadele öncesi köyde yaşayan Rumların tahrip olmuş evlerinde kullanılan düzgün taş malzeme ve çevreden toplanan taşlarla örülen bodrum kat yardımıyla düzleştirilmiştir. Zemin kat bu altyapının üzerine inşa edilmiştir. Bodrum kat ahır olarak kullanılmış ve iç bölümlenme yapılmamıştır. Evin taşıyıcı strüktürü

ahşap malzeme ile karkas sistem oluşturulmasıyla gerçekleştirilmiş, taşıyıcı sistemin arası ilk şartnamede olmasına rağmen, müteahhitten değiştirilmesi istenen ve sağlıklı bulunmayan kerpiç bloklar ile dolgulanmıştır. Kerpiç bloklar dıştan yalıtı baskısı tabir edilen eğimli şekilde bindirme ve birbirini örten ahşap tahta kullanımı ile kapatılmıştır. Dolgu malzemesi olan kerpicing tahrip olduğu bölgelerde yapılan onarımlarla tuğla kullanılmıştır. Onarımlara rağmen dış cephede özellikle girişin sol tarafta yer alan odanın dış cephe duvarı günümüze gelememiştir.

Şekil 3.66. Kazım Aydeniz Evi giriş kat planı

Şekil 3.67. Kazım Aydeniz Evi giriş cephesi

Şekil 3.68. Kazım Aydeniz Evi arka cephe

Şekil 3.69.Özgün durumunu koruyan yan cephe

Şekil 3.70. Bir kısmı onarılarak kurtarılmış, bir kısmı ise yıkılmış olan yan cephe

Şekil 3.71. Yapının ana koridorundan görünüm

Yapının duvarlarının dış yüzeyinde kerpiç dolgu, iç yüzeylerinde ise bağdadi sistem görülmektedir. Bağdadi sistem arası dolguda da kerpiç malzeme kullanılmıştır, kerpiçe odaları ayıran duvarlarda rastlanmaktadır. Duvar yüzeyleri toprak sıva ile sıvanarak düz satıh elde edilmiş ve daha sonra boyanmıştır.

Odaların arasında yer alan dikdörtgen banyo/gusülhane bölümleri bu evde de yer almakta, odalardan bu bölümün içine yerleştirilmiş musandıra adı verilen ve her odaya iki kapı ile açılan banyo ve yüklük fonksiyonu verilmiş birimlere geçilmektedir. Ahşap olarak imal edilmiş musandıralar günümüze ulaşmıştır.

Yapının çatısı oluklu sac levhalarla kapatılmış, odaların tavanları ise çam ahşap ile örtülmüştür.

Şekil 3.72. Musandıra bölümünün giriş kapıları

Şekil 3.73. Musandıranın içten görünümü

Şekil 3.74. Kazım Aydeniz Evi dış duvar detayı

Asarağaç'ta tespit ettiğimiz bir diğer mübadil evi de Akasya Sokak No: 53'de yer almaktadır. Eğimli bir arsa üzerine inşa edilen yapı Samsun mübadil konutlarından küçük tipte olan örnekler grubunda yer almaktadır. Mübadil konutuna yapıldığı döneme yakın tarihlerde ek bir bölüm eklenmiştir. Bu bölümün pencere sistemi ve çatı örtüsü konuta benzemektedir. Giriş kısmı da iki yapının birleşim noktasından verilen evin, ana yapısı L planlı dar bir koridor ve bu koridor üzerinde başlangıç noktasında, koridorun dönüş yapan kısmında ve sonlandığı noktada birer olmak üzere üç odadan ibarettir.

Evin bodrum katını da oluşturan ve eğimli arsayı düzleştirerek üzerine ev yapılmasını sağlayan taş örme bodrum kat tamamen devşirme malzeme kullanılarak oluşturulmuştur. Evin dış cephesi yalı baskısı tekniğiyle bindirme tahtaların çakılmasıyla kapatılmıştır. Odalardan sadece birinde ocak günümüze ulaşmıştır. Çatı diğer mübadil konutlarında olduğu gibi profilli saçla kaplanmıştır. Pencereleer özgün sürgülü durumunu korumaktadır.

Şekil 3.75. Mübadil konutunun ek birimle birlikte görünümü

Şekil 3.76. Mübadil konutunun alt katına eklenen ahır mekânıyla birlikte görünümü

Şekil 3.77. Mübadil konutunun giriş kapısından bakışla L planlı koridorun görünümü

Şekil 3.78. Özgün durumuyla günümüze gelen ocak

Asarağaç'ta yer alan mübadil konutlarından, özgün formundan uzaklaşarak tamamen yenilenen örneklere de tespit çalışmamız sırasında rastlanmıştır. Ayrıca arsa açmak için yeni yıkılan konut örnekleri de görülmüştür. İncelediğimiz konutlarının çoğunun kullanılmadığı ve zamanın etkilerine bırakıldığı düşünüldüğünde, gelecek birkaç yıl içerisinde mübadil konutların tamamen yıkılacağı ortadadır.

Şekil 3.79. Tamamen yenilenmiş olan Mestanoğlu Hüseyin Özik Evi

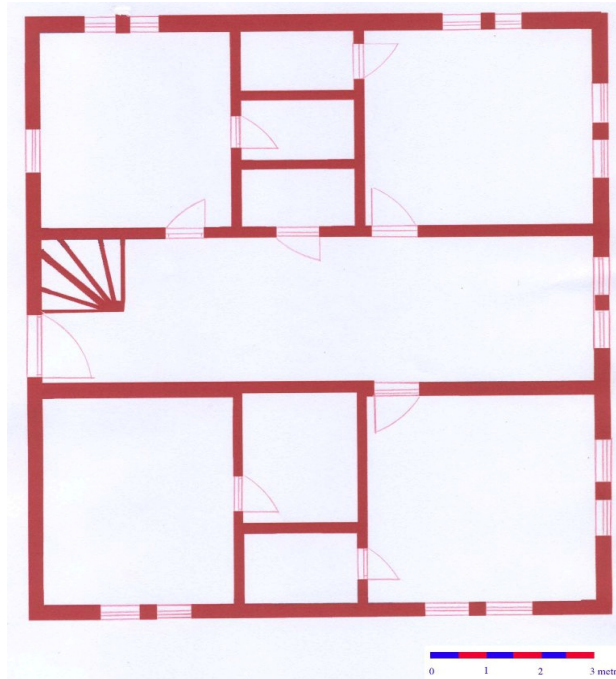

Şekil 3.80. Arazi çalışmamız sırasında rastladığımız yeni yıkılmış ve inşaat malzemesi tasnif edilmiş olan mübadil evi

3.3.4.1.3. Aşağı Çinik Köyü

Numune köy olarak belirlenen bir diğer köy ise Aşağı Çinik'tir. 1920 yılında 1.086 kişinin yaşadığı bilinen köye mübadele sonrasında 616 mübadil sevk edilmiş, bunlardan 41 hanede 161 nüfus iskân işlemi görmüştür. Mübadillere 105 dönüm 1. sınıf tütün arazisi, 114 dönüm 2. sınıf tütünlük ve 161 dönüm tarım arazisi dağıtılmıştır. 1932 yılında iskân işlemi gören mübadil sayısı 223 hanede 809 kişiye yükselmiştir. Mübadillere 1060 dönüm tütün, 1805 dönüm hububat arazisi dağıtırken, 81 dönüm 42 evlek alan da köy namına terk edilmiştir. Devlet tarafından gelen mübadillere 80 numune hane, 80 iktisadi hane, 30 baraka inşa ettirilmiş, 63 aile ise meskenlerini kendisi inşa etmiştir. (İpek 2010, syf. 153-154)

Aşağı Çinik'te mübadillere verilen evlerden, ilk olarak Çayleyik Mahallesi, İstiklal Caddesi üzerinde yer alan, Cavit Osmanlar Evi tespit edilmiştir. İçerisinde yaşamın sürmesi nedeniyle de önemli oranda korunmuş olan yapı, incelediğimiz Samsun mübadil konutlarından farklı olarak iki katlı şekilde inşa edilmiştir ve özgün durumunu bugüne taşımıştır.

Şekil 3.81. Cavit Osmanlar Evi zemin kat planı

Mübadil konutlarından dört odalı büyük tipte yapılmış olan konutun odalar arasında yer alan banyo/gusülhane kısmından girişe göre sağ yönde kalan ön holle

bağlantısı kapatılmıştır. Diğer blokta yer alan aynı fonksiyona hizmet eden birimin ise yüksek bir kapı yardımıyla kiler bölümü muhafaza edilmiştir.

Girişin hemen yanında yer alan merdivenle alt kata ulaşılmakta alt katta da ortada bir koridor ve iki yanda birer oda yer almaktadır. Üst kattaki odalarda musandıra bölümünün korunduğu, özgün ikiz sürgülü pencere sisteminin de günümüze ulaştığı görülmektedir. Eğimli arazinin önüne taş malzeme kullanılarak inşası gerçekleşen bodrum katın dış cephesi çimento esaslı sıva ile kaplanmış, üst katta ise özgün yalı baskısı uygulama korunmuştur. Odalarda biri banyo, diğeri yüklük mekânının kapısı olmak üzere iki kapı, iki oda arasındaki dikdörtgen planlı banyo/gusülhane bölümüne açılmaktadır. Musandıra adı verilen ve ahşap olarak yapılan bu sistem her odada bir ailenin yaşamasına da imkân vermektedir. Yapı bütünlüğüne giriş kapısının dışında, tuğla örgülü çimento sıvalı küçük bir bölüm yakın tarihlerde eklenmiş, çatı örtüsü olarak da oluklu saç levhalar özgün durumunu korumuştur.

Şekil 3.82. Cavut Osmanlar Evi giriş cephesi

Şekil. 3.83. Cavut Osmanlar Evi, ana caddeye bakan cephe

Şekil. 3.84. Cavut Osmanlar Evinde, giriş kapısından ana koridora bakış

Şekil. 3.85. Cavit Osmanlar Evinde, alt kata inen merdivenler

Şekil. 3.86. Musandra bölümünün ahşap giriş kapıları⁷⁸

⁷⁸ Musandra bölümünde odaya yansıyan iki kapının arası ve tüm musandra bölümü ahşap malzemeden imal edilmesine karşın iç mekâna yansıyan iki kapı arasındaki ahşap bölüm zamanla çimento esaslı sıva ile sıvanarak boyanmıştır.

Şekil. 3.87. Özgün sürgülü ikiz pencerelerin iç mekândan görünüşü

Aşağı Çınık'te yer alan bir diğer mübadil konutu önemli oranda bütünlüğünü kaybetmiş durumdadır.⁷⁹ Çayleyik Sokak No:3'de yer alan ve Cemil Çep evi olarak bilinen, iç mekânda oda bölümlenmeleri ayrılmış durumda olan yapı, Samsun mübadil konutlarından üç odalı küçük tipte olan örneklerdendir. Yapıya zamanla ikinci bir giriş kapısı açılmıştır. Bodrum katta devşirme ve değişik ebatlarda yöre taşları kullanılmış, üst katta ise ahşap konstruksiyon üzerine çitelerin çakılması aralarının ve etrafının sıvanmasıyla duvar dolgusu tamamlanmıştır. Yapıya bitişik halde bulunan ve mübadil konutlarından dört odalı ev plan tipinde yapılmış diğer yapının, numune köylerde rastlanılmayan şekilde aynı parselde bitişik olarak yapılmış olması evlerden birinin devlet tarafından teslimi sonrasında şahsi imkânlarla ihtiyacı karşılamak üzere, yapılmış olabileceğini akla getirmektedir. Ev sahibinin de yeni ev yapımı sırasında, köyde devlet tarafından uygulanan plan şemasını ve malzemesini kullanmayı tercih ettiği görülmektedir. Dört odalı plan tipinde dış cephede yalı baskısı kaplama ve ikiz pencere sisteminin görüldüğü yapılarda, çatıda kullanılan oluklu saç levhalar günümüze gelmiş, diğer konutun dış cephesi zamanla çinko levhalarla kaplanmıştır.

⁷⁹ Mübadil konutunun sahipleri tarafından, tespitini yaptığımız evin Temmuz 2011 tarihinde yıkımına başlanılacağına bilgisi verilmiştir.

Şekil 3.88. Cemi Çep Evi önde üç odalı plan tipinde, arkada ise dört odalı plan tipinde diğer mübadil evinin görünüşü

Şekil 3.89. Dört odalı mübadil konutunun görünümü

Şekil 3.90. Üç odalı plan tipindeki mübadil evinin, bodrum katında kullanılan devşirme malzeme

3.3.4.1.4. Ökse Köyü

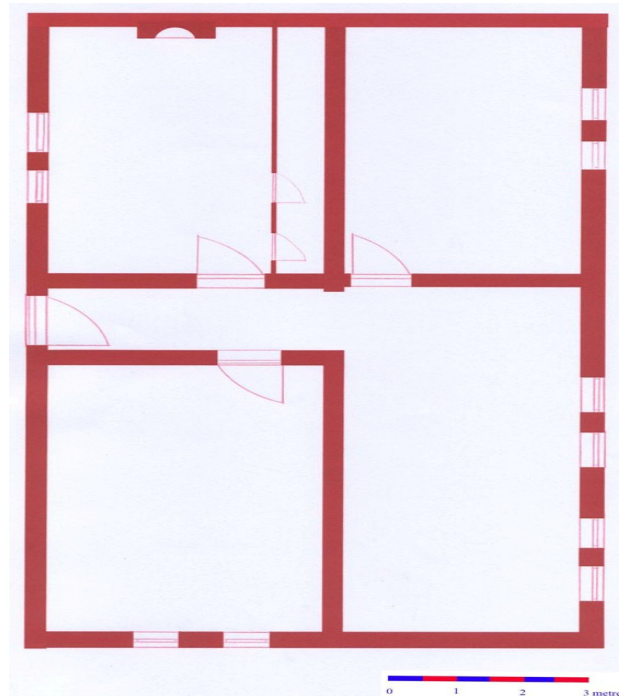
Köyün 1920'deki nüfusu 862'dir. Sarışaban'ın Nedirli ve Beklemiş mübadillerinden 981 kişinin iskânı planlanmışsa da 112 hanede 455 göçmen adi iskân derecesinde yerleştirilmiştir. Gelen göçmenlere 1.181 dönüm tütünlük, 2136 dönüm hububat arazisi dağıtılmış ayrıca 50 iktisadihane, 45 numune hane ve 124 dönüm arsa verilmiştir. (İpek 2010, syf. 166) Bugün Kutlukent olarak da anılan yerleşim Tekkeköy'ün mahallesi konumundadır.

Şekil 3.91. Ökse'nin uydu görünümü
(URL-5, <http://www.haritatr.com/harita/Okse/73280>, 20.10.2012)

Uydu görünümünden de anlaşılacağı üzere, numune köy karakterinin en göze çarpan özelliği olan birbirini kesen caddeler ve arsalar arasındaki geçiş yollarından sadece ana caddelerin düzenli görünümü günümüze ulaşmış arsa arası yollar ve numune evlerden pek iz kalmamıştır. Yaptığımız arazi çalışmasında köy camiiinin hemen karşısında yer alan Rafet Topal'ın mülkiyetinde olan ev Beklemiş Mahallesi, Karadağ Sokak üzerinde yer almaktadır. Yapı içerisinde odaların tavan tahtaları, zemin döşemeleri ve odaları ayıran kısımlarda çökmeler meydana gelmiştir. Plan

şeması olarak Samsun mübadil konutlarından küçük tipte üç odalı plan şemasında olan yapı, eğimli araziye inşa edilmiştir.

Şekil 3.92. Rafet Topal Evi'nin zemin kat plan şeması

Şekil 3.93. Rafet Topal Evi arka ve yan cephe

Şekil 3.94. Rafet Topal Evi arka ve diğer yan cephe

Araziye evin yapımı için devşirme ve yöre taşları kullanılarak yüksek bir bodrum kat yapılmış ve bu katın üzerine ahşap karkas sistemiyle oluşturulan taşıyıcılara dıştan yalı baskısı, oluşan boşluklara ise çıtalara çakılması, aralarının ve iç yüzeyinin de sıvanmasıyla yapının duvar sistemin oluşturulmuştur. Pencereler diğer Samsun mübadil konutlarında olduğu gibi sürgülü ikiz pencereler şeklinde korunarak günümüze ulaşmıştır. Özgün girişin solunda yer alan odada ocak ve musandıra bölümü günümüze ulaşmıştır. Çatı oluklu şac levhalarla kaplanmıştır.

Şekil 3.95. Günümüze ulaşan özgün ocak

Şekil 3.96. Evin giriş bölümünden görünüm

Şekil 3.97. Musandıra bölümünün banyo+yükçük kapılarının görünümü

Şekil 3.98. İç mekândan ikiz pencereler, duvar sistemi ve seki.

3.3.4.1.5. Taflan Köyü

Mübadile sonrasında 1.042 göçmenin Taflan'a yerleştirilmesi planlanmış bu amaçla Arazi Komisyonu tarafından 4.535 dönüm arazi tespit edilmiştir. Köye Sarışaban'ın, Karakoyun, Dedebağ, Doyran, Kulcalar Köyü mübadillerinden 133 hanede 473 kişi yerleştirilmiştir. (İpek 2010, syf. 167)

Taflan 1950'li yıllardan itibaren Doğu Karadeniz'den göç almış bugün Atakum İlçesine bağlı bir yerleşim haline gelmiştir. Tekkeköy çevresinde yer alan köylerden farklı bir bölgede yer alan Taflan'da yaptığımız arazi çalışması sırasında mübadil evlerinden örnek kalmadığı görülmüştür. Mübadil evleri yazışmalarında Taflan tipi olarak da belirtilen evlerin iki katlı olarak planlandığı ve diğer evlerden boyut olarak da daha geniş olduğu anlaşılmaktadır.

3.3.4.2. Manisa-İzmir Bölgesindeki Numune Köy Uygulamaları

Numune köy olarak planlanan incelediğimiz köylere bakıldığında, genellikle Nafia (Bayındırlık) Müdürlüğü mühendisleri tarafından tasarımı yapılan, ortasında köy meydanı, etrafında cami-okul-pazaryeri-dükkan-misafirhane-çeşmenin yer aldığı, belirlenen merkez yapılaşmasının çevresinde de birbirini kesen caddeler, sokaklar ve parsellerin yer aldığı kırsal bir yerleşim karşımıza çıkmaktadır. Parsellerin yola bakan cephelerinde ise evler bulunur. Bu genel şemanın dışında İzmir-Manisa bölgesinde uygulanmak üzere, Mübadele İmar ve İskân Bakanlığı tarafından İzmir Mıntika Müdürlüğü'ne gönderilen yazıda, İzmir ve Manisa'da ikişer köy yapılmasının planlandığı ve bu köylerin 100-200 haneli olmasının planlandığı belirtilmiştir. Köy yerinin saptanması amacıyla vali başkanlığında oluşturulan komisyonda mıntika müdürü, Vekâlet Mimarı Hikmet Bey⁸⁰, İmar Müfettişi İhsan Paşa ve Nafia sermühendisleri yer alacak, bu komisyon köy yerini belirlerken arazinin verimi, havası, suyu ve yerleşim için gerekli olan şartlara uygun olup olmadığına bakacak ve yerin krokisini hazırlayarak sunacaktır. Yanmış Müslüman köylerinden ev yapmaya ve köy kurmaya halkının gücü yetmeyip, köyün konumu dolayısıyla aranılan şartlara uygun sağlık ve ekonomik özellikleri taşıyan yerleşim birimlerinde tekrar köylerin kurulmasına öncelik tanınacaktır. Vekâlet tarafından belirlenen noktalar konusunda cevaben yazılacak raporların acilen hazırlanması istenmektedir.⁸¹

Verilen görev üzerine toplanan komisyon tarafından 28 Nisan 1924 tarihinde hazırlanan ayrıntılı raporda, İzmir'de Kuşçular, Kısıkköy, Manisa'da ise Bozköy ve Soma veya yakınlarında olmak üzere dört köy yapılmasının kararlaştırıldığı belirtilmiştir.⁸² Vekâlet tarafından kurulacak köylerin çevre şartlarının ve özelliklerinin ayrıntılı olarak yazılmasının istenmesinden hareketle, her köy için maddeler halinde özellikler belirtilmiştir. Bu özelliklerde öncelikle köyün çevresindeki köy ve yerleşimlere olan uzaklığı, bu merkezlerle bağlantıyı sağlayan kara-deniz-demir yolu durumu, köyün halkının olup olmadığı ile evlerin durumu anlatılmıştır. Köyün akarsuya erişimi, toprak ve hava koşulları ile çevreden hangi inşaat malzemelerinin nasıl edinebileceği ve hangi yolla köye ulaştırabileceği, inşaat

⁸⁰ Burada sözü edilen Vekâlet mimarı Hikmet Bey'in, Vekâlet'le yakın ilişkilerinden dolayı Arif Hikmet Koyunoğlu olabileceğini düşünmekteyiz.

⁸¹ Belge için bkz. (Cengizkan 2004, syf. 172)

⁸² BCA 272.80/3.6.8.(10) ayrıca bkz. (Cengizkan 2004, syf. 210-215)

malzemesinin fiyatı ile işçi-usta ücretleri de raporda bütçe hesabının yapılabilmesi amacıyla verilmiştir. Son olarak, evlerde inşaat malzemesi olarak taşın kullanılmasının uygun olacağı, iç bölümlenmelerde ise kerpiç malzemenin kullanılmasının maliyetleri azaltacağı ve inşaatlara hız vereceği ifade edilmiştir. Raporda numune köy inşaatlarının ihale usulü ile müteahhitlere verilmesinin tercih edilmesinin daha sağlıklı olacağı, bu kapasitede İzmir’de müteahhit ve mühendis gruplarının bulunabileceği, eğer yeteri sayıda yapı ustası bölgede bulunamazsa inşaat aşamasında İstanbul ve Karadeniz’den usta temin edilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Manisa ve İzmir bölgesinde numune köy inşaatı için belirlenen yerler dışında İzmir Kıyas ve Manisa Çobanisa’da da numune köyler yapılmıştır. Bu köylerden Çobanisa’ya ait yerleşim ve ev planının günümüze ulaşması, numune köyler hakkındaki planlama çalışmasını görmemiz açısından önem taşımaktadır.

3.3.4.2. 1. Manisa-Çobanisa Köyü

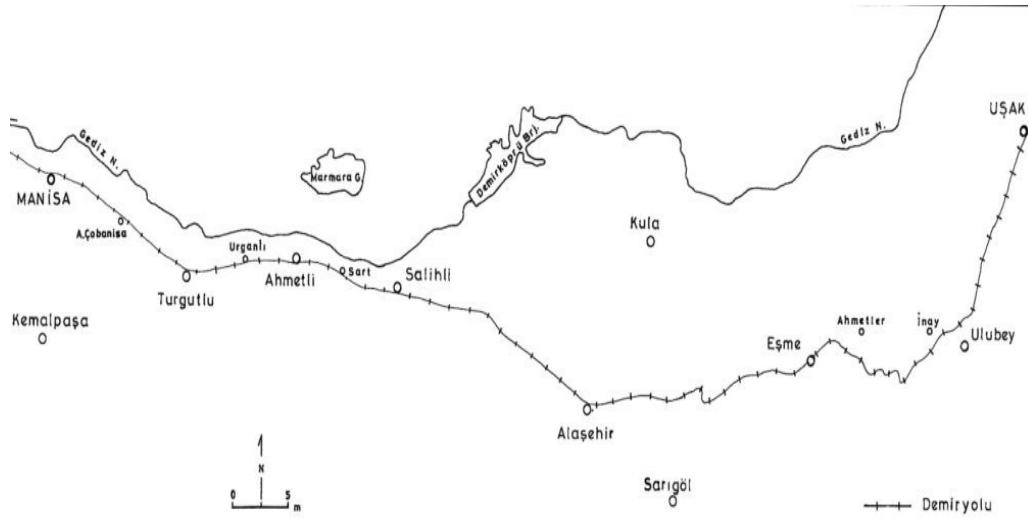

Şekil 3.99. Manisa-Çobanisa'nın uydu görünümü (URL- 6,<http://www.turkcebilgi.com/harita/manisa>, 20.10.2012)

Manisa Merkez İlçesi'ne bağlı olan Çobanisa, kent yerleşiminden 12 km Manisa-Turgutlu karayoluna ise yaklaşık 500 metre uzaklıktadır. Yerleşim, Manisa-Turgutlu demiryoluna 2,5 km uzaklıkta kurulmuştur.

Günümüzde Aşağı ve Yukarı Çobanisa olmak üzere iki farklı yerleşim merkezi durumundadır. Köyün ilk yerleşimi numune köy olarak incelediğimiz Yukarı Çobanisa'da kurulmuştur. Yerleşim ile ilgili arşiv kaynakları ve tarihi kaynaklar 16. ve 17. yüzyılda köyün aynı isimle kaydedildiğini göstermektedir. Yörük cemaati tarafından kurulduğu belirtilen köye adını veren Çobanisa Dede'nin mezarlığı da bugün köyün 1 km kuzeyinde yer almaktadır. Yukarı Çobanisa, Cumhuriyetin erken tarihlerinde Örnekköy daha sonra Yeniköy olarak adlandırılmış, 1950'li yıllarda ise adı kayıtlarda İslamçobanisa olarak geçmiştir. Bugün ise Fevzi Paşa Mahallesi olarak idari teşkilatlanmada yerini bulmuştur.

Manisa Dağı'nın eteğinde kurulan Yukarı Çobanisa'dan başka Gediz Ovası'nda küçük bir çiftlik yerleşmesi olarak kurulan, daha sonra da 1866'da demiryolunun bölgeden geçmesiyle istasyon yerleşmesi olarak gelişen Aşağı Çobanisa'ya 1908 yılında bugün de varlığını koruyan jandarma karakolu yaptırılmıştır. Yerleşimde, 1. Dünya Savaşı yıllarında çalışmak için gelen Rumlarla birlikte yaklaşık 1011 Rum nüfus yaşamakta iken, Lozan Anlaşması sonrasında Rumların bölgeyi terk etmesiyle, Aşağı Çobanisa'da hâlâ mevcut olan Rum evlerine, Yukarı Çobanisa'ya ise yeniden yapılan numune köye, mübadiller yerleştirilmiştir. (Ceylan 2010, syf.227-229)

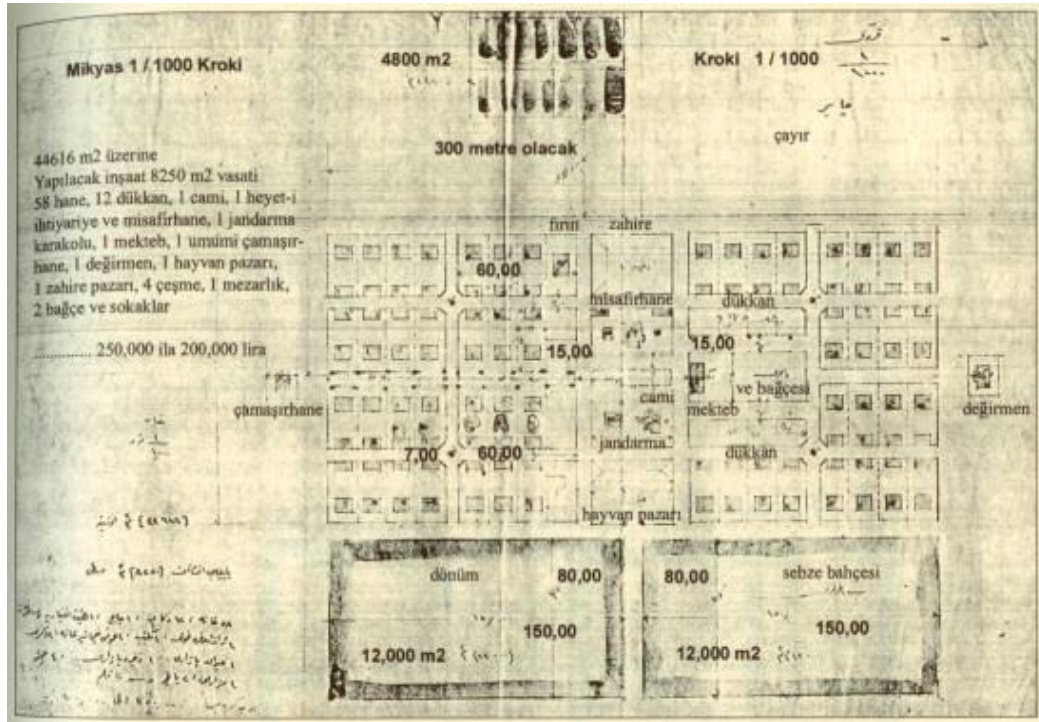

Şekil 3.100. Manisa-Uşak Demiryolu Hattı'nın görünümü (Ceylan 2010, syf.240)

Manisa Çobanisa ve İzmir Kıyas köylerinin yapım işi için yerel yetkililer tarafından da tavsiye edildiği üzere, İzmir Rıhtım Hanı'nda faaliyet gösteren Mühendis Galib Bey ve Mühendis Derviş Bey'le 05.08.1924 tarihinde anlaşma yapılmış, proje yüklenicileri tarafından projeye ve şartnameye uygun olarak köylerin tesliminin yapılmasınının 17.11.1924 tarihinde olacağı taahhüt edilmiştir. (Eres 2008, syf. 130)

Çobanisa Köyü'nün yerleşim planı konusunda 1924 tarihli "Manisa Çobanisa'da yeniden inşa edilen evin keşif raporu" özetli yazışmada evlerin keşif raporu, yerleşim ve ev planı ek olarak yer almaktadır.⁸³

⁸³ BCA 272.80/3.8.15 (3) bkz. (Cengizkan 2004, syf. 43-44, 183)

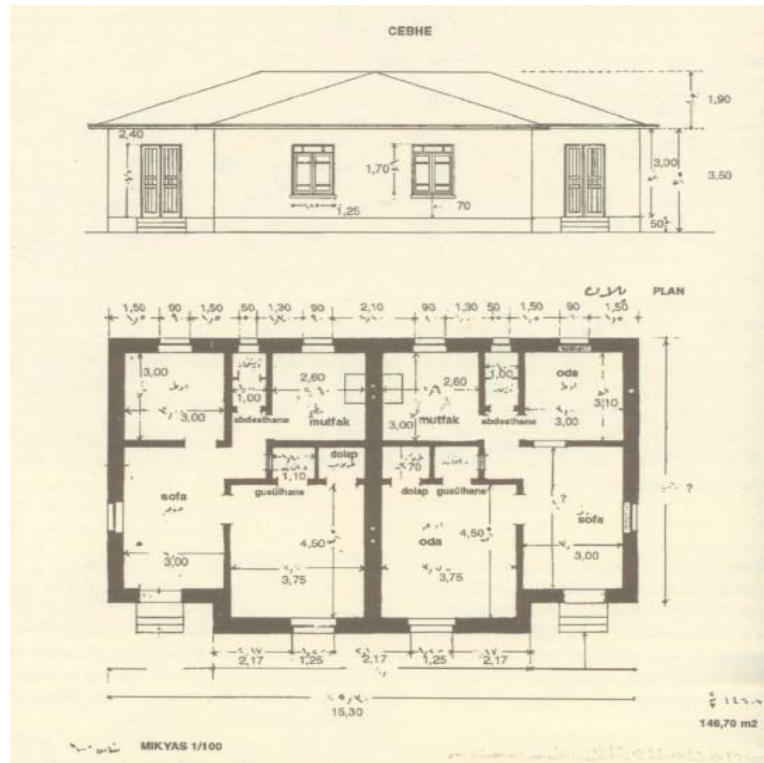
Şekil 3.101. Çobanisa Köyü yerleşim planı (Cengizkan 2004, syf. 43)

Köyün yerleşim planına bakıldığında yerleşimin 44616 m²'lik alan üzerine kurulmasının düşünüldüğü görülmektedir. Bu alanın 8250 m²'sinin, inşaat alanı olarak ayrıldığı plan üzerindeki notta yer almaktadır. Izgara plan sisteminin tercih edildiği köy planında, doğu-batı yönünde beş ve onu dik kesen altı sokaktan oluşan bölümlenme ile 22 yapı adası oluşturulmuş, bu adalara 58 hane yerleştirilmiştir. Yerleşmenin orta bölümü özellikli olarak ele alınmış ve kenardaki yapı adalarına göre daha dar tutulmuş, hatta iki yapı adası büyüklüğünde bir alan da bir büyük bir küçük yapı adası haline getirilerek fonksiyonuna uygun şekilde parsasyonu yapılmıştır. Bu parsellere bakıldığında misafirhane, ihtiyar heyeti odası, cami, mektep ve bahçesi, jandarma karakolu, 12 dükkan ve hayvan pazarı kullanımı için ayrılmış bölümler olduğu görülmektedir. Kamu yapılarının batısındaki ilk parselde tek sıra halinde üçer, en dıştaki parselde ise tek sıra halinde dörder olmak üzere sekiz yapı adası yer almaktadır. Bu alandaki parsellerin ara yollarında döner kavşaklar yapılarak meydanımsı hacimler oluşturulmuştur. Doğu yönündeki parsellerde ise yine tek sıra halinde dörder konut yer almaktadır. Dar uzun parsellerin iç düzenlemesinde konut birimlerinin sokaktan geri çekilerek konumlandığı, karşısında yer alan ilave yapının ise sokağa bitişik olarak ele alındığı ve bu ek birimlerin diğer

parselde yer alan aynı konumlu yapı ile karşılıklı olacak şekilde yerleştirildiği yerleşim planında görülmektedir.

Köy yerleşiminin orta bölümünde yer alan kamu yapıları dışında çevresinde de umumi çamaşırhane, değirmen, zahire pazarı, dört çeşme, fırın gibi ortak kullanım için ayrılmış yapılar ve alanlar düşünülmüştür. Köyün kuzeyinde 4800 m²'lik alanın mezarlık olarak düşünüldüğü, güneyinde iki ada halinde 12.000 m²'lik alanın da sebze bahçesi olarak ayrıldığı görülmektedir.

Köy yerleşim planında parsel içerisinde evlerin tek ev olarak planlanmasına karşın keşif raporuna eklenen ev planında aynı çatı altında iki dairenin yapılmasının öngörüldüğü anlaşılmaktadır.⁸⁴

Şekil 3.102. İkişer odalı ve mutfaklı kargir köy evi (Cengizkan 2004, syf. 44)

Evin plan şeması incelendiğinde ikiz evin 146,70 m² ölçüsünde, dolayısıyla da her birimin 73,35 m² ölçüye sahip olduğu anlaşılmaktadır. 2,40x1,20 metre ölçüsündeki çift kanatlı dış cephe kapılarının aynı yönde açıldığı giriş cephesinde 1,25x1,70 metre ölçüsünde birer pencere de yer almaktadır. Yerden 50 santimetre yükseltilmiş

⁸⁴ BCA, 24.3.1925 tarihli ve 272.11/21.105.1 no'lu belgedeki metraj dökümlerinden Çobanisa ve Kıyas köylerinin 25'er adet ikiz evden oluşacağı sonucu çıkmaktadır. (Eres 2008; syf. 131)

olan evin dış duvar kalınlıkları 50, iç duvar kalınlıkları ise 20 santimetredir. Aynı çatı altındaki her bir birimin plan şeması birbirini tekrarlamaktadır. Bu birimlerde basamaklar yardımıyla sağlanan giriş kapısının iç tarafında bir sofa, sofanın yan cephesinde içerisinde gusülhane ve dolap bulunan 4,50x3.75 metre ölçüsünde büyük oda, karşısında ise 3x3 metre ölçüsünde küçük oda bulunmaktadır. Büyük ve küçük odanın arasındaki dar bir koridordan geçildiğinde abdesthane ve mutfak bölümü bulunmaktadır. İki birimin mutfakları, iki birimi bölen orta duvarı kullanacak şekilde konumlanmış bu yolla ortak baca sisteminin kullanılması amaçlanmıştır. Mutfak, abdesthane, sofa ve odalarda yer alan birer pencere ile mekânlar aydınlatılmakta, gusülhaneye ise sofaya açılan pencere ile ışık sağlanmaktadır. Çok yüzlü kırma çatı ile çinko örtülü olan yapının subasman+ana beden duvarı 3,50 metre çatı yüksekliği ise 1,90 m. olmak üzere yapının mahya seviyesine kadar olan yüksekliği 5,40 metreyi bulmaktadır. Keşif raporunda masraf kalemlerinden anlaşıldığı üzere, kargir olarak yapılması planlanan evin zemin ve tavan kaplamaları ahşap, ıslak mekânların zemini beton şap, duvarların ise sıvanarak boyanacağı anlaşılmaktadır. Merdivenlerin taş malzemeden üzerinin betonarme şaplı olarak yapılacağı ve tuvalet / bulaşık çukurunun da etrafının duvar ile örülerek üzerinin örtülmesinin planlandığı, yine aynı listeden anlaşılmaktadır.⁸⁵

Kıyas ve Çobanisa olarak yazışmalarda yer alan numune köy inşaatlarının, müteahhit tarafından 17.11.1924 tarihinde teslimi taahhüt edilmişse de, çeşitli sebeplerden dolayı süre uzatımı istenmiştir. 22.2.1925 tarihinde köylerin yapımını üstlenen müteahhitler adına inşaatlarının bitirildiğini ve iş kabulünün yapılmasını isteyen “Ortakları Refik”in başvurusu üzerine İzmir İmar ve İskân Müdürlüğü Heyet-i Fenniye Reisi Mühendis-Mimar Hasan Hadi Bey ile İzmir Vilayeti Sermühendisi Kazım Bey’den oluşan heyet Kıyas köyüne giderek burada incelemelerde bulunmuştur. Yapılan inceleme sonucu projenin başarı ile uygulandığı ve eğitimden kaynaklı ekstra hafriyat ve inşaat işlerinin de masrafının tespit edilerek ekte verildiği belirtilmiştir. Aynı durum Manisa Çobanisa köyünün inşaatında da yaşanmış Hasan Hadi Bey ile birlikte Saruhan (Manisa) Vilayeti Sermühendisi Hacı Bey’den oluşan

⁸⁵“.. Mübayaa komisyonunca pazarlık suretiyle İstanbul’da hazır bulunan Amerika mamulatından vinç penden (?) 50 aded kapı, 50 aded pencere mübayaa edilmiştir. Bunlar Manisa’nın Çobanayısı Köyü inşaatında istimal edilmek üzere Bandırma tarikiyle Manisa’ya gönderilecektir...” şeklindeki Celal Bayar tarafından yapılan ve Vekâletin faaliyetlerinin anlatıldığı metinde Çobanisa’daki inşaat faaliyetlerine de yer verilmiştir. URL-7, http://www.lozanmubadilleri.org.tr/arastirma_kemalari3.htm. (28.12.2012)

komisyon incelemelerde bulunarak proje dışında yapılan masrafların listesini çıkartmıştır.

15.07.1925'de Mühendis Hadi Bey köyün kesin kabulünün yapılması için dilekçe ile başvurmuş, 30.07.1925 tarihinde Dahiliye Vekâleti, İskân Müdüriyet-i Umumiyesi kesin kabulün yapılması için belediye ve nafia mühendislerinden oluşacak komisyon kurulmasını istemiştir.⁸⁶

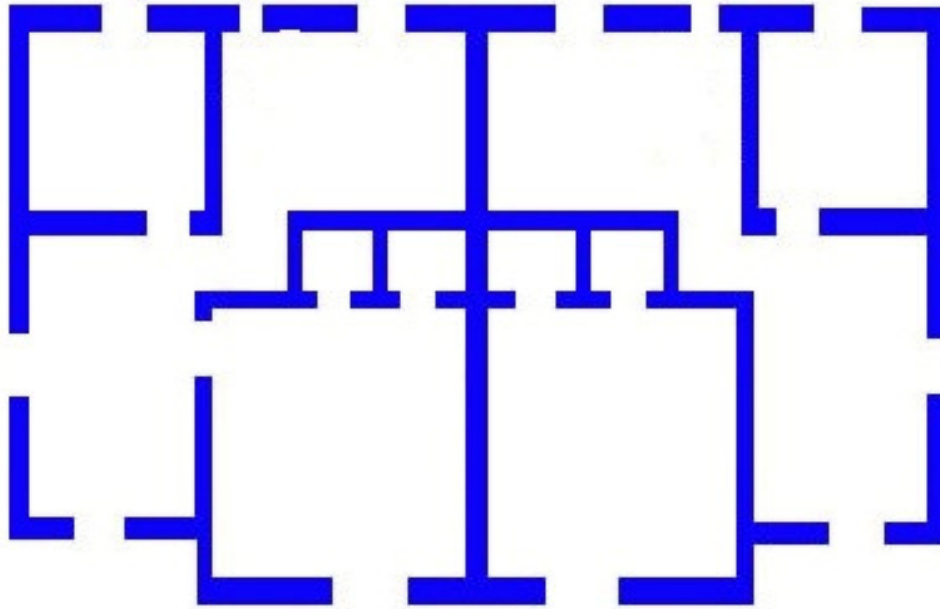
Hazırlanan raporlardan başarılı olarak bitirildiği anlaşılan Çobanisa ve Kıyas köylerinin inşaatları, bir yıl gibi kısa bir sürede tamamlanarak mübadillere verilmiştir.

⁸⁶ BCA 30.07.1925 tarih ve 272.80/4.10.13, BCA 24.03.1925 tarih ve 272.11/21.105.1 nolu belge. İnşaat süreci ile ilgili diğer belgeler için Bkz. (Eres 2008, syf131-132), (Cengizkan 2004, syf. 39-40)

3.3.4.2. 2. Manisa-Çobanisa'dan Günümüze Ulaşan Mübadil Evleri

Eldeki bilgiler ışığında Çobanisa yerleşimi ilk olarak, örnek köy olarak yapılan bugünkü adıyla Yukarı Çoban İsa-Fevzi Çakmak Mahallesi'nde başlamıştır. Dolayısıyla numune köy yapımı sırasında, arazi üzerinde eski köye ait evler muhtemelen yanmış veya tahrip olmuş durumdadır.⁸⁷ Dolayısıyla, yıkıntı haldeki evlerin taş malzemesi de kullanılmak suretiyle hazırlanan yerleşim planı çerçevesinde evler yapılmıştır.

Köy içerisinde tespit ettiğimiz ilk mübadil evi Çeşme Sokak No.7'de yer alan Hamza Uzun Evi'dir. Yapı ikiz evlerden günümüze ulaşan tek ev olması açısından da önem taşımaktadır.

Şekil 3.103. Hamza Uzun Evi'nin plan şeması⁸⁸

Arazi çalışmasında ikiz evin içerisindeki yer alan ailelerden sadece Hamza Uzun'un Evi'nde çalışılabildiği görülmüştür.⁸⁹

⁸⁷ Nitekim numune köy yapılacak yerlerde bu noktaya dikkat edilmesi istenmektedir.

⁸⁸ (Cengizkan 2004, syf. 44) den işlenerek oluşturulmuştur.

⁸⁹ Mahalle Muhtarı Celal Topallar'ın da ısrarına rağmen diğer dairenin sahibi kendi dairesinde çalışma yapmamıza izin vermemiştir. Köyde yaptığımız inceleme sırasında mübadiller için yapılan ve teslim edilen konutlardan bazılarının mübadiller tarafından terk edilmesi sonrasında, Tunceli Olayları sırasında bölgeye göç eden halka verildiği köy halkı tarafından ifade edilmektedir.

Şekil 3.104. Hamza Uzun ikiz evinin giriş cephesinden genel görünümü

Şekil 3.105. Hamza Uzun Evi yan ve arka cepheden görünüm

Eğimli bir alanda taş malzeme kullanılarak inşa edilen evin eğimden dolayı alçak bir bodrum kat kazanımı olmuştur. Evin arka cephesi yola bakmakta ve genel yerleşim planında da görüldüğü üzere, yol ile konut arasında yaklaşık 7-8 metrelik boş alan yer almaktadır. İki ev için toplam 800-900 m² olarak belirlenen arsaya, yol girişinden

yapının giriş kısmına kadar küçük taşların dizilmesi ile çamurdan arındırılmış yol elde edilmiştir. Bahçede yakın tarihlerde yapılmış mutfak, tuvalet vb. yapılar yer almaktadır. Çift kanatlı ahşap kapının yerine konulan demir kapı ile girilen yapıda sol tarafta 135 cm açıklığındaki bir kapı ile girilen geniş bir oda, koridorun tam karşısında aynı giriş açıklığına sahip küçük oda ve ana koridordan küçük bir L çizerek özgün planlamasında mutfak olarak verilen ve bugün oda olarak kullanılan diğer odaya geçiş sağlanmaktadır.

Yapı zaman içerisinde genel plan şeması korunmakla birlikte önemli onarımlar geçirmiştir. Tavandaki ahşap kaplama sökülerek PVC kaplanmış, tuvaletin kapısı kapatılarak mutfak kısmına dahil edilmiş, bu kısımdan küçük odadan dar bir kapıyla girilen ve banyo olarak kullanılan, sadece bir insanın girebileceği ölçülere sahip mekân korunmuştur.

Şekil 3.106. Yapının içinden giriş holüne ve dış kapısına bakış

Şekil 3.107. Ana holden L çizen mutfak giriş holü ve kapısı, kapatılan tuvalet kapısının iki kapı arasındaki yeri ve küçük odanın giriş kapısı

Özgün plan şemasında tuvalet penceresi olarak genişliği 50 cm gösterilen pencerenin, yaptığımız tespitte 60 cm genişliğinde aynen korunduğu görülmektedir. Özgün durumunda mutfak, günümüzde oda olarak kullanılan mekândaki ocak, iki daire arasındaki ara bölme açılmış şekildedir. Bir ikinci ocak da, yine iki daire arasındaki ortak duvara bitişik olarak, girişin solunda yer alan büyük odada, özgün planda duvar içinde iki baca deliği olarak gösterilen yere denk gelecek şekilde yer almaktadır.

Şekil 3.108. Üzerine klima monte edilen mutfak ocağının görünümü

Şekil 3.109. Büyük odada yer alan ocak

Özgün plan şemasında gusülhane olarak gösterilen kısmın da giriş kapısı ve mekânın özgün konumuyla günümüze geldiği yaptığımız arazi çalışmasında tespit edilmiştir. Aynı odada bulunan dolap ise çimento ile kapatılmıştır. Yapının çatı örtüsü yenilenmiş olup Marsilya tipi kiremitlerle kaplanmıştır. Çatının onarım görmeyen diğer bölümü ise alaturka kiremitlerle kaplıdır ve özgünlüğünü korumaktadır. Evin pencerelerinden giriş cephesinde yer alan 145 cm. diğer pencereler ise 100 cm ölçüsünde olup, dış duvar kalınlığı 50 cm olarak ölçülmüştür.

Şekil 3.110. Büyük odada yer alan gusülhane giriş kapısı

Çobanisa'da yer alan diğerk bir mübadil konutu Mustafa Boz Evi'dir. Yapının çevresine yapılan yapılar ve onarımlarla özgün formundan uzaklaşmıştır. Yapının çatı örtüsü alaturka kiremit kaplıdır. Evin dış cephesi çimento esaslı sıva ile sıvanmıştır.

Şekil 3.111. Mustafa Boz Evi'nin giriş cephesinden görünüş

Çobanisa'da yer alan ve terkedilmiş durumda olan bir diğerk mübadil konutu Çeşme Sokak üzerinde yer alan Ümmügöl Uzun Evi'dir.

Şekil 3.112. Ümmügöl Uzun Evi'nin giriş cephesinden görünüm

Şekil 3.113. Ümmügül Uzun Evi'nin arka cephesinden görünüm

Sokaktan yapıya giriş, evin arsanın ortasına doğru çekilerek yerleştirilmesinden dolayı doğrudan olmayıp, 7-8 metrelik bir boş alanın geçilmesiyle sağlanmaktadır. Konut, ikiz evin bir dairesidir, diğer kısım yıkılmıştır. Diğer yan cepheye ise ayrı bir girişi olan ek bir oda yapılmıştır. Eğimli bir arsaya inşa edilen yapının giriş cephesi basamaksız düz giriştir, eğimli alt bölümde ise yüksek bir bodrum kat yapılarak zemin düzleştirilmiştir. Yapı taş malzeme kullanılarak inşa edilmiş, taş duvar üzeri iç ve dışta toprak sıva ile sıvanmış ve badanalanmıştır. Yapıdaki açıklıkların genişliğine bakıldığında giriş kapısı 125, pencere açıklıklarının 100 cm, dış duvar kalınlığının da 50 cm olduğu arazi çalışmasıyla tespit edilmiştir.

Evin girişi özgün çizimde de görüldüğü üzere, cepheden içeriye çekilmiş ve bu kısma tek destek tarafından taşınan sundurma yapılmıştır. Giriş kapısı iki kanatlı ahşaptır. İç mekâna kapıdan girildiği vakit geniş bir sofa/hol yardımıyla odalara geçiş sağlanmaktadır. Girişin sağında yer alan büyük odada ocak ile gusülhane ve dolap kısımları günümüze ulaşmıştır. Özgün planlamada yer alan tuvalet bölümü kapatılarak mutfak mekânına dâhil edilmiş, küçük odadan da, tuvalet kısmından bırakılan küçük bir banyo için giriş verilmiştir. Mutfak mekânı odaya dönüştürülerek

ocak kısmı kapatılmıştır. Taban ve tavan ahşap döşeme olan yapının çatısı alaturka kiremit ile kaplanmıştır.

Şekil 3.114. Giriş kapısından sofaya ve oda girişlerine bakış

Şekil 3.115. Büyük odada yer alan dolap ve banyo bölümü

Şekil 3.116. Büyük odada yer alan kapatılmış ocak

Çobanisa'da yer alan bir diğer mübadil konutu da Çeşme Sokak üzerinde yer alan Halil Unkıran Evi'dir. İkiz ev planındaki yapıdan günümüze bir dairesi ulaşan yapının diğer kısmı yıkılmıştır.

Şekil 3.117. Halil Uçkıran Evi'nde özgün olmayan giriş ve yan cephe

Yapının plan şeması genel itibarıyla özgün durumunu korumakla birlikte farklı olarak yapılan müdahalelerle özgün girişin tam karşısına ikinci bir giriş açılmıştır. Özgün girişe yapının eğimli bir arsaya oturmasından dolayı beş basamakla ulaşılmaktadır. Eğimli topografya alt katta bir bodrum kat oluşmasını da sağlamıştır. Giriş kapısı çift kanatlı ahşap kapıdır ve açıklık cepheden içeri çekilerek kapı önünde sundurma oluşturulmuştur. Bu cephede yapının basıncından dolayı derin çatlaklar oluşmuştur.

Şekil 3.118. Halil Uçkıran Evi giriş cephesi

İç mekânda odaların planı Çobanisa'da yer alan diğer mübadil konutları gibi olmuş, tuvalet ortadan kaldırılarak özgün durumunda mutfak olan kısma dahil edilmiştir. Taban ve tavanın ahşap döşemedir, yapının çatısı da onarılarak Marsilya tipi kiremitle kaplanmıştır. Bugün kümes olarak kullanılan evde, özgün planda görülen ocaklar zamanla kapatılmıştır. Ahşap dolap ve gusülhane bölümü ise günümüze ulaşmıştır. Yapıda yer alan pencerelerin köyde yer alan diğer mübadil konutlarında da olduğu gibi döneminde yaygın kullanımı olan giyotin pencere tarzı yanında kasetlenmiş sabit şekilde ve iki yana açılan pencere şeklinde olması da önemli bir farklılık olarak karşımıza çıkar.

Şekil 3.119. Giriş kapısının içten görünüşü

Şekil 3.120. Dolap ve gusülhane kapakları

Şekil 3.121. Kapatılmış mutfak ocağı,ile mutfak kısmına dahil edilmiş tuvalet kısmından geriye kalan pencere

Yapının dış duvar kalınlığı 50 cm olarak ölçülmüş olup, dış cephede ince çimento esaslı sıva iç cephede ise toprak sıva kullanılarak üzeri badana/boya yapılmıştır. Eğimin kazandırdığı bodrum kat döneminde ahır olarak kullanılmıştır.

Şekil 3.122. Halil Uçkıran Evi bodrum kat görünüşü

Şekil 3.123. Halil Uçkıran Evi giriş kapısının kilit sistemi

Çeşme Sokak'ta yer alan diğer bir mübadil konutu Adem Köseoğlu Evi'dir. Yapının inşa edildiği arsadaki eğim fazla olmadığı için yapının altında bodrum kat değil de subasman niteliğinde kullanım için uygun olmayan bir hacim oluşmuştur. Evin giriş

cephesinde kapı içeri çekilerek sundurma oluşturulmuş sundurma da bir ahşap destekle desteklenmiştir.

İkiz evin tek dairesi (yarısı) olarak günümüze ulaşan konuta, çift kanatlı ahşap kapı ile girilmektedir. Odalar özgün planda görüldüğü şekliyle yerini korumakta, sadece tuvaletin kaldırılarak mutfak bölümüne dâhil edildiği görülmektedir. Mutfakta kapatılmış da olsa ocak yer almaktadır. Yapının özgün kapı ve pencerelerinde yapılan onarımlarla boyut değişimleri ve kapatmalar olmuştur.

Evin zemin ve tavanı ahşap kaplanmış, çatı ise elden geçirilerek marsilya tipi kiremit döşenmiştir. Yapıda özgün unsur olarak günümüze ulaşan iç mekâna bakan banyo penceresi ve sundurma destek direğindeki süs unsurları diğer yapılarda yer almamaktadır. Taş malzeme ile imal edilen konutun dış cephesi ince sıva badana, iç cephesi ise toprak sıva ile sıvanmış, iç duvar bölümlenmelerinde kerpiç dolgu malzemesi kullanılmıştır. Yapı bugün boş olarak tutulmakta, özellikle mutfak mekânının dış duvarlarında ise çökmeler görülmektedir.

Şekil 3.124.. Adem Köseoğlu Evi giriş cephesi

Şekil 3.125. Adem Köseoğlu Evi arka cephe

Şekil 3.126. Kapatılan tuvalet girişi ve değiştirilen mutfak ile özgün iki kapılı küçük oda kapısı

Şekil 3.127. Mutfak bölümünde kapatılan ocak ve çift kanatlı bölümlenmiş pencere

Şekil 3.128. Özgün gusülhane penceresi

Şekil 3.129. Sundurmayı taşıyan ahşap direkte süsleme detayı ve mutfak girişi

Çobanisa'da yer alan bir diğer incelediğimiz mübadil evi Şirin Sokak üzerinde yer alan Ahmet Kabak Evi'dir. Kapı ve pencere doğramaları zamanla yenilenen ve tek birimli hale getirilen konutun çatı üstü alaturka kiremit kaplaması özgündür. İç mekân kullanımı da incelediğimiz diğer mübadil evlerinde olduğu gibi tuvalet bölümünün mutfak bölümüne katılmasıyla özgünlükten uzaklaşmış durumdadır. Ocaklar kapatılmış ve plan şeması dışında özgün unsurlar değiştirilerek yapı günümüze ulaşmıştır.

Şekil 3.130. Ahmet Kabak Evi giriş cephesinden görünüm

Aynı sokak üzerinde yer alan diğer bir mübadil konutu da Coşkun Kurt'a aittir. Çobanisa mübadil evleriyle benzer plan özelliklerini tekrarlayan yapıda, girişe özgün planda yer aldığı şekilde iki basamakla çıkılmakta ve sundurma yoluyla giriş kapısına ulaşılmaktadır. İç mekânda yapılan onarımlar sonucu tuvalet yine yer almamaktadır. Özgün unsur olarak dolap ve gusülhane ile çatı alaturka kiremitle kaplı olarak günümüze ulaşmıştır. Yapı bugün konut olarak kullanılmaktadır.

Şekil 3.131. Coşkun Kurt Evi'nin giriş ve yan cepheden görünüm

Şekil 3.132. Coşkun Kurt Evi dolap ve gusülhaneden görünüm

Şirin Sokak No: 11'de yer alan tamamen yenilenmiş olmakla birlikte ana beden duvarları ve plan şeması özgünlüğünü koruyan diğer bir mübadil konutu da Necati Uzun Evi'dir. Tek birimli, dış cephesi fayans kaplanan, pencere sayıları arttırılan konutun, iç mekânda tuvalet yer almamaktadır. Yapıya zamanla ek birimler yapılmış, çatı örtüsünde yer alan alaturka kiremitler ise özgünlüğünü korumuştur.

Şekil 3.133. Necati Uzun Evi ön cephe görünümü

Şekil 3.134. Necati Uzun Evi ön ve yan cephe görünümü

Çobanisa mübadil evlerinde tespitini yaptığımız son konut Şirin Sokak üzerinde yer alan Süleyman Karaca Evi'dir. Konut bir örnek dışında, diğer Çobanisa ikiz evlerinde de gördüğümüz üzere ikiz evin günümüze gelmiş tek dairesidir. Konutun diğer dairesi yıkılarak yerine yeni bir yapı yapılmıştır.

Şekil 3.135. Süleyman Karaca Evi'nin ön cephe ve çatı görünümü

Yapının ön cephesine düz bir girişle geçilmekte, arka cephede ise eğimden dolayı yüksek bir bodrum yer almaktadır. Giriş cephesinde kapının içeri çekilmesiyle sundurma oluşturulmuştur. Çatı üst örtüsü alaturka kiremit olarak özgünlüğünü koruyan yapının iç mekân planlaması, diğer Çobanisa mübadil konutlarında olduğu gibi, tuvalet bölümünün kapatılması ve mutfak kısmının odaya dönüştürülmesiyle müdahale edilmiş şekildedir.

Şekil 3.136. Süleyman Karaca Evi ön ve yan cephe

Şekil 3.137. Süleyman Karaca Evi arka cephe

Şekil 3.138. Süleyman Karaca Evi avlu zemin taş döşemesinden görünüm

3.3.4.2.3. Manisa-Bozköy Yerleşimi

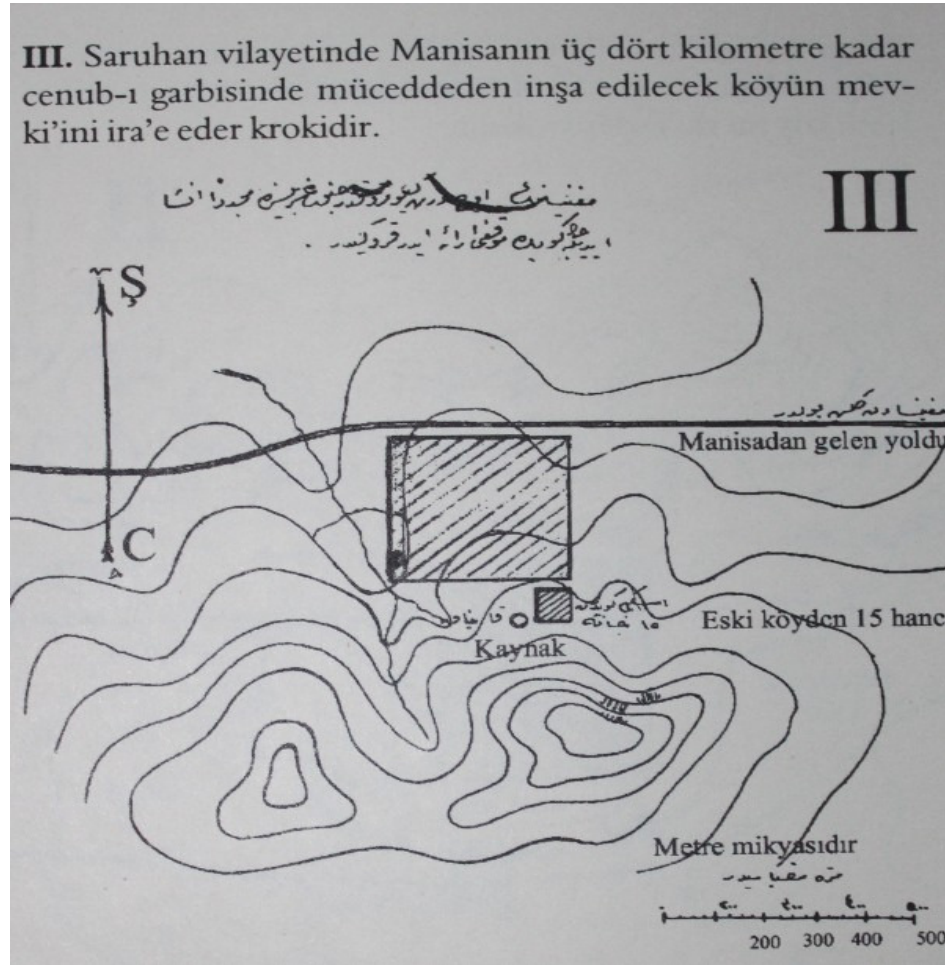
Manisa'nın 4 km kuzeybatısında yer alan Bozköy bugün Uncubozköy olarak adlandırılmakta ve Manisa Belediyesi tarafından yenileme alanı olarak belirlendiği için, çalışma konumunu oluşturan evler etap etap yıkılarak, yerlerine belli bir plan dahilinde siteler ve apartmanlar yapılmaktadır. Bozköy, incelediğimiz mübadil köylerinden farklı olarak birbirine kesen cadde ve sokaklardan oluşmamakta, yakılan köyün kalıntıları üzerine sağlanan inşaat malzemesi ile basit bir planda evlerin yeniden yapılmış olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

Şekil 3.139. Bozköy'ün uydü görünümü (URL-8, <http://www.haritatr.com/harita/Uncubozkoy/33660>, 20.12.2012)

Bozköy'ün numune köy olarak seçilmesiyle ilgili olarak yazılan gerekçelerde, Bozköy denilen mevkide, güzel ve mamur durumda iken Rumlar tarafından yakılan köyün, Manisa Dağı'nın kuzeyinde taşlı, meyilli bir alanda yol kenarında olduğu anlatılarak, yeteri kadar suyunun ve köye ait arazisinin bulunmasından, kasabaya ve tren yoluna yakınlığından, inşaat malzemesinin kolayca taşınması mümkün olduğundan, bölgenin yerleşim için seçildiği belirtilmiştir. Ayrıca taş ve tuğla ocaklarına yakın olması, halen okul ve onbeş evin sağlam olarak kalmış olması

ve yanan enkazdan da yararlanılabilecek durumda olması köyün yapılaşma için tercih edilmesinin sebepleri olarak belirtilmiştir.

Şekil 3.140. Manisa Bozköy yerleşim planı (Cengizkan 2004, syf. 40)

İnşaat malzemesinin temini konusunda verilen bilgilerde, köyün arazisinin zaten taşlık olduğu ve köyün batısında iki kilometre uzaklıkta Kapukaya isimli taş ocağının taş temini için uygun olduğu, kumun köyün kenarından geçen dere kenarından temin edilebileceği anlatılmıştır. Ayrıca köy çevresinde kalker ve kireç ocaklarının bol miktarda olduğundan kireç temininde sorun yaşanmayacağı, tuğla ve kiremit için köyün hemen yakınlarındaki ocaklardan malzeme sağlanabileceği, diğer malzeme için Manisa'dan atlı araba, İzmir'den ise trenle malzemenin kolayca köye nakledilebileceği belirtilmiştir.⁹⁰

⁹⁰ 28 Nisan 1924 tarihli BCA 272.80/3.6.8.(10) sayılı belge (Cengizkan 2004, syf. 40, 213-214)

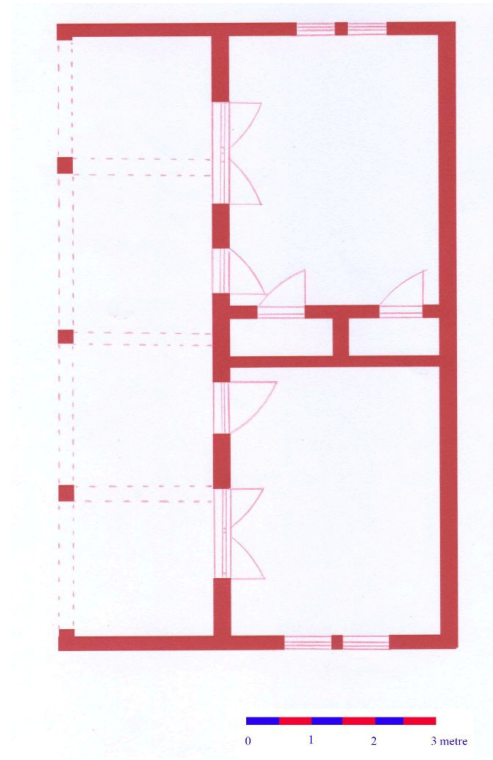

Şekil 3.141. Bozköy'ün sokak görünümü

Basit bir plan şeması gösteren evlerin sokakla olan bağlantısını, evin yerine yapıldığı yakılmış olan eski köye ait kalıntı belirlemiş, bu sebeple sokağa yapılan çıkmalar ve sokak daralmaları köy inşasının, mevcut malzeme/kalıntılar yardımıyla yerleşim şemasını oluşturduğu ortaya koymuştur. Her evin önünde geniş bir avlu bulunmakta avluya giriş “porta kapı” denilen geniş bir kapı ile sağlanmaktadır. Avlu kapısından geçildikten sonra iki katlı olan mübadil evine ulaşılmaktadır. İncelediğimiz Şevket Gülseven Evi ve diğer konutlar aynı plan şemasını tekrarlamakla birlikte odalar yanan eski evlerin temel ve kalıntılarının üzerine konumlandığı için düzgün bir plan vermez.

Şekil 3.142. Şevket Gülseven Evi'ne sokaktan giriş

Şekil 3.143. Şevket Gülseven Evi'nin üst kat planı

Şekil 3.144. Avlu kapısından giriş

Şekil 3.145. Avludan bakışla evin giriş cephesinin görünümü

İki katlı evin plan şemasına bakıldığında iki katında birbirinin planını tekrarladığı görülmektedir. İki katta da dört destek tarafından taşınan geniş ahşap verandadan (dış sofa) geçildikten sonra, iki katta da bir kapı ve kasetlenmiş ikiz pencereden oluşan ikişer oda yer almaktadır.

Alt katta yer alan odalardan girişe göre sağ yöndeğinde, üst katta ise sol yöndeğinde musandıra denilen yüklük ve gusülhaneden oluşan ahşap bölüm yer almaktadır. Üst kata çıkış, verandanın kenarından ahşap merdiven ile sağlanmaktadır. Odaların yan cephesinde de dıştan kapaklı ikiz pencere ile odaya ışık sağlanmaktadır.

İncelediğimiz evde alt katta musandıranın bulunduğu odada, günümüze ulaşan bir ocak da yer almaktadır. Yapının ana beden duvarlarında taş, kerpiç ve ahşap malzeme birlikte kullanılmıştır. Odaların zemin ve tavanı ahşap kaplamadır. Çatının üst örtüsü özgün alaturka kiremit örtüsüyle günümüze ulaşmıştır. Yapının bugün sadece alt katı kullanılacak durumdadır.

Şekil 3.146. Sokağa bakan üst kattaki odanın pencere kapakları

Şekil 3. 147. Üst katta yer alan musandradan görünüm

Şekil 3.148. Alt katta yer alan ocak

Şekil 3.149. Alt katta yer alan musandıra

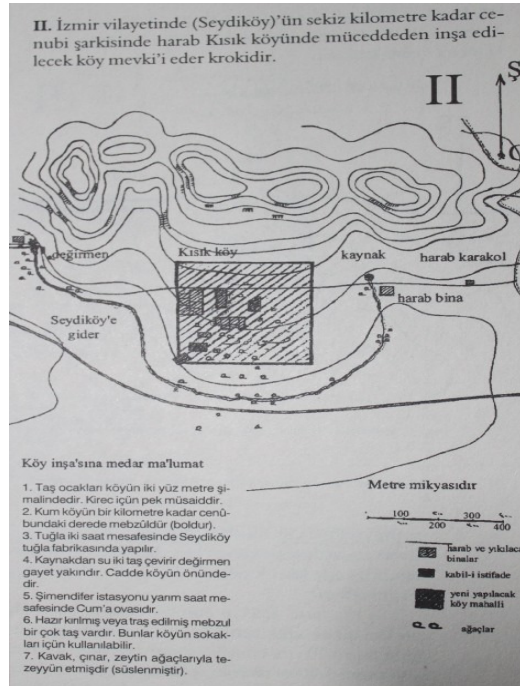
Bozköy’de incelediğimiz diğer mübadil evlerinde de ana plan ve avlu düzeni değişmemekle birlikte, üst kata çıkış merdivenleri ve avluya çıkıştaki açık hacimlerin kapatılması gibi ekleme ve düzenlemeler yapılmıştır. Köy statüsünden mahalle konumuna geçen yerleşim, yapılan planlı dönüşüm işlemi ile etap etap yıkılmaktadır.

Şekil 3.150. Bozköy’de yıkım çalışmaları sonucunda ortaya çıkan inşaat malzemesi

3.3.4.2.4. İzmir-Kısıkköy Yerleşimi

Yanan eski bir Rum köyü olan Kısıkköy'de (Kayık Çiftliği) kurulmuş olan mübadil köyünün yerleşim alanı olarak seçilmesinde bazı özellikleri göz önüne alınmıştır. Onbeş-yirmi kadar yanmış Rum evinden oluşan köyün mevkiine bakıldığında, eğimli bir arazisinin olduğu görülmekte, kuzey ve doğu tarafında iki taş değirmen çevirecek kadar çıkan bir suyun kaynak olarak çıkması, çevresinde taş ocakları ve değirmen bulunması, karayolunun üzerinde olması ve Cumaovası tren istasyonuna yarım saat mesafede bulunması köyün yerleşimi için seçilmesinde etken olmuştur. Köyün inşaat sürecini kolaylaştıran özellikleri de bulunmaktadır. Örneğin Seydiköy tuğla fabrikasına yakınlığı ve kara-tren yoluyla malzeme tedarikinin az masrafla kolayca sağlanabilecek olması ve özellikle arazinin verimli olması, yapılacak meyve sebze tarımı için uygun oluşu Kısıkköy'ün yeniden imar edilmesi için belirlenen özelliklerdir.⁹¹

Şekil 3.151. Kısıkköy yerleşim planı (Cengizkan 2004, syf. 39)

Hazırlanan krokide de köy yerleşimi için belirlenen özellikler ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

⁹¹ 8 Nisan 1924 tarihli BCA 272.80/3.6.8.(10) sayılı belge (Cengizkan 2004, syf. 40, 213-214)

Günümüzde sanayi bölgesi olan ve yoğun bir işyeri yerleşimi görülen Kısıkköy’de, İzmir’e yönüne giden yolun üst tarafında, özellikle Karadeniz Bölgesi’nden gelen göçlerle yeni bir yerleşim oluşmuştur. Mübadil yerleşimi durumundaki eski Kısıkköy ise İzmir yolunun hemen alt tarafında küçük bir mahalle konumunda kalmıştır.⁹²

Şekil 3.152. 1/5000 ölçekli Kısıkköy İmar Planı

Eski Kısıkköy’de imar planında da görüleceği üzere mübadele köylerinde görülen birbirini kesen cadde ve sokak düzenlemesi ile düzgün bir plan veren evler görülmemektedir. Burada yerleşim, 1924 tarihli krokide de mevcut olan Rum evlerinin kalıntıları kullanılarak mübadiller için yeni yerleşim birimi kurulmasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple planlama çalışmasından söz etmek imkânsızdır. Sadece mübadillerin bölgeye yerleştirilmeleri için çevresel özellikler belirtilerek Kısıkköy yerleşim bölgesi olarak seçilmiştir. Mübadiller tarafından oturlan evlerin sokakla olan konumu ve bir odanın başka ek birimlerin değişik malzeme ile yapılmış hali ile belirli bir plan şemasının olmayışı, özellikle Batı Anadolu’da Rum köyü

⁹² Mahalle muhtarı Halis Balcı ile birlikte mübadillere verilen evleri ziyaret ettiğimizde, köyde yaşayan mübadele sonrası Türkiye’de doğan ilk kuşaktan mübadillerin oturdukları evlerin kendileri tarafından yapıldığını ifade etmişlerdir. Rumlardan sağlam kalan evlerin onarılması ve yıkık durumdakilerin de yanına bir oda eklenmek suretiyle gelişigüzel şekilde gerçekleştirildiği yerleşim faaliyetinde, devletin sadece yerleşim yeri olarak Kısıkköy’e kendilerini yerleştirdiğini köy içerisinde de cadde ve sokak düzeni yapılmadığını belirtmişlerdir.

içerisine yapılan yerleşimin eski yerleşimin düzenlenmesi ve yaşanılabilir hale gelmesiyle oluştuğunu söylemek bu örnek bazında yanlış olmayacaktır.

Şekil 3.153. Şevket Bayraktar Evi avludan görünüş

İncelediğimiz örneklerden, Şevket Bayraktar Evi'nin sokak ile olan ilişkisine bakıldığında planlı bir kurgu izlenimini vermemektedir. Konutun da plan şeması Rumlardan kalan bir oda, iki odaya geçişi sağlayan dar bir koridor ve eklenen diğer odadan ibarettir. Eve daha geç tarihli olarak dışarıdan ek birimler de yapılmıştır.

Şekil 3.154. Şevket Bayraktar Evi sokak cephesinden görünüş

Şekil 3.155. Şevket Bayraktar Evi'nin ek birimleriyle görünüşü

Eski bir Rum evinin onarılarak oturulabilir hale getirilmesiyle mübadil konutu haline gelen bir diğer ev Abdullah Akana Evi'dir. Tek katlı ve avlu içerisinde koridorun iki ucuna açılan iki kapı ile konut içine girilmektedir. Koridorun iki yönünde birer oda bulunan konutuna ek yeni evler yapılmıştır.

Şekil 3.156. Güney yönden bakışla Abdullah Akana Evi'nin görünümü

Şekil 3.157. Kuzey yönden bakışla Abdullah Akana Evi'nin görünümü

Kısıkköy içerisinde bu şekilde Rumlardan kalan başka evler de bulunmakta olup, bu konutlar planlı mübadil konutlarından farklı olarak yörede yaşayan halkın geleneksel mimarisinin günümüze gelmiş halidir.

Şekil 3.158. İki katlı ve ek birimleriyle tespit edilen Rum evinin sokaktan görünümü

Şekil 3.159. Yenilenmiş ve özgün duvar cepheleri ile iki katlı Rum Evi'nin görünümü

3.3.4.2.5. İzmir/Urla-Kuşçular Köyü

İzmir/Urla'da kurulması düşünülen bir diğer mübadil köyü ise Kuşçular yerleşimidir. Eski bir yerleşim olan ve Kuşçular'ın hemen yakınında yer alan Helvacılar Köyü bugün terkedilmiş durumdadır. Bölgede yaşanan Yunan işgali sonrasında bu hali alan köyde yerleşimin tarihsel geçmişini kanıtlayan Helvacılar Camii (Külliyesi) günümüze ulaşmıştır. 14-15. yüzyıl mimari özelliklerini gösteren yapı, yakın çevresinde yerleşim kalmadığı için metruk durumdadır.

Şekil 3.160. Helvacılar Cami (Külliyesi)

Kuşçular Köyü yerleşimine bakıldığında ise, köy mezarlığında yaptığımız kısa araştırmada h.1202 (m.1787/8) yılına ve daha geç tarihlere ait pek çok Müslüman mezartaşı bulunması, köyde Türk nüfusun yerleşmiş olduğunu göstermektedir. Köyde Rum nüfusun yaşadığına dair herhangi bir bilgi olmamakla birlikte konut dokusu, bölgenin Ege Adaları'na ve Akdeniz'e açık olmasından dolayı ortak mimari birikimin etkileri göstermektedir.

Şekil 3.161. Kuşçular Köy mezarlığında yer alan mezartaşları

Bölgenin mübadillerin yerleştirilmesi için seçilmesinde etken olan özelliklere bakıldığında, en önemli unsurun iki köy halkının yöreyi terk ederek Urla'ya sığınmış olması ve sayıları 150 haneyi bulan bu nüfusa, emval-i metrukeyi işgal etmelerinden dolayı, bıraktıkları köylerden hak iddia edemeyecekleri için, iki köy arazisinin sirtüşmesiz olarak yeni gelen mübadillere verilebilmesidir. Yörenin bir diğer özelliği olan hafif meyilli arazi yapısı ve köyün su ihtiyacını karşılayacak Kaz Deresi adında akarsuyun olması, havasının temiz olması ve İzmir ile Urla'dan gönderilecek inşaat malzemelerinin köyün yakınlığı dolayısıyla kolayca ve ucuz yoldan ulaştırılması köyün yerleşim için seçilmesinde etkili olan diğer unsurlardır. Çevrede yer alan kum, taş, kireç, tuğla ocaklarının listesinin yapıldığı yazışmada, birim fiyatlar ve nakliye ücretleri de listeler halinde verilmiştir.⁹³ Bu yazışmada, yerleşim için seçilen köyün olumsuz unsurları olarak, eski köyün yolunun bozuk olduğu ve köylünün yerleşim başlayınca bunu tamir etmesi gerektiği, Urla İskelesi'nin, savaş sırasında batan iki gemi dolayısıyla aktif olarak kullanılmadığı, dolayısıyla sadece küçük boyutlu deniz araçlarıyla taşıma işinin yapılabildiği de ifade edilmiştir.

⁹³ 8 Nisan 1924 tarihli BCA 272.80/3.6.8.(10) sayılı belge (Cengizkan 2004, syf. 40, 210-215)

Kuşçular Köy Muhtarı Halil Arslan'la birlikte, mübadiller tarafından yerleşimi yapılan evlerin yerlerini tespit çalışması yaptığımızda, Kısıkköy'de de görüldüğü şekilde planlanmış bir köy düzenine rastlanmamıştır. Birbirini kesen cadde ve sokaklar yerine ana cadde ve ona açılan dar geleneksel şekilde kendiliğinden oluşmuş sokaklar köy içerisinde sonradan belirlenmiş planlama ile oluşturulmuş köy görünümünden çok uzaktır. Dolayısıyla Mübadele Komisyonu tarafından önerilen mübadiller için köy yerleşimi, kurulacak köyün yerini, çevresel özellikleri ile inşaat malzemelerine erişilebilirliğini belirlemiştir. Köyde mübadillerin yerleştiği evlere bakıldığında Urla ve çevresinde gördüğümüz, Rum veya Türk evi olarak adlandırmaktan çok Akdeniz ve Ege Adaları'nda görülen ev mimarisi özelliği taşıdığı görülmektedir. Bu bölgenin geleneksel ev tipi olarak beliren evler her ne kadar Rum evi olarak bilinse de, tespitini yaptığımız Türk köyü olan Kuşçular Köyü'nde geleneksel mimari örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Evlerin genel olarak özelliklerini incelediğimizde belirlenmiş bir plan şeması karşımıza çıkmaz. İki katlı, alt katta servis mekânları, üst katta giriş koridor ve iki yanında iki basit oda şeklindeki plan şemaları geniş evlerde de ufak değişikliklerle görülmekle birlikte, küçük ölçülerdeki evlerde aynen tekrarlanmıştır. Evlerin sokakla olan ilişkisi, yerleşim, yüzyıllar boyunca kendi yerleşim kurallarını kendisi belirleyerek geleneksel bir köy karakteri taşıdığı için numune köylerde görüldüğü şekilde yoldan içeriye çekilmiş değil yola çıkıntı yapar şekildedir.⁹⁴ İncelediğimiz evlerde mübadillerin bölgeye gelişleriyle elbette ki bir inşaat süreci yaşanmış, yeni evler de mutlaka yapılmıştır. Fakat bu yapılaşma ne köyün planlanmasında ne de evlerin yapılaşmasında planlı bir müdahale şeklinde olmamış, arazi, inşaat malzemesi ve mevcut olan evler örnek alınarak gerçekleştirilmiştir.

⁹⁴ Köye yapılan mübadil yerleştirme ile köy ve çevresinin terk edilmişlik görünümünden kurtarma girişimi olarak yapılan yerleştirme işleminin köy halkıyla yaptığımız görüşmeler sonrasında kalıcı ve başarılı olamadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Nitekim Mübadele sonrası gelenlerin çoğunun bölgeden ayrılmış olması ve daha sonra Tunceli olayları sonrasında bölgeye, buradan göçmenlerin getirilmesi bunun en önemli göstergesidir.

Şekil 3.164. Mübadele döneminde kullanılabilir hale getirilen bir ev

Şekil 3.165. Köyde yer alan ticari bir yapı

Şekil 3.166. Metruk haldeki geleneksel ev örneği

Şekil 3.167. Mübadiller tarafından kullanılan iki ev

Şekil 3.168. Yenilerek özgün durumundan uzaklaşmış Kuşçular Evi

3.3.4.3. Bursa Uygulamaları

Bursa'da çok sayıda numune köyünün yapıldığı bilinmekteyse de İkizceoba ve Karacaoba köylerinin proje çizimlerinin Arif Hikmet Koyunoğlu tarafından yapılmış olması Cumhuriyet'in erken dönemlerindeki köy yapım çalışmalarına, dönemin mimarlarının da katıldığını göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Karacabey yakınlarındaki bu iki köy ile ilgili olarak eldeki ilk belgeler 1924 tarihli'dir. 9.03.1924 tarihli olan belgede Bursa Valiliği tarafından, Mübadele İmar ve İskân Bakanlığı'ndan Bursa'da yanan köylerin yerine yapılacak olan muhacir köylerinin planlarının yapılması için mühendislerin çok yoğun olmasından dolayı yeni mühendis istihdam edilmesi istenmiştir. (Cengizkan 2004, syf. 171)⁹⁵

15.04.1924 tarihinde Bursa Beşinci İmar ve İskân Müdürlüğü tarafından yapılacak mübadil köylerinin mevki tespit edilerek Bakanlığa bildirilmiş, hazırlanan 26.04.1924 tarihli başka bir raporda da, köylerin müteahhide ihale edilerek yaptırılması, fakat müteahhit ve inşaatta çalışacak nitelikli personelin Bursa civarında bulunmadığı, Karacaoba ve İkizceoba'da taş ocağı olmadığı için evlerin dışı ahşap kaplamalı, içi bağdadi sıvalı ahşap karkas sistemi önerilmiştir. Kum ve kirecin Bursa'dan, çimentonun İstanbul'dan, kiremidin ise yıkılacak evlerden sağlanması gerektiği, kereste temininin ise güç ve maliyetli olduğu belirtilmiştir. Kereste temini sorununu aşmak için 5.6.1924'de İnegöl'den kereste alınmasına karar verilmiştir. Nihayet raporlarda yer alan tavsiyeler sonucunda Bursa bölgesinde 50'şer haneli iki köyün müteahhide verildiği ve 13.11.1924 tarihinde evlerin teslim edileceğine dair anlaşmaya varılmıştır. Fakat olumsuz hava şartları sebebiyle inşaat süreci uzamış teslim tarihi için nisan sonuna kadar müteahhitlere süre tanınmıştır. (Eres 2008, syf. 127-128)

Bursa'da yapılan köy uygulamaları yazışmaları hakkında ayrıntılı olarak pek çok belge bulunan İkizceoba, Karacaoba ve Filader (Gündoğdu) Köyü tez kapsamında incelenmiştir.

⁹⁵ Mühendislerin yoğun oluşu sebebiyle köy planlarının hazırlanma işi bu dönemde Ankara'da aktif mimarlık üretimi içerisinde olan Arif Hikmet Koyunoğlu'na verilmiştir. (Cengizkan 2004, syf. 84-86)

3.3.4.3.1. İkizceoba Köyü

Bursa'ya 30 km, Karacabey ilçesinin doğusunda ve 26 km uzaklıkta olan, bugün adı İkizce olarak geçen köy, İzmir-Bursa otoyoluna yakın konumdadır ve Ulubat Gölü'ne bakmaktadır. Köy halkı Selanik Çırnallı Köyü'nden mübadele yoluyla gelerek bölgeye yerleştirilmiştir.

Şekil 3.169. 1927 Yılı Bursa Vilayet Salnamesi'nde İkizce (Erdal 2012, syf. 413)

Şekil 3. 170. İkizce Köyü'nün uydu görünümü
(URL-10,http://www.netkayit.com/adres_arabul.php?adres=BURSA-KARACABEY-KOYLER-İKİZCE-KOYU, 25.12.2012)

1927 Tarihli Vilayet Salnamesi'ndeki fotoğrafa bakıldığı vakit köyün ortasının boş bırakılarak, çevresinin iki yana eğimli çatıya sahip mübadil evleriyle kuşatıldığı görülmektedir. Uydu görüntüsünde de köyün orta bölümündeki boş bırakılan alanın günümüzde korunduğu ve yolların bu bölümden ışınal şekilde çevreye doğru yayıldığı görülmektedir.

Şekil 3.171. Günümüzde köy meydanı ve ortasında boyutları büyütülerek yeniden yapılan cami ile hemen yanında yol kenarında yer alan köy çeşmesi

Köy içerisinde yaptığımız tespit sırasında günümüze yıkık durumda ulaşan Mehmet Varol (Sait Varol) Evi ilk incelediğimiz konut yapısı olmuştur. Evin giriş bölümüne eklenen Marsilya tipte kiremit örtülü mekânın gerisinde dikdörtgen planlı bir ortak mekân ve girişin sol tarafında yan yana iki odadan oluşan evin, üst örtüsü alaturka kiremit ile kaplanmıştır. Pencerelemin üst kısmının sabit, alt kısmının iki yana açılır doğramalara sahip olduğu, arsanın oturduğu alanın eğim olmamasına rağmen, yapının yüksek bir bodrum kata oturduğu ve yedi basamaktan oluşan merdivenle yapıya ulaşıldığı, yıkılmış durumda olsa da konut üzerinde yaptığımız tespitte ortaya çıkmaktadır. Yapının giriş cephesine göre sol tarafına delikli tuğladan duvarları örülen ilave bir yapı yakın tarihlerde konut bütünlüğüne eklenmiştir.

Şekil 3.172. Mehmet Varol Evi giriş cephesinden görünüm

Şekil 3. 173. Ev bütünlüğüne dış cepheden eklenen yeni birim

İkizceoba'da yer alan bir diğerev Cafer Arıkan Evi'dir. Ana yola açılan evin girişine, yandan cepheye paralel şekildeki merdiven yoluyla girilmektedir. Yapıya girilemediği için plan şeması tam olarak anlaşılamamış, ebatları ve pencere sistemi dikkate alındığında, İbroş Gamsız ve diğerküçük ebatlı İkizceoba mübadil evlerinde de görülen plan şemasını tekrarladığı ortaya çıkmaktadır.

Şekil 3.174. Cafer Arıkan Evi Giriş cephesi

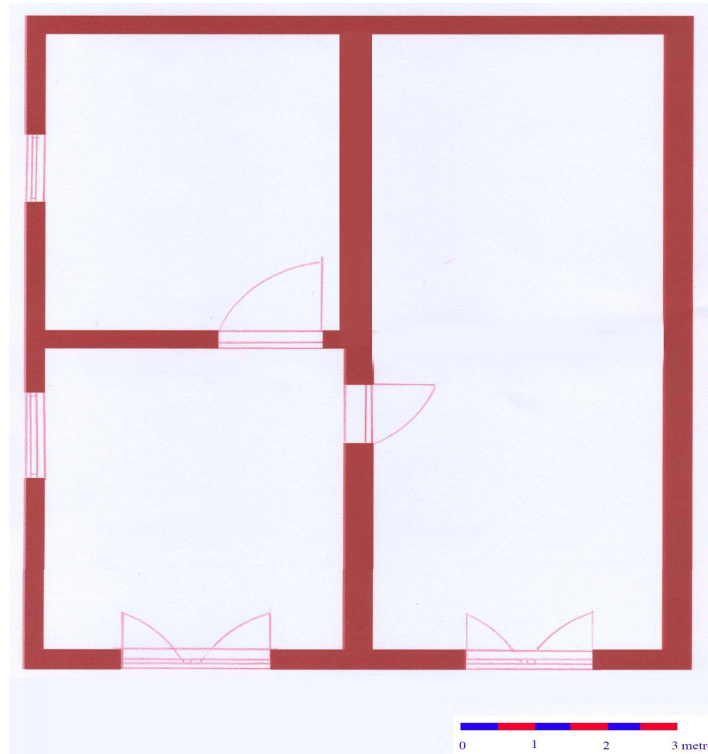

Şekil 3.175. Cafer Arıkan Evi yan cephe

Aynı cadde üzerinde yer alan bir başka mübadil evi İbroş Gamsız'a aittir. Yan yana korunmuş olarak günümüze ulaşan İkizceoba'daki mübadil evlerinin oturdukları parselle bakıldığı zaman, ana yola yaklaşık 10 metre cepheli ve iki yandan daha dar ölçülerde tutulmuş yollarla yaklaşık 40 metrelik parsel uzunluğuyla dikdörtgen planlı arsaların üzerinde inşa edildikleri ortaya çıkmaktadır.

İbroş Gamsız Evi'ne giriş, ana yola bakan cepheden sağlanmakta, kapıya cepheye paralel şekilde yandan merdivenle ulaşılmaktadır. Yüksek bir bodrum katın üzerinde yer alan evin, ahşap karkas sistemindeki taşıyıcılarının arası çevreden toplanan taş, tuğla ve kerpiç malzeme ile dolgulanmıştır.

Evin plan şemasına bakıldığında giriş kapısından içeriye girildiğinde iç mekânın ikiye ayrıldığı görülmektedir. Girişe göre sağda kareye yakın bir ortak kullanım alanı, sol tarafta ise giriş kapıları arka cepheye yakın şekilde yan yana konumlanmış iki oda yer almaktadır. Evin toplanan oturma alanı yaklaşık 35 m²'dir. Odalarda betonarme zeminli banyo kısımlarının izleri görülmektedir. Zemin ve çatı ahşap kaplama olan evin çatısı yakın tarihlerde onarılarak Marsilya tipi kiremit ile örtülmüştür. Evin sol tarafına yakın tarihlerde yeni bir yapı eklenmiştir.

Şekil 3.176. İbroş Gamsız Evi'nin plan şeması

Şekil 3. 177. İbroş Gamsız Evi giriş cephesi

Şekil 3.178. İbroş Gamsız Evi yan cephe

Şekil 3.179. İbroş Gamsız Evi arka cephe

Şekil 3.180. Giriş kapısından geçildikten sonra ulaşılan ortak alan ve odaların giriş kapısı

Şekil 3.181. Yan cephe duvarlarında yer alan arası gelişigüzel doldurulmuş karkas sistem çamur sıva ve en üstte kireç badanası

Aynı sokak üzerinde yer alan başka bir mübadil evi (Arif Erdem Evi) benzer plan ve taşıyıcı sisteme sahiptir. Yapıya, girişe göre sağ yönde iki yeni ev de eklenmiştir. Boyut ve giriş merdiveninin konumu dolayısıyla yapının ikiz evin bir kanadı olabileceği düşünülmektedir. Çatı özgün alaturka kiremit kaplamadır. Yapıya giriş cephesine paralel şekilde uzanan, yan merdiven ile girilmektedir. Ev bugün samanlık olarak kullanılmaktadır.

Şekil 3.182. Arif Erdem Evi'nin ön cephesi ve ek yapılar

Şekil 3.183. Arif Erdem Evi'nin yan ve arka cephesi

Şekil 3.184. Dört yanı yol ile çevrilmiş parsel içerisinde, sıra halinde mübadil evleri

İkizceoba'da yer alan ve harman yeri olarak ayrılan yerin ortasında köylünün ortak kullanım için çeşme ve önünde yalak bulunmaktadır. Meydana bakan ve sıra halindeki evlerin günümüze gelen iki örneğinden anlaşıldığına göre bu evler ikiz ev

olarak tasarlanmıştır. Köyün üst kısmında incelediğimiz evlerden daha büyük ölçülerde olan bu evlerin yaklaşık kullanım alanı 48 m²'dir.

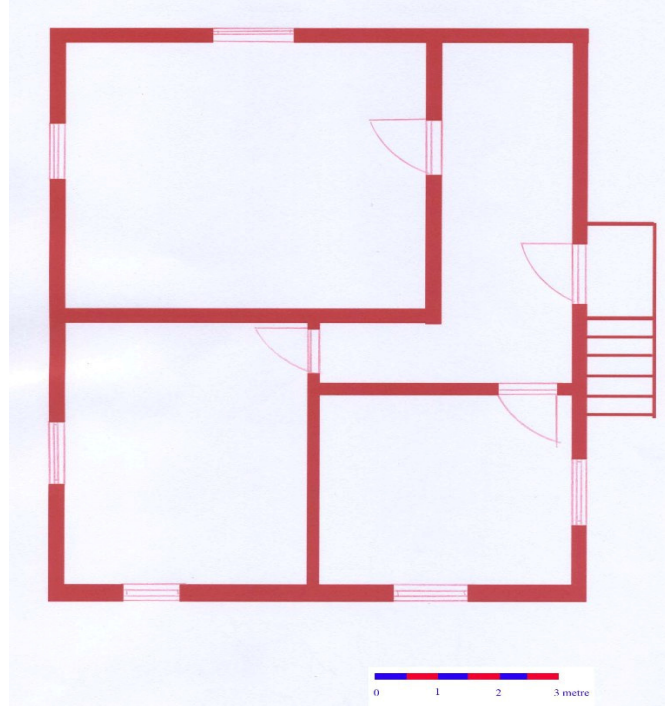

Şekil 3.185. Harman yeri ve ortasında yer alan çeşme

Durmuş Dünder'a ait olan ev yüksek bir bodrum kata oturmaktadır. Meydana bakan cephenin arka aksında, iki evin de merdiveni cepheye paralel şekilde iki yandan yapılmış ve giriş kapıları önünde birleşmiştir. Merdivenlerden birinin yönü zamanla kaldırılarak cepheye dik hale getirilmiştir. Ahşap karkas taşıyıcı sistemle yapılmış olan yapının taşıyıcılarının arası küçük taşlar ve tuğlalar ile dolgulanmış, köşelerde ise kesme taşlarla yapı sağlamlaştırılmıştır. Yapının dış ve iç yüzeyleri kerpiç sıva ile sıvanarak, kireç ile badana yapılmış, çatının üst örtüsü alaturka kiremit ile kaplanmıştır

Evin plan şemasına bakıldığında kapı açıklığının önünde dar dikdörtgen bir koridorun yer aldığı ve bu koridor yoluyla iki odaya giriş sağlandığı, koridorun L şeklinde devamı ile de üçüncü odaya geçiş yapıldığı görülmektedir. Yapının iç duvar dolgusu kerpiç malzeme ile yapılmış, odaların zemin ve tavan altı da tahta ile kaplanmıştır. Pencere açıklıklarında zamanla değişiklikler yapılmıştır.

İkiz evin giriş cephesine göre sağda yer alan dairesinin, giriş merdivenlerinin yönü değiştirilerek, yapıya bitişik yeni bir birim eklenmiştir.

Şekil 3.186. Durmuş Dünder Evi plan şeması

Şekil 3.187. Durmuş Dünder'a ait ikiz evin sokak cephesinden görünümü

Şekil 3.188. Durmuş Dünder Evi'nin yan cepheden görünümü

Şekil 3.189. Durmuş Dünder Evi'nin giriş cephesinde yer alan merdivenler ve ek birim

Şekil 3.190. Giriş açıklığından L çizen koridor ve iki odanın girişi

Şekil 3.191. Odaları ayıran iç duvarlar ve üçüncü odaya bakış

Şekil 3.192. Bodrum katta taşıyıcı sistem

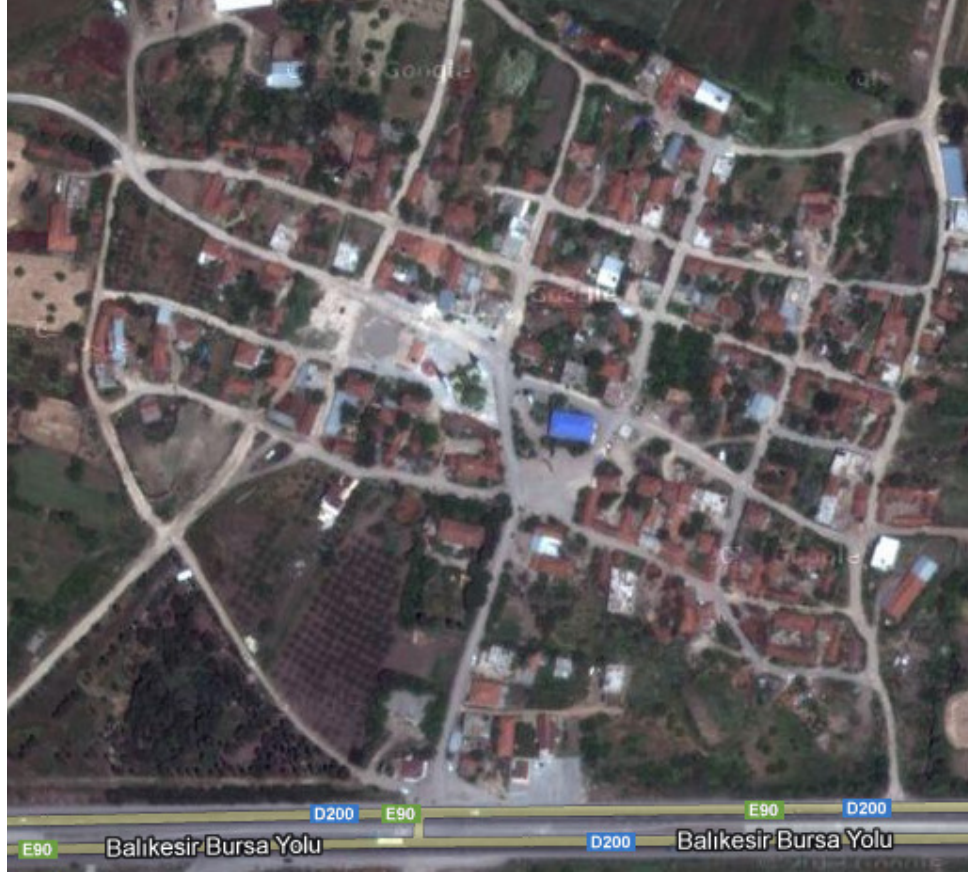
İkiz ev tipindeki diğer bir yapı da Adil Çiçek Evi'dir. Durmuş Dünder Evi ile aynı plan şemasına sahip olan konutun kullanımı sırasında planında bazı değişiklikler olmuştur. Tuğla malzeme kullanımı ile yeni bölümlenmeler yapılmıştır.

Şekil 3.193. Adil Çiçek Evi'nin sokak cephesinden görünümü

3.3.4.3.2. Karacaoba Köyü

Bursa'da yer alan diğer mübadil köyü olan Karacaoba, bugün Nilüfer ilçesine bağlıdır ve Bursa'ya 30, Nilüfer'e 17 km. uzaklıktadır. Bursa-Balıkesir otoyolunun hemen kenarında yer alan köyün uydu fotoğrafına baktığımızda, ana geçişleri oluşturan yolların günümüze ulaştığını, fakat parsel aralarındaki yolların zamanla parsellerin içersine dahil edildiği görülmektedir.

Şekil 3.194. Karacaoba Köyü uydu görünümü
 URL11-http://www.netkayit.com/adres_arabul.php?adres=BURSA-NILUFER-KOYLER-KARACAOBA-KOYU 03.12.2012

Karacaoba'da yaptığımız araştırma sırasında günümüze ulaşan bir mübadil evi tespit edilmiştir. Mustafa Orak ve Serhat Akşit'in mülkiyetinde olan ev günümüze önemli oranda özgünlüğü bozularak ulaşmıştır. Ana plan şeması olarak girişin karşısında dar uzun koridor ve iki yanda iki odadan oluşan yapının, günümüzde sağ kanatta yer alan iki odasına giriş yer almakta iken koridor ilk odaya girişten sonra duvarla bölünerek mutfak ve kiler gibi kullanım birimlerine dönüştürülmüştür

Şekil 3.195. Mustafa Orak-Serhat Akşit Evi giriş cephesi

Sol kanatta yer alan odaların koridordan sağlanan girişi kapatılarak dışardan giriş verilmiş ve aynı çatı altında iki daire oluşturulmuştur. Yapının çatı altı tahtaları kontraplakla değiştirilmiş, çatı kaplaması da Marsilya tipi kiremitle kaplanmıştır.

Eğimli bir alana oturan yapının alt katında bodrum oluşturularak düz bir zemin oluşturulmuştur. Yapının pencere ve kapı doğramaları yenilenecek genişletilmiş, dıştan eklenen ek birimlerle de görünümü tamamen farklılaşmıştır. Ev sahiplerinin ifadelerine göre musandıra denen dolap+banyo uygulaması, bu evde yer alan odalarda da bulunmaktayken, daha sonraki dönemlerde bu bölümler kapatılmıştır.

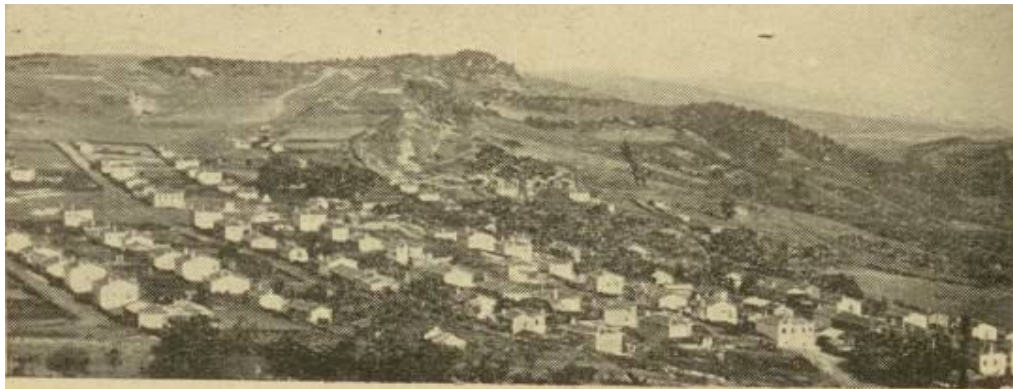
Şekil 3.196. Mustafa Orak-Serhat Akşit Evi giriş koridorundan görünüm

3.3.4.3.3. Filader (Gündoğdu) Köyü

Bursa'da yer alan ve örnek mübadil köyleri içerisinde adı geçen diğer bir köy ise Gündoğdu (Filader) Köyü'dür. Eski bir Rum köyü olan Gündoğdu Köyü bugün Bursa/Osmangazi ilçesine bağlı bir köy konumundadır ve şehre 18 km uzaklıktadır. 1922'de köyü terk eden Rumlardan sonra mübadele ile İskeçe'nin Kurular Köyü ile Vodina'dan gelen mübadiller köye iskân edilmiştir.

Eski Rum köyü tepedeki kalenin hemen dibinde yer almakta iken, yeni kurulan Gündoğdu Köyü, bu köy yerinden daha aşağıda planlanmıştır. Yeni evler yapılırken yanan Rum evlerinden kalan taş+tuğla gibi inşaat malzemelerini de taşınarak kullanılmıştır. İskân planlaması yapılırken köyün iki yanında akan akarsuyun arası konut yeri olarak düşünülmüştür. Oldukça eğimli olan arazide yatayda yükselen seviyelerde beş cadde şeklindeki ana planlama yapılmış, dikeyde de daha dar ölçülerde birbirini kesen sokaklarla aşağıya iniş sağlanmıştır. Ana caddeler 10 metre, ara sokaklar ise 7 metre olarak planlanmış ve önemli sokak başlarında köy halkının kullanımı için çeşmeler yapılmıştır. Evlerde kullanılan kereste inşaat malzemesi İnegöl'den getirilmiştir.⁹⁶

Köyün 1929 yılında basılan bir ders kitabındaki fotoğrafında⁹⁷ ana caddeler ile onları kesen ara yollarla oluşturulmuş parsellerin (30x30 m) yola bakan iki cephesinde evlerin inşa edildiği görülmektedir. Fotoğrafta sağ ön köşede görülen kısım bugün yeni yapılan okul binasının olduğu kısımdır. Ayrıca cami de köyün merkezinde yer almaktadır.

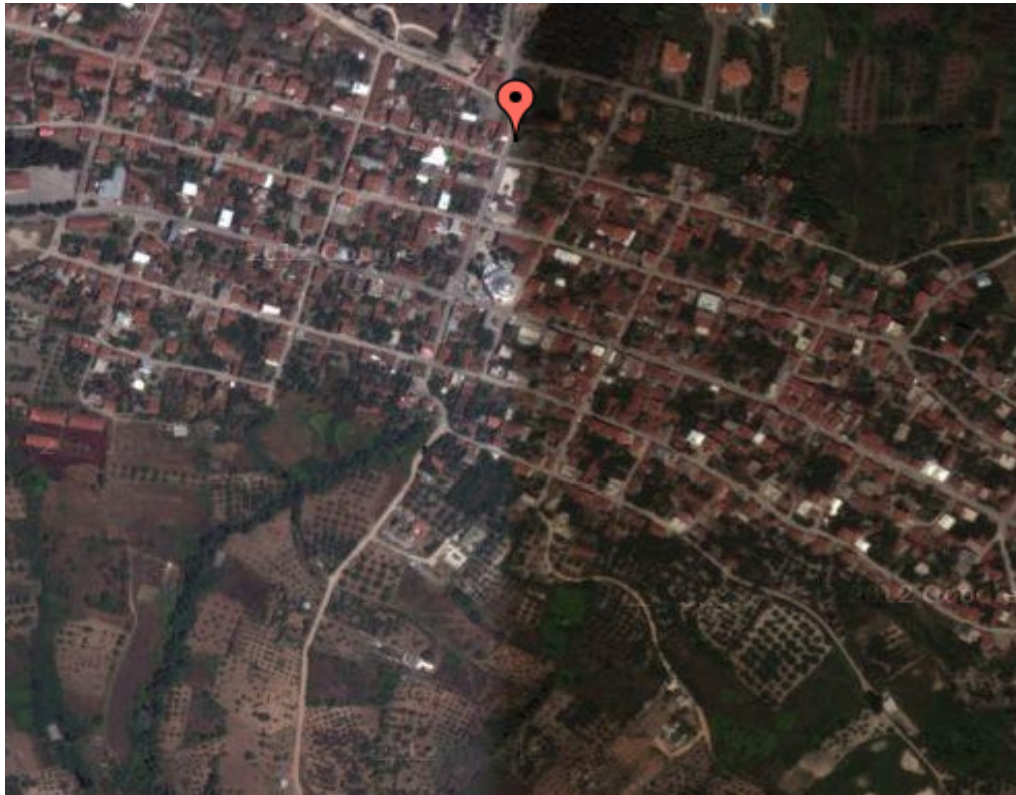
Şekil 3.197. Filader (Gündoğdu) Köyü'nün 1929 yılındaki görünümü (Eres 2008, syf. 385)

⁹⁶ Köyün kuruluş düzeni hakkındaki bilgiler eski muhtar Basri Özkan'dan alınmıştır.

⁹⁷ (Faik Sabri, 1929, syf. 214)

Şekil 3.198. Gündoğdu Köyü'nün günümüzdeki görünümü

Şekil 3.199 .Gündoğdu Köyü'nün uydu görünümü

URL-12, http://www.turkcebilgi.com/harita/osmangazi,_g%C3%BCndo%C4%9Fdu, 20.12.2012

Gündoğdu Köyü'nün uydu fotoğrafı ve günümüz görünümüne bakıldığında, köyün plan şemasının topografyanın farklı bir yapılaşmaya imkân vermemesi sebebiyle korunduğu görölmektedir. Yeni yapılan evler de köyün kuruluş şemasını fazlaca değiştirmeden bu bütünlüğüne eklenmiştir.

Şekil 3.200. Köy kurulurken yapılan çeşmelerinden biri

Köy içerisinde yer alan mübadil evlerinin sokakla olan bağlantısı büyük bir avlu kapısı ile sağlanmaktadır. Yatay şekildeki köyün ana caddelerinin alt bölümüyle üst tarafındaki evlerin avlu içerisindeki konumu farklıdır. Ana caddenin eğimine göre aşağıda kalan evlerde avlu kapısından içeriye girildiği vakit yola paralel şekilde sol tarafta ev, sağ tarafta ise yine paralel şekilde samanlık, samanlığın bitiminde ise yola dik şekilde ahır yer almaktadır. Aynı yol doğrultusunda yan parselde de ahırlar birbirine komşu olacak şekilde plan şeması tam ters yönde tekrarlanmaktadır.

Yolun üst kısmındaki evlerin genel plan şeması incelendiğinde, sokaktan açılan iki kanatlı avlu kapısından avluya geçildikten sonra üst kısmında ev yer almakta, girişe göre sol yönde ise yola dik olarak samanlık ve ahır bulunmaktadır. Dolayısıyla yola paralel konumda avlu duvarı ve avlu kapısı yer almakta, ev yoldan geride, avlunun diğer parsel sınırında bulunmaktadır. Günümüzde yapılan yeni evler yolun hemen yol kenarına yapıldığı için avlunun sonunda içeriye çekilmiş olan evler, önemli oranda günümüze gelmiştir. Bu evlere genellikle depo fonksiyonu verilmiştir.

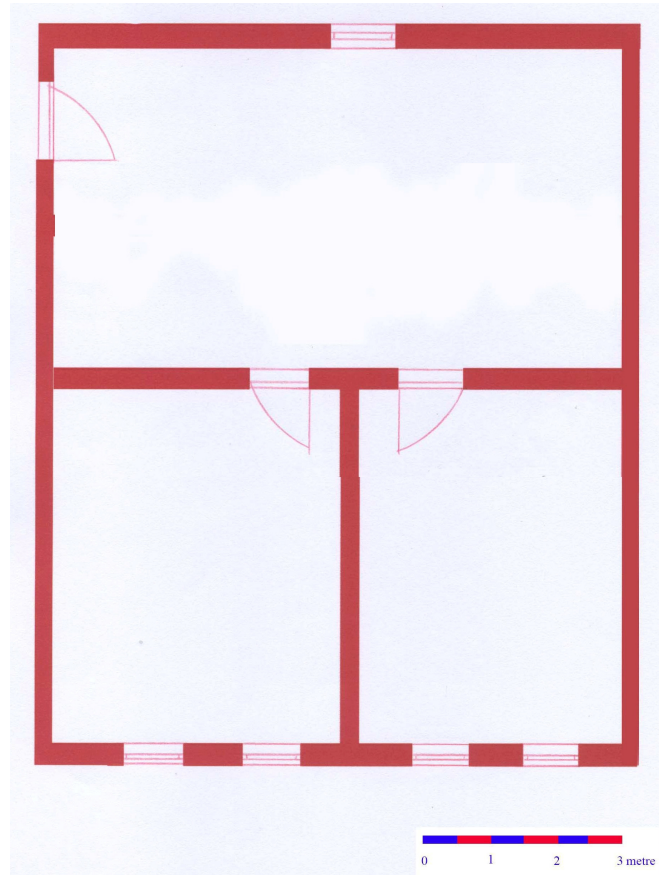
Şekil 3.201. Yolun alt kısmında yer alan Mümin Barak Evi+ahır ve samanlıktan görünüm

Şekil 3.202. Mümin Barak Evi'nin yol cephesinden görünümü

Gündoğdu mübadil evlerinin ana taşıyıcı unsuru ahşap karkas sistemi olup taşıyıcıların arası Rum evlerinden toplanan tuğla ile dolgulanmıştır. İç ve dışta dolgu sonrası sıva ve badana yapılmıştır. Odalar dışarıya birer sürgülü ikiz pencere ile açılmaktadır. Çatı alaturka kiremit ile kaplanmıştır.

İncelediğimiz Atatürk Caddesi No. 7'deki Murat Bayram-Bahriye Koçer Evi, yaklaşık 56 m² ölçüsündedir. Günümüzde depo olarak kullanılmaktadır. Yapıya zamanla eklemeler yapılmış, özgün çatı altı ahşap tahta döşeme gibi bazı kısımlar da zamanla yok olmuştur. Evin basit bir plan şeması vardır. Kapıdan girişte haney denen geniş bir alan yer almakta burası ev halkının toplandığı, yemek yediği ve günlük hayatını sürdürdüğü mekân olarak kullanılmaktadır. Bu kısma yan yana yapılmış birer iç kapıyla ulaşılan ve haney bölümüne göre yükseltilmiş konumdaki iki oda açılmakta ve yapının basit planı tamamlanmaktadır. Köy halkının ifadelerine göre odalarda küçük birer banyo yer almakta, evlerin yan duvarında üç metre yüksekliğinde yangın duvarları da bulunmaktadır.

Şekil 3.203. Murat Bayram-Bahriye Koçer Evi plan şeması

Şekil 3.204. Murat Bayram-Bahriye Koçer Evi iç mekândan görünüş

Günümüzde onarılmış durumda da olsa da zeminin kaya olması ve eğimli topografyanın yeni inşaat yapımını zorlaması sebebiyle, yenilenen eski evlerin de avlu çevresindeki konumlanışı ve sokakla olan bağlantısı önemli oranda korunmuş durumdadır.

Şekil 3.205. Yenilenmiş bir mübadil evinin yol cephesinden görünümü

Bursa'da incelediğimiz köyler dışında da numune köyler yapıldığına dair arşiv kayıtlarında belgeler yer almaktadır. Mübadil iskânında diğer bölgelerde de olduğu gibi numune köylerin inşaat sürecinin uzun olması sebebiyle iktisadi hanelerin yapımı, mübadele sonrasında Bursa bölgesinde de görülmektedir. Mübadele ile Bursa'ya gelenlere devlet tarafından sağlanan yardımlara bakıldığında 31.658 kişinin bu bölgede iskânı görülmekte ve gelen mübadillere 5.317 ev, 719 dükkân, 1844 arsa, 150.221 dönüm tarla, 4.445 dönüm bağ ve 33.885 dönüm bahçe verildiği ortaya çıkmaktadır. (Geray 1962, Tablo 5)

Şekil 3.206. Bursa İsmetpaşa (Demirtaş ?) Numune Köyü 1927 (Erdal 2012, syf 413) (Eres 2008, syf.386)

3.3.4.4. İzmit ve Adapazarı Bölgesi Uygulamaları

İzmit ve Adapazarı bölgesine gelen mübadillerin iskân edilme problemleri de diğer bölgelerde de olduğu gibi 3-4 yıl gibi uzun bir süreçte gerçekleşmiştir. Bu sürede çadırlarda ve kendi yaptıkları barakalarda ikamet eden mübadillerin, özellikle İzmit merkez ve Akmeşe gibi Ermeniler tarafından terk edilen önemli yerleşim birimlerine yerleştirilmelerinde, mübadiller gelene kadar yapılan yanlış uygulamalar sonucunda gereksiz işgallerle karşılaşmıştır.

Gelen mübadillerin önemli bir kısmı kendi imkânlarıyla yerleştirildikleri köyde evlerini yaparak yaşamaya başlamış, yazışmalarda iki numune köyün yapılacağı bildirilmiştir. Yapılması düşünülen köylerin yaklaşık 150-200 haneli olması gerektiği, bu yıl sadece 50 hanesinin yapılacağını fakat planlamanın köyün büyüyeceği düşünülerek yapılması gerektiği bildirilmiştir. Seçilecek köylerin yerleri sağlık, ziraat uzmanı ve mühendislerden oluşan bir komisyon tarafından incelenerek büyük araziye sahip, havası ve suyu güzel, verimli arazilerin, önceliğin savaş sırasında yanmış, yıkılmış köylere verilecek şekilde, krokilerinin yapılması 9.03.1924 tarihli bir yazı ile Vekâlet tarafından İzmit ve Bilecik Valiliklerinden istenmiştir. (Cengizkan 2004, syf. 172-173)

1924 Şubat ve Mart aylarında yapılan yazışmalarda ise kereste alımı için açık eksiltme yoluyla ihaleye gidildiği fakat nitelikli kerestenin temininde güçlükler yaşandığı, 24.05.1924 tarihinde ise Pelitözü için gerekli olan kerestenin sağlandığı anlaşılmaktadır. (Eres 2008, syf. 120)

İzmit bölgesi ile Adapazarı Serdivan köyü arasında mübadil sirkülasyonu olduğu, bazı mübadillerin ise yerlerini beğenmeyerek Darıca, Kartal gibi İstanbul'a daha yakın yerlere tütün ziraatı yapmak üzere gittikleri fakat zorla geri getirildiği anlaşılmaktadır.

İzmit ve Adapazarı bölgesindeki mübadillerin çoğu kendi evlerini kendileri yapmıştır. Hükümetin mübadillerin yerleşimlerine katkısı iskân edilecek köylerinin yerinin tespiti, dağıtımı ve malzeme temininde kolaylık şeklinde olmuştur. Yapılacak evlerin planları için 1924 tarihinde hükümet tarafından birkaç ev plan tipi bölgeye gönderilmiştir. Bu ev planları ile kurulması düşünülen köylerin yerlerini tespit etmek amacıyla Mübadele, İmar ve İskân Müdürlüğü'nün iskân memuru mühendis İsmail Adli Bey bölgede araştırmalarda bulunmuştur. Buna göre kurulacak köylerin arazinin

seçiminde en fazla % 6 eğimi olan araziler seçilecek, arazinin yapısı belirlenen eğime uymuyorsa da evlerin planı yeni eğim yapısına göre revize edilerek planların son şekli Vekâlete gönderilecekti.

Mübadillerin iskân edildikleri köylere yerleşmeleri sırasında devlet tarafından teknik destek sağlanarak, mübadiller evlerini kendi imkânlarıyla yapsalar dahi kontrol edildiğini gösteren örnekler de bulunmaktadır. Örneğin Yuvacık Köyü'ne yerleşen İskeçe mübadillerinin evlerini bir an önce yaparak içine yerleşmek arzusuyla acele olarak yaptıkları evler müfettiş Nahid Bey tarafından geçici olarak durdurulmuş, İmar ve İskân Müdürlüğü tarafından görevlendirilen Mimar Edhem Bey tarafından incelenmiş, uygun olanların inşaatına devam edilmiş, bitirilmesi ve içerisinde yaşanması mümkün olmayan evler durdurularak Vekâletten yeni ev planları istenmiştir.⁹⁸

Kocaeli'nin Mihaliç (Gündoğdu) Köyü'ne yerleşen Drama'nın Hüseyinköy ve Yeniköy mübadilleri için kurulacak köyün yerinin saptanması ve inşaat planlarının verilmesi için bölgeye mühendis tayin edilmesi istenmektedir.⁹⁹ Köye yerleşmeye ve evlerini inşa etmeye başlayan mübadillerin bir kısmı, köyün bütün yetiştirmeye uygun olmadığı gerekçesiyle Kartal, Pendik tarafına göç etmiş, evlerini yapan halkın da eğer giden göçmenler tekrar köye yerleştirilmezse kendilerinin de köyü terk edeceklerini bildirmesi üzerine, göç eden 36 hane tekrar köye getirilerek devlet tarafından yapılan maddi yardımla evleri yapılmıştır.¹⁰⁰

Kocaeli bölgesinde mübadil iskân işleri hakkında bilgi veren başka bir belgede 1924 yılında Kocaeli bölgesinde hiçbir mübadilin açıkta kalmadığı, mübadillerin bir kısmının emval-i metrukelere, bir kısmının ya devlet tarafından yapılmış evlere ya da çadırlara yerleştirildiği belirtilmiş, kış şartlarının ağırlaşması üzerine çadırlarda yaşayanları evlere yerleşenlerin yanına dağıtarak aynı evde 3-4 ailenin yaşamak zorunda kaldığı bilgisi verilmiştir. Hükümet tarafından emval-i metruke tamiri için gönderilen 25. 000 lira ile Karamürsel Yalacdere'de 360 hane inşa edilmiştir. Dolayısıyla yapılması düşünülen 112 hane için 89.000, emval-i metruke tamiri için

⁹⁸ BCA 272.80.3.6.9

⁹⁹ BCA 272.14/76.31.10

¹⁰⁰ BCA 272.11.19.97.4

ise 50.000 olmak üzere 139.000 lira ek ödenek talebinde bulunulmuştur.¹⁰¹

Kocaeli bölgesinde yaptığımız arazi çalışmalarında Yeniköy, Arslanbey ve Gündöndü köylerinde mübadillerle görüşülmüş, Yeniköy ve Arslanbey’de günümüze ulaşan konutlar olduğu görülerek tespit yapılmıştır.

¹⁰¹ BCA 272.80.3.8.3 burada verilen ev birim fiyatlarından Yalakdere’de yapılan evlerin yaklaşık 69,5 liraya mal olduğu, yeni yapılacak 112 evin her birinin de 795 liraya mal olacağı göz önüne alındığında Yalakdere’de yapılan evlerin iktisadi hane niteliğinde olduğu ortaya çıkmaktadır.

3.3.4.4.1. Yeniköy Yerleşimi

Mübadillerin bölgeye gelmesinden önce Yeniköy'ün Rum halkı, Darphane-i Âmire'ye çam kömürü temin etmekle görevlendirilmiş ve bu sayede avarız vergisinden muaf tutulmuştu. Mübadillerin Drama / Kozluca Köyü'nden bölgeye gelmeleriyle birlikte Hamidiye ve Lütfiye köylerinde yaşayan Kafkasya göçmenlerinden de köye yerleşenler olmuştur. Bir süre çadır ve barakalarda yaşayan mübadiller daha sonra devletin de yardımıyla yapılan evlerde yaşamaya başlamışlardır. Bu evlerin dönemin tanıklarının anlatımıyla iki göz şeklindeki evler olarak nitelenmesi iktisadi hanelere tarifine uymaktadır ve ilk kalıcı yerleşim bu mekânlarda başlamıştır. Ev yeri olarak 800 m²'lik arsa yer verilmiş ve köyün ileri gelenlerinden Hacı Hasan Bey'in de çabalarıyla mimar ve mühendislerden yardım alınarak topografyaya uygun bir yerleşim planı hazırlanmıştır.¹⁰² Muhtaç durumda olup da evini yapamayacak durumda olanlara da devlet tarafından yardım edileceği de mübadillere bildirilmiştir.¹⁰³

Bugün, İzmit/Başiskele'ye bağlı bir yerleşim konumunda olan Yeniköy'ün merkez mahallesi Yeniköy'ün mübadil yerleşimidir. Güney-kuzey doğrultusunda İzmit Körfezi'ne bakar şekilde konumlanmış evleriyle, eğimli bir alana birbirini kesen cadde ve sokak düzeni ile yapılan mübadil köyünden, günümüze az sayıda mübadil konutu ulaşmıştır.

Bunlardan Merkez Mahallesi, Drama Caddesi, No:23'de yer alan Halil İbrahim Orhan (Ahmet Orhan) Evi 10x7,5 metre dış ölçülerine sahip olup, iki kat olarak planlanmıştır. Alt katın duvarları taş malzeme ile oluşturulurken üst kat duvarları ahşap karkas arası bağdadi olarak oluşturulmuş, duvarların iç ve dış yüzeyi saman+kerpiç karışımı harçla sıvanarak dış ve içte en son katmanda badana yer almıştır. Evin çatısı alaturka kiremit ile kaplıdır. Özgün durumunda geniş bir avlu içerisinde yer alan mübadil evlerine iki kanatlı büyük ahşap kapılarla girilmektedir. Evlerin plan şeması basit bir kurguya sahiptir. Eve avluya açılan bir kapı ile geçilmekte alt kat desteklerle taşınan işlik ve depo olarak kullanılmakta, üst katta ise merdivenin açıldığı geniş alan haney olarak adlandırılmakta ve odalar bu mekâna açılmaktadır. Genellikle üç veya dört odaya sahip olan evlerde, oda içinde musandıra

¹⁰²URL-13,<http://lozanmubadelesi.blogspot.com/2010/02/bir-mubadele-koyunun-kurulus-hikayesi.html>,28.12.2012.

¹⁰³ BCA 05/05/1925 tarih , 272..0.0.12, Yer No: 44.70..2

adı verilen banyo+dolap sistemi yer almaktadır. Merdivenden üst kata çıkıldığında iki birimli tuvalet de ev içerisinde planlanmıştır. Pencereleer sürgü sistemi ile açılmakta dışta demir korkuluklar yer almaktadır.¹⁰⁴

Şekil 3.207. Halil İbrahim Orhan Evi dış cepheden görünüm

Şekil 3.208. Halil İbrahim Orhan Evi'nde sokak cephesine ve avlu cephesine bakış

¹⁰⁴URL -14, <http://www.kocaeliydinlarocagi.org.tr/Yazi.aspx?ID=1419> ,28.12.2012 Yapının dış mekân fotoğrafları dışındaki fotoğraflar ve çizim, Volkan Şenel tarafından kaleme alınan yazının ekinden alınarak çalışmamıza eklenmiştir.

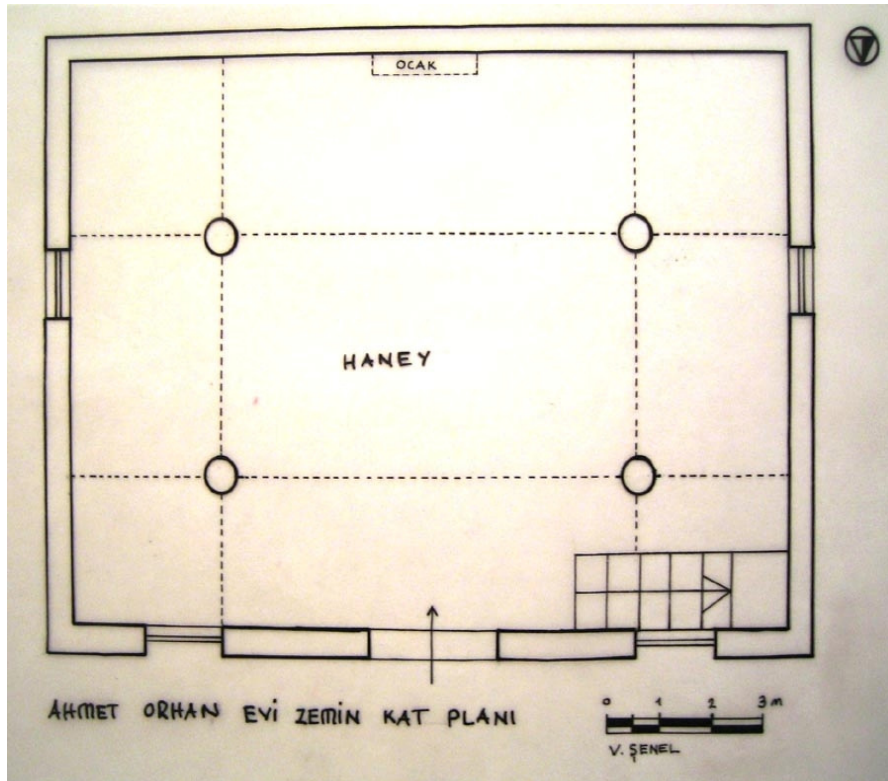
Şekil 3.209. Evin giriş katında yer alan ocak

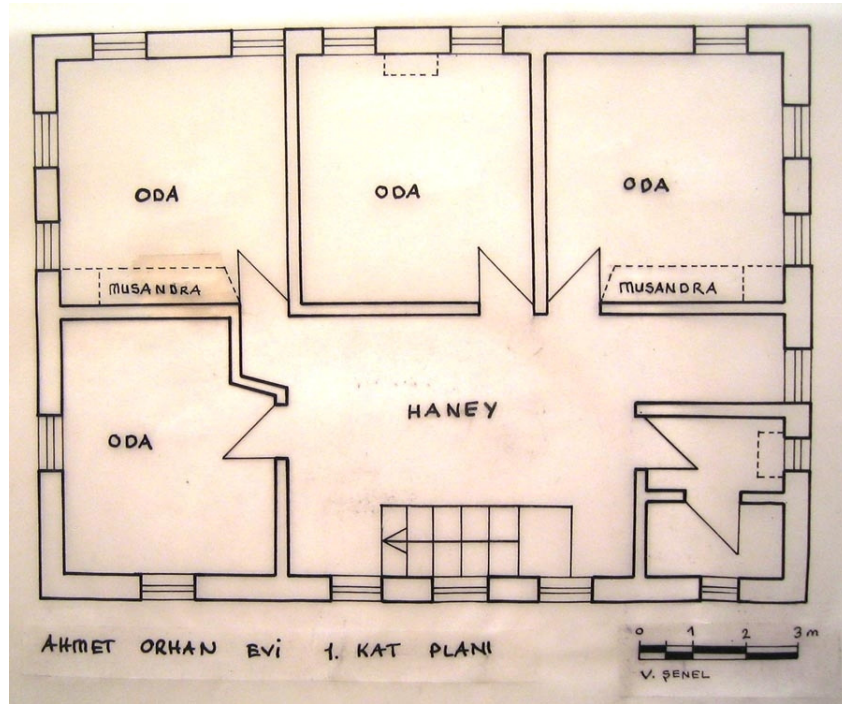
Şekil 3.210. Eve girişi sağlayan çift kanatlı kapı ve metal aksamı

Şekil 3.211. Musandıra adı verilen dolap+banyo bölümü

Şekil 3.212. Halil İbrahim Orhan Evi'nin giriş kat planı

Şekil 3.213. Halil İbrahim Orhan Evi'nin 1. kat planı

Benzer plan şemasıyla yapılan Hasan Balta Evi, İ. Peker Sokak. No. 8'de yer almaktadır. Özgün konuta yapılan ek birimlerle zaman içerisinde yapıda önemli değişiklikler olmuştur.

Şekil 3.214. Hasan Balta Evi'ne eklenen ek bina ile iki cephesinden görünümü

Şekil 3.215. Hasan Balta Evi, sokak cephesinden görünüm

Şekil 3.216. Hasan Balta Evi giriş katta yer alan taşıyıcı ve giriş sistemi

Yapının giriş katında bölümlenme yapılmış, 1. katta yer alan odalar ise özgün durumundan uzaklaşmış ve yeni odalar ile bölümler elde edilmiştir. Yola cepheli olan ilk dönem mübadil evinin giriş katındaki taşıyıcı sistem, sürgülü pencereler, ocak ve baca sistemi, alaturka kiremit kaplamalı çatı sistemi ile duvarlar özgün durumunu koruyarak günümüze ulaşmıştır.

3.3.4.4.2. Arslanbey Yerleşimi

Günümüzde Kocaeli/Kartepe ilçesi sınırları içerisinde yer alan Arslanbey, köy görünümünden uzaklaşmış, mübadiller dışında Kafkasya ve Karadeniz'den gelenlerle nüfusu daha da artmıştır. Köyün konut yerleşim alanı 400-450 m² ölçüsünde parsellere ayrıldıktan sonra belirlenen plan şamasında evler köylüler tarafından yapılmıştır.

Arslanbey'de yaptığımız arazi çalışması sonucunda tespit ettiğimiz mübadil evlerinden Yavuz Akın Evi'nde özgün unsurlar önemli oranda korunmuştur. Menderes Mahallesi, İnönü Caddesi, No.9'da yer alan konut, iki katlı olarak, eğimli bir alana inşa edilmiş ve birinci kata çıkış seviyesine kadar yapının ana beden duvarları taş, birinci katta ise ahşap karkas arası tuğla dolgulu, bahçe cephesinde bağdadi olarak yapının taşıyıcı ve ara dolgu sistemi oluşturulmuştur. Giriş yola paralel cephenin sağındaki yan cepheden sağlanmış, özgün şeklinde sadece dört taşıyıcı tarafından taşınan destek sisteminin görüldüğü zemin kat, bölünerek odalar oluşturulmuştur. Üst kata, girişin hemen karşısındaki merdiven yardımıyla geçilmektedir. Merdivenden çıkıldıktan sonra haney denilen L planlı geniş bir sofa yer almaktadır. Sofa merdivenin karşısında iki bölümlü tuvalet bulunmaktadır.

Haney bölümünde bahçeye açılan çift kanatlı kapı düzenlemesi sonradan yapılmış olup bu bölümde özgün durumunda iki pencere yer aldığı ev halkı tarafından ifade edilmiştir. Haney'e üç oda açılmaktadır ve bu odaların kapı açıklıkları 80 cm'dir. Odalardan bahçeye bakan iki odada 75'er santimetre genişliğinde ikişer pencere ile, yan cephelere bakan kısmında ise birer pencere ile mekâna ışık sağlanmıştır.

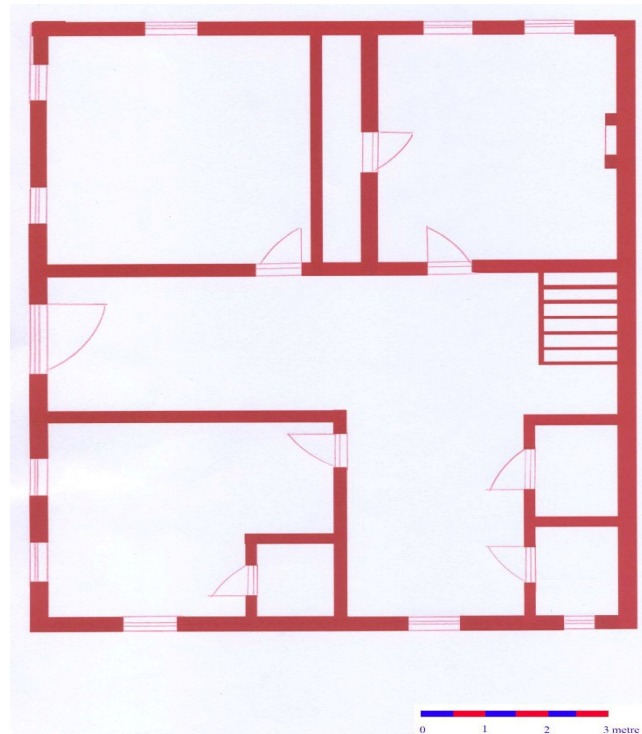
Merdivenin karşısında yer alan ve tek olarak ele alınmış odada ocak yer almakta incelediğimiz örneklerde banyo ve dolap birlikteliğiyle musandıra olarak adlandırılan sistemden burada sadece banyo kısmı yer alır. Tavan ve taban ahşap döşeme olup tavan döşemesinde yer yer naif süsleme elemanları görülmektedir.

Yan yana iki oda olarak planlanmış diğer odalardan merdiven kısmının hemen yanında yer alan odada, yan cepheye iki pencere açılmakta, yaşmaklı ocak ve duvar eti kalınlığına gizlenmiş banyo mekânı bu odada yer almaktadır. Diğer yan cepheye tuvaletin de küçük bir penceresi ile koridorun sonunda yer alan ve bu kısmı aydınlatan diğer bir pencere ile ışık sağlanmıştır. Merdivenin yer aldığı yol cephesinde pencere, mahremiyet ilkeleri gözetilerek çatının hemen altından iki küçük

açıklık şeklinde verilmiş ve bu cephede başka bir pencere açılmamıştır. Yapının çatısı zamanla onarılarak Marsilya tipi kiremit ile kaplanmış ve yan cephesine küçük bir sundurma eklenmiştir. Dış cephe de bu onarımlarla elden geçerek çimento esaslı harç ile sıvanmıştır. İç mekânda yapılan onarımlarda ahşap tavan döşemesi yerine yer yer kontraplak kaplamalar yapılmış ve bazı pencereler yenilenmiştir.

Şekil 3.217. Yavuz Akın Evi'nin yan ve yol cephesinden görünüm

Şekil 3.218. Yavuz Akın Evi'nin plan şeması

Şekil 3.219. Yavuz Akın Evi'nin yol cephesinde çatı altı pencere ve ocağın baca sistemi

Şekil 3. 220. Yavuz Akın Evi'nin haney kısmı ve odalara girişi sağlayan iç kapılardan görünüm

Şekil 3.221. Yol cephesinde yer alan odanın iç duvarında bulunan ocak ve yaşmağı

Şekil 3.222. Merdivenin hemen yanında yer alan odanın haney kısmından girişi

Şekil 3.223. Tek olarak ele alınan odada yer alan banyo giriş kapısı ve dolap yeri

Şekil 3.224. İki bölümlü tuvalet ve koridorun sonunda yer alan pencere

Şekil 3.225. Merdiven açıklığından görünüm

Şekil 3.226. Oda kapı kollarından görünüm

Şekil 3.227. Özgün pencere sisteminden ayrıntı

Şekil 3.228. Odaların tavanındaki ahşap kaplamada süsleme detayı

İnönü Caddesi üzerinde incelediğimiz Yavuz Akın Evi'nin karşısında 8 ve 10 numarada da iki mübadil evi günümüze ulaşmıştır. Plan şemalarının kendi evi ile aynı plan şemasında olduğunu belirten Yavuz Akın, iki yapı arasında sonradan yapılan muhtarlık odasının yakın tarihlerde yıktırıldığı ve yan cephelerdeki yapı izinin bu eklentiye ait olduğu ifade edilmiştir. Cadde üzerinde 10 numarada yer alan konut cephe kuruluşuyla özgünlüğünü korumuştur.

Şekil 3.229. İnönü Cad. üzerinde yer alan no : 8 ve 10'daki evler

Şekil 3.230. İnönü Caddesi, No. 10'daki evin üst kat ve alt kat özgün pencere detayı

Yapı, iki kat olarak inşa edilmiş olup, alt kat duvarları örme taş olarak oluşturulmuştur. Üst katın taşıyıcı sistemi ise karkastır ve taşıyıcı arası bağdadi ile kapatılmıştır. Duvar dış yüzeyi ahşap yalıtım baskısı ile kapatılmış, duvarın iç yüzeyi ise sıvanarak badanalanmıştır. Üst kat yaklaşık 75 cm yol ve giriş cephesine çıkma yapmıştır. Çatı kaplaması yakın dönemde değiştirilerek oluklu çinko levhalar ile kaplanmıştır. Saçak altındaki özgün ahşap frizden günümüze bazı kısımlar ulaşmıştır.

Şekil 3.231. Dış cephede yer kalan ahşap yalı baskısı uygulama

Şekil 3.232. Saçak altı friz düzenlemesi

Aynı cadde üzerinde 8 numarada yer alan diğer mübadil konutu pencere ve çatı üst örtüsü yenilenmiş olmakla birlikte, taşıyıcı sistemi ve plan özellikleriyle değişmeden günümüze ulaşmıştır. Duvarın dış cephe kaplaması zamanla kaldırılarak bağdadi üzerine sıva ve badana uygulaması yapılmıştır

Şekil 3.233. İnönü Cad. No.8'de yer alan konutun yol cephesinden görünümü

3.3.4.5. Adana ve Mersin Uygulamaları

Çukurova Bölgesi mübadillerin yerleştirildiği önemli iskân merkezlerinden biridir. Bu bölgedeki Adana uygulamalarına bakıldığında iki tip uygulama yapıldığı görülmektedir. Bunlardan Kozan ve Kadirli’de bölgenin yerel malzemesi olan, huğ tipi denilen saz ve kerpiç kullanımı ile oluşturulan konutlar yapılmış, merkeze yakın Madama Çiftliğinde numune köy uygulamasına gidilmiştir.

Numune köy uygulaması için seçilen Madama Çiftliği’nin yerleşim alanının belirlenmesi amacıyla hazırlanan eş yükselti eğrili krokisi Adana Onuncu Mübadele, İmar ve İskân Mıntika Müdürü tarafından Vekâlete gönderildiğini belirten belge iskânın ilk aşamasını oluşturmaktadır. (Cengizkan 2004, syf 174) Bu amaçla, 7.9.1924 tarihinde 860 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile de huğ tipinde evlerin pazarlık usulü ile yapılmasına karar verilmiştir.¹⁰⁵ Bu karar ertesinde Kozan Taylan Mevkii’nde sekiz, Kadirli’nin Geyikağalı Mevkii’nde altı, Osmaniye-Bahçe Hasanbeyli’de 15 adet huğ yapımı için müteahhitlerle anlaşmaya varılmıştır. (Cengizkan 2004, syf 175-176, 217-223)

Yapılacak konutlar 15,3x3 metre boyutlarında ve 2,2 metre yüksekliğinde dört odalı olacak ve yapının ortasında evi ikiye bölerek iki daire oluşmasını sağlayan çift örgülü bölücü duvar yapılacaktır. Ahşap karkas taşıyıcı sistemin arası dal örgü ile dolgulanacak içten ve dıştan çamur ile sıvanarak, çatı sap ile örtülecektir. Traşlanmış iyi kereste kullanımı, şartnamede olmasına rağmen temininde yaşanan güçlük nedeniyle yuvarlak ağaç kullanımına izin verilmiş ve yapının genişliği 4 metreye çıkartılmıştır. Şartnamede işin 15 gün içinde başlanması ve 30 gün içinde tamamlanması istenmektedir.

23.6.1925 tarihinde yapıların inşaat sürecinin tamamlandığını belirten müteahhitler, kabulün yapılması için başvuruda bulunmuşlardır. Fakat Kozan başmühendisi mazeret beyan ederek kabule gitmemiştir. Yapılar, kabul tarihi olarak belirlenen tarihten altı ay sonra yapılan yazışmalara göre oturulamayacak hale gelmiştir. Şartnameye uygun olarak yapılmayan huğ yapımında, meydana gelen başarısızlığı tespit etmek amacıyla bölgeye Ankara’dan Heyet-i Fenniye Reisi Hayri Bey bölgeye gönderilerek, tespit yapmış ve tamir edilecek huğlarla ilgili ek ödenek gönderilmiştir. (Eres 2008, syf. 117-118)

¹⁰⁵ BCA 30.18.1.1/10.42.16

Mersin ve çevresine yerleştirilecek olan mübadiller Mersin limanı yoluyla bölgeye gelmekte, kayıt, yapılan aşı ve sağlık kontrollerinin ardından “Misafirhaneler Talimatnamesi” uyarınca diğer bölgelerde de olduğu gibi geçici barınma merkezlerine yerleştirilmekteydi. Az bir maliyetle genellikle kamu yapılarının onarılarak kullanılabilir hale getirilmiş, bu amaçla Mersin merkezde Taş Han, bir fabrika ve Jandarma Okulu misafirhane olarak kullanılmış, maddi durumları iyi olanlar ise geçici barınma sürelerini otellerde konaklayarak geçirmişlerdir.

Selanik’in Demirhisar kazasından gelen mübadillerin önemli bir kısmı, Mersin’in Osmaniye Köyü’ne yerleştirilmiş, kendilerine Rum ve Ermenilerden kalan evler verilmişti. Diğer mübadillerin bir kısmının ise Abraham Yuvan’dan kalan ve Yuvanaki Çiftliği adı verilen çiftliğe ve Bedros Çiftliği’ne yerleştirilmesi karar alınmıştı. Fakat belirlenen bölgede barınacak ev olmaması üzerine çiftlik arazisinde numune köy uygulaması yapılması gündeme gelmiş, mübadiller evleri yapılan kadar çadırlarda konaklamışlardır.

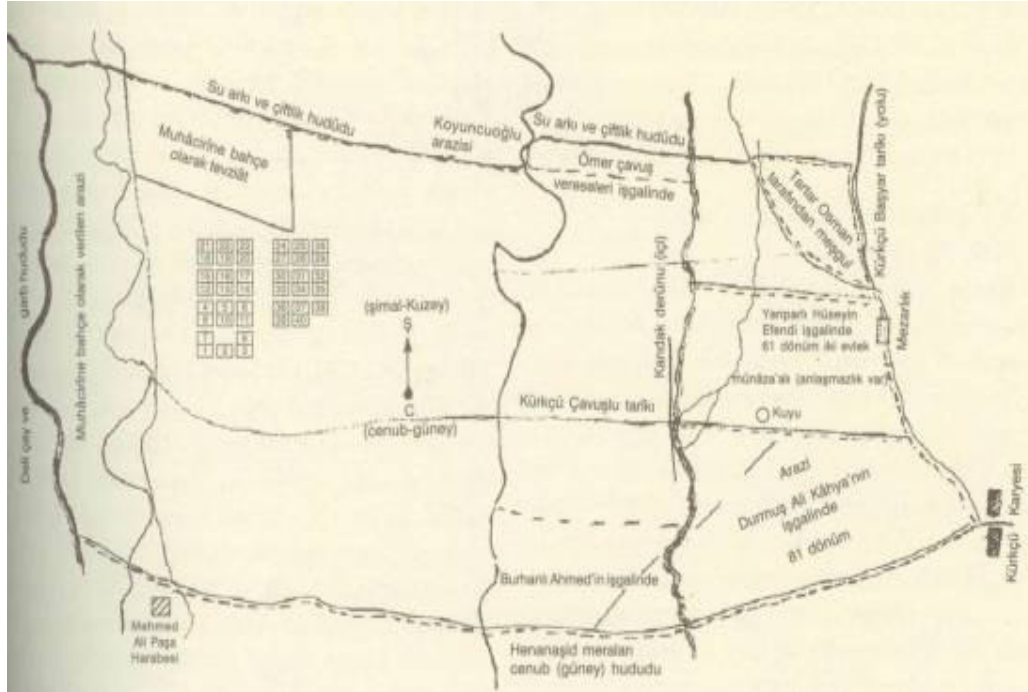
Adı daha sonra Demirhisar olarak değişen Yuvanaki Çiftliği’nde yapılacak konutlar için kullanılacak malzeme birim fiyatı ve işçi-usta yevmiyesinin belirlenmesi amacıyla Adana İmar Mühendisliği ile Mersin Vilayeti arasında yazışmalar gerçekleşmiş, sonunda Mersin Valiliği numune evlerin maliyetini gösteren listeyi 25 Ocak 1925 tarihinde hazırlamıştır.¹⁰⁶

Köy planlama aşamasında evlerin kargir olarak yapılmasının düşünüldüğü ancak onarım raporunun ekinde yer alan krokide de görüldüğü üzere kargir evlerin sayısının sınırlı miktarda kaldığı görülmektedir. Yapılan yazışmalarda, belirlenen rayiç bedellerin çok düşük olduğu ve bedellerin daha gerçekçi hale getirilmesi istenmiştir. (Eres 2008, syf. 118)

Sonunda Yuvanaki Çiftliği’nde 34, Bedros Çiftliği’nde 50 adet huğ tipinde ev yapımı için bölgenin yerli müteahhitleri ile anlaşmaya varılmıştır. Teknik özellikler Adana’daki evler ile aynı olup teslim süresi 45 güne uzatılmıştır. Dolayısıyla Ocak 1924’te evlerin tesliminin gerçekleşmesi istenmektedir. Ancak 13 Temmuz 1925’te hazırlanan krokiye göre mübadiller için yapılan evlerin inşa süreci istenilen sürat ve özellikte olmamış ve pek çok ev tamamlanmamıştır. Krokiye göre numaralanan evlerden 1-6 arası kargir, geriye kalan 34 ev ise iki sıra halinde gösterilerek huğ

¹⁰⁶ BCA 272.00.0.11 / 21.103.10

olarak yapılmıştır. Taş evler önemli oranda tamamlanmış olmasına rağmen huğlarda yıkılmalar görülmektedir. Krokinin altındaki bilgi notunda köy inşaatının tatil edilmiş olduğu bilgisi de verilmektedir.¹⁰⁷

Şekil 3.234. Mersin Yuvanaki Çiftliği onarım raporu krokisi (Cengizkan 2004, syf. 41)

Yöredeki mübadil anlatımlarından ve günümüze gelen evlerden hareketle Fahriye Emgili tarafından araştırılan Mersin mübadil konutlarının, belirli bir plan dahilinde inşa edildiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Fakat elde ayrıntılı bir plan bulunmamaktadır. Buna göre evler iki kat olarak düşünülmüş ve her katta iki oda, mutfak, abdesthane ve gusülhane olacağı planlanmıştı, ayrıca odaların içinde yüklük amacıyla kullanılmak üzere dolaplar da yapılacaktı. (Emgili 2011, syf. 162-163)

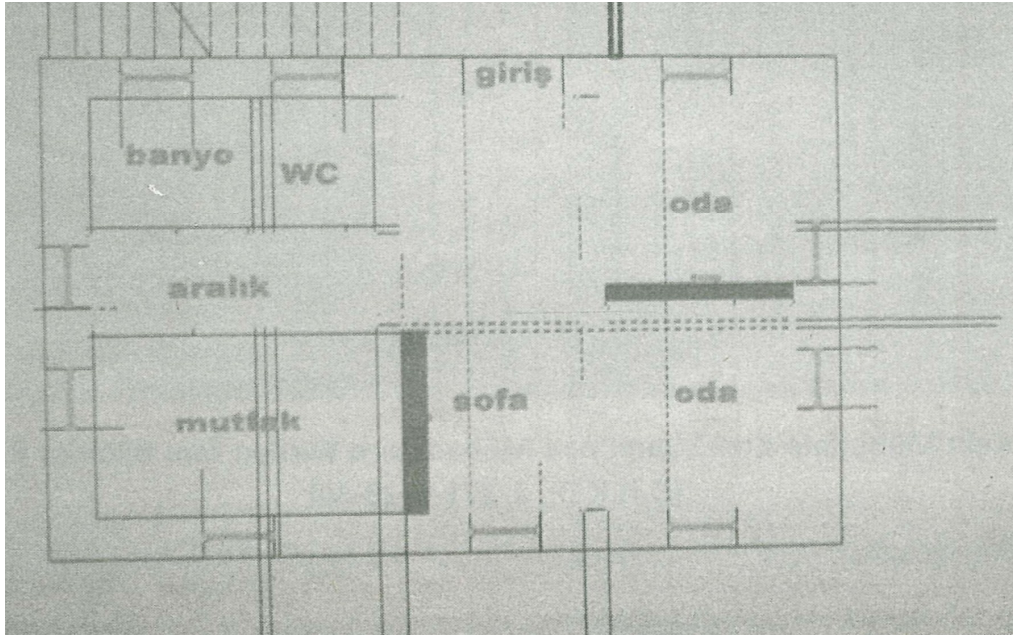
Mübadil konutlarının maliyetinin yüksek olması sebebiyle de tüm yurttaki olduğu gibi bu uygulamadan vazgeçilerek daha hızlı ve ucuz inşa edilen iktisadi hanelerin yapımına geçildiği bu amaçla 6 çift iktisadi hane yapımı için 4 Mayıs 1926'da ihaleye çıktığı görülmektedir. İktisadi haneler, dikdörtgen planlı, tek katlı bir veya iki odalı, ahşap karkas taşıyıcı sistemli ve bu sistemin iç dolgusu saz ve balçıkla dolgulanarak, sıvanmış şekildedir. Kapı dışında küçük pencere delikleriyle içeriye

¹⁰⁷ BCA 272.80./4.10.11.(2)

ışık sağlanan yapıların üst örtüsü çinko levhalar ile kaplanmıştır. Mübadillerin anlatımlarına göre sazdan ve çamurdan yapılan bu evler pek dayanıklı olmamış, yağan yağmurlarla kısa sürede akmış ve mübadiller kendi imkânlarıyla biriketten evler yapmışlardır. (Emgili 2011, syf. 164)

Şekil 3.235. Günümüze ulaşan Yuvanaki Çiftliği (Demirhisar)'ndeki mübadil evi (Emgili 2011, syf. 163)

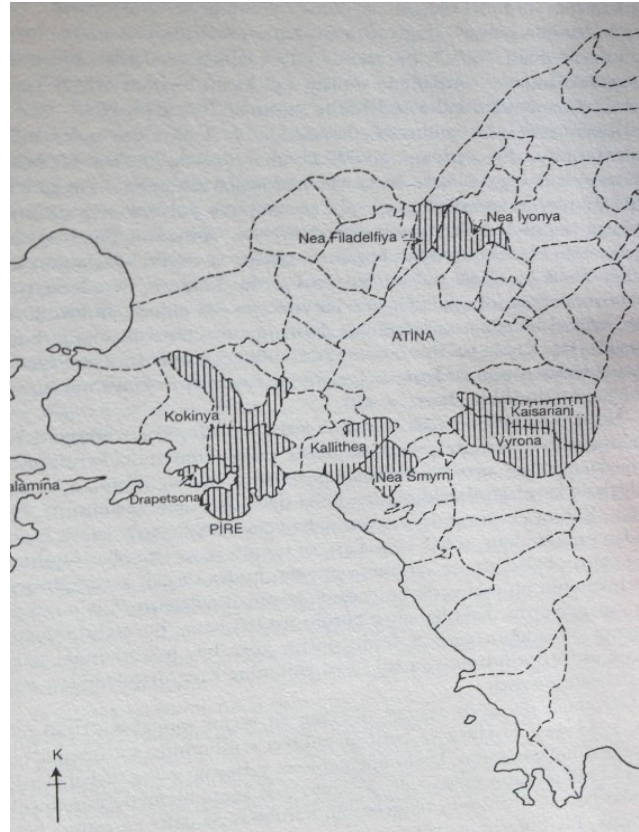

Şekil 3. 236. Yuvanaki Çiftliği (Demirhisar)'ndeki mübadil evinin ölçeksiz planı (Emgili 2011, syf. 165)

3.4. YUNANİSTAN'DA MÜBADİLLERİN İSKÂN UYGULAMALARI

Karşılıklı olarak nüfus değişiminin yapıldığı ülke olan Yunanistan'da mübadelenin etkileri daha da derinden hissedilmiştir. Beş milyona varan nüfusunun yaklaşık 1.400.000'i Anadolu'dan gelen, henüz üretici ve yerleşik duruma getirilemeyen mübadiller tarafından oluşturulan Yunanistan'da, maddi imkânsızlıklar yanında politik çekişmeler sorunların daha da derinleşmesine neden olmuştur.

Gelen mübadillere ilk aşamada giyecek, yiyecek ve sağlık yardımında bulunulduktan sonra geçici barınma merkezlerinde barınmaları sağlanmıştır. Uluslararası yardım kuruluşlarının tüm çabalarına rağmen gelen göçmenlerin %20'si salgın hastalıklar sonucu mübadelenin ilk aylarında hayatlarını kaybetmiştir.

Şekil 3.237. Atina ve çevresinde mübadillerin başlıca barınma merkezleri (Hirschon 2000, syf. 48)

Geçici barınma merkezleri olarak belirlenen tiyatrolar, kiliseler, okullar, askeri kamplarda nüfusun yığılmasının artması üzerine barınma sorununu çözmek üzere 3 Kasım 1922'de, Sağlık Bakanlığı bünyesinde göçmenlerin konaklayacakları

konutları yapmak üzere, Mülteci Kurtarma Fonu'nun kurulmasına karar verilmiştir. Fonun ilk çalışmaları, yapılan yardımlarda da etkinlikleri görülen uluslararası yardım kuruluşları tarafından yapılmıştır. Barınma, gelen göçmenlerin çoğunun, ellerinde inşa malzemesi olarak ne varsa onu kullanarak, ilkel barakalarını kendi elleriyle yapmalarıyla geçici olarak çözülmüştür. Bu barakalar, teneke ve tahta kalaslar ile ucuz olarak bulunabilecek ne türden malzeme varsa onunla yapılıyor, inşa alanı olarak caddeler, meydanlar, işçi evleri kenarları ve kamu yapılarının bitişiği ile yapılan evlerin yan yana duvarı seçiliyordu. Örneğin Atina-Pire Limanı yakınlarında çöplük olarak bilinen ve çevresi mera olarak kullanılan Kokinya'da mülteci yerleşim bölgesi kurulmasına karar verildi ve burada 20-25 m²'lik arsalarda, üzerinde alçak tavanlı, tek odalı, duvarları kamış ve üzeri sıvadan ibaret yapılar yapıldı. (Hirschon 2000, syf. 45) Göçmen yardım Fonu tarafından yapılan evler ise, çatısı katranlı keçe kaplı ahşap barakalardan ibaret yapılar olduğu için eleştirilmiş, göçmenlerin ilk yerleştirilmelerinde önemli katkılar sağlamasına rağmen yetersiz kalmıştı. Bu amaçla uluslararası yardım talebinde bulunan Yunanistan'ın bu talebine Milletler Cemiyeti olumlu cevap vermiş ve 29 Eylül 1923'te Göçmen İskân Kurulu oluşturulmuştur. (Colonas, 2007, syf. 255-257)

Şekil 3.238. İlk iskân çalışmalarından görünüm (Colonas 2007, syf. 258)

Göçmen İskân Kurulu dört üyeden oluşmakta idi. Üyelerden başkan, göçmenlere yardım eden gönüllü kuruluşları temsilen bir Amerikan vatandaşı, yardımcısı, Milletler Cemiyeti tarafından atanan bir kişi, kalan iki üye ise Yunanlılardan seçilmişti. Yunanlıların Amerikalılar ile işbirliği içindeki çalışmaları daha Rumların Anadolu kıyılarından Yunanistan'a taşınmaları sırasında başlamış, Yunan hükümeti Yunan gemilerinin Yunan ordularını boşaltmakla uğraştığı, hükümetin yiyecek ve çadırının olmadığı, bu yüzden göçmenlere yardım edemediğini bu sebeple Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere diğer dost Avrupa devletlerine acil yardım çağrısında bulunmuştur. (Erdal 2012, syf 189)

Milletler Cemiyeti Yunanistan'a yapacağı yardımı Göçmen İskân Kurulu vasıtasıyla yapmayı kararlaştırmış, Yunan Hükümeti de yaklaşık 850.000 hektar araziye, yeniden düzenlenmesi, göçmenlerin yerleştirilmeleri ve üretici hale getirilmeleri için Kurul'un emrine vermişti. Kurul da, kendilerine verilen arazilere kırsal iskân planı hazırlayarak, göçmenler için ev, tarım alanı, tohumluk, vb. malzeme yardımında bulunmuştu. Yapılan çalışmalar sonucunda 1928 yılı sonuna gelindiğinde yaklaşık 12.500.000 £ harcanmış, Yunanistan kırsalında yaklaşık 2000 yeni yerleşim yeri oluşturulmuş ve 150.000 aile yerleştirilmişti. Yeni yerleşimler, daha çok mübadele öncesi yoğun Türk nüfusunun yaşadığı Trakya ve Makedonya'da yapılmıştı. (Demirtaş 2008, syf. 44-45)

Gelen göçmenlerin yerleştirilmelerinde alışık oldukları coğrafyaya uygun olan bölgelere iskânına dikkat edilmiş, ayrıca ailelerin ve köy, kasaba ahalisinin mümkün olduğunca bir araya yerleştirilmelerine çalışılmıştır. Öncelikle terkedilmiş Bulgar ve mübadele öncesi bir süreliğine aynı evi paylaştıkları Türklerin evlerine yerleştirilen mübadiller, gelen nüfusun milyonları aşması üzerine mevcut konutlar yetmemiş, yeni evlerin yapılması gündeme gelmişti.

Bu amaçla 1924 yılı başında Makedonya İskân Dairesi, Sommerfeld-Dehatege Şirketine 10.000 ev yapılması için bir anlaşma imzalamıştır. Şirket, 1925 yılı sonunda evleri şartnamede belirlenen oranda tamamlayarak teslim etti. Şartnamede yapılması öngörülmeven evlerin iç dış kaplaması ile tavan ve taban döşemeleri Göçmen İskân Kurulu tarafından tamamlanmıştır. İhale yöntemiyle evlerin pahalıya mal olması üzerine, Makedonya'da yapılacak evlerin inşaat işi, yerel müteahhitlere ihale edilmiş, göçmenler de evlerinin inşaatında ücretli işçi olarak çalıştırılarak, konut üretiminde daha ekonomik bir yol tercih edilmiştir.

Yapılan evlerde konut biriminin dışında ayrıca ahır, tütün deposu kiler gibi ek birimler de bulunuyordu. Kırsal alanda yapılan evler, inşa malzemesi olarak duvar arası tuğla dolgulu ahşap karkas taşıyıcı sisteme sahip evler ile taş malzeme ve betonarmenin birlikte kullanımı ile inşa edilen evler olarak iki tipteydi çatılar ise kiremit ile örtülüydü.

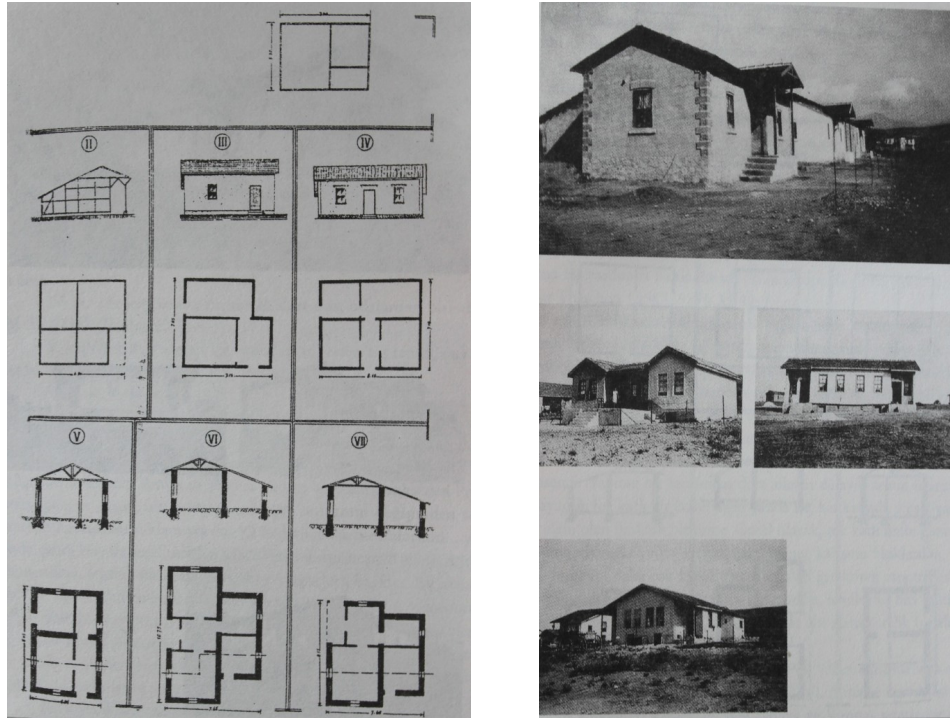
Yunanistan'da yapılan mübadil konutlarına bakıldığında genel itibariyle yedi tipte konut yapıldığı görülmektedir. Bunlar ;

1,2 ; Sommerfeld Evleri diye bilinen evlerde şirket, taş temeli, ahşap iskeleti ve çatıyı kapatıyor, diğer eksik kısımlar ise göçmenler veya kurumlar tarafından eldeki malzemeye göre yapılıyordu.

3 ; Bir aile için standart tipte ev taş temelli ve üç odalı olarak yapılmakta ve odalardan biri ahır olarak kullanılmaktadır.

4; Yine bir aile için belirlenen taş temelli, odalardan biri ahır olarak kullanılan dört odalı ev plan tipi

5-6-7 ; Çiftçi aileler için standart tipte evler şeklindeydi.

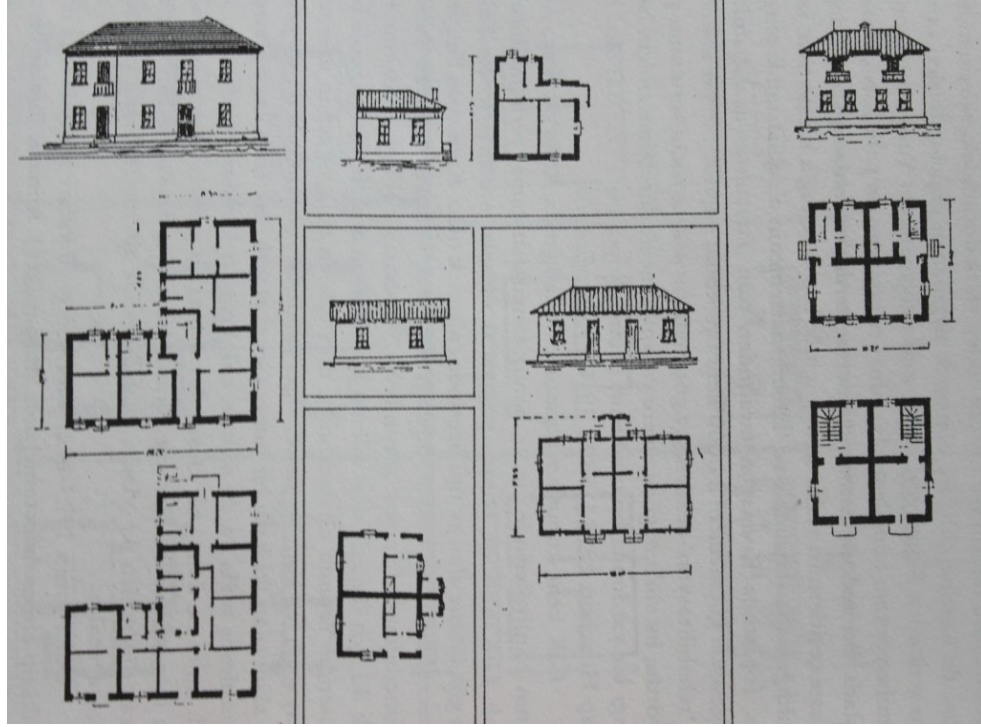
Şekil 3. 239. Göçmen İskân Kurulu tarafından onaylanan kırsal konut plan tipleri ve uygulama örnekleri (Colonas 2007, syf. 261-262)

1922-1924 yılları arasında devletin yaptığı 13.500 ve mübadele öncesi Anadolu'dan gelen Rumların bir süre aynı evde birlikte yaşadıkları Türklerden sağlam şekilde devraldığı 64.000 eve ilave olarak Göçmen İskân Kurulu 52.000 yeni ev yapmıştır.

Şehirlerin kenar mahallelerine yerleşen çok sayıda göçmenin konut sorununu çözmek amacıyla da Kurul çeşitli çalışmalar yapmıştır. Bu amaçla yıkık ve onarılmaya başlanan konutlar ile şehir çevresindeki boş alanları idaresi altına alarak gelen göçmenler için arazi düzenlemesi yapmış ve belirlenen plan tiplerinde konut üretimine başlamak üzere harekete geçmiştir. Bu amaçla 59 bölgede toplam 24.000 kent tipi konut yapılmıştır. İlk uygulamalar Atina'da dört ve Atina banliyölerinde üç yerleşim birimidir. Burada yapılan konutlarda birbirine bitişik iki ayrı üniteye dört ailenin barınması amaçlanmıştır. Yapılan konutlar iki katlı olarak düzenlenmiş olup, yapının bir cephesi dört ailenin de yaşamını sürdüreceği tek katlı bir planlama ile diğer cephesi ise iki katlı ve iki set yaşama alanı olan kısımdan oluşmaktadır. Tek katlı ünite güneşte kurutulmuş tuğla ya da saman, çakıl çamur karışımı bloklardan, iki katlı bölüm ise ateş tuğlasından oluşturulmuştur. Her aile için ayrılan birim antre, tuvalet ve mutfakla iki odadan ibaret olan toplam 36 metrekareden oluşmaktaydı.

Daha geç tarihli olarak 1925-1930 tarihinde tasarlanan evler sokak yerleşimi ve birbirini kesen yol düzeni ile döneminde örnek olarak gösterilen yerleşmeler olarak kabul edilmişti. Başlıca iki tip plan şeması görülen evlerde, iki ailenin barınabildiği gibi, yedi ailenin barındığı evler de bulunmaktaydı. Zamanla şehir kenarlarında küçük kentler haline dönüşen göçmen yerleşimleri tekdüze ve monoton görünümü dolayısıyla döneminde eleştirilen uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

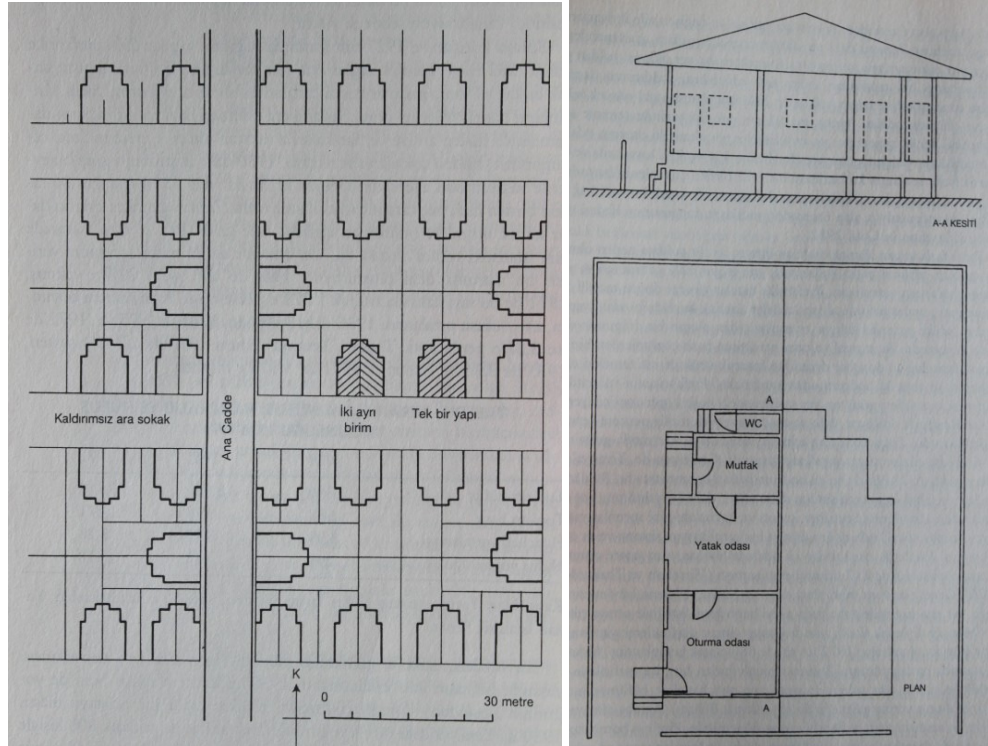
Varsıl aileler tarafından önemli oranda finanse edilerek yapılan Ymittos, Nea Philadelphia ve Nea Symrna yerleşim planı ve konut planları bakımından diğer göçmen yerleşim birimlerinden farklı bir yapıya sahipti. Atina Şehir Planı'na uygun olarak yapılan geniş parseller içinde iki katlı, önlerinde verandaları olan evler bölgeyi, şehrin tatil beldesi durumundaki villalar beldesi haline getirdi. Kaliteli inşaat malzemesi kullanımı ve geniş caddeleri ile mübadil evleri, yapıldıkları dönemin hemen sonrasında yüksek rant sağlayan gayrimenkuller haline dönüştü ve Atina'nın zengin semtleri haline gelerek kısa sürede el değiştirmeye başladı. (Colonas 2007, syf. 260-266)

Şekil 3.240. Göçmen İskân Kurulu tarafından onaylanan kent konut plan tipleri (Colonas 2007, syf. 261-262)

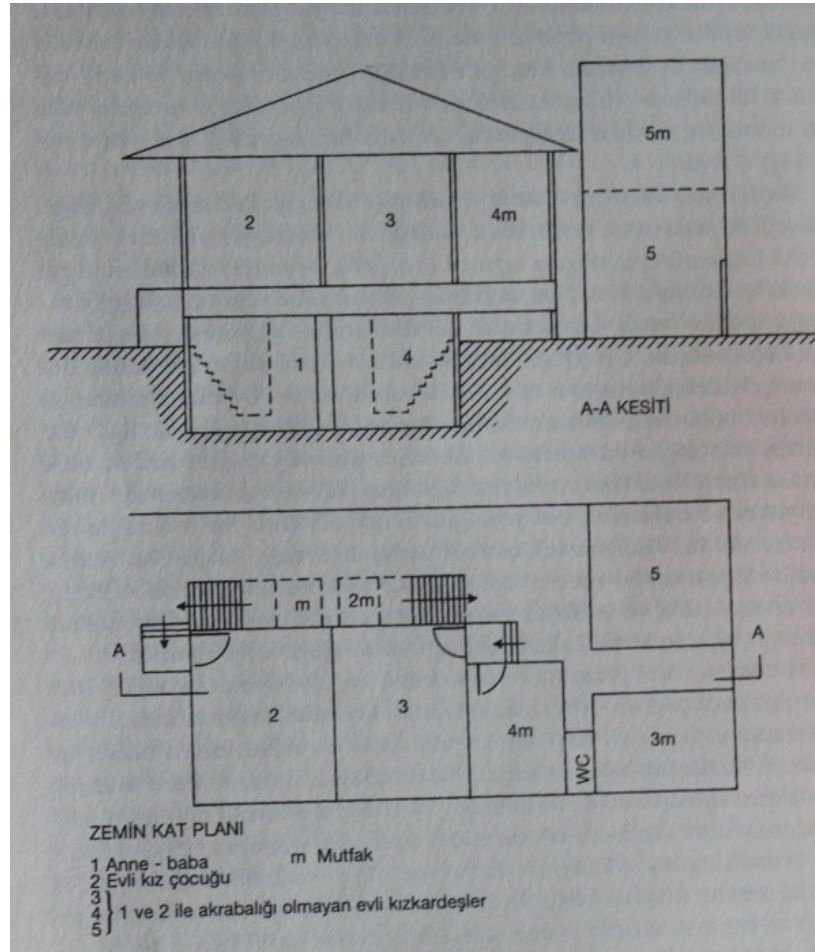
Mübadiller için yapılan bir başka örnek yerleşme yine Pire yakınlarındaki Kokinya'nın kuzeyinde Yeramyia adı verilerek oluşturulan yerleşim birimidir. Bölgede ilk etapta 1927 yılındaki çalışmalarda 80.000 m² arazi 50x35 metre ölçülerinde 32 parçaya bölünerek, her parça onar metrelik yollarla birbirinden ayrıldı. Yollarla ayrılan birimler yirmi küçük arsaya bölündü ve bunların üzerine onar ikiz prefabrike ev yapıldı. İkiz evlerin yanında açık avluları da yer almaktaydı.

Evlerin boyutları 8x9,5 metre ölçüsündeydi. Böylece her dairenin kullanımına 4x9,5 metre olmak üzere 38 m²'lik alan ayrılmıştı. Ev ikisi oda, diğeri mutfak olmak üzere üç birime ayrılıyor, bir de küçük tuvalet, yapı içerisinde bulunuyordu. Prefabrike yapılar ahşap iskeletli ve asbestten yapılmış panel duvarlıydı. Yerleşim içinde içme suyu ortak kullanımdaki birkaç çeşmeden sağlanmakta, atık su ise dört evin ortak kanalizasyonunu toplayan foseptik çukurunda toplanmaktaydı.

Şekil 3.241. Yeramy'a'da yerleşim planı ile evlerin plan ve kesiti (Hirschon 2000, syf. 58-59)

Yeramy'a'da yapılan bu yerleşim ile 276 prefabrike konut yapılmış ve 552 aileye konut sağlanmıştı. Zaman geçtikçe konut sayısı aynı kalmakla birlikte aile sayısı artmaya başlamıştır. Vazgeçilmez bir gelenek olarak görülen evlenen kızlara drahoma (çeyiz) olarak ev verme, mübadil evlerinde çeşitli tadilatları da beraberinde getirmişti. Bu yerleşmede imkânların sınırlı olması nedeniyle evlenen kızlara ev değil oda verilmesine dönüşen gelenek için, prefabrike evlerin molozla dolgulu bodrum katları kazılarak iki oda elde ediliyor, iç avlu olarak belirlenen alana da yeni odalar yapılıyordu. Uzun yıllar alt gelir grubuna sahip kişiler tarafından ikamet edilen prefabrike evlerin bu durumu, yakın tarihlerde yapılan ekleriyle de olsa konutların günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Her aile için belirlenen odalar içinde yapılan göze çarpan en kapsamlı tadilat küçük de olsa mutfak ve tuvalet biriminin oda içerisine yerleştirilmesi olmuştur. (Hirschon 2000, syf. 56-63)

Şekil 3.242. Prefabrike mübadil konutunun drohama yoluyla beş aileye barındırarak hale dönüşmesi (Hirschon 2000, syf. 62)

3.5. MÜBADELE SÜRECİ SONRASINDA KIRSAL ALANDA İSKÂN UYGULAMALARI

3.5.1. Kırsal Alanı Düzenlemeye Yönelik Yasal Çalışmalar

Mübadele döneminde iskân işlerinin organize edilmesinde önemli rol oynayan Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti, Meclis'te yapılan ve iskân işlerindeki aksaklıkların tartışıldığı oturumlarda sürekli eleştiri almış, savunma niteliğindeki konuşmalarda ayrılan bütçenin yetersizliği dile getirilmiş, tartışmaların büyümesi üzerine Vekâletin kaldırılması gündeme gelmiştir. Bunun üzerine 2 Kasım 1924 tarihinde Vekâlet kaldırılarak iskân işleri Dahiliye Vekâleti bünyesine alınmıştır.

Dahiliye Vekâleti iskân işleriyle ilgili olarak çeşitli yasal düzenlemeler yapmıştır. Bunlardan Mecburi İkamet Kanunu ile Borçlanma Kanunu birikmiş sorunların çözümünü çabuklaştırmak amacıyla hazırlanmış yasa ve yönetmeliklerin en bilinenleridir. 1935 yılında iskân işleri Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'ne bağlanmıştır. Doğrudan iskânla ilgili olarak Meclis'teki görüşleri önemli ölçüde bünyesine alan 31 Mayıs 1926'da çıkartılan 885 numaralı İskân Kanunu bu yanıyla önem taşımaktadır.

3.5.1.1. İskân Kanunu (31 Mayıs 1926)

Kanun 13 madde ve bir geçici maddeden oluşmaktadır. Satır aralarında daha önce yapılan iskânla ilgili kanuni düzenlemelerden farklı olarak “Türk Kültürü” kavramının kanunda yer bulması ve vurgulanması yeni cumhuriyetin, ulus devlet olma yolunda yaptığı erken tarihli adımlardandır.

Kanunun 1. maddesi uygulamanın Dahiliye Vekâleti tarafından yapılacağını belirtmektedir. 2. maddede ise “Türk kültüründen olmayanlar, frengi, cüzzam gibi bulaşıcı hastalığı olan kişi ve aileler, askeri ve siyasi suçlar dışındaki cinayet hükümlüleri, anarşistler, casuslar, Çingeneler ve sınırdışı edilenler kabul edilemez” denilerek mübadele sürecinde Türk unsurundan olmayanların Türkiye'ye getirildiği eleştirileri bu maddeyle karşılık bulmuştur.

Kanunun 3. maddesi “iskân işlemlerinde seyyar aşiretlerle, göçebelerin, sağlık nedenleriyle nakilleri gerekenlerin, ormanlarda bulunan ve geçimini sağlayamayan köylüler ve dağınık halde bulunan köylerin uygun merkezler etrafında birleştirilmesi

ve özellikle sınırlarda bulunup, casusluktan şüphe edilen kişi ve toplulukların sınırlardan uzaklaştırılabileceğini” belirtmektedir. Bu madde yüzyıl başından itibaren köylerin büyük merkezler halinde planlı yerleşimler haline dönüştürülmesi düşüncesinin Köy Kanunu ile birlikte İskân Kanunu’nda da yerini bulduğunun göstergesidir. Ayrıca İttihatçıların iskân politikalarında sınırlara yapılacak yerleştirmelerde Türk olmayan unsurların daha iç bölgelere yerleştirilerek Türk köyleri içerisinde eritilmesi düşüncesinin izlerini de taşımaktadır.

4. Maddede “yapılan özel antlaşmalara göre mecburen Türkiye’ye gelenler, o antlaşmanın hükümlerine ve hükümetçe alınan kararlara göre, kabul ve iskân edilirler” denilmektedir. 5. maddede Çingenele için ayrıma gidilmiş Türk uyruğunda olanların uygun yerlere yerleştirileceği, yabancı uyruktaki Çingenelelerin ise sınır dışı edileceği belirtilmiştir.

Kanunun beş ana maddesi dışında diğer maddelerde iskân edilecekler sağlanacak kolaylık ve muafiyetler belirtilmektedir. İskân edilecek kişi veya grupların yurtdışından gelenlerin yanında, yurtiçinden de nakledilecek gruplar (aşiret ve göçebeler) ifadesini de açıkça belirtmesi, kanunun çıkarıldığı dönemde Doğu Bölgesi’nde yaşanan gergin ortamın çözümü ve doğabilecek isyanlar sonucu gerçekleştirilebilecek yer değiştirmelere de zemin hazırlamaktadır. Kanunda yeniden kurulacak köylerin okul, cami, hamam, karakol gibi kamu yapılarıyla, mezarlık, mera, orman gibi köyün kullanımında olacak ortak alanlara sahip olması gerektiğine yer verilmektedir.

3.5.1.2. İskân Kanunu Sonrası Köy Çalışmaları

Kanunun yayınlanmasından bir yıl sonra yaşanan Şeyh Sait İsyanı, İskân Kanunu paralelinde 19 Haziran 1927 tarihinde hazırlanan “Bazı Eşhasın Şark Menatıkından Garb Vilayetlerine Nakillerine Dair Kanun” ile Devlete muhalif bazı oluşum ve topluluklar Batı bölgelerine nakledilmiştir. (Cihanoğlu 2010, syf. 216-223)

1927 Yılına gelindiğinde yaşanan isyan ve bölgelerin merkezlere olan uzaklıkları sonucu ulaşımda yaşanan zorluklar neticesinde, Devletin idari, iktisadi ve sosyal açıdan kendini daha güçlü hissettirmesi amacıyla Umumi Müfettişlikler kurulmuştur. Müfettişliklerin kuruluş amacında asayiş sağlamak, milli kültürü yaymak, imar işlerini yürütmek gibi amaçlar belirlenmişti. 12 Şubat 1927 tarihinde hazırlanan “Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun” ile 12 Şubat 1927 tarihinde Elazığ, Urfa,

Bitlis, Hakkari, Diyarbakır, Siirt, Mardin ve Van illerini kapsayan Birinci Umumi Müfettişliği kurulmuştur. Birinci Umumi Müfettişlik sınırları içerisinde yapılan iskân işlerine bakıldığında, genelde dağınık olan yerleşimlerin toplulaştırılmasına ve köy birimlerinin sağlıklı haline getirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Ülkenin diğer bölgelerinde de özellikle göçebe olarak yaşayan nüfusun yerleştirilmesine dikkat edilmiş bu iskân dışında geçimini sağlayamayan özellikle Karadeniz Bölgesi ve Tunceli bölgesinde nüfusun kendi başvurusu üzerine iskânlar gerçekleştirilmiştir. Asayiş sorunları ve doğal afetler nedeniyle de iskân çalışmalarının bu dönemde yoğun olarak gerçekleştirildiği görülmektedir. (Sarı 2011, syf. 90-110)

19 Şubat 1934 tarihinde İkinci Genel Müfettişlik Çanakkale, Tekirdağ, Edirne, Kırklareli illerini kapsayacak şekilde kurulmuştur. Müfettişliklerin kuruluş amaçları arasında yer alan imar ve köylerin ekonomik açıdan yükseltilmesi ülküsünden hareketle, 1935 tarihinde, köy ve köycülük işlerini takip etmek amacıyla “Köycülük” bürosu kurulmuştur. Bu büro ilk olarak 1931 yılında İzmir İlbaylığında uygulanmış ve bizzat vali tarafından yönlendirilen köy kalkındırma çalışmalarında başarılı sonuçlar alınması üzerine, Balıkesir Vilayeti’nde de Köy İşleri Bürosu kurulmuştur. 1935 Yılında Trakya Umumi Müfettişliği personel yasası çıkarılmış ve 1936 yılında Trakya Köy Bürosu ile birlikte aynı yıl tüm ülkede Vilayet Köy Büroları açılmasına karar verilmiştir.

Köy bürolarının hizmet alanları, Köy Kanunu’nda belirlenen hedeflere ulaşmak, köy idaresini tesis etmek ve köy kalkınmasında gerekli olan bayındırlık ve kültür işleri ile imara yönelik çalışmalar yapmak olarak belirlenmiştir.¹⁰⁸ (Eres 2008, syf. 149)

Köy bürolarının çalışmaları sonucunda beş yıllık köylücülük programları hazırlanmaya ve değişik illerde beş yıllık köy kalkınma planları yayınlanmaya başlamıştır. Ayrıca düzenli olarak çıkarılmaya başlanan il yıllıklarında köylerde yapılan çalışmalar ile Halkevleri/Halkodaları Köycülük Şubesi’nin yaptığı çalışmalar yayımlanmıştır. İl yıllıkları dışında özellikle Ülkü dergisinde de diğer ülkelerde köy kalkınmasının nasıl gerçekleştirildiğine dair çeviriler yer almıştır. Özellikle yurtdışına yönelik olarak hazırlanan broşür ve yayınlarda eski tip köy ile yeni imar

¹⁰⁸ Özellikle 1938 yılında kurulan İstanbul Vilayeti Köy Bürosu İstanbul köylerinde tip projeler hazırlama konusunda çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalar Taksim Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler Bölümü’nde yer almaktadır.

edilen köy görünümüleri, dönemin anlatılarında da görüldüğü üzere, karşılaştırılmıştır. (Bozdoğan 2002, syf. 79)

3.5.1.3. 2519 Sayılı İskân Kanunu (14 Haziran 1934)

1926 yılında çıkarılan iskân kanununda ilk defa iskân kavramı içerisinde söz edilmeye başlanan Türk olmayan unsurların iskânı meselesinin, özellikle 1927'den sonra tek ulus yaratma ülküsü için yeniden ele alınması gündeme gelmiştir. Özellikle Balkan ve Şark göçmenlerin iskân işlerinin önemli ölçüde tamamlanması ve yeni göçlerin sayısının azalması üzerine ülke içinde iç göç yoluyla tek ulus yaratma düşüncesi gündeme geldi. Etnik olarak farklı kimlikleri Türk kültürüne adapte etmek amacıyla hazırlanan yeni yasa, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden itibaren İslam kültürü içinde dile getirilen etnik kimliklerin, Türk kimliği içerisinde yer bulmasını amaçlamıştır.

Yasa Meclis'e 1932 yılında sunulmuş ve yasalaşması iki yıl sürmüştür. Hazırlanma sürecinde Cumhuriyet Halk Fırkası sekreteri Şükrü Kaya önemli rol oynamıştır. Yasayla sorun olarak belirlenen iki önemli husus çözülmek istenmiştir.

Birincisi Türk kültürünü kuvvetlendirmek ve dil davasını çözüme kavuşturmak olarak belirlenmiştir. Bu amaçla ülke üç bölüme ayrılarak bu bölümlenmeye göre hareket edilecekti. Buna göre ülke toprakları a) Türk kültürünün etkin olduğu alanlar b) Türk kültürünün temsili istenilen nüfusun nakil ve iskânına ayrılan yerler c) Diğer sağlık, iktisat, kültür, siyaset, askerlik ve güvenlik nedeniyle boşaltılması istenen ve iskân ve yerleşimi yasak edilen yerler olarak belirlenmiştir. (Aslan 2010, syf. 386-392)

İkinci olarak ekonomik, siyasi ve askeri açıdan ülkedeki nüfusun dağılışı şeklini değiştirmek amaçlanmıştır. Bu amaçla Yörük ve aşiretlerin göçebelikten yerleşik bir duruma getirilerek kültürel, siyasi ve askeri açılardan bazı yerlerin boşaltılması gerekmiştir.

İskân edilen göçmenlerin iskân oldukları yeni yerlerde, bir araya gelerek toplu bir nüfus meydana getirmeleri engellenmiş ve gittikleri yerlerde 10 yıl iskân zorunlu tutulmuştur. Türdeş ve homojen bir toplum yapısı yaratma amacıyla yola çıkan yasaya muhalefet de vatandaşlıktan çıkarılma ve milli sınırların dışına sürgün gibi sert cezaları da beraberinde getirmiştir.

İktisadi olarak bir takım çözümler de getirmeyi amaçlayan yasa, toprak dağılımındaki eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Özellikle hâlâ feodal yaşamın sürdüğü yörelerde toprakların bölüşümü ve eşitsizliği ortadan kaldırmayı, boş bırakılan arazilerin ekilmesini sağlamayı ve nüfus dağılımındaki adaletsizliği ortadan kaldırmayı da kendisine hedef olarak belirlemiştir. (Gök 2009, syf. 214-216)

Köy yerleşimi ile ilgili olarak yasanın getirdiği yeniliklerine baktığımızda, yeni kurulacak veya canlandırılacak köylerde ortak kullanım alanı olarak belirlenen alan veya yapıların Devlet tarafında ücretsiz olarak köylüye bırakılacağı belirtilmiştir. Yerleşim için ayrılan alanlarda işgal veya kullanım söz konusu ise vali veya kaymakam emriyle, bu alanların boşaltılarak yeni yerleşimcilere terk edilmesi istenmiştir. Göçmenlerin iskân edilecekleri alana kadarki naklinin de devlet tarafından sağlanması yasada belirtilmiştir. Ayrıca geçici barınma merkezlerinde göçmenlerin konaklatılmaları da devlet tarafından sağlanmaktadır. İskân edilen alanlara gelen göçmenlere burada çeşitli istisna ve muafiyetler tanınmış, Türk ırkından olanların dağınık köyler kurması serbest bırakılmışken, Türk kültürüne bağlı iken farklı dil konuşanların gruplar halinde köyler kurmaları engellenerek, mevcut köylere dağıtılmaları istenmiştir. Ayrıca köylerde ailelerin nüfus sayısına göre sınıflandırılan toprakların dağılımının nasıl olacağı belirtilmiş, köy inşaatı sırasında borçlanma ve ormanlardan yararlanma gibi haklar tanınmıştır.

Yasa kapsamında çıkarılan İskân Toprak Talimatnamesi'ne göre bir ev için ayrılan parselin 1 dekar olması amaçlanmış, yeterli arazilerin olmaması durumunda ise parselin 500 m²'ye kadar düşürülebileceği belirtilmiştir. Köy kurulacak araziye konu ile ilgili uzmanlardan oluşan bir heyet tarafından incelenerek karar verilmesi, hazırlanacak yerleşme planının valilikçe onaylanan şekliyle yapılmasına dikkat edilmesi Talimatname ile istenmekte, ayrıca köy inşaatı sırasında köylünün emeğinden de yararlanılabileceği belirtilmektedir. (İskân Mevzuatı 1936, syf. 259-277)

3.5.2. Köy Hayatını Düzenleme Girişimleri ve Köycülük Akımı

1929'dan başlayarak, ülkenin 2. Dünya Savaşı öncesindeki ekonomik ve düşünsel döneme geçişine kadarki süreçte edebiyatta, bilim dünyasında ve aydınların yazılarında karşımıza çıkan Köycülük akımı, ülke gündeminde uzun süre kalmış ve tartışılmıştır.

Köycülük akımının temellerine baktığımızda, Cumhuriyet'in ilanı sonrasında çeşitli zorluklarla yerleştirilen Osmanlı coğrafyasından gelen göçmenler ile Anadolu'da yerlerini bırakıp Milli Mücadele sonrasında geri dönen, yerinde kalsa da zorluklar yaşayan Anadolu halkının organize edilerek eğitilmesi ve tarımsal üretimin daha da verimli hale getirilmesini amaçlanmaktaydı.

Cumhuriyet özellikle, 1930'lu yılların başında, kendi ideolojisini yaymak, kalıcı hale gelmek ve milli devlet olma amacına erişmek için eğitilmesi ve örgütlenmesi gereken bir kitle olarak köylüleri görmekteydi. Köy nüfusunun ülke nüfusu içerisindeki payı düşünüldüğünde, bu kitlenin olumlu yönde dönüştürülemediği vakit olumsuz sonuçlara yol açabileceği ortadadır. Köylücüler tarafından köy hayatı dışında ele alınan bir başka konu da, özellikle kırsal kesimde Türkçe'nin ve Türk Kültürü'nün yaygınlaştırılması, dil birliği ülküsüne erişilmesiydi.

Köylücülük akımının doğmasında şüphesiz 1929 yılında başlayan ve bütün dünyayı saran ekonomik buhranın etkisi büyük olmuştur. Anadolu'da ekonomik buhrana ilaveten uzun süren kuraklık yılları, kırsal kesimde hayatı olumsuz etkilemiş ve pek çok köylü tefecilerden borç para almak zorunda kalmıştı. Ülkede tarımsal üretimin azalması kıtlığın yaşanmasına neden olmuş, köyden gelen halk şehirlerin varoşlarına doğru yönelmiş, dolayısıyla tarımsal üretimin önemi artmıştı.

Şehir kültürüne karşı köy kültürünü yüceltmeyi amaçlayan Köylücüler, dönemin iktidarı tarafından da destek bulmuştu. Ülkenin kurulduğu günden beri desteklenen liberal politikaların başarı sağlayamaması ve devrimler sürecinde halk ile devlet arasında yaşanan kopukluğu gidermek amacıyla Cumhuriyet Halk Fırkası, temel kavramları arasına aldığı Halkçılık politikası paralelinde 1932 yılında halkevlerini kurmuştur. Halkevlerinin temel faaliyetlerinden biri de Köylücülük Kolu'nun faaliyetleriydi. Bu kol köylere geziler düzenliyor ve çeşitli konularda uzmanları köylere yönlendirerek karşılıklı olarak etkileşimin ve köylere de bilgi akışının gerçekleşmesini sağlamayı amaçlıyordu. (Çeçen 2000, syf. 104)

Köye ve köye ulaşmak için denenen bir başka yol da yayınlardı. Özellikle süreli yayınlarda köycü faaliyetlere yer veriliyor ve bazıları da köylere ücretsiz dağıtılıyordu. Bu dergilerden en bilineni Ankara Halkevi tarafından yayınlanan Ülkü Dergisi'ydı. Derginin, köylücüler bölümü başlığı altında çıkan yazılarında Nusret Kemal imzalı “Danimarka Köylüsü Nasıl Uyandı” (Kemal 1934, syf. 467-473) veya Nusret Kemal imzalı “Meksika’da Köy Terbiyesi:Kültür Heyetleri” (Cook 1934, syf. 227-233) gibi çevirilerle Dünyada köy hayatında meydana gelen değişiklikler incelenmiştir. İncelenen ülkelerde köylünün eğitimi, uygulanan tarım politikaları, köylüye sağlanan sosyal olanaklar ve ülke yönetimine olan katkıları incelenmiştir. Ülkü Dergisi içerisinde köy monografilerine de sıkça yer verilmiştir. Bu monografilerde tetkik edenin imzası ile yayınlanan köy incelemelerinde köyün iktisadi durumu, eğitim, sağlık ve yaşantıya ait pek çok bilgi verilirken, köyün geliştirilmesi, yol ve sağlık koşullarının sağlanması ve üretimin artırılması konusunda yapılması gerekenler, öneriler halinde verilmiştir.

Köy hayatını anlatan Abdülkadir imzasıyla yayınlanan “köy ve köylüler” başlıklı yazı aslında her ne kadar aslında köylücülerin köy ile iletişim kurmadaki yaklaşımını göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Köy yaşamına ait pek çok bilginin verildiği yazıda,

“...Türk köylüsü toplu işlerde mutlaka dışardan tutumlu, becerikli bir buyrukçu, güdümcü ister, sözlerin ve lafların müeyyidelerini kendine göre olan sürâti intikal ile çabuk bulur ve anlar. İyi ve sıkı gütmenden yemiş vereceğini bilir ve ona uyar. Değilse işi savsaklar...”

denilerek, köy işlerinin organize edilmesinin dışarıdan bir müdahale ile yapılabileceği belirtilmiştir. (Abdülkadir 1936, syf. 381)

Ülkü Dergisi dışında, Türk Tayyare Cemiyeti tarafından, 1929 yılında çıkartılmaya başlanan Köylünün Gazetesi de köylerde ücretsiz olarak dağıtılmaktaydı. Ayrıca Cumhuriyet’in onuncu yılında çıkmaya başlayan Yurt Gazetesi, duvar gazetesi şeklinde köylere gönderilmekteydi. Gazete kendisine amaç olarak köy ve köylünün eğitimini ona zarar verebilecek şeyler hakkında bilgi vererek korunma yollarını göstermeyi hedeflemişti. Ayrıca dönemin gazete ve dergilerinde de, Anadolu notları başlığıyla aydın kesimin köye yönelik görüşleri ve köy izlenimleri verilmekteydi. Bu yazılardan özellikle Nihal Atsız’ın makalelerinde köylerin geleneksel Türk yaşantısını hâlâ koruduğu ve bu durumun şehirlerde bozulduğu için köylerin güzel olan bu yanından yararlanmak gerektiği ifade edilmiştir. (Şentürk 1997, syf. 31-32)

Buhrandan sonra ie kapanmayı gerektiren bir ekonomi politikası yürüten Türkiye’de, kalkınmanın köyden başlayacağını düşünen aydınlar, Türk köyünü geri bırakan nedenleri inceleyip, geri kalmışlığı ortadan kaldırmak için çeşitli çözüm nerileri geliştirmişlerdi. Bu aşamada Nusret Kemal Köymen ne çıkmaktaydı. Köymen, yurtdışında yaptığı gözlemler sonucu ortaya koyduğu fikirlerini benimsetmeye çalışmıştı. Köymen’e göre köylerin küçüklüğü ve dağınlıklığı, yol ve nakil vasıtalarının yetersizliği köylerin geri kalmasında en büyük etkendi. Modern tarım aletleriyle ziraatın yapılmadığı köylerde topraktan yeterince verim alınamamakta, zaman kaybı oluşmakta ve maliyet yükselmekteydi.

Sonuçta ziraat, köylüye yeterince gelir sağlayamamakta, başka geliri olmadığı için köy hayatının hayat seviyesini çok düşük seviyelere indirmektedir. Üretim yeterince gerçekleştirilemediği ve hava koşullarının kötü gittiği yıllarda köylü açıklıkla karşı karşıya kalmaktaydı. Tarım dışı ekonomi ise köylerde bir türlü gelişememekte, ticaret ve tarım ürünlerinin işlenmesine yönelik girişimler daha hedef aşamasındayken köylülerin eleştirileri sonucu amacına ulaşamamaktaydı.

Bu dönemde Almanya’da fabrikaların kapanmasıyla köylere yönelen halkın iskânı örneğinden etkilendiğini düşündüğümüz çeşitli teoriler de ileri sürülmektedir. Nitekim mimarların köy tasarımlarında da etkileri görülen bu düşünce, tarımsal üretim alternatifi ve sigortası olarak da görülmekteydi.

Sanayi tesislerinin köylerde kurulması ve işçilerini köylerden alması ile şehirlerin belirgin noktası olan sınıf atışması, işçi sınıfı, gecekondulaşma, kır-kent ikiliği gibi sorunlar doğmadan nlenilecekti. Köylerde ucuz toprak, emek ve hammadde kullanılacak, grev, yangın, hırsızlık gibi sorunlarla savaş ve buhran zamanlarında işçinin toprağına dönmesi mümkün olabilecekti. şehir, buhran dönemlerinde ve işverenle çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle yaşanan grev gibi iş sorunlarında işçilerin örgütlenip sınıf bilincini geliştirecek faaliyetlerde bulunacak bir ortam olduğundan onun yerine köy, sanayinin kurulması için uygun bir mekân olarak görülmekteydi. (Tuğluoğlu, 2007, syf. 144)

Köydeki tarımsal üretim arttırılması amacıyla modern tarım aletlerinin edinilmesi de önemli bir unsurdur. Yapılan yollarla pazarlama sorunun önemli oranda aşılması amaçlanmış, köylünün doğrudan doğruya şehre ulaşması sağlanmıştı. Köymen’e göre, köy ve şehir arasındaki dengesizlikte şehirlerin de büyük yanlışlıkları vardı.

Köyün kendi kendine yetmesini sağlayan el sanatlarının, sanayi devrimi sonrasında başlayan çöküşü ve şehre yapılan göçler nedeniyle köylü zayıflamaya, teşkilatsızlık ve bilgisizlik sonucunda sönmeye yüz tutmuştu. Bu amaçla köylünün köyde istihdamı ile milli kültürün korunması da sağlanacaktı.¹⁰⁹

Edebiyattaki köycü eğilimleri de bünyesinde barındıran Erken Cumhuriyet Dönemi'nde yazılmış köye ve köylüye yönelik birçok roman ve hikâye, Anadolu şartlarını anlatmaktan ziyade, kendi dünya görüşlerini eserlerine yansıtan yazarlardan söz eder. Yazarlar eğitimli şehirli aydınlar olarak köylüyü ve kırsal Türkiye'nin sorunlarını eserlerine yansıtmışlardır. Örneğin Yakup Kadri'nin Yaban romanı, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde köye bakışı ve köy edebiyatı akımının gelişmesi için gerekli altyapıyı hazırlaması açısından önem taşımaktadır. (Mizan 2010, syf. 45-46)

Genel düşünce yapısı olarak “halka rağmen halk için” sloganı çerçevesinde görülen aydınların köy ve köylüye karşı olan tutumunu, köycülük kollarının çalışmaları da istenilen düzeyde geliştirmeyi başaramamıştır. Köylerin coğrafi olarak küçük ve birbirinden uzak olması ve yapılan köy gezilerinde bile bürokratik zihniyetin hâkim olması bunda etkili olmuştur. Halkevleri üyelerinin çoğunluğu köylüye bir toplumsal mühendislik nesnesi gibi bakmış, köylüye bitirilmek istenen bir proje gibi bakılması köylünün de şehirli aydınlara karşı kuşkuyla yaklaşmasını sağlamıştır (Karaömerlioğlu, 2006, syf. 63) Diğer taraftan ziyaret edilen köyler ve köylülerin kendileriyle görüşmeye gelen aydınlara karşı olan ilgisiz tutumu ve resmi ziyaret şeklinde gerçekleşen görüşmelerdeki hoşnutsuzluğu, köylücülük çalışmalarının istenilen seviyeye ulaşmasını engellemiştir. 1939'lu yıllarda ufukta görülmeye başlayan savaşın da etkisiyle, oluşturulan savaş ekonomisiyle ülke gündeminden bir süre de olsa çekilen Köylücük çalışmaları, dönem dönem uygulamaya konulan Köy Enstitüleri vb. gibi projelerle tekrar gündeme gelmiştir.

¹⁰⁹ Dönemin köy kalkınması ile ilgili yazılardan hareketle hazırlanan çalışma için bkz. (Tuğluoğlu, 2007, syf. 144-146)

3.5.3. Devletin, Kırsal Kesimin Desteklenmesine Yönelik Çalışmaları

Cumhuriyet'in ilk yıllarında benimsenen liberal ekonomik model, 1930'lu yıllara gelindiğinde yerini devletçi yapıya bırakmıştı. Bu değişimi hazırlayan şartlara bakıldığında, özel yatırımlardan beklendiği kadar verim alınamaması ve Avrupa'da liberal ekonomiyi benimseyen ülkelerin ekonomik kriz nedeniyle yaşadığı darboğazdı. Diğer yandan devletçi bir politika izleyen Sovyetler Birliği ekonomik alanda önemli gelişmeler sağlamıştı. Ülke içinde de kurulan ve liberal ekonomiyi benimseyen, Serbest Cumhuriyet Fırkası ile geçilmeye çalışılan çok partili hayat deneyiminin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine, ekonomik model olarak devletçilik benimsenmişti. Aslında uygulanmaya konulan model tam anlamıyla devletçi bir yapı olmamakla birlikte, Devlet özel teşebbüsün önünü açacak ve denetim gücünü elinde bulundurarak her sektörde yatırımlar yapacaktı.

Cumhuriyet Halk Fırkası, İsmet İnönü tarafından Kayseri-Sivas Demiryolu açılışında yaptığı konuşmada parti programlarının “mutedil devletçilik” olduğunu belirtiyor, mutedil yönün devletçi politikanın kısıtlayıcı yönünü bertaraf etmek için kullanıldığını ilave ediyordu. Bu görüş 10 Mayıs 1931'de Cumhuriyet Halk Fırkası programına da konularak partinin ekonomik modeli olarak yerini bulmuştu. Bu model daha sonra diğer beş ilke ile birlikte 5 Şubat 1937'de Anayasa'ya konmuştur.

Devletçilik ilkesinin benimsenmesinin ardından ekonomide planlı dönem de başlamıştır. Bu amaçla yapılan ilk planlama çalışması, Cumhuriyet'in onuncu yılında, 1933 yılında uygulamaya konulan Birinci Beş Yıllık Sanayi planıdır. Hükümet programında da yer almış olan ikinci planlama 1936 tarihlidir. Yapılan planların uygulama aşamasına devlet yöneticileri tarafından özellikle dikkat edilmiş ve uygulamalar takip edilmiştir. Devlet tarafından demiryolu siyaseti katı bir şekilde uygulanmış, Cumhuriyet'ten önce kurulan yabancı şirketler devlet tarafından satın alınmıştır. Ulaşım için yapılacak yeni yollar da yapılan planlama ile açılmış ve planlanan ulaşım ağı zaman içerisinde yapılmaya çalışılmıştır. (Afetinan 1978, syf. 47-48)

1929 Ekonomik Buhranı'na çözüm yolları bulmak ve çiftçilerin özellikle kıtlık başta olmak üzere bu yıllarda yaşadığı sorunları paylaşmak amacıyla 5 Ocak 1931'de 1. Türkiye Ziraat Kongresi toplanmıştır. Ziraat odaları tarafından seçilen delegelerin

masrafları devlet tarafından ödenmiş, bu sayede katılımın yüksek olması sağlanmıştır.

Kongrede belirlenen konularda oturumlar düzenlenmiş ve kongre sonrasında belirlenen konular çerçevesinde kurulan encümenler ile ilgili bakanlıklarda toplantılar yapılarak, kongrenin sonuçları paylaşılmış ve Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nda yerini bulmuştur. Ayrıca sonuç raporları da kitap haline getirilerek yayımlanmıştır.

Kongre öncesinde açılan 1. Beynelmillel Ziraat Tetkik Sergisi de tarım alanında devlet eliyle açılan bir başka girişim olmuştur. Sergiye uluslararası katılım olmuş Rus, Macar ve ferdi olarak katılan bazı yabancı firmalar ile geniş bir katılım sağlanmıştır. Sergi sayesinde tarım alanında Türkiye dışındaki ülkelerin geldiği nokta, tarımda makineleşme ve toprakların verimli kullanımı ile ürün artışının nasıl sağlanacağı gibi pek çok konuda çiftçiler ve devlet yöneticileri bilgi sahibi olma fırsatını bulmuştur.

1938 yılında yapılan Birinci Köy ve Ziraat Kongresi, yapılan ilk kongreden farklı olarak konusunda uzmanlaşmış kişilerle köy, ilçe ve illerden gelen çiftçileri bir araya getirmiştir. Yapılan tartışmalarda, pazar ve üretim araçlarının geliştirilmesi konusu üzerinde özellikle durulmuş ve sunulan çalışmalar da kitap olarak yayınlanma imkânını bulmuştur. (Çetin 1997, syf. 75-86)

3.5.4. Köylü Eğitimi İçin Yapılan Çalışmalar

Cumhuriyet'in ilanı sonrasında eğitim alanında yapılan ilk atılımlardan birisi Eğitimin Birleştirilmesi Kanunu olmuş, 1928 yılında ise Latin harflerinin kabulü ile de okuma yazmanın tabana yayılması arzulanmıştı. Okuma yazma oranının arttırılması ve okullaşmayı sağlamak için kıt imkânlarla önemli çalışmalar yapılmış, pek çok köye dönemin maddi koşullarının imkân verdiği ölçüde okullar yapılmasına özellikle gayret edilmişti.

Okul binalarının yapılması veya mevcut yapıların okul olarak dönüştürülmesiyle fiziki şartlar önemli oranda tamamlanmışken, bu defa öğretmen ihtiyacı gündeme gelmişti. Şehirdeki yaşamda bile yeterince öğretmen bulunamamasına rağmen bu kadar yaygın halde eğitimin nasıl gerçekleştirileceği konusunda çeşitli çözüm önerileri getirilmişti. Bunlardan biri normal sürecinde öğretmen okullarının eğitim yılı beş yıl olmasına rağmen, bu süreyi öğretmen sayısını arttırmak adına üç yıla indirmektir. Ayrıca ulaşım imkânlarının iyi olmadığı dağınık bölgelerde yatılı okullar açıyor ve bu okullardan 12-18 yaş arasında zeki çocuklar ailesinin maddi durumunun iyi olmaması durumunda ücretsiz yararlanıyorlardı.

Köy ve şehir okullarında uygulanan aynı müfredat ile taşraya görev yapmaya giden öğretmenlerin bölgenin ihtiyaçları konusundaki bilgilerden yoksun olması sonucu köylüyle arasında kaynaşma sağlanamıyor, öğretmenler köyde görev yapmak istemiyordu. Müfredatın köy çocuğunun yaşamına hitap etmeyen durumu ve şehir-köy arasındaki dünya algısındaki farklılık zamanla köy için, köyde uygulamada yapabilecek öğretmenlerin yetiştirilmesi gerektiği sonucunu ortaya çıkarmıştı. Bu amaçla 1926 yılında Köy Muallim Mektepleri'nin açılmasına karar verilmişti. Buna göre çıkartılan yasa kapsamında köy hayatı için yetiştirilen köy öğretmenleri, görev yerlerine gittiklerinde kendilerine bir ev ve bir numune bahçe verilecek, öğretmen derslerini bu bahçe üzerinde öğrencilere ve köye uygulamalı olarak verecekti.

Öğrenim çağındaki çocuk ve gençlerin eğitim hayatını düzenleyen çalışmalardan sonra toplumun diğer kesimlerindeki vatandaşlarını da yeni Türk harfleriyle okuryazar hale getirmek gerekmekteydi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında okur/yazar oranı çok düşük düzeydeydi. Özellikle köylerde bu durum içler acısı durumdaydı. Harf İnkılâbı sonrasında da, yeni harflerle okuyup yazmayı bütün halka hızlı bir biçimde yaymak amacıyla Millet Mektepleri kurulmuştur. Millet Mektepleri'nde, 16-

45 yaş arasındaki vatandaşlara, yeni alfabe yanında köy hayatına dair bilgiler ve modern yaşam hakkında da bilgiler veriliyordu. Eğitim kadrosunu ise Seyyar Talim Heyetleri oluşturmaktaydı. Heyetler köylerde eğitim öğretim yapılan okullarda okul saati dışında eğitim veriyordu.

Askerde olan vatandaşlar için, er eğitimi kursları düzenleniyor, bu kurslarda başta okuma/yazma olmak üzere, günlük hayata dair bilgiler, çiftçiliğin modern aletlerle nasıl yapılabileceği ve genel sağlık şartları gibi dersler anlatılıyordu. Askerlik çağında belli başlı temel eğitimi alan gençlerin memleketlerine döndüklerinde aldıkları bilgileri çevrelerine, köyelerine yaymaları isteniyor bu sayede en uzak köylere dahi ulaşılabilirdi umuluyordu. (Çetin 1997, syf. 48-60)

Köye yönelik öğretmen yetiştirme yolunda atılan adımların istenilen seviyeye çıkamaması ve köyde kalıcı bir eğitimin sağlayamaması üzerine, köyden geleceklerin yetiştirilerek tekrar köye gönderilmesi fikri doğmuştur. Bu şekilde yetiştirilerek köylere göreve gönderilen öğretmenlere de eğitim adı verilmiş ve 11 Haziran 1937 tarihinde çıkartılan 3238 Köy Eğitim Kanunu ile sistemin yasal dayanağı da sağlanmıştır. Buna göre öğretmenler, nüfus bakımından öğretmen gönderilmeye müsait olmayan köylere, eğitim/öğretim işlerini görerek, köylünün ziraat işlerini yeni tekniklerle yapması için rehberlik yapmak amacıyla istihdam ediliyordu. Eğitim olabilmek için askerliğini yapmak, okuma yazma bilmek ve ziraat işlerini bilmek gerekiyor, yapılan seçme sınavlarından sonra yetenekli bulunanlar dört aylık temel eğitim sonrasında köyelerine öğretmen olarak gönderiliyordu. Açılan eğitim kursları 1948 yılına kadar devam etmiş ve sistemden başarı sağlanması üzerine benzer bir anlayışla köy öğretmen okulları açılmıştır.

Eğitim kurslarındaki uygulamalı eğitim yerini zamanla, 1940 yılında açılmaya başlayan Köy Enstitülerine bırakmış ve Enstitülerle birleşmiştir. (Baysal 2006, syf; 40-46) Ayrıca tarımsal eğitimin gerçekleşmesi amacıyla da ziraat mektepleri açılarak modern tarım tekniklerinin köy yaşamının içine girmesi sağlanmış ve bu alanda uzmanlar yetiştirilmiştir.

3.5.5. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Köy Planlama Çalışmaları

Cumhuriyet'in ilk yıllarında mübadillerin yerleştirilmelerine yönelik olarak yapılan örnek köylerin dışında, 1928'de Ankara yakınlarında da örnek köylerin kurulmasına karar verilmişti. Bu karar aynı zamanda örnek başkentin yanında örnek köyleri de ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bunun için, 09.05.1928 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla Yahşihan'dan Eskişehir'e kadar olan tren hattı boyunca, yer yer örnek köyler kurularak gelen göçmenlerin buraya yerleştirilmesi düşünülmüş ve bu alanlarda Hazine'ye ait arazinin iskâna terk edilmesine karar verilmişti. Bulgaristan'dan gelen göçmenler için kurulması düşünülen köyler, Ankara yakınlarındaki Ahi Mesut (Etimesgut) ve Samutlu (Temelli) köyleridir. Uygulama imkânı bulan köylerden başka Polatlı-Malıköy'de de bir köyün kurulmasının planlandığı anlaşılmaktadır. (Cengizkan 2004b, syf. 111-112)

3.5.5.1 Ahi Mesut Köyü (Etimesut-Etimesgut)

Ahi Mesut Köyü'nün kuruluşu, 1926 tarihinde Haydarpaşa-Ankara tren hattı boyunca Sincan Köyü ile Gazi İstasyonu arasında bir istasyon olarak belirlenmesiyle başlamıştı. Bu istasyonun çevresinde yer alan Ahi Mesut Çiftliği arazisi, 16.05.1928 tarihli 6689 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kamulaştırılarak örnek köy için araziye sahip olunmuştu. Bölgenin yerleşim yeri olarak seçilmesinde, "iktisadi ve zirai" durumunun elverişliliği ve demiryoluna yakınlığı ile birlikte, muhacirlerin hayvancılık yapabileceği geniş mera alanlarına sahip olması etkin olmuştu. Yerleşim planlaması ve projelendirilmesinin büyük bir kısmı ülkeye o yıllarda davet edilen Ernst Egli'ye aittir. Mali kaynak ise dönemin Evkaf Müdüriyeti Umumisi'dir. (Cengizkan 2004b, syf. 112-113) Köyün inşaat çalışmaları bizzat Atatürk tarafından yapılan ziyaretlerle aşama aşama izlenmiştir.

İnşaat süreci hızlı ilerlemiş ve çoğunluğu Ruşçuk'tan gelen 50 hanelik ve 301 kişilik köy halkı, 21.10.1928 tarihindeki bir belgeye göre beş ay gibi kısa bir sürede evlerine yerleşmiştir. Köylülerin de inşaatlara yardım ettiği görülmekte olup, köylünün ortak ihtiyaçları için çarşı, çamaşırhane, hamam, kahvehane ve hanın da yapılmasının

düşünüldüğü bu amaçla, yapılacak inşaatların pazarlık usulü ile gerçekleştirilmesine 7255 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile karar verildiği anlaşılmaktadır.¹¹⁰

Cumhuriyetin ilk yıllarında daha pek çok ilimizde elektrik yokken, örnek köye 19 Haziran 1929 tarih ve 8128 sayılı kararname ile elektrik tesisatının yapılması ihale edilmiştir. Planlama aşamasından kuruluşun tamamlanmasına kadar geçen sürede içinde her alanda yapılan itinalı çalışmalar elektrik tesisatının döşenmesinde de gösterilmiştir. Elektrik transformatörlerine ait binalar bile özenle tasarlanmış ve tesisat çok kısa bir sürede tamamlanarak örnek köy aydınlatılmıştır.¹¹¹

Örnek köyde sokaklar doğu-batı ve kuzey-güney yönünde uzanır, sokaklar köyün bir tepenin üzerinde kurulmasından dolayı, topografyanın imkân verdiği şekilde aynı aks üzerinde kıvrılarak devam etmektedir. Izgara plan şemasının tercih edildiği köy yerleşim planında, sokak araları 12 metre genişliğinde olup, kırma taşlar kömürle çalışan buharlı silindirlerle yapılmıştır. Kaldırımlara parke taşlarla bordur döşenmiş, sokakların, hem de İstanbul yoluna kadar olan bağlantı yolunun iki tarafına akasya ağaçları dikilmiştir. Her sokak arasında yer alan bölgede, bahçeli evler sıralanmaktadır. Paralel olarak uzanan sokakları kuzey-güney doğrultusunda kesen ana caddeler, aynı zamanda mahalleleri de oluşturmaktadır. Kuruluş planında üç mahallede toplam 50 ev yer almaktadır.¹¹²

Beş nüfuslu bir ailenin barınabileceği şekilde yapılan bu evler, bir salon, mutfak-banyo ve kiler olarak kullanılan bir oda ve bu bölüme birleşik olan ahır ile samanlıktan oluşmaktadır. Evler bahçe içindedir. Bahçenin uzunluğu 40, genişliği 25 metredir ve böylelikle her ev bir dekarlık sahanın içine kurulmaktadır. Ayrıca hane başına yaklaşık 150'şer dekarlık tarla ve bağ arazisi dağıtılarak göçmenlerin tarımla uğraşmalarına imkân verilmiştir. Bu tarla ve bağlar köyün dışında yer almaktadır. Yine köyün dışında kalmak şartıyla koyun besiciliği için ağıllar yaptırılmıştır.¹¹³

A.Cengizkan tarafından yapılan arazi çalışması ise saptanan az sayıdaki konut örneğinden hareketle, evlerin kerpiç duvarlı olduğu, beşik çatılı ve arka (bahçe) cephesinde sundurmaya sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. (Cengizkan 2004b, syf. 114-115) Etimesgut yerleşimi 50 hanelik köy yerleşiminden çok, ilk yapıldığı dönemde de büyük bir okul olarak planlanarak yatılı okul olarak faaliyet gösteren

¹¹⁰ BCA 30.18.1.1/30.63.9

¹¹¹ URL- 15, <http://www.etimesgut.bel.tr/index.php?Page=Sayfa&No=300>, 23.01.2013

¹¹² 1936 tarihli 1/25.000 ölçekli haritada 50'den fazla ev olduğu görülmektedir.

¹¹³ URL- 16, <http://birbilen06.blogcu.com/ataturk-cesmesi/8294994>, 23.01.2013

okulu, çarşı, hamam, han, çamaşırhane, hastane, tren istasyonu, hükümet konağı gibi kamusal yapılarla bir merkez yerleşim olarak düşünülmüştür. Nitekim 1928 yılında nahiye olan Etimesgut, bu dönemden sonra hızla şehirleşme sürecine girmiş, 1928 yılında 337 olan nahiye nüfusu, 1935 yılında iki katına ulaşarak 615'e çıkmıştır. 1940'da ise Etimesgut'un nüfusu 6397 kişiye ulaşmıştır.

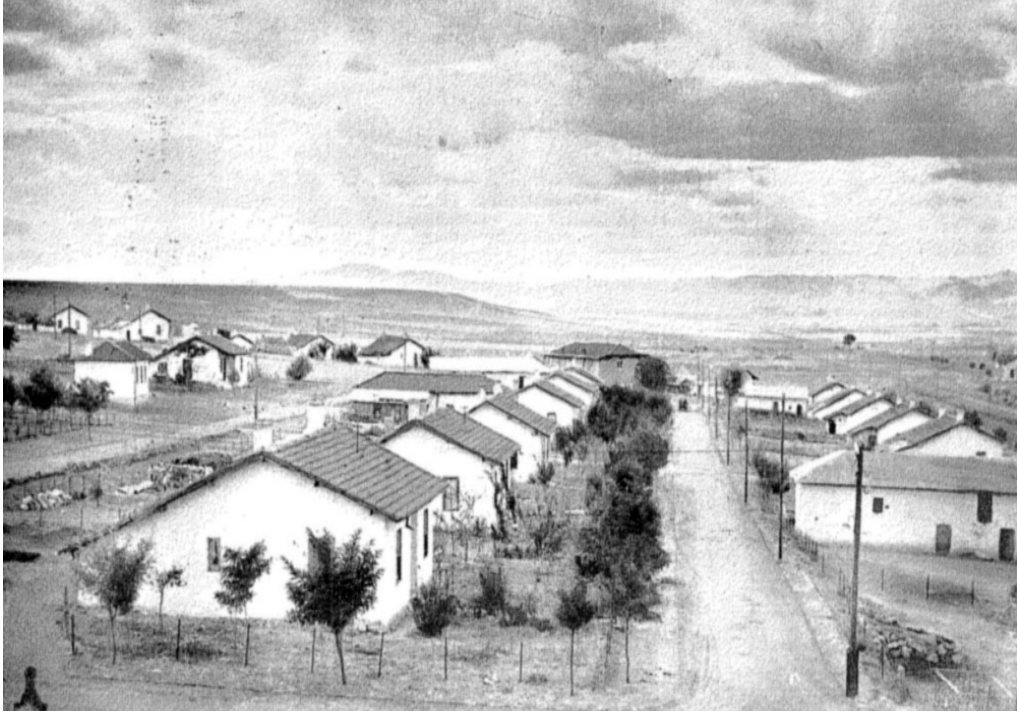
1. Tren İstasyonu.
2. Numune Evler.
3. Yatı Mektebi ve Ekleri.
4. Devlet Hastahanesi ve Ekleri
5. Solda Hükümet Konağı
sağda Çarşı ve Han
6. 816 rakımlı tepe
çevresinde Ziraat
Teknisyeni Evleri
7. 857 rakımlı tepede
Koruluk

Şekil 3.243. 1/25.000 ölçekte Etimesut Köyü Planı (Cengizkan 2004b, syf.110)

Şekil 3.244. Etimesut Nahiyehane (Hükümet Konağı)

URL -17, <http://www.etimesgut.bel.tr/index.php?Page=Sayfa&No=300>, 23.01.2013

Şekil 3.245. 1930'larda Etimesut Köyü (Üstün, 1938'den aktaran Sezer 2010, syf.85)

Şekil 3. 246. Atatürk'ün Etimesut'u 4 Temmuz 1929 tarihinde ziyareti

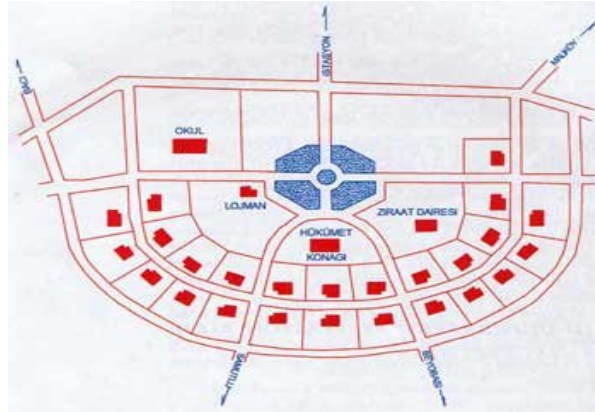
URL -18, <http://www.isteaturk.com/haber/5055/asaf-ilbay-anlatiyor-etimesgut-koyunde>,

25.01.2013¹¹⁴

¹¹⁴ URL- 19, <http://www.isteaturk.com/haber/5055/asaf-ilbay-anlatiyor-etimesgut-koyunde>,
23.01.2013 Atatürk'ün köy ile ilgili anıları ve 1930'lu yıllarda köyü ziyaret edenlerin anıları da ilgili web sitesinde yer almaktadır.

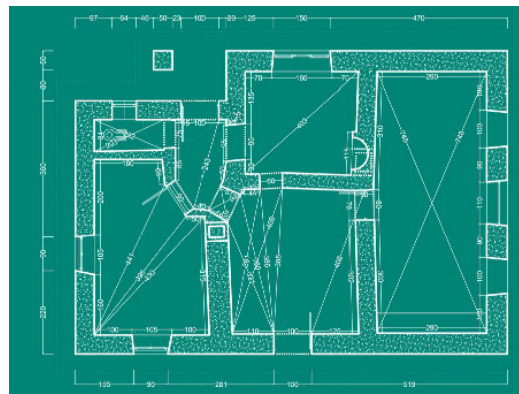
3.5.5.2. Samutlu (Temelli) Köyü

1 Temmuz 1931 tarihinde Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulmasına izin verilen bugünkü Temelli İlçesinin çekirdeğini oluşturan Samutlu Numune Köyü, kuzeye doğru açılan yarım daire formulu bir plan şeması göstermekte olup, bu ana formun içinde yay biçimli iki iç içe sokaktan oluşmaktadır. Yarım daire şeklindeki konut birimlerinin karşısında yer alan dilimli yıldız biçimli bir havuz nedeniyle ay-yıldız planı şeklinde adlandırılan köy yerleşim planında, havuzla konutların arasında hükümet konağı yer almaktadır. Hükümet konağının bir yanında lojman, diğer yanında ise ziraat daresi yer almakta, okul havuzun gerisinde bulunmaktadır. İki sıra halinde bahçe içerisinde yer alan evleri çevreleyen ve bu yolu dik kesen ve hükümet konağını dolaşarak dönen bir üçüncü ana yol daha bulunmaktadır.

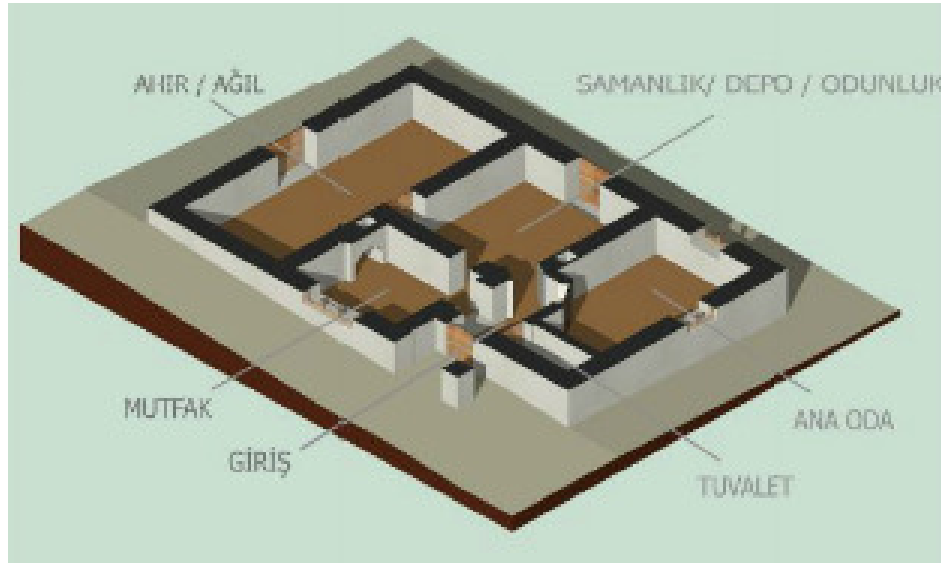
Şekil 3. 247. Samutlu Numune Köyü'nün şematik çizimi

URL-20, <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?p=812502>, 23.01.2013

Şekil 3. 248. Samutlu Numune Köyü'nde yer alan evlerin planı

URL- 21, http://www.mimarlikmuzesi.org/Gallery/caga-yerlesmek-temelli-samutlu-ornek-koyu_23.html, 25.01.2013

Şekil 3.249. Samutlu Numune Köyü'nde yer alan evlerin iç organizasyonu Şekil 3.264 Samutlu Numune Köyü'nde yer alan evlerin planı ¹¹⁵ URL-22, http://www.mimarlikmuzesi.org/Gallery/caga-yerlesmek-temelli-samutlu-ornek-koyu_23.html, 28.01.2013¹¹⁶

Şekil 3.250. Samutlu Numune Köyü'nde yer alan evlerden birinin dış görünümü URL-23, http://www.mimarlikmuzesi.org/Gallery/caga-yerlesmek-temelli-samutlu-ornek-koyu_23.html,

30.01.2013

¹¹⁵ A. Cengizkan ve ODTÜ Mimarlık Fakültesi Y. Lisans öğrencileri tarafından yapılan arazi çalışması ile ortaya çıkartılan Samutlu yerleşimine ait veriler, URL-24, http://www.mimarlikmuzesi.org/Gallery/caga-yerlesmek-temelli-samutlu-ornek-koyu_23.html, 23.01.2013 internet ortamında yayımlanmıştır. Görsellerin üçü buradan alınmıştır. Köyle ilgili bilgiler de bu çalışmadan derlenmiştir.

¹¹⁶URL-25,

<http://www.mimarlikmuzesi.org/Gallery/DisplayPhoto.aspx?ID=2&DetailID=2&ExhibitionID=23> 23.01.2013 (iki fotoğraf da aynı linkte yer almaktadır)

Samutlu'da yer alan evlerin ana yapım malzemesi arası çimento esaslı harç ile birleştirilmiş taş malzemedir. Geniş parselin ortasında yer alan evlere büyük bir avlu kapısı ile girilmekte ve bahçeyi avlu duvarı çevirmektedir. Tek katlı ve altı bölümlü olan evler, bir metrelik yüksek bir subasmana oturmakta ve üst örtü ahşap makaslarla taşınan Marsilya tipi kiremit ile kapatılmaktadır. Odaların tavanı ise, ince çıtaların arasına gerilen kafes telin üzerine çimento esaslı sıva ile kapatılmıştır. Girişte tek destekle taşınan sundurma geçildikten sonra giriş kapısı yardımıyla, dikdörtgen planlı geçiş mekânına ulaşılmaktadır. Bu mekânın sağında bu bölüme dik şekilde saplanan dikdörtgen formlu tuvalet yer alır. Tuvaletin yanında iki pencere ana oda yer almaktadır. Girişteki geçiş bölümünün köşesinde kapı ile girilen bu odanın yanında aynı giriş kısmında ulaşılan samanlık/depo/odunluk olarak kullanılan mekân bulunur. Girişteki geçiş mekânından sol taraftaki açıklığa geçildiğinde ocaklı mutfağa ulaşılmaktadır.

Aynı çatı altında yer alan diğer bir yaşam alanı da ahır/ağıldır. Arka bahçeden girişin sağlandığı bu mekâna samanlık/depo/odunluk bölümünden de geçiş bulunmaktadır.

3.5.6. Köy Planları ve Mimarların Köy Tasarımları

Çok partili deneyime geçişteki başarısızlık sürecinden sonra 1931 yılında halkevlerinin Cumhuriyet Halk Fırkası denetime geçmesiyle, devrimin misyonunun ülkenin en uzak köşesine kadar ulaştırılabileceği fikri ortaya çıkmıştı. “Medeniyetin getirilebileceği” “cehaletin yok edilerek köylere de ulaştırılabileceği” yönündeki düşünüş dönemin pek çok aydında görülmektedir. Bu amaçla geliştirilmeye muhtaç alanlar olarak görülen köyler özellikle ele alınarak, Köy Kanunu’nun da öngördüğü ideal yaşamı sunan unsurları da beraberinde barındıran ideal köylerin yapılması ve tasarlanması gündeme gelmiştir. Köylüyü modern yaşamla tanıştırmayı düşünen bu tasarımlar aynı zamanda dönemin ideolojisini yaymaya yarayacak yapıları da köy bünyesine sokacaktır. Aynı kapsamda “ideal (tip) okul projeleri”, “ideal köy evleri” vb. yapı grupları için de tasarımlar yapılmış ve bu tasarımlar dönemin mimarları tarafından da ele alınarak tartışılmıştır. Bu kapsamda en bilinen örnek Kazım Dirik tarafından hazırlanarak A. Afet İnan’a sunulan İdeal Cumhuriyet Köy Planı’dır.

3.5.6.1. İdeal Cumhuriyet Köy Planı (1933)

Trakya Umumi Müfettişi, Kazım Dirik tarafından “köy bürosu”na hazırlatılan köy planı henüz şehirlerde bile yer almayan yapıları ve planlamayı sunması açısından dikkat çekicidir. Köy Kanunu’nun öngördüğü tüm yapıları içerisinde barındıran ideal köy planı, dairesel plana sahiptir. Bu yapıyla da daha önce yapılan köy plan tiplerinden ayrılır. Genel itibarıyla Ebenezer Howard’ın “Bahçe Şehir” diyagramı¹¹⁷ ile büyük benzerlik gösteren köy planı ortadaki daire biçimli anıtlı meydana halkalar halinde dışa doğru genişlemektedir.

Meydandan açılan altı ışmsal yol, sokakları keserek ana yolları oluşturur. Dairesel formdaki, üç sıra yerleşim birimlerindeki adaların kenarında yer alan aynı paralelde bulunan yolla bu ana yollar kesişir ve bu şekilde tüm birimler ulaşım sistemine bağlanır.

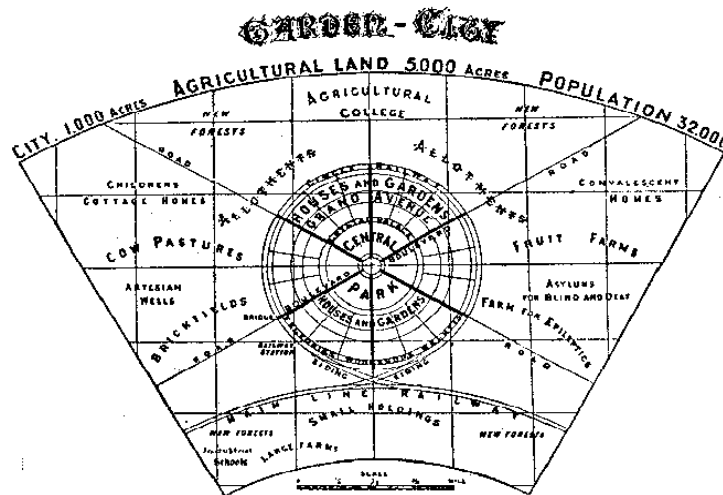
Meydanın çevresindeki ilk halka okul, köy konağı, halk odası, kooperatif, otel gibi tüm köylünün ortak kullandığı kamusal yapılara ayrılmıştır. İkinci halkanın tümü, üçüncü halkanın ise yarısı konut alanına ayrılmıştır. Konut alanına ayrılan birimlerde yapılan parselasyonun dikdörtgen şekilde gerçekleşmiş olup, parsellerin iki ucu da birer yola açılmakta ve iki uçta yer alan birer ev de yolun hemen gerisinde yer

¹¹⁷ URL-26, <http://www.library.cornell.edu/Reps/DOCS/howard.htm>, 28.01.2013

almaktadır. Evlerin bahçeleri iki evin arasında konumlanmıştır. Köy 138 konut için yapılmıştır.

Üçüncü halkanın konut alanına ayrılmayan diğer yarısı, fidanlık, lonca, spor alanı, fabrika vb. gibi birimlere ayrılmıştır. Köy yerleşim alanının dışında da tüm köy halkının ortak kullandığı ve geniş araziye ihtiyaç duyulan, spor alanı, panayır yeri, mezarlık gibi birimler bulunmakta, Köy Kanununda da yer alan köy kurulacak arazide aranacak fiziki şartlardan, akarsuya ve ormana olan komşuluk da planlamada yerini bulmaktadır.

Köyde yer alması düşünülen yapılara bakıldığında köyün tamamıyla kendine yeten bir yerleşim olarak planlandığı görülmektedir. Özellikle fabrikaların, tarımsal üretim sürecini tamamlamadaki rolü, mandıranın da, ev tipi hayvancılıktan daha çok, büyük bir zirai işletmeye işaret etmesi, tüm esnaf birimlerinin olması, kooperatifler ve sosyal kurumlar ile yerleşim birimi köy olarak isimlendirilse de köyden çok, sosyal ve ticari kurumlarıyla tüm ihtiyaçları giderilmiş tarım-hayvancılık üretim üssü olarak planlanmıştır. Köy planında hayvan mezarlığı olarak ayrı bir alanın ayrılması, Köy Kanunu'nda belirlenen hayvan hakları ile ilgili maddelerin paralelinde değerlendirilmesi gereken bir gelişmedir. Ayrıca kırsal yerleşimlerde hijyen şartları için de gerekli olmasına rağmen bu köy planı dışında pek rastlanılan bir durum değildir.

Şekil 3.251. Ebenezer Howard'ın "Bahçe Şehir" diyagramı URL-27,

<http://www.library.cornell.edu/Reps/DOCS/howard.htm>, 28.01.2013

Şekil 3.252. Kazım Dirik'in İdeal Cumhuriyet Köyü Planı(1933) (Afetinan 1972, ek harita)

İdeal köy planında yer alan yapılara bakıldığında;

Köy Konağı

C.H.F. Kurağı (Halk Odası)

Okul ve Tatbikat Bahçesi

Öğretmen Evi

Okuma Odası

Cami

Konuk Odası

Radyolu Köy Gazinosu

Gençler Kulübü

Ziraat ve El İşleri Müzesi

Konferans Salonu

Otel (Han)

Bakkal

Terzi

Berber

Nalbant

Marangoz

Demirci

Arabacı

Kalaycı

Fırın

Kooperatifler

Değirmenler

Sosyal Kurumlar

Hamam

Köy Yunak Yeri

Çeşmeler

Umumi Hela

Su Deposu

Artezyen

Revir

Etüv

Ebe ve Sağlık Korucusu Yapısı

Hayvan Sağlığı Korucusu Yapısı

Telefon Santrali

Köy Söndürgesi

Mandra

Fabrikalar

Pazar Yeri ve Koy Zahire Loncası

Panayır Yeri

Asri Mezarlık

Hayvan Mezarlığı

Kireç Ocağı

Taş Ocağı

Tuğla Ocağı

Kiremit Ocağı

Meydan ve Anıt

Köy Parkı

Çocuk Bahçesi, Oyun Yeri ve Havuz

Spor Alanı

Tarımbaşı Yapısı

Aşım Durağı

Damızlık Tavuk, Tavşan, Arı İstasyonları

Damızlık Ahır (Aygır ve Boğa)

Fenni Ağıl

Selektör Binası

Köy Gübreliği

Kolektif Fidanlık

Yonca ve Hayvan Pancar Tarlası

Koruluğu bünyesinde barındıran geometrik merkezi planlı “İdeal Köy Plan Şeması” Rönesans’ın ideal şehirlerinden Jeremy Bentham’ın 19. yüzyıldaki “Panoptikon”una kadar, reformist ütopyanın simgesi olmuştur. Bu plan, CHP’nin köy mimarisi programını biçimlendirmiş olan Aydınlanma ideallerinin en semptomatik biçimsel ifadesidir. (Bozdoğan 2002, syf. 117)

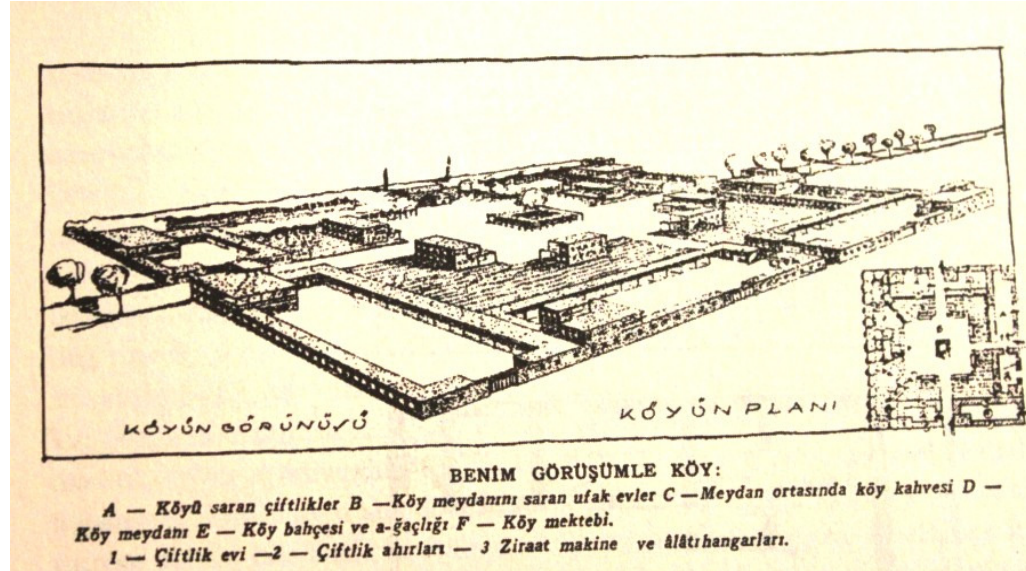
3.5.6.2. Abdullah Ziya (Kozanoğlu)’nın Köy Tasarımı

Ülkü Dergisi’nde köy sorunu ile ilgili olarak çeşitli yazılar yazan köylücülerden olan Abdullah Ziya’ya göre köylünün unutmuş olduğu milli bilincinin öncelikle uyandırılması ve gerekmektedir. Daha sonra köylerden şehre göçün önlenmesi için şehre göç eden köylünün neden köyüne dönmediğini sorgulayan Abdullah Ziya, bunun nedenini şehirde bulunduğu imkânlar olarak belirtmiştir. Şehre göç eden köylü burada bulunduğu yaşam imkânları ve sağlık koşullarını eğer köyünde de bulabilirse köyünde kalmayı tercih edecektir. Köyünde çocuğuna eğitim verilebilirse, yaşadığı ev yeterli ışık alıp, yeterince ısınıp, sağlıklı bir mekân ortaya koyulabilirse, kütüphane, radyo, sinema gibi eğlence yerleri ile toplanma mekânları yapılabilirse köyün içerisinde köylü tutulabilir, yoksa şehir yaşamı ile kıyas yapan köylü tercihini şehirden yana kullanacaktır.

Köylücü mimar olarak Abdullah Ziya köyde ilerlemenin “ bir inkılâpçı gözüyle, keskin görüşlerle ve sert düşüncülerle ilerleme” ile sağlanacağını ifade etmekte, köyün dönüşümünü “idealist bir köy öğretmeni denetiminde” çalıştırılacak köylünün yol, ev ve mektep yaparak bunu kendi kendine yapması gerektiğini belirtmektedir. Köyün kendi imkânlarından yaratılmasını ısrarla savunan, fakat şekillenmesinde müdahaleler yapılması gerektiğini ifade eden Abdullah Ziya’nın aydınlanmacı yaklaşımının izleri tasarladığı ütöpik köy tasarımında da görülmektedir.

Buna göre Abdullah Ziya köyleri arazi yapısına göre sınıflandırarak ova, dağ ve orman köyleri olarak üç sınıfa ayırmıştır. Ayrıca inşaat malzemesine göre de köy evleri taş ya da ahşap olarak sınıflandırılmıştır.

Abdullah Ziya yaptığı sınıflamaya göre, ovada yapılması için tasarladığı köyü yayınlamıştır.

Şekil 3.253. Abdullah Ziya tarafından tasarlanan ova için tasarlanmış ütöpik köy tasarımı (A. Ziya 1933b, syf. 39.)

Köyde ana yapı malzemesi olarak kerpiç kullanılmış bu malzemenin seçilmesinin sebebi, köyün kendi ihtiyaçlarını toprağından, malzemesinden, ağaçlarından yararlanarak sağlaması ve kendi ilerleyişini yine kendi imkânlarını kullanarak gerçekleştirmesi olarak A. Ziya tarafından ifade edilmiştir.

Hazırlanan planda köyün ortasında büyük bir kare meydan bulunmakta ve bu meydanı karşılıklı iki yönden kesen yol, ortada köy kahvesi olarak işlevlendirilmiş kare planlı bir yapıda kesişmektedir. Köyün ağaçlandırılmış yolu aynı zamanda köyün sokağıydı. Meydanın çevresinde küçük köy evleri, dış cephede ise büyük çiftlikler yer almakta ve ortak kulanı için fidanlık bulunmaktadır.

Meydanın ortasında yer alan kahvehane ile meydana bakan okul köyün başlıca kamusal yapılarıdır. Köyün canlandırılmasında köy öğretmenine düşen görevi ısrarla belirten Abdullah Ziya, köy kahvehanesi için de alışılmış kahvehanelerden farklı beklentiler içindedir. Buna göre köyde sinema, tiyatro olmasa bile gezici tiyatroların kullanabileceği bir mekân olarak kahvehane yapılmalı, köylünün kütüphanesi, içtima

yeri, sineması, kulübü daha doğrusu modern mabedi olarak kahvehane kullanılmalıdır. Dolayısıyla köylünün yegâne toplanma mekânı olarak kahvehane önerilmiştir.

Abdullah Ziya tarafından hazırlanan köy planı daha önce hazırlanmış olan köy planlarından farklı bir yaklaşımla köy sorunu ele almıştır. Planda daha önce bilinen planlı köylerde yer alan birbirini kesen caddeler ve aynı tipteki köy evleri, burada yerini köy içerisinde köy evleri ve büyük çiftliklere bırakmıştır. Büyük çiftliklerin aynı planlama ile köy bünyesine eklenerek planın daha da genişletilebileceği plandan anlaşılmaktadır. Küçük ev tipi tarım-hayvancılıktan çok, büyük işletmelerin köy bünyesine girdiğini ve önem kazandığını gördüğümüz planın, Ege ve Akdeniz’de yer alan geniş ovalarda uygulanma imkânı bulunabileceği ve çiftliklerde çalışacak işçiler için köyün çeperinde amele evleri de eklenebileceği açıklama notlarında belirtilmiştir.

Köy yaşamının sadece üretim odaklı olarak düşünüldüğünü gördüğümüz planlamada okul dışında, tüm sosyal yaşamın kahvehanede görülmesi istenmiş, her dönem köy planlarında merkezde planlanan camiye ise burada yer verilmemiştir.¹¹⁸

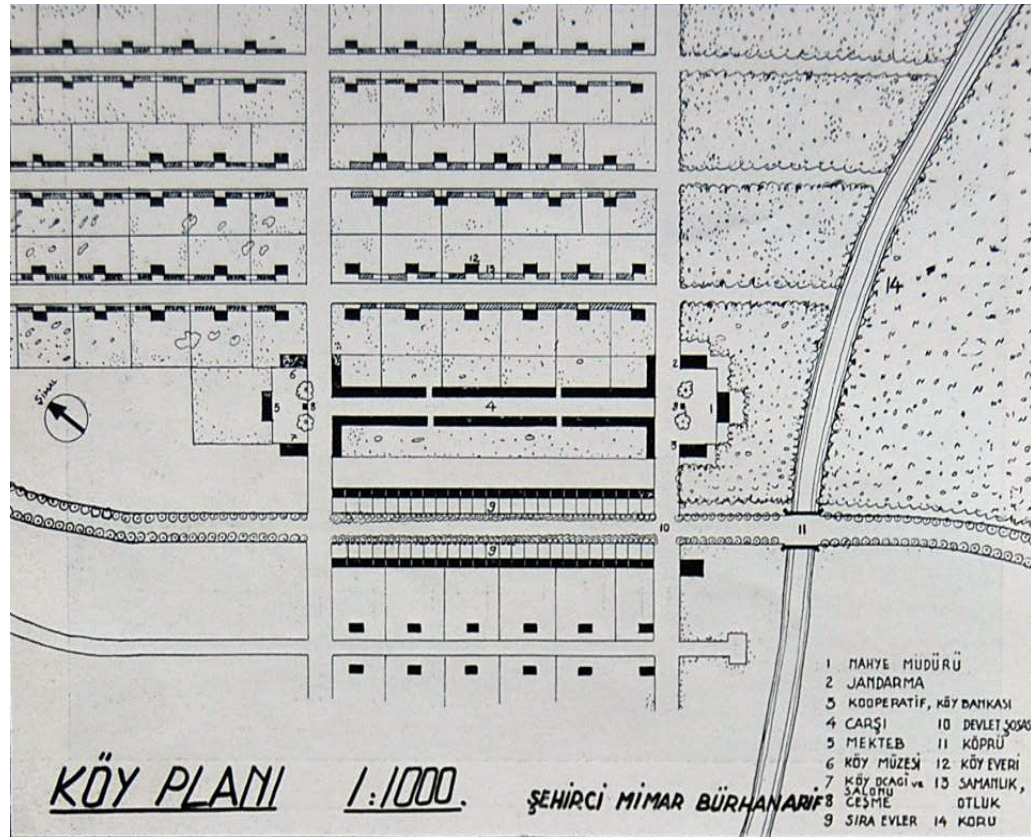
3.5.6.3. Burhan Arif’in Köy Projesi

Mimar Abidin Mortaş tarafından Arkitekt Dergisi’nde yayınlanan köy yaşamı ve bunun planlanmasının anlatıldığı yazı, dönemin önemli mimarının köy planlamasına yaklaşımını ortaya koyması açısından önem taşır.

Abidin Mortaş’a göre köy ve köylü, toplumlar için önemli değerlerdir, Köyde ilerlemenin sağlanması için şehirdeki planlama çalışmalarından farklı olarak konuya yaklaşmak gerekmektedir. Adetler, iklim ve yerli malzemenin kullanılma zorunluluğu gelişmeye belirli çizgiler ile sınırlama getirir. Fakat köylü bugünün insanıdır, ihtiyaçlar ne kadar sade ve sınırlı olursa olsun, sanatkâr ve köylünün yaşayışını bilen bir gözle ele alınarak belirlenecek program dahilinde tasarımlar yapılmalıdır. Bu tasarımlar köylünün adetlerine, yapı tarzı ve malzemesine özen gösterilerek mimarlar tarafından yapılmalı ve inşaat süreci kontrol edilerek, sıhhatli ve sade evler köylere kazandırılmalıdır. (Mortaş 1935, syf. 320)

¹¹⁸ A. Ziya’nın tasarladığı “Benim Görüşümle Köy” başlıklı köy tasarımı ve konu ile ilgili düşünceleri için bkz. (A. Ziya 1933b, 37-41) (A. Ziya 1933c, 370-374),

Yazının üst bölümüne planlanmış bir örnek köy olarak da Burhan Arif'in köy projesi konulmuştur.

Şekil 3.254. Burhan Arif tarafından tasarlanan örnek köy projesi (Mortaş 1935, syf. 320)

Proje genel itibarıyla iki ana yolun etrafında gelişen ızgara plan şeması göstermektedir. Yolları dik kesen köy evi, yapı adalarının tali yolları ile köyün merkezini oluşturan çarşı yolu, ağaçlandırılmış sıra evlerin önünden geçen ve tarlalara ulaşımı sağlayan ana yol, köyün ulaşım sistemini oluşturmaktadır. Birbirini kesen sokaklara sahip dikdörtgen plan şemasındaki yapı adalarının dört yönünde yol yer almakta ve evlerin yerleştirilmesi yolun hemen gerisinde, içe çekilmiş şekilde olmakta, yola paralel olarak da samanlık bulunmaktadır. Dikdörtgen ada, uzunlamasına ikiye ayrılmış olarak planmış, yol kenarındaki evlerin hemen gerisinde bahçeler tasarlanmıştır. Evlerin dizilişi bir adada karşılıklı olarak planlanmış diğer adalarda ise evin karşısı boş bırakılarak alternatif bir düzenleme yapılmıştır.

Köy planında tüm ortak alanlar 4 numara ile gösterilen yola paralel çarşı yapısı ve onun iki ucunda yer alan, U plan şemasına göre yerleştirilmiş önünde birer meydana sahip üçer yapı olarak belirlenmiştir. Çarşının sağ tarafındaki kamu yapıları ortada

nahiye müdürlüğü, iki yanda jandarma ve kooperatif/köy bankası olarak belirlenmiş, diğer kanatta ise ortada mektep yanlarda köy müzesi, köy ocağı ve salonu yer almıştır. Ayrıca bu iki bloğun yola bakan cephesine de birer çeşme yerleştirilmiştir.

Köy planında yer alan bir başka ayrıntı da planda 9 numara ile gösterilen sıra evlerdir. Bu evler Abdullah Ziya tarafından da sözü edilen tarım alanında çalışacak işçiler için tasarlanmış olmalıdır. Planda unutulmamış bir diğer ayrıntı da köyün hemen yanında yer alan akarsu ve korudur. Köy kurulacak alanlarda aranması gerekli olan azami yaşam şartlarının sağlanması için gereken şartlardan olan bu unsura dikkat edilmiş, fakat geleneksel köylerde karşımıza çıkan camiye bu köyde de yer verilmemiştir.

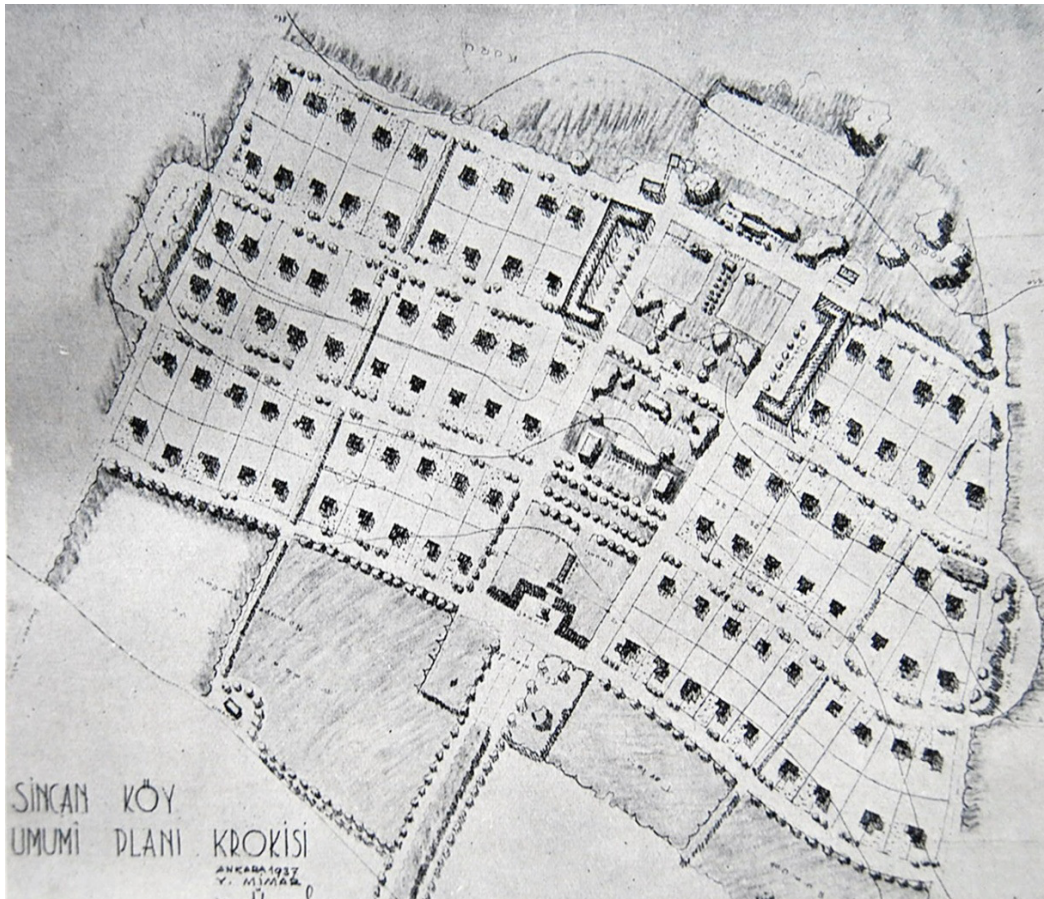
Uygulanan projelerde köylerde sürekli cami unsura yer verilmemesi altındaki düşünce yapısına baktığımızda Abdullah Ziya tarafından kaleme alınan bir yazı bize gerekli ipuçlarını vermektedir. Buna göre göre köy camileri ;

“...Yalnız Abdülhamid'in ve Reşat'ın köylerde kendi namları için birkaç cami yaptırmış olduklarını Anadolu'yu gezerken gördüm. Bu camilerin de köylülerin padişaha olan din bağlantılarını kuvvetleştirmekten, tek taassubu toplu taassup haline getirmekten başka tesiri olmamıştır. Köy camiiinin bir fenalığı da bu dört duvar arasında taassubu ve cehaleti teşkilatlandıran yobaza bir merkez, bir kale teşkil etmiş olmasıdır. Köyün yegane kültür ve toplu hayat yeri cahil softanın elinde bulunan köy camii idi. Bugün bile köy muaalimleri, köyde eskiden kalma köy hocalarıyla cenkleşmekte ve ancak onu yendikten sonra köyde sözlerini geçirebilmektedirler...” (A. Ziya 1933a, syf. 333)

denilmektedir. Dolayısıyla camiler taassubun ve padişaha bağlılığın merkezi olmuş, Cumhuriyet ideolojisinin köydeki temsilcisi olan öğretmenlerle, camilerdeki imamların mücadelesinin de, köye hâkim olacak ideolojiyi belirleyeceği ifade edilmiştir. Dolayısıyla köye yenilik olarak sunulan modern yaşam olanaklarının ve düşüncesinin önündeki en büyük engelin cami olduğu belirtilmiştir. Bu görüş paralelinde de muhtemelen köy planları içerisine camilere yer verilmemiştir.

3.5.6.4. Ankara Sincan Numune Köyü

Behçet Ünsal tarafından 1937 tarihinde tasarlanan Sincan Köyü'nün planı, mimarı tarafından 1940 yılında yayımlanmıştır. Köy, Romanya'dan gelen 100 göçmen aile için Sincan İstasyonu'nun arkasındaki yamaçta tasarlanmıştır. B. Ünsal tarafından, boş alanda yeni inşa edilmiş bir köyün, trenle Ankara'ya gelen konuklar üzerinde bırakacağı tesire dikkat edildiğini ifade etmiştir. İlk tasarlandığı dönemde vaziyet planı İskân Umum Müdürlüğüne kabul edilen prensiplere dayanılarak hazırlanmış ve uygulanmış, ancak iki tip halinde tasarlanan evlerin, maliyete istinaden yapılmamış, onun yerine muhacir evleri tipi uygulamaya konulmuştur.

Şekil 3.255. Sincan Numune Köy Planı (Ünsal 1940a, syf.15)

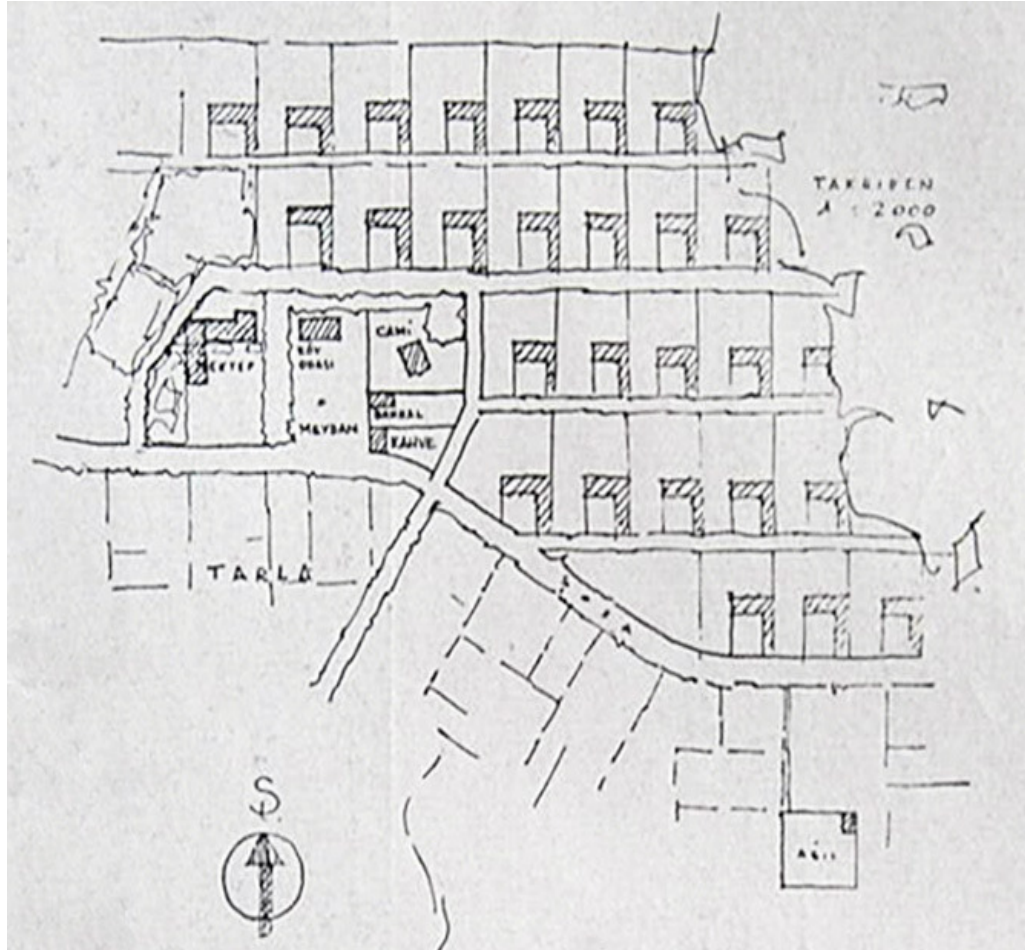
Dikdörtgene yakın plan şemasındaki köy, birbirini kesen sokaklar şeklinde düzenlenmiş olup iki ayrı konut bölgesine ayrılmıştır. Bu bölgeler ortada yer alan kamusal alan ile birbirine bağlanmaktadır. Tren yolundan köye ulaşılan yol 25 metre genişliğindedir. İki kenarında ve ortasında ağaçlar bulunmaktadır. Köyün giriş aksı üzerinde yer alan yol boyunca uzanan içersinde havuz bulunan büyük bir park, oyun

sahası ile sonlanmaktadır. Devamında yeşillikler arasında köy odası, sağlık yapıları, çamaşır evi, köy okulu, elektrik santrali, pazaryeri, cami, köy okuma odası ve köy kahvesi olarak sıralanmaktadır. Hijyen koşullarına göre oluşturulan yerleşim planında hayvan yolları köylünün kullanacağı yollardan ayrılmakta, yeşillikler içindeki meydan ve çevresini saran alanla, kesinlikle, ayrılmaktadır. Evler dikdörtgen planlı yapı adalarında yapılan düzgün parsellerin ortasında yer almaktadır. Evlerin çevresi kerpiç bir avlu duvarı ile çevrilmektedir. Yapı malzemesi taş olan evlerin tasarımında da temizlik ve hijyen kuralları önem taşır. Burada da hayvanların barınağı yaşam alanlarından tamamen ayrılmıştır. 100 haneden oluşan köyün genel planı “İskân Umum Müdürlüğü”nün belirlemiş olduğu temel kurallara göre şekillenmiştir. (Ünsal 1940a, syf. 15-16)

3.5.6.5. Abidin Mortaş’ın Köy Yerleşim Şeması

Abidin Mortaş tarafından yayınlanan köy ev tipleri adlı çalışmada, ek olarak bir köy planı da yayınlanmıştır. Mortaş’ın köy planında ızgara plan şeması uygulanan bir köy önerilmiştir. Yatay gelişen ana yollar ve ara yolların arasında parselleri ayrılmış alanlarda tek sıra halinde avlulu evler yer almaktadır. Köyün kalbi şeklinde dairesel yol ağıyla çevrilen kamu yapılarının ortasında, büyük bir meydan yer almaktadır. Meydanın çevresinde okul, köy odası, cami, bakkal görülmektedir. Cami ve okulun ayrıca kendi geniş bahçeleri de bulunmaktadır.

Evler yolun hemen kenarında bulunmakta ve hemen çevresindeki avlu duvarının içinde diğer ek yapılar yer almaktadır. Parselin önemli bir kısmı boş bırakılmıştır. Köyün dışında ana yolun ayırdığı yol ile ayrılan ağullar, köy planında basit şematik çizimlerle verilmiştir. Aynı şekilde köy dışında tarlalar da planlanmıştır. (Mortaş, 1940, syf.8)

Şekil 3.256. Abidin Mortaş'ın tasarladığı köy plan tipi (Mortaş 1940, syf.8)

3.5.7. Mimarların Köy Evi Tasarımları

Mimarların köy sorunu ile ilgileri Cumhuriyet'in ilk yıllarında Arif Hikmet ve Mesud Özok'un yaptığı uygulamalarla başlamıştır. (Cengizkan 2004, syf. 86) 1930'lu yıllarda özellikle Ülkü Dergisi'nde yayınlanan köylücülük kolunun faaliyetleri arasında köy mimarisinin tartışıldığı çalışmalar da bulunmaktadır. Bu konuda şüphesiz ki Abdullah Ziya'nın çalışmaları en erken tarihli örnekler olması bakımından önem taşımaktadır. "Cumhuriyette Köy Yapımı" başlığını taşıyan yazısında (Abdullah Ziya 1933, syf.333-337) Cumhuriyet'in ilanından önce Türk ocaklarının köy sorunu ile ilgilendiği, fakat köye inilmeyen ve temas sağlanamayan bu çabaların başarılı olamadığı ifade edilmiştir. Osmanlı döneminde köylerin devletle olan ilişkisi ise padişahın kendi adına yaptırdığı cami ile olmuş, Cumhuriyet döneminde ise cami-okul çekişmesi sebebiyle köye gönderilen Cumhuriyet öğretmenleri, bu camilerde görev yapan imamlarla önemli sorunlar yaşamışlardır. A. Ziya Cumhuriyet döneminin ve Halk Fırkası'nın yeni bir bakış açısıyla köy meselesine yaklaştırdığını ifade ettiği yazısının devamında, Kurtuluş Savaşı'nda yıkılan, yakılan köylerin yerine Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'nin başarılı çalışmaları ile 1,480,684 lira harcayarak onarım işlemleri ve 69 numune köy yaptığı, son olarak da Samutlu ve Etimesut'ta yeni numune köylerin yapıldığı anlatılmıştır.

Abdullah Ziya yapılan bu numune köylerin Türk köylüsünün, Türk köy hayatını bilmeyen yabancı mimarlar tarafından projelerinin çizildiğini, bunun yanlış bir uygulama olduğunu, yeni Türk İnkılabında yetişen genç mimarların eliyle bu projelerin şekillenmesi gerektiğini belirtmiştir. Numune köylerde, köy okullarında, köy çeşmelerinde devlet, vakıf ve Halk Fırkası tarafından yapılacak her binada, her bayrak direğinde Türk Devrimi'nin havasını yansıtacak havanın hâkim olması gerektiği ve bu uygulamaları da ancak bu ruhla yetişen mimarların yapabileceği anlatılmıştır.

Abdullah Ziya yazısında yabancı uzmanlardan elbet yararlanılması gerektiğini, ama uygulama ve tasarım aşamasında Türk unsurunun hâkim olmasının şart olduğunu belirtmiş, bunu da bir köyde yapılan incelemede köylülerle yapılan diyalogları örnek göstererek anlatmıştır. Numune köyde ilgili yapısal sorunları köylülere soran yetkililer, aldıkları cevaplarda ev içi düzeninin, ahırlarda hayvanların ihtiyaçlarının göz ardı edildiği ve bahçe düzenlemesinin istenilen şekilde olmadığı gibi pek çok sorunla karşılaşmışlardır.

Yapılan numune evlerin maliyeti de fazla olmaktadır. Örneğin Etimesut Köyü'ne 170.000 lira harcanmış, bir ev 2.500 liraya mal edilmiştir. Hükümet konağı ve memur lojmanı için ise 44.000 lira harcanmıştır. Samutlu Köyü için 97.000 lira harcanmış ve bir evin inşaat maliyeti 3.600 lira olmuştur.

Cumhuriyet kalkınmanın köylerden başlanması gerektiği çözümünü bulmuş, fakat gidilen yol konusunda bazı tecrübesizlikler yaşanmıştır. Bu sorunu çözmek için Halkevlerinde toplanan köycü mimarların çalışmaları önemli başarıları da beraberinde getirecektir, diyerek köy sorununun tarihsel gelişimini ve çözüm önerilerini ortaya koyan A. Ziya'nın, Cumhuriyet'in idealist mimarlarının Halkevi bünyesinde yaptığı çalışmaların uygulanması gerektiğini belirten cümleleriyle yazısı son bulmaktadır. (Abdullah Ziya, 1933a, syf.336)

Abdullah Ziya tarafından kaleme alınan başka bir yazı "Köy Evleri Proje ve Yapıları İçin Toplu Rapor" başlığını taşımaktadır. Yazının ilk bölümünde bir önceki yazısında belirttiği köy sorununa tarihsel yaklaşımını tekrarlayan Abdullah Ziya, bu defa çözüm önerilerini de daha ayrıntılı belirtmiştir. Buna göre;

a- Köylüyü iyi incelemeyen yapılan evlerin inşaat malzemesinin devlet tarafından karşılanması halinde köylü parazit durumuna sokulacaktır.

b- Köylüye 3.600 liraya yapılan evlerinin maliyeti çok yüksektir ve hiçbir köylü bu maliyeti karşılayamayacağı için, bir sonraki kuşak da devletin aynı özellikte bir evi kendisine yapmasını bekler, bu gerçekleşmeyeceği için rejime düşman olur.

c- Köylüye kendi kendine ve yakın çevresinden sağlayacağı inşaat malzemesi ile ev yapımı öğretilmelidir. Bu şekilde yapılacak evlerin tamiri ve devamlılığı mümkün olacaktır. İthal ve bölge dışından getirilen malzeme ile yapılan evlerin onarımı mümkün olamayacağı için tamir işinin devlet tarafından yapılması arzu edilecek, böylece köyün imar işinin sürekli devlet eliyle yapılması beklenecektir.

d- Geleneksel köy yaşamında köylü arazi şartları, rüzgar, güneş gibi faktörleri göz önüne alarak kendince planlama yapmıştır. Köyün ortasında cami bulunmaktadır. Yeni yapılacak evlerin, Türk köylüsünü tanıyan Cumhuriyet rejimine bağlı mimarın elinde şekil bulması gerekmektedir. Köy projelerinde merkezde yer alan caminin yerine köy kahvesi konulmalıdır. Bu kahvede devlet tarafından alınan radyo, gezici tiyatro için sahne, devlet tarafından gönderilecek gazete ve kitaplar için okuma yeri

ayrılmalıdır. Cumhuriyet öğretmenleri burada Cumhuriyet kültürünü aşılmalıdır. Köyün çeşmesinde, bayrak direğinde tüm unsurlarında Türk havası sezilmelidir.

e- Ülkenin değişik noktalarında yapılacak evlerin iklim ve yaşayış özellikleri dikkate alınmalıdır. Örneğin Adana ile Erzurum'daki köy evi aynı inşaat malzemesi ve aynı planlama ile yapılamaz dolayısıyla bu şartlar dikkate alınmalı fakat modern yaşamın getirdiği tuvalet, banyo, havalandırma gibi yenilikler de köylüye öğretilmelidir.

A. Ziya yazısını beş maddelik bir sonuçla bitirmiştir.

“1- Önce yerinde duran köylü, köy evi, köylünün dilekleri etüd edilmelidir. Buna göre yeni bir köy planı ve köy evi tipi yapılmalıdır. (Yurdumuzu mntikalara ayırarak genel beş altı tipte bu işi başarmak mümkündür)

2- Köy camisinin yerini alacak, köylüyü çatısı altına alıp, seve seve ona rejimi ve bilgiyi aşılacak bir modern mabet yapılmalıdır.

3- Köy evi köy yakınındaki malzeme ile ve köylü eliyle yapılıp tamir edilebilecek şekilde olmalıdır.

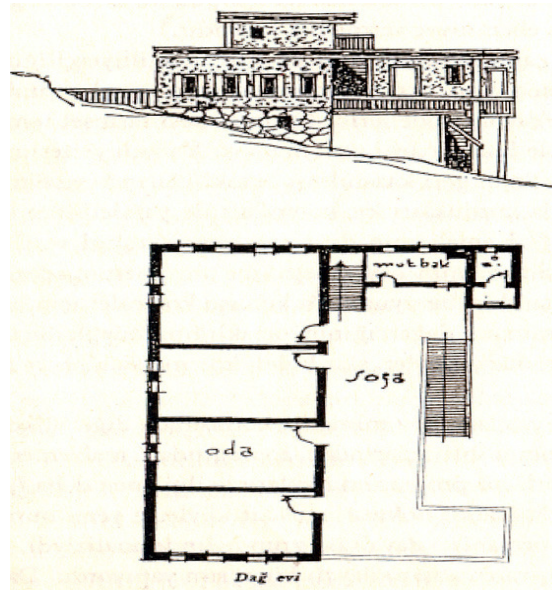
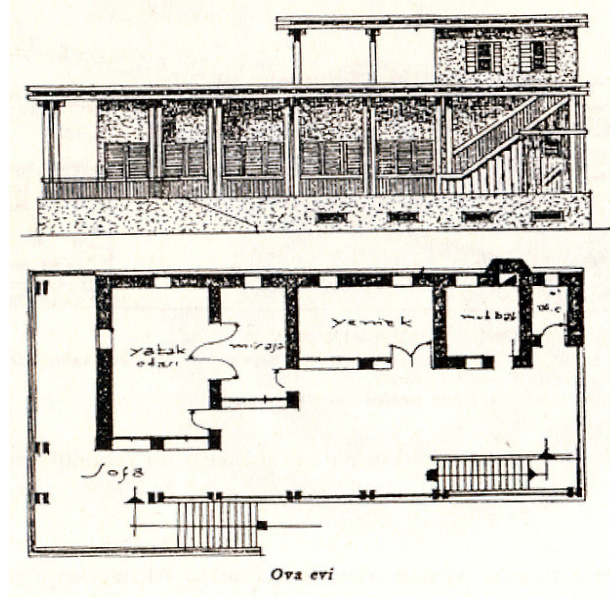
4- Köylünün kendi parasıyla yapabileceği kadar ucuz olmalıdır.

5- Partinin içinde bu işle uğraşacak bir büro kurulmalı köy ve köylü ile yakından konuşarak, ona başında durup yeni inşaat şeklini öğretmelidir.” (A. Ziya 1935a, syf. 203-204)

Abdullah Ziya önerdiği yerel malzeme kullanımı ile köylünün istek ve arzularını dikkate alarak, modern hayatla tanıştırma arzusunun şekillendiği çizimler, düzlükte konumlandığı “ova evi” ve dağ yamacında konumlandığı “dağ evi”nde yerel mimari unsurlarla biçimlenerek ortaya konulmuştur. Her ikisinin de yapım malzemesi kerpiç ve ahşaptır. Kerpiç duvarları, ahşap döşeme takip eder. Saz ve kilden yapılmış bir örtü olan düz çatıyı, ahşap ayaklar taşımaktadır. İki yapı da güneye bakmakta böylece gün ışığından yararlanılmaktadır. Tuvaletler ise evin uzağına yerleştirilmiştir. Dış sofalı plan tipindeki köy evleri malzemeleri ve biçimleri ile konumlandıkları yere yabancı durmamakta ve köylünün ihtiyaçlarına cevap verebilen “aşına” bir mekân olarak düzenlenmektedir. Yerel mimarinin unsurları ile ulusal bir bakış açısını harmanlayan Abdullah Ziya, köylünün mekânsal alışkanlıklarını da tasarımın başat bir ögesi olarak görmektedir. (Abdullah Ziya, 1934, syf. 66-70) (Bozdoğan 2002, syf. 21)

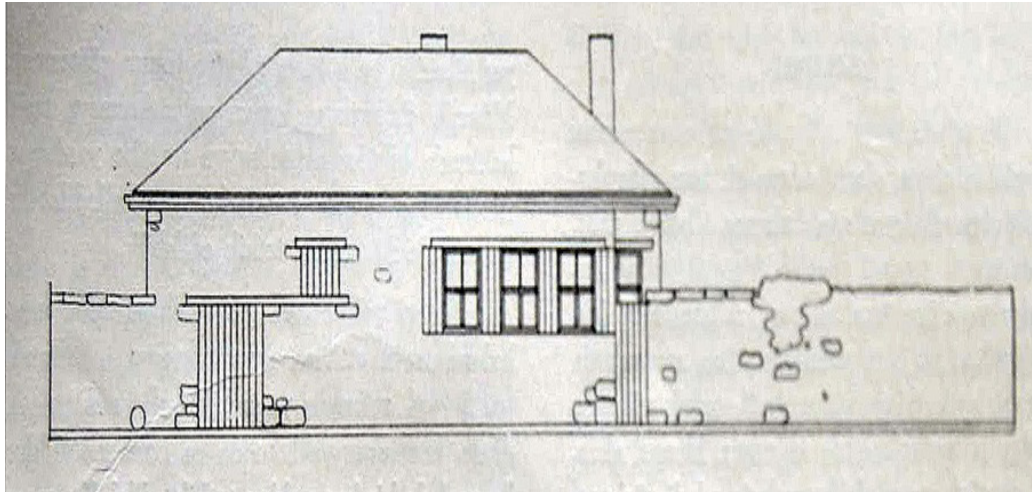
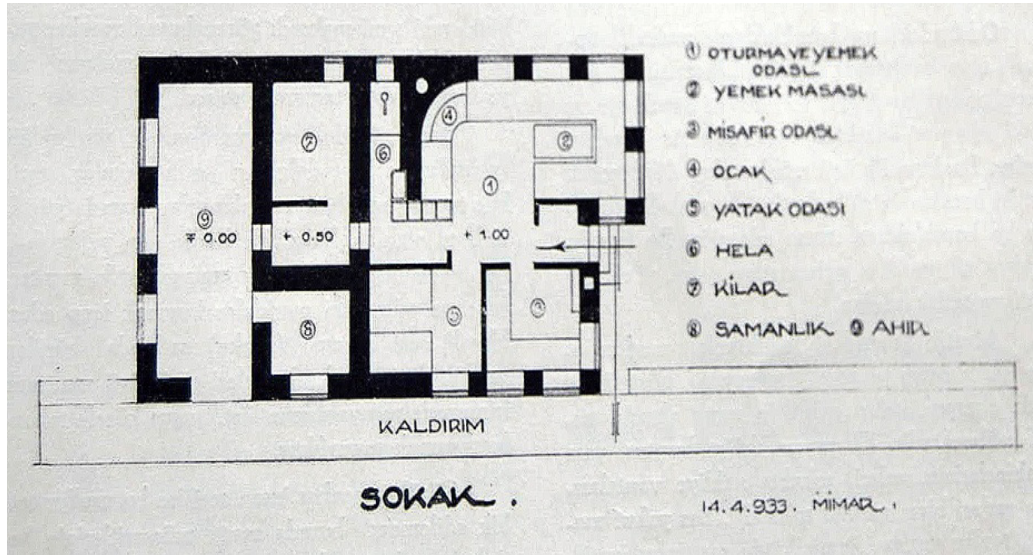
1930’lu yılların başlarında köy evin tasarımı yapan bir başka mimar da Arif Hikmet’tir. Çizdiği ev planını yayınlayan A. Hikmet Bey’in köy evinde genel

planlama olarak ahır-yaşam mekânı (ev) ve iki mekân arasındaki geçiş unsuru (kiler) dikkate alındığında Samutlu'da görülen ev tipine benzemekte, onun gelişmiş ve daha modernize edilmiş bir örneği olduğu ortaya çıkmaktadır.

Şekil 3.257. Abdullah Ziya tarafından tasarlanan köy ev tipleri (Abdullah Ziya 1934, syf.67-69)

Arif Hikmet tasarladığı evde yapım malzemesi bakımından geleneksel bir yol izlemiştir. Yayınladığı ev tasarımının metin kısmında inşa malzemesi olarak, yapının ön duvarını taş, oda bölmelerini ahşap ve bağdadi üzerine sıva olarak önermektedir. Tavan ve döşemeler da ahşap, dam örtüsü olarak ise katranlı bez önerilmiştir. A. Hikmet, önerdiği evin soğuk bir iklim için düşünüldüğünü belirtmiştir. (A. Hikmet, 1933, syf 357)

Şekil 3.258. Mimar Arif Hikmet'in Köy Evi tasarısı; plan /görünüş (A. Hikmet 1933, syf. 357)

Evin plan özelliklerine bakıldığında, avlu duvarı ile çevrili olduğu, bahçe kapısından geçildikten sonra yapıya ulaşıldığı ve evin giriş kapısından sonra ayakkabılık bölümüne geçildiği görülmektedir. Bu bölümün yola bakan cephesinde yatak odası ve misafir odası, diğer cephesinde ise içerisinde ocak, yemek masası bulunan oturma ve yemek odasına geçilmektedir. Ocak duvarının arkasında dar bir koridor şeklinde

tuvalet yer almaktadır. Giriş kapısı ile aynı doğrultuda kapı açıklığına sahip kiler bölümünden yine aynı doğrultuda ahır mekânına ulaşılır. Ahır dışarıya ayrıca kapıyla açılmakta ve samanlık mekânı ile iç kapı yoluyla bağlanmaktadır.

Abdullah Ziya'nın ev tasarımları ile karşılaştırıldığında geleneksel unsurun sadece inşaat malzemesi kullanımında kaldığını gördüğümüz köy evi, 1930'lu yıllardaki tasarım sürecinde ithal plan örneklerine daha yakın durmaktadır.

Köy evi tasarımında yapılan tartışmalar ve Türk mimarların istekleri "Köy Evleri Proje Müsabakası" başlığı ile köy evlerinin projelerinin, yapılacak yarışma ile belirlenmesi bu konuda gelinen noktayı belirlemesi açısından önem taşımaktadır. Proje şartnamesinin 1. maddesinde, yarışmanın sadece diplomalı Türk mimarlara açık olduğu belirtilmiş ve jüri de Halkevi Başkanı başkanlığında, Güzel Sanatlar Bölümü'nden ve Köylüculük Bölümü'nden birer üye ile Mimar Birliği'nden ve Akademi'den birer mimar üyeden oluşmaktadır. Projelerde aranan özellikler;

-Köylünün kendi kendine yapabileceği bir şekilde olmak (malzeme ve teknik bakımından)

-Ucuz olmak

-İstanbul ve Trakya iklimine bilhassa köylünün yaşayış tarzına uygun olmak

-Sihhi şartları içine almış olmak

-Kullanışlı olmak

-Türk zevkini ve karakterini okşar olmak (Anonim 1935; syf. 93)

şeklinde sıralanmıştır.

Halkevi tarafından düzenlenen yarışmayı Abdullah Ziya kazanmış ve raporuyla birlikte projesi yayınlanmıştır. İki tip olarak sunulan evlerin kuzey rüzgârına karşı izolasyonu için bu cepheye meşe dallarından ikinci bir duvar yapılması, tüm açıklıkların güney cepheye açılması önerilmiştir.

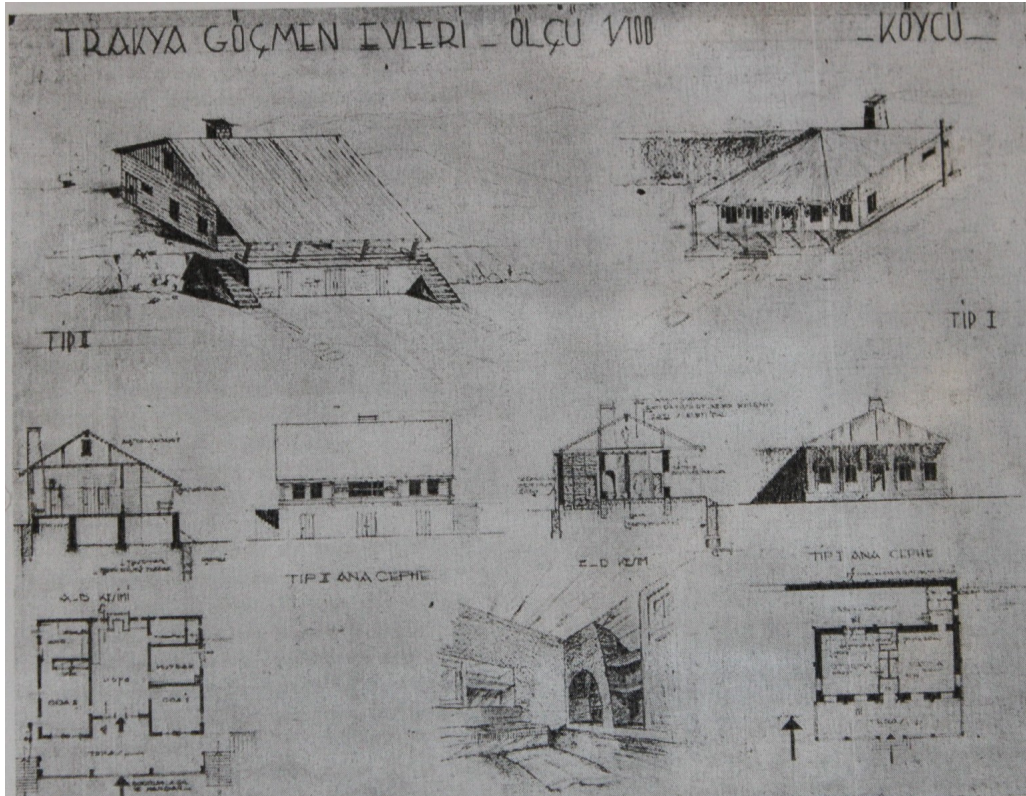
Abdullah Ziya ev tiplerinde inşaat malzemesi olarak kerpici önermiş, çatı örtüsü olarak da saman, istenirse de kiremit kullanılabileceği belirtmiştir. Çatı makaslarında meşe dalları kullanımı ile de köylü, kendi ihtiyacını çevreden rahatlıkla karşılayarak evini yapabilecektir. Ev önerisinde, döşeme için tahta veya çakıl üzerine kil ve kömür kullanılması gerektiği, su sızmalarına karşı drenaj kanalının mutlaka

yapılması gerektiği belirtilmiştir. Tasarlanan evlerin çatı arası zahire ambarı olarak işlevlendirilmiştir.

Tuvaletin zemini de kille karışık kömür tozu olmalı, gider borusu tahtadan içi-dışı ziftle izole edilmiş olarak açılan çukura bağlantıyı sağlamalıdır.

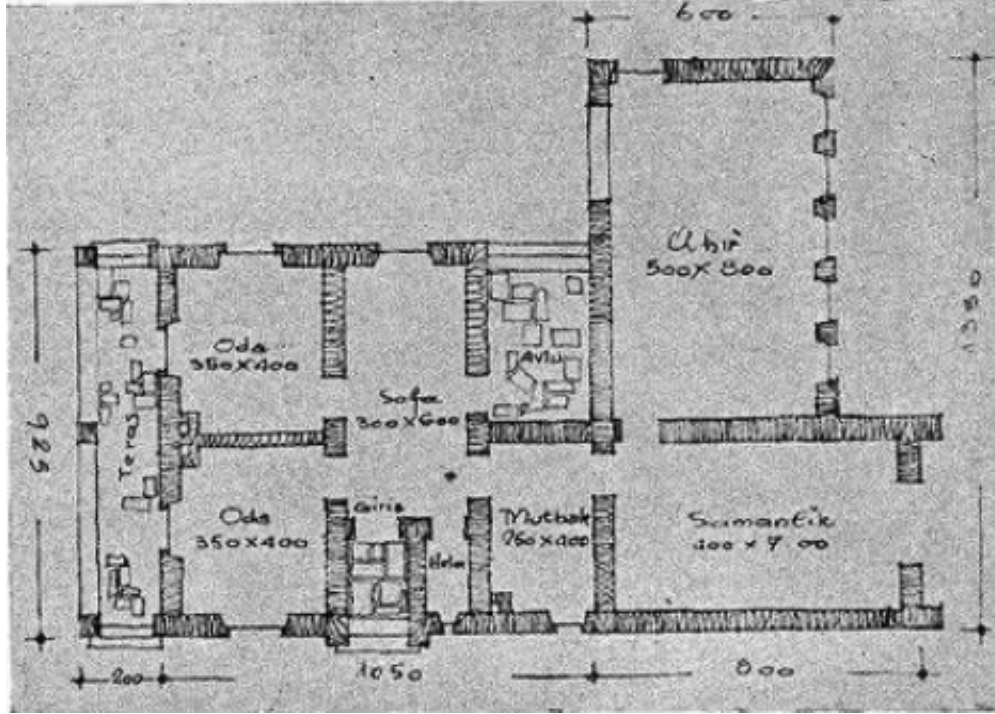
1. tipte iki oda vardır. Odalardan biri oturma yemek yemek ve misafir için diğeri ise yatak odası olarak belirlenmiş olup, ocak iki odayı da ısıtmaktadır. 2. tipte mekân büyüğünden ihtiyaçlar için ayrı birimler yapılmıştır. Evler ahşap iskeletli olup, alt katlarında bodrum yer almış, teras üzerine de çatı uzatılmıştır.

Evin altındaki bodrum ağıl, ahır veya zirai aletler deposu olarak kullanılmış, üst kattaki ahır ise koşu hayvanı gibi kıymetli hayvanlar için ayrılmıştır. Bu şekilde hayvan evde bulunmuyorsa bu mekân oda olarak da kullanılabilir. 2. tipte sofada ocak yer alsa da ayrıca mutfak yeri de belirlenmiştir. (Abdullah Ziya 1935b, syf. 205-206)

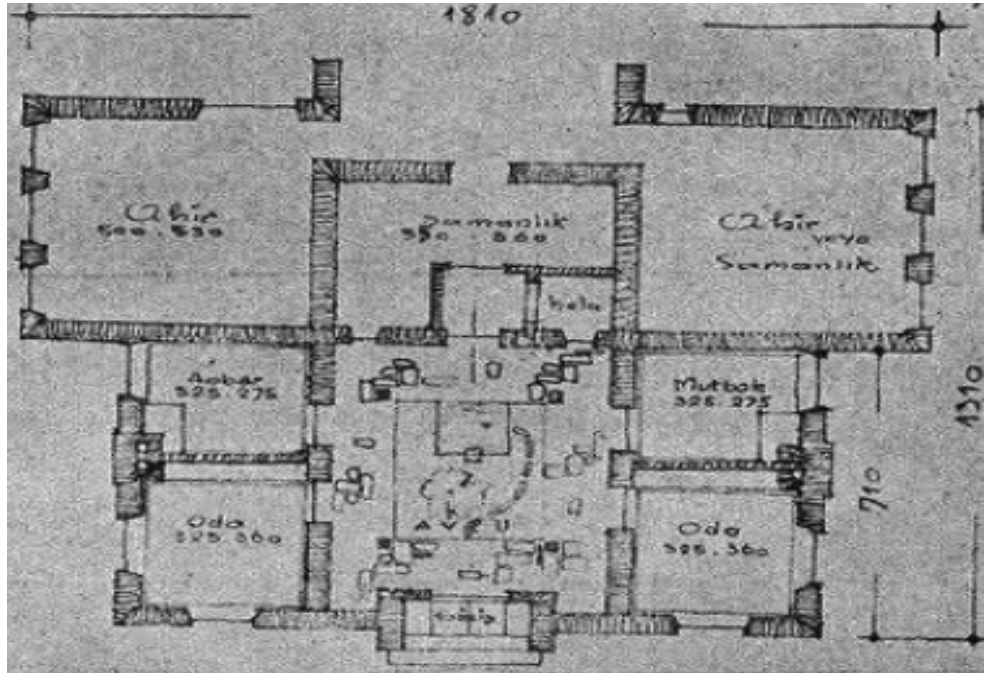

Şekil 3.259. Halkevleri tarafından düzenlenen yarışmada birinci olan Abdullah Ziya tarafından çizilen ev tipleri (Abdullah Ziya 1935b, syf. 205)

1937 tarihinde Behçet Ünsal tarafından Sincan Köyü için tasarlanan evlere bakıldığında iki tip evin önerildiği görülmektedir. Bu evler avlulu olarak planlanmıştır.

Şekil 3.260. Behçet Ünsal'ın tasarladığı "Küçük Tipte Köy Evi Tipi" (Ünsal 1940b, syf. 16)

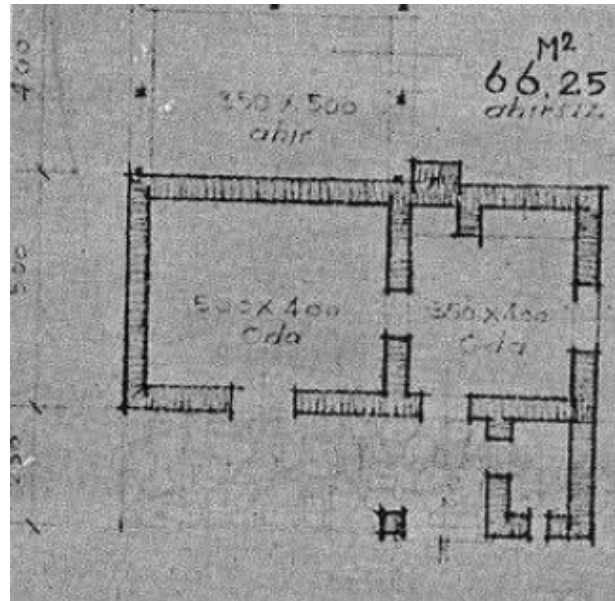

Şekil 3.261. Behçet Ünsal'ın tasarladığı "Büyük Tipte Köy Evi Tipi" (Ünsal 1940b; syf. 17)

Küçük tipte avlu minimal boyutlardadır. Girişten sonra ulaşılan sofaya iki oda, avlu, mutfak ve girişin hemen yanında yer alan tuvalet açılmaktadır. Odaların olduğu külte terasa açılmakta, mutfaktan geçilen diğer kütle ile samanlık ve ahıra geçiş sağlamaktadır.

Büyük tip olarak adlandırılan diğer ev planında, girişten geniş bir avluya geçilmekte, avlunun bir yanında oda ile ambar, diğer yanında ise oda ile mutfak bulunmaktadır. Girişin karşısında tuvalet, samanlık ve ahır bölümlerine geçiş bulunmaktadır.¹¹⁹

Taş malzeme kullanımının önerildiği evler, Sincan Köyü için uygulama imkânı bulmamıştır. Bunun sebebini Behçet Ünsal, önerdiği evlerin büyük ve konforlu olması fakat köy inşaatı için ayrılan bütçenin 80.000 lira gibi bir rakam olmasıyla açıklamış ve bu evler yerine, ahırın fiyata dâhil edilmediği sadece iskeleti kurulan ve her biri 800 liraya mal olan, İskân Umum Müdürlüğü, Muhacir Evleri plan tipinin uygulama imkânı bulunduğunu belirtmiştir. (Ünsal 1940b, syf. 16-17)

Şekil 3.262. İskân Umum Müdürlüğü'nün Muhacir Evi Plan Tipi (Ünsal 1940b, syf. 17)

¹¹⁹ B. Ünsal tarafından yayınlanan makalede Arkitekt Dergisi olarak da bir açıklama notu verilmiştir. Notta B. Ünsal ve A. Mortaş tarafından tasarlanan evlerde yer alan avlunun Trakya ve Eskişehir bölgesinde pek çok yerleşimde etrafı kerpiç duvarla çevrili olarak görüldüğü ve eski Roma evlerindeki etniriyumlarına benzediği, köylünün bütün yaşamsal faaliyetlerini içerisinde gerçekleştirme olanağını sunduğu için her devirde ihtiyacı karşıladığı için bu tipte evlerin yapıldığı belirtilmiştir. (Ünsal, 1940, syf. 16)

Şekil 3.263. İskân Umum Müdürlüğü tarafından yapılan Muhacir Evi (Ünsal 1940b, syf. 17)

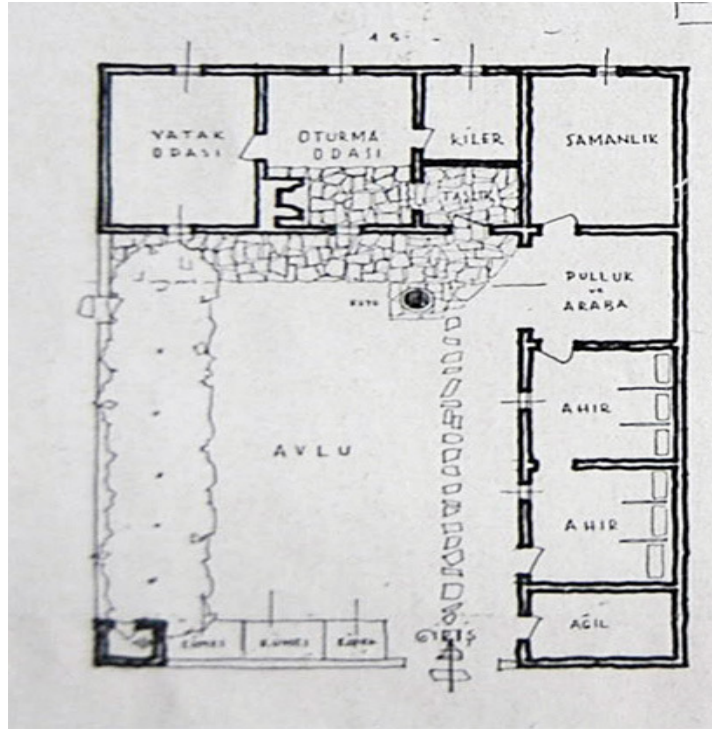
1940'lı yıllara gelindiğinde Abidin Mortaş tarafından da köy evi tasarımları yapıldığı görülmektedir. Mortaş, tasarladığı örnek köy için yapılan ev tasarımlarında, iki tip ev hazırlamıştır. Yapılan tasarımların yayınlandığı dergide Mortaş, köy planlaması için izlediği yol ile ilgili olarak da ipuçları vermektedir. Abidin Mortaş'a göre;

“... Memleket içinde yapılacak ufak bir tetkik seyahati Türk köylüsünün, kendi yaşayış tarzına ve ihtiyaçlarına uygun olarak bugüne kadar vücuda getirdiği yapı manzumesi hakkında bir fikir verebilir. Ancak vasıtasızlık ve rastgele yapılmak yüzünden iptidai kalmış olan şekilleri stilize ederek, köyü bir kül halinde mütalea etmek ve tertiplendirmek lazımdır. Şehirli kafasile tatbik edilmek istenecek yeni şekilleri köylümüz yadırgar. Kendi yaşayış tarzına uymayan yabancı evlerde rahatsız olur.” (Mortaş 1940, syf. 8)

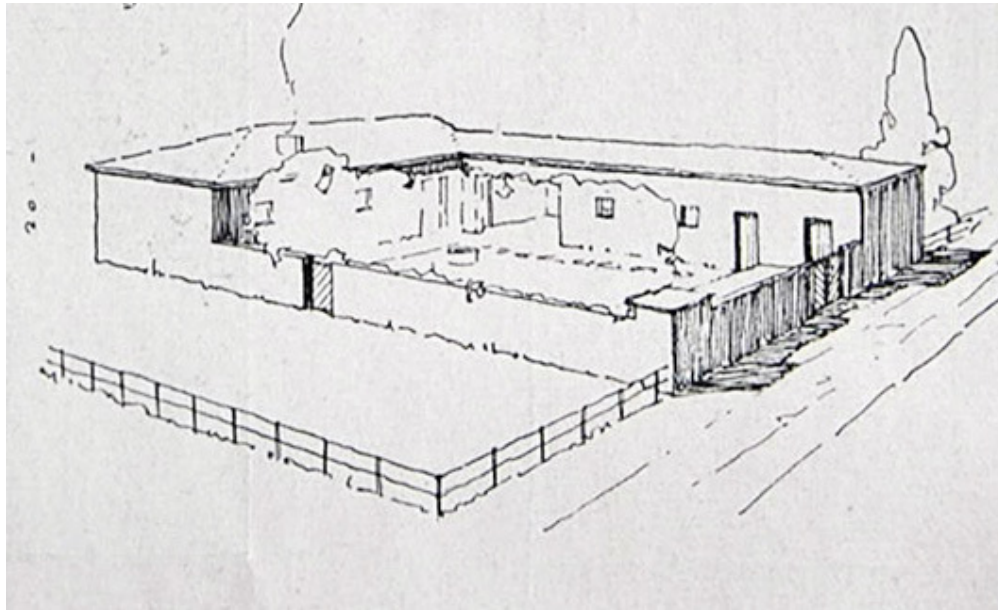
denilmektedir. Bu sorunun çözümü için bir avlu içerisinde yaşamın tasarlanması gerektiği belirtilmiş, bunun için de büyük ve küçük aileler için iki farklı plan şeması ortaya konulmuştur.

İlk olarak küçük tip ev planına bakıldığında, dikdörtgen planlama içerisinde yer alan avlunun yapılarla ve avlu duvarı ile çevrildiği görülmektedir. Yola bakan dikdörtgenin dar cephesindeki kapı ile avluya girilmekte ve tam karşıda yer alan yaşamsal mekânlara ulaşılmaktadır. Burada bir kapı, ayrı bir mekân olarak tasarlanmış taşlığa, diğer bir kapı ise, ocaklı oturma odası ve buradan geçilen yatak odası ile kilere açılmaktadır. Avlunun dikdörtgen cephesinde samanlık, ziraat aletleri konulan birim ile ahırlar yer almakta, avlu giriş cephesinin iç duvarında da kümesler

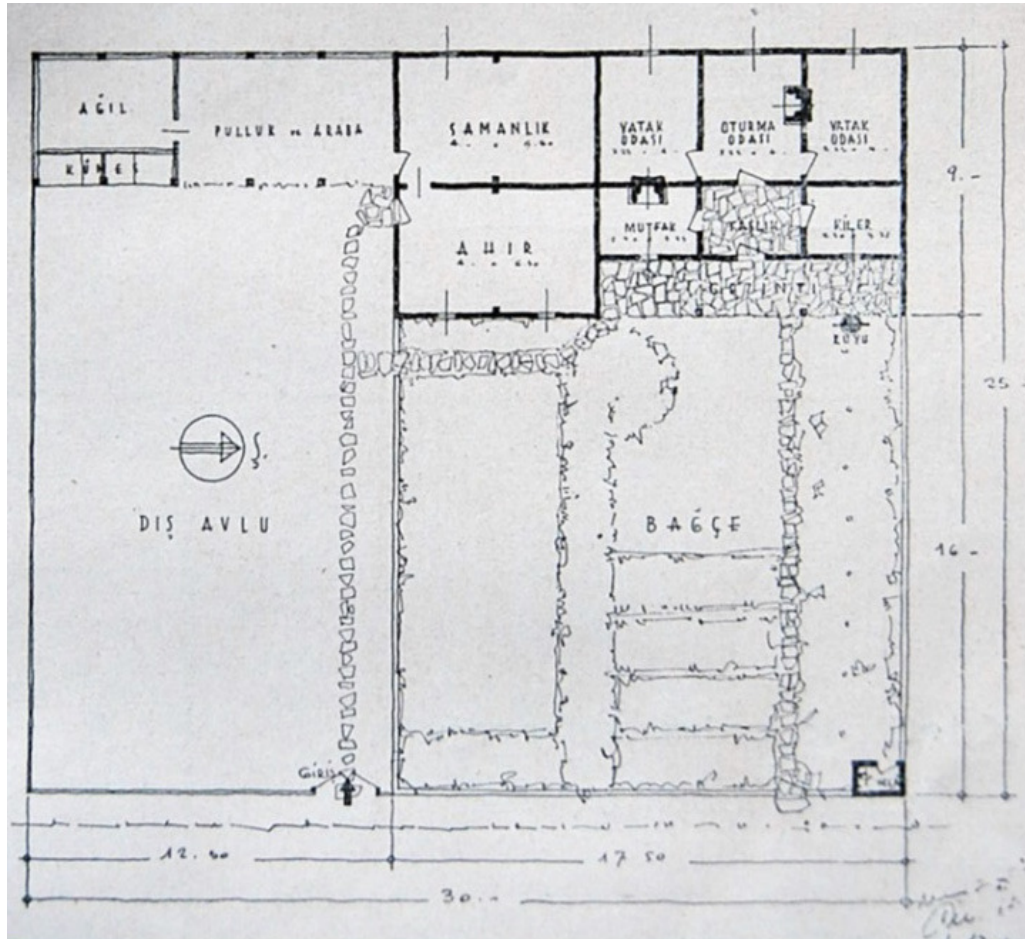
bulunmaktadır. Avluda kuyu ve ev mekânının dışında, hem sağlık hem de kültürel amaçlı olarak özellikle çıkarılmıştır. Avlu içerisinde bir köşede tuvalet, yaşam alanından ayrı olarak planlanmıştır.

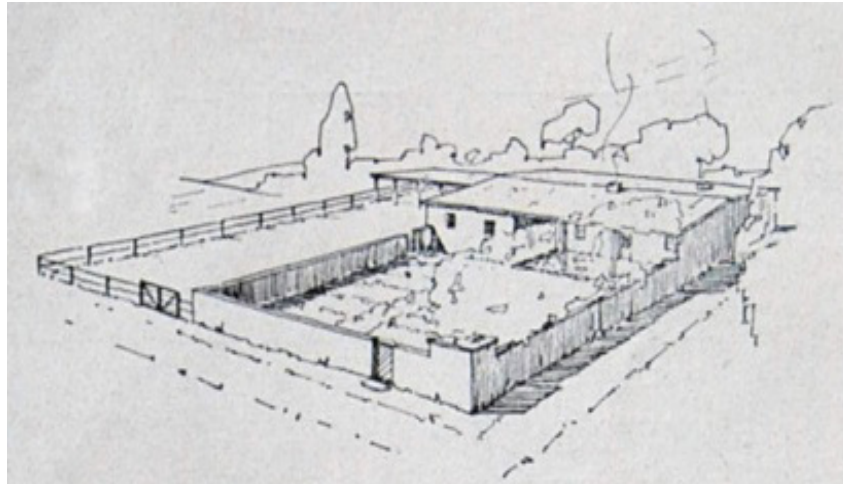
Şekil 3.264. Abidin Mortaş'ın tasarladığı“Köy Evi Tipleri”nden, küçük tip, plan (Mortaş 1940, syf. 8).

Şekil 3.265. Abidin Mortaş'ın tasarladığı“Köy Evi Tipleri”nden küçük tip, perspektif görünüş (Mortaş, 1940, syf. 8).

Şekil 3.266. Abidin Mortaş'ın tasarladığı "Köy Evi Tipleri"nden, büyük tip, plan (Mortaş, 1940, syf. 8).

Şekil 3.267. Abidin Mortaş'ın tasarladığı "Köy Evi Tipleri"nden, büyük tip, perspektif görünüş (Mortaş, 1940, syf. 8).

Abidin Mortaş tarafından tasarlanan diğer köy ev tipi de büyük tip olarak adlandırılmıştır. Avludan gelişen bir planlama bu ev tipinde de esastır. Burada farklı olarak iki avlu belirlenmiştir. İlk avlu yaşam birimlerine ayrılmış olup, sokaktan avlu kapısıyla girildikten sonra aynı doğrultudaki sundurmadan sonra taşlık yoluyla iki yanda kiler ve mutfığa, aynı doğrultuda oturma odasına ulaşılır. Oturma odasından da iki yanda yer alan yatak odalarına geçilmektedir. Mutfak ile oturma odasında yer alan ocak aynı duvarı paylaştığı için diğer mekânları da ısıtmaktadır. Bu planlamada da tuvalet, ev dışında avlunun en uzak köşesinde planlanmıştır. Planlamada kuzey cephede hiçbir açıklık bırakılmamıştır.

Dış avlu olarak adlandırılan diğer avluda ahır ve samanlık bulunmakta, zirai aletlerin konulduğu önü açık, üstü kapalı bir mekân ile ağıl ve kümesler de bu avluya açılmaktadır.

Mimarlar tarafından tasarlanan evlerin ne kadarının uygulama imkânı bulunduğunu bilemesek de, 1930'lu yılların başında görülen modernist uygulamaların, bu dönemin sonunda yerli inşaat malzemesi ile geleneksel planların etüt edilerek değerlendirilmesiyle uygulama imkânı bulabilecek ve köylüye daha çok tanıdık gelen planlara yerini bıraktığı ortaya çıkmaktadır.

3.5.8. Devam Eden Göç ve Kırsal İskân İçin Yapılan Uygulamalar

Yunanistan'dan mübadele yoluyla gelenler çeşitli kaynaklarda farklı rakamlar verilmekle birlikte, 1926 yılına kadar 355.635 kişi, daha sonra her yıl ortalama olarak 2.000 kişi olmak üzere 1950 yılına kadar 46.600 kişiye ulaşmıştır. Bulgaristan'dan 1923-1933 yılları arasında 101.507 kişi gelmiştir. Bu göçler 1925 yılında Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan gönüllü göç anlaşmasıyla gerçekleşmiştir. Bu anlaşmaya göre göçmenler mallarını yanlarında serbestçe getirecek ve engellenmeyecekti. Göçler 1930-1934 yılları arasında yılda binler seviyesinde kalmış, 1935 yılında yılda 25.000 göçmenin giriş yapması üzerine Türkiye göçü yılda 10.000 ile sınırlamıştır. 1938 yılından sonra yılda binler civarında kalan Bulgaristan'dan gelen göçlerle birlikte, bu ülkeden 1923-1950 yılları arasında 121.339 kişi Türkiye'ye gelmiştir. Balkanlardan göçün geldiği diğer bir ülke de Yugoslavya'dır. Bu ülkeden 1923-1933 yılları arasında 108.179 kişi, 1923-1950 yılları arasında ise toplam 114.807 kişi Türkiye'ye göçmen olarak giriş yapmıştır. Toplam olarak Balkanlardan 1923-1950 yılları arasında gelenlere bakıldığında sayının 850.000 civarında olduğu görülmektedir. 1930'lu yıllarda gelen göçmenlerin önemli bir kısmı Trakya'ya yerleştirilmiştir.

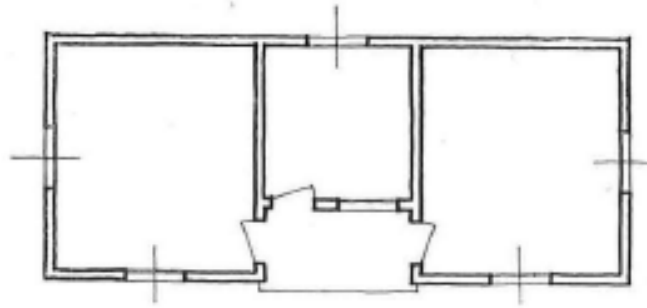
Bu yıllarda 2510 sayılı iskân kanunu çerçevesinde iç göçler de yaşanmıştır. Ulus devlet oluşumu ve az sayıda da olsa bazı bölgelerde halkın kendi isteği için yapılan bu uygulamalarda Tunceli, Erzincan, Bitlis, Siirt, Van, Bingöl, Diyarbakır, Ağrı, Muş, Erzurum, Elazığ, Kars, Malatya, Mardin Çoruh illerinden 5.074 haneden 25.831 kişi Batı Anadolu'ya nakledilmiştir. Bu uygulama 1947 yılında çıkarılan 5098 sayılı kanunla kaldırılmıştır. (Tekeli 1990, syf. 63-64)

Gelen göçmenler için yapılan iskân işlerini Mimar Zeki Sayar, Arkitekt'ta yayımladığı makalelerinde ele almış ve köy imarı ile ilgili olarak yapılanları fotoğraf ve çizimlerle anlatmıştır. Bu makalelerden biri "İç Kolonizasyon" başlığını taşımaktadır. Makalede öncelikle Türkiye'de artık bir köy mimarisinin olduğu belirtilmektedir. Yurtdışında yaşayan Türklerin, uygulanan nüfus siyaseti ile ülkenin ihtiyacı olan "Türk kanından olan" nüfusu doldurmak için getirildiği ve bu durumun pek çok ülkede de görüldüğü gibi beraberinde yerleştirme ve "kolonizasyonu" getirdiği belirtilmiştir. İskân ve kolonizasyon sorununun dünyanın ortak sorunu olduğu ve uluslararası toplantılarda tartışıldığı, dolayısıyla, bu tecrübelerden de yararlanmak gerektiği makalede ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

Ülkemizde yapılan iskân işlerine bakıldığında evlerin, çok basit uygulamalar şeklinde olduğu görülmektedir. Sayar'a göre,

“...kerpici köylüden, kerestesi devletten, işçiliği muhasebe hususiyeden olan göçmen evleri, tam manasıyla en basit bir inşaat ile yapılmaktadır. Yeni yapılan köy evlerinin yurdumuzda mevcut olanlarına nazaran daha iyi olduğu iddia edilse de...”(Sayar 1936a, syf. 46)

şeklinde devam eden makalede bunun böyle olmadığı, modern ülkelerdekilerle aynı seviyede değerlendirilemeyeceği, içinde yaşayan insanların adet ve kültürünü gözetererek, sağlıklı mekânların ortaya konulması gerektiği anlatılmıştır. Sayar'a göre, modern yaşamın getirdiği, masa, sandalye kullanımı, halkın yer yataklarını terk etmesi sağlanarak sağlıklı bir yaşam ve kültür oluşturulmalı, ocak, mutfak, tuvalet gibi unsurları da standartlaştırıp, birkaç tipte hazırlayarak bu şekliyle kullanıma sunmalıdır.

Şekil 3.268. Trakya'daki göçmen konutlarında uygulanan plan tipi (Sayar 1936a, syf. 47)

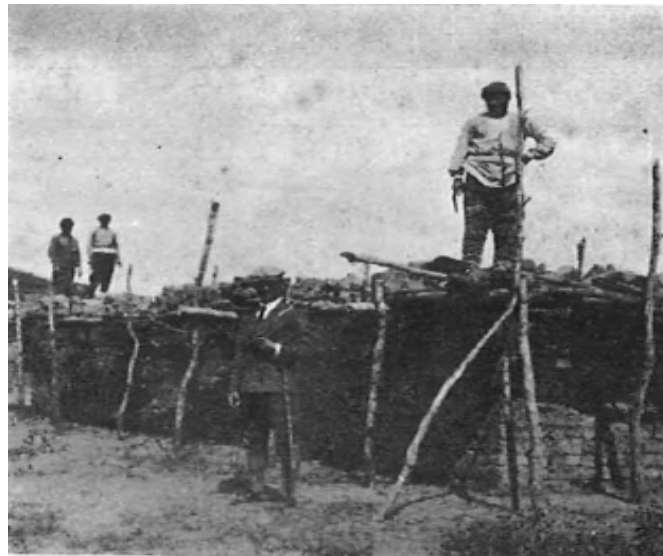
Devlet tarafından yapılan evlere bakıldığında, çok farklı yaşam ve iklime sahip Trakya ile Diyarbakır-Elazığ bölgesinde aynı tipte bir veya iki plan tipinin uygulandığı görülmektedir. Uygulama sırasında köyün arazi yapısı, nüfus miktarı, yaşam koşulları dikkate alınmamış ve bunların istatistikleri çıkarılmadan inşaatlar yapılmıştır. Köy mimarisinde de mimarların tecrübelerinden yararlanılmamıştır. Düşünüldüğü vakit sadece bir köy için bile, bir mimari büronun planlama, inşaat ve organizasyonla ilgilenmesi gerekmektedir. Basit bir hesapla 10.000 köy evi için 100 mimar birkaç yıl görevlendirilmelidir.

Şekil 3.269. Trakya'daki göçmen konutları (Sayar 1936a, syf. 46)

Yapılan inşaatlar, Avrupa devletlerindeki uygulamaların tam aksi yönde iklim, kültür ve yaşam koşulları dikkate alınmadan yapılmış ve sonunda gelişigüzel evler ortaya çıkmıştır. Evi teslim alan köylü daha ilk yıllarda ilave odalar ve mekânlar yapmaya başlayarak, tadilat sürecine girişmiş ve ev tip projesi ve köydeki planlama farklı bir hal almıştır.

Planlamanın yapılmasının gerekliliği harcanacak bütçenin daha rasyonel kullanımı açısından da önemlidir ve bu aşamada uzman mimarlara ihtiyaç vardır. Nitekim 1936 yılında Trakya'ya Romanya'dan gelecek göçmenler için yaklaşık 10.000 ev yapılması planlanmaktadır. Bu sayı 50 evden 200 köye karşılık gelmektedir. Bu evlerde en basit malzeme kullanılsa bile, pencere, kapı, tuvalet gibi evin ana unsurlarında planlama olmazsa, maliyet önemli oranda artacaktır.

Şekil 3.270. Köy evlerinin kerpiç malzeme ile yapım sürecinden görünüm (Sayar 1936a, syf. 49)

Şekil 3.271. Köy evlerinin kerpiç malzeme ile yapım sürecinden görünüm (Sayar 1936a, syf. 50)

Kullanılan inşaat malzemesinin de geleneksel olandan değil sağlamlığı ve kalıcılığı olan malzeme ile gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Örneğin Trakya evlerinde 50 cm kuru taş duvar üzerine yapılan kerpiç duvarlar yerine, toprak yapısı uygun olan bu bölge içerisinde bir yerde tuğla imalatı yaptırılarak maliyet düşürülebilir ve sağlam evler yapılabilir. Üst örtüde de başka bölgelerden Avrupa tipi kiremit getirmek yerine eski tip yerli kiremit imal edilebilir ve bu sayede malzeme temininde de aynı bölgede süreklilik sağlanabilir.

Islak hacimlerde de mutlaka çimento kullanılmalıdır. Sağlıklı bir mekân yaratmak için bu unsuru göz önünde tutmalı ve bu amaçla çimentoyu düşük bir fiyatla devlet temin etmelidir.

Köylerin inşaatlarında görülen ihaleyle köylerin kurulması uygulamasında da, kurulan ihale ve kabul komisyonlarında malzeme ve teknik bilgiden yoksun kişilerin söz sahibi olması sebebiyle istenilen sonuçlara ulaşılamamıştır. Bu komisyonların hiç birinde mimar bulunmamakla birlikte mahalli nafıa mühendisleri ve kondüktörleri teknik işleri takip etmiştir. Malzeme ve inşaat tekniklerini bilmeyen bu kişiler eliyle, soğuk bölgelerde saç çatı ile çatılar örtülüyor ve pencere, kapı gibi doğramalarda standart fabrikasyon bir üretime geçilmediği için inşaatlarda maliyetler artıyordu. Ayrıca fotoğraflarda da görüleceği gibi yeni yapılan evler tek plan üzerine çevredeki köylerde yer alan evlerdeki yaşam ve teknik koşullarla aynı şekilde yapılmakta ve sağlıklı mekânlar ortaya konamamaktadır. (Sayar 1936a, syf. 46-51)

Şekil3.272 1933'de yanmış üzerine yeniden yapılan Akseki/Cevizli Köyü (Sayar 1936a, syf. 51)

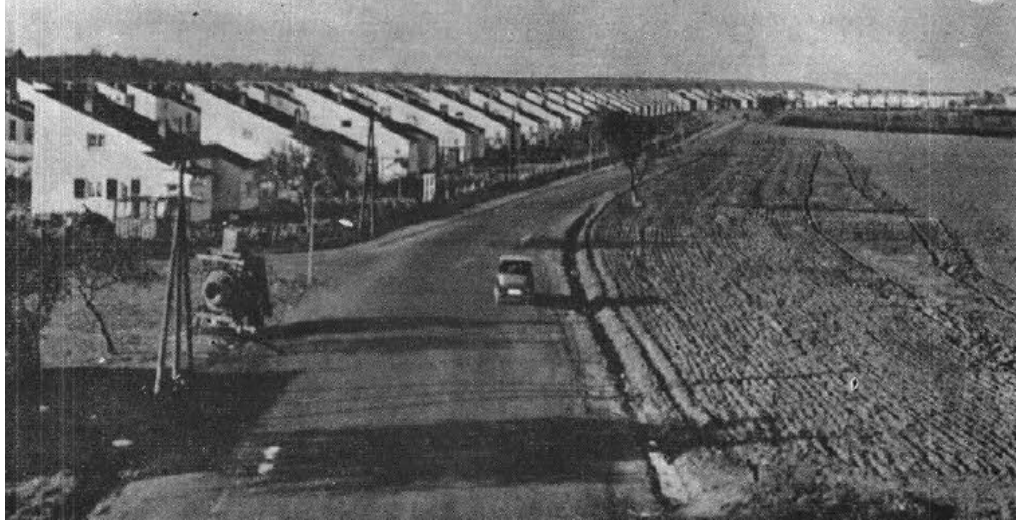

Şekil 3.273. Diyarbakır / Hevelenk Köyü (Sayar 1936a, syf. 49-50)

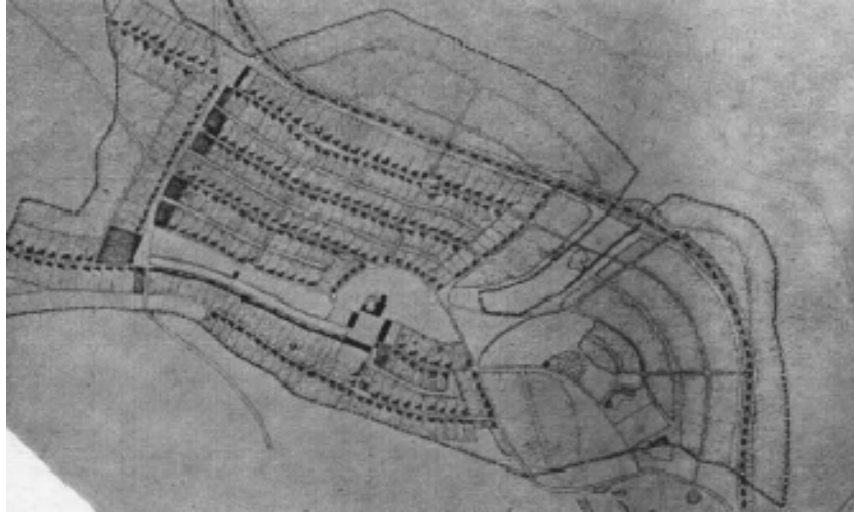
Şekil 3.274. Elazığ / Bizmişim Köyü (Sayar 1936a, syf. 48)

Z. Sayar başka ülkelerde yapılan “kolonizasyon” işlerini de yayımladığı başka bir makalede ele almıştır. Sayar’a göre Türkiye’dekiyle eş zamanlı olarak gerçekleşen kırsal yerleşirme çalışmalarında İngiltere Ziraat Bakanlığı, Fen Bürosu tarafından yapılan Filistin’deki İsraili yerleşimciler için yapılan uygulamalar, büyük maliyetli yatırımlar halinde olmakla birlikte küçük bir nüfusu iskân etmiştir.

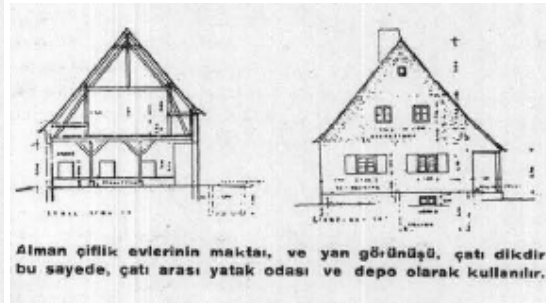
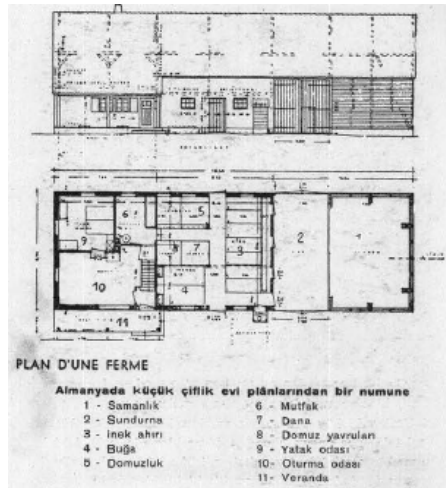
Şekil 3.275. Almanya’da yapılan yarı zirai koloni (Frankfurt-Goldstein) (Sayar 1936b, syf. 231)

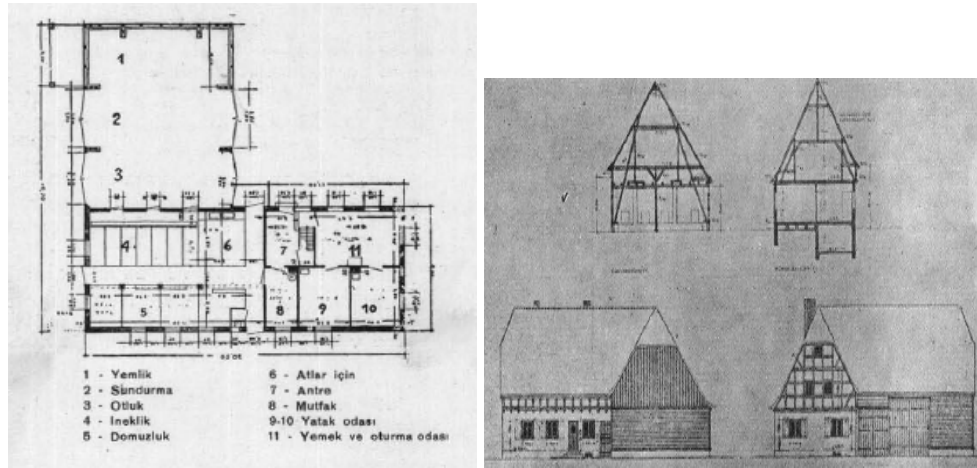
Sayar, büyük nüfus kitlelerini yerleştirmede başarılı bir uygulama olarak Almanya’yı ayrıntılı incelemiştir. Almanya 1929 yılında başlayan ekonomik buhran sonucu işsiz kalan işçileri tekrar köye döndürerek üretici hale getirmek için, başarılı bir planlama ve politika izlemiştir. % 90’ı devlet tarafından finanse edilecek şekilde 1933 yılında 200.000, 1934 yılında da 300.000 köy evi yapılmıştır. Nasyonel-Sosyalist hükümetin yeni bir yaşam tarzı meydana getirme politikası paralelinde gerçekleşen uygulamalarda, tamamen toprağa bağlı köylü kolonisi ile zirai üretim yanında başka üretimleri de bulunan, işçi kolonileri olmak üzere iki tipte köy-çiftlikler oluşturulmuştur. Koloniler oluşturulmadan önce yasal düzenlemeler yapılmış ve yapılan köy ve evlerde oturanların, yapım masraflarını devlete geri ödemeleri için faiz ve ödeme takvimi belirlenmiştir.

Şekil 3.276. Almanya'da yapılan Eisenberg kolonisinin vaziyet planı (Sayar 1936b, syf. 232)

Köy kolonilerini kurma görevini devlet Ziraat Bakanlığı'na vermiştir. Bakanlığın emrinde de koloni bankası ve yerelde de icra heyetleri görevlendirilmiştir. Ayrıca zirai kuruluşlar da organizasyona katılmıştır. Kolonilerde yapılan planlama çalışmalarında öncelikle arazinin parsellenmesi, daha sonra da vaziyet planları ve ev plan şemaları çıkartılmıştır. Köy kurulacak alanlarda yerli malzeme tercih edilmiş, gübre çukurları, su temini gibi tüm hususlar belirlenerek maliyet tabloları hazırlanmıştır. Maliyetleri azaltmak için özellikle Trakya göçmen evlerinde uygulandığı gibi evlerin boyutlarını küçültmek yerine, malzemenin temininde maliyetin nasıl azaltılabileceğinin hesaplaması yapılmıştır. (Sayar 1936b, syf. 231-235)

Şekil 3.277. Alman köy / çiftlik evi için yapılan plan ve kesitler (Sayar 1936b, syf.232-234)

Bu dönem Almanya’ında yer alan üç mimarlık örgütünün çalışmalarına bakıldığında, zaman içinde Nazi düşüncesi paralelinde birleştikleri ve ari ırk dışındaki mimarların üyeliklerine son verdikleri görülmektedir. Bu görüş karşısında yer alan yönetimdeki isimler ise yönetimden indirilerek pasifize edilmişlerdir. Bu isimler arasında Almanya’da yönetimle yakın ilişkisinden dolayı, önemli görevlere yükselen Carl Christoph Lörcher’de bulunmaktadır. Lörcher’in bizim açımızdan önemi Ankara’nın ilk imar planını yapmış olmasıdır. Dolayısıyla Ankara ile ilişki içerisinde olan Lörcher’in bu planlama çalışması dışında mimarlık çevrelerince de tanınan yönü köy planlama çalışmalarıdır. Dönemin Alman köylücülerine göre köylüler saf ve bozulmamış Alman ırkının sembolüdür. Lörcher Almanya’daki köy yaşamı ile ilgili olarak yeni köy kurgusunda iki önemli noktaya işaret etmektedir. Birincisi etnik köklere bağlı cemaatlerin oluşmasını desteklemek, diğeri de toprağına bağlı köylülerden ibaret köy yaşamının kurulmasını sağlamak. Lörcher’in köy planlamalarında öne çıkan ortaçağ romantizmi, bahçeli küçük konutlar, kırma çatılı köy ev stili, 1934 yılından itibaren NS-siedlung’larının tipik özellikleri olmuştur. Özellikle işçi siedlung tasarımlarında, bu öğeler işçilerin vatan toprağı ile özdeşleştirilmesi, savaş durumunda beslenme sıkıntısını önlemek ve işçileri politikadan uzak tutmak gibi ideolojik işlevlere hizmet etmekteydi.¹²⁰

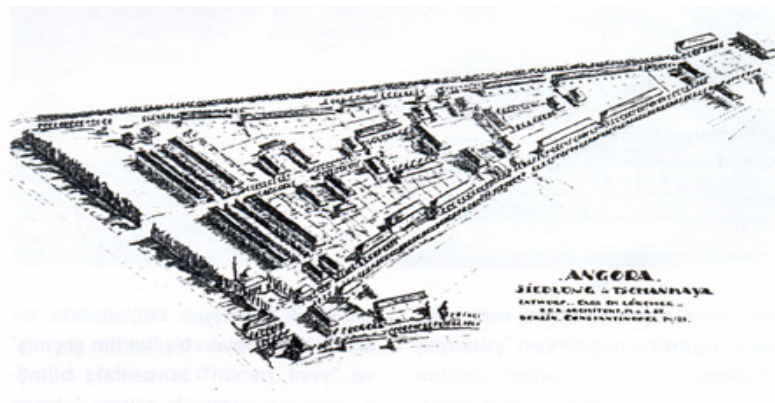
¹²⁰ Lörcher’in çalışmaları hakkındaki bölümde Levent Uluiş tarafından kaleme alınan “Lörcher’in Ankara’sı” adlı internet ortamında yayımlanan yazıdan yararlanılmıştır. Bkz. URL-28, <http://www.mimdap.org/?p=22066>, 15.02.2013

Şekil 3.278. Carl Christoph Lörcher'in işçi kolonileri için eskizleri (URL-29 <http://www.mimdap.org/?p=22066>, 15.02.2013)

Ankara'daki çalışmalarında ve bunları açıklayan metinlerde Türk öncesi Ankara'sına göndermeler yapan Lörcher, şehrin özellikle Roma dönemindeki yapılaşmasını ön plana çıkaran çalışmalar yapılmasını önermektedir.

Lörcher tarafından Ankara'da yapılan çalışmalar şüphesiz kenti planlamaya yönelik çalışmalardır. Fakat ortaya koyduğu fikirlere bakıldığında Türkiye'deki köy ve köylü konusunda yazılar yazıp, çalışmalar yapan mimar ve aydınlarıyla benzer söylemleri ile köy yaşamının düzenlenmesi konusunda aynı süreci yaşayan Almanya'dan önemli oranda etkilenildiği ortadadır. Nitekim A. Ziya'nın köy tasarımında Lörcher'in Çankaya'daki konut yerleşimi planlamasından etkiler açıkça görülmektedir.

Şekil 3.279. Çankaya'daki konut yerleşiminin (Siedlung) kuşbakışı perspektifi (1924-25) (URL-30,

<http://www.mimdap.org/?p=22066>, 17.02.2013)

3.5.9. Köylerde Yapılan Yaşam Koşullarını Düzenlemeye Yönelik Çalışmalar

Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti'nce hazırlanan ve yeni kurulacak köylerde dikkate alınması istenen sağlık ve yaşama şartlarını, belirli kurallara bağlamayı amaçlayan bir talimatname hazırlanarak yayınlanmıştır. Bu talimatnamenin maddelerine ve niteliğine bakıldığında, daha önce 1916 yılında yayınlanan yönetmeliğin bu çalışmanın ana yapısını oluşturduğu görülmektedir.¹²¹ Talimatnamenin ilk maddeleri köy yeri seçimine ayrılmıştır. Buna göre köy ışık alan hafif meyilli arazilere kurulmalı, derin dar vadiler ve nemli olan arazilerde kurulmamalıdır. Evlerin yapılacağı arazilerin toprak yapısının çakıllı olan arazilerden yana tercih edilmesinin nem açısından uygun olacağı talimatnamede belirtilmiştir.

Talimatnamenin daha sonraki maddelerinde köydeki suda aranacak niteliklere değinilmiştir. Buna göre köy kurulacak alanda mutlaka temiz bir su kaynağının aranmalı, su olmayan yerlere köy kurulmamalıdır. Su kapalı borularla taşınmalı ve köy içinde yapılacak çeşmeler ile dağıtımı yapılmalıdır. Açılacak kuyularda da kuyu ağzı 60 santimetre yükseklikte yapılmalıdır.

Köyün yollarının nasıl olması gerektiğinin anlatıldığı diğer bir bölümde, köyü ana yola bağlayan yolun mutlaka 15-20 metre genişliğinde ve iki yanının bulvar şeklinde ağaçlandırılmasının gerekli olduğu, ortasında da ada şeklinde yeşillik alanın bırakılmasının gerektiği talimatname metninde belirtilmiştir. Ayrıca 12 metre genişliğinde paralel ikinci yolun daha yapılarak, bu yolun hayvanların kullanımına verilmesi istenmiştir. Talimatnameye göre köy ortasında bir köy meydanı düzenlenmeli ve bu meydanın çevresinde köy odası, parti evi, resmi kurumlar ve düzenli dükkânlar yer almalıdır. Izgara planlı köyün sokak araları 8 metre genişliğinde olmalıdır.

Köy evleriyle ilgili bilgilerin verildiği kısımda, evlerin önünde mutlaka bir bahçe yapılması, buraya altı metre arayla ağaç dikilmesi gerektiği belirtilmiştir. Talimatnamede köy evlerinin kerpiçten yapılabileceği fakat yer altı sularının eve karışmasını önlemek için temellerin moloz kargir, saçakların da genişçe planlanması, subasmanın en az 30 cm. yükseklikte olması, ev-ahır ayrımının yapılması, eğer bitişik yapılacaksa ayrı bir girişi olmalı ve samanlığın yangın tehlikesine karşı biraz

¹²¹ Ankara Köyöğretmeni Basımevi tarafından basılan talimatname kitapçığına (Milli Kütüphane nüshası) 1933 tarihi el yazısı ile eklenmiştir. (Yeniden Kurulacak Köylerde Nazara Alınması Gereken Genel Sağlık Şartları Hakkında Talimatname, 1933) Ayrıca bkz. (Anonim 1941, syf.16)

daha uzağa yapılması gerektiği belirtilmiştir. Bahçeler en az arabanın dönebileceği büyüklükte, baca çatı mahyasından 30 cm yükseklikte olmalı, pencerelerin evi en iyi havalandıracak cephede yapılmalıdır. Zemine 30 cm boşluktan sonra taban döşemesi yapılmalı, belli bir yükseklikteki merdiven ve verandaya mutlaka korkuluk konulmalıdır. Pencere cephesinin 1/10'u büyüklüğünde olmalı ve döşemeden 90 cm yükseklikte olmalıdır. Yapının iç mekân yüksekliği 2,80 cm odaların asgari büyüklüğü ise 12,5 m² olmalıdır. Kapı yüksekliği 2 metre, genişliği 85 cm olmalıdır. Ağıllar köy dışında yapılmalıdır.

Talimatnamenin son bölümünde lağımın nasıl sağlıklı koşullarda depolanacağı belirtilmiştir. Bu bölümde ailede bulunan kişi sayısına göre açılacak lağım çukurunun boyut hesabı, çukurun nasıl açılması ve meyli ve su kaynaklarından en az 10 metre uzaklıkta yapılması gerekliliği üzerinde durulmuş, tuvalet ve çukur arasındaki bağlantıyı sağlayacak boruların niteliği anlatılmıştır.

Son bölümde sıtmadan korunmak için yapılması gerekenler anlatılmış, bu amaçla sıtma kaynağı olarak bilinen arazilere köy kurulmaması istenmiş ve köy kurulurken oluşturulacak heyette mutlaka tabip, mühendis ve fen adamlarının olması gerektiği, köy kanunu kapsamında yapılan umumi çamaşırhanelerin de su birikmesine neden olacağı için ev aralarında olmaması gerektiği talimatnamede yer almıştır.

Ordu İlbaylığı tarafından hazırlanan “Yeni kurulacak köyler ve sıhhi evler” başlığını taşıyan kitapçıkta, (Yeni Kurulacak Köyler ve Sıhhi Evler, 1938) öncelikle Anadolu'nun geri kalmışlığının sebebi olarak Osmanlı döneminde yapılan yanlış uygulamalar gösterilmiş ve Anadolu'nun ormanları zenginlikleri yıllarca sömürülmesine rağmen, Osmanlı'nın bu kaynakla başka coğrafyaları ihya ettiği anlatılmıştır. Genç Cumhuriyet'in ise öncelikli amacının Anadolu'nun kırsal kalkınmasını sağlamak olduğu, Osmanlı'nın enkazı olarak devralınan yorgun halkın yeniden canlandırılmasını sağlamaya çalıştığı ileri sürülmüştür. Başta Atatürk'ün konuya yakın ilgisi ile bulaşıcı hastalıklar ile savaşıldığı, sağlıksız köy ve evlerin onararak örnek çiftlik ile köyler meydana getirildiği giriş yazısında, eski ile yeni sürekli kıyaslanarak anlatılmıştır. Yeni köy evi yaptırıcılara devlet tarafından, fakir oldukları tespit edilenlere taş, kum, kirecin ücretsiz sağlandığı, orta halli olanlara inşaat malzemesinin asgari ölçülerde tutularak temin edildiği, fakirlere Halkevi tarafından maddi yardım yapıldığı, ahşabın temini için uygun şartlar sağlandığı ve

sihhi evler yapmak için ustalara teknik bilgilerin anlatıldığı kurslarla ruhsatname verildiği maddeler halinde belirtilmiştir.

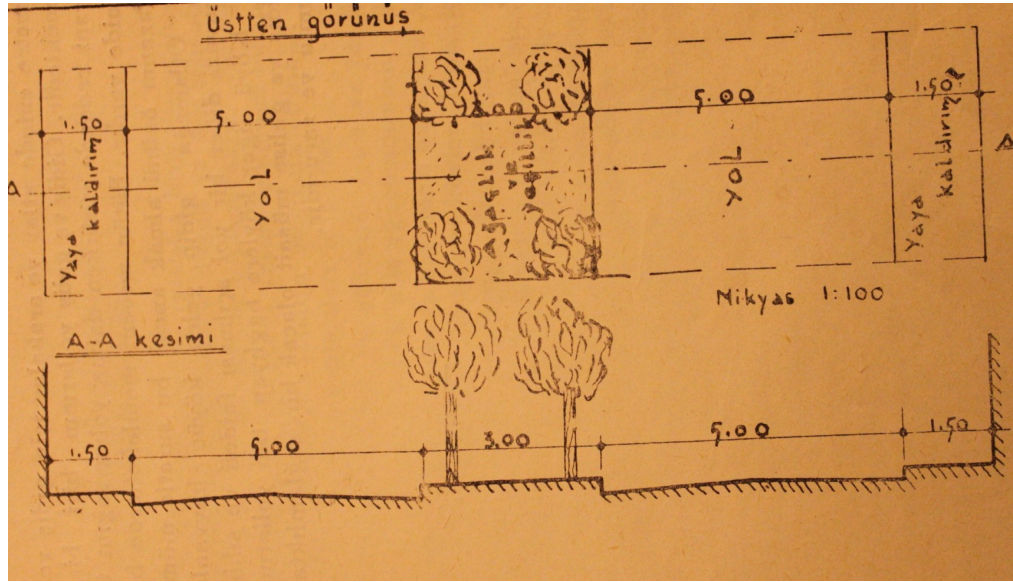
Daha sonra köyün nasıl kurulacağı anlatıldığı bölümde, köyün tepelerde, derin vadilerde, dere kenarlarında, sulu ve bataklık alanlarda kurulmaması gerektiği, eğer sıtmaya sebebiyet verilecek alanlarda köy kurulmuş ise bataklıkların süratle kurutulması gerektiği, bunun için de en uygun yolun ağaç dikmek olduğu, uygulama sırasında Vilayet Nafia ve Ziraat direktörlerinden yardım alınması gerektiği belirtilmiştir. Sonuç olarak;

“...şu hale nazaran köyler; güneşe bakan, suları kolaylıkla sızdıracak derecede kumlu ve çakıllı, hafif meyilli, rutubetsiz ve daima rüzgârlara maruz bulunmayan yerlerde kurulur..”
(Yeni Kurulacak Köyler ve Sıhhi Evler, 1938 syf. 8)

denilerek bu bölüm sonlandırılmıştır. Diğer bir bölüm ise “Köy Toplu Olmalıdır” şeklinde başlamakta ve güvenlik, sağlık ve sosyal açıdan köylerin toplu olarak kurulması gerektiği belirtilerek, bunun gerekçeleri ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

Kitapçıktaki bir diğer bölümün adı da “su”dur. Burada suyun insan temizliğindeki önemi anlatılmış ve gerekli temizliğin sağlanmaması durumunda hastalıkların artacağı üzerinde durulmuştur. Daha sonra su temini konusunda öncelikle kaynak sularının kullanılması gerektiği, diğer akarsu ve duran suların ise kullanım suyu olarak kullanılabilmesi, kaynak olmayan bölgelerde açılacak kuyularla suyun sağlanması ve bu kuyulara yaklaşık 60 cm yüksekliğinde bilezik yapılması ve üzerinin kapatılması gerektiği belirtilmiştir.

Ele alınan bir diğer konu ise “yol”dur. Bu bölümde yolun köylünün modern dünyaya erişimindeki önemi ve Devlet tarafında yapılan ana yolların anlatıldığı giriş bölümünden sonra, köylülere de ödevler düştüğü ve ana yollara köyün bağlantı yollarının kendileri tarafından yapılması gerektiği anlatılmış, köyün ortasından ve meydanından geçen bir yolun 15-20 metre genişliğinde planlanarak yapılması gerektiği, bu yolun iki yanında 1,5 metre genişliğinde yaya kaldırımı ve ortasında üç metre genişliğinde ağaçlıklı alanın da mutlaka yapım sırasında planlamasının önemi anlatılarak örnek kroki üzerinde gösterilmiştir. Krokiye yolun genişliği 16 metre olarak düşünülmüş, üstten görünüş ve kesiti verilerek kitapçık içerisinde yayınlanmıştır. Ayrıca yolun nasıl kullanılacağı hayvan ve insanların gidiş-gelişlerinin düzeninin nasıl sağlanacağına da bu bölümde yer verilmiştir.

Şekil 3.280. Köyü kasabaya bağlayan ana yolun planı (Yeni Kurulacak Köyler ve Sıhhi Evler, 1938 syf. 12)

Diğer bir bölümde de köy meydanı anlatılmıştır. Burada köy meydanının mutlaka ağaçlandırılması gerektiği ve meydanın çevresinde resmi kurumların yer alması gerektiği belirtilmiş, meydan çevresindeki kamu yapılarının köylüye “köy üniversitesi” şeklinde kullanılarak bilgi aktarımının sağlanması gerektiğine belirtilmiştir. Daha sonra ağaç konusuna değinilmiş yolların kenarlarının ve köyün mutlaka bir ağaçlığının olması gerektiği anlatılmıştır. Sokakların anlatıldığı bölümde de ızgara plan şemasına işaret edilmekte ve sokakların en az sekiz metre olarak planlanması gerektiği, bu şekilde ulaşımın ve rüzgâr sirkülasyonunun kolay sağlanacağı anlatılmıştır.

Evler, ahırlar ve samanlıklar başlığı altında, sözü edilen yapıların inşası sırasında dikkat edilecek teknik özellikler anlatılmıştır. Evlerin inşaatının tahtadan mümkün olduğunca yapılmaması gerektiği, eğer çevre şartları bu tip yapıları mecbur kılıyorsa vilayetçe incelenerek yapılması, çatının kiremit ve evlerin etrafının taş veya tuğla olması gerektiği belirtilmiş, ahırların ya evlerden uzakta ya da bitişikse kapısının ayrı olmasına, samanlıkların ise yangın tehlikesine karşı evlerden uzakta yapılmasına dikkat edilmesi istenmiştir. Evlerin yapım ve inşa teknikleri “Yeniden Kurulacak Köylerde Nazara Alınması Gereken Genel Sağlık Şartları Hakkında Talimatname”de belirtilen esaslar ile aynıdır. Burada eski evlerin de bir an önce bu plan şemasına uydurulmasına başlanması gerektiği ilave edilmiştir. Son olarak evlerden çıkan lağım

sularının nasıl toplanacağı ve hangi koşullarda muhafaza edileceğinin anlatıldığı kitapçıkta, lağım çukuru hesabı ve diğer teknik bilgiler Talimatnamede yer alan bilgilerle aynıdır.

Köy yaşamını düzene sokmak amacıyla hazırlanan bu iki çalışmaya genel olarak bakıldığında, birbirinin tekrarı olan ifadeler karşımıza çıkmaktadır. Talimatname daha resmi ağızla yazılmışken, Ordu İlbaylığı tarafından hazırlanan 20 sayfalık kitapçık Talimatname'nin özeti şeklindedir ve uygulamalar konusunda tavsiye niteliğinde ifadelere rastlanılmaktadır. Dönemin dergilerinde yer alan köy sağliıklaştırma ile yazılarda bu kadar ayrıntılı olmasa da benzer şekilde kuralların benimsenmiş olması, konu üzerinde fazlaca tartışılmadan belirlenen kuralların tüm köylücüler tarafından kabul edildiğini göstermektedir.

3.5.10. Köylerde Yapılan Konut Dışı Uygulamalar

Köylerde yapılan ve en temel unsur olarak gösterilen yapı tipi hiç kuşkusuz okuldur. Okul Cumhuriyet ideolojisinin kalesi ve tüm köye yaygınlaştırıcısıdır. Köy meydanında, en önemli köşede yer almakta olup, köyde tüm kamu işleri için başvurulacak ilk merkezdir. Cumhuriyet öncesi köy planlarında cami ile eş ölçülerde veya caminin bir köşesinde yer alan okul, Cumhuriyet sonrasındaki köy planlarında daha da vurgulanmış ve köydeki yapı tiplerinde baş aktör olmuştur.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren gördüğümüz okul tiplerinin 1930'lu yıllara kadar ki yapım sürecine bakıldığında, çoğunlukla yerli malzemenin kullanıldığı ve 1. Ulusal Mimari Üslubu'nda okullar yapıldığı görülmektedir. Bu okulların çoğuna da Gazi adı verilmesi bir gelenek halini almıştı. 1930'lu yıllardan itibaren bu üslupta yapılan okullara karşı yapılan eleştirilerden en dikkat çeken, Zeki Selah imzasıyla Arkitekt'te yayınlanan okulların, resmi üniforma gibi yapıldığı ve resmi bina görüntüsü vermek adına can sıkıcı, kullanışsız ve yeterince ışık almayan yapılar yapıldığını ileri süren yazıdır. Z. Selah ayrıca okullarda uygulanacak tip projelerinin özellikle şehirlerdeki okullarda arsa, yol gibi temel ilkelere bakılmadan yapıldığını da belirtmekte, Nafia Vekâleti tarafından yaptırılan bu okulların ihtiyaçları karşılamadığı ve öğrenci sayısına göre değil de, eldeki tip projeye uygun olarak yapıldığını ileri sürmektedir. (Z. Selah 1931, syf. 124-125)

Nafia Vekâleti dışında çalışan mimarlar ise Gazi mekteplerine tepki olarak "içerden dışarıya doğru" tasarlanmış modern bir okul binasının zorunlu kıldığı belli bir estetik düzenlemeyle sunulan örnekler tasarlamışlardır. Bunlar iki ya da daha fazla katlı bloklar L ya da U şeklinde avlu ve toplantı salonları oluşturacak şekilde planlanıyordu. Jimnastik salonu ayrı bir blok halinde uca ekleniyor, koridor üzerinde sınıflar doğu ya da güney yönde yer alıyordu. (Bozdoğan 2002, syf. 106)

Nafia Vekâleti tarafından yapılan okullara pek çok il tarafından yayınlanan yıllıklarda ve köy belletenlerinde rastlanmaktadır.¹²² Mimarların tasarladıkları köy okullarının pek çoğu da Arkitekt dergisinde yayımlanmıştır.

¹²² Çalışmamızda 1939 yılında yayınlanan Bursa Köy Belleteni ve Cumhuriyet'in 15. Yılında Aydın İl Yıllığı'ndaki fotoğraflardan yararlanılmıştır. Bu şekilde pek çok ilin yıllığı bulunmaktadır.

Şekil 3.281. Aydın Ortaokulu (Cumhuriyet'in 15. Yılında Aydın 1938, syf. 59)

Şekil 3.282. Aydın'da Yeni Yapılmış Bir İlkokul (Cumhuriyet'in 15. Yılında Aydın 1938, syf. 61)

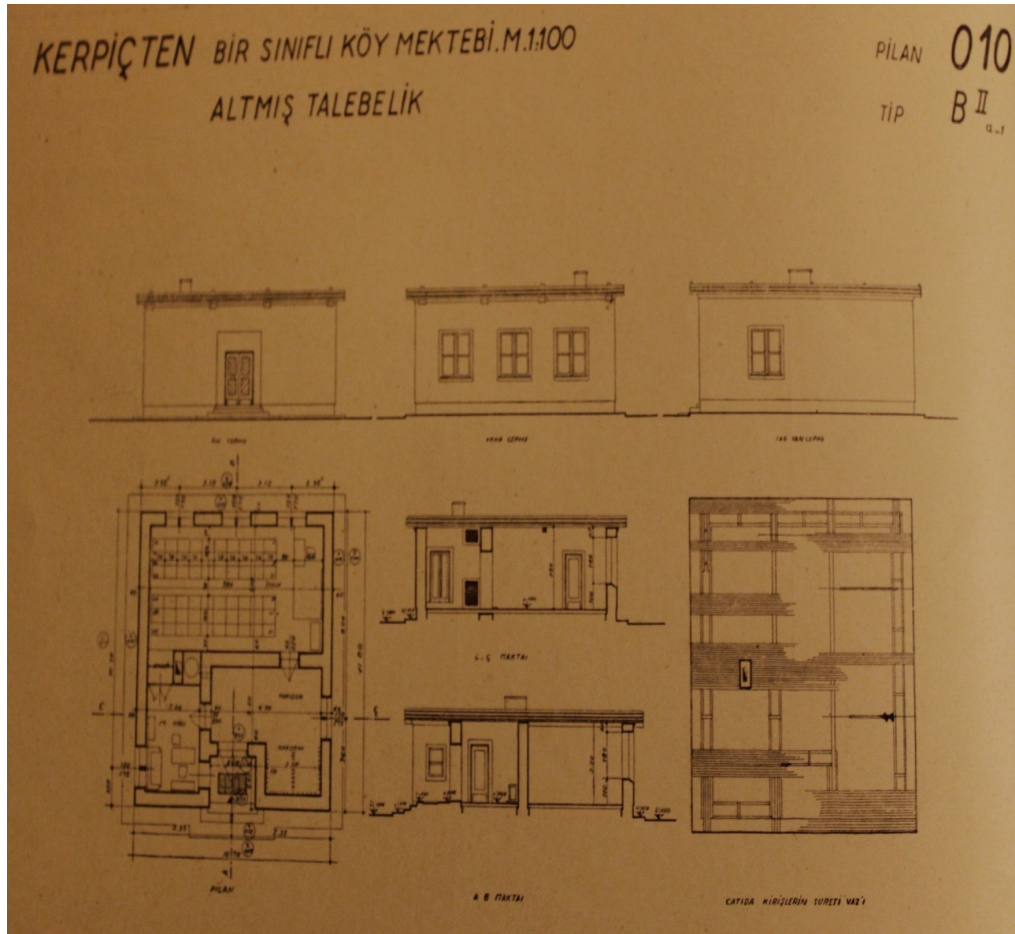

Şekil 3.283. Bursa/M. Kemalpaşa'da Köy İlkokulu (Bursa Köy Belleteni 1939, syf.70)

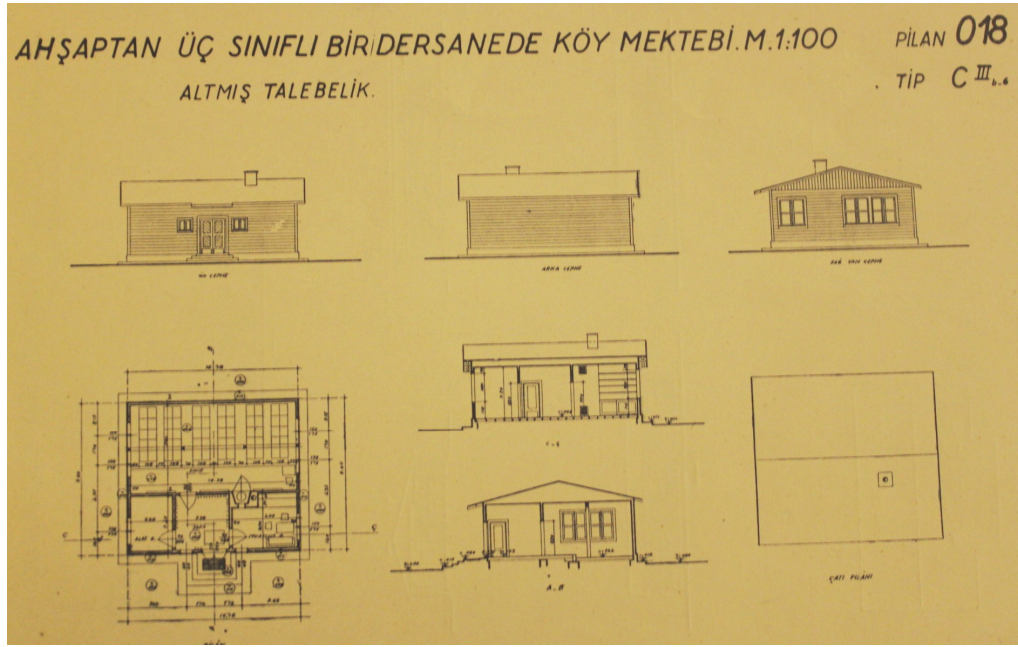

Şekil 3.284. Bursa/Kestel İsbey Köyü İlkokulu (Bursa Köy Belleteni 1939, syf. 82)

Köy ilkokulları konusunda Milli Eğitim Bakanlığı da tip proje hazırlamış, bu projeleri de albüm halinde yayınlamıştır. (İlkmektep Planları Albümü, 1933) Albümde farklı bölgelerde, öğrenci ihtiyacına göre belirlenen tipte okullar sınıflandırılmıştır. Buna göre ahşap, taş ve kerpiç malzeme kullanılarak yapılacak okullar, ortalama 60 öğrenci hesabıyla bir ya da üç sınıf olarak tasarlanıyordu. Okul dışında bekar ve evli öğretmenler için lojmanların planları hazırlanmış, okul bütünlüğüne eklenmesi düşünülen helanın tip projesi de albümde yer almıştır. Yayında planlar dışında temelin nasıl kazılacağı, malzemenin nasıl temin edileceği ve kalitesi, pencereler, çatı, harç ve duvarların nasıl olması gerektiği gibi temel bilgiler verilmiştir.

Şekil 3.285. Kerpiçten Bir Sınıfli Köy Okulu (İlkmektep Planları Albümü 1933, syf. 10)

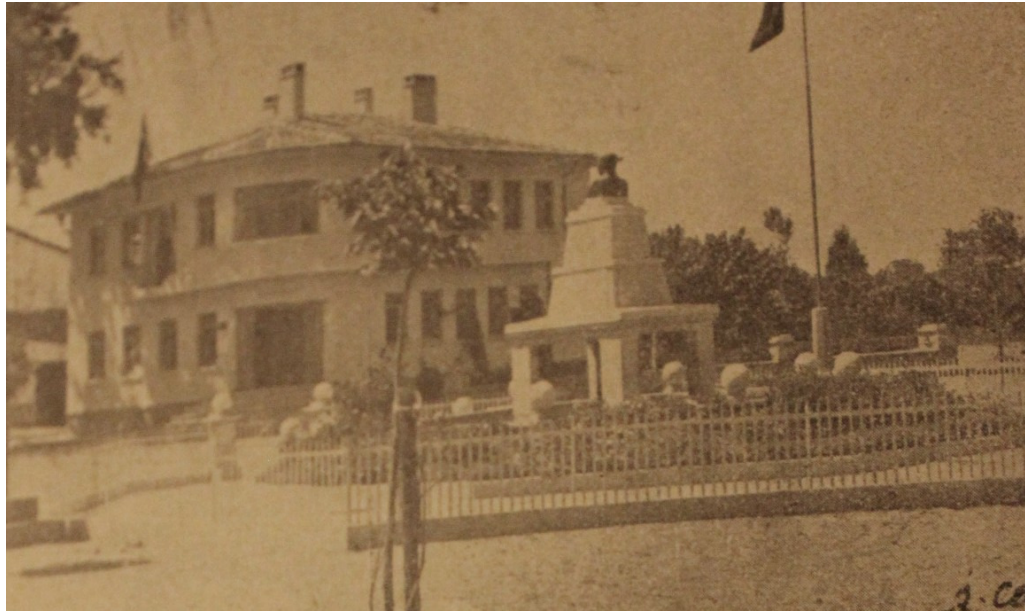
Şekil 3.286. Ahşaptan Üç sınıflı Köy Okulu (İlkmektep Planları Albümü 1933, syf. 18)

Milli Eğitim Bakanlığı için Margarete Schütte-Lihotzky tarafından da okul tasarımları yapılmıştır. Bu okullar iki aşamalı olarak planlanmıştır. Buna göre iki öğretmen için ayrı oturma odaları ve küçük bir mutfağı olan, iki ya da üç sınıflı olan okullar, malzemeye göre ahşap, kerpiç, tuğla ve kabataş olarak ayrı ayrı tasarlanmıştır. (Bozdoğan 2002, syf. 106)

Şekil 3.287. Anadolu'da prototip köy okulu için Margarete Schütte-Lihotzky'nin yaptığı perpektif çizim- 1939 (Bozdoğan 2002, syf. 106)

Köy Kanunu kapsamında her köyde yapılması istenen ve köyün tüm resmi işlemlerinin devlet adına yürütüldüğü yapı olarak karşımıza köy konakları çıkmaktadır. Bu konaklar köy meydanında yer almakta, önünde genellikle Atatürk büstü ve bayrak direği gibi tamamlayıcı unsurları bulunmaktadır. Genellikle köyde kullanılan yapı malzemeleri ile inşa edilen konaklar, yerden yükseltilmiş ve anıtsal girişleri ile devlet yapısı olduğunu sivil bir mimarlık yapısında vurgulamaktadır. Nahiye ve ilçe merkezlerinde daha modernist örnekler karşımıza çıkmakla birlikte köylerde geleneksel konut tipinde örnekler görülmektedir.

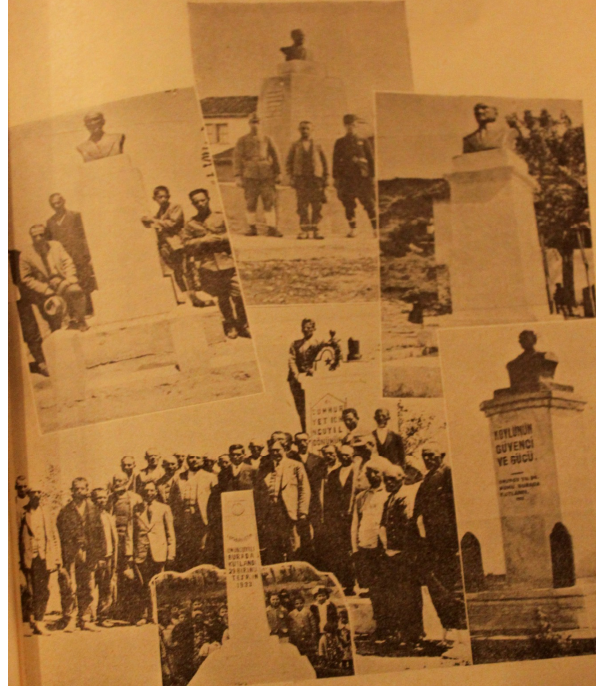

Şekil 3.288. Gürsu Hükümet Konağı (Bursa Köy Belleteni 1939, syf. 140)

Şekil 3.289 Barakfakı Köy Konağı (Bursa Köy Belleteni 1939, syf. 16)

Okul ve köy konakları dışında pek çok yapı çeşidinin de tip projesi hazırlanmış, il yıllıkları ve plan kataloglarında yayınlanmıştır. Bunlar köy meydanı, Atatürk büstü, ahır planı, mezbaha, kooperatif, yol, mezbaha, mezarlık, köy gazinosu, çeşme, spor salonu gibi pek çok yapıyı içeren şekilde hazırlanmış ve uygulanmıştır.

Şekil 3.290. Köylerde Atatürk Anıtları (Bursa Köy Belleteni 1939, syf. 82)

Şekil 3.291. Gemlik-Umurbey Köyü Şosesi (Bursa Köy Belleteni 1939, syf.80)

Tip projeler hakkında, okullar konusunda da olduğu gibi en sert eleştirisi Zeki Sayar'dan gelmiştir. Z. Sayar;

“ Mimari eserler, yol menfezleri, demiryolu kulübeleri, köprü tipleri ve daha bunlara benzeyen sade ve san'at tarafı olmiyan ve yalnız ihtiyaç için yapılan “sınaî imalât, gibi (tip) projelerle inşa edilemez. Devlet binalarında (plân-tip)in tatbiki millî mimarinin daha tohum halinde iken ölümü demektir...”(Sayar 1936c, syf. 259)

şeklinde yazısına giriş yapmış ve daha önceki okullar hakkında yaptığı eleştirinin dozunu tip projeye yapılan yapı tiplerinin çoğalması üzerine daha da arttırmıştır. Sayar'a göre tip proje uygulaması pek çok ülkede terk edilen ve sempozyumlarda eleştirilen bir uygulamadır ve ülkenin mimari ortamını baltalamaktadır. Tip proje uygulaması belki basit, seri üretime ihtiyaç duyan köy evleri, fabrika evlerinde ve yardımcı yapılarda uygulanabilir fakat mimari önemi olan kamu yapıları için bu uygulama terk edilmelidir. Özellikle şehir içinde sokakla ve arsayla olan konumunu belirlemeden yapılan kamu yapıları bulunmaktadır. Buna son vermek için belirlenen yapılar için yarışmalar düzenlenmelidir. Bu şekilde bir kişi tarafından belirlenen planlar yerine, çoğunluğun üzerinde birleştiği yapı planları kabul edilir, bu da daha sağlıklı olacaktır, şeklinde eleştirilerini sıralayan Z. Sayar yazısında dünyada aynı zamanda bir sanatkâr olan mimarların yaratıcılıklarını daha da arttırmak için çalışmalar yapıldığı halde bu gibi uygulamalarla yeni yeni ülkemizde mimarlık mesleğinin gelişmeye başladığı dönemde, önüne bakanlıkların yaptığı çalışmalarla engeller konulmaya çalışıldığı anlatılmıştır. (Sayar 1936c, syf. 259-260)

Z. Sayar ve dönemin pek çok mimarının karşı çıkmasına rağmen tip projeler ve bunların uygulamaları, özellikle 1930'lı yılların sonu ve 1940'lı yıllarda daha da yoğun görülmüş ve her yapı tipi için olmanın yanında her türlü ihtiyaç için (mezarlık, tabela, tuvalet, fidanlık vb.) projeler yapılarak ülkenin her köşesine gönderilmiştir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME

Üç ana bölüm halinde belirlediğimiz çalışma konumuzda, ilk olarak “Giriş” başlığı altında amacımız, çalışma sınırlarımız ve yöntemimiz anlatılmıştır. İkinci başlıkta Osmanlı döneminde göç ve göçmenlerin iskân işlemleri ve bu amaçla kurulan kurumlar, yasal olarak da yapılan çalışmalar öncelikli olarak ele alınmıştır. Bunda amaç göç sonucu kırsalda oluşturulacak iskân çalışmalarının temeli niteliğindeki organizasyonu, yerleştirme işlemlerinin ne şekilde olduğunu ve sonuçlarını görmemizi sağlamaktır. Bu altyapı incelemesi sonucunda kırsal yerleşimlerin şekilleri, yapılan konutlar ile inşaat teknik ve malzemesi ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Tez çalışmamız kapsamında ikinci bölüm olarak ele aldığımız Cumhuriyet Dönemine kadarki süreçte yer alan iskân türlerine bakıldığında, ilk dönemlerde yeni fethedilen yerlerin “şenlendirme” adı verilen uygulama ile iskâna açıldığı görülmektedir. Bu politika şehir içerisinde de uygulanmakta ve inşâ edilen külliyeler ile alternatif gelişim bölgeleri ve ticari çekirdekler oluşturulmaktadır. Bu uygulama kırsaldaki külliye veya bayındırlık eserleri çevresindeki yerleşim bölgelerinin teşekkülünde de görülmektedir.

Osmanlı toplumu içerisinde belirlenen grupların, yüzyıllarca yaşadığı bölge veya çevreden başka bir yerde iskânı, çoğu zaman kişilerin istekleri doğrultusunda olmamıştır. Sürgün adı verilen bu tipteki yer değiştirmelerin nedenlerine bakıldığında, büyüyen ülkenin halklarının kaynaşması, tarımsal üretimin bazı bölgelerde azalması veya artması durumunda dengeyi sağlamak ve ülke içinde güvenliği, ticari ağın devamlılığı sağlamak şeklinde özetlenebilir.

Özellikle Balkan coğrafyasında eski kentlerde sağlanmaya çalışılan gelişme yanında yeni yerleşimler de kurularak buralara “yeni”, “yenice” gibi isimler verilmiştir. Devletin zorunlu iskân konusunda özellikle üzerinde durduğu özel yerler olarak “derbent”ler karşımıza çıkmaktadır. Bu bölgeler ticari yolların geçit noktalarında yer almakta olup, çoğu zaman iskân için uygun olmayan koşulları barındırmaktadır. Bu sebeple önemli geçit noktalarına devlet eliyle veya teşvikiyle iskânın yapıldığı tarihi kaynaklarda görülmektedir. Dönemin kayıtlarında bunu yapmadaki amaç güvenliği daimi kılmak olarak açıklanmıştır.

18. yüzyılda kırsal alanda planlı yerleşim olarak karşımıza çıkan Nevşehir uygulaması, Vezirazam Damat İbrahim Paşa'nın doğduğu köyü planlı bir şehir haline getirmesiyle tek bir örnek olarak karşımıza çıkar. Bu dönemde devlete isyan eden konar-göçerlerin özellikle kervansaraylar ve yol güzergâhlarına, bozulan Osmanlı ekonomisini diriltmek ve bu toplulukları üretici hale getirmek için yoğun şekilde yerleştirildikleri görülmektedir.

Osmanlı Devleti 18. yüzyılda ilk defa dıştan içe doğru kitlesel göç olgusuyla tanışmıştır. Bu dönemde güçlenen Rusya ve Avrupa devletlerinin ilerleyişiyle birlikte yerlerinden edilen Osmanlı vatandaşları ve kendisini Osmanlı'ya yakın gören halk, Osmanlı Devleti'ne sığınma talebinde bulunmuştur. Göç eden Osmanlı vatandaşları içerisinde Müslümanlar kadar diğer inançlardan olanlar da bulunmaktadır. Devlet politikası olarak kendi topraklarına doğru yönelen göç dalgasını teşvik eden Osmanlı yönetimi, 19. yüzyılda gelenlerinin sayısının dönem dönem yüzbinlere ulaşması üzerine, göçmen ve iskân politikaları geliştirmek zorunda kalmıştır.

Özellikle Tanzimat Fermanı sonrası Osmanlı dünyasında görülen yeni kurumlar ve bu kurumların iş bölümüne bakıldığında göç ve göçmen iskânının, Kırım Savaşı'na kadar Dahiliye Nezareti içerisindeki birimler tarafından gerçekleştirildiği, bu dönemden sonra ise Ticaret Nezareti, Şehremaneti ve Zaptiye Nezareti koordinasyonu ile sağlandığı görülmektedir.

Göçmen ve iskân işlemleriyle ilgili olarak yapılan yasal düzenlemeler içerisinde 3 Mayıs 1856 tarihli Silistre Nizamnamesi önemli bir uygulama olarak karşımıza çıkar. Talimatnamede yer alan dokuz maddede göçmenlerin getirilmesi, yerleştirilmesi ve üretici hale getirilmeleri için tüm aşamalar ve teşvikler belirlenmiştir. Bu nizamname daha sonra görülen göç dalgalarında model olarak ele alınmış ve uygulanmıştır. Osmanlı Devleti gelen binlerce göçmene rağmen, Muhacerat Nizamnamesi yayımlayarak Osmanlı'ya sığınan göçmenlere bedelsiz toprak verileceğini duyurmuş ve göçü teşvik etmiştir. Bu teşvikle azalan ve dinamizmini kaybeden nüfusu gençleştirmek, bu yolla Osmanlı toplumunu daha güçlü kılmak amaçlanmıştır.

Yapılan iskân işlerinde, inşa edilecek evler için tek fiyat belirlenmesi ve belirlenen fiyatın çok düşük olması sebebiyle, iskân işleri ve konut yapımı eleştirilmiş ve defalarca iskân bölgelerine müfettişler gönderilerek artan sorunların kaynağı

araştırılmıştır. Başarılı uygulamalar olarak da Miralay Nusret Bey'in çalışmaları bu dönemde örnek gösterilmiştir. Dobruca bölgesinin planlanması ve Mecidiye şehrinin oluşturulması bu dönemin nitelikli uygulamaları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Göçmen işleri ile ilgili olarak görevlendirilen kurumlar dışında, konuyu başlı başına bir iş olarak ele alacak komisyon oluşturulması fikrinin gündeme gelmesi üzerine 1860 tarihinde "Muhacirin Komisyonu" çalışmalarına başlamıştır. Komisyon gelen göçmenlerin sayısının azalması üzerine 1865 yılında lağvedilerek Zaptiye Nezareti ile Meclis-i Vâlâ'ya bağlı bir daire kanalıyla iskân işlerinin yürütülmesine çalışılmış, yaşanan aksaklıklar üzerine "Muhacirin İdaresi" adıyla yeni bir daire kurulmuştur. Göçmenler için ihtiyaç halinde kurulan bağımsız komisyonların çeşitli bölgelere görevlendirildiklerine dair bilgiler de bulunmaktadır. Meclis-i Vâlâ'ya bağlı olarak görev yapan İdare, daha sonra Zaptiye Nezareti bünyesinde çalışmalarını sürdürmüştür.

Göçmenlere ev yapılarak yerleştirilmeleri konusunda hükümetin üç değişik yola başvurduğu görülmektedir. 1856-59 yılları arasında muhacirlere ev yaptırılmasının benimsendiği, 1860-61 yılları arasında göçmenlerin kendi evlerini inşâ etmeleri gerektiği, 1861 sonrasında ise devletin küçük de olsa en azından içeri girilebilecek bir ev yapımı için maddi destek olmaya başladığı anlaşılmaktadır. Köylerde içerisinde mektebi de barındıran camilerin yapımını ise devlet veya dönemin yöneticileri üstlenerek bu yolla yeni kurulan köylerde devletin varlığı hissettirilmeye çalışılmıştır.

93 harbi olarak bilinen 1877-1878 yıllarındaki Osmanlı-Rus Savaşı'yla birlikte, milyonları aşan göçmenin Osmanlı topraklarına gelmeye başlamasıyla sonucu "İdare-i Umumiye-i Muhâcirîn Komisyonu" adıyla yeni bir göçmen teşkilatı kurulmuştur. Komisyon, Kırım Savaşı sonrasında yaşanan aksaklıkların başında görülen iskânın yerel yöneticiler eliyle yürütülmesi uygulamasından vazgeçmiş ve merkezden görevlendirilen memurlar vasıtasıyla iskân işleri yapılmaya çalışılmıştır. Bunun sonucu olarak 1881 tarihinde muhacirler için ayrılan bütçenin 3/2'sinin personel masraflarına gitmesi üzerine, Komisyon 1882 tarihinde lağvedilerek, muhacir işlemlerinin belediyelerce yürütülmesine karar verilmiştir. Komisyon 1894 yılında tamamen kaldırılmıştır. Bu komisyon dışında başka komisyon ve kuruluşlar da göçmenlere yardım için çalışmalarda bulunmuştur. Ayrıca illerde de yerel komisyonlarla merkezdeki ile bağlantılı olarak çalışmalarını sürdürmüştür.

Komisyonların çalışmaları yanında yasal alanda da bazı düzenlemelere gidilmiştir. Bunlardan en önemlisi İskân-ı Muhacirin Talimatnamesi'nin çıkartılması olmuştur. Göçmenler konusunda hazırlanan yasal çalışmaların zamanla daha da ayrıntılı hazırlandığını gösteren Talimatnamenin 35. maddesi bu tarihe kadar geçiş bölgesi olarak görülen İstanbul'da yerleşime izin vermesi açısından önem taşımaktadır. Bu madde ile İstanbul'daki Eyüp, Gaziosmanpaşa gibi semtler ve daha küçük ölçeklerde mahalleler oluşturulmuştur. Göçmenler tarafından oluşturulan bu yerleşmelerdeki konutlar basit kulübeler şeklinde olmuş, bu yolla da İstanbul'daki gecekondulaşma başlamıştır.

İskân Talimatnamesinde ve 1881 tarihindeki bir belgede belirtildiği gibi gerçekleştirilen yerleştirme işlemleri öncesinde, boş arazilerin ve terkedilmiş köylerin tespiti ile haritalarının hazırlanması için mülkiye mühendisleri görevlendirilmiştir. Devlet tarafından yapılan ıslah çalışmaları ile yeni araziler elde edilmiş, çiftlik ve araziler satın alınmıştır. Mahalli idareler de belirlenen araziler üzerine iki ya da üç odalı konutlar inşa etmekle yükümlü kılınmıştır. Yapılan maliyet hesaplarına göre bu tipteki evlerin 250 kuruşa mâl olduğu hesaplanmış, fakat uygulama sırasında inşaat maliyetlerinin bu rakamın çok üstünde olduğu görülmüştür. İnşaatlarda belirlenen miktar ile uygulama sırasında arada doğan fark büyük oranda yerli halk tarafından karşılanmış, inşaatlarda da göçmenler çalıştırılmıştır.

Göçmenlerin üretici hale getirilmelerine kadarki süreçte Osmanlı hazinesinin önemli bir kısmı bu iş için harcanmıştır. İlerleyen yıllarda yapılan masraflar, toplanan vergi ve ihracatta %100'lere varan artışla kendini amorti etmiş, tarım arazileri de %25 oranında artmıştır. Çiftliklerden oluşan Anadolu'daki kırsal yerleşim düzeni, yerini köylere bırakmış, tek kişinin sahipliğindeki geniş topraklar ve onun yanında çalışan topraksız köylüler de yerini, eşit ölçülerde toprağa sahip köylülere bırakmaya başlamıştır. Ayrıca ileri tarım teknikleri ve avlu içerisindeki ev sistemi geleneksel öğeler olarak, birbirini kesen sokaklar ve kamu yapılarının belirli bir düzen içerisinde köy içerisindeki konumu, dönemin planlama çalışmalarıyla Osmanlı kırsalında yaygınlaşmaya başlamıştır.

Bu dönemdeki göçmen yerleşimlerinin elimizde çok sayıda belgesi de bulunmaktadır. Bunlar köy kurulacak arazilerin krokileri, köy planları ve fotoğraflar şeklindedir. Eldeki plan ve fotoğraflara bakıldığında yapılan evlerin şehirlerin hemen

dışında mahalle şeklindeki yerleşimler ile kırsalda yapılan köyler olarak ikiye ayrıldığı ortaya çıkmaktadır. Şehir içinde yapılan evler yatayda birbirine bitişik tek katlı iki-üç birim olarak yapılmış ve yerleşime dönemin iktidarındaki padişah veya şehzedeye ithafen rahimiyye, meci diye, hamidiye gibi isimler verilmiştir. İktidar değişikliğinde isimlerin de çoğunun değiştiği görülmektedir. Kırsalda yapılacak evlerin yer tespitinde, içerisinde teknik uzmanların ve idarecilerin bulunduğu bir komisyon görev almış ve köy kurulacak alanın krokisi çizilmiştir. Bu alanların belirlenmesinde de belirli kıstaslar göz önünde bulundurulmuştur. Buna göre köy kurulacak alanın demiryolu, denizyolu veya karayoluna olan yakınlığı, akarsu ve ormana kolay erişebilir olması, eğimli ve bataklık olmayan, tarım faaliyetlerini yapmaya ve yaşamaya uygun araziler olmasına dikkat edilmiştir. Kırsaldaki köy planlamalarında yapılan parselasyonlarda parsel büyüklüğünün 100 x100 metre ölçülerinde tercih edildiği, arazinin imkân vermesine göre değişen ölçülerde de parsellerin yapıldığı tespit edilmiştir. Köy planlarında ızgara plan şemasının tercih edildiği, kamu yapılarının köyün ortasında ortak kullanım alanlarının da (mera, orman, harman yeri) köyün hemen yakınında yerinin belirlendiği, çizilen kroki ve parselasyon haritalarında görülmektedir.

Göçmenler için yapılan köy evlerinden Ankara'ya yerleştirilenler için inşa edilenlere bakıldığında, etrafı çit veya duvarla çevrili avlu içerisinde evlerin planlandığı görülmekte, ev planının da oda+aşhane ve hemen yanında ahır/samanlık ile iki odadan oluşan şekilde iki tip olarak planlandığı ortaya çıkmaktadır. Konya örneklerinde ikiz evlerin yapılmaya başladığı, bunların avlu içerisinde girişten hayata ve oradan iki odaya ulaşan şekildeki örneği yanında, hayata açılan giriş bir yanda oda diğer yanda ahır şeklinde yapılan çeşitli uygulamalarının da olduğu yapılan araştırmalarla ortaya çıkartılmıştır. Evlerin ölçülerinin 18 m²'den başladığı ortalama olarak 35 m² olarak yapıldığı, en büyüklerinin ise yaklaşık 60 m²'ye ulaştığı yapılan kaynak çalışmasında ortaya çıkartılmıştır. İnşaatlarda malzeme olarak yörede kolayca erişilebilecek taş, kerpiç gibi yerel malzemeler tercih edilmiştir.

20. yüzyıl başına gelindiğinde göçmen sorununu çözmek için yeni bir komisyon göreve başlamıştır. Merkez teşkilat olarak göreve başlayan Muhacirin Komisyon-i Âlisi çeşitli bakanlıklardan gelen üyelerden oluşmaktaydı. Daha çok yasal konularda çözümler bulmayı ve yerel idarecilerle irtibat sağlamayı kendine amaç edinen komisyon, Balkan Savaşları'nın başlamasıyla yerini İskân-ı Aşair ve Muhacirin

İdaresi'ne bırakmıştır. Bu komisyon Milli Mücadele döneminde Sıhhiye ve Muavenat-ı İctimaiyye Vekâleti'ne bağılı olarak kurulan Muhacirin Müdüriyeti'nin kuruluşuna kadar görev yapmıştır.

Bu dönemde yapılan yasal çalışmalara bakıldığında ilk olarak 18 Mart 1913 tarihli Muhacirin Suret-i İskânı Hakkında Tahrirat-ı Umumiyesi adıyla on maddelik bir talimatnamenin hazırlandığı görülmektedir. Talimatnamenin dördüncü maddesi yeni kurulacak köylerin birbirini kesen sokaklardan oluşacağını ve köyün ortasındaki 5-6 dönümlük alanın da boş bırakılarak buraya meydan, cami ve mektep yapılacağını belirtmiştir. Yolların da en az 12 metre olarak planlanmasının istendiğı yönetmelikteki diğere maddeler köyde sağılıklı bir yaşamın kurulması için gerekli olan ilkeleri belirlemiştir.

Hazırlanan yasadan iki ay sonra 4 bölüm ve 45 maddeden oluşan İskân-ı Muhacirin Nizamnamesi hazırlanmıştır. Ayrıntılı olarak hazırlanan yeni nizamname göçmen köylerinin açık eksiltme yöntemiyle yapılacak ihalelerle kurulmasını, zorunlu hallerde emaneten yapılmasını istemektedir. Bu dönemde göçmenlerin iskânı, yerleştirilmeleri ve üretici hale getirilmeleri ile ilgili olarak verilecek teşvikleri kapsayacak şekilde pek çok yönetmeliğın hazırlandığı ve uygulandığı da görülmektedir.

Meşrutiyet dönemiyle birlikte köy hayatına, dönemin aydınları yeni bir bakış açısı ile yaklaşmaya başlamıştır. Bunda şüphesiz ki Osmanlı topraklarının önemli bir kısmının kaybedilmesi ve elde sadece Anadolu topraklarının kalmasının da payı büyüktür. Dolayısıyla elde kalan toprak parçasında yaşayan Anadolu halkını gözlemlene fırsatı bulan dönemin aydınları, yaşamın Anadolu'da hâlâ Ortaçağ'da kaldığı ve hastalıklar ile boğuşan halkın tarımsal üretim konusunda yeni hiçbir bilgisinin olmadığını farkına varmışlardır. Köye yönelmenin bir diğere sebebi de İttihat ve Terakki'nin iktidara erişmek için takındığı köycü söylemdir. Dönemin edebiyatında da yer alan köye ilişkin edebi çalışmalar, özellikle İstanbul ve büyük merkezlerde yaşayan halkın, köyde yaşamı görmesinde etkisi olmuştur.

Bu dönemde köylerde sağılıklı yaşamın tesis edilmesi için yayımlanan yönetmeliklerin yanında 1916 yılında yayımlanan “Yeni Tesis Olunacak Köylerde Nazar-ı Dikkate Alınacak Esaset-i Sıhhiye ve Mevcut Köylerin Bu Cihetlerden Mümkün Olduğı Kadar Islahı” adlı kitapçık Cumhuriyet döneminden günümüze

kadarki süreçte kırsal alanda yerleşmenin ve ev yaparak sağlıklı bir şekilde yaşam sürmenin tüm teknik bilgilerini içermektedir. Bu kitapçık 1924 tarihli Köy Kanunu'na da temel teşkil etmiştir. Ayrıca köylü ile ilgili olarak söylenen sözler ve yaklaşım, Erken Cumhuriyet döneminde Atatürk tarafından da benimsenmiştir.

2.Meşrutiyet Dönemi'nde dönemin aydınları tarafından ortaya konan bir diğer düşünce akımı numune köylerin yapılması fikridir. Özellikle Ethem Nejat ve A. Ferid Bey'in ortaya koyduğu ütopyik köy tasarısında, merkezde cami yer almakta, meydanı ve köyü ortadan geçen 20 metre genişliğinde bir yol ile diğer tali yollar belirlenerek ızgara sisteminde bir köy kurgusu oluşturulmaktadır. Evler bir parsel içerisinde dörde bölünmüş ve parselin ortasında yer alan büyük bir ahır dört evin ortak ahır olarak planlanmıştır.

1913 tarihli ve 1919 tarihli köy planları ithal planlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Açıklama kısımlarında Osmanlıca açıklama notları yer almaktadır. Bu planlar ikiz ev planlarını önermesi, genel yapı tipi ve Orta Avrupa'daki planlı kırsal yerleşmelerin plan şemalarını tekrar etmesiyle, Almanya ile yaşanan yakın ilişkiler sonucunda bu ülkeden getirildiği izlenimini vermektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan ve tarafımızdan ilk kez yayımlanan diğer köy planlarında ise ızgara plan sistemi tercih edilmiş ve genel ilke olarak köy meydanı ve camii bu plan şemalarında tekrarlanmıştır. 24x24 metre ölçüsünde tek bir parselin verildiği bir başka çizimde geniş bir avlu içerisinde, bahçe kapısı geçildikten sonra ulaşılan ev bir sofa ve iki yanda birer odadan ibarettir. 10x5 metre ölçüsündeki evin avlu içerisindeki en uzak iki köşesinde ambar ve ahır yer almaktadır. Yayımladığımız bir başka köy planı ise düz bir arazideki yeni kurulan köyü değil, eski bir yerleşimin yeniden imarını göstermesi bakımından farklı bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anadolu'nun Avrupalı devletler tarafından işgali sırasında, özellikle Yunanlıların sistemli olarak Batı Anadolu ve Marmara bölgesini Müslüman nüfustan arındırılmaya çalıştığı görülmektedir. Bu dönemde Ermenilerin ve Rumların tehciri sırasında boşalan köyler tekrar yerleşim görmüş ve şiddetin daha da arttığı dönemlerde Orta Anadolu, İstanbul ve İzmir gibi güvenilir ve büyük şehirlere yönelen iç göçler hızlanmıştır.

Ankara'da 1920 yılında çalışmalarına başlayan Meclis, ülke işgal altındayken bile ağırlaşan yaşam ve iskân problemlerini çözmek için çeşitli yasa ve teşvikler

hazırlamıştır. Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra şehirlerde yangınlar ve yıkımlar ile önemli tahribatlar görülmesine rağmen esas acı tablo köylerde ortaya çıkmıştır. Dönemin Meclis konuşmalarında taş taş üstünde kalmadığının ifade edildiği köylerde, yeni kurulan devlet ilk iş olarak planlama ve tamiratlarla işe başlamıştır. Planlama çalışmaları kasaba ve şehir merkezlerinde yapılmıştır.

İşgal sonrasında devletin, kalan Rum malları konusunda karşılaştığı sorunların başında fuzuli işgaller gelmektedir. Özellikle devlet memuru ve askerlerin işgal ettiği gayrimenkullerin yürürlükteki Sükna Kanunu uyarınca geri alımı mümkün olmamıştır. Bu sebeplerle Rumların bıraktığı evlerin sadece %20-25'i işgalden kurtarılabilmektedir. Bu dönemde yeni yapılacak evler için de bir yönetmelik hazırlanmış ve yapılacak evler için teknik bilgiler verilmiştir.

Atatürk'ün Milli Mücadele sonrasında önem verdiği konuların başında, köylünün temel geçim kaynağı olan tarımın geliştirilmesi olmuştur. Ülkenin yaklaşık %80'inin köylerde yaşamını sürdürmesi, köylülerin modern yaşam ve üretim tekniklerinin uzağındaki durumu üzerine, yapılan ilk işlerden biri, bu alanda yapılacak teşvik ve düzenlemelerdir. Bu amaçla aşar vergisi kaldırılmış, kredi ve destek tedbirleri uygulanmıştır. Ülkenin ekonomik alandaki yol haritasını belirlemeyi amaçlayan İzmir İktisat Kongresi'ne çiftçiler de grup olarak katılmış ve sorunlarını doğrudan aktarma imkânını bulmuştur. Kırsal alandaki kalkınmanın en önemli dayanağı konumundaki Köy Kanunu 18.03.1924 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kanunun içerdiği maddeler köyün kalkındırılmasını büyük oranda köylüye ödev olarak verse ve muhtara önemli yetkiler tanısa da günümüze kadar yürürlükte olması ve dönemi açısından değerlendirildiğinde, köy yaşamı için tüm unsurların düşünülmüş olması bakımından önemli bir yasadır. Kanun şüphesiz ki 2. Meşrutiyet'ten o tarihe kadarki köy sağlıklaştırma çalışmalarının sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Milli Mücadele'nin sona ermesinden sonra yeni kurulan ülkenin uluslararası camiada sorunlarının çözülerek devlet olarak tanınmasını amaçlayan Lozan Konferansı ve sonrasında imzalanan anlaşma sürecinde pek çok sorun masaya yatırıldığı gibi mübadele konusu da gündeme gelmiş, sonunda 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan bir protokolle "Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Mukavelename" imzalanmıştır. Mübadele sürecine gelinmesinde Yunanistan'ın yoğun ısrarları olmuştur. Bunda Anadolu'daki kurtuluş mücadelesinin kazanılması sonucu, ülkeyi terk edip, Yunanistan'a sığınan bir milyonu aşkın Rum göçmene yer açmak

düşüncesi etkili olmuştur. İki tarafın da ulus devlet yaratma düşüncesi sebebiyle mübadele uygulaması ilk anlaşmaya varılan konulardan biri olmuştur.

Mübadelenin uygulanma süreci Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti tarafından yürütölmeye başlanmış, bu amaçla Mübadele Talimatnamesi yayımlanmıştır. Mübadele sürecinde mevcut kurumların yeterli gelmemesi üzerine hazırlanan kanunla 08.11.1923 tarihinde, Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti kurulmuştur. Vekâletin ilk bakan olan Mustafa Necati'nin başarılı uygulamalarına rağmen Meclis içerisindeki siyasi çekişmeler, Vekâlet'in uzun süre hayatta kalmasına engel olmuştur.

Sınırlı bütçe ve personel olanaklarına rağmen Vekâlet hazırladığı talimatnameler ile yasal alanda çok sayıda çalışma yapmıştır. Vekâlet bütçesinin imkân vermediği acil durumlarda ve pek çok alanda Kızılay önemli yardımlar yapmış ve Vekâleti desteklemiştir. Mübadele başlarken Türkiye toprakları on ana alana ayrılarak bu alanlar iskân merkezleri olarak belirlenmiştir. Bu iskân merkezlerine de gelen halkın tarımdaki uğraşlarına göre yerleşim planı uygulanmıştır. Mübadele uygulamasıyla yaklaşık 463.534 kişi Türkiye'ye gelmiştir. Vekâlet eldeki mevcut gayrimenkulün dağıtımını hazırladığı talimatname ile belirlemiş, fakat işgaller nedeniyle Rumların bıraktığı mallardan ancak küçük bir kısmı gelen mübadillere verilebilmiştir. Karşılaşılan bir başka önemli sorun ise giden Rumların önemli bir kısmının kent/kasaba kökenli olup zanaatkâr olması, gelen Türklerin ise kırsal kökenli olup çiftçi olmalarıdır. Özellikle Yunan işgali sonrasında köylerin önemli bir kısmının yakılıp yıkılması ve gelen Türklerin de bu köylere iskân edilmesinin düşünülmesi, mübadillerin uzun yıllar geçici barınma merkezlerinde yaşamalarına neden olmuştur. İlk etapta yıkılmış da olsa evler tamir edilmeye çalışılmış ve devlet tarafından da destekler sağlanmıştır. Devlet yeni yapılacak evlerin nasıl olacağını ve teknik özelliklerini de belirlemiş ve bu teknik özellikler kapı, pencere dâhil olmak üzere tüm unsurları belirleyecek şekilde yayımlanmıştır.

Gelen mübadiller önce barakalarda misafir edilmiş, bu amaçla teneke ve tahtadan oluşan barakalar yapılmıştır. Bunun yanında saz malzemedен huğların yapımı için de ihaleler düzenlenmiştir. En çok uygulama imkânı bulan ise iktisadi hane denen bir çatı altında dört aileyi barındıran giriş ile büyük ve küçük odadan oluşan uygulamalardır. Her bir birim 36 m²'den oluşan evler çamur, kerpiç, saz gibi yörede bulunabilen malzemeler ile yapılmıştır. Ayrıca Alaşehir'de giriş, dikdörtgen koridor

ve iki yanda koridordan geçişin sağlandığı birer odadan oluşan ev tipleri de planlanarak mübadele sonrası ilk inşaatlar olarak uygulanmıştır.

Eldeki mevcut köy ve evlerin onarımı, basit evlerle geçici de olsa iskânın sağlanması gibi ilk etapdaki uygulamalardan sonra Mustafa Necati tarafından yeni bir fikir ortaya atılmıştır. Mustafa Necati'nin 25 Aralık 1923 tarihinde Kızılay Genel Merkezi'ne gönderdiği bir yazı ile ilk olarak sözü edilen proje 2. Meşrutiyet döneminde gündeme gelen ve işgal yıllarında bile uygulanmak istenen “numune köyler”in yapımıdır. Bu amaçla çeşitli valiliklerden istenen görüş yazılarında tamamen yanmış, mübadil yerleştirilmesi düşünülen köylerin isimleri istenmiştir. İlk etepta 27 köyün bu şekilde numune köy olarak yapılması kararlaştırılmış, bu sayı daha sonra 69'a çıkmıştır.

Numune köy olarak yapılan köylerde yoğunluk Samsun bölgesinde olmuştur. Sekiz köy bu kapsamda yapılmış ve yapım işi için yapılan ihaleyi alacak nitelikte müteahhit bulunamadığı için verilen taviz ve ricalar ile Osman Bey'e yapım işi verilmiştir. Köylerin yapım süreci çok uzun olmuş, bunda malzeme sağlamadaki yetersizlikler, bütçe ödemelerindeki bürokratik sorunlar ile müteahhidin sürekli ek ödenek talepleri etkili olmuştur. Ayrıca gelen planların yörenin inşaat malzemesini bilmeyen mimarlar eliyle önce karkas arası kerpiç malzeme sonrasında da bağdadiye dönüştürülmesi para ve zaman kaybına neden olmuştur.

Samsun bölgesinde yapılan mübadil evlerinde başlıca iki tip plan şeması görülmektedir. Bunlardan ilki büyük tip olarak adlandırılan ve geleneksel Türk konut mimarisinin plan özelliklerini taşıyan giriş, karşısında dar uzun bir sofa ve iki yanda köşelerde birer oda ile odaların arasında, odaların içine açılan banyo ve dolaptan oluşan musandıra adı verilen bölümün içerisinde yer aldığı dar dikdörtgen birimden ibarettir. Dört eyvanlı plan şemasının daha da sıkıştırılmış hali olarak görülen bu plan tipinin yanında küçük tip olarak adlandırılan ev tipi farklı bir plan şemasını ortaya koymaktadır. Özellikle Silahtarağa Santrali İşçi Lojmanları ve iktisadi hanelerde görülen plan şemasının gelişmiş bir örneği olarak karşımıza çıkan plan şemasında, girişin karşısında L çizen dar uzun bir koridor tüm birimlere ulaşımı sağlamaktadır. L planlı koridorun ortasında büyük oda ile koridorun solunda yer alan iki odadan oluşan plan şeması, koridor sonunda yer alan tuvaletle son bulmaktadır. Her oda bir ev olarak düşünülmüş ve banyo birimleri duvar içinde küçük bir kapı ile girilen birimler olarak gizlenmiştir. Yaklaşık 50 m² olarak planlanan bu tipteki evler, eğimli

arazilerde yapılmış, ahşap karkas ile taşıyıcı sistem üzerine bağdadi uygulaması ile kaplanmış, dıştan ise yalı baskısı tahtalar ile bindirmeli olarak kapatılmıştır.

Manisa ve İzmir bölgesindeki uygulamalarda öne çıkan en önemli köy yerleşimi Manisa-Çobanisa Köyü'dür. Köyün planlama aşamasında Ali Cengizkan tarafından ileri sürüldüğüne göre Mimar Mesut Özok, Vekâletin, İzmir İmar ve İskân Müdüriyeti'nde çalışmış ve Çobanisa ile Kıyas köylerin yapım aşamasında görev almıştır. Ancak arazi çalışmalarında tespit ettiğimiz kadarıyla köyün kuruluşu devam eden geleneğin izlerini taşısa da, ev tipleri tamamen ithal bir üretimin sonucudur. Bu durum Erken Cumhuriyet dönemi mimarlarının Arkitekt'te yer alan yazılarında da ifade edilmiştir. Bu sebeple Türk mimarların planlama aşamasındaki etkinlikleri, Çobanisa için uygulamaya yardımcı olmak ve küçük ilaveler aşamasında kalmıştır.

Çobanisa'da evler ikiz ev olarak planlanmış ve eğimden bir bodrum kat kazanılmıştır. Eldeki planlarda köylerin sokak genişlikleri ve kamu yapılarının konumları belirlenmiş, işlikler ve ortak kullanım yerleri köy planlanırken ayrılmıştır. Her ev için ayrılan 73,35 m²'lik alan incelediğimiz köy evleri içerisinde en büyük metrekareye sahip ev planını bize vermektedir. Taş malzeme kullanılarak yapılan evlerde giriş bir sofaya açılmakta, girişin karşısında ve solunda birer oda ile tuvalet ve mutfaktan oluşmaktadır. Büyük odada ayrıca dolap ve banyo da yer almaktadır. Yapıların doğramalarının tamamen Amerika Birleşik Devletleri'nden ithal edildiği Celal Bayar tarafından yapılan bir beyanatta ifade edilmiştir.

Çobanisa evlerinde Türk aile yapısına uygun olarak yapılan banyo/gömme dolap yapımının uygulamada görevli Türk mimar eliyle ilave edildiği düşünülebilir. Fakat tuvaletin yapı içerisindeki konumu evlerin yapıldığı ilk dönemden itibaren köy halkı tarafından hoş karşılanmamış ve bu kısımlar kaldırılarak, yapı dışında avlu içerisine yeni tuvaletler yapılmıştır.

Manisa'da incelenen diğer bir köy bugün Uncubozköy olarak bilinen Bozköy'dür. Şehrin 4 km kuzeybatısında yer alan köyün yeni yerleşim yeri olarak seçilmesinin nedeni, eski köyden yıkık da olsa bazı evlerin olması, yola ve suya olan yakınlığıdır. Köy planlamada düzenli bir şema görülmez. Mevcut evlerin kalıntılarının imkân verdiği şekilde avlulu iki katlı evler yapılmıştır. Bu sebeple sokaklarda ve odalarda eğrilikler ve plansızlıklar görülür. Fakat tüm bu unsurlara rağmen belirli bir planın tüm evlerde uygulamaya çalışıldığı görülmektedir. Bu plan şeması, geleneksel Türk

evlerinde görülen, avluya açılan açık sofalı plan şemasına benzer şekilde alt ve üst kat desteklerle taşınan, üstü çatı ile örtülü sundurmanın gerisinde ikişer odadan oluşmaktadır. Odalardan birinde alt ve üst katta alternatif şekilde gömme dolap/banyodan oluşan musandıra bölümü bulunur.

Eldeki arşiv belgelerinde numune köy kurulduğu belirtilen İzmir Kısıkköy ve Kuşçular köylerinde, yaptığımız arazi çalışması sonucu mübadillerin yerleştirildikleri evlerin Rumlar veya daha önce bu köylerde oturan Türkler tarafından yapılmış evler olduğu ve bölgeye mübadillerin yerleştirilmesi sürecinde bu evlerin onarılmasıyla iskânın gerçekleştirildiği anlaşılmıştır. Bazı evlerin sağlam olarak bazılarının ise oda ilaveleriyle onararak kullanıma sunulduğu yapıların, ortasında bir sofa ve iki yanda birer veya daha fazla odadan oluşan basit bir plan şeması bulunmaktadır. Bu plan şeması Alaşehir’de yapılacak evler için belirlenen plan şemasına benzemektedir.

Marmara Bölgesi’nde yer alan mübadil köylerine bakıldığında, Bursa’da Arif Hikmet Koyunoğlu tarafından planının çizildiği belirtilen iki köy karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan bugün İkizce olarak bilinen İkizceoba’da, köyün ortasında cami ve kahvehane gibi köyün ortak kullanımındaki yapılar yer almakta ve bu yapı adasının etrafını bir yol çevirmektedir. Bu yol vasıtasıyla da ışınsal dağılan tali yollara geçiş sağlanarak köy evlerine ulaşılmaktadır. Köyde iki tipte ev planı görülür. Küçük tipteki evlerin plan şeması girişle geçilen bir sofa ve bu sofaya açılan iki odadan ibarettir. Yapım malzemesi olarak evlerde ahşap karkas taşıyıcı sistem görülmekte, taşıyıcı sistemin arası taş dolgu ile kapatılarak, üzeri sıva ile örtülmektedir. İkinci tipte olan konutlar ikiz ev olarak tasarlanmıştır. Giriş ve hemen iç tarafındaki geçiş bölümünden iki yandaki odalara geçiş sağlanmakta olup buradan başlayan L planlı koridor ile üçüncü odaya ulaşılmaktadır. Bu plandaki yapının iç oda bölümlenmelerindeki duvarlar kerpiç dolgulu olarak yapılmıştır. İki tipte de alt katlar bodrum olarak düzenlenmiştir ve yapılara merdiven yoluyla ulaşılmıştır.

Bursa’daki diğer bir mübadil köyü olan Karacaoba’da günümüze bir tek ev ulaşabilmiştir. Bu evin plan şemasının ise girişin karşısında dikine gelişen bir koridor ile iki yanda ikişer odadan ibaret olduğu ve Samsun’daki “büyük ev plan tipi” olarak adlandırdığımız evlerle benzer planlamaya sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bursa’da incelediğimiz bir diğer mübadil köyü ise Filader (Gündoğdu) Köyü’dür. Köyün kuruluşunda topografyanın imkânları zorlanarak arazi 30x30 m. ölçülerinde parsellere ayrılmış, seviyeler halinde inen ana caddeler 10 metre, ara yollar ise 7

metre ölçüsünde yapılmıştır. Ana caddeleri dik kesen sokaklarla da ızgara plan şeması oluşturulmuştur. Yolun üst bölümü ve alt bölümüne göre avlu düzeni değişen evlerin plan şeması, girişten sonra haney adı verilen sofa ve bu mekâna açılan iki odadan ibarettir. Bu plan şemasıyla Bursa İkizceoba Köyü'ndeki mübadil konutlarından küçük tipteki evlerin plan şemasıyla aynı özellikleri göstermektedir.

Mübadil köylerinin yapıldığı bir diğer bölge de İzmit Bölgesi'dir. İzmit'te Yeniköy'de incelediğimiz mübadil evleri iki kattan oluşmaktadır. Alt kat dört destek tarafından taşınan, içerisinde ocağı da bulunan geniş bir mekân olarak bırakılmış, buradan dar bir merdivenle de üst kata ulaşılmıştır. Üst katta haney denen orta sofaya açılan dört oda yer almakta, odalarda musandıra bölümü de yer almaktadır. Bu katta ayrıca tuvalet de bulunmaktadır.

İzmit/Arslanbey incelediğimiz bir başka mübadil yerleşimidir. Buradaki mübadil evleri Yeniköy'le benzer plan şemasına sahip olup sadece üst kattaki oda sayısı üçtür. Evlerin yola bakan cephelerinde mahremiyet ilkesinden hareketle pencereler çatı altında açılmıştır. Eğimli araziye yerleştirilen köyde sokağın üst kısmında yer alan evlerin cephe düzeni farklıdır. Bu evlerin yola bakan cephelerinde çıkma yer almakta ve ikiz pencere düzeni bulunmaktadır.

Adana ve Mersin bölgesi de mübadiller için numune köy yapılan bir başka alandır. Bu bölgede huğ tipinde evler yapıldığı gibi Yuvanaki Çiftliği'nde (bugünkü Demirhisar) model köy uygulaması yapılmıştır. Buradaki evler iki katlı ve her katta giriş kısmından sonra yan yana iki oda, diğer kanatta banyo/tuvalet ile mutfağın yer aldığı birimlerden oluşmaktadır.

Mübadil köylerini ve evlerini genel olarak değerlendirdiğimizde, yerleşimlerin üç tipte yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki tüm köyün ve evlerin sistemli olarak planlanarak yapıldığı uygulamalardır. Bu tipe Samsun köyleri ve Manisa/Çobanisa örnektir. Diğer bir grup mevcut yapı kalıntılarının değerlendirildiği, köy planının buna göre şekillendiği, evlerde belirlenen tek bir plan şemasının uygulandığı köylerdir. Bu gruba Manisa/Bozköy örnek olarak verilebilir. En son grup olarak da İzmir Kuşçular ve Kısıkköy'de olduğu gibi yerleşim alanı olarak seçilen köyün yapı stoğu tamir edilerek yerleşime ve evlere pek dokunulmadan eski yerleşimin ihya edilmesi şeklinde oluşturulan köyler, çalışmamız sırasında incelenmiştir. Mübadil köylerinde inşaat tekniği olarak Manisa Çobanisa'da taş,

diğer bölgelerde ahşap karkas taşıyıcı sistem ana strüktürü oluşturmakta, taşıyıcıların arası ise taş, kerpiç ve tuğla dolgulanmaktadır.

Yunanistan'daki mübadillerin mübadelenin ilk yıllarında yaşam ve yapılan iskân şekillerine bakıldığında, ilk etapta inşa edilen yapıların 20-25 m² ölçüsünde tek odalı yapılar olduğu görülmektedir. Göçmenlerin iskân işlerinde Yunanistan'ın yetersiz kalması ve ölümlerin artması üzerine Miletler Cemiyeti'nden yardım istenmiş ve bu amaçla uluslararası bir yapısı olan ve dört üye tarafından yönetilen Göçmen İskân Kurulu oluşturulmuştur. Komisyon Yunanistan'daki tarım arazilerinin yeniden düzenlenerek tarımsal üretim için uygun hale getirilmesini, tohumluk ve ziraat aletleri ile makinelerinin teminini sağlamıştır.

Yunanistan'da kırsal alanda başlangıçta yapılan ihale ile Sommerfeld-Dehatege Şirketine 10.000 ev yaptırılmış, bu şirketin yaptığı evlerin maliyetinin yüksek olması sebebiyle daha sonraki süreçte yerel şirketlere ev yaptırılmasına başlanmıştır. Kırsalda yapılan evlerin plan şemasına bakıldığında yedi plan tipinde evlerin yapıldığı görülmektedir. Uluslararası komisyonun belirlediği bu plan tiplerinin yanında, aynı komisyon tarafından şehirler için de ev tipleri belirlenmiştir. Bu evlere zamanla evlenen kız çocukları tarafından drohoma geleneğinin kendilerine tanıdığı hakla yeni odalar eklenmiş ve bu şekilde evler genişlemiştir. Bu uygulamanın bir benzerini Türkiye'de görmek mümkündür. İki odadan oluşan 1930 sonrası Trakya göçmen evlerinde, evlenecek erkek çocuklar için bir oda ilavesiyle basit bir plana sahip evler, birbirinin içinden geçilen çok sayıda odaya sahip büyük yapılara dönüşmüştür.

Türkiye'de mübadele sonrasında iskân işlerinin farklı bir yapıda ele alındığı görülmektedir. İlk işaretlerini 1926 tarihli İskân Kanunu'nda gördüğümüz ulus devlet yaratma ve Türk Kültürü'nü etkin kılma düşüncesi zamanla daha da sistemli bir hal almıştır. Bu dönemde çıkan isyanlar nedeniyle Doğu illerinden Batı'ya zorunlu göçler de yaşanmıştır. İskân Kanunu kapsamında yerleşik olmayan topluluklar da yerleştirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca çeşitli bölgelerde kurulan Umumi Müfettişlikler eliyle de köy kurma ve toplulaştırma çalışmaları yapılmıştır. 1934 tarihli İskân Kanunu, 1926 tarihli İskân Kanunu'na göre daha ayrıntılı olarak hazırlanmış ve iskân işlerinin ülke içinde Türklüğü etkin kılmak olduğunu açıkça belirten bir kanun olmuştur.

1929 yılında başlayan Dünya Ekonomik Buhranının da etkisiyle köye yönelmenin daha da arttığı ve dönemin aydınları tarafından köy ve köylünün “eğitilerek” çağdaş yaşama adapte edilmesinin amaçlandığı düşünce akımında, tarımın da daha verimli hale getirilmesi ve üretimin artırılması amaçlanmaktaydı. Bu düşünce akımının altyapısında şüphesiz ki pek çok sebep bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi, köylerde yaşamı daha da yaşanılabilir hale getirerek şehirlere göçü önlemek ve köylünün de yaşadığı yerde daha da verimli üretim yapmasına ve Devlet ideolojisi paralelinde hareket edilmesini sağlamaktır.

Bu süreçte köylülerin eğitimi için seferberliğe girilmiş, uygulamaya konan pek çok proje ile ulaşılabilen her köyde okuma-yazma ve temel ziraat eğitimi verilmeye çalışılmıştır.

Mübadele dönemi sonrasında Ankara yakınlarındaki iki köyde de model köy uygulamasına gidilmiştir. Burada amacın Ankara’ya tren yoluyla gelenlere, inşa edilmeye çalışılan modern başkentin bir adım gerisinde, yeni Cumhuriyet’in köylerini göstermek olduğu dönemin kaynaklarında belirtilmektedir. Ahi Mesut ve Samutlu yerleşimleri olarak adlandırılan yüksek maliyetler ile uygulanan ve planları yabancı mimarlar tarafından çizilen köyler kurulmuştur. Köylerde pek çok konfor düşünülmüş, 1929’lu yıllarda elektrik bile getirilmiştir. Köy planlama çalışmaları açısından farklılık arzeden Samutlu Köyü hilal formundaki yerleşim şemasıyla, Trakya Umumi Müfettişi Kazım Dirik tarafından geliştirilecek olan İdeal Cumhuriyet Köy plan tipine ön hazırlık niteliğindedir. 1933 yılında hazırlanan köy planının, köy kanununun öngördüğü tüm yapıları içerdiği ve dairesel bir şemada köyün yerleşimini öngördüğü anlaşılmaktadır.

Dönemin ünlü mimarlarından Abdullah Ziya Kozanoğlu tarafından tasarlanan köy planında büyük çiftlikler şeklinde köy içerisinde üretim ve yaşam öngörülmüş, köy meydanında her türlü kültürel etkinlik için kahvehane ile okul başlıca yapılar olarak tasarlanmıştır. Burada cami, eski ideolojinin barınma merkezi olduğu düşüncesiyle köy planından çıkarılmıştır. Genel köy planında caminin konumu 19. yüzyıl köylerinde merkezde yer almakta ve sadece son cemaat yerinin bir bölümü okul için ayrılmaktaydı. Bu durum özellikle Cumhuriyet’in erken yıllarına kadar cami ve eş ölçülerde okul olarak düşünülmüştü. Camiyi ideolojik bir simge olarak ele alan Abdullah Ziya, kendi tasarladığı köy planından bu unsuru çıkartmıştır.

Burhan Arif tarafından tasarlanan köy planında ızgara sistemine tekrar dönülmüş, camiye burada da yer verilmemiştir. Çarşı, okul, müze, köy bankası gibi pek çok unsurun düşünüldüğü köy planında, tarım işçileri için de sıra evler planlanmıştır.

1930'lu yılların sonlarına doğru özellikle Ankara Sincan Köyü ve Abidin Mortaş tarafından tasarlanan köy plan şemalarında daha uygulanabilir planların yapılmaya başlandığı, ideolojik köy tasarımlarından uzaklaşıldığı görülmektedir.

Mimarların köy evleri için yaptığı tasarımlarda Abdullah Ziya, yerel malzeme ile geleneksel planları kullanarak evlerin yapılmasını düşünmektedir. Bu planın yanında Arif Hikmet gibi köy evini modernist tarzda ele alan tasarımlarda bulunmaktadır. Anadolu'nun eski kültürlerine atıfta bulunan bir köy evi tasarımı da Behçet Ünsal tarafından yapılmıştır. Roma evlerindeki iç avlunun örnek alındığı bu evler uygulama imkânı bulamamıştır.

1940'lı yıllara gelindiğinde köylerdeki avlulu evlerin geliştirilerek planlandığı bir köy evi Abidin Mortaş tarafından tasarlanmıştır. Avlu içerisindeki tasarımda köy evinin dışında ahır, samanlık gibi unsurlarla birlikte konut ele alınmıştır. Sözkonusu evin oturma odası ve yatak odasından ibaret olması belki de maliyetli olduğu gerekçesiyle uygulanamayan mimarların tasarladığı evlere karşı, devlet tarafından istenen bir planlamaya hizmet etmek amacıyla düşünülmüştür. Mimarların tasarımlarına, açılan yarışmalara rağmen, devlet tarafından, yapılan köy evi tasarımlarının uygulanmaması, bunun yerine iki odadan oluşan basit plan şemasının yurdun her yanında kullanılması dönemin mimarları tarafından sıkça eleştirilmiştir.

Köy ve kırsal alandaki uygulamalar açısından mimarların Almanya'daki gelişmeleri dikkatle izlendiği bu dönemde yayımlanan makalelerden anlaşılmaktadır. Almanya'nın fabrikalardan köylere yönelen halk kitlelerini sistemli bir şekilde köylere yerleştirmedeki başarı, özellikle Zeki Sayar'ın yazılarında anlatılmıştır.

Köylerde konutlar dışında okulların yapımına da özellikle önem verildiği ve bu amaçla pek çok tipte köy okulunun yapıldığı ve tip projelerin hazırlanarak ülkenin her yerine gönderildiği görülmektedir. Okullar dışında önem verilen bir başka yapı grubu da köy konakları olarak karşımıza çıkmaktadır.

1930'lu yıllardan sonra, köyler için düşünülen pek çok yapı tipinin ve uygulamanın tip projelerinin, devlet tarafından hazırlanması ve bu planların her yerde aynı şekilde uygulanması, mimarların farklı tasarımlar ortaya koymasını engellemiştir. Valilikler

tarafından çıkartılan yıllıklarda uygulamalar ve planlar yayımlanmış ve bu şekilde özellikle 1930'lu yılların kırsaldaki yapım süreci hakkında, elimize yeteri kadar veri ulaşabilmiştir.

Osmanlı Dönemi'nden 1938'li yılların sonuna kadarki süreçte incelemeye çalıştığımız kırsal alandaki göçmen yerleşimlerinin, köy yaşamına getirdiği yenilikler üretimin artması ve sağlıklı bir ortamda yaşamın sürdürülmesi sonucunu doğurmuştur. Binlerce yıldır geleneksel yaşamı sürdüren Anadolu'nun kırsaldaki yerli halkına tüm dönemlerde model olarak sunulmaya çalışılan göçmen köyleri, göç öncesi yapılan tüm planlama çalışmalarına rağmen istenildiği şekilde uygulanamamış ve kısa yoldan inşaatlar bitirilmeye çalışılmıştır. Tüm dönemlerden farklı olarak mübadele dönemindeki köylerde ve evlerde uygulanan plan şemaları bugün bile içerisinde köylülerin sağlıklı bir şekilde yaşamlarını sürdürebilecek niteliktedir. 1930'lu yılların öncesindeki süreçte, mübadil evlerinin her bölgede farklı bir planlama ile karşımıza çıkması, planlama çalışmalarında çok sayıda mimari grubun görev aldığı göstermektedir. Fakat maliyetli oluşları sebebiyle fazla yaygınlaşamayan bu köylerin yerine daha çok aileyi bir çatı altında barındıran iktisadi haneler tercih edilmiştir. 1930'lu yıllarda yapılan göçmen evlerine bakıldığında aradan geçen zamana karşın basit bir plan şemasının tercih edildiği ve bu planın da her yerde uygulandığı, dolayısıyla mübadele köy evleri gibi farklı tasarım çeşitliliğine imkân vermediği ortaya çıkmaktadır.

5. SONUÇ

Osmanlı Dönemi'nden Cumhuriyet'e kadar uzanan geniş zaman diliminde özellikle son iki yüz yılda göç, şu an yaşadığımız coğrafyanın şekillenmesini sağlamış ve etkilerini günümüze kadar taşımıştır. Göç sonrası yapılan yardım çalışmaları ve iskân aşamasında, kimi yıllarda, devlet bütçesinin büyük bir kısmı harcanmış ve milyonları bulan insan zorunlu olarak yer değiştirmiştir. Bu yer değiştirme ve sonrasında yapılacak çalışmalar iskânın kalıcılığını ve üretime dönük başarısını belirlemiştir.

Her dönemde çeşitli sebeplerle göç hareketleri yaşanmıştır. Osmanlı Dönemi'nin Kırım Savaşı'na kadar geçen süreçte, göç teşvik edilmiş ve bu amaçla Avrupa'da yayımlanan gazetelere ilanlar verilerek, Osmanlı'nın göçmen kabul eden ülke olduğu ilan edilmiştir. Kırım Savaşı sonrasındaki süreçte, göçmenlerin iskânında Mecidiye gibi başarılı uygulamalar olsa da kırsal alanda iskân, önemli oranda gelenlerin maddi gücüne ve yerli halkın yapacağı yardıma kalmıştır. Yerleştirme işlerinde, hep geçici statüde olan adı, yapısı değişen ve sürekli göç olmasına rağmen kalıcılığı bir türlü olmayan komisyonlar eliyle iskân yapılmış ve acil ihtiyaçlar sağlanmıştır. İskân sürecinde hazırlanan müfettiş raporlarının çokluğu, Osmanlı'nın bu iskân sürecinde pek başarı sağlayamadığı, fakat sorgulama mekânizmasını sürekli çalıştırdığı için sonraki dönemlerde, yaşanan eksikliklerden, ders alındığı görülmektedir.

93 Harbi denilen, Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında yaşanan büyük göç dalgasında daha hazırlıklı bir politika izlenmiştir. Bu amaçla köy kurulacak alanların nitelikleri belirlenmiş ve köylerin planları hazırlanarak, sağlıklı bir kırsal yaşam ortamının oluşturulması için fen heyetleri talimatnameler paralelinde çalışmalar yapmışlardır.

20. yüzyıl başlarında yaşanan Balkan Savaşı'nın büyük bir yenilgi olmasına ve büyük göçleri ve acıları beraberinde getirmesine karşın, savaş toplumsal uyanışa, köy yaşamına yönelişe ve kırsal hayatın sağlıklılaştırılmasına yönelik çalışmaların başlamasına sebep olmuştur. Bu dönemde yapılan düzenleme ve planlama çalışmalarında, Almanya ile yaşanan yakınlaşmanın da izleri görülmektedir. Köy yaşamına yönelik bu çalışmalar ne yazık ki araya 1. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın araya girmesi sebebiyle uygulama imkânı bulamamıştır. Balkan Savaşı sonrasında gelen göçmenler ile Kurtuluş Savaşı sırasında yaşanan iç göçle yerlerinde

edilen halkın iskânı gerçekleştirilememişken, üstüne Lozan Konferansı'nda imzalanan protokolle uygulanan mübadele süreci, kurulan yeni devletin ilk büyük sınavı olmuştur. Bu sınavın aşılmasında elbette ki 2. Meşrutiyet dönemi ile Balkan Savaşı ve sonrasında edinilen kırsal yaşama ait bilgi birikiminin çok etkisi olmuştur. Bugün de yürürlükte olan Köy Kanunu bu birikimin ürünüdür.

Mübadele sürecinde, Anadolu'dan giden Hristiyanların sayısı, gelen Müslümanların her ne kadar iki katından fazla olsa da, onlardan kalan gayrimenkullerin, yaşanan fuzuli işgaller sebebiyle sadece % 20-25'i gelen Müslümanlara verilebilmiştir. Yunanistan'dan gelen mübadillerin çoğunluğunu köylerden gelenlerin oluşturmasına karşın, Anadolu'da özellikle iskân yapılacak bölgelerdeki köylerin yakılmış olması, bu köylerde öncelikle onarım yapılması fikrini gündeme getirmiş ve devlet desteğiyle onarımlar yapılmaya başlamıştır. Daha sonra tamamen yakılmış köylerde “numune köyler” yapılmasına karar verilmiş ve illerden gelen talepler doğrultusunda 69 köyün yapımına başlanmıştır.

Belirlenen köylerin inşaatlarının ihale yoluyla müteahhitlere yaptırılmasının karar verilmesine karşın, özellikle Samsun Bölgesi'nde inşaatlar, malzeme eksikliği, müteahhitten kaynaklı sorunlar ve bürokratik işlemlerden dolayı 3-4 yıl sürmüş, yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla başarı sağlanamamıştır. Fakat bunun yanında Manisa/Çobanisa örneğinde olduğu gibi şartnamede belirlenen tarihte teslim edilen başarılı uygulamalar da bulunmaktadır.

Yapılan köylerdeki evlerin plan şemasına bakıldığında, Çobanisa örneği dışında diğer mübadil evlerinde, geleneksel köy konut plan tipinde uygulamalar görülmektedir. Sofa merkezli yapılan tasarımlarda, köy kurulacak alanlarda özellikle seçilen eğimli araziden kazanılan bodrum kat, tarımsal üretimin depolanması amacıyla kullanılmıştır. Mübadele sürecinde her bölgede farklı planların görülmesi tasarım sürecinde pek çok mimarın çalışmasına imkân tanınması açısından bir zenginliktir. 1930'lu yıllardan sonra ise, göçmen iskân işlerinde tip projelerin uygulanması, mimarların yaptığı ve yayımladığı onlarca tasarımın hiç birine uygulama imkânının verilmediği düşünüldüğünde, mübadele döneminde yapılan evler ve köyler mimari çeşitlilik adına başarılı uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat maliyetin yüksekliği bu köy ve evlerin yaygınlaşmasını engellemiştir. Numune Köy tipinde köy ve evler her ne kadar ülke sathında yaygınlaşmasa da kurulan yeni devlet, iskân sınavını başarılı ile vermiş, tarımsal

Üretim artmış, gelen mübadiller yoluyla da farklı kültürel zellikler Anadolu'ya taşınmıştır.

Mübadele süreci sonrasında Ankara yakınlarında yapılan Ahi Mesut ve Samutlu köyleri çok emek ve para harcanarak inşa edilmiş iki model köydür. Bu köylerin yapımıyla, model olarak sunulan başkent'in hemen yakınında, Cumhuriyet'in hedeflediği köy yaşamı ve mimarisi gösterilmek istenmiştir.

1930'ların ilk yıllarında dönemin önemli mimarları tarafından planlanan köylerde her dönem köyün merkezinde düşünülen cami/mescidin, gericiliğin toplanma merkezi olarak yorumlanarak köy planından çıkarılması yerine halkevi, okul ve kahvehane gibi birimlerin konulması ideolojik bir tutum olarak görülmektedir. Fakat bu köy planları uygulanmamış, uygulama imkânı bulan örneklere bakıldığında caminin yerini koruduğu ve köy planında ızgara sisteminin tercih edildiği görülmektedir.

Genelde 1940'lı yıllara kadarki g ve kırsal yerleşimi, özelde ise Mübadele Dönemi sonrasında yaşanan numune köylerde iskânı araştırmayı amaçladığımız doktora tez alışmamızda, Manisa/Çobanisa ve Bursa /Filader (Gündoğdu) kyelerinin gerek köy yapısı, gerekse günümüze kalan konut rnekleleriyle, ayrı ayrı birer çalışma ile ele alınacak nitelikte veriyi barındırdığı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu köylerin kırsal sit alanı ilan edilerek korunması gerekmektedir. Diğer mübadil kyelerinde ise köy yerleşim yapısının değişmesi sebebiyle mübadil köyü özelliğinden uzaklaşılmıştır. Bu köylerdeki günümüze iyi şekilde korunarak gelmiş evlerden her köy için bir veya bir kaçının mutlaka koruma altına alınması ve Cumhuriyet'in ilk kırsal iskânının tanıkları olarak gelecek kuşaklara aktarılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdullah Ziya (Kozanoğlu), 1933a. Cumhuriyet'te Köy Yapımı, *Ülkü*, **10**, 333-336.
- Abdullah Ziya, (Kozanoğlu), 1933b. Köy Mimarisi, *Ülkü*, **8**, 37-41.
- Abdullah Ziya (Kozanoğlu), 1933c. Köy Mimarisi, *Ülkü*, **5**, 370-374
- Abdullah Ziya (Kozanoğlu), 1934. Gün Geçiminde Kerpiç Köy Yapısı, *Ülkü*, **III/10**, 66-70.
- Abdullah Ziya (Kozanoğlu), 1935a. Köy Evleri Proje ve Yapıları İçin Toplu Rapor, *Arkitekt*, **7-8**, 203-204.
- Abdullah Ziya (Kozanoğlu), 1935b. Halkevi Trakya Göçmen Evleri Proje Müsabakasında Kazanan Eserin Raporu, *Arkitekt*, **7-8**, 205-206.
- Abdülkadir, 1936. Köy ve Köylüler, *Ülkü*, **35**, 375-385.
- Ağanoğlu, H.Y., 2001. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makus Talihi Göç, Kum Saati Yay., İstanbul.
- Afetinan, A., 1972. Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- Afetinan, A., 1978. Cumhuriyetin 50. Yılı İçin Köylerimiz, TTK Yay., Ankara.
- Afetinan, A., 1989. İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923, TTK Yay., 2. Baskı, Ankara.
- Akdağ, M., 1995. Türkiye'nin İktisadî ve İċtimaî Tarihi, C. 1, 2. Baskı, İstanbul.
- Akgül, B., 2009. 2. Meşrutiyet Döneminde Köycü Söylem, *Yüksek Lisans Tezi*, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akgün, S., 1986. Birkaç Amerikan Kaynağında Türk-Yunan Mübadelesi Sorunu, 3. *Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Tarih Boyunca Türk –Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974'e kadar)* Ankara, s. 241-277.
- Akgündüz, A., 1999. Osmanlı İmparatorluğu ve Dış Göçler, 1783-1912, *Toplum ve Bilim*, **80**, 144-170.
- Akyüz, J., 2008. Göç Yollarında, Kafkaslardan Anadolu'ya Göç Hareketleri, *Bilig*, **46**, 37-56
- Alsaç, Ü., 1976. Türkiye'deki Mimarlık Düşüncesinin Cumhuriyet Dönemindeki Evrimi, Karadeniz Teknik Üniversitesi İnşaat ve Mimarlık Fakültesi Yay., Trabzon
- Anonim, 1935. Köy Evleri Proje Müsabakası, *Arkitekt*, **3**, 93

- Anonim, 1941. Yeniden Kurulacak Köylerde Nazara Alınması Gereken Genel Sağlık Şartları Hakkında Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâletince Hazırlanan Talimatname, *Köye Doğru*, **23–24**, 16.
- Arı, K., 2010. Büyük Mübadele-Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925), Tarih Vakfı Yurt Yay, 5. Baskı. İstanbul.
- Arif Hikmet (Koyunoğlu), 1933. Köy Evi, *Mimar*, **11**, 357.
- Aslan, Ş. 2010, Millet ve İskân:Çokluktan Tekliğe ve Hariciden Dahiliye, Erken Cumhuriyet Dönemi Deneyimleri, *Tarih, Sınıflar ve Kent*, s. 373-397, Der. Besime Şen-Ali Ekber Doğan Ankara.
- Aslanoğlu, İ., 2001. Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-1938. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yay., Ankara.
- Baysal, E., 2006. Erken Cumhuriyet Döneminde Köy Mekânına Bakış ve Köy Enstitülerinde Mekânsal Deneyimler, *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bursa Köy Belleteni, 1939. Bursa İl Basımevi, Bursa
- Bosna-Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919), 1992. Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., No. 7, Ankara
- Bozdoğan, S., 2002. Modernizmin ve Ulusun İnşası, Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür, Metis Yay. İstanbul.
- Cengizkan, A., 2004a. Mübadele Konut ve Yerleşimleri, ODTÜ Mimarlık Fakültesi ve Arkadaş Yay., Ankara.
- Cengizkan, A., 2004b. Ahi Mes'ud Numune Köyü, *Arredamento Mimarlık*, 2004/06, 110–119.
- Cerasi, M., M., 1999. Osmanlı Kenti Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi, YKY Yay. İstanbul.
- Ceylan, M. A., 2010. Manisa-Uşak Demiryolu Ulaşımının Yerleşme Üzerine Etkileri, *Doğu Coğrafya Dergisi*, **23**, 223-250.
- Cihanoğlu, A., 2010. Atatürk Dönemi Türkiye'de İskân Çalışmaları (1923-1938), *Doktora Tezi*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Colonas, V., 2007. 1923'ten Önce ve Sonra Küçük Asya Rumlarının Konut Sorunu ve Mimari Tarzı,, *Ege'yi Geçerken*, s. 249-270, 2 .Baskı, Der. Renée Hirschon, Bilgi Üniversitesi Yay. İstanbul.
- Cook, C., 1934. Meksika'da Köy Terbiyesi : Kültür Heyetleri, Çev. Nusret Kemal, *Ülkü*, **15**, 227-233.
- Cumhuriyet'in 15. Yılında Aydın, 1938. Aydın.

- Çeçen, A., 2000. Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- Çelik, R., 2010. Milli Mücadele Dönemi Yalova ve Çevresinden Göçler, *Tarih Dergisi*, **50**, 149-170.
- Çetin, T. 1994-1995., Cumhuriyetin İlk Yıllarında Köy Sorununa Bakış: Köy Kanununun Çıkarılması, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, **4-5**, 39-41.
- Çetin, T., 1997. Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Köylü Politikası (1923-1950), *Doktora Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Çetin, T., 1999. Modern Türkiye Yaratma Projesinin Orijinal Bir Boyutu: Örnek Köyler, 75 Yılda Köylerden Şehirlere – Bilanço'98, s. 231-240, Ed. Baydar, O., Tarih Vakfı Yay., İstanbul.
- Çapa, M., 1988. Lozan'da Öngörülen Türk Ahali Mübâdelesinin Uygulanmasında Türkiye Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti'nin Katkıları, *Atatürk Yolu*, **2**, 241-256.
- Çapa, M., 1990. Balkan Savaşı'nda Kızılay (Osmanlı Hilal-i Ahmer) Cemiyeti, *Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, **1**, Ankara 1990, s.89-115.
- Çapa, M., 1995. Anadolu'da Yunan İşgalinin Sebep Olduğu İç Göçler, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, **29**, 379-389.
- Çelik, Z., 1996. Değişen İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul.
- Demirel, M., 2009. Artvin ve Batum Göçmenleri, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, **40**, 317-340.
- Demirtaş, B., 2008. Lozan Mübadele Sözleşmesi'nin Etkileri ve Sonuçları Üzerine Bir Araştırma, *Yüksek Lisans Tezi*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa
- Dönmez, Ş., 2010. Samsun-Asarağaç Kalesi, *Anadolu Araştırmaları*, **16**, 133-144.
- Duman, Ö., 2010. Rumeli'den Samsun'a Göç (1923-1970), Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Samsun.
- Dündar, A., 2000. Arşivlerdeki Plan ve Çizimler Işığında Osmanlı İmar Sistemi (18.-19. Yüzyıl), TTK Yay., Ankara.
- Dündar, F., 2000. Balkan Savaşı Sonrasında Kurulmaya Çalışılan Muhacir Köyleri, *Toplumsal Tarih*, **82**, 52-54.
- Dündar, F., 2011. İttihat ve Terakki'nin İskân Politikası (1913-1918), İletişim yay. 5. Baskı, İstanbul.

- Emgili, F., 2011. Yunanistan'dan Mersin'e Köklerinden Koparılmış Hayatlar, Bilge Kültür Sanat Yay. İstanbul.
- Erdal, İ., 2012. Mübadele (Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1925), IQ Kültür Sanat Yay.2. Baskı, İstanbul.
- Eren, A., C., 1966. Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri-Tanzimat Devri, İlk Kurulan Göçmen Komisyonu, Çıkarılan Tüzükler, Nurgök Matbaası, İstanbul.
- Eres, Z., 2008. Türkiye'de Planlı Kırsal Yerleşmelerin Tarihsel Gelişimi ve Erken Cumhuriyet Dönemi Planlı Kırsal Mimarisinin Korunması Sorunu, *Doktora Tezi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Erkek, M., S., 2009. 2. Meşrutiyet Döneminde Türk eğitim Sistemindeki Gelişmeler ve Ethem Nejat Bey, *Doktora Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Ertürk, R., 1997. Cumhuriyet Dönemi'nde Köy Tartışmaları, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul.
- Faik Sabri, 1929. Türkiye Coğrafyası (Lise Kitapları; 12. Sınıf) İstanbul.
- Gök, S., 2009. Tek Parti Döneminde İskân Politikaları, *İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Dergisi*, **50**, 171-220.
- Güler, M., 1980. H. 1315 (1897-1998) Yılında Yapılan Göçler ve Kurulan Muhacir Köyleri, *Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yakınçağ Tarihi Kürsüsü, İstanbul.
- Geray, C., 1962. Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskânı 1923-1961, Ankara.
- Güllü, R., E., 2012. Lozan Konferansında Tazminat Meselesi ve Karaağaç'ın Türkiye'ye İadesi, *Uluslararası Edirne'nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu*, Edirne, 4-6 Mayıs, s. 403-422
- Güngör, S.,D., 1980. H. 1312 (M. 5-7-1894 / 23-6-1895) Senesinde Yapılan Göçler, Göçmenlerin İskânı ve Kurulan Köyler, *Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yakınçağ Tarihi Kürsüsü, İstanbul.
- Habiçoğlu, B., 1993. Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler, Nart Yay., İstanbul
- Halaçoğlu, A., 1995. Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913), TTK Yay., 2. Baskı, Ankara.
- Halaçoğlu, Y. 1997. 18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Türk Tarih Kurumu Yay. VII, 3. Baskı. Ankara.
- Hirschon, R., 2000. Mübadele Çocukları, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul.

- Hüseyin Raci Efendi, 2009. Zağra Müftüsünün Hatıraları (Tarihçe-i Vak'a-i Zağra), İz Yay. İstanbul.
- İlkmektep Planları Albümü, 1933. Maarif Vekâleti İlk Tedrisat Vekâleti, Ankara.
- İpek, N., 1991. Doksanüç Savaşı ve Sonrasında Göç, *Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, **VI**, 97-134.
- İpek, N., 1993. Üsküp Sancağında Göçmenlerin İskânı, *Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan*, s. 97-118, Samsun.
- İpek, N., 1997. Kırım Savaşı ve Sonrası Göç, *Türkiyat Mecmuası*, **XX**, 273-313.
- İpek, N., 1996., Göçmen Köylerine Dair, *Tarih ve Toplum*, **156**, 15-21.
- İpek, N., 1999. Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890), TTK Yay., 2. Baskı, Ankara.
- İpek, N. 2000. Mübadele ve Samsun, TTK Yay., Ankara.
- İpek, N., 2006. İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler, Serender Yay., Trabzon.
- İpek, N., 2010. Selanik'ten Samsun'a Mübadiller, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Samsun.
- İskân Mevzuatı, 1936. T.C. İskân Genel Müd., Ankara.
- İskân Tarihçesi, 1932. Hamit Matbaası, İstanbul.
- İstatistik Yıllığı, 1928. **1**, Ankara.
- Keleş, E., 2009. Kırım Savaşından Sonra Gelen Muhacirlerin Menteşe Sancağı'nda İskânı, *Turkish Studies*, **4/8**, 1166-1188.
- Karaömerlioğlu, M.,A., 2006. Orada Bir Köy Var Uzakta: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem, İletişim Yay. İstanbul.
- Karpat, K., 2004. Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk, İmge Yay., İstanbul.
- Karpat, K., 2010. Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, Timaş Yay. İstanbul.
- Kayam, C., 1993. Lozan Barış Anlaşması'na Göre Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Konunun TBMM'de Görüşülmesi, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, **27**, 581-608
- Kocacık, F., 1979. XIX. Yüzyılda Göçmen Köylerine İlişkin Bazı Yapı Planları, *Tarih Dergisi*, **XXXII**, 415-426: 997-1001.
- Kocacık, F., 1980. Balkanlardan Anadolu'ya Yönelik Göçler, *Osmanlı Araştırmaları*, **1**, 138-190
- Kocatepe, G., 1980. H. 1324 (1906) Senesi Göç Olayları ve İskân Siyaseti, *Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yakınçağ ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kürsüsü, İstanbul.
- McCarthy, J., 1998. Ölüm ve Sürgün, İnkılâp Yay., İstanbul.

- Mizan, E., 2010. Türkiye’de Tek Parti Dönemi Köylüçülük Düşüncesi ve Köylüçülük Uygulamaları, *Yüksek Lisans Tezi*, Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul.
- Mortaş, A., 1935. Köy Projesi : Burhan Arif, *Arkitekt*, **11-12**, 320
- Mortaş, A. 1940. Köy Evi Tipleri, *Arkitekt*, **109-110**, 8-9.
- Nusret Kemal, 1934. Danimarka Köylüsü Nasıl Uyandı, *Ülkü*, **18**, 467-473
- Orhonlu, C., 1990. Osmanlı İmparatorluğu’nda Derbend Teşkilatı, Eren Yay., 2. Baskı, İstanbul.
- Örmecioğlu, H., T., 2003. 1850-1950 Yılları Arasında Türkiye’de Köycülük Çalışmaları ve Numune Köyler, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ökçün, A.,G., 1983. İkinci Meşrutiyet Döneminde Yeni Köylerin Kurulması ve Köylerde Çevre Sağlığına İlişkin Tüzel Düzenlemeler, *Prof. Fehmi Yavuz’a Armağan*, s. 171-200 Ankara Ün. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay. Ankara.
- Özbayrak, A. 1982. H. 1325 / M. 1907 Yıllarında Anadolu’daki İskân Faaliyetleri, *Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yakıncağ ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bölümü, İstanbul.
- Sarıkaya, M., 2012. Türkiye’de Ziraat Eğitime Bir Örnek : Kalender Ziraat Yurdu, *Acta Turcica*, **1**, 87-101.
- Sarısakal, B., 2007. Belge ve Tanıklarla Samsun’da Mübadele, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay. Samsun.
- Sayar, Z., 1936a. İç Kolonizasyon, *Arkitekt*, **2**, 46-51.
- Sayar, Z., 1936b. İç Kolonizasyon-Başka Memleketlerde, *Arkitekt*, **6**, 231-235.
- Sayar, Z., 1936c. Devlet İnşaatında Tip-Plan Usulünün Mahzurları, *Arkitekt*, **8**, 259-260.
- Saydam, A., 1992. Tanzimat Devrinde Dobruca’da İskân Faaliyetleri, *Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, **7**, 199-209.
- Saydam, A., 1995. Müslüman Olan Macar-Leh Mültecileri Meselesi, *Toplumsal Tarih*, **24**, 16-21.
- Saydam, A., 2010. Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876), TTK Yay. 2. Baskı, Ankara.
- Sarı, M., 2011. Atatürk Dönemi’nin İskân Politikası’nda İç İskâna Yönelik Çalışmalar (1923-1938), *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, **14**, 87-113.

- Seçkin, S., 2002. Fatih Dönemi İstanbul Mescidleri, *Yüksek Lisans Tezi*, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Seçkin, S. 2009. Atatürk Döneminde Yalova’da Yapılan İmar Uygulamaları. *Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Atatürk Haftası Armağanı*, **36**, 203-210.
- Seçkin, S., 2011. Yalova Castles, *14th International Congress of Turkish Art*, Paris, France, September 19-21, Baskıda
- Seçkin, S., 2012. Fatih Dönemi Mescitlerinin, İstanbul’daki Türk Yerleşimine Katkısı, *7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi*, 5-10 Ekim 2009, s. 225-256, Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ankara
- Sezer, Ö., 2010. Erken Cumhuriyet Döneminde Kırsalın İfadesi Bağlamında Demiryolları ve Köprüler (1930-1945), *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul..
- Sofuoğlu, A., 1980. H. 1321 (1903-4) Senesinde Yapılan Göçler, Kurulan Köyler ve Göçmenlere Yapılan Yardımlar, *Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yakınçağ ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kürsüsü, İstanbul.
- Sözen, M., 1996. Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara.
- Şimşir, B., 1968. Rumeli’den Türk Göçleri (1877-1878), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay. Ankara.
- Tokay, H., 2010. Tarih Öncesi Çağlardan Günümüze Bir Mimari Gelenek: Dal Örgü Ahşap Yapı Tekniği, “Huğ Evi”, *Yumuktepe-Dokuzbin Yıllık Yolculuk*, s. 115-121, Ed. Isabella Caneva-Gülgün Köroğlu, Ege Yay., İstanbul.
- Tekeli, İ., 1990. Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskân Sorunu, *Toplum ve Bilim*, **50**, 49-71
- Tekeli, İ. ve İlkin S., 1991. Mustafa Celaleddin Beyin Bir Eyaletin İmar ve Islahı Hakkında Mükâmele Adlı Risalesi ve 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda İmar Kavramının Gelişimi Üzerine Düşünceler, *Toplum ve Bilim*, **51-52**, 161-170.
- Tuğluoğlu, F., 2007. Modernleşmenin ve Devletçi Ekonomi Poliitiğın Kırsal Kesim Üzerine Etkileri (1929-1939), *Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Tunaya, T., Z., 1988. Türkiye’de Siyasi Partiler-İkinci Meşrutiyet Dönemi, İletişim Yay.,C.1, İstanbul.
- Tunçdilek, N. 1967. Türkiye İskân Coğrafyası- Kır İskânı (Köy-altı İskân Şekilleri) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul.

- Uçman, A., 2012. 2. Meşrutiyet'ten Sonraki Bellibaşlı Fikir ve Edebiyat Hareketleri, *Türk Yurdu*, **295**, 32-37.
- Ünsal, B., 1940a. Sincan Köyü Planı, *Arkitekt*, **X/1-2**, 15-16.
- Ünsal, B. 1940. Köy Evi Tipi, *Arkitekt*, **X/1-2**, 16-17
- Üstün, E. F., 1938. Yabancı Gözüyle Cumhuriyet Türkiye'si, Dahiliye Vekâleti Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara
- Yadigar, Z., 1980. H.1319 (1901) Yılında Yapılan Göçler ve Kurulan Muhacir Köyleri, *Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yakınçağ Tarihi Kürsüsü, İstanbul.
- Yeniden Kurulacak Köylerde Nazara Dikkate Alınması Gereken Genel Sağlık Şartları Hakkında Talimatname, Köy Öğretmeni Basımevi, 1933.
- Yeni Kurulacak Köyler ve Sıhhi Evler, 1938. Ordu İlbaylığı, Ordu.
- Yenişehirlioğlu, F., Ç., 2000. Balkanlarda Kent Oluşumu ve Değişimi, *Balkanlarda Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi Uluslararası Sempozyumu*, Şumnu, Bulgaristan, C. 2, 17-19 Mayıs, s. 890-891
- Yenişehirlioğlu, F., 1989. 14-15. Yüzyıl Mimari Örneklerine Göre Bursa Kentinin Gelişimi, *IX. Uluslararası Türk Tarih Kongresi*, Ankara, s. 1345-1353
- Yetkin, S., 1996. İzmir Milli Kütüphane Heyet-i İlmiyesinin Numune Köy Projesi (1916), *Toplumsal Tarih*, **29**, 41-45.
- Yılmaz, M., 1980. H.1322 (1904) Yılında Yapılan Göçler ve Kurulan Muhacir Köyleri, *Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yakınçağ Kürsüsü, İstanbul.
- Yılmaz, M., 1996. Konya Vilayetinde Muhacir Yerleşimleri (1854-1914), *Doktora Tezi*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yiğit, A., 1982. H. 1318 / M. 1900-1901 Senesinde Yapılan Göçler, Kurulan Köyler ve Göçmenlere Yapılan Yardımlar, *Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yakınçağ ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kürsüsü, İstanbul.
- Zeki Selah, 1931. Mektep İnşaatında (plan-tip)in mahzurları, *Arkitekt*, **4**, 124-125.
- Zengin, C., 1998. Türkiye ve Yunanistan Devletleri Arasında Mübadele Meselesi ve Kamuoyu (1918-1930), *Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- Zincirli, F., N., 1982. H.1328 (1910) Yılında Anadolu'da İskân, *Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yakınçağ ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kürsüsü, İstanbul.

- URL -1, <http://ziraat.akdeniz.edu.tr/ataturk-ve-tarim>, Atatürk'ün Tarım ile İlgili Görüşleri, 04.10.2012
- URL -2, <http://www.tarimkredi.org.tr/goster.php?tablo=topic&id=1>, Tarım İstatistikleri, 04.10.2012
- URL- 3, <http://www.vayvaylikoyu.com/2011/01/10/hug-evler/>, Günümüze gelen bir huğ evinden görünüm,10.10.2012
- URL-4, http://www.samsunmubadele.org.tr/images/fotolar/muze4_b.jpg, Çırakman Köyü Görünümü, 15.10.2012
- URL-5, <http://www.haritatr.com/harita/Okse/73280>, Ökse Köyü'nün görünümü, 20.10.2012
- URL- 6 ,<http://www.turkcebilgi.com/harita/manisa> , Manisa, Çobanisa'nın uydu görünümü, 20.10.2012
- URL-7, http://www.lozanmubadilleri.org.tr/arastirma_kemalari3.htm. Celal Bayar'ın Beyanati, 28.12.2012
- URL-8, <http://www.haritatr.com/harita/Uncubozkoy/33660>, Bozköy'ün uydu görünümü 20.12.2012
- URL-9, http://www.turkcebilgi.com/harita/urla_ku%C5%9F%C3%A7ular, Kuşçular ve çevresinin uydu görünümü, 25.12.2012
- URL-10, http://www.netkayit.com/adres_arabul.php?adres=BURSA-KARACABEY-KOYLER-İKİZCE-KOYU, İkizce Köyü'nün uydu görünüm, 25.12.2012
- URL-11,http://www.netkayit.com/adres_arabul.php?adres=BURSA-NİLUFER-KOYLER-KARACAOBA-KOYU Karacaoba Köyü uydu görünümü, 03.12.2012
- URL-12,http://www.turkcebilgi.com/harita/osmangazi_g%C3%BCndo%C4%9Fdu, Gündoğdu Köyü'nün uydu görünümü, 20.12.2012
- URL-13, <http://lozanmubadelesi.blogspot.com/2010/02/bir-mubadele-koyunun-kurulus-hikayesi.html> Yeniköy'ün kuruluş hikayesi, 28.12.2012
- URL-14 <http://www.kocaeliaydinlarocagi.org.tr/Yazi.aspx?ID=1419> ,Yeniköy Mübadil Evleri, 28.12.2012
- URL-15,<http://www.etimesgut.bel.tr/index.php?Page=Sayfa&No=300>, Etimesgut'un kuruluşu, 23.01.2013
- URL- 16, <http://birbilen06.blogcu.com/ataturk-cesmesi/8294994>, Etimesgut kuruluş şeması, 23.01.2013

- URL -17, <http://www.etimesgut.bel.tr/index.php?Page=Sayfa&No=300>, Etimesut Nahiye Binası, 23.01.2013
- URL -18, <http://www.isteaturk.com/haber/5055/asaf-ilbay-anlatiyor-etimesgut-koyunde>, Atatürk'ün Etimesut'u 4 Temmuz 1929 tarihinde ziyareti 25.01.2013
- URL-19,<http://www.isteaturk.com/haber/5055/asaf-ilbay-anlatiyor-etimesgut-koyunde>, Atatürk'ün anıları, 23.01.2013
- URL- 20, <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?p=812502>, Samutlu Numune Köyü'nün şematik çizimi, 23.01.2013
- URL- 21, http://www.mimarlikmuzesi.org/Gallery/caga-yerlesmek-temelli-samutlu-ornek-koyu_23.html, Samutlu Numune Köyü'nde yer alan evlerin planı, 25.01.2013
- URL-22,http://www.mimarlikmuzesi.org/Gallery/caga-yerlesmek-temelli-samutlu-ornek-koyu_23.html, Samutlu Numune Köyü'nde yer alan evlerin iç organizasyonu, 28.01.2013
- URL-23,http://www.mimarlikmuzesi.org/Gallery/caga-yerlesmek-temelli-samutlu-ornek-koyu_23.html, Samutlu Numune Köyü'nde yer alan evlerden birinin dış görünümü, 30.01.2013
- URL-24, http://www.mimarlikmuzesi.org/Gallery/caga-yerlesmek-temelli-samutlu-ornek-koyu_23.html, Samutlu Numune Köyü arazi çalışması, 23.01.2013
- URL25,<http://www.mimarlikmuzesi.org/Gallery/DisplayPhoto.aspx?ID=2&DetailID=2&ExhibitionID=23> Samutlu Numune Köyü, ev fotoğrafları, 23.01.2013
- URL-26, <http://www.library.cornell.edu/Reps/DOCS/howard.htm>, Ebenezer Howard'ın "Bahçe Şehir" diyagramı ile ilgili bilgi, 28.01.2013
- URL-27, <http://www.library.cornell.edu/Reps/DOCS/howard.htm>, Ebenezer Howard'ın "Bahçe Şehir" diyagramı, 28.01.2013
- URL-28, <http://www.mimdap.org/?p=22066>, Lörcher'in Ankara'sı, 15.02.2013
- URL-29, <http://www.mimdap.org/?p=22066>, Carl Christoph Lörcher'in işçi kolonileri için eskizleri, 15.02.2013
- URL-30, <http://www.mimdap.org/?p=22066>, Çankaya'daki konut yerleşiminin (Siedlung) kuşbakışı perspektifi (1924-25) 17.02.2013

ÖZGEÇMİŞ

Selçuk Seçkin, 1976 yılında Yalova’da doğdu. Ortaöğrenimini Çınarcık Prof. Dr. Firuzan Kınal Lisesi’nde tamamladı.1994 yılında kayıt yaptırdığı, Mimar Sinan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü’nden 1998 yılında mezun oldu. 1999 yılında aynı üniversitenin, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Türk İslam Sanatları Programı’nda başladığı yüksek lisans eğitimini, “Fatih Dönemi İstanbul Mescidleri” başlıklı teziyle 2002 yılında tamamladı. 2008 yılında yine aynı üniversitenin Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi Programında doktora eğitimine başladı.

1999 Yılında MSGSU, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü’ne araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlayan Selçuk Seçkin, İznik Çini Fırınları, Assos Antik Kenti ve Edirne Sarayı Kazısına katılmıştır. Çeşitli hakemli dergilerde makaleleri yayınlanan ve uluslararası sempozyumlarda bildiriler veren Selçuk Seçkin, evli ve bir çocuk babasıdır.